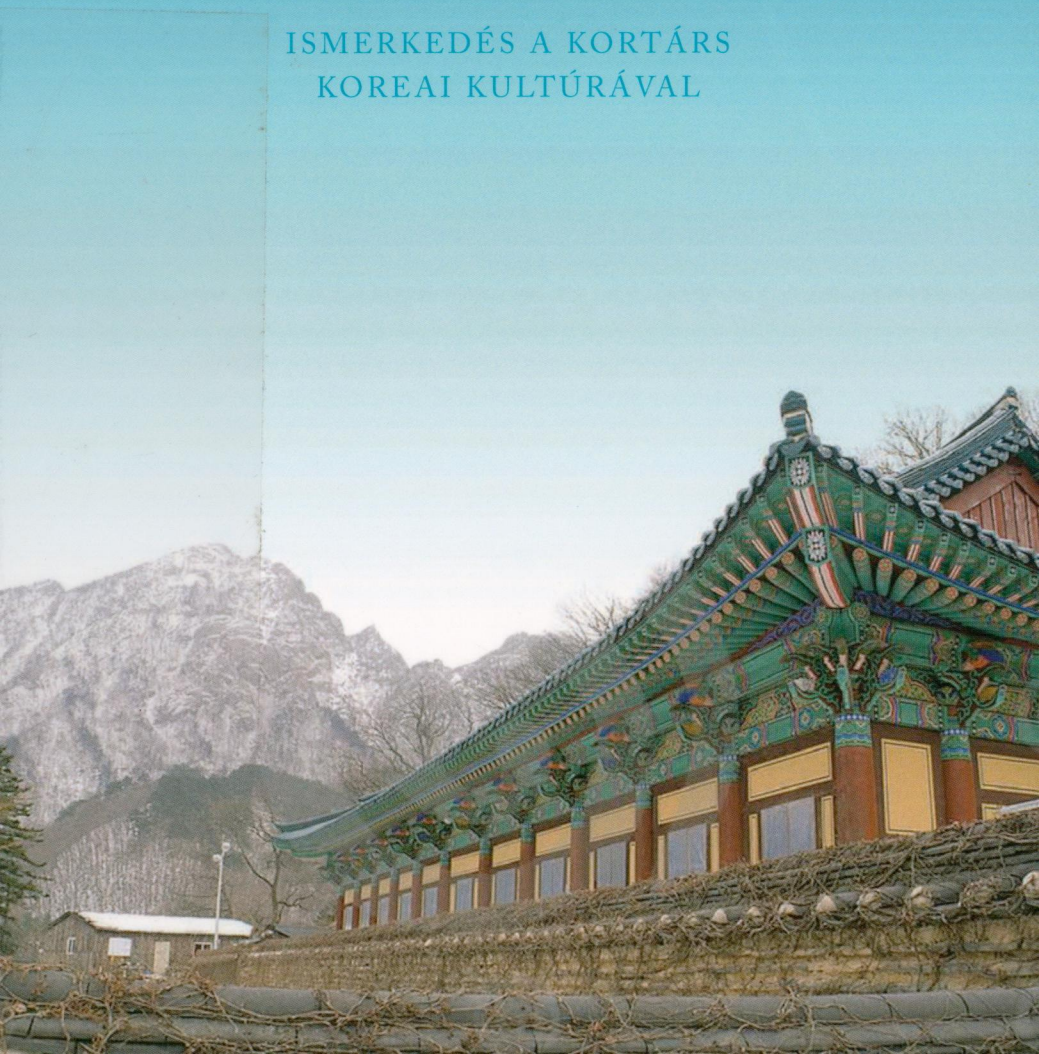

A KOREAI ÉSZJÁRÁS

BOYÉ LAFAYETTE DE MENTE

ISMERKEDÉS A KORTÁRS
KOREAI KULTÚRÁVAL

X 277.359

Boyé Lafayette de Mente

A koreai észjárás

Ismerkedés a kortárs koreai kultúrával

A Tuttle kiadó könyvismertetője

A koreaiakat egyedi karakterük és személyiségük megkülönbözteti minden más ázsiai néptől. És bár mai viselkedésüket és attitűdjeiket bizonyára befolyásolja a modern világ, gondolkodásukat még mindig nagyrészt hagyományos kultúrájuk határozza meg. Boyé Lafayette de Mente „A koreai észjárás” című könyvében a koreai nyelv legfontosabb „kódszavainak” kulturális kontextusát vizsgálja, melyeknek a jelentősége messze túlmutat betű szerinti jelentésükön. E kulcsszavakon keresztül az olvasó bepillantást nyerhet a koreaiak jellemébe és személyiségvonásaiba, s a velük folytatott kommunikációt és együttműködést megkönnyítő értékes ismeretek birtokába jut.

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű:
Boyé Lafayette De Mente / *The Korean Mind: Understanding Contemporary Korean Culture*, 2012.

Published by Tuttle Publishing
(Periplus Editions HK Ltd.,
Far East Finance Centre, 16 Harcourt Road, Hong Kong)

Fordította
Dr. Rohonyi András

Olvasószerkesztő
Dr. Kupa Klaudia
Tóth Emese Erzsébet
Herceg Lilla

Text Copyright © 1998, 2012 Boyé Lafayette De Mente
Hungarian translation © 2018 Dr. Rohonyi András
Hungarian edition © 2018 Pallas Athéné Könyvkiadó Kft.
Cover design © Periplus Editions (HK) Limited

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

Minden jog fenntartva.

A könyv – a kiadó írásos jóváhagyása nélkül – sem egészében, sem részleteiben nem sokszorosítható vagy közölhető, semmilyen formában és értelemben, elektronikus vagy mechanikus módon, beleértve bármilyen internetes közzétét, fénymásolást vagy az információörögzítés bármely formáját.

PALLAS ATHÉNÉ KÖNYVKIADÓ KFT., BUDAPEST
Felelős kiadó: Dr. Cseh Katinka ügyvezető igazgató

Nyomta: CCPrint Budapest
Felelős vezető: Gál Zsolt ügyvezető
Grafika: Nagy Gyula

ISBN 978-615-5884-12-2

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001279265

X 277359

*A könyvet feleségemnek,
Margaret Warren De Mentének ajánlom,
akinek a segítsége nélkül
nem születetett volna meg.*

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	15	Chae-myun (chay-me'yuun) – Mindenkinek meg kell őriznie az arcát	50
Jegyzetek a koreaiak megértéséhez és a velük való együttműködéshez	17	Chagun (chah-guun) – Együttérzés és könyörület	52
Tudnivalók a koreai nevekről	19	Chakupjachok (chah-kuup-jah- choke) – Az önellátási kényszer	54
Aboji (ah-boh-jee) – Az apák kultúrája	21	Chamulsong (chah-muhl-song) – Csak türelem!	56
Achom (ah-choam) – A férfiak hiúságának ápolása	25	Changpi (chahng-pee) – A szegény kultúrája	58
Adul (ah-duhl) – A fiú-kultúra	26	Chang sung (chahng suung) – Érintkezés a szellemekkel	60
Aeyok (aye-yohk) – Érzéki öröмок a koreai életben	29	Chayu (chah-yuu) – A szabadság hatalma	61
Amhuk ki (ahm-huuk kee) – A sötét korszak	31	Chebol (cheh-bohl) – Kollektív büntetés	63
Anae (ah-negh) – Feleségek: a „belső személyek”	35	Chib (cheeb) – A család jövahagyása	65
Anshim (ahn-sheem) – Az elme nyugalma	38	Chimsul (cheem-suhl) – Kozmikus erők megcsapolása	67
Anun sharam (ahn-nuun sah-rahm) – Valaki, akit már ismerünk: „egy ismerősünk”	40	Chingu (cheen-guu) – Barátok	69
Arirang (Ah-ree-rahng) – A koreai lélek dala	42	Chinshim (cheen-sheem) – Fő az őszinteség!	71
Csébol – Az ipari óriások	43	Chiwi (chee-wee) – Rangkórság	72
Chaegim (chay-geem) – A felelősség kezelése	48	Chiyok kaldeungui (chee-yohk kahl-dung-we) – A regionalizmus veszélyei	76

Chodae (choh-day) – Ebédmeghívások koreai otthonokba	78	Choson (Choh-suun) – A reggeli nyugalom országa	121
Choe (choh-eh) – A bűn fogalma egy isten nélküli társadalomban	79	Chung (chuung) – Csoporthudat mint erkölcsiség	125
Cho guk (choh guuk) – Az anyaország	82	Chung (chuung) – Hűség koreai módra	127
Chok (choak) – A koreai klán-rendszer	85	Chungjaein (chuung-jay-een) – A közvetítők	129
Chol (choll) – A sok mindent kifejező meghajlás	87	Chung mae (chuung may) – Elrendezett házasságok	131
Chomjangi (choam-yahng-ee) – A jövőmondók	90	Chuso (chuu-soh) – Odatalálni egy megadott címre	135
Chon Do Kyo (choan doh k'yoh) – A mennyei út vallásai	92	Dong ari (dohng ah-ree) – Hobbicsoportok	137
Chong (chohng) – Szoros kötelékek	96	Enuri (eh-nuu-ree) – Az alkudozás össztársadalmi művészete	139
Chongbu (chohng-buu) – A „nagy testvér”	98	Haengbok (hang-bohk) – A boldogság keresése	141
Chonggyo (chohng-gyoh) – A koreai vallások	100	Hakgajok (hahk-gah-joak) – Kétgenerációs családok	142
Chongmal (chohng-mahl) – Az igazság színe	105	Haksaeng (hahk-sang) – A koreai egyetemisták világa	144
Chongshik (chohng-sheek) – Ahogy a nagykönyvben meg van írva	107	Han (hahn) – Az „Erő” velük van	147
Chongui (chohng-we) – Igazságszolgáltatás koreai módra	108	Hanbok (hahn-boak) – Emberek fehérben	150
Chongyong (chohn-gyohng) – Illendő tiszteletadás	111	Hanguk (Hahn-guuk) – A koreai nemzet	154
Chonjung (chohn-juung) – Tiszteletteljes engedelmisség	113	Hanguksaram (hahn-guuk-sah- rahm) – A koreai nép	157
Chontu/Ssa-um (chohn-tuu/ ssah-uum) – Verekedés egy kalap leesése miatt	115	Hanguk yoksa (hahn-guuk yoke-sah) – Korea: egy történelmi rege	161
Chorhakcha (chorr-hahk-chah) – Halhatatlan filozófusok	117	Hangul / Handzsa – A koreai írásrendszerek	182
Chosang sungbae (cho-sahng suung-bye) – Az ősök imádata	119	Han-jong Shik (hahn-joong sheek) – Egy tipikus koreai étkezés	189
		Hankuk mal (hahn-kuuk mahl) – A koreai nyelv	193
		Han Jak (hahn jahk) – Gyógyfüvek útján az egészséghez	198

Him (heem) – A hatalom szenvédélye	200	Juche (juu-cheh) – Az önbizalom keresése	246
Hoesa (hoh-e-sa) – A koreai vállalat	202	Kaeinjuui (keh-een-juu-wee) – Az önzonosság keresése	248
Hopae (hoh-pay) – Az emberek azonosítása	206	Kajong (kah-johng) – A koreai család	251
Hwa (whah) – A harmónia keresése	207	Kamdong (kahm-dohng) – Amikor az érzelmek tilosnak számítottak	253
Hwadae (hwan-day) – A koreai vendégszeretet túlélése	210	Kanan (kah-nahn) – Belenyugvás a szegénységbe	257
Hwangap / jingap (hwahn-gahp / jeen-gahp) – A hatvanadik és hetvenedik születésnap megünneplése	212	Katun sosuy pap (kaht-unn soh-suut pahp) – Egy rizsestálból enni	258
Hwarang (whah-rahng) – Korea lovagjai	214	Ki (kee) – A kozmikus erő	260
Hyo (h'yoh) – A szülőtisztelet ereje	216	Kibun (key-boon) – Az érzelmek az elsők	262
Ibonsaram (ehl-bohn-sah-rahm) – A japán kapcsolat	219	Kiddokyo (keed-dok-k'yoh) – A kereszténység Koreában	265
In (een) – A jóindulatú társadalom	223	Kimchi (keem-chee) – Az élet sója	268
In'gan kwan'gye (een-gahn kwahn-gay) – Személyes kapcsolatok	225	Kiszeng – Az örömlányok	270
Injong (een-johng) – Ragaszkodás és együttérzés	227	Kolpum (kohl-poom) – Silla ikerpillérei	276
Innae (een-nay) – A kitartás kultúrája	229	Koman (kuh-mahn) – Az arrogancia veszélyei	279
Insa (een-sah) – Az üdvözlések tiszteletkörei	231	Komdo (kuum-doh) – A kard útja	281
Insam (inn-sahm) – A „férfi-gyökér”	233	Komun (koh-muun) – Hogyan kaphatunk jó tanácsokat?	283
Irum (Ee-ruum) – Mi mindent mond el egy név?	236	Kongja / Yugyo (kohng-jah / yuu- g'yo) – A mesterek mestere	285
Isangajok (ee-sahn-gah-joak) – Kettészakított családok	241	Kongpyong (kohng-p'yong) – A „tisztesség” koreai felfogása	291
Jeol (juhl) – Tiszteletadás az idősebbeknek	242	Kongson (kohng-sohn) – Udvariasság és moralitás	293
Jolbu (johl-buu) – Az úgazdagok	244	Kosa (koh-sa) – A jó szellemek	295
		Kukche k'yolhon (kuuk-cheh k'yohl-hohn) – Vegyes házasságok	297

Kukkajuui (kuuk-kah-juu-we) – Koreai nacionalizmus	300	Musokchi (muu-soak-chee) – A kulturális köldökszinór	375
Kunsa munhwa (kuun-sah muun-whah) – A katonai kultúra	306	Myongham (m'yohng-hanm) – A névjegyek fontossága	380
Kwago (kwah-goh) – A legkiválóbbak kiválasztása	311	Myongye (m'yohng-ch) – A tiszteletadás szükséglete	382
Kwalli (kwahl-lee) – Vállalatvezetés koreai módra	315	Namja / nampion (nahm-jah / nahn-p'yohn) – A külső személyek	384
Kwallyojui (kwahl-yoh-juu-wee) – Bürokratikus autoritarizmus	323	Ne-anio (neh-ah-n'yoh) – Igen és nem	386
Kye (keh) – Önszegélyező csoportok	325	Nolda (nohl-dah) – A munka szenvédélye	388
Kyeyak (keh-yahk) – Szerződések	328	Nolli (nohl-lee) – Vigyázzunk a logikával!	390
Kyojesul (k'yoh-jeh-suul) – Üzleti „vacsorák” / „Biznisz drinking”	332	Noemul (noh-muhl) – Megvesztegetés és ajándékozás	393
Kyolhon (k'yohl-hohn) – Házasodási szokások	334	Nongbu (nohng-buu) – „Jó emberek”	397
Kyong (k'yohng) – A gondolkodás fegyelme	340	Norae (no-rye) – Énekelve a siker útján	399
Kyongjaeng (k'yohng-jang) – Versengés koreai módra	342	Norae bang (no-rye bahng) – Az énekes szalonok	402
Kyosop (k'yoh-sop) – Üzleti tárgyalás koreai módra	344	Noye (noh-yeh) – A rabszolgakultúra	404
Kyoyuk (k'yoh-yuuk) – A tudás hatalom	346	Nunchi (nuun-chee) – Kulturális telepátia	407
Mangshin (mahng-sheen) – A szegény elkerülése	356	Oegugin (oh-eh-guug-een) – Tálalkozások külföldiekkel	410
Matbulibubu (maht-buu-lee- buu-buu) – Kétkeresős családok	358	Oegugin songyosa (oh-eh-guug-een sohn-gyoh-sah) – Külföldi misszionáriusok Koreában	414
Mi (me) – A szépség imádata	359	Ogi (oh-ghee) – A makacs vonás	420
Mishijok (me-she-joak) – A „párjukat csereberélő feleségek”	362	Omoni (oh-moh-nee) – Az anyák mint szentek	422
Mudang (muu-dahng) – A spiritizta médiumok	363	Omsal (ohm-sahl) – A rokonszenv elnyerése	424
Munhak (muun-hahk) – Irodalom és kultúra	366	Ondol (ohn-dohl) – Hogyan tartuk melegén a padlót?	426
Munhwa (muun-whah) – A kultúra akkor és most	370		

Orange Jok (orange joak) – A narancs-törzs	427	Pungsu (puung-su) – Beilleszkedés a kozmikus harmóniába	470
Origwan-unsok (oh-ree-gwahn- uun-sohk) – Önzetlen szeretet és megbocsátás	429	Puseo jang hoe (puh-say-oh jahng hoh-eh) – A dolgozók hetenkénti összeszédása	473
P'a (ppah) – A pártoskodási szindróma	431	Room salon (room sah-lohn) – Szex a pohárban	475
Paduk (pah-duke) – Egy intelligens játék	433	Sagwa (sahg-wah) – A bocsánatkérés szerepe	478
Paik il (pake eel) – A századik napi ünnepségek	435	Sajokuro / Yonjul (sah-johk-ur-roh / yohn-juul) – Személyesség és összeköttetések	480
Pipyong (peep-yohng) – A kritika buktatói	437	San (sahn) – Korea szent hegyei	484
Pohajuui (poh-hoh-juu-wee) – Protekciónizmus koreai módra	439	Sashil (sah-sheel) – Felejtjük el a tényeket!	486
Pojungkum (poh-juung-kuum) – A kulcspénz megfizetése	441	Sayang (sah-yahng) – Legyünk szerények!	488
Pok / O-Bok (pohk / oh-bohk) – A szellemek áldásai	442	Segyehwa (say-gay-hwah) – Globalizáció koreai módra	490
Poksu (pohk-su) – A bosszú szükséglete	445	Seon (say-own) – Feleség- és férjvadászat	494
Pongnyok (pohng-nyohk) – Az erőszakos oldal	446	Shi (she) – A poétikus kultúra	495
Pop (pope) – Minél kevesebb a törvény, annál jobb	452	Shigan (she-gahn) – Gyorsuló idő	498
Pop ko chum (pope koh chuun) – A törvény dobtánca	455	Shilpae (sheel-pay) – A hibák kerülése	500
Pujong (puu-johng) – A nők alacsony státuszban tartása	457	Shin (sheen) – Isten nélkül élni	502
Pulda (puhl-dah) – A munkahelyi stressz kiküszöbölése	459	Shinyong (sheen-yohng) – A bizalmi tőke	504
Pulgyo (puul-g'yoh) – A buddhista hullám	461	Shipijikan (sheep-ee-jee-kahn) – A számok bűvöletében	506
Pumjil (puum-jeel) – A minőség mint kulturális tényező	466	Shiropka (she-rope-kah) – Az üzletemberek újraértékelése	507
Pungnyu (poong-n'yuu) – „Együtt haladni a természet áramaival”	468	Shisaem (she-same) – A féltékenység tilos	515
		Sil hak (sheer hahk) – A „gyakorlati tanulás”	517

Sodo (soh-doh) – Az írás fegyelme	520	Taejop (tay-jope) – Élvezzük ki a szabadidőnket!	557
Sogae (soh-gay) – A bemutatkozás kerülése	522	Taekshi (tack-she) – Közlekedés taxival Koreában	559
Sogaejang (soh-gay-jahng) – Ajánlólevelek	524	Tae kwon do (tie kwahn doh) – Harc kézzel-lábbal	562
Soktam (soak-tahm) – A közmondások bölcsessége	525	Tangol (tahn-gohl) – Kiváltságos ügyfelek	565
Sonbae / hubae (sohn-bay / huuh-bay) – Alá- és fölérendeltségi viszonyok	527	Todok (toh-dohk) – A körülményektől függő erkölcs	566
Sonbi (sohn-bee) – Az ideális ember	530	Tojang (toh-jahng) – A névpecsétek	570
Song (sohng) – Tisztesség és törvényesség	532	Tomanghada (toh-mahng-hah-dah) – Menekülés a kötelezettségektől	572
Song (sohng) – Szexuális erkölcsök	534	Tongchang hoe (tohng-chahng hoh-eh) – Öregdiák csoportok	574
Songnihak (sohng-nee-hahk) – Kozmikus gondolkodás	539	Tong Hak (tohng hahk) – A keleti tan háborúja	575
Songshilhan (sohng-sheel-hahn) – A hűség fontossága	541	Tong il (tohng cel) – A nagy újraegyesítési álom	577
Sonmul (sohn-muul) – Az ajándékozás mint „társadalmi kenőolaj”	542	Tongnip (tohng-need) – Függetlenség és hagyomány	579
Sonnim (sohn-neem) – Nagy tiszteletben álló vendégek	545	Uimu (wee-mu) – Kötelesség és erkölcs	581
Ssirum (ssee-ruhm) – A koreai birkózás	546	Uiri (wee-ree) – A kötelezettségek terhe	583
Sujupngun (suu-jupe-ngun) – A féltékenységi szindróma	549	Uishik (we-sheek) – A koreai észjárás sajátosságai	585
Sulpum (suhl-puum) – A szomorúság szerepe a koreai kultúrában	550	Ujong (uh-johng) – Barátságok	586
Suyong (suu-yohng) – A test és a lélek megtisztítása	552	Umju (uhm-juu) – A nagy kiegyenlítő	588
Tabang (tah-bahng) – Kávézók és kávéházak	553	Um-yang (umm-yahng) – A koreai észjárás kettőssége	593
Taedo (tay-doh) – A modor mint erkölcsiség	555	Unhye (unh-heh) – Társadalmi tartozások	596
		Unmyong (uhn-m'yohng) – Öröklődő sorsok	598

Uri nara saram (uh-ree nah-rah sah-rahm) – A mi hazánk fiai	599	Yolshimhi Hapsida (yohl-sheem- he hahp-she-dah) – Tegyük meg mindent, ami tőlünk telik!	632
Wiom (we-ohm) – A méltóság az első	601	Yoltunguishik (yohl-tuung-wee-sheek) – A kisebbségi komplexus megszűnőben	633
Wonmang (wun-mahng) – Az érzékenységi szindróma	603	Yonae (yohn-aye) – Udvarlás és párkeresés	636
Yangban (yahng-bahn) – Korea mandarinjai	605	Yongmu (yohng-muu) – Az üzlet mint vallás	639
Yatpoda (yaht-poh-dah) – A koreaiakat nem szabad lebecsülni	613	Yongo (yohn-goh) – A nyelvtanulás terhei	643
Yeon / yonjul (yohn / yohn-juhl) – Személyes kapcsolatok	615	Yonse (yohn-seh) – Az idős kor tisztelete	645
Yeui pomjol (yeh-we pohm-jol) – Az etikett mint erkölcsiség	618	Yopjon sasang (yohp-joan sah-sahng) – A történelmi múlt lenézése	647
Yobo / yoboseyo (yoh-boh / yoh-boh-say-yoh) – Hé, te; Helló, drágám!	620	Válogatott bibliográfia	651
Yoja (yoh-jah) – Koreai nők	621		

Köszönetnyilvánítás

E könyv végső szövegének szerkesztésében nyújtott segítségével mélyen hálás vagyok a koreai kultúra kiváló szaktekintélyének és a nemzetközi tanulmányok korábbi professzorának, Dr. Martin H. Sours-nak (American Graduate School of International Management, mai nevén Thunderbird School of Global Management), aki igen sokat javított számos fejezet tartalmán és hozzájárult más fejezetek mondanivalójának világosabbá tételéhez.

Köszönettel tartozom továbbá az alábbi személyeknek, amiért már az első megfogalmazásában elolvasták a kéziratot, és megjegyzéseikkel nagylelkűen megosztották velem Koreában szerzett tapasztalataikat és értékes tudásukat: John H. Koo, Ph.D., a koreai nyelv professzora (Center for Asian Studies, Arizonai Állami Egyetem); Heon Jin Chang elnök (Semco International, Szöul); Ernest Gerald Beck taekwondo mester (Orlando, Florida); Don Hackney koreai kereskedelmi szakértő (Szöul), Hawk Sohn üzleti konzultáns (Szöul), Sokbom Han, Ph.D. (Arizonai Állami Egyetem); Hosoon Ku, Ph.D. (Arizonai Állami Egyetem).

Jegyzetek a koreaiak megértéséhez és a velük való együttműködéshez

A koreaiaknak számos közös jellemző vonásuk van a kínaiakkal és a japánokkal, amelyek földrajzi közelségük, igen hosszú múlt-
ra visszatekintő történelmi kapcsolataik, valamint az animizmus, a
sámánizmus, a buddhizmus, a konfucianizmus és a taoizmus köl-
csönös egymásra hatásai révén alakultak ki. A koreai civilizáció első
számú forrása ténylegesen Kína volt, már i.e. 108-tól kezdve egé-
szén a modern időkig. A koreai nép azonban megtartotta jellege-
tes karakterét és személyiségvonásait, amelyek megkülönböztetik
a kínaiaktól és a japánoktól éppúgy, mint más ázsiaiaktól – ez a kü-
lönbség a legmélyebben gyökerező filozófiai meggyőződéseikből,
lelki-szellemi beállítódásukból és abból az önmagukról alkotott
képből ered, ami a századok folyamán belső és külső tényezők ha-
tására formálódott ki bennük.

A koreai karaktert kétségkívül jelentős mértékben formálták az or-
szág egyenetlen, hegyes-völgyes területének földrajzi adottságai és ég-
hajlati viszonyai: a hőmérséklet igen tág határok között ingadozhat a
forróság és a hideg szélsőséges értékei között. A koreai jellem formá-
lódásához minden bizonnyal hozzájárultak az északról vagy a tenger
felől érkező hódítók és ostromló seregek ellen vívott véres, meg-meg-
újuló és folytatódó harcok is. Bármely egyedi tényezők gyakoroltak is
hatást azonban a koreaiak jellem- és személyiségvonásainak kialakulá-
sára – és ebben igen sokféle ok játszhatott szerepet –, a végeredmény
egy csodálatos nép, ami azonban még csak ezután fogja teljes mérté-
kig valóra váltani a benne rejlő ígéreteket és potenciális értékeket, és
bámulatos eredményeiről még sokat fog hallani az egész világ.

Kortárs koreai tudósok és megfigyelők, köztük Dr. Jae Un Kim
fejlődépszichológus, számos könyv szerzője a koreaiak gondolko-
dásmódjáról és viselkedéséről, a koreaiak attitűdjeiben és magatar-
tásában a tizenkilencedik század vége óta bekövetkezett felszíni vál-

tozások egész sorát említik, de azt mondják, hogy a koreaiak nemzeti karaktere alapján véve ugyanaz maradt.

Mint szinte minden más régi kultúra esetében is, amelyek több ezer év alatt igen kifinomult és precízen strukturált társadalmi rendszereket hoztak létre, a hagyományos koreai attitűdök és viselkedés megértéséhez is a nyelv adja kezünkbe az egyik legfontosabb kulcsot, vagy – még pontosabban – a nyelvben fellelhető kulcsszavak segítenek hozzá. Ezek a kódszavak hozzáférést nyújtanak a koreaiak észjárásához, azokhoz a központi fogalmakhoz, érzelmi beállítódásokhoz, a világhoz való viszonyulásukhoz és érzéseikhez, amelyekből lelkialkatuk összetevődik. Bepillantást engednek a koreaiak szívébe és lelkébe, és kulcsot adnak a velük folytatott kommunikációhoz és együttműködéshez, a legegyszerűbb módon.

A koreai nyelv kulturális értelemben talán legértékesebb kifejezései közül választottam ki több mint kétszáz ilyen kulcsszót, s oly módon próbáltam megmagyarázni ezek speciális szerepét a történelemben és a mai koreai életben, ami sokatmondó és egyben hasznos is lehet.

Boyé Lafayette De Mente

Szöul, Korea

Tudnivalók a koreai nevekről

A koreaiaknak körülbelül a fele mindössze öt családi néven osztozik, s emiatt a különbségtétel ezek között sokszor komoly gondot jelent. Az, hogy a koreai nyelv hangjainak jelölésére milyen latin betűket használnak, szintén változhat az egyes földrajzi régiók, illetve az átírást végző személyek szerint, s ennek eredményeként ugyanazokat a neveket gyakran másképpen írják le. Egy-egy családon belül a testvéreknek rendszerint ugyanaz a generációjukat jelölő második nevük is, amely „generációs” névként ismert.

A generációs nevek rendszerint a személyes vagy „első” név után állnak és ezért egyfajta „középső névnek” tűnnek a nyugatiak szemében, ám néha éppen ezeket írják előre, ami tovább bonyolítja a helyzetet. Egyesek az első nevet és a generációs nevet külön írják, mindegyiket nagybetűvel kezdve, mások pedig kötőjellel kapcsolják össze ezeket, a generációs nevet olykor nagybetűvel, máskor kisbetűvel kezdve. Megint mások egybeírják őket, mintha egyetlen nevet alkotnának. Az angol nyelvű koreai újságok és magazinok Koreán belül, illetve külföldön megjelenő számai gyakran két-háromféle különböző írásmóddal közlik ugyanazokat a koreai neveket.

Nem meglepő tehát, hogy a külföldiek, akik nem ismerősek a koreai nevek világában és nincsenek hozzászokva a családi nevek és a személynevek adott sorrendjéhez, illetve a sokakéval közös generációs nevek használatához, gyakran komoly nehézségek árán képesek csak felismerni, hogy melyik a családnév vagy a generációs név.

Ebben a könyvben azt a módszert választottam, hogy az összes koreai nevet a nyugati szokásnak megfelelően adom meg, elsőként a „keresztnevet”, vagyis az illető személynek a születésekor adott nevet, majd másodikként a generációs nevet említve, olyan formában, ahogy azt az illető írja, és utoljára hagyom a családi nevet, mivel a nyugatiak ehhez a rendszerhez vannak hozzászokva, és ez csökkenti a nevek

összezavarásának lehetőségét. A legismertebb példát a személynevet és generációs nevüket összevont formában használó koreaiakra valószínűleg Syngman Rhee (1875-1965) jelenti, az az ellentmondásos hazafi és államférfi, aki 1948-tól 1960-ig a Koreai Köztársaság elnöki tisztét töltötte be, és akinek a neve eredetileg Sung Man Yi volt.¹

További fontos tudnivalókat illetően a koreai nevekkal kapcsolatban lásd az „Irum: mi minden fér bele egy névbe?” című fejezetet.

Aboji [ah-boh-jee] – Az apák kultúrája

Ha megkérünk valakit, hogy sorolja fel a legfontosabb szavakat a koreai nyelvben, az idősebbek közül legtöbbször valószínűleg az *aboji* (ah-boh-jee)² szót említik, melynek a jelentése „apa”. Ugyanennek a formálisabb és tiszteletteljesebb változata az *abonim* (ah-boh-neem) kifejezés. Korea hagyományos kultúráját valóban az apák kultúrájaként írhatjuk le, amiatt a központi szerep miatt, amit az apák játszottak a társadalom mindennapi életében már több mint öt évszázada.

Az apára alapozott társadalmi rendszer kifejlődésének okát Koreában az 1392-ben hatalomra lépett új (Csoszon vagy I) dinasztia által hivatalos kormányzati ideológiaként bevezetett neo-konfucianizmusban kereshetjük. Az ezt megelőző Korjo-dinasztia idején, körülbelül 1200-tól a tisztviselők és a buddhista papok elit osztálya egyre korruptabbá vált és egyre alkalmatlanabb lett a kormányzásra. A korszak koreai tudósai ezért a helyzetért a királyi udvart hibáztatták, és annak a buddhizmust hosszú ideje megszállottan támogató politikáját tették felelőssé az ország jólétének leromlásáért.

Ezek a tudósok politikai reformok szószólóiként kezdtek fellépni, és a konfucianizmus egy újabb, az addiginál aprólékosabban kidolgozott és szigorúbb változatát hirdették, ami „új-konfucianizmus” (vagy neokonfucianizmus) néven fejlődött ki Kínában, több generáció leforgása alatt. Az ókori bölcs tanításainak ez az új formája a gyermeki jámborságra és engedelmességre, valamint az ősök tiszteletére helyezte a hangsúlyt, ezeket jelölve meg a lehető legjobb alapként a család és az egész társadalom harmonikus működéséhez.

1386-ban a Kínában újonnan alapított Ming-dinasztia hadserege behatolt Koreába, megkísérelve visszaállítani Kína uralmát az egész félsziget fölött. Ez a Korjo-dinasztia bukásához vezetett Koreában és lehetővé tette, hogy egy I Szonggje nevű karizmatikus fiatal koreai Szonggje tábornok új dinasztiát alapíthasson.

I Szonggje tábornok és utódai megtisztították a kormányzatot minden buddhista befolyástól, a neokonfucianizmust választották az új rezsim hivatalos ideológiájául és az ország törvényévé tették tár-

¹ Megjegyzendő, hogy a koreaiak nem a szerző által választott módon, hanem „magyarosan”, vagyis a családnévvel kezdve és a kapott nevet utoljára hagyva használják a nevüket. Mivel azonban a szerző ilyen fontosnak tekinti ezt a kérdést, tiszteletben tartom a szándékát és a magyar fordításban is az itt jelzett sorrendben, angolos átírásban hagyom a neveket, kivéve a Magyarországon már ismertté vált személynevek és tulajdonnevek esetében, ahol azok bevett magyaros átírását követem – jó példa erre éppen Sung Man Yi vagy Syngman Rhee, akit a magyar nyelvű források többnyire Li Szin Man néven említenek. – A ford.

² A koreai szavak kiejtését a szerző a szavak után zárójelben, angolos fonetikával közli, ami segíthet a hangalakjuk felismerésében, ezért megtartom (az *aboji* szó kiejtése itt pl. „ábodzsi”), az ismertebb szavaknál azonban – pl. csébol, kiszeng stb. – mellőzöm, és ezeket magyaros átírással adom meg. – A ford.

sadalmi és politikai értelemben egyaránt. A konfucianizmusnak ez a korábbiánál sokkal részletesebben kidolgozott és szigorúbb formája előírta a koreai családok tagjainak pontos rangsorolását nemük és koruk szerint, az *aboji*, vagyis az apák abszolút hatalmát tételezve mindenki más fölé rendelten. A szokás és a törvény erejénél fogva mindenki feltétlen engedelmisséggel tartozott az apáknak, mindenféle dologban.

A férfiak és feleségek speciális viszonyban álltak egymással, de a családi hierarchiában az elsőszülött fiú foglalta el a második helyet, mivel automatikusan ő lépett az apa hatalmának örökébe a családi tulajdon legnagyobb részével együtt, és ő volt felelős az ősök imádatának gyakorlásához előírt, mindennél fontosabb szertartások elvégzéséért. Ebben a társadalmi és politikai környezetben a koreai apák voltak háztartásuk abszolút urai, a szó hagyományos értelmében. Egy ilyen családi rendszerben a szerelem és az érzések nem játszottak semmiféle szerepet, mivel mindenfajta érzelmeken alapuló viselkedés és attitűd romboló hatásúnak és ennél fogva tilosnak minősült.

I Szonggje tábornok a királyi trón elfoglalásakor felvette a Thedzso uralkodói nevet. Utódai folytatták politikáját, a neokonfucianizmus ideológiáját téve az állam és a társadalom vezérelvévé, és a következő évszázad közepére teljes mértékben kiszorították a hatalomból azokat, akik továbbra is a buddhizmus hívei maradtak.

A következő generációk során a neokonfucianizmus egyfajta rituális kultusszá vált, ami a koreaiak viselkedésének szinte valamennyi aspektusát szabályozta, különös tekintettel a személyes kapcsolatok etikettjére és az apa szerepére. A kormányzás és a társadalom ilyenfajta konfuciánus felfogása értelmében a királyt szimbolikusan az egész nép atyjának tekintették, akinek mindenki olyan engedelmisséggel tartozott, mint a gyermekek az apjuknak. Mintegy ennek a hatalomnak a kiterjesztésével elvárták az emberektől, hogy engedelmeskedjenek az apa-király hivatalos képviselőiként fellépő kormányzati hatóságoknak és tisztségviselőknek.

A „király mint apa” felfogás egyik többnyire kimondatlan folyamánnyaként ugyanakkor a nép nem volt köteles tisztelettel adózni vagy engedelmeskedni a királynak, ha az erkölcstelennek bizonyult, és ekkor jogosan fellázadhatott ellene. Ilyesmiben azonban normális körülmények között csak több generációváltáson keresztül folytatódó visszaélések esetén fordulhatott elő, ha az uralkodó osztály ereje és hatalma fokozatosan degenerálódott, és a kormány nem tudta többé elfojtani az elégedetlenséget. I Szonggje tábornok neokonfuciánus dinasztia-

ja több mint félezer éves uralkodása során alapvető hatást gyakorolt a koreaiak attitűdjeire és viselkedésére.

A koreai családokban minden tevékenység általában a férfiak dominanciáján, és különösen az *aboji* és a fiaik szerepén alapult. A családi rendszerben az apák alkották az alapot, és a fiúk voltak az egyes háztartások tartópillérei. A koreai szülők egészen az 1960-as évek közepéig jóval hosszabb időn át „dédeltették” fiatal gyermekeiket, különösen a fiúkat, mint ahogy az a legtöbb nyugati családban szokás. Az anyák hosszabb ideig szoptatták gyermekeiket és gyakran a hátukon hordozták őket egészen három- vagy négyéves korukig.

Az apáknak általában szoros és meleg kapcsolatuk volt mind a fiú-, mind a lánygyermekekkel, és azok három- vagy négyéves koráig olyan viselkedést is eltűrtek részükről, ami nyugati vendégeikből néha megdöbbenést váltott ki. Ám mielőtt megkezdődött a gyermekek felkészítése a felnőtt életre, az apák és a fiúk viszonya drámaian megváltozott. Az apák igen szigorúak lettek és egyre szertartásosabban kezdtek viselkedni, minek következtében a fiaikhoz fűződő viszonyuk fokozatosan egyre inkább távolságtartóvá vált, olyannyira, hogy a kapcsolataik gyakorlatilag már csupán formális alkalmakra korlátozódtak.

Az apák ilyen attitűdjének és viselkedésének fő célja a fiúk engedelmisségre szoktatása volt, hogy a fiúk függő viszonyba kerüljenek és az előírt formális tiszteletadásban részesítsék őket mind a nyelvi kifejezési formák, mind a viselkedési gesztusok tekintetében, és folytassák a konfuciánus családi hagyományokat, ideértve a nők előítéletes, lenéző kezelését is.

Ennek a rendszernek az egyik legirracionálisabb aspektusa az volt, hogy igen gyakran áthidalhatatlan érzelmi szakadékot teremtett az apák és a fiúk között. Terjedelmes feljegyzések tanúskodnak arról, hogy a rendszer eredményeként sok fiú meggyűlölte az apját: a társadalomtudományi szakirodalomban nagyszámú utalás lelhető fel arra a revelációként ható élményre, amit a fiúk apjuk halálakor éltek át, végre felszabadulva a rájuk nehezedő nyomás alól. Külső szemlélőknek gyakran úgy tűnhet, hogy a koreai apák erőfeszítéseinek jó része életük során főként arra irányult, hogy ők maguk is *chosang* (choh-sahng), vagyis „ősök” lehessenek, akiket leszármazottaiknak meg kell tartaniuk jó emlékezetükben és tisztelniük kell.

A hagyományos koreai családkép szigorúan konfuciánus jellegének dacára is ritkán fordult elő, hogy az apák valóban diktatórikus, zsarnoki hatalmat gyakoroltak feleségük és gyermekeik fölött. Bármennyire elnyomottak voltak is a feleségek a nyilvánosság előtti viselkedésük

tekintetében, otthonuk falai között befolyásolhatták férjüket és fiaikat, és ezt gyakran meg is tették.

Kellő számú feljegyzés tanúskodik arról is, hogy a fiúk nem mindig engedelmeskedtek az apjuknak, és a szülői felügyelettel szembeni ellenállásuk egyik gyakori módja az volt, hogy igyekeztek nem kerülni apjuk szeme elé. Mások tisztelettudóan meghallgatták apjuk utasításait, tiltakozás nélkül, de nem aszerint, hanem a saját belátásuk szerint jártak el, majd utólag bocsánatot kértek érte – ez a módszer még ma is igen gyakori a konfuciánus szellemű kultúrában nevelkedett fiatalok körében az egész Távol-Keleten.

Roger L. Janelli antropológus „A kapitalizmus műhelyében: egy dél-koreai vállalat-konglomerátum társadalmi és kulturális felépítése” (*Making Capitalism: The Social and Cultural Construction of a South Korean Conglomerate*) című könyvében megállapítja, hogy a fiatal koreai férfiak gyakran „a téma kerülgetése, különféle fortélyok és az újraértelmezés” eszközeit használták fel szüleik kívánságainak és utasításainak kijátszására.

Természetesen a koreai társadalomban és az apák szerepében is végbementek drámai változások azóta, hogy a huszadik század közepén sor kerülhetett a demokratikus elvek bevezetésére és az ország gazdasági átalakítására. Egyebek között sok mai koreai apa a városi régiókban olyan hosszú munkaidőben dolgozik, s emiatt olyan sokat van távol az otthonától, hogy igen csekély szerepet játszhat gyermekeinek felnevelésében. Egyesek közülük, különösen azok, akik szombatonként golfoznak vagy valamilyen társadalmi hálózati munkát végeznek, csupán vasárnap és ünnénapokon találkoznak fiatalabb gyermekeikkel. A vidéki községekben és kisvárosokban élő jobb módú családokból származó főiskolás fiúk és lányok gyakran a családjuktól külön, a fővárosban töltik el a vakációjuk idejét is.

A középiskola elvégzése után Szöulba költöző vidéki fiúk, valamint azok, akik az egyetemi diploma megszerzése után ott is maradnak, ezt követően általában csupán néhány alkalommal találkoznak a szüleikkel, tovább gyengítve ezáltal is a konfuciánus kötelékeket és módosítva a hagyományos viselkedési mintákat. Az apa-szerep azonban Koreában még ilyen jelentős változások mellett is különleges státusszal és olyan speciális felelőségekkel jár együtt a családokban, amelyek egyesítenek magukban számos alapértéket a konfucianizmus legjobb oldalai közül. Ilyen érték többek között az idősebbek és az öregek tisztelete, az erőteljes törekvés a lehető legmagasabb szintű képzettség megszerzésére, a szoros csa-

ládi kötelékek fenntartása, a kölcsönös felelősségvállalás a család és a rokonság jólétéért, és a mély elköteleződés a társadalmi rend fenntartása mellett.

Achom (ah-choam) –

A férfiak hiúságának ápolása

Az olyan emberek megszólításához, ideértve a külföldieket is, akik valamilyen speciális szakértelemmel bírnak és a munkájuk intellektuális teljesítményt igényel, de nincs különösebb címük vagy rangjuk, Koreában gyakran a *son-saeng* (sohn-sang) kifejezést használják, melynek jelentése „tanító” vagy „tanár”, de ennél valamivel magasabb státuszra utaló jelentésárnyalata is van. A *son-saeng* megszólítást legtöbbször még tiszteletteljesebbé teszik a *nim* (neem) szócska hozzáadásával: *son-saeng nim*. A *nim* szó az „úr”, „asszony” vagy „kisasszony” megszólítások egyik koreai megfelelője.

A *son-saeng* megszólítás használata az oktatás területén kívül jellemző tünete annak a koreai szokásnak, hogy nyelvi eszközökkel is igyekeznek minél magasabbra emelni az emberek rangját, hogy azok jól érezzék magukat – gyakran éppen azért, mert valamit akarnak tőlük. Ez azonban csupán kicsiny része annak a társadalmi protokollnak, amit a koreaiak hagyományosan mindig is használtak és használnak mind a mai napig a barátságos, pozitív kapcsolatok fenntartása érdekében nemcsak családjuk és rokonaik körén belül, hanem barátokkal és munkatársaikkal szemben is.

Ez az etikett által megkövetelt szokás az úgynevezett *achom* (ah-choam), a „hízelgés” vagy „bókolás” általános elterjedéséhez vezetett, ami olyan mértékben a kultúra integráns részévé vált, hogy szinte önálló életre tett szert. Az *achom* az emberek közötti kapcsolatok általánosan bevett, sőt elvárt része lett. Aki nem élt vele a megfelelő alkalmakkor és a megfelelő módon, súlyos hibát követett el.

Az újonnan érkezett külföldiek, akik először találkoznak az *achom* mindenütt tapasztalható alkalmazásával koreai partnereik részéről, hajlamosak rá, hogy egészen lefegyverezve érezzék magukat ettől, és gyakran lejjebb szállítják normáikat és elvárásait, amitől viszont még inkább ki lesznek téve koreai vendéglátóik manipulációinak. Az „újoncnak” nem kell feltétlenül cinikussá válniuk az ilyenfajta viselkedéssel kapcsolatban, szükséges azonban tudatában lenniük, hogy

az milyen szerepet tölt be a koreai társadalomban és nem kell többet belelátniuk, mint amit ténylegesen jelent.

Egy másik hasonló kifejezés, ami problémákat okozhat az elővigyázatlan idegenek számára, a *chansa* (chahn-sah), ami „bókot” vagy „bókokat” jelent. A koreai férfiak folyton bókolnak egymásnak, férfi partnereiknek és barátaiknak, sőt a koreai nők is rendszeresen bókolnak egymásnak. A múltban azonban igen ritka, ha nem éppen elképzelhetetlen volt, hogy koreai férfiak bókokkal illessék feleségüket, leányaikat vagy nőismerőseiket a külső megjelenésük vagy valamilyen teljesítményük elismeréseként, az pedig teljesen kizárt dolog volt, hogy nők bókoljanak férfiaknak.

Ez a réges-régi kulturális hagyomány a fiatal generációk körében ma már változóban van, de az idősebb férfiak még ma is hajlamosak úgy vélni, hogy nem illendő bókokat mondani a nőknek mások jelenlétében, és különösen nem illő, hogy külföldi férfiak bókoljanak koreai nőknek, koreai férfiak jelenlétében. Ugyanakkor ez alól a tabu alól van egy jelentős kivétel: a koreai férfiaknak különösen jól esik, ha külföldi férfiak dicsérően nyilatkoznak előttük a koreai nők szépségéről és kíváncsiságáról. A koreai férfiaknak valóban gyakran túlzottan jó véleményük van a koreai nők szépségéről és erejéről egyaránt, mivel a múltban olyan nagy igényt támasztottak irántuk mint ágyasok és rabszolgák iránt nemcsak a felsőbb osztálybeli koreai férfiak, hanem a kínai császári udvar és az országot megszálló hódítók is.

Egy másik kivétel az általános tabu alól, ami a nők külső megjelenésének dicséretét illeti, akkor lép életbe, amikor a férfiak kimaradnak éjszakára és a kiszengnek, a koreai gésák vagy hostessek társaságában szórakoznak éjszakai klubokban és kabarékban. Ilyenkor gyakorlatilag minden megengedett.

A Koreában tartózkodó külföldi férfiak mindenestre bölcsen teszik, ha tartózkodnak attól, hogy akár hízelgő, akár ellenkező értelmű megjegyzéseket tegyenek a koreai nőkre.

Adul [ah-duhl] – A fiú-kultúra

Korea utolsó – és leghosszabb ideig fennmaradt – dinasztijának uralkodása idején, ami 1392-ben kezdődött és hivatalosan egészen 1910-ig tartott, a társadalom szerveződési és erkölcsi alapelveit az ősök

imádata határozta meg. Törvénybe iktatták, hogy az ősök imádatának elsődleges szertartásait minden családban a legidősebb férfinak kell elvégeznie, s ennél fogva alapvető követelmény volt, hogy minden családban legyen legalább egy *adul* (ah-duhl), vagyis „fiú”, aki ezeket a létfontosságú ceremóniákat végrehajtja.

Az ősök imádatához tartozó rítusok és a fiúgyermek fontossága központi helyet foglalt el a férfiak és feleségek életében, és olyan attitűdök és gyakorlatok kialakulásához vezetett, amelyek idővel igen mély hatást gyakoroltak a kultúrára, mintegy kötelességévé téve a nőknek, hogy fiúgyermeket hozzanak a világra – abban a korban nem lévén még ismert, hogy az utódok nemét a sperma határozza meg, nem a petesejt.

Azon kívül, hogy az így kialakult helyzet gyakorlatilag kötelezővé tette a férfiak számára második feleség magukhoz vételét, ha az első feleségük nem tudott fiút szülni, ez a már-már kultikussá váló szokás ahhoz vezetett, hogy a nőket általában lenézően, csupán hasznos eszközként kezelték. A megfelelő feleség kiválasztása a fiúk számára egyfajta széles körben elterjedt áltudományos tevékenységgé vált, melynek gyakorlatában az anyák különféle fizikai tulajdonságaik hosszú sora alapján mérlegelték a leendő menyasszonyok potenciális alkalmasságát fiúgyermek világra hozatalára.

Ezeket az attribútumokat azután az alábbi „tizenhárom fizikai követelmény” pontosan meghatározott szempontjai alapján mérték fel a leendő anyósok és különféle házasságközvetítők a fiatal lányok fiúgyermek kihordására való rátermettségének megállapításához:

1. egyenes és kissé lefelé ívelő szemöldök (férfias jellemvonás), és lapos, sima homlok;
2. nagy, széles tompor és megfelelően nagy, széles has;
3. dallamos hang és jól fejlett mellkas, ami jó légzési képességre utal;
4. sima, selymes bőr, amely szinte átlátszó, „mint a víz”;
5. formás, kúposan elkeskenyedő (nem pedig szögletes vagy zömök) kezek;
6. szögletes arc, ami a liba profiljára vagy a bolhára emlékeztet;
7. kerek vállak és vastag hát, ami fizikai egyensúlyra és erőre utal;
8. jól fejlett mellek, sötét, szilárd mellbimbókkal;
9. magas ornyereg és ferde vágású szemek;
10. vastag, jól fejlett hasizom és mélyen elhelyezkedő köldök;
11. távol ülő szemek, „hosszú, szűk” szemsarkokkal, amelyek szárazak;

12. fényes és illatos bőr;
13. rózsás tenyerek.

Ezek a követelmények elsőbbséget élveztek a szépséggel és minden más olyan kellemes vonással szemben, amelyeket általában a nőkhöz szokás társítani. Felsoroltak viszont 29 olyan fizikai tulajdonságot is, amelyeket arra utalónak véltek, hogy egy nő valószínűleg nem fog fiúkat szülni. Ez utóbbi vonások közé tartozott a törekeny termet, a gyenge, nyikorgó hang, a kis mellek sápadt mellbimbókkal, a lapos orr, a kiforduló fülek, a kicsi száj és széles arc, a szőke vagy vörös haj, a vékony szemöldök, a vékony és sápadt ajkak, a kicsiny, sekély köldök, az előre ugró ajkak és a rendetlen, durva haj.

Azon kívül, hogy a szóba jöhető menyasszonyok kiválasztásakor megkísérelték figyelembe venni mindezeket a fizikai követelményeket, a szülők ellátták fiaikat és lányait írásbeli instrukciókkal is arra nézve, hogyan kell végrehajtaniuk a szexuális közösülést annak érdekében, hogy fokozzák a fiúgyermek megfogadásának valószínűségét, lánygyermek helyett. Ezeket az utasításokat arra a hitre alapozták, hogy a hüvelynek két nyílása van: az egyik a hímnemű, a másik pedig a nőnemű magzat fogantatására szolgál. Úgy vélték, hogy ha a hím ivarsejtek a bal oldali nyílásba kerülnek, akkor fiú fogan meg, ha pedig a jobb oldaliba, akkor leány. Ennek a felfogásnak megfelelően azt tanították, hogy a közösülés után a feleség feküdjön a bal oldalára és maradjon úgy mozdulatlanul minél tovább abban a reményben, hogy a sperma a bal oldali nyílásba kerül.

Elterjedt volt továbbá az a hiedelem is, hogy a menstruáció utáni első, harmadik és ötödik napon van a legnagyobb valószínűsége fiúgyermek megfogadásának, míg a második, negyedik és hatodik napon a közösülés inkább leánygyermek születéséhez vezethet. Ez utóbbi napokon – szinte megszállottan törekedve fiúgyermek születésére – a legtöbb pár kerülte a szexuális érintkezést. Számos további hiedelem és szabály is elterjedt a fiúk születésének elősegítésére vonatkozóan, beleértve a nap vagy az éjszaka legjobb időszakának és a legjobb pozitúráknak a kijelölését is a közösüléshez, amelyek mindegyikét le is rajzolták színes táblákon, amelyekkel a szülők ellátták az újonnan összeházasodott párokat.

Az anyósok, a fiatalasszonyok és férjeik speciális imádságok és szertartások egész sorát végezték el arra törekedve, hogy biztosítsák fiúgyermek megfogadását. Az egyik ilyen gyakorlat során kék só, porított pézsmá és kifejlett feketeüröm-zúzalék keverékét tették a fiút még nem szült feleség köldökébe és meggyújtották. Feljegyzések tanús-

kodnak róla, hogy ezt a kiégetési folyamatot akár kétszáz alkalommal is elvégezték a fiúgyermekre vágyakozó apák, és a szokást még a huszadik század közepén is széles körben gyakorolták. A nők egészen a modern idők beköszöntéséig nem szolgálhattak bábaként, hacsak nekik maguknak nem volt már több fiúk is, és minél több fia volt egy asszonynak, annál nagyobb becsben állt bábaként.

A fiúk születését a családok különleges ceremóniákkal ünnepelték meg. Az egyik ilyen szokás jegyében a péniszt szimbolizáló piros paprikát erősítettek egy zsinórra és több napra kifüggesztették a házuk elé, hogy a szomszédok mind láthassák. Elterjedt szokás volt a felnőttek körében, hogy a kisfiúkat megkérték, mutassák meg nekik a „paprikájukat”, fiú-voltuk nyilvános bizonyítékeként. Lányok születésekor faszéndarabokat kötöttek a kifüggesztett zsinórra. A fiúgyermek születése érdekében kifejtett erőfeszítések, különféle praktikák és az ezzel kapcsolatos babonák többsége a modern Koreában már kiszorult vagy eltűnt a gyakorlatból, de a fiúk születése még ma is különösen fontos, mivel a koreai társadalomban továbbra is a férfiak játszanak domináns szerepet.

Aeyok [aye-yohk] –

Érzéki örömök a koreai életben

A tizenötödik század elején, a neokonfucianizmus elterjedését megelőzően kelt történelmi feljegyzések arról tanúskodnak, hogy a koreaiak általában meglehetősen gyakran hódoltak erotikus élvezeteknek, nemcsak attól a meggyőződésüktől indítva, hogy a sok gyermek igen fontos a család, illetve a klán létének fenntartásához, hanem azért is, mert a házasságon kívüli szex mint örömszerzési tevékenység tiltására nem voltak érvényben semmiféle vallási, társadalmi vagy politikai szankciók – legalábbis a férfiak számára.

A koreai férfiak átvettek továbbá elég sokat Kína hagyományos erotikus szórakozási formái közül is, miután i.e. 108-tól kezdve igen kiterjedt és szoros kapcsolatok jöttek létre Kína és Korea között, az ekkor élt koreaiak azonban nem engedték, hogy a kínaiak által fetiszizált piciny lábak kultusza rávegye őket is a fiatal lányok lábának elköltöztetésére, ahogyan az Kínában szokás volt. Történelmi feljegyzések szerint azt megelőzően, hogy a konfucianizmus a hetedik században széles körben elterjedt Koreában is, a felsőbb osztálybeli koreai nők és férfiak egyaránt meglehetősen nagy szabadsággal rendelkeztek intim

kapcsolatok kialakítására szeretőikkel és az *ae-yok* (aye-yohk), vagyis a „szerelmi gyönyörök” élvezetére. A nők esetében azonban ez a szabadság később fokozatosan egyre zsugorodott, egyenes arányban a konfucianizmus befolyásának növekedésével.

A koreai nők a Czoszon-dinasztia 1392-ben történt megalapításával, majd a neokonfucianizmusnak a koreai társadalom hivatalos ideológiájaként való átvételével valamennyi társadalmi osztályban teljesen alávetetté váltak a férfiak akaratának. A házassági kapcsolaton kívüli szexuális tevékenység a férfiak kizárólagos előjoga lett, akiknek szabad volt ágyasokat (második feleségeket) tartaniuk és törzsvendégként patronálniuk a híres kiszengek, a „szórakoztató lányok” szolgáltatásait (ha meg tudták engedni maguknak). A felsőbb osztálybeli férfiak körében gyakori volt a cseléd lányok és más női szolgálok szexuális igénybevétele is a háztartásukban, ami szintén széles körben gyakorolt szokás volt Kínában is.

A koreai nők – a hivatásos szórakoztató lányoknak és azoknak a kivételével, akik magukra vonták jó módú férfiak tekintetét – kénytelenek voltak elnyomni szexuális vágyaikat, egy olyan rendszer eredményeként, ami sokféle érzelmi és más pszichés természetű betegség elterjedéséhez vezetett körükben. Néhány ritka kivételtől eltekintve (lásd a *Kiszeng* című fejezetet) legális első feleségként csakis a szűz lányok voltak elfogadhatóak.

A nők a Czoszon-dinasztia első generációitól kezdve, 1392-től egészen a huszadik század elejéig gyakorlatilag fogolyként éltek városi otthonaikban. Csak este hagyhatták el a házat és mehettek vásárolni vagy látogatóba, az úgynevezett *sodung* (soh-duung), vagyis „takaródó” idején, amikor a férfiaknak kellett házon belül maradniuk. Ez a rendszer azonban alkalmat nyújtott a bátrabb nők számára (akik többnyire jó módú kormányzati tisztviselők feleségei voltak) szexuális kapcsolat létesítésére férfiakkal, rendszerint fiatal buddhista szerzetesekkel, akikhez állítólag lelki megnyugvás kedvéért látogattak el. A legszabadabb nők Koreában a Czoszon-éra hosszú évszázadai alatt a vénlányok, az özvegyek és azok az asszonyok voltak, akiket a férjük elűzött, mert nem tudtak fiút szülni vagy mert megszegtek a nők számára előírt parancsolatok valamelyikét (lásd Yoja), és prostituáltként tartották fenn magukat.

A koreai nők hosszú ideje híresek és a hódítók által is nagyrabecsültek voltak szépségükért és más tulajdonságaikért, de szexuális viselkedésük tekintetében egészen addig nemigen voltak választási lehetőségeik, amíg a második világháború végén, 1945-ben sor nem

került egy demokratikus fordulatra a koreai társadalomban. Az 1960-as években már gyakran lehetett hallani nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező üzletemberektől és utazóktól, hogy a koreai nők érzékisége Ázsia legjobban őrzött titkai közé tartozik.

A koreai társadalomban a nyilvánosság előtt még ma is jelentős mértékű puritanizmus észlelhető, de mint a legtöbb olyan országban, amelyek eltérő szexuális normákat állítanak a férfiak és a nők elé, a nyilvánosság kizárásával itt is él az erotika és az érzéki örömök kergetése, valamennyi szokásos formájában.

Amhuk ki [ahm-huuk kee] – A sötét korszak

Az 1870-es években tett japán kezdeményezések következményei csakhamar beletaszították Koreát egy olyan *ambuk ki* (ahm-huuk kee), vagyis „sötét korszak” viszontagságaiba, amihez foghatót még sohasem tapasztaltak. Korea magára kényszerített elszigetelődésének a Nyugattól kevesebb mint húsz év leforgása alatt véget vetett az amerikai hadihajó-diplomácia, és Japán is elkezdett hasonló módszereket alkalmazni a gyenge és már inogó szöuli Czoszon udvar ellenében.

A japán kormányzat a maga harcoss mentalitásával, valamint gyorsan modernizált hadseregével és a rendelkezésére álló haditengerészeti erővel szisztematikus hadjáratba kezdett, hogy Kína hagyományos fennhatóságát Koreában a saját uralmával váltsa fel. 1876-ban a Czoszon udvart kényszerítették egy egyezmény aláírására Japánnal, amely megnyitotta az országot a kereskedelem előtt, és hamarosan más – pénzügyi, katonai és politikai – kötelek létesítését is maga után vonta.

1894-ben a koreai ellenzék fellázadása a gyenge Czoszon udvar ellen ahhoz vezetett, hogy Kína és Japán is csapatokat vezényelt Szöulba, állítólag a király megvédelmezésére. A japánok értek oda először, elfoglalták a királyi palotát, megölték a királynőt, megfosztották trónjától a királyt és egy báb régenszt ültettek a helyére. Ez nyílt háború kitöréséhez vezetett Kína és Japán között, amelyben a japánok győzedelmeskedtek a szárazföldön és a tengeren egyaránt. A békeszerződés feltételei értelmében, amit 1895-ben írtak alá, s amit a legtöbb vezető nyugati hatalom is jóváhagyott, Korea Japán protektorátusává vált. Japán azonnal elkezdte erősíteni jelenlétét Koreában,

nyíltan és burkolt módon egyaránt saját gyarmataként kezelve az országot.

Kilenc évvel később Japán ismét háborúba lépett, ezúttal Oroszország ellen, sikeresen kiküszöbölve Oroszországot mint riválisát a kelet-ázsiai terjeszkedés tekintetében. Miután szabad kezet nyertek Koreában, a japánok folytatták Korea egyfajta Japántól függő országgá alakításának programját. Erre a fenyegetésre reagálva a koreai hazafiak földalatti ellenálló csoportokat és gerillacsapatokat szerveztek a japánok elleni küzdelemhez. Végül 1910-ben Japán feladta színlelt „védelmező” szerepét Koreában, annektálta az országot és teljesen nyílt politikai, katonai és kulturális kampányt indított azzal a céllal, hogy a koreaiak törődjenek bele a sorsukba.

A japán adminisztráció Koreában elnyomott minden politikai és kulturális tevékenységet. Kémekeket küldtek az ország minden sarkába, akik beszámoltak az értelmiségiek, a vallási vezetők és a korábbi politikusok minden lépéséről, és kezdetét vette az a történelmi periódus, amelynek a koreaiak később az *ambuk ki*, vagyis a „sötét korszak” nevet adták.

Japán nagy létszámban küldte át Koreába hírhedt *kempeitai* (kem-pay-e-tie) elnevezésű „gondolatrendőrségének” tagjait azzal a megbízatással, hogy fedezzenek fel és büntessenek meg mindenkit, aki rosszat mond a japánokról vagy Japánról. Létrehozták a *koto keisatsu* (koh-toh kay-e-saht-sue), szó szerinti fordításban a „magas rendőrség” nagyobb csapatait, melyek tagjainak körülbelül a felét olyan koreaiakból toborozták, akik hajlandóak voltak a japánoknak dolgozni. Ezekre a rendőrségi erőkre bízta minden politikai tevékenység, az oktatás, az egészségügyi ellátás, az erkölcsök, az adóbegyűjtés és a közjóléti szolgáltatások – ténylegesen a mindennapi élethez fontos valamennyi tevékenység – ellenőrzését Koreában. Ezek gyakorlatilag korlátlan felhatalmazással bírtak házkutatások elvégzésére és bárkinek a letartóztatására, elítélésére, bebörtönzésére vagy kivégzésére, akit a japánok által hozott törvények megszegésével vádoltak.

A japánok olyan szélsőségekig mentek el törvényeik erőszakos végrehajtatásában és hatalmuknak a koreaiak előtt való fitogtatásában, avégett, hogy feltétel nélküli engedelmességre kényszerítsék őket, mint például az az intézkedés volt, ami megkövetelte a kormányzati tisztségviselőktől és a tanároktól, hogy – mintegy az emberek megfélemlítésének eszközeként – kardot viseljenek. Azok a koreaiak, akik nem voltak hajlandók informátorként szolgálni a japánokat, a japán rezsim ellenségeinek számítottak és maguk is ki voltak téve a letartózt

tatásnak és súlyos büntetéseknek. A legcsekélyebb gyanú is elegendő volt az emberek letartóztatásához, megkínzásához, bebörtönzéséhez vagy akár kivégzéséhez is. A büntetéseket általában egész kollektívákra szabták ki, százakat büntetve egyidejűleg egyetlen ember vagy egy kicsiny csoport lázadó viselkedéséért.

Az ilyenfajta, erőszak és megfélemlítés útján fenntartott ellenőrzés okozta lelki természetű károkat minden képzeletet felülmúló mértékben fokozta, hogy igen sok koreai annyira meg volt félemlítve, hogy maga is képes volt részt venni a lakosság ellen elkövetett brutalitásokban, ami lehetetlenné tette az emberek számára, hogy saját családtagjaikon kívül bárkiben is megbízzanak.

Korea Japán általi annektálása és folyamatos megszállása azonban még ilyen drákói intézkedések mellett sem ment simán. Egyre több koreai hazafi vette be magát a hegyekbe, gerillacsapatokat alkotva és rajtaütéseket intézve a japán csapatok ellátó létesítményei ellen. A városi lakosság utcai tüntetésekre vonult, s ennek eredményeként ezreket öltek meg közülük. Bosszúból Japán a koreai kultúra teljes eltörlésére irányuló programot indított. Az iskolákban csak japánul folyhattak az órák. Elrendelték, hogy minden koreai japán nevet vegyen fel, csak japánul beszéljen, amikor japánokkal van dolga, és japán módra viselkedjen. A vezető művészeket és iparművészeket megölték vagy bebörtönözték, hogy megakadályozzák a koreai kultúra továbbadását a következő generáció számára. Régi paloták és templomok százait rombolták le.

A koreai férfiak tízezreit sorozták be a japán hadseregbe. Több ezer koreai nőt kényszerítettek, hogy prostituáltként szolgálják ki a japán hadsereg katonáit. További férfiak és nők ezreit vitték el Japánba a gyárakban és bányákban végzendő kényszermunkára. Koreaiak ezrei menekültek el hazájukból, akik nem akarták alávetni magukat a japánok uralmának: egyesek közülük Mandzsúriába és Kínába, míg mások az Egyesült Államokba emigráltak. Sokan a menekültek közül, akik eljutottak a közeli Kínába vagy Mandzsúriába, titkos gerillacsapatokat alkottak és rajtaütéseket hajtottak végre a japán létesítmények ellen.

Más kivándorolt csoportok orgyilkos csapatokat szerveztek, amelyek a japán kormányzat tisztviselőit és a hadsereg tisztjeit vették célba. Az egyik ilyen, Kínában működő csoport, amely megszervezte az *Aeguk Tan* (Aye-guuk Tahn) nevű „hazafiúi egyesületet”, bombamerényletekkel sikeresen megölt több magas rangú japán katonatisztet, nagyban ösztönözve minden koreait és az ostromlott kínaiakat is az ellenállásra.

A „sötét korszak” 1945. augusztus 15-én ért véget, amikor Japán vereséget szenvedett az Egyesült Államoktól és szövetségeseitől, és Korea hamarosan visszanyerte szuverenitását. Ám az egyik fajta sötét korszak befejeződése csak egy másik hasonlóak a megkezdődéséhez nyitott utat, mindössze öt évvel később. Az Egyesült Államok beleegyezett, hogy Korea északi felét szovjet csapatok szállják meg és azok fegyverezzék le az ott állomásozó japán csapatokat, míg az USA hadereje ugyanezt az ország déli felében hajtja végre. Az egyezmény értelmében mindkét félnek vissza kellett vonnia erőit Koreából, mielőtt a japán csapatok lefegyverzése és hazaszállítása megtörtént. Az Egyesült Államok teljesítette ezt a vállalását, a szovjetek azonban nem voltak hajlandók visszavonulni Korea északi feléből, és sietve félállítottak egy kommunista kormányt, egy elkötelezett koreai kommunista, Kim Ir Szen vezetésével. A szovjetek ezután az Észak-Koreában lefegyverzett japán csapatok többségét Szibériába szállították, hogy ott kényszermunka-táborokban dolgozzanak, ahelyett, hogy hazaküldték volna őket. (Amikor azok a japán katonák, akik túléltek a rabszolgamunkát Szibériában, az 1950-es években végül visszatérhettek Japánba, olyan alapos agymosáson estek át a kommunista ideológiára való áttérítésük érdekében, hogy azonnal sztrájkokba és ülösstrájkokba kezdtek a japán kormány és a Japánban állomásozó amerikai katonai csapatok ellen, ily módon nemzetközi kellemetlenségeket okozva Japánnak).

Kim Ir Szen hathatós szovjet segítséggel azonnal hozzájárított egy nagy létszámú hadsereg felállításához észak-koreaiakból és a 38. szélességi kör mentén húzódó határsáv megerősítéséhez, ahol a szovjet és az amerikai zónát elválasztó határvonalat kijelölték. Ugyanakkor Dél-Koreában sem volt teljes nyugalom. Mielőtt az USA kivonta csapatait a félsziget déli feléből, politikai frakciók kezdtek vetélkedni egymással azért, hogy melyik csoport alakíthat kormányt. Végül 1947 szeptemberében az ENSZ választásokat írt ki az ország északi és déli részeiben is. A Szovjetunió nem járult hozzá Észak-Korea részvételéhez ebben a folyamatban, így a választásokat csak délen tartották meg. 1948. augusztus 15-én, pontosan három évvel a második világháború lezárása után az ENSZ felügyeletével megalakult a Koreai Köztársaság a veterán politikus és hazafi, Li Szin Man mint első elnök vezetésével. Három héttel később a szovjetek által támogatott Kim Ir Szen bejelentette a Koreai Demokratikus Köztársaság megalapítását, saját elnökletével.

1950. június 25-én Észak Korea teljes körű támadást indított Dél-Korea ellen, órákon belül elfoglalta Szöul és a rosszul felkészült dél-koreai erőket beszorította egy kicsiny sarokba a félsziget déli végén.

Az Egyesült Államok és az ENSZ további tizenöt másik tagállama az ENSZ jóváhagyásával gyors ellentámadást indított Douglas MacArthur tábornok vezetésével, aki az amerikai erők parancsnoka volt a Japán ellen vívott sikeres háborúban, majd a Japánt megszálló szövetséges csapatok parancsnoki tisztét töltötte be.

A szövetségesek ellentámadása sikeresen visszaszorította Dél-Koreából az észak-koreaiakat, de amikor a szövetséges erők tovább nyomultak, a 38. szélességi körön túl is üldözve az észak-koreai csapatokat, Kína beavatkozott a háborúba Észak-Korea oldalán. A szövetséges erők óriási veszteségeket szenvedtek, és az egyesített kínai és észak-koreai csapatok ismét megszállták Szöul. MacArthur tábornok azt javasolta, hogy a Yalu-folyótól északra, kínai területen támadják Kína összpontosítási körleteit, ám ekkor Harry Truman amerikai elnök leváltotta parancsnoki tisztségéről, mivel ő és tanácsadói attól tartottak, hogy ez totális háború kitöréséhez vezetne Kína ellenében.

Miután a szövetséges csapatok a politikai nyomásnak engedve megálltak a 38. szélességi körnél, a harcok 1963. július 27-én egyfajta patthelyzettel értek véget. A békétárgyalások egy erre a célra sietősen felépített speciális épületkomplexumban kezdődtek meg egy három mérföld széles demilitarizált zónában, amely Észak- és Dél-Korea határán húzódott.

A háború kimerítette mind a két koreai államot. Amellett, hogy körülbelül másfél millió ember halt meg, családok százazrei szakadtak szét a félsziget két olyan részre történt kettéosztása miatt, amelyeket a világ egyik legszigorúbban őrzött határhoz vezető választott el egymástól.

A huszadik század második „sötét korszaka” ezzel Dél-Korea számára véget ért, de ekkorra a kommunizmus még szilárdabban megvetette a lábát a félsziget északi részében, és egy másfajta sötétséget erőszakolt rá az ott élő boldogtalan népre.

Anae [ah-negh] –

Feleségek: a „belső személyek”

Kevés társadalom korlátozta vagy torzította el olyan mértékig a nők életét, mint a koreai a Csozon-dinasztia uralma idején, amely 1392-ben kezdődött és hivatalosan csak 1910-ben ért véget. A konfuciánus ideológia befolyása alatt, ami a városi nők szerepét a gyermekszülésre és a házimunkára, a falusi asszonyokét pedig a gyermeknevelés és a háztartási teendők mellett a mezőgazdasági

munkára korlátozta, a Csoszon udvar olyan társadalmat hozott létre, amelyben a két nem tagjai két egymástól elkülönült világban éltek.

A nőknek nem volt szabad családtagjaikon kívül más férfakkal találkozni, beszélni vagy bármilyen módon érintkezni. Amikor mégis találkoztak férfiakkal „azon ritka alkalmak során, amik erre adódhattak”, el kellett fordítaniuk róluk a tekintetüket. Ám a férfiak és a nők elkülönítésének hagyománya még ennél is messzebbre nyúlik vissza a koreai történelemben. A feleség megjelölésére szolgáló koreai szó, az *anae* (ah-negh) alapjelentése „belső személy”, és arra a feleségekről kialakított képre utal, ami már a legrégebbi idők óta jelen volt Koreában.

Korea írásban feljegyzett történelmének kezdetétől fogva, ami többé-kevésbé egybeesett a félsziget kínai uralom alá kerülésével i.e. 108-ban, az alsóbb osztályhoz tartozó nőket egészen a modern időkig lényegében tulajdonként kezelték. Az életben maradáshoz ilyen környezetben a nőknek rendkívüli rugalmasságot és akaraterőt, olyan jellemvonásokat kellett kifejleszteniük magukban, amelyeket rendszeresen próbára tett nemcsak a belső elnyomás, de a kívülről érkező hódítók benyomulása is.

A házasságokat valamennyi társadalmi osztályban előre elrendezték, elsősorban a családok fennmaradásának érdekében. A feleségek nem kezdeményezhettek válást, és nem akadályozhatták meg a férjüket abban, hogy elváljanak tőlük. A fiatal nőket rendszeresen eladták rabszolgának, és azokat közülük, akiket főként a szépségük alapján válogattak ki, az évente esedékes adófizetés részeként szintén rendszeresen elküldték a kínai császári főváros háremeibe.

A koreai nők sorsa a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben – amikor a Csoszon udvar gyakorlatilag tehetatlenné vált és az országot egyaránt fenyegették a nyugati hatalmak és Japán is – kissé jobbra fordult. Ám az ekkor bekövetkezett változások is leginkább csak a nemesi és a jómódú kereskedőcsaládokból származó hajadon lányoknak kedveztek: számukra lehetővé vált, hogy kilépjének falakkal övezett otthonaikból, iskolába járjanak és korlátozott mértékig részt vegyenek bizonyos társadalmi tevékenységekben is. Ezek az első repedések a konfuciánus szellemű társadalmi berendezkedés épületében általában nem terjedtek ki a férjes asszonyokra.

A koreai asszonyoknak a középkortól kezdve gyakorlatilag bezártan kellett leélniük az életüket egészen az 1960-as évekig, amikor Koreában megkezdődött az a figyelemreméltó gazdasági és társadalmi átalakulás, ami fokozatosan bontogatni kezdte a konfuciánus gyökereket és nagymértékben meglazította a múlthoz fűződő kötelékeket. Ezúttal

a forradalomnak már nemcsak a hajadonok, hanem a férjezett nők is haszonélvezői lettek. Az 1980-as évekre a koreai feleségek felzárkóztak japán társaikhoz, és sok tekintetben elkezdtek felülkerekedni munkától meggyötört férjeiken.

Japán szomszédjaikhoz hasonlóan a mai koreai háziasszonyoknak is az a legfőbb feladatuk, hogy gondoskodjanak gyermekeik neveléséről, és általában ők kezelik a családi kasszát. A férfiak a fizikai és a szellemi munkát végző dolgozó osztályok körében egyaránt többnyire átadják fizetésüket a feleségüknek, és csupán némi zsebpénzt tartanak meg belőle maguknak. A nagyobb kiadásokra vonatkozó döntésekben a feleségek egyenlő vagy inkább vezető szerepet játszanak, továbbá ők kezdeményezik és szervezik a legtöbb nem munkahelyi jellegű társadalmi eseményt is, amelyekben a családjuk részt vesz. Talán az egyetlen olyan feladat, ami még ma is kizárólag a férfiak dolga, az ősök imádatával kapcsolatos szertartások elvégzése/levezetése, de ez a férfi-szerep is fokozatosan gyengül.

Az *anae*, a koreai feleségek életében bekövetkezett egyik legfontosabb kulturális változás azt a korábban kötelező erővel előírt szabályt érintette, hogy fiút kell szülniük, vagy különben elválnak tőlük. A fiúkat még ma is igen nagyra értékelik a koreai társadalomban, de a törvény kényszerítő ereje nélkül, ami szigorú engedelmességet írta elő számukra az ősök imádatának rítusait és a rájuk kényszerített apai örökséget illetően, és a fiúgyermekek világrahozatala sem feltétlenül szükséges követelmény többé ahhoz, hogy a koreai asszonyok megtarthassák társadalmi státuszukat és betölthessék vállalt szerepeiket a társadalom életében.

A koreai asszonyoktól nincs többé megtagadva az *aejong* (aye-johng), vagyis a „szerelem” és az „érzékliség” élvezetének joga. Az *aein* (aye-een), a „szerető” vagy „kedves” nem számít többé tabu-szónak a fiataloknál. Más országokban élő társaikhoz hasonlóan Koreában is egyre több hajadon lány, akit formálisan a „kisasszony” címnek megfelelő *agassi* (ah-gahs-she) megszólítás illet meg, ma már biztosra veheti, hogy erkölcsileg megengedhető számára, hogy kedvese legyen, mielőtt házasságra lép valakivel, és hajlamos szembeszállni a társadalom ítéletével is ebben a kérdésben.

Ugyanakkor a *kyurhon* (kure-hoan), vagyis a „házasság” nem számít többé olyan csapdának, ami élethossziglani szolgálatra és magányosságra kárhoztatná őket, s amiből gyakorlatilag nincs menekvés. Az *ibon* (ee-hohn), vagyis a „válás” csak egy a koreai feleségek előtt álló lehetőségek közül életük változó színpadán.

A „háziasszony” vagy „a ház asszonya” jelentésű gyűjtőnév a koreai nyelvben a *chubu* (chuu-buu), ennek a férfiakra vonatkozó megfelelője pedig a *chuin* (chuu-een), amit többnyire a „gazda”, a „munkáltató” vagy „a ház ura” kifejezésekkel szoktak lefordítani. A mai Koreában a feleségek és az egyedülálló nők, akik mindig is híresek voltak túlélési képességeikről és a színpalak mögött érvényesített hatalmukról, a világ legerősebb akaratú, legfüggetlenebb szellemű és leginkább öntörvényű női közé tartoznak – és jaj annak a férfinak, aki szembeszáll velük!

Anshim (ahn-sheem) – Az elme nyugalma

A hagyományos koreai kultúra egy másik kulcsfontosságú eleme, ami alapvető befolyást gyakorolt az emberek karakterére, a rendetlenségtől, a bármilyen fajta fizikai vagy mentális káosztól való irtózás volt, s ez kétségkívül a buddhizmus és a konfucianizmus tanításaival történt indoktrinálódásukból fakadt. A buddhizmus az erőszakmentességet hirdette, annak legszigorúbb formájában, beleértve az élet minden formájának tisztetét és megőrzését, a konfucianizmus pedig beoltotta az embereket a rend és a formák iránti hasonló erejű érzékenységgel, olyan mértékben, hogy a különböző dolgok elvégzésének módja általában elsőbbséget élvezett az érzésekkel és más személyes megfontolásokkal szemben.

Ez a kétféle befolyás azonban egyrészt nem védte meg a koreaiakat az agresszívabb és erőszakosabb szomszédjaiktól, másrészt nem garantálta mindig a belföldi béke és nyugalom élvezetét sem számukra. Létrehozott azonban Koreában egy olyan filozofikus és spirituális alapot az elme egyfajta készenléti állapotára, amit az *anshim* (ahn-sheem) szóval jelölnek, és ami szó szerint „békés szívet” jelent, és ezt tette meg az ideális mentális és spirituális állapottá, amire mindenkinek törekednie kell.

A koreai történelem, különösen a tizenkilencedik század vége óta ellentétben állónak tűnhet a koreai kultúra *anshim* elemével, de az ettől kezdve Koreában eluralkodott erőszak legnagyobb része külföldi haderők és külföldi ideológiák behatolásának eredményeként nyilvánult meg, ami ellen a koreaiaknak nem volt megfelelő védekezésük.

A kortárs kultúra Koreában még mindig fenntartja az *anshim* mint elérendő ideál szerepét, és a nyelvi formák, az erkölcs és a viselkedési

kódex nagy része még ma is az *anshim* normáinak megfelelő környezet létrehozására és fenntartására irányul a személyes kapcsolatok, az üzlet és mindenféle közéleti tevékenység területén. Az a tény, hogy ezek a törekvések majdnem olyan gyakran kudarcot vallanak, mint ahányszor sikeresek, általában nem a próbálkozás hiányára utal, hanem annak a következménye, hogy az egész társadalom forradalmi változásokon megy keresztül.

A koreaiak jelenleg is megfigyelhető viselkedésének jelentős része, amit a kívülállók irracionálisnak vagy valamilyen módon zavarónak tekintenek, az arra irányuló erőfeszítések manifesztálódásának tudható be, hogy az *anshim* ideálját fenn tudják tartani olyan új körülmények között is, amelyeket csak kevéssé vagy egyáltalán nem tudnak szabályozni. Az olyan alkalmazott, aki nem teszi szóvá, ha hibát észlel, vagy nem panaszkodik, ha igazságtalanság éri, és az olyan üzletember, aki tévesen állít be valamilyen helyzetet, egyaránt arra törekszik, hogy elkerülje saját elméjének vagy másokénak az *anshim* állapotából való kizökkentését és felzaklatását.

Ahelyett, hogy különféle helyzetekben egyenes módon fejeznék ki magukat, ami a nyugatiak bevett gyakorlata, a koreaiak csendben maradnak és elvárják, hogy mások találják ki vagy ösztönösen észleljék a kívánságaikat vagy szándékaikat, alig észrevehető jelzések alapján, amelyeket a *nunchi* (nuun-chee) szóval jelölnek, egyfajta intuitív kulturális képességre utalva. Bátran mondhatjuk, hogy Koreában az ember nem tarthatja fenn az *anshim* elfogadható szintjét valamely munkacsoportban (vagy akár egy családban) anélkül, hogy bizonyos mértékig képes legyen a *nunchi* alkalmazására – ami a frissen érkezett és még be nem avatott külföldieket súlyosan hátrányos helyzetbe hozhatja.

A Koreába újonnan kiküldött külföldi üzletemberek számára az egyik ajánlható módszer a koreai munkatársaik *anshim*-jának megzavarásából és a *nunchi* útján küldött csendes üzeneteik meg nem értéséből adódó keservesebb következmények elkerülésére az lehet, ha mindjárt a kapcsolataik elején nyíltan bevallják, hogy bár ők tudják és megértik, mennyire fontos a jó munkaerőcsök és a termelékenység fenntartásához szükséges viselkedés elsajátítása, nekik még nincsenek meg a kellő kulturális tapasztalataik ennek a hatékony gyakorlásához.

Ez a fajta vallomás általában azzal az eredménnyel jár, hogy a koreaiak igyekeznek segíteni a külföldi újoncot a kulturális szakadék áthidalásában. Akárhogy is, az ilyen őszinte megnyilatkozás jó alapot teremt az újonnan jött számára ahhoz, hogy kérdéseket tegyen fel, amikor bármivel kapcsolatban kétségei támadnak.

Csupán az, ha tudatjuk koreai barátainkkal vagy üzleti partnereinkkel, hogy mindent meg fogunk tenni az ő *anshim*-jük megvédeése érdekében, jelentős mértékben hozzájárulhat kapcsolataink javulásához.

Anun sharam (ahn-nuun sah-rahm) – Valaki, akit már ismerünk: „egy ismerősünk”

Valakit *anun sharam*-ként (ahn-nuun sah-rahm), vagyis olyan emberként említeni, „akit ismerünk”, nyugati kontextusban nem hangzik jelentőségteljes állításnak. Szorgalmas munkával töltött életük során a nyugatiak hagyományosan több száz ismerősre tesznek szert, akikkel valamilyenfajta társadalmi vagy üzleti kapcsolatba kerülnek, ha erre alkalom adódik.

A pre-modern Koreában azonban nem ez volt a helyzet. Az egyes magcsaládok – és a nagycsaládok – kirekesztő jellege lehetetlenné tette az emberek számára, hogy körülbelül féltucatnyinál több „kívülállóval” is olyan kapcsolatba kerüljenek életük folyamán, hogy szabadon vállalhassanak kötelezettségeket velük szemben.

Az emberek általában nem vállalhattak sem magánjellegű, sem nyilvános elköteleződést a maguk részéről olyan személyek iránt, akik nem tartoztak a szűkebb vagy tágabb családjukhoz, mivel egy ilyen kötelezettség valamilyen módon kihatással lett volna az egész családra, sőt akár az egész klánra. Ez a helyzet oda vezetett, hogy a koreaiak a családtagjaikon kívül mindenki mást, akikhez nem fűződtek személyes kapcsolataik, idegennek tekintettek, akikkel szemben bizalmatlannak kell lenni és lehetőleg kerülni kell őket, vagy egyszerűen úgy tenni, mintha azok nem is léteznének.

Ezt az alkalmi kapcsolatok kerülésére irányuló koreai szokást részben az a tény táplálta, hogy az újabb kapcsolatok szükségessé tennék a rendkívül gondosan kiszámított viselkedést a kívülállóval szemben annak megelőzése érdekében, hogy bármelyik fél veszítsen az arcából, és elkerüljék ellenségek szerzésének a veszélyét. A külső kapcsolatok továbbá olyan kötelezettségekhez is vezethettek, amelyek ütközhettek a már meglévőkkel. Az olyan új kapcsolatokat, amelyeket nem kifejezetten valamilyen speciális előny megszerzése érdekében létesítettek, egyrészt társadalmilag terhesnek, másrészt potenciálisan veszélyesnek tekintették. Saját családi körén kívül kulturális értelemben mindenki mindenki másnak az elhárítására volt kondicionálva.

Az egyszerű koreaiaknak a legutóbbi időkig egyáltalán semmi beleszólásuk nem volt a kormány politikájába és gyakorlatába, s ez a körülmény megakadályozta, hogy kifejlődjön bennük bármilyen közéleti felelősségtudat. Ez is fontos szerepet játszott abban, hogy az érintkezést és kapcsolataikat általában igyekeztek a családjukra, rokonságukra és néhány közeli barátjukra korlátozni, akiket rendszerint már gyermekkoruktól vagy iskolás éveiktől kezdve ismertek.

Az embereknek ez a hajlama, hogy együttműködésüket az *anun sharam* körére, vagyis azokra a személyekre korlátozzák, akikkel már korábban iskolai vagy munkahelyi kapcsolatokat létesítettek, még a mai Koreában is jelentős szerepet játszik a magánéletben és a közéletben egyaránt. A kivételek ez alól általában az életkorral és a tapasztalatokkal függenek össze. Minél fiatalabb valaki, annál valószínűbb, hogy hajlamos alkalmi ismeretségeket is kötni. Minél többször vannak kitéve egyes koreaiak nyugati hatásoknak akár tanulmányi, akár munkahelyi tapasztalataik révén, annál kevésbé valószínű, hogy kapcsolataikat az *anun sharam* körén belül tartják, és annál gyakrabban érzik jól magukat új kapcsolatokat teremtve, személyes vagy üzleti okokból egyaránt.

A koreaiak körülbelül az 1980-as évek elejéig híresek voltak civil társadalmi és közéleti szervezetségük igen alacsony szintjéről és a más koreaiakkal szemben tanúsított udvariasságukról, akikkel nem álltak személyes kapcsolatban. A következő évtized során mindez drámaian megváltozott. Az országos és a városi kormányzatok szponzorálásának köszönhetően a koreaiak intenzíven érdeklődni kezdtek a civil társadalom és a közügyek iránt, beleértve a környezet védelmét és az életminőség más aspektusait is, és a világ legszigorúbb szabályozásai közé sorolható törvényeket és normákat fogadtak el.

Az idegenek iránti udvariasság is kezdett drámaian megváltozni, azzal a szokással együtt, hogy az idegenekről egyszerűen nem vesznek tudomást. A koreaiak a nem-ázsiai külföldieket általában a „tiszteletre méltó vendég” kategóriájába sorolják, és különleges udvariassággal bánnak velük. Az eltévedt vagy ügyeik intézésében gyámoltalan külföldiekkel szemben tanúsított segítőkészségük messze túlmegegy a normálisan elvárható szinten, olyannyira, hogy időnként akár terhessé is válhat.

Az egyik gyakran előforduló helyzet, amikor a koreaiak ugyanúgy kezelik az ott élő vagy odalátogató külföldieket, mint koreai honfitársaikat, rendszerint a csúcsforgalmi órákban vagy esős napokon adódik, a taxiért folyó tolokodás/tülekedés során.

A Koreába ellátogató és ott hosszabb időt eltöltő külföldi üzletemberek jelentős előnyre tehetnek azzal, ha minél több kapcsolatot létesítenek a helybeliekkel, mivel a koreaiak ebben a tekintetben „kulturálisan semlegesnek” tekintik a külföldieket. Így az őslakosoknak annak következtében, hogy külföldiekkel létesítenek kapcsolatot, nem kell aggódniuk társadalmi harmóniájuk megzavarása vagy nem kívánt kötelezettségek felmerülése miatt.

Arirang (Ah-ree-rahng) – A koreai lélek dala

Kevés ember töltött el néhány napnál hosszabb időt Koreában anélkül, hogy ne hallotta volna egyszer sem azt a dalt, amely népszerűségében vetekedik a nemzeti himnusszal, és ténylegesen többé-kevésbé a koreaiak nem-hivatalos nemzeti dalává vált. A dal címe Arirang, melynek jelentését a szótárak általában a „népdalokra” utaló szavakkal adják vissza, mivel vélhetően ez is azok közé a szavak közé tartozik, amelyeknek nincs betűszerinti jelentése. H. J. Chang, egy olyan koreai menedzser szerint, aki a keleti és a nyugati kultúrában egyaránt otthonos, ebben a dalban „a koreaiak legbensőbb lelke jut kifejezésre”.

1926-ban Un Gyu Na koreai színész-rendezőnek a japán megszálló csapatok jelenléte ellenére is sikerült valahogy leforgatnia egy filmet Arirang címmel, ami hatásos tiltakozást jelentett a japán gyarmatosítóktól elszenvedett elnyomás ellen Koreában. A film címét Na egy híres népdalból vette, amely ugyanezt a címet viselte, és a Kangwon tartományban levő Chongson megyéből származott.

A helybeli folklór szerint egy fiatal lány Yorjang faluból beleszeretett egy fiatalemberbe, aki a folyó túlsó partján fekvő Auraji faluban lakott. Azzal az ürüggyel, hogy a túlparton nyíló kamélia-virágokból akar egy csokrot szedni, a lány minden nap átkelt a folyón a komppal és titokban találkozott a kedvesével. Egy őszi áradás miatt azonban a komp több napon át nem járt. A lány gyönyörű, szomorú dalt komponált vágyakozásának kifejezésére, és ez a dal vált azután ismertté Chongson Arirang címen.

A film óriási siker volt a koreai közönség körében és azóta már klaszszikussá vált, de valójában a dal, az Arirang volt az, ami emlékeztette a koreaiakat a japán uralom alatti szenvedéseikre és a szabadság iránti vágyakozásukra, és ez fejtette ki a leghosszabb ideig fennmaradó hatá-

sát. 1995-ben Jung Rae Cho koreai író újra felélesztette az érdeklődést a népszerű népdal és annak a gyarmati korszakkal való összefüggései iránt azzal, hogy közzé tett egy tizenkét kötetes regényt „Arirang” címmel, amely fájdalmas részletességgel sorolja fel a japán gyarmati tisztviselők bűneit, valamint azoknak a japánokkal együttműködő koreaiak gyalázatos tetteit. A könyv több mint egymillió példányban kelt el a megjelenését követő első év folyamán. Cho azt mondta, hogy könyvét arra a haragra és gyűlöletre alapozta, ami a japán gyarmatosítók nyomában maradt vissza az emberekben, és hogy az ő célja a könyv megírásával az volt, hogy helyesbítse a történelmi torzításokat és segítsen megszabadulni attól a szégyenérzettől, amit oly sokan éreztek Koreában.

Azoknak a külföldieknek, akik szeretnék kivívni az idősebb koreaiak megbecsülését, elegendő annyit tenniük, hogy megtanulják az Arirangot és eléneklik, azzal a szenvedéllyel és beleéléssel, ami annyira kedves a koreaiak szívének. Az 1990-es évek óta ennek a szívhez szóló dalnak a szerepe Korea fiatalabb generációi körében sajnos már erősen megfakult – ők jobban vonzódnak a népszerű külföldi dalokhoz.

Csébol –

Az ipari óriások

Az egyik legnagyobb hatású tényező, ami 1953 és az 1980-as évek között hozzájárult Korea megdöbbentő gazdasági átalakulásához, azoknak a nagyvállalati konglomerátumoknak a kialakulása volt, amelyeket a második világháború előtti japán zaibacu kartellek mintájára hoztak létre. A japán zaibacu típusú konglomerátumok, amelyeket leginkább talán a Mitsui, a Mitsubishi és a Sumitomo vállalatok képviseltek, néhány nagyiparos család tulajdonában álltak és együttesen uralkodó szerepet játszottak a japán gazdaságban. Ezeket a vállalatokat a japán kormányzat már az 1880-as évektől kezdve eszközként használta fel expanzionista politikájának megvalósítására, ideértve Korea 1910-es megszállását és saját gyarmataként való igazgatását is, egészen 1945-ig.

A második világháború után Koreában létrejött zaibacu-szerű vállalati csoportok neve csébol, ami ugyanannak a kínai ideogrammanak a koreai hangalakja, amit japánul zaibacu-ként mondanak ki, a jelentése pedig „pénzügyi klikk” vagy „csoport”. Az egymással összefonódó

vállalatok és pénzügyi érdekeltségek csoportjait együttesen a csébol címkével jelölik, amit a kormányzat több mint száz koreai vállalat-csoportra alkalmaz. Ezek közül a legnagyobbak és legismertebbek a Daewoo, a Hanjin, a Hyundai, a Kia, az LG csoport (korábban Lucky Goldstar), a Samsung, a Ssangyong és a Sunkyong. A korai években japán partnereikhez hasonlóan a koreai csébolok is állami támogatást élveztek, de az általuk kapott kormányzati támogatás – a japán vállalatoktól eltérően – általában nem-hivatalos, és bírálóik szerint gyakran illegális volt.

Egy másik jelentős különbség a koreai csébol és a háború előtti japán zaibacu között abban áll, hogy a japán csoportoknak megvoltak a saját bankjaik, amelyek a finanszírozásukról gondoskodtak, míg a koreai csébolok nem rendelkeztek ilyenekkel. Ez a koreai csoportokat nagyobb mértékben függővé tette a kormányzattól, s ennél fogva ezek jobban ki voltak téve az azoktól a különféle kormányzati ügynökségektől és minisztériumoktól érkező nyomásoknak, amelyek ellenőrizték a pénzügyeket, a gyártási tevékenységet, valamint az import- és export-műveleteket is. Ennek a különbségnek az volt az egyik következménye, hogy minél sikeresebbé és minél nagyobbá váltak a koreai vállalatok, annál inkább függetlenek lettek döntéseik és akcióik tekintetében egyaránt.

Hasonlóan a japán zaibacuk mintájára kialakított szerepmmodelljeikhez, Korea cséboljait azonban motiválta az a törekvés is, hogy minél változatosabbá tegyék működési területeiket, lehetőleg kiterjesztve műveleteiket a termelés minden aspektusára, a nyersanyagforrások feltárásától és a feldolgozóipartól kezdve a végtermékek marketingjéig. A csoportok többsége egymástól teljesen eltérő területekre is kiterjesztette működését, kihasználva pénzügyi forrásait és kormányzati kapcsolatait. Sok esetben annak köszönhetően voltak képesek monopolhelyzetbe kerülni az általuk kultivált termelési ágakban, hogy a piaci részesedésre helyezték a hangsúlyt, nem pedig a profitokra. Ez a lehető legváltozatosabb profil elérésére irányuló törekvés vonta magával azt is, hogy a cégcsoportok fontos részvényeseivé váltak más vállalatoknak.

Az 1970-es években a csébolokat már gyakran említették a *muno* (muu-noh), vagyis „polip” csúfnéven is, mivel olyan sok mindenre terjesztették ki „karjaikat”. Ez a negatív kép részben a közvélemény olyan megítéléséből eredt, hogy ezek az ipari kombinátok a kormányzati tisztségviselőkkel kiépített szoros kapcsolataik révén tisztességtelen nyereségre tesznek szert. Sokszor megvádolták őket a *pujong chuk chae* (puu-johng chewk chai), vagyis „illegális vagyonfelhalmozás”

bűnének elkövetésével, ami nem csupán törvénybe ütköző tevékenységet jelent, hanem ellentétben áll az erkölcsös viselkedés mint erény konfuciánus felfogásával is, amit a politikai hatalom birtokosainak fel kellett tudniuk mutatni.

A Vietnámi háború valóságos áldásnak bizonyult a növekvő koreai csébolok, különösen a Hyundai és a Hanjin számára. Az USA hadseregének támogatásával a Hanjin vált a kulcsfontosságú Vietnámi Qui Nhon kikötő gyakorlatilag egyedüli működtetőjévé és az amerikai csapatok első számú szállítójává Vietnámban, tengeri és szárazföldi úton egyaránt. Ennek a tevékenységének a támogatására a Hanjin létrehozott egy légi és tengeri szállítási vállalatot Koreában, amely ellátmányt és dolgozókat juttatott Vietnámba. Az ily módon elért óriási profit felhasználásával, amit végső soron az amerikai katonai költségvetésből fedeztek Vietnámban, a Hanjin megvásárolta a koreai államtól az akkoriban gyengélkedő koreai légitársaságot, és ezt később a világ egyik elsőrangú légitársaságává sikerült fejlesztenie.

A Hyundai és más csébolok sietve létrehozott építési vállalatai nagy-szabású építési szerződéseket kaptak Koreában az USA hadseregétől, ami egyrészt jelentős tapasztalatokat, másrészt hatalmas nyereségeket jelentett számukra és lehetővé tette, hogy megpályázzanak és elnyerjenek számos építkezési megbízást a Közel-Keleten és másutt is, miután a Vietnámi háború véget ért. A feljegyzések tanúsága szerint Korea tíz vezető csébolja az 1970-es évek második felében csak a Közel-Keleten, mindössze négy év leforgása alatt összesen 22 milliárd dolláros költségvetésű építkezési projekteket hajtott végre.

A koreai vállalat-konglomerátumok mindegyikének megvan a maga vállalati kultúrája, amelyben alapításuk idején az alapítójuk kulturális fogantatású meggyőződései manifesztálódtak. A Samsungot például egy régi *jangban* nemesi család legfiatalabb fia alapította. Alkalmazottai a vállalatot és önmagukat is a legjobbnak és a legokosabbnak tartják. A vállalat a fejlett technológiára épülő iparágakra koncentrálja tevékenységét. Ugyanakkor a Hyundai, amelyet egy gazdálkodónak a fia alapított, a konzervativizmusáról híres és a nehéziparra helyezi a hangsúlyt. A második világháború után a csébolok dolgozóinak első generációja – amit megacéloztak a gyarmati múlt tapasztalatai és a házájukat elpusztító háborúk szörnyűségei – jól iskolázott, keményen dolgozó, rendkívül szorgalmas és a vállalatukhoz teljes mértékben lojális volt.

Choong Soon Kim koreai-amerikai antropológus „A koreai ipari kultúra” (The Culture of Korean Industry) című könyvében a

csébolok igazgatóinak első generációját olyan – tekintélyelvű, befogadó, és a vállalatuk tartós fennmaradásáért küzdő – vezetőkként írja le, akik arra törekedtek, hogy a vezető pozíciókat a saját fiaikkal, vejeikkel és más közeli rokonaikkal töltsék be a vállalatnál. A csébolok kezdetben kevés részvényes tulajdonában álltak. A részvénytöbbség ellenőrzése rendszerint az alapító és családja kezében volt. A részvényesek gyűléseit rendszerint úgy szervezték, hogy mindössze félórát vagy nem sokkal tovább tartsanak, és a külső részvényeseknek nem volt alkalmuk bármiről is véleményt mondani.

Nem meglepő, hogy a legnagyobb konglomerátumok alapítóit vagy elnökeit a sajtó és mások is általában a *chongsu* (chohng-suu) néven szokták említeni – ez a katonai kifejezés szó szerint „főparancsnokot” jelent. Egyes alapítók személyes jövedelme óriási összegekre rúgott, elérve akár az évi több száz millió dolláros szintet is, ami csak további bírálatokat váltott ki azokból, akik ezeket a gigantikus kombinátokat erkölcsstelen élősködőknek tekintették.

A csébolok ilyen kedvezőtlen megítélésére az 1970-es és 80-as években azok vélhetően valóban rá is szolgáltak. Alapítóikat és legfelsőbb vezetőiket – más vállalatok vezetőivel együtt, akiknek jelentős ingatlanvagyon volt a birtokában – *kamyong*-ok (kah-myohng), vagyis „álnevek” használatával és azzal vádolták, hogy rokonaik nevével álcázzák a részvények, a földtulajdon, a bankszámlák stb. valódi tulajdonosi viszonyait. Ez a gyakorlat, melynek hagyományai a legrégebbi időkig nyúlnak vissza Koreában, végül országos botránnyá vált, és az 1990-es évek elején törvényt is hoztak a tiltására. A törvény azonban mindössze annyit ért el, hogy bizonyos mértékig csökkentette az efféle kibúvók használatát, de nem szüntette meg teljesen.

Egyes cséboloknál és más nagyvállalatoknál a munkanap a nemzeti himnusz bejátszásával kezdődött, a munkahelyi hangosbemondó rendszeren keresztül. Ezt a dolgozók fegyelmezetten, állva hallgatták végig. Délután öt órakor a munkaidő végét jelezve ismét elhangzott a himnusz, de az alkalmazottak – eltérően a számos nyugati vállalatnál tapasztalható gyakorlattól – nem indultak azonnal tülekedve a kijárat felé. A nők rendszerint folytatták a munkát még körülbelül egy óra hosszat, míg a férfi dolgozók többsége még további két-három órát dolgozott. Az a kevés ember, aki a munkaidő lejártakor elhagyta a munkahelyét, mindig valami speciális ok miatt tette ezt, amit előzőleg tudatott a feljebbvalóival is.

A csébolok megítélése az 1970-es és 80-as években süllyedt a legmélyebb szintre, különösen a saját dolgozóik körében. Fokozódott

a szakszervezetek tevékenysége és szaporodtak a sztrájkok. Számos konglomerátum speciális, izmos fiatal férfiakból összeállított *kusadae* (kuu-sah-day), azaz „vállalatmentő” csapatokat szervezett a sztrájkok és más szakszervezeti megmozdulások letörésére.

Az egyetemekről kikerülő fiatal szakemberek azonban annyira igyekeztek valamelyik csébolnál elhelyezkedni, hogy több vállalat felvételi vizsgáját is letették abban a reményben, hogy legalább egy közülük alkalmazni fogja őket. Erre reagálva a kormányzat elrendelte, hogy a konglomerátumok ugyanazon a napon tartsák *ipsa sibom* (eep-sah shee-hohm) elnevezésű „felvételi vizsgáikat”, hogy a legtekintélyesebb és legjobb iskolák végzős diákjai ne tehessenek szert monopolhelyzetre az elérhető állások megszerzésében. A kisebb vállalatok néhány nappal későbbre tették a maguk felvételi vizsgáit. A vizsgán sikeresen átment jelölteknek ezután igen alapos személyes állásinterjú is részt kellett venniük, amit az olyan jelöltek kiszűrésére folytattak le, akik nem feleltek meg az illető vállalat által felállított személyiségi normák és jellemvonások követelményeinek.

Az 1990-es évek elejére a csébolok már érett korba léptek és olyan mértékben megreformálták vezetési módszereiket, hogy munkaerő-problémáik megszűntek. Emellett annyira meg is növekedtek, hogy szinte már alig lehetett az országban bármi olyan belföldi előállítású vagy importált árucikket vásárolni, melynek a piacra kerülésében nem volt benne valamilyen módon az egyik vagy másik vállalatóriás keze. A vezető csoportok neve világszerte jól ismertté vált, 1995-ben azonban a konglomerátumok és a kormányzat közötti összefonódások hirtelen semmivé váltak. Young Sam Kim elnök elrendelte két közvetlen elődje, Doo Hvan Chun és Tae Woo Roh letartóztatását megvesztegetési vádakkal, ideértve az ország 24 vezető csébolja részéről a korábbi elnököknek juttatott kifizetéseket. Az érintett kormányzati tisztségviselők azonban hamarosan beismerték, hogy nem állt szándékukban a konglomerátumok lerombolása, mivel az megbénítaná a gazdaságot. Azt mondták, hogy a 24 csébol vezetőinek beidézésével és kérdőre vonásával csak az volt a céljuk, hogy rábeszéljék őket a gazdaságban betöltött szerepük és ennek révén gyakorolt hatalmuk önkéntes visszafogására – olyasféle elvárásokat érzékeltetve ily módon velük, amelyekkel az ország jóléte iránti elkötelezettségük jegyében a legtöbbjük készségesen egyetértett.

A csébol zsargonban az alapító vállalatot gyakran a *moche* (moach-eh) szóval jelölt „anyavállalatnak” tekintették, míg a másodlagosan létrehozott cégekre a „testvér-vállalat” jelentésű *chamae boesa* (cah-my hoh-eh-sah) kifejezéssel utaltak.

Volt azonban egy súlyosabb probléma is, ami a több mint három évtizede kíméletlenül a növekedésre koncentráló csébolokra leselkedett. 1997-ben túlméretezett pénzügyi kötelezettségvállalásaik meghaladták teljesítőképességüket és számos óriásvállalat csődbe ment – ilyesminek a bekövetkezése mindaddig gyakorlatilag elképzelhetetlennek tűnt a koreaiak számára.

A 2000. évre azonban az olyan vezető csébolok, mint az LG, a Samsung és a Hyundai, már globális konglomerátumokká nőttek ki magukat, és ma a világ legnagyobb és legjobban ismert vállalatai közé tartoznak.

Chaegim [chay-geem] – A felelősség kezelése

Korea hagyományos kultúrája elejét vette az individualizmus és az önérzetesség kifejlődésének. A konfuciánus családközpontúság és a gyermeki tisztelet kultúrája megkövetelte, hogy az egyén és az ego beolvadjon a családi közösségekbe. Az effajta kollektív identitás elvi és gyakorlati elfogadására való kondicionálás évszázadai – szemben az individuális identitás vállalásával – ahhoz vezettek, hogy a koreaiakban nem alakult ki a személyes *chaegim* (chay-geem), vagyis „felelősségvállalás” igénye.

A *chaegim* egyfajta családi vagy közösségi tehernek számított, nem pedig valaki egyéni dolgának. Az apa és a család mint egész volt felelős minden egyes családtag attitűdjeiért és viselkedéséért, különösen akkor, ha az az adott esetben erkölcstelennek vagy bomlasztónak minősült. Amikor egy család valamelyik tagja bűnt vagy kihágást követett el valaki más vagy a kormányzati hatóságok ellen, az egész családot tekintették bűnösnek, és a büntetés is az egész családot sújtotta.

Az egyének „közösségi felelősségének” követelményei végül olyan erőssé váltak, hogy az „én” személyes névmás csak ritkán volt használatos. A koreaiak tipikusan többes szám első személyben, a „mi”, a közösségük szellemében gondolkodtak és úgy nyilatkoztak meg. Ebben a közegben nem jutott hely a személyes felelősségvállalásnak.

A mai koreaiak még mindig a családközpontú kollektív felelősségvállalás szellemében vannak kulturálisan „beprogramozva”, de már korántsem olyan mértékben, mint a múltban. Ugyanakkor már folyamatban van a ránevelődésük a személyes *chaegim* kifejlesztésére is magukban, különösen a versenyszféra élményében működő

high-tech vállalatoknál, ahol az önállóan tevékenykedő egyének elgondolásai és erőfeszítései határozzák meg, hogy a vállalat valamiben sikereket ér el vagy kudarcot vall. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a koreaiakkal üzleti vagy politikai kapcsolatba kerülő külföldiek automatikusan elvárhatják tőlük, hogy önállóan dolgozzanak vagy személyes felelősséget vállaljanak valamely projektért – vagy akár csupán a saját cselekedeteikért.

A *chaegim* a koreai vállalatoknál és intézményeknél továbbra is sokkal inkább kollektív természetű, mint külföldi partnereiknél. Az a nyugati gyakorlat, hogy meg kell keresni a „főnököt” és a továbbiakban csak azzal kell tárgyalni, Koreában gyakran nem működik. Legtöbbször nincs olyan személy vagy vállalati dolgozó, aki közvetlenül és kizárólagosan felelős lenne egy bizonyos dologért, inkább valamely részleg vagy csoport felelősségéről van szó. Általában van egy személy minden részlegnél vagy osztálynál, akit a külvilág felé nyíló „ablak” szerepének a betöltésére jelöltek ki, de rendszerint ő is csak a csoport nevében vagy annak képviselőjeként működik, és nem dönthet egyedül.

Mindazonáltal vannak meglehetősen szembetűnő kivételek is a megosztott felelősség szabálya alól, főleg azoknál a koreai vállalatoknál, amelyek még ma is az alapítók vezetése alatt és nagyrészt családi tulajdonban állnak. Ezeknél mindig ott van a *shijo* (she-joe), azaz a „vállalatalapító” személye, akinek a tevékenysége jelentősen hozzájárult Dél-Korea gyors fejlődéséhez, melynek során az ország valóságos gazdasági erőművé alakult át. A legtöbb koreai üzletember, aki az 1945 és 1970 közötti időszakban vállalatot alapított, teljesen hagyománytisztelő (vagyis konfuciánus) maradt a világhoz való hozzáállását és viselkedését illetően egyaránt, ami annyit jelent, hogy alkalmazottaikat mintegy családtagjaiknak tekintették és elvárták tőlük, hogy kellő tiszteletet és abszolút engedelmességet tanúsítsanak irántuk.

Ezek a vállalatalapítók rendszerint 70-80 órát dolgoztak hetenként, és ugyanezt várták el az alkalmazottaiktól is. Vállalatukat feudális monarchiaként működtették, igen kevés hatáskört engedve át beosztottaik számára. Olyankor azonban, amikor a vállalat valamilyen téren kudarcot szenvedett el, valamennyi dolgozónak osztoznia kellett a szűgyenben – ezt a tényezőt Kyu Tae Yi tudós-esszéista részletesen elmagyarázza „A koreai életforma” (The Shape of Korean Life) című könyvében. Elmondja, hogy amikor jól mennek a dolgok, akkor azok a koreaiak, akik bármilyen formában részt vesznek ebben, jellemző

módon a lehető legtöbb érdemet tulajdonítják maguknak a sikerből, de amikor a dolgok rosszul mennek, tipikusan másokat tesznek ezért felelőssé.

A mai Koreában az egyes osztályok és részlegek vezetői a nagyobb vállalatoknál többnyire a hatalom és a tekintély légkörét igyekeznek megteremteni maguk körül, és majdnem mindig segédek egész seregével veszik körül magukat, akik az utasításaikra azonnal, jól képzett katonai csapatok módjára reagálnak. Ez a benyomás azonban rendszert megtevésztő, ugyanis ezek a menedzserek az esetek többségében csak azt követően dönthetnek bármiben, hogy egyetértésre jutottak számos más vezetővel is az adott vállalatnál. H. J. Chang, egy vezető szülői konzultációs cég, a SEMCO International elnöke hozzáteszi ehhez: „Van azonban egy lassú, bár kétségtelenül már észrevehető elmozdulás az egyéni döntéshozatal nyugati módszereinek átvétele felé is”.

Noha a koreaiak egyre több dologban kezdenek személyes felelősséget vállalni családon belül és üzleti ügyekben egyaránt, csekély a valószínűsége annak, hogy a kollektívizmus a belátható jövőben teljesen eltűnhetne a kultúrából. A felelősség megosztása mélyen beágyazódott a koreaiak lelkületébe, akik öntudatosan vallják ma is, hogy ha egy társadalom fenn akar maradni és harmonikus környezetben prosperálni kíván, akkor a csoportfelelősségnek elsőbbséget kell élveznie az individualizmussal szemben. Nem valószínű, hogy erről a keserves tapasztalatok árán szerzett meggyőződésükről a koreaiak egyhamar hajlamosak lesznek lemondani.

Chae-myun (chay-me'yuun) – Mindenkinek meg kell őriznie az arcát

A Csoszon-dinasztia uralmának kezdeti időszakában, 1392-től fogva az új kormányzat megerősítette a már addig is szegregálódott társadalmi osztályok további elkülönülését azzal, hogy a konfucianizmus egy jóval szigorúbb változatát tette meg az ország nemzeti politikai ideológiájává és egyszersmind hivatalos államvallásává is. A kormányzat oly módon működtette ezt a rendszert, hogy a vallási tevékenységeket kultikus tartalommal töltötte meg és olyan státuszra emelte, ami az embereket mentálisan és fizikailag is arra kondicionálta, hogy a pontosan meghatározott etikettnek megfelelően viselkedjenek, amitől minden eltérés szigorú büntetést vont maga után. Mivel ez a rendszer a gondosan kidolgozott etikett betartását

tette az erkölcsös viselkedés lényegi mércéjévé, miközben egyúttal meghatározta azokat a társadalmi tényezőket is, amelyek nemük, életkoruk, társadalmi osztályhelyzetük és hivatali rangjuk alapján megszabták az emberek identitását, szinte mániákusan érvényesített igényt ébresztett mindenkiben arra, hogy a többiek eltúlozott szintű formális udvariassággal és tisztelettel kezeljék.

Az emberek különösen érzékennyé váltak a mások és saját maguk által tanúsított viselkedésre, mivel minden, amit tettek vagy mondtak, hatással volt egyrészt az igen magasra tartott saját önbecsülésük, másrészt az irántuk tanúsítandó tisztelet és illő udvariasság szintjére. Az, hogy az ember védelmezni tudja és gondosan fenn tudja tartani nemcsak a saját „arcát”, hanem a családjáét is, mindennél fontosabb kihívássá vált a koreai életben, és alapvetően befolyásolta a koreai nyelv és kultúra további alakulását. A *chae-myun* (chay-me'yuun), vagyis „az arc megőrzése” gyakran fontosabbá vált a racionalitás, a praktikum és az igazság követelményeinél is.

Az ilyenfajta, mindenki arcának megőrzésére olyannyira érzékeny társadalomban a nyílt, őszinte és világos beszéd tabuvá vált. Kialakult egy homályos, nem közvetlenül a tárgyra irányuló beszédmód. A közvetlen bírálat – különösen feljebbvalókkal szemben – tilossá vált, és e tilalom megszegését komoly szankciókkal büntették. Amikor valami bomlasztó hatású esemény történt bizonyos személyek vagy csoportok között, a károk elhárítására mindenki közös egyetértéssel igyekezett az *opton kosuro haja* (ohp-tohn koh-suu-roh hah-jah) jól bevált, intézményesített módszerét alkalmazni, ami nem más, mint „úgy tenni, mintha semmi sem történt volna”.

A Csoszon-dinasztia hosszú uralma idején (1392-1910) a *chae-myun* gyakorlata jelentősen hozzájárult az ország kulturális, társadalmi és gazdasági stagnálásához, mivel nem tette lehetővé a felmerülő problémák nyílt, szabad és kritikus megvitatását. Nem csupán biztonságosabb volt semmit sem szólni és nem tenni semmit a dolgok megváltoztatásáért, hanem spirituális és morális értelemben is ez számított a helyes eljárásnak.

Arcuk megőrzése még ma is életfontosságú a koreaiak számára. Az emberek továbbra is mindig rendkívül körültekintően választják meg beszédmódjukat és viselkedési formáikat egyaránt. A fő cél annak a biztosítása, hogy mindenki állandóan fenntarthassa az *anshim* (ahn-sheem) állapotát, ami „az elme nyugalalmát” vagy „a tökéletes kényelmet” jelenti. Az első rendű prioritás a bármilyen fajta közvetlen konfrontáció elkerülése oly módon, hogy csupán udvarias kifejezéseket

használnak és tartózkodnak attól, hogy bármi olyat mondjanak vagy tegyenek, ami valakit felzaklathat. Az üzleti életben ebbe beletartozhat az is, hogy nem mondják meg az igazat valamiről, visszatartják a rossz híreket és nem beszélnek azokról a hibákról, amiket ők maguk vagy mások elkövettek. Ez a fajta viselkedés természetesen nagyon zavaró lehet és félrevezetheti azokat, akik nem tudnak még olvasni a sorok között, és különösen a koreaiakkal üzleti kapcsolatba kerülő külföldiek számára igen hátrányos következményekkel járhat.

A kormányzat és a közintézmények már jóval a Csoszon-dinasztia 1910-ben formálisan is bekövetkezett bukása előtt elvesztették konfuciánus szellemű immunitásukat a bírálatokkal szemben. Az 1950-es évekre a változások érdekében gyakorolt nyilvános kritika és közvetlen fellépés nem csupán általánosan bevett gyakorlattá vált már Koreában is, hanem azt különös hevességgel művelték. A gyakran fizikai erőszakkal és vérontással is együtt járó túlzott reakciókra kétségkívül az elmúlt évszázadok elnyomatásának visszahatásaként kerülhetett sor, mivel azelőtt ilyesféle viselkedés csak akkor fordulhatott elő, amikor az elnyomás mértéke már meghaladta a tűréshatárokat.

A koreaiak a Csoszon-dinasztia bukása óta kultúrájukban bekövetkezett előremutató változások dacára is mindmáig fenntartják a *chae-myun* gyakorlatát valamennyi személyes és üzleti kapcsolatukban. Koreában a külföldieknek is ezt kell tenniük. Az ember arcának megőrzése ténylegesen továbbra is Korea legfőbb „kulturális kenőanyaga” marad, melynek alkalmazása nélkül a dolgok nem mehetnek simán, és a gyakorlatban nem is fognak.

Chagun (chah-guun) – Együttérzés és könyörület

A nyugatiakat általában egyrészt elbűvölik, másrészt ugyanakkor vissza is riasztják az ázsiaiak viselkedésében és attitűdjeiben megnyilvánuló éles ellentmondások. A stilizált etikett és a zavartalan harmónia, ami az egyik oldalról jellemzi a kínaiak, japánok, koreaiak és más ázsiaiak viselkedését, egyszerűen nem egyeztethető össze a másik oldalon megnyilvánuló dühkitörésekkel és vad, brutalitás megnyilvánulásokkal. Ezek a következetlenségek az ázsiai karakterben bizonyára annak az érzelmi, intellektuális és fizikai kondicionálásnak az eredményeként alakultak ki, ami az ázsiaiakat arra kényszerítette, hogy elnyomják természetes ösztöneiket és

vágyaikat, és olyan mesterséges viselkedési formákat vegyenek fel, amelyek ellentmondásos impulzusokat váltottak ki belőlük.

A békét és a nyugalmat általában addig sikerült fenntartani, amíg az ilyen ellentmondásos életmód folytatására késztető nyomás az ázsiaiak életében elég erős és egyenletes volt az egymással ütköző impulzusok kiegyensúlyozásához. Ám amikor ez a nyomás meggyengült vagy meghaladta a tűréshatárokat, az elnyomott indulatok elszabadultak és az egyetlen módot, ahogyan kifejezésre juthattak, az erőszak jelentette. A modern időkot megelőző koreai történelem a béke és nyugalom hosszabb időszakainak sorozatát jelentette, amelyeket rövidebb, igen erőszakos korszakok választottak el egymástól. A koreaiak egyrészt annak köszönhetően éltek túl e kétfajta periódusok hosszú sorát, hogy elég kemények, rugalmasak és eltökéltek voltak, másrészt kultúrájuk egy olyan, a *chagun* (chah-guun) szóval jelölt elemének köszönhetően is, melynek jelentése „együttérzés és könyörület”.

Az élet keménységét Koreában – összhangban a különféle filozófiai iskolák (sámánizmus, buddhizmus és konfucianizmus) humanisztikus oldalával – hagyományosan többnyire enyhíteni tudta a *chagun* gyakorlása. A hatalmon levő rendszerek igazgatási feladatait ellátó tisztségviselők néhány igazán gonosz hivatalnok kivételével egészen a modern időkig általában az alárendeltjeikkel együtt érző férfiak voltak, akik békeidőben a törvényeket inkább az emberiség, mint a jog szempontjai szerint értelmezték és alkalmazták. A társadalmi zavarások idején azonban az ázsiai karakternek elkerülhetetlenül a sötét oldala került előtérbe, és a *chagun* gyakorlását gyakran az abszolút kegyetlenség váltotta fel.

Általánosságban véve azt mondhatjuk, hogy Koreában az 1970-es években kezdődött erőszakos változások időszaka még nem ért véget. Ma azonban már jó esély van az erőszak megszűnésére, mégpedig nem valamilyen újabb autoritárius politikai rezsim hatalomra kerülése miatt, hanem azért, mert az emberek társadalmi összefogása sikeresen elvezet egy valóban demokratikus kormányzás kialakulásához.

Időközben a Koreában letelepedett külföldiek számára hasznos lehet a *chagun* működése, ha annak tudatában vannak és megtanulják, hogyan éljenek vele. Olyan alkalmakkor, amikor az emberek valamiért összeütközésbe kerülnek a törvénnyel, akár kicsiny, akár nagyobb ügyekben, normális esetben számítani lehet büntetésük bizonyos mértékű enyhítésére – egy olyan pártatlan igazságszolgáltatás jegyében, ami koreaiak és külföldiek esetében egyaránt érvényesül –, ha a

chagun elveihez folyamodnak, oly módon, hogy bocsánatot kérnek és sajnálkozásukat juttatják kifejezésre.

Van azonban egy másik oldala is a *chagun* megoszlásának, ha az adott helyzet magában foglal valamilyen üzleti elemet is, amelyben a koreaiak kedvezőbb helyzetben vannak a külföldieknél. Az ilyen esetekben tipikusan egyfajta nacionalizmus jut érvényre és arra lehet számítani, hogy a koreai oldalt részesítik előnyben. Ennek a megelőzése vagy legalábbis az eredmények enyhítése érdekében a külföldi fél jól teszi, ha a saját álláspontját olyan érzelmi töltéssel és „humanizmussal” terjeszti elő, amennyire csak lehetséges. A koreaiak minden esetben készségesebben fogadják a dolgok humánus megközelítését, mint amennyire készek meghajolni a puszta tények és a logika előtt.

Az a koreai szokás, hogy a humánus szempontok elsőbbséget élveznek a tényekkel és a logikával szemben, rendszerint igen zavaró a legtöbb nyugati üzletember számára, amikor először találkoznak vele, sőt zavaró maradhat akár hónapokig vagy évekig is, az érintettek karakterétől függően. Általában azok érnek el igazi sikereket Koreában, akik elég rugalmasak és készek elfogadni a koreai módszereket a nyugatiak mellett, s munkájukban a logika, a humanizmus és a perszonalizmus egyfajta keverékét igyekeznek alkalmazni.

Chakupjachok (chah-kuup-jah-choke) – Az önellátási kényszer

Az 1990-es évek elején a koreai gazdasági és politikai vezetők elkezdtek a koreai gazdaság nemzetközivé tételének vagy globalizálódásának fontosságáról beszélni, ami összhangban állt a vezető ipari hatalmak körében világszerte érvényesülő trendekkel, de éles szembefordulást jelent a hagyományos koreai gondolkodással és olyan változásokat kívánt volna meg a koreaiak észjárásában, amelyek valójában nem következtek be. Azok, akik ezt a nézőpontot képviselték, kevesen voltak, és nem beszélhettek a koreaiak túlnyomó többségének nevében.

Egyes koreai nagyvállalatok ugyanakkor már olyan mértékig multinacionálissá váltak, hogy látszólag nemzetközi cégek lettek, ám ez is félrevezető, mivel a Samsung, az LG csoport és más koreai konglomerátumok nyugatias homlokzata mögött a vállalatok szelleme és kultúrája, szíve és lelke továbbra is koreai maradt. A valódi és teljes internacionalizálódás és globalizáció olyan határozott ellenállásba ütközik a hagyományos koreai gondolkodásmód részéről, hogy az egész kultúra megváltoztatására lenne szükség, mielőtt az megtörténhetne – ez a körülmény természetesen bizonyos mértékig fennáll minden más nemzet esetében is.

A koreaiak gyakorlatilag el voltak szigetelve a világ közösségétől egészen 1965-ig, amikor helyreállították diplomáciai kapcsolataikat Japánnal, és bár azóta figyelemre méltó haladást értek el a világ többi részéhez való felzárkózásban az anyagi jólét szempontjából, a kínaiakhoz és a japánokhoz hasonlóan még mindig generációkkal el vannak maradva a nyugatiak mögött abban a tekintetben, hogy önmagukat a világközösség tagjának tekintsék – faji és kulturális szempontból egyaránt.

A legutóbbi időkig fennállt földrajzi és kulturális elszigeteltségük mellett a koreaiak mindig is a *chakupjachok* (chah-kuup-jah-choke), az „önellátás” szellemében nevelkedtek fel. Ez a fajta kulturális kondicionálás kezdetben még csak a fennmaradás természetes eszközéül szolgált, végül azonban intézményesítették Korea egész politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedésében. A huszadik század első évtizedéig a koreaiak nagy többsége ténylegesen önellátó volt a gyakorlatban, megtermelte a saját szükségleteit kielégítő élelmiszereket és előállította a ruházatát is. Noha bizonyos szintű külkereskedelmi tevékenység a huszadik század előtt is folyt Koreában, ennek a mértéke olyan csekély volt és annyira kevés árucikkre korlátozódott, hogy a külföldiekkel folytatott kereskedés a legtöbb emberre egyáltalán semmilyen hatást nem fejtett ki.

Igy a *chakupjachok* követelménye már a legrégebb időktől kezdve valósággal beleivódott a koreaiak gondolkodásmódjába és általában még ma is jelentős szerepet tölt be a kormányzat és a gazdasági szereplők stratégiájában és gyakorlatában. Minél nagyobb valamely koreai vállalat, annál inkább törekszik ellenőrzése alá vonni minden tényezőt, amire szüksége van a működéséhez, a nyersanyagforrásoktól a végtermékek értékesítéséig és szervizeléséig. A koreai vállalatok valósággal irtóznak attól, hogy külföldi cégek ellenőrzése alá kerüljenek. Országos szinten a koreai kormányzat eltökélt annak megakadályozására, hogy az ország valaha is újból bármely külföldi hatalom politikai és gazdasági uralma alá kerüljön.

A Koreában működő külföldi üzletemberek és diplomaták előbb-utóbb kivétel nélkül találkoznak valahol az önellátási szindrómával, és az valamilyen módon általában szerepet játszik valamennyi kapcsolatukban, amit koreaiakkal létesítenek. Mindazonáltal a koreaiak hi-

hetetlenül gyakorlatias természete és sikervágya már jóval a huszadik század vége előtt azzal az eredménnyel járt, hogy a legmagasabb szintű prioritásban részesítsék gazdaságuk gondosan kidolgozott, fokozatos globalizálódását, és megdöbbentő eredményeket értek el ebben is.

Chamulsong [chah-muhl-song] – Csak türelem!

Az egyik olyan élmény, ami a Koreába látogató külföldiekre mély benyomást tesz, s amiről azok szinte kivétel nélkül mindannyian be is számolnak – olyannyira, mintha ezt kötelességüknek is tartanák –, az idősebb koreai férfiak és nők látványa, akik nyugodt, pihenő tartással a házuk előtt, a parkokban vagy vidéken az utak mentén üldögélnek. Ezeket a hagyományos nemzeti viseletbe öltözött idősebb embereket (férfiakat és nőket egyaránt) általában a nagy tiszteletben álló nagyapák és nagyanyák, illetve a régi bölcs konfuciánus gondolkodók, valamint a koreaiak híres jellemvonása, a *chamulsong* (chah-muhl-song), vagyis a „türelem” megtestesüléseinek tekintették – ezek a népszerű felfogás értelmében mind a koreai kultúra legjobb vonásait reprezentálják.

A kortárs koreai filozófusok, pszichológusok és más társadalomtudósok azt állítják, hogy a *chamulsong*, a „türelem” egyike a koreaiak legfontosabb nemzeti jellemvonásának. Nem teszik azonban hozzá, hogy ez a jellemvonás azért alakult ki bennük, mert a pre-modern Koreában nem volt választási lehetőségük és századok során passzívan tűrniük kellett az autoritárius és reakciós kormányzatok visszaéléseit, annyi türelemmel és méltósággal, amennyi csak lehetséges volt.

A régi Koreában a kormányzati tisztviselők és más hatalmasságok viselkedésével kapcsolatban a türelmetlenség bármely külső jelét hagyományosan tiszteletlenségként fogták fel, és ez többnyire olyan reakciót váltott ki, ami csak tovább nehezítette a helyzetet. A mai Koreában a *chamulsong* továbbra is az életben maradás és az előbbre jutás előfeltétele maradt. A kormányzat ma közel sem annyira elnyomó, mint a múltban volt, de a bürokrácia hatalma, az üzleti tranzakciók személyes kapcsolatokra korlátozódása, a lehetőségek szűkös volta és a gyakorlatilag mindenért folyó versengés alapvető követelménnyé tette a legnagyobb türelem tanúsítását, ha valaki el akarta kerülni az érzelmi összeomlást. A nyugatiaknak Koreában általában komoly kul-

turális átalakuláson kell átesniük, mielőtt érzelmileg alkalmazkodni képesek a hivatalos világ lassú működéséhez.

A híres koreai türelem tekintetében talán a politika frontján mentek végbe a legszembetűnőbb változások. A fiatalabb generációk, melyeknek a tagjai soha sem ismerték meg az elnyomás olyan megpróbáltatásait, amik elődeik sorsát jellemezték, egyre türelmetlenebbé váltak olyan politikai és gazdasági jogok követelésében a maguk számára, amelyek az Egyesült Államokban és más országokban már hosszú ideje garantáltak mindenki számára. Hasonlóan más ázsiai társadalmakhoz, amelyek megkísérlik összeegyeztetni a demokrácia és az individualizmus elveit a maguk hosszú múltra visszatekintő konfuciánus kultúrájával, Koreában is olyan helyzet alakult ki, hogy a felsőfokú végzettségű mai koreaiak a nagyobb városokban valójában már kétféle személyiséggel bírnak: egy hagyományos koreai személyiséggel, és egy másikkal, amit nyugatra orientált személyiségnek nevezhetünk.

Általánosságban szólva ezek a „kétarcú” koreaiak képesek magukra öltetni szinte bármilyen személyiséget, ami a leginkább megfelel az adott helyzetnek, amelyben éppen vannak. Problémák merülnek fel azonban, amikor a helyzet megítélése nem egészen egyértelmű, és megpróbálnak ide-oda váltani a kétféle viselkedési mód között vagy megkísérlik azokat valahogyan egyesíteni, igyekezve mindenkinek a kedvére tenni.

Azok a koreaiak, akik külföldi menedzserek által irányított vállalatoknál dolgoznak együtt más koreaiakkal, különösen nagy kihívás elé néznek, mivel érzékenynek kell lenniük az egymásnak ellentmondó érzelmi elvárásokra és szükségletekre, amelyekkel a külföldi vezetők, illetve koreai munkatársaik részéről találkozhatnak. Egyéni szinten a koreaiak éppen olyan türelmetlenek tudnak lenni, mint bárki más, ám a résztvevő személyek számának növekedésével arányosan mindenfajta normális szituációban egyre inkább valószínűvé válik, hogy a csoport előbb-utóbb a *chamulsong* „üzemmódjába” kapcsol és hagyományos módon fog viselkedni.

Általánosságban szólva – ahogy a híres angol költő, Rudyard Kipling is megállapította – egy keleti kultúrában (amilyen a koreai is) a dolgok siettetése csak ronthat a helyzeten.

A türelem és a kitartás megjelölésére Koreában gyakran alkalmazzák az *innae* (en-nigh) kifejezést is.

Changpi [chahng-pee] – A szégyen kultúrája

Sok ember számára ismerős „a szégyen kultúrája”, akik olvasták Ruth Benedict „Krizantém és kard” (The Chrysanthemum and the Sword) címen az 1940-es években megjelent könyvét, amely a japánok jellegzetes kulturális vonásait mutatja be. Történetesen Koreára is jellemző „a szégyen kultúrája”, méghozzá ugyanolyan okokból: a konfucianizmus hatására, ami az ember arcának megőrzését teszi a megfelelő erkölcsös viselkedés egyik legfontosabb elemévé. Korea ténylegesen már előbb is „a szégyen kultúrája” volt, mint Japán, mert a koreai kultúrába a konfucianizmus már jóval azelőtt beágyazódott, hogy megérkezett volna Japánba is.

A konfuciánus társadalmakban a szégyent tekintik az erkölcs alapjának, és az ilyenfajta, szégyenérzetre épülő kultúrákban az erkölcs mindig kívülről szabályozott. Az emberek a szégyen-kultúrákban megpróbálják elkerülni, hogy érzelmileg megbántsanak másokat és hasonló bántalomnak tegyék ki saját magukat – ilyen bántalom lehet például az, ha valakit mások előtt lenézően kezelnek vagy kínos helyzetbe hoznak, vagy akármilyen módon a becsületébe gázolnak. A szégyen-központú kultúrában az emberek nem azért próbálnak „jók lenni”, hogy elkerüljék valami bűn elkövetését, ami veszélyeztetheti a lelküket, hanem úgy próbálnak viselkedni, ahogyan a társadalmi helyzetük és munkahelyi pozíciójuk megköveteli annak érdekében, hogy fenn tudják tartani az önmaguk iránti tiszteletet másokban.

Történelmileg a changpi, vagyis a „szégyen” leggyakoribb forrását Koreában az jelentette, ha valaki nem felelt meg az apja, a családja, a rokonsága, a baráti köre vagy munkatársai elvárásainak, vagy nem részesült valaki részéről olyan tiszteletteljes bánásmódban, ami státuszánál fogva megillette volna. Az utóbbi esetben az illetőnek a becsülete múlhatott azon, hogy a szégyent alkalomadtán el tudják törölni azáltal, hogy valamilyen módon bosszút állnak azokon, akik megszegyénítették őket.

Az Egyesült Államokban és más keresztény országokban – ellentétben a koreai és a japán társadalommal – „bűn-kultúrák” fejlődtek ki. A keresztény vallás szerint a legfontosabb szankció a büntudat, és minél nagyobb befolyást gyakorol a kereszténység valamely népre, annál erősebbé válik abban a büntudat érzése azt illetően, amit tesznek vagy gondolnak. Mivel az ilyenfajta büntudat internalizálódik, azok az em-

berek, akik „bűnbeestek”, önmagukban, csendesen szenvedhetnek a büntudattól, olyan mértékig, hogy ebbe akár bele is örülhetnek – ilyesmi a changpi kultúrákban ritkán fordulhat elő.

Míg tehát a kereszténység a büntudatot, a konfucianizmus pedig a szégyent táplálja, alapvető eltérés van a különböző szankciók hatásai között is. A szégyen-kultúra embere jól megvan a saját „erkölcstelen” viselkedése mellett is, és nem szenved a szégyen tudatától mindaddig, amíg az nem jut másoknak is a tudomására. A szégyen-kultúrákban nem az elkövetése valaminek az, ami szégyenteljes, hanem az, ha valakit ezen rajtakapnak. A sokféle dolog között, amit az emberek a changpi kultúrákban „erkölcsösen” megengedhetnek maguknak, ám a keresztény bűn-kultúrákban erkölcstelennek számítanak, fontos helyen szerepel az emberek alsóbbrendűként való kezelése, pénzügyi kihasználása, az igazság elkendőzése, megtévesztő taktikák használata és – legalábbis a férfiak számára – a házasság előtti és a házasságon kívüli szexuális érintkezés.

Meg kell jegyezni, hogy a mai koreaiak körülbelül 20-25 százaléka keresztény, következésképpen ilyen sok koreait ma jobban befolyásol a *maume kengginun* (mou-may keng-ghee-nuun), vagyis a „büntudat”, mint a szégyen, s ennél fogva a keresztény külföldiek számára könnyebb lehet a velük való együttműködés. Ebben a megállapításban van némi igazság, de nem túlságosan sok. Azok a koreaiak ugyanis, akik önmagukat kereszténynek vallják, de Koreában születtek és ott nevelkedtek fel, általában elsősorban koreaiak és csak másodsorban keresztények, ami annyit jelent, hogy összességében nagyobb hatást gyakorolt rájuk a hagyományos szégyen-kultúra, mint a keresztény bűn-kultúra. Keresztény voltuk inkább csak egyfajta intellektuális adalékot jelent a gondolkodásmódjukhoz és meggyőződéseikhez, mintsem spirituális vagy érzelmi irányelveket viselkedésük szabályozásához.

A férfiak és nők közötti kapcsolatokban, a családi ügyekben, valamint más olyan személyes és szakmai kérdésekben is, amelyek valóban számítanak, a hagyományos koreai hiedelmek és viselkedési normák általában elsőbbséget élveznek a keresztény dogmákkal és szokásokkal szemben. A changpi, ahogyan azt a koreai kultúrában alkalmazzák, ténylegesen jóval erőteljesebben meghatározza a társadalmi tudatot, mint a spirituális büntudat, mivel pontosabban meghatározott és sokkal inkább szemmel látható. A bűn gyakran elkendőzhető és letagadható, míg a szégyen gyakran mindenki előtt nyilvánvaló.

Az egyetlen sértés, amit a koreaiak nem tudnak elviselni, a megszegyénítés.

Chang sung [chahng suung] – Érintkezés a szellemekkel

A természetfeletti dolgok iránti érzékenység és a babonák történelmileg fontos jellemzői a koreai karakternek, és olyan világszemlélet kialakulásához vezettek, ami már a legrégebbi idők óta részét alkotta a koreaiak spirituális kozmoszát jelentő sámánisztikus hiedelmeknek. Mint minden más társadalom, a koreaiak is különféle rítusok és szimbólumok változatos sokaságát használták fel a láthatatlan istenekkel és szellemekkel való érintkezéshez, hogy elnyerjék jóindulatukat, mivel hitük szerint azok irányították az emberek sorsát.

Korea – modernizált, high-tech külső megjelenése ellenére – még ma sem vesztette el kapcsolatát az élet spirituális oldalával. Ennek a ma is élő kapcsolatnak egyik érdekes jelét a *chang sung* (chahng-suung) elnevezésű „szellem-oszlopok” alkotják, amelyek a történelmi időkben a falvak védelmezőiként szolgáltak a gonosz szellemek ellenében. Ezek a nagyméretű, fából vagy kőből kifaragott totem-oszlopok a rájuk festett groteszk, torz emberi arcokkal még ma is láthatók a vidéki országutak mentén és a falvak külső szélein. A figuráknak hatalmas kidülledő szemük, nagy orruk és széles szájuk van, amelyek az emberi érzelmek széles skáláját fejezik ki a kintől az extázisig. Egyesek szemében az arckifejezésük komikus, mások inkább ijesztőnek látják őket.

Gyakran két szellemoszlopot állítanak fel egymás mellett, az egyikben egy férfi, a másikon egy női figurával. Az egyikbe általában a *Chon Ha Dae Jang Gun* (nagy generális az ég alatt) a másikba pedig a *Chi Ha Dae Jang Gun* (nagy generális a föld alatt) jelentésű kínai ideogramját vésik be.

A régi időkben a *chang sung* oszlopok integráns részét alkották a béke és jólét fenntartására, valamint a betegségek és más szerencsétlenségek távoltartására végzett falusi szertartásoknak. Az oszlopokat rendszeresen tisztították és javították, és időnként óvatosan kicserélték, vigyázva, hogy meg ne sértsék a szellemeket. A *chang sung* oszlopok anyaga és formája a helytől függően változatos volt. Az oszlopok Korea középső részén általában fenyő-, gesztenye- és égerfából, míg az ország déli részén, ahol jobban ki voltak téve az időjárás és a lebomlás okozta károknak, gyakran kőből készültek.

A falvak saját istenei mellett minden koreai otthonban hagyományosan megvoltak az „ősök istenei”, „a ház urának istenei”, „a tűz istenei” és a „házhely istenei”.

A személyesebb természetű különféle vallási szimbólumok közé tartoznak Koreában a *pujok* (puu-johk) elnevezésű „spirituális talizmánok” amelyek megtalálhatók a koreai otthonokban, templomokban és más közéleti helyszíneken. A *pujok* talizmánok rendszerint fehér vagy sárga eperfából készített papírszeletekből álltak, amelyekre speciális kínai karaktereket és más szimbólumokat festettek vörös tintával (a koreai hiedelmek szerint a vörös szín képes elűzni a gonosz szellemeket – ezért jut a piros olyan nagy szerephez a kultúrában). A *pujok* szimbólumokat kihelyezik a kapukra, mennyezeti gerendákra, ajtók fölé és más hasonló helyekre a gonosz szellemek távoltartása érdekében.

A *pujok* igen változatos formákban jelenhet meg, egyetlen kínai ideogramjától a bonyolultabb vallási szimbólumokig, geometrikus mintákig, csillag-ábrázolásokig és hasonlóig. Azon kívül, hogy védekezésnek használják fel őket a gonosz szellemek és szerencsétlen események távoltartására, a jószerecsse beinvitalására is szolgálhatnak, a hosszú és egészséges élettől mindenféle más olyan dolog érdekében, amit általában áldásnak tekintenek az emberek számára.

Miközben a *pujok* hatalmát egyre kevesebben veszik igazán komolyan, ezek a talizmánok még ma is gyakran láthatóak az egész országban, különösen az új év kezdetén, és a tavasz beköszöntésekor. A *pujok* kifüggesztésének szokását sok Koreában letelepedett külföldi is átveszi, egyszerű és kellemes módszerként a koreai kultúra iránti tiszteletük kinyilvánítására – és persze azért is, hogy ne mulasszanak el semmit, amit a balszerencse elkerülése érdekében megtehetnek.

Chayu [chah-yuu] –

A szabadság hatalma

A koreai nép „megteremtésének” hivatalos időpontja i.e. 2333 – ez az évszám vélhetőleg a több klán egyesülésével létrejött első állam megalapítását jelzi. A koreaiak tehát több mint négyezer éves történelmet vindikálhatnak maguknak. Ettől a régmúlt időtől kezdve azonban egészen az 1970-es évekig mindvégig olyan autoritárius kormányzatok uralma alatt éltek, amelyek fennállása alatt egy szűk körű elit osztály birtokolt minden hatalmat, s amelyek a közön-

séges emberektől megtagadták a szabadságot és a választás jogát életük szinte valamennyi aspektusában.

A *chayu* (chah-yuu), vagyis a „szabadság” fogalma annak mai értelmében teljesen idegen volt a koreai kultúrától egészen a legutóbbi időig. A koreai történelem hosszú évezredein át uralkodó politikai és társadalmi ideológiák egyszerűen nem foglalták magukban a személyes szabadság vagy az önálló személyes döntés fogalmát. Mindenfajta személyes szabadságot egyfajta káros és bomlasztó ideológia érvényesülésének tekintettek, aminek nem volt helye a koreai társadalomban, mert ellentmondásban állt a sámánizmus hagyományos erkölcsének gyakorlatilag minden vonásával, csakúgy, mint a későbbi buddhista és konfuciánus ideológiák szellemiségével.

A *chayu* történelmi hiánya Koreában befolyásolta nem csupán a koreaiak gondolkodását és lelkivilágát, hanem a társadalmi, politikai és gazdasági életet is, és hosszú időre mintegy „befagyasztott” állapotban tartotta az országot. A konfucianizmusra alapozott kormányzatok – az 518 évig fennállt Csoszon-dinasztia utolsó évtizedeinek kivételével – a hivatalos ideológia teljes fegyvertárát bevetve a változások megakadályozására összpontosítottak, hogy fenntarthassák az elit *jangban* (yahng-bahn) osztály hatalmát, a közönséges embereket a maguk helyére szorítva.

A koreaiak a szabadságellenes ideológiák több mint négyezer éves uralma alatt, a hierarchikus, autoritárius berendezkedésű társadalomban sem veszítették el vágyakozásukat a *chayu* iránt, mivel az kitéphetetlenül hozzátartozik az emberi psziché központi értékeihez, és olyasvalaminek számított itt is, ami felé a lélek nyújtózkodik. A demokrácia és a változások érdekében Koreában bekövetkezett első komoly megmozdulásokat azonban a tizenkilencedik század második felében leverték a japán hódítók, akik 1895-ben megkezdték az ország gyarmatosítását, és 1910-ben teljesen átvették fölötte a hatalmat.

A koreaiak a harminchat éves japán gyarmati uralom (1910-1945) alatt még kevesebb szabadságot élvezhettek, mint a Csoszon-dinasztia idején, és miután 1945-ben visszanyerték szuverenitásukat, még további harminc évig kellett szigorú autoriter kormányzatok alatt élniük. Ám még az a szerény mértékű szabadság is, amit a japán erők 1945-ös kivonulását követően elnyertek, drámai társadalmi és gazdasági hatásokat gyakorolt az egész országra. Amikor végre, hosszú történelmük folyamán először önállóan hozhattak gazdasági döntéseket saját elgondolásaik szerint és saját képességeikre alapozva, a koreaiak örült tempóban kezdtek dolgozni. A gazdasági fejlődés már az 1960-as évek

elejére szemmel láthatóan kezdte megváltoztatni az ország arculatát. Minél több szabadságra tettek szert a koreaiak, annál gyorsabban nőtt a gazdaság. Minél erőteljesebb lett a gazdaság, annál nagyobb nyomást gyakoroltak az emberek a kormányzatra még több szabadság érdekében.

A koreai kormányzat az 1960-as években néhány év leforgása alatt fokozatosan megszüntette a koreaiak külföldi utazásaira vonatkozóan addig érvényben volt korlátozásokat. Először csak az üzletemberek utazhattak más országokba, speciális engedélyek birtokában. Ezt az előjogot azután kiterjesztették az ötven éven felüliekre, akik turistaként akartak külföldre látogatni. Végül 1989-ben megszüntették a külföldi utazások valamennyi korlátozását. A külföldi utazás szabadon gyakorolható joga talán minden más változásnál többet mond arról az előrehaladásról, ami a kormányzás demokratizálódása terén végbe ment. Az a tény, hogy koreaiak százezrei meg is engedhették maguknak, hogy külföldre utazzanak, ugyanilyen jelentőségű.

Jog szerinti értelemben a mai koreaiak ugyanolyan szabadok, mint Ausztrália, Kanada, az Egyesült Államok és más demokratikus országok polgárai. Továbbra is érvényben van azonban számos hagyományos társadalmi szokás és kulturális tabu, amelyek csökkentik választási lehetőségeiket és sokféle módon kötelezettségeket rónak rájuk, és ezek megakadályozzák, hogy ugyanolyan szabadok legyenek, mint más demokratikus országokban élő embertársaik. Ezek a szokások és tabuk igen változatosak, és a beszédmód és a viselkedés általános szabályozása mellett olyan részletekre is kiterjedhetnek, mint például annak az előírása, hogy hol, mikor, milyen öltözködés viselése számít elfogadhatónak. Egy másik, a koreaiak szabadságát korlátozó tényező magukkal a törvényekkel függ össze. Koreában egy megvádolt személy mindaddig bűnösnek számít, amíg ártatlansága nincs bizonyítva, továbbá a törvénykeze is sokkal súlyosabb Koreában, mint más országokban, ahol az emberi jogok régebbi hagyományokra tekinthetnek vissza.

Chebol (cheh-bohl) – Kollektív büntetés

A történelmi időkben Kínában, Koreában és Japánban is a kollektív bűnösség konfuciánus elvét és a *chebol* (cheh-bohl), vagyis a „kollektív büntetés” gyakorlatát alkalmazták, eltökélt szigorúsággal tö-

rekedve az abszolút *anjong* (ahn-johng), a „stabilitás” állapotának fenntartására a társadalomban. Japánban néha egész családokat végeztek ki egyetlen családtag bűneiért (és a potenciális politikai versenytársak kiküszöbölése érdekében). Kínában a kollektív büntetés, valamint a politikai ellenfelek kiirtása gyakran még ennél is drágább szintű volt, kiterjesztve a nagycsaládokra egészen a második unokatestvérekig – ezt a gyakorlatot 1930 és 1976 között rendszeresen követték a kommunisták is ellenségeik és vélt ellenségeik kiirtására, illetve terror útján való megfélemlítésére törekedve.

A régi Koreában, amit történelmileg általában a legkonfucianusabb országnak tekintettek Ázsia konfucianus régiójában, egész családokat, sőt néha egész közösségeket vagy egész falvakat is felelőssé tettek tagjaik viselkedéséért. Ez rendkívül erős ösztönzőnek bizonyult arra, hogy az egyének illendően viselkedjenek, illetve a családok és egyéb közösségek szigorúan ellenőrzés alatt tartsák a saját tagjaikat, ami végső soron akár egyfajta „nagy testvér” jellegű felügyelethez is vezethetett.

Ez a fajta kollektív kényszerítés minden egyes családban, a társadalom legkisebb politikai egységeiben is érvényesült. Az apa felelős volt egész családjának a viselkedéséért. A kollektív felelősség ilyen felfogását néha még a szomszédos közösségekre és falvakra is kiterjesztették.

A koreaiak erkölcsi felfogásában bizonyos mértékig mindmáig jelen van a kollektív bűn fogalma, bár ez a törvényekben nem érvényesül. A koreai társadalom általában még mindig felelősnek tartja az egész családot a tagjai által elkövetett bűnökért, és ez alól – ugyanilyen megfontolások alapján – az egyének nem is oldhatják fel a családjukat egyszerűen annak a kijelentésével, hogy a családjuk nem felelős az ő viselkedésükért. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a koreaiak a múltban feltétlenül egyetértettek volna a *chebol* (cheh-bohl) elveivel és gyakorlatával. Éppen ellenkezőleg: amikor a hatóságok önkényesen alkalmazták, ezt az egyik leggonoszabb cselekedetnek tekintették a hatalmon levők részéről. Ám maga a gyakorlat fennmaradt és széleskörűen alkalmazták – főleg az iskolákban, a hadseregben és különféle társadalmi szervezetekben – egészen az 1970-es évek elejéig.

A kollektív felelősség alkalmazása annak köszönhetően működik különösen jól mint társadalmi szankció a nemkívánatos viselkedés ellenében, hogy a koreai kultúra „a szégyen kultúrája” (lásd a *Cbangpi* c. fejezetet). A koreaiakra rendkívüli nyomás nehezedik, hogy elkerüljék önmaguk és családjuk megszégyenítését. A Koreában élő és ott

dolgozó külföldiek mindig találkoznak a szégyen-faktor valamilyen megjelenésével a koreai kultúrában, de általában nincsenek közvetlenül kitéve semmiféle kollektív büntetésnek.

(Noha a kollektív bűn és büntetés fogalma a legtöbb nyugati individualista számára felfoghatatlannak tűnhet, valójában – ha nem viszik szélsőséges túlzásokig – tökéletes mechanizmusként szolgál a maximális harmónia biztosításához a társadalomban. Az Egyesült Államokban ténylegesen állandó vita tárgyát képezi a visszatérés lehetősége ehhez az ősi gyakorlathoz – a szülőket téve felelőssé gyermekeik elfogadhatatlan viselkedéséért.)

A mai Koreában a *chebol* továbbra is fontos aspektusát képezi a társadalomnak, de általában inkább csak magánjellegű társadalmi válaszként alkalmazzák, mintsem hivatalos vagy kormányzati eszköz gyanánt. A koreaiak hagyományosan jól neveltek, mivel tudják, hogy a családjuk szenved meg, ha megszegik a szabályokat.

Bizonyos szituációkban azonban – hasonlóan más társadalmakhoz – néha Koreában is jóváhagyják/elfogadják az erőszakot és azokat bírálják, akik adott esetben tartózkodnak az erőszak alkalmazásától. Az idesorolható leggyakoribb és leginkább szemmel látható körülmények akkor adódnak elő, amikor kormányzati visszaélésekre kell összpontosítani a figyelmet. A szándékos állampolgári engedetlenség bizonyos kormányzati rendelkezésekkel szemben és az egyes kormányzati tisztviselők túlkapásai elleni fellépés azok közé a szélsőséges eszközök közé tartozik, amelyek történelmileg is szükségesnek bizonyultak, amikor nem volt más mód a kormányzat befolyásolására.

Napjainkban a legtöbb hasonló incidens Koreában nem valakinek a tényleges kiiktatására vagy valamilyen kormányzati tulajdon lerombolására irányul, hanem szimbolikus természetű.

Chib [cheeb] –

A család jóváhagyása

A konfucianizmus egyik öröksége, ami még ma is befolyásolja az életet Koreában, a gyermeki engedelmesség követelménye és gyakorlata, ami mindig is messze túlment a szülők tiszteleténél és a nekik való engedelmességen. Azt mondhatjuk, hogy a szülők iránti ilyenfajta odaadó gyermeki magatartás volt a koreai társadalmat összetartó kötőanyag több mint kétszáz éven át. A koreai társadalom egyik legfontosabb alapkövét egészen a huszadik század utol-

só évtizedéig ténylegesen az alkotta, hogy a koreai gyermekeket ránevelték a gyermeki odaadásra, szüleik tiszteletére, a nekik való feltétel nélküli engedelmisségre, és hogy gondoskodjanak róluk idős korukban.

Az olyan gyermekektől, akik otthonukban a feljebbvalóik (a szüleik és minden más, koránál és társadalmi státusánál fogva fölöttük álló személy) tiszteletére és a nekik való engedelmisségre, valamint a családjukkal szemben fennálló társadalmi és gazdasági kötelezettségeik teljesítésére voltak kondicionálva, elvárható volt, hogy engedelmes, szorgalmas és hűséges dolgozókká és állampolgárokká váljanak. A koreai típusú gyermeki elköteleződés megkívánta az egyes családtagoktól, hogy nyomják el saját egyéniségüket, és a családot vagy a közösségüket részesítsék előnyben mindenféle tekintetben. Az emberek nem egyénként határozták meg önmagukat, hanem teljesen kollektív értelemben fogták fel identitásukat, azonosulva családjukkal vagy munkahelyi közösségükkel.

A nyugati felfogás szerint individuumként viselkedő koreaiak alig léteztek: elsősorban és utolsó sorban is mindenekelőtt egy *chib* (cheeb), vagyis „háztartás” vagy valamilyen más csoport tagjai voltak, a körülményektől függően. Egy-egy *chib* (vagy más szóhasználat: chip) egyes tagjai – különösen a fiatalabbak és a nők – nem dönthettek és nem cselekedhettek önállóan, saját belátásuk szerint. A koreai gyermekektől különösen megkövetelték, hogy a *chib*-jük elvárásai szerint gondolkodjanak és viselkedjenek, nehogy szégyenbe hozzák a családot és veszélyeztessék annak státuszát a társadalmi hierarchiában. A szülők állandóan figyelmeztették gyermekeiket, hogy úgy viselkedjenek, „mint egy család”, nem pedig mint egyének.

A konfuciánus felfogás szerint a *chib*-ek voltak a társadalom építőkövei, és a családok jelentették azt a bázist, amely az alárendeltek részéről a feljebbvalóknak való abszolút alávetettség elfogadására épülő hierarchikus társadalmi és politikai rend alapját képezte.

A koreai *chib*-ek mindenre kiterjedő fontossága a modern időkben jelentősen csökkent ugyan, de még mindig sok olyan eset van, amikor az egyes családtagok vágyaival vagy kívánságaival szemben elsőbbséget élveznek, és az határozza meg a számukra elérhető lehetőségeket. Amikor a koreaiak másokat értékelnek, például mint leendő házastársakat vagy alkalmazottakat, vagy más képességeik szempontjából, mindig tekintetbe veszik a családjukat is, ugyanúgy, mint magát az adott személyt, és minél fontosabb dologról van szó, annál nagyobb

hangsúlyt helyeznek megítélésük során az illető *chib*-jének a státusára és általában jellemző vonásaira.

E konfuciánus eredetű szokás nyilvánvalóan pozitív hozadéka, hogy ez a gyakorlat óriási mértékben hozzájárul a társadalom harmóniájához, a kölcsönös együttműködés szelleméhez és a nemzeti összetartás megteremtéséhez – mindezek az erények drámai mértékben hiányoznak a legtöbb nem-konfuciánus társadalomból. A koreaiak rendszeresen használják ugyanerre utalva a *chip-an* (cheep-ahn) kifejezést is, ami szó szerint annyit jelent, hogy „a háztartáson belül”, vagy „a családon belül”, s ez alatt mindig „az én otthonom”, „az én családom” és „az én munkahelyem” (vagy „munkáltatóm”) fogalmát értik, mintegy jelezve önmaguknak és annak a közösségnek az egységét, amelyhez tartoznak. Más szóval, a koreaiak általában a munkahelyüket is a családjuk egyfajta kiterjesztésének tekintik, a család iránti összes felelősséggel együtt, ami ezzel együtt jár.

A koreaiak előtt álló egyik legnagyobb mai kihívást az jelenti, hogy fenn tudják tartani a *chib*-ek szerepének pozitív aspektusait, miközben ki tudnak használni sok mindent az olyan nyugati attitűdök és szokások előnyei közül is, amelyek ténylegesen hozzájárulnak a jó életminőség és életkörülmények megteremtéséhez – különös tekintettel a saját tehetségük és életstílusuk kifejlesztéséhez nélkülözhetetlen szabadságra. Ha a koreaiak sikeresen meg tudják oldani ezt a problémát, egybeolvasztva az ősi bölcsességet és a modern tudást, a világ egyik legjobb társadalmi rendszerét hozhatják létre.

Chimsul [cheem-suhl] –

Kozmikus erők megcsapolása

A *chimsul* (cheem-suhl), vagyis az „akupunktúra” (a koreai szót néha *shimsul* formában is írják latin betűkkel) egy másik olyan dolog, ami Kínából került át Koreába körülbelül kétezer évvel ezelőtt, fennmaradt a modern időkig és ma is él, jól összeférve a nyugati szemlélettel. Az akupunktúra elvei azon a meggyőződésen alapulnak, hogy az „életerő”, ami életet lehel a testbe és energiával tölti fel a különböző szerveket, pontosan meghatározott csatornákon keresztül áramlik az emberi testben. Amikor ennek az energiának az áramlása bármilyen okból meggyengül vagy elakad, akkor az ez-

által érintett szervek (a test egészével együtt) nem képesek normálisan funkcionálni.

A kínai gyógyítók már háromezer évvel ezelőtt azonosították és feltérképezték a testet behálózó energiacsatornákat, majd meghatároztak több mint 650 speciális „pontot”, ahol ezekbe a csatornába valamilyen kívánatos eredmény elérése érdekében tűket lehet beszúrni. Az akupunktúra művelői azt mondják, hogy a vékony tűk beszúrása ezekbe az energiacsatornába igen sokféle hatással járhat, az energiaáramlás stimulálásától és fokozásától az áramlás megakadályozásáig, attól függően, hogy a tűket pontosan hol szúrják be valamely csatornába.

Az egyes szervekhez kapcsolódó csatornák és a kijelölt beszúrási pontok – eléggé meglepő módon – gyakran egyáltalán nincsenek az érintett szervek közelében. A beszúrási pont a fejlet vagy a test felső részét érintő probléma esetében is lehet akár a lábunkon is. (Nyugati orvosok is egyetértenek abban, hogy a talponton az idegvégződések egész tömege található, de nem fogadják el azt a felfogást, hogy az idegek innen „összeköttetést” teremtenek testünk bármely más részével.)

Az akupunktúra gyakorló művelői hangoztatják, hogy az eljárás nem nyújt azonnali gyógy módot olyan komolyabb betegségek egész sokaságára, amelyek hosszú idő alatt alakulnak ki szervezetünkben. Az ilyen esetekben szerintük akár hónapokig vagy évekig kell folytatódnia a kezelésnek, ha az adott állapot visszafordítására bármilyen esélyt kívánnak elérni.

Nem kérdéses, hogy az akupunktúra valóban működik számos betegség enyhítésére vagy akár teljes gyógyítására is. Több mint három ezer éve van folyamatosan használatban, és újra meg újra bizonyította már hasznosságát. Felhasználásának egyik drámai esete az, amikor komoly agysebészeti beavatkozásoknál érzéstelenítési célra veszik igénybe. Mindazonáltal sem a koreaiak, sem pedig az akupunktúrát felfedező és magas szintre fejlesztő kínaiak sem tudják elfogadható tudományos érvekkel megmagyarázni, hogy az pontosan hogyan és miért működik. A kínai egészségügyi hatóságok az 1980-as években modern tudományos irányelvek alapján beindítottak egy kutatási programot, kifejezetten ennek a rejtélynek a megoldására törekedve.

Akupunktúrák klinikák mindenütt megtalálhatók egész Koreában, a kezelési mód tartósan fennmaradó népszerűségéről tanúskodva. A múltban a módszer művelői rutinszerűen kézzel cseréltették a tűket, hogy növeljék hatékonyságukat. Mára sokan úgy „modernizálták” ezt a rendszert, hogy a beszúrt tűket áramvezető huzalokhoz kapcsolják és gyenge elektromos impulzusok segítségével aktiválják. Egyes *chim*

klinikák Koreában kifejezetten csak az országban letelepedett és oda látogató külföldiek ellátásával foglalkoznak.

Nyugati egészségügyi hatóságok is fokozatosan elfogadják azt az előfeltevést, hogy ez a terápia sokkal többre is alkalmas lehet, mint ami csupán gyógyszerekkel és sebészeti beavatkozásokkal elérhető, és egyre több helyen veszik fel az akupunktúrát az orvosi ellátás eszköztárába. Érdekes történelmi esemény/eset volt a következő: a Csoszon-dinasztia uralmának korai időszakában (a tizenötödik században) nők speciális csoportjainak tanították meg, hogyan kezeljék a felsőbb osztályba tartozó női pácienseket az akupunktúra segítségével, mert a férfiak számára – ideértve az orvosokat is – a feleségük kivételével tilos volt nőket megérinteniük.

Chingu (cheen-guu) – Barátok

A *chingu* (cheen-guu) szóval jelölt „barátok” hagyományosan igen kiemelt helyet foglaltak el a koreai társadalomban, de nem csupán olyan okokból, amiket a nyugatiak is nyilvánvalónak tekintenek. A koreaiak számára egészen a huszadik század közepéig erősen korlátozott volt azoknak a személyes kapcsolatoknak a száma – és a jellege is – amiket a családjuk és rokonságuk körén kívül létesíthettek. Minden egyes család gyakorlatilag mindenki mást kizáró egységet alkotott. A családtagok egymás iránti kötelezettségei megakadályozták, hogy szorosabb kapcsolatot teremtsenek kívülállókval, legfeljebb néhány gondosan megválasztott kivételtől eltekintve. A nők számára különösen korlátozottak voltak a külső kapcsolatteremtési lehetőségek. A lányoknak és a nőknek – kevés kivétellel – nem volt szabad a családtagjaikon és azonos nemű közeli rokonaikon kívül bárkivel közelebbi kapcsolatba kerülniük.

A Csoszon-dinasztia hosszú uralma idején (1392-1910) a városokban élő koreai nők többsége anélkül élte le egész életét, hogy a közvetlen családjához és közeli rokonságához tartozókon kívül valaha is szót válthatt volna más férfiakkal. A családjukon kívül más nőkkel fenntartható kapcsolataikat is törvénnyel szabályozták, a sötétedés utáni esti órákra szűkítve a házukból való kilépésük engedélyezését, amikor a férfiaknak házon belül kellett maradniuk.

Amikor a tizenkilencedik század vége felé a Csoszon-dinasztia kezdett meggyengülni, a férfiak és nők szegregációja is csökkenni kezdett, csakúgy, mint a nők elszigetelt zárva tartása otthonaikban. Ám csak az

1950-es évek közepén, a japán megszállás és az Észak- és Dél-Korea között lezajlott háború okozta pusztítások majdnem 45 éves időszaka után kezdhettek hozzá lassan a koreaiak is olyanfajta hétköznapi és bizalmas baráti kapcsolatok megteremtéséhez férfiak és nők között, amelyek Nyugaton gyakorinak és természetesnek számítanak.

A koreai férfiak mindig is nagyobb szabadságot élveztek kapcsolatok kiépítésére a családjukon kívül, más férfiakkal és nőkkel egyaránt (az utóbbiakkal leginkább a kiszeng-házakban, teaházakban és bárókban, amelyek Korea kizárólag férfiakra orientált szórakoztatóiparának adtak otthont), ám csak a Csoszon-dinasztia végnapjaiban, a társadalom feudális osztályszerkezetének megszűnésével és a nyugati típusú üzleti vállalkozások megjelenésével párhuzamosan vált lehetővé számukra, hogy szabadon csatlakozzanak más férfiak viszonylag nagy létszámú társaságaihoz. Az ország történelmében ekkor fordult elő először, hogy a férfiak politikai és társadalmi értelemben egyaránt szabadon bővíthették barátaik körét.

Ezek a törvényes jogok területén bekövetkezett változások ugyanakkor nem vetettek véget a konfuciánus eredetű családi rendszernek és a társadalmi osztálykülönbségeknek, amelyek továbbra is korlátozták a férfiak közelebbi barátainak számát. A valódi újdonságot – elsősorban valamennyi kapcsolat személyes természete miatt – az jelentette Koreában, hogy különféle vállalatok képviselőiben, munkájuk részeként nagyszámú üzletembernek kellett találkoznia és személyes kapcsolatot kialakítania egymással, illetve különféle kormányzati tisztviselőkkel.

Koreában ma a legtöbb üzletember és valamennyi politikus legfontosabb szakmai előrejutási lehetőségeiként tartja számon a barátaikhoz és magasabb beosztásokban levő személyekhez fűződő kapcsolatait. Az *ujong* (uhh-johng) kifejezéssel jelölt „barátság” továbbra is a legfontosabb alapot jelenti a legtöbb üzleti és szakmai kapcsolatban.

A külföldiek tekintetében szerencsére szinte egyáltalán nincsenek semmiféle kulturális gyökerű korlátozások a kapcsolatok létesítésében és fenntartásában, és számos koreai a saját személyes érdekeiből kiindulva kifejezetten törekszik kapcsolatok teremtésére velük. Elég gyakori eset, hogy az újonnan érkezett külföldieknek a tapasztaltabbak azt tanácsolják, hogy legyenek óvatosak, és ne vegyenek be bárkit barátaik körébe. Úgy tűnik, minden városban van jó néhány kellemetlen alak, akik hírhedtek arról, hogy kihasználják az ilyen kapcsolatokat.

Chinshim [cheen-sheem] –

Fő az őszinteség!

A koreaiak és más ázsiaiak rendszeresen azzal vádolják a nyugatiakat, hogy felületes gondolkodásúak és olyan dolgoknak biztosítanak elsőbbséget, amelyek valójában másodrendű fontosságúak, és gyakran teljesen figyelmen kívül hagynak igen fontos dolgokat. Ez az ellentét az attitűdök és a viselkedés terén gyakran valóban fennáll, és az ázsiai és a nyugati kultúrák alapvető különbségeiből adódik. A nyugatiak jellemzően rövid távú célokat tűznek ki – közvetlen előnyöket, gyorsan megszerezhető nyereséget, kívánságaik azonnali kielégítését stb., míg az ázsiaiak a kultúrájuk révén századokon keresztül arra voltak kondicionálva, hogy hosszú távon gondolkodjanak és lassan, gyakran kanyargós kerülőutakon közelítsék meg a dolgokat, és érzék be azzal, ha kis lépésekben tudnak csak előrehaladni.

Míg a tipikus nyugati szemlélet az adott időpontban éppen elérhető információkra alapozott gyors döntéseket, valamint az ezek végrehajtására és mindenféle akadály leküzdésére szolgáló, azonnali és koncentrált erőfeszítéseket kíván meg, az ázsiaiak hagyományosan azt részesítik előnyben, ha minden elérhető információszilánkot összegyűjtenek, ezeket viszonylag hosszabb ideig alaposan tanulmányozzák, és csak ezután alakítják ki stratégiájukat, minden eshetőséget számításba véve.

Ma természetesen már számos kivétellel találkozunk az ázsiai viselkedés ilyenfajta hagyományos formái alól, de az ilyen gondolkodásmódhoz gyakran társuló attitűdök némelyike továbbra is alapvető fontosságú tényező marad a mindennapi életben, ami különösen szembetűnő az üzleti vállalkozások személyzeti munkájában és más területeken is. Koreában például az egyik legfontosabb attribútumot, amit a munkáltatók keresnek a náluk állásért folyamodókban, a *chinshim* (cheen-sheem) szóval fejezik ki, ami betű szerint azt jelenti, hogy „tisztá szív”, és a koreai nyelvben az „őszinteség” megfelelője.

Mint ahogy azonban lenni szokott, a *chinshim* is sokkal több kulturális töltést hordoz magában, mint a „barátságot” jelentő angol szó: másképpen használják és mást is értenek alatta. Tipikus nyugati kontextusban a „barátság” szó meglehetősen hétköznapi dolgot jelent, és ilyen értelemben szokás használni. Ezzel szemben a *chinshim* a maga koreai kontextusában valakinek a filozófiai nézeteire is utal, és

magában foglalja az illető szellemiségét, általános attitűdjét és egész személyiségét is. Azoknak tulajdonítják a „tisza szív” erényét, akiktől számítani lehet a legmagasabb szintű társadalmi és etikai normáknak megfelelő viselkedésre, ideértve az önzetlenséget, a legszigorúbb becsületességet, a feljebbvalók iránti hűséget, a kemény munka vállalását, és az elszántságot rendkívüli áldozatok meghozására is annak elérésére, hogy többet teljesítsenek, mint amennyit kérnek és elvárnak tőlük.

A koreai gazdaságban a munkáltatók ma a képzettség – és a tapasztalatok – fontossága mellett továbbra is a *chin-shim* erényét helyezik a legelső helyre az elvárt tulajdonságok listáján, amikor interjút készítenek az állásra jelentkezőkkel. Felfogásuk szerint a jelentkezők alkalmasságának megítélésekor hosszabb távra előretekintve a jellem és a szellemi beállítódás fontosabb lehet minden másnál.

A koreaiak szinte automatikusan mérlegelik a *chin-shim* meglétét, illetve annak szintjét mindenkiben, akivel csak találkoznak – öntudatlanul még akkor is, amikor ez a találkozás csak alkalmi jellegű és nem várható tőle, hogy bármilyen tartósabb kapcsolathoz vezethet, más alkalmakkor azonban kifejezetten céltudatosan és nagyon eltökélten teszik ezt. Ez az „őszinteségi radarjuk” automatikusan a legérzékenyebb fokozatra kapcsol, amikor először találkoznak külföldi üzletemberekkel, különösen nyugatiakkal, akikkel később dolguk lesz. Számukra sokkal nehezebb megítélni a nyugatiak jellemvonásait, s ezért a továbbiakban döntő fontosságú lesz minden, amit meg tudnak állapítani.

Azok a nyugatiak, akik hosszú távú pozitív kapcsolatok kiépítésére törekednek koreaiakkal, felgyorsíthatják ezt a folyamatot azzal, ha a *chin-shim* szót gyakran alkalmazzák a velük való beszélgetések során, mivel ezzel igen világos üzenetet küldhetnek koreai partnereiknek arról, hogy tisztában vannak az „őszinteség” fontosságával a koreai kultúrában, és a *chin-shim* alapján kívánnak kapcsolatokat kiépíteni velük.

Chiwi (chee-wee) – Rangkórság

A koreaiak majdnem kétezer évig gondosan arra voltak nevelve, hogy pontosan kijelölt társadalmi helyzetüknek megfelelően viselkedjenek, amit nemük, életkoruk, osztály- hovatartozásuk, képzettségük és hivatali beosztásuk határozott meg. Ez a fajta viselkedési „programozás” minden koreait rendkívül érzékennyé tett a *chiwi*

(chee-wee), vagyis a „rangok” iránt, annak mindenféle jelzéseivel együtt.

A koreaiak annyira hozzászoktak a megtisztelő címek használatához mások megszólításakor, hogy ezek a címek gyakorlatilag megkülönböztethetetlené váltak a névüktől. A leggyakoribb efféle cím a mindennapi emberek esetében a *ssi* (ssee) – ez olyanfajta, a japán *san*-hoz hasonló általános kifejezés, ami férfiak és nők megszólításánál egyaránt használatos volt. Egy másik ilyen gyakran hallott általános cím a *sobang* (soh-bahng), ami alapjában véve ugyanazt jelenti, mint a *ssi*, de annál jóval alacsonyabb helyet foglal el a tiszteletadási skálán. Általában csak a feljebbvalók használják valamely alattuk álló személyllyel szemben, továbbá néha olyanok is, akik ezzel önkényesen valami magasabb státust tulajdonítanak maguknak, hogy valakivel lenézően bánhassanak. Az ilyen általános személyes titulusok mellett Koreában is megvan a kormányzati tisztviselők és funkcionáriusok megszólításában használatos bürokratikus címek szokásos serege, valamint a vállalatoknál és szakmai szervezeteknél betöltött foglalkozásokhoz és különböző szintű vezetői pozíciókhoz tartozó rangok sokasága, amelyek mindegyike fontos részét alkotja az interperszonális kapcsolatok irányító kulturális protokollnak.

Ezek közül egyik sem mondható kizárólag Koreára jellemzőnek (a nyugati világnak is megvannak a maga hagyományai az egyházi, katonai, politikai, szakmai és más társadalmi csoportokban alkalmazott címek és rangok tekintetében), azonban Koreában – csakúgy, mint Kínában, Japánban és más konfuciánus szellemű ázsiai társadalmakban – az ilyen címek formális használata áthatja az egész társadalmat és alapvető fontosságú a barátságos vagy akár csak alkalmi kapcsolatok fenntartásához is.

A társadalmi és szakmai rangokat Koreában nemcsak a cím megadásával, hanem különféle térbeli utalásokkal is visszaigazolják és demonstrálják. Minden helyszínen, az irodáktól és tárgyalótermektől az autókig és a liftekig megkülönböztetik a „fejet” és a „lábát”. A „fejhez” tartozó hely a legmagasabb rangú személyt illeti, aki jelen van, míg az alacsonyabb rangúak a besorolásuknak megfelelő sorrendben a „láb” számára kiszabott helyet foglalhatják el. Egy szobában vagy teremben a „fej”, vagyis a főhely általában az, ami a legtávolabb van a bejárattól. Ha belépünk egy nagyobb „közösségi” hivatalba Koreában, bizvást feltételezhetjük, hogy azok, akiknek az íróasztala a legközelebb esik a bejárathoz, a legalacsonyabb beosztású dolgozók az adott helyen.

A menedzserek és igazgatók – különösen a nagyvállalatoknál – könnyen és gyorsan felismerhetők az íróasztaluk és a székek méretéről és minőségéről. Minél nagyobb az íróasztal és minél több fiókja van, annál magasabb rangú az a személy, aki mögötte ül. A legfelsőbb vezetők privát irodáiban iratszekrények és sokfiókos íróasztalok is találhatók. Kartámasz nélküli székek alacsonyabb beosztású alkalmazottaknak járnak, a karosszékek már részlegvezetői rangot jeleznek. A magas háttámlájú karosszékek az osztályvezetői szintet jelentik. A közönséges alkalmazottak íróasztalait általában úgy rendezik el, mint az iskolai osztályokban szokás, a vezető íróasztalával az előtérben, szemben a többivel.

A sofőr vezette autókban a legfontosabb hely a jobb hátsó ülés. A második legfontosabb a bal hátsó ülés. Ha jelen van, a rangsorban harmadiknak számító személy is, akkor az vagy a hátsó ülés közepén vagy a jobb első ülésen, a sofőr mellett foglal helyet. Ha az autót a tulajdonosa vezeti, a főhely a jobb első ülés lesz.

Körülbelül 1960-tól kezdve az 1990-es évek elejéig a nemzetközi üzleti kapcsolatokban résztvevők körében egészen általános gyakorlat volt az angol Mr., Mrs. és Miss megszólítások használata, nemcsak ezek nemzetközi atmoszférája miatt, hanem azért is, mert ezek rang-semlegesek és bátran lehet használni őket anélkül, hogy tartani kellene bárki társadalmi érzékenységének megsértésétől. Ez a szokás elterjedt olyanok körében is, akik nem álltak semmiféle kapcsolatban nemzetközi ügyletekkel, és a külföldimádó fiatalok között kifejezetten divatossá vált. Ám a koreai gazdaság szinte csodaszámba menő növekedéséhez ezekben az évtizedekben már társult egyfajta nemzeti büszkeség újramegjelenése is a koreai kultúrában: egyre többen kezdték úgy érezni, hogy a külföldi eredetű társadalmi címek használata saját honfitársaik megszólításában lealacsonyító, és sokan elvetették ezt a gyakorlatot.

Ma számos jel utal arra, hogy az inga ismét a külföldi és a koreai megszólítási formák kevert használata felé lendül, ahogy az emberek egyre biztosabbá válnak identitásuk meghatározásában. A Mr., Mrs. és Miss megszólítások használata külföldiek részéről teljes mértékig elfogadható a koreaiak számára minden társadalmi osztályban. Amikor azonban valakinek szakmai címe is van, fontosnak tekintik, hogy azt használják. A koreaiakkal jó kapcsolatokat kialakítani és fenntartani szándékozó külföldieknek meg kell tanulniuk használni az általános társadalmi és szakmai címeket egyaránt, hogy társadalmilag korrekt módon tudjanak eljárni. A szakmai címek megtanulása és használata

fontos azért is, mert segít különbséget tenni sok ember között, akiknek ugyanaz a vezetéknevük. Az alábbiakban néhány gyakori társadalmi megszólítást sorolok fel:

A *yobo* (yoh-boh) megszólítást, ami valószínűleg a „hé, maga/te ott” egy régi koreai megfelelője, rendszerint feljebbvalók használták alárendeltjeikkel szemben, de a férfiak azután elkezdték alkalmazni a feleségük megszólítására is. Ezért a külföldiek azt hitték, hogy a jelentése „feleség”. A modernebb időkben ez a szó egyfajta személyes, bensőséges ízt vett fel és általánosan használatossá vált idősebb házaspárok körében egymás megszólítására, körülbelül annak megfelelően, ahogy mi a „kedvesem”, vagy „drágám” megszólítást használjuk. Ugyanakkor a fiatalabb koreaiak szexistának tekintik ezt a kifejezést, és náluk már divatjamúltnak számít.

A *paksa* (pahk-sah) címet bárkivel szemben használhatjuk, aki Ph.D fokozattal rendelkezik, és rutinszerűen alkalmazza professzorok és más tekintélyes szakemberek megszólításához. Akár doktorátussal rendelkező, akár más szakemberek titulusaként használják, maga a kifejezés erősen terhelt mind a tiszteletadás, mind a hízeltetés mellékjelentési árnyalataival. Ha valakinek nem adjuk meg ezt a címet, akinek van doktorátusa, ezt valószínűleg arroganciaként fogadják és sértésnek tekintik.

A *son-saeng* (sohn-sang) jelentése „tanár”, de nevek toldalékként használatos az „idősebb” vagy a „nálunk idősebb” értelemben is. Gyakran illesztik hozzá a szakmunkások és más specialisták nevéhez egyfajta udvarias és bizonyos mértékig hízeltetés megszólításként. A koreaiak gyakran használják hízeltetés értelemben a külföldiek megszólításához is, akik valamilyen speciális készséggel vagy tudással bírnak, különösen ha a koreaiak valamilyen okból személyes kapcsolatot ápolnak velük. Ez a cím önmagában nem használatos.

A *kun* (kuun) szót a tanárok használják fiútanítványaik megszólításához, valamint egyes koreai menedzserek fiatalabb férfi munkatársaikkal szemben a saját részlegükénél vagy osztályuknál. Ezt mindig az illető családnévvel együtt használják, és többé-kevésbé megfelel a régi angol nyelvben a fiatal fiúk megszólítására szolgáló „master” szó használatának.

A családon belüli kapcsolatokat jelölő címek a koreai nyelv legfontosabb szavai közé tartoznak. Minden ilyen viszonylatot több különböző kifejezéssel is jelölnek, a körülményektől függően. Az alábbiakban felsorolom a nagyapákra vonatkozó titulusokat (bár közülük csak az első kettőt használják ma is széles körben).

A *haraboji* (hah-rah-boh-jee) valakinek a nagyapját jelölő bizalmas kifejezés; a *chobu* (choh-buu) formális szóalak pedig akkor használatos, amikor valaki a saját nagyapját szólítja meg vagy róla beszél. A *wangbu* (wahng-buu) szót csak akkor használják, amikor valaki másoknak beszél a nagyapjáról; a *songjogo* (sohng-joh-go) kifejezéssel az emberek elhunyt nagyapjára utalnak. A *chobujang* (choh-buu-jahng) szó mindig valaki másnak a nagyapjára vonatkozik. A *wangdaein* (wahng-die-een) és a *wangbujang* (wahng-buu-jahng), sőt a *wangjongjang* (wahng-johng-jahng) is a *chobujang* formális megfelelői. A *songjang* szóval valaki másnak az elhunyt nagyapjára utalnak, és szinte mindegyik felsorolt kifejezésnek vannak további változatai is, például a *sonwangdaein* (sohn-wahng-die-een) és a *sonwanggojang* (sohn-wahng-goh-jahng) is ugyanazt jelenti, mint a *sonjobujang*.

Hat különböző szó jelentése „nagyamama”. Az „apa” fogalmát tizenöt, az „anyát” hét szóval jelölik. Az „idősebb fivérre” huszonhárom, a „nagybácsira” tizenhét, a „nagyénire” kilenc szóval utalnak. A „férjet” hét, a „feleséget” tizenhat, a „fiút” tíz, a „nővért” tizenegy szóval jelölik – mindegyiknek a használatával pontosan kifejezve a szóban forgó személyek közötti vérrokonsági kapcsolat mibenlétét.

Chiyok kaldeungui (chee-yohk kahl-dung-we) A regionalizmus veszélyei

Az emberek szülőhelyének, szülővárosának vagy szülőfalujának igen nagy jelentősége van ma is Koreában: származási helyük erősen befolyásolja az emberek életét társadalmi, gazdasági és politikai téren egyaránt. Ez a széles körben tapasztalható hatás a koreai társadalomban már az ókori idők óta uralkodó szerepet játszó klán-rendszerben, valamint az ország – szintén már a legrégebbi idők óta fennálló – politikai, társadalmi és gazdasági megosztottságában gyökerezik.

A mai Koreában a múltnak ezt a chiyok *kaldeungui* (chee-yohk kahl-dung-we), azaz „regionalizmus” kifejezéssel jelölt örökségét feltétlenül figyelembe kell venni a koreaiak mint nemzet megértéséhez, és hogy hatékonyan tudjunk együttműködni velük egyéni és csoportos szinten is. Eui-Young Yu közgazdász megjegyzi, hogy a Honamból származó emberek ellen például több mint ezer éven keresztül rendszeresen diszkriminációt alkalmaztak helyi, regionális és országos szinten

egyaránt. Yu rámutat, hogy a honamiakat csak egy enyhe akcentusbeli eltérés különbözteti meg a többi koreaiaktól, de a diszkrimináció továbbra is folytatódik, mivel már beépült a kultúrába.

Yu a regionalizmus forrásait Koreában visszavezeti egészen az úgynevezett Három Királyság korszakáig, ami az i.e. első században kezdődött és a hetedik századig tartott. Ebben a hosszú időszakban a Kogurjo királyság a mai Észak-Korea területén, Pekcse a félsziget délnyugati részén (a mai Honam és Chungchong régiókban), Silla pedig a félsziget délkeleti oldalán helyezkedett el, ami ma a Jongnam régiónak felel meg.

Attól kezdve, hogy a hetedik században Silla királysága emelkedett fel a félsziget domináns hatalmaként, mind a mai napig a Jongnam régióból származó népcsoport játszott uralkodó szerepet a kormányzásban. A honamiakkal szemben alkalmazott diszkrimináció az egymást követő kormányzatok hivatalos politikájává vált. A tizedik században törvénnyel tiltották meg, hogy bárki, aki Honamból származik, kormányzati hivatalt tölthessen be. Az idők múlásával ezt a kormányzati tiltást a földjölás művelői átalakították egy olyan népi hiedelemmé, miszerint a Honam régió topográfiai jellemzői annyira negatív hatásúak, hogy alapvetően befolyásolták az ott élők mentalitását, s alkalmatlanná tették őket bármilyen kormányzati szolgálatra, mivel megbízhatatlanná váltak mindenféle vállalkozásukban. Yu hozzáteszi, hogy „ez a nevetséges mítosz” még ma is él, és az ebből eredő regionális ellentétek továbbra is komoly hatást fejtenek ki a politikai és gazdasági életre, Észak- és Dél-Koreában egyaránt.

Észak-Korea kormányzatában 1948 óta az abból az északi Hamkyong tartományból származó politikusok dominálnak, ahol az észak-koreai rezsím alapítója, Kim Ir Szen gerillacsapatok vezetőjeként működött a második világháború idején. Ettől az időszaktól fogva az észak-koreai Hvanghe és Kangyon tartományokból származó személyeket, akiknek az otthona a legközelebb fekszik Dél-Koreához, gyakorlatilag eltiltották a magasabb kormányzati tisztségek betöltésétől, mivel megbízhatatlannak és alkalmatlannak tekintik őket. Dél-Koreában a kormányhivatalokban az ellenőrzés legnagyobb részét a Jongnam (korábban Silla) régióban fekvő Észak-Kjongszang tartomány szülötteinek kezében van.

Dél-Koreában a Jongnamból származók előnyben részesítése megfigyelhető a különböző szakmai szervezeteknél és üzleti vállalkozásoknál is, csakúgy, mint a kormányzati szerveknél. A Yu által összegyűjtött adatok tanúsága szerint a Honam régióból származás nagyobb hátrányt jelent valamely kívánatos állás betöltésénél Szöulban

még a nemi hovatarozásnál is. Yü megállapította, hogy a fővárosban a honami férfiak és nők többsége fizikai munkásként és a legalacsonyabb hivatali beosztásokban dolgozik. A folytatódó versengés és a konfliktusok a Csolla és Kjongszang tartományból származók között állítólag elég komolyak ahhoz, hogy jelentős negatív hatást gyakorolhassanak országos szinten is a politikára, a gazdaságra és általában az életre.

A külföldi munkáltatók Koreában gyakran találkoznak olyan helyzetekkel, amelyekben sűrűdások és nyílt konfliktusok alakulnak ki az ország különböző régióiból származó dolgozók és a vezetők között. Ezek a sűrűdások nagyrészt akkor keletkeznek, ha a külföldiek figyelmen kívül honami származású személyeket helyeznek magasabb pozíciókba jongnami vagy más régiókból származó dolgozók vezetőiként, melyeknek a szülöttei önmagukat felsőbbrendűnek tekintik a honami lakosoknál. A legjobb megoldás az ilyen problémákra az lehet, ha már kezdettől fogva szembenézünk a helyzettel és világossá tesszük, hogy az alkalmazottakat egyenlően és tisztességesen fogjuk kezelni, képzettségük és tapasztalataik alapján, nem pedig aszerint, hogy hol születtek. A fiatalabb koreaiak általában kedvelik ezt a megközelítést és készségesen elfogadják, ha ezt teszik a vállalat politikájává és részrehajlás nélkül alkalmazzák. Ahol azonban idősebb dolgozókról van szó, a külföldi vezetőknek lehet, hogy speciális erőfeszítéseket kell kifejteniük annak biztosítására, hogy ennek a regionális felsőbbbségi szindrómának az érvényesülése ne folytatódjon egyfajta uraskodásként az alkalmazottak körében.

Chodae [choh-day] – Ebédmeghívások koreai otthonokba

Azok között a különféle dolgok között, amelyek hagyományosan megkülönböztetik a koreaiakat a legtöbb más ázsiai néptől (különösen a japánoktól, akik faji és kulturális szempontból a legközelebbi rokonaik), fontos helyet foglal el az a szokás, hogy nemcsak készségesen beengedik otthonukba, hanem szívesen is fogadják újonnan szerzett külföldi barátait és alkalmi ismerőseiket életük belső köreiben. A japánoktól eltérően, akiket hagyományosan arra neveltek, hogy ne kedveljék a külföldieket, ne bízzanak meg bennük és tartsanak távolságot tőlük, a koreaiak jellemző módon sokkal nyitottabbak a külföldiekkel kialakított kapcsolataikban.

Japánban az volt a hagyományos szokás, hogy az emberek barátait és vendégeiket az otthonukon kívül szórakoztassák, éttermekben,

fogadókban, bárókban, kabarészínházakban és hasonló helyeken. Koreában ugyanakkor a jobb módú férfiak körében elterjedt szokás volt meghívni barátait és vendégeiket az otthonukba és ott elárasztani őket vendégszeretetük megnyilvánulásaival. A felső osztálybeliek otthonában rendszerint volt egy tágas helyiség a ház első részében, ahol a férfi családtagok szabadidejük legnagyobb részét töltötték és vendégeiket szórakoztatták.

A demokratikus elvek és a nők számára biztosított egyenlő jogok bevezetésével a vendégek otthoni szórakoztatásának ezt a hagyományát kiterjesztették a nőkre is. Az amerikaiakhoz és az Ázsián kívül élő más nemzetek szülötteihez hasonlóan ma a koreaiak is kedvüket lelik abban, hogy büszkén kiterjesszék a *chodae* (choh-day), a „meghívások” gyakorlatát barátaira és munkatársaikra, akiket szívesen látnak ebédre vagy vacsorára, ahol változatos és bőséges fogásokat szolgálnak fel. E hagyomány kétségkívül – legalábbis részben – abból a régi koreai szokásból ered, hogy a jómódú családok meghívták kevésbé szerencsés rokonaikat az otthonukba, gyakran főleg a bőséges étkezések kedvéért.

Ez a szokás mára a koreaiak egyik meghatározó jellemző vonása lett. A kétnyelvűvé és multikulturális gondolkodásúvá vált koreaiak valóban jellemző módon a koreai kultúra kulcsszavai közé sorolják a *chodae* kifejezést, amelyet (illetve az általa jelölt szokást) olyasvalaminek tekintik, amit a külföldieknek meg kell tanulniuk, hogy teljesen meg tudják érteni és értékelni tudják a koreai életstílust.

A *chodae* is azok közé a dolgok közé tartozik, amelyek révén a külföldiek jóval szorosabb és bensőségebb kapcsolatokat alakíthatnak ki koreaiakkal, mint amilyenekre más ázsiaiakkal általában lehetőségük nyílik. Ennek a szokásnak köszönhetően sok külföldi jóval otthonosabban érzi magát a koreaiak körében, mint más ázsiaiak között. A Koreában tartósan berendezkedett külföldi családoknak a koreaiakkal való szoros kapcsolatok létesítéséhez és ápolásához érdemes kihasználniuk a *chodae* nagy tiszteletben tartandó szokását.

Choe [choh-eh] – A bűn fogalma egy isten nélküli társadalomban

Már hosszú ideje meg vagyok győződve róla, hogy a nyugati férfiak hagyományos vonzódását az ázsiai országokhoz kezdettől fogva az ázsiai nők szépsége és feltételezett könnyen kapható volta táplálta, valamint az a tény, hogy sok olyan dolgot, ami a nyugati

világban bűnnek számít, Keleten teljesen normálisnak tekintenek. Úgy véltem, hogy Marco Polo nem maradt volna olyan sokáig Kínában, és a portugálok, a hollandok, az angolok és később az amerikaiak sem folytatták volna olyan makacs kitartással kereskedelmi előrenyomulásukat és hódításaikat, ha ebben nem játszottak volna szerepet az ázsiai nők és a bűn Ázsiában uralkodó, a keresztény erkölctől egészen eltérő felfogása.

Saját személyes tapasztalataim és az elmúlt fél évszázad során Ázsiában tett megfigyeléseim egyértelműen arra utalnak, hogy legalábbis egy jelentős része annak a vonzóerőnek, amit Ázsia a nyugati férfiakra gyakorol, nem sokat változott Marco Polo ideje óta. A „bűn” valóságos jelenléte és ígérete sokak számára ma is fontos vonzóerőt jelent. A *choe* (choh-eh) mibenlétéről, amit rendszerint a „bűn” szóval fordítanak le, természetesen a koreaiaknak is igen világos fogalmaik vannak, de a *choe* elsősorban konfuciánus fogalom, míg a bűn a kereszténység fogalomtárába tartozik. A *choe* leginkább külsőleg megjelenő dolgokra vonatkozik, míg a keresztény bűnfogalom a belső gondolkodásra és a külső viselkedésre egyaránt kiterjed.

A Csoszon-dinasztia idején (1392-1910) az ország hivatalos ideológiájává és nemzeti vallásává tett neokonfuciánus felfogás szerint a *choe* (choh-eh) elsősorban azt foglalja magában, ha alárendelt személyek nem viselkednek kellőképpen tisztelettudó módon feljebbvalóikkal szemben és nem engedelmesskednek nekik feltétel nélkül. Ugyanígy a *choe* körébe tartozik az is, ha a gyermekek – különösen a fiúk – nem tisztelik eléggé a szüleiket és nem engedelmesskednek nekik, főleg az apjuknak, vagy ha a családtagok, különösen a legidősebb fiúk nem tanúsítanak kellő tiszteletet őseik iránt és elmulasztják az előttük való hódolat szertartásait, s így kudarcot vallanak családjuk „arcának”, vagyis jó hírvének megőrzésében.

A *choe* egy másodlagos szintjéhez tartozott Koreában az etikett bármely előírásának a megsértése, ami a nemek, a házastársak, illetve az idősek és a fiatalok közötti „megfelelő” viselkedést szabályozta. Ezek közé tartozott minden eltérés az előírt beszédfordulatok alkalmazásától, a megfelelő időben és a megfelelő módon megkívánt meghajlások elmulasztása, a mások előírásos viselkedésére való nem megfelelő reagálás, és így tovább.

Más szóval, a hagyományos koreai világban mindenféle olyan viselkedés bűnnek számított, ami megzavarhatta a gondosan kiegyensúlyozott hierarchikus kapcsolatokat az emberek között, amelyeket az abszolút társadalmi harmónia fenntartása érdekében írt elő

számukra az aprólékosan kidolgozott etikett. A moralitás ebben a környezetben inkább fizikai természetű dolog volt, mintsem valami intellektuális viselkedési norma, ami a „helyes” és a „helytelen” egyetemes fogalmain alapult volna. A koreai társadalomban az erkölcs és a bűn mibenléte egyaránt a körülményektől függött. Ami teljesen erkölcsösnek számított egyeseknél, az főben járó bűn lehetett mások esetében.

Amikor a nyugatiak a tizenkilencedik század vége felé kezdtek beáramlani Koreába, a bűn koreai felfogását siralmasnak vagy éppen öröndetesnek találták, a saját erkölcsi felfogásuktól és szokásaiktól függően. A külföldi misszionáriusok számára sok minden valóságos megrázkódtatást jelentett a koreaiak hagyományos viselkedésében. A külföldi tengerészek, kereskedők és szerencsevadászok legtöbbje azonban általában nagyon is kedvére valónak találta a nők alárendelt helyzetét, a férfiak féktelen italozásait, a szexuális gyönyörök korlátlan élvezetét a tehetősebbek számára, a hivatali tisztségviselők autoriter módon gyakorolt uralmát, valamint a hatalmon lévők „ököljogra” épülő mentalitását.

Ha az utóbbi kategóriába eső külföldiek valamelyike Koreában összeütközésbe került a törvénnyel, ez általában azért fordulhatott elő, mert nem értették meg a koreai etikettnek és etikának a körülményektől függő természetét, és azt hitték, hogy gyakorlatilag bármit bármikor megtehetnek.

A tizenkilencedik század óta a bűn felfogásában is jelentős változások mentek végbe Koreában. Igen sokan elfogadták az erkölcsös élet keresztény fogalmait és a nyugati demokratikus ideálokat, elsősorban általában a kormányzásra vonatkozóan, és különösen a nők kezelését illetően. Más nyugati hatások – a filmekről és a szerelmi házasságokról a külföldi utazásokig és a külföldön folytatott tanulmányokig – nagymértékben csökkentették a konfuciánus erkölcs érzéketlenebb vonásait.

A *choe* értelmezését tekintve azonban Koreában továbbra is elsősorban a konfuciánus és a buddhista felfogás az első, és sokak számára az egyedül elfogadható. A bűn koreai kritériumai nem egyetemes abszolútumokon alapulnak, hanem inkább azokon a hatásokon, amelyeket az emberek bizonyos cselekedetei másokra, a családjukra, a munkatársaikra és barátaikra, illetve az egész társadalomra gyakorolnak. A bűntudat nem ahhoz kötődik, hogy mi történhet az ember lelkével vagy szellemével a halála után. A koreaiak valójában sohasem tartották igazán rémisztőnek azt a kilátást, hogy esetleg a keresztény típusú pokolba kerülhetnek.

A *choe* koreai felfogására alapozott moralitás egyik nagy előnye a bűntudatra épülő etikával szemben abban áll, hogy az embereknek sokkal nagyobb mozgásteret ad abban a tekintetben, hogy mit tehetnek meg és hogyan. Az üzletemberek és a politikusok általában nem a „helyes” és a „helytelen” megkülönböztetésének valamilyen egyetemes elve alapján ítélik meg cselekedeteiket és törekvéseiket, hanem a velük járó kockázatok alapján, és hogy sikeres végrehajtásuk esetén milyen előnyökkel járhatnak.

Cho guk (choh guuk) – Az anyaország

Az 1950-es és az 1970-es évek között a dél-koreaiak százezrei menekültek el az országból, biztonságosabb és jobb életre vágyva valahol másutt. Az 1980-as években újabb tízezrek indultak el külföldre tanulni, és sokan közülük végül ott telepedtek le. Ekkorra azonban a politikai és gazdasági helyzet Dél-Koreában annyira megváltozott, hogy egyre több kivándorolt koreai kezdett hazatérni, nemcsak a virágzó gazdaságban adódó különleges lehetőségek kihasználása érdekében, hanem mélyen gyökerező elkötelezettségük jegyében is, amit a *cho guk* (choh guuk), az „anyaország” iránt éreztek. (Ez a kifejezés értelmezhető a „szülőföld” vagy „szülőhaza” fogalmával is.)

A japánoktól eltérően, akik hagyományosan erős előítélettel viseltetnek a külföldre távozott vagy onnan visszatért más japánokkal szemben, akiket a jobbik esetben nem tartottak többé japánnak, de a rosszabb esetben akár veszélyes árulónak is tekinthettek, Korea nagyobb vállalatainál nemcsak szívesen fogadták visszatérő honfitársaikat, hanem speciális ösztönzőket is biztosítottak számukra beilleszkedésük elősegítésére. A leginkább figyelemreméltó ilyen-fajta repatriáló koreaiak között sokan sikeres műszaki szakemberek, mérnökök, tudósok lettek, s következésképpen magas szintű pozíciókat foglalhattak el Korea vezető multinacionális vállalatainál. Ez a tény önmagában is jelentős szerepet játszott abban az igen gyors fejlődésben, ami az elektronikai és számítástechnikai iparágakban működő koreai vállalatoknál bekövetkezett, olyan előrehaladást produkálva, ami megdöbbentette a japánokat és másokat, akik nem hitték volna, hogy a koreaiak képesek lehetnek egyáltalán felhasználni – és még kevésbé létrehozni – magas szintű technológiai eljárásokat.

Van még egy érdekes különbség a koreaiak és a japánok között, ami úgy tűnik, fontos részét alkotja e két nép nemzeti öntudatának. Amikor a japánok külföldre távoznak, hajlamosak gyorsan elveszíteni a japánságukat, hacsak nem töltik idejük legnagyobb részét más japánok társaságában a tengerentúli japán enklávékban. A koreaiak ugyanakkor készségesebbnek tűnnek külföldi kultúrák magukba szívására, miközben fenntartják a sajátjukat is.

Ennek a különbségnek a magyarázatát kétségkívül abban kell keresnünk, hogy a japánokat hagyományosan arra nevelték, hogy magukat különlegesnek tekintsék, hogy a nyelvük és kultúrájuk annyira kizárólagosan csak az övék, hogy egyetlen nem-japán sem sajátíthatja el azokat, és mindenféle kitettség más kultúrák hatásainak olyan, mint valami végzetes betegség, ami ellen nincs is orvosság. A japánok hite szerint ezek a meggyőződéseik nagyrészt abból erednek, hogy országukat soha sem hódították meg sikeresen és sohasem voltak erőszakos úton kitéve más kultúrák befolyásának – egészen addig, amíg az országot a második világháború végén, 1945-ben megszállták az amerikai és szövetséges csapatok.

A koreaiak ezzel szemben ismételtelen ki voltak téve különféle hódításoknak és megszállásoknak már történelmük hajnala óta. Alárendelt szerepet kellett betölteniük a kínaiak uralma idején (csakúgy, mint a mongol és a mandzsu dinasztiák uralkodása alatt) történelmük túlnyomó részében, és nagyon korán megtanulták, hogyan maradhatnak életben és hogyan boldogulhatnak az idegen kultúrákat befogadva, miközben megőrzik a saját identitásukat is. A *cho guk* hívása éppen az ilyen félelmetes körülmények közötti fennmaradásuk hosszú történetének köszönhetően marad különösen erős a koreaiak számára. Gazdasági sikereik az 1950-es évek óta jelentős részben annak a rendkívüli büszkeségnek is tulajdoníthatók, amit koreai voltukra alapozva éreznek.

Az „anyaországhoz” tartozásuk miatt érzett büszkeségük mellett egy másik fontos tényező a *munhwa undong* (moon-wahh uhn-dohng), vagyis a „kulturális nacionalizmus” is, ami a koreaiakat rendkívüli energiával és ambícióval tölti fel. A *munhwa undong* állítólag az 1920-as években a japán megszálló erők arra irányuló terveinek megghiúsítására keletkezett mozgalomból ered, hogy eltöröljék a koreai kultúrát és a koreaiakat japánokká formálják át. A koreai tudósok ekkor kezdték el titokban és nyilvánosan is azt hirdetni, hogy a nemzet fennmaradása a kultúra megőrzésétől függ.

Amikor Japán 1945-ben vereséget szenvedett és Korea visszanyerte függetlenségét, sokan azok közül a koreai hazafiak közül, akik annak idején fogékonyak voltak a tudósok tanítására és túléltek a japán meg-

szállást, vezetőkké váltak az új Koreai Köztársaságban, és a kulturális nacionalizmus eszméit – nem tolakodó módon integrálva gazdasági stratégiájukkal – beillesztették hivatalos politikájukba.

Ám csak az 1980-as években vált lehetővé, amikorra Korea már elkezdte megmutatni gazdasági és kulturális erejét, hogy a „kulturális nacionalizmus” elsőrendű fontosságúvá váljon az ország belpolitikájában és nemzetközi politikai kapcsolataiban. Ezt a változást nagyban segítette az Egyesült Államok kormánya és azok az amerikai vállalatok is, amelyek elkezdtek nyomást gyakorolni Koreára, hogy nyissa tágabba kapuit az amerikai gyártmányú importcikk előtt.

Az ilyen irányú törekvések egyike sem találkozott azonban olyan heves elutasítással a koreaiak részéről és egyik sem ártott többet a koreaiakban Amerikáról mint jóindulatú „nagy testvérről” addig élő képnek, mint az a kampány, melynek során kényszeríteni próbálták Koreát az amerikai cigaretták behozatalának engedélyezésére. Ez a kampány a koreai értelmiség és a vezető üzleti körök ellenállása nyomán ellenkampány indításához vezetett, ami a minden koreaiiban élő hazafiúi és nacionalista érzületekre apellált. Az amerikai cigarettákat és az amerikaiak törekvéseit becsmérő plakátok jelentek meg mindenütt Korea-szerte.

E kampány során történt meg, hogy a „mi koreaiak” jelentésű *Uri Hanguk saram* (uh-ree hahn-guuk sah-rahm) kifejezés erős érzelmi töltést hordozó új jelentésre tett szert. Ebben az új, érzelmileg átfűtött kontextusban arra használták fel, hogy a koreaiakat faji, kulturális, társadalmi, földrajzi, gazdasági és politikai értelemben egyaránt megkülönböztessék minden más néptől. Ebben a kiterjesztett értelemben annyit jelentett, hogy „mi koreaiak különleges nép vagyunk”, azzal a további jelentésárnyalattal együtt, hogy kulturális értékeiket nem tiporhatják el külföldi vállalatok vagy kormányzatok, amelyeket csupán a saját pénzügyi nyereségeik érdekelnek.

A *munbwa undong* továbbra is támogatja a koreaiaknak az „anyaország” iránti érzéseit és vezető szerepet játszik az új nyilvános közösségi létesítmények, valamint a magánszférában létrehozott konstrukciók megtervezésében és kivitelezésében is. A koreaiak az országuk iránti érzéseiket gyakran juttatják kifejezésre az *aeguk* (aye-guuk) szóval is, melynek a betűszerinti jelentése „hazaszeretet”.

Chok [choak] – A koreai klán-rendszer

Korea eredetileg ősi klánok laza szövetségeként létezett, amelyek fokozatosan összeolvadtak törzsi államokká, majd végül egyetlen egyesített királysággá. Ám a régi *Chok*-ok, vagyis „klánok” nem tűntek el, és a koreaiak még ma is gyakran azonosítják önmagukat és másokat is az ősi klánokhoz fűződő gyökereik révén. A „klán” szó mai megfelelői között leggyakrabban a *ssijok* (she-joak) és a *tangpa* (tahng-pah) kifejezésekkel találkozunk.

Korea klán-rendszere annak köszönheti fennmaradását egészen a modern időkig, hogy a sámánizmus, a buddhizmus és a konfucionizmus ideológiája, és az ezekre ráépülő politikai ideológiák is megtartották. A sámánizmus, Korea őshonos spirituális filozófiája azt tanította, hogy az ember szelleme vagy lelke túléli a halált, továbbra is befolyásolja az élők jólétét és boldogulását, s ennél fogva tisztelettel kell kezelni a szellemeket, hogy elkerüljük a megharagításukat.

A *chok*-ok vezetése öröklődött és a vezetők családjaiból alakultak ki a későbbi királyi házak, ezért volt rendkívül fontos a genealógia szerepe a társadalomban. Ugyanakkor az udvari tisztviselők, a magas rendfokozatú katonatisztek és a különféle törzsi királyságokban működött más magasabb szintű vezetők rangja szintén öröklődött, ami nélkülözhetelenné tette, hogy az emberek az ilyen családokban pontosan számon tartsák leszármazási vonalaikat.

A buddhizmus, Korea államvallása a hetedik századtól a Korjo-dinasztia 1392-ben bekövetkezett bukásáig szintén támogatta azt a hiedelmet, hogy a szellem/lélek túléli a halált, és a teljes megvilágosodás elérésére törekedve időnként reinkarnálódik, hogy kiszabaduljon a születés és a halál ciklusaiból, és attól fogva a paradicsomban éljen tovább. Az ember őseinek tisztelete és az emléküik fenntartása útján szerzett érdemek szintén fontos részét alkotják a buddhizmus tanításainak. Ez a vallási követelmény még tovább fokozta a családfák nyomán követésének fontosságát.

A konfucionizmus, amely már a tizenkettedik századtól kezdve egyre nagyobb befolyásra tett szert Koreában, és 1392-ben hivatalosan is az állam vallásának nyilvánították, az ország törvényévé tette az ősök imádatát. A társadalmi osztályokat, amelyek eredetileg a leszármazás alapján alakultak ki, aprólékosan meghatározták és szintén öröklődővé tették. A helyi kormányzati hivatalok részletes

feljegyzéseket vezettek minden családról. A genealógiai vonalak nyilvántartása ettől kezdve egészen a tizenkilencedik század végéig nem csupán vallási és társadalmi kötelesség, hanem törvény által előírt követelmény is volt.

A *chok* rendszer állandósulásában szerepet játszott egy másik tényező, nevezetesen az a követelmény is, hogy a családokat az adóztatás, a kötelező fizetetlen munkaszolgálat, a katonai szolgálat és más adminisztrációs célok érdekében listázni kellett egy országos regiszterben, és ez a nyilvántartás folyamatosan frissített kimutatást nyújtott a családok leszármazási vonalairól egyik generációtól a következőig.

A *chok* rendszer fennmaradásában azonban valószínűleg az a tény játszotta a legfontosabb szerepet, hogy az uralkodó elit a legkorábbi klánok mindegyikében öröklődővé kívánta tenni a pozícióját, ami az adott családokban biztosíthatta a hatalom megmaradását és a gazdagság felhalmozódását. A generációváltások során néhány száz ezek közül a családok közül hatalmas klánná növekedett. Az úgynevezett Három Királyság korszakára, az i.e. első századra bármelyik generációban egy maroknyi ilyen klán képes volt gyakorlatilag monopolhelyzetre kerülni a kormányzati hatalom tekintetében és azt fenn is tartani: a király és a legtöbb magas rangú udvari tisztségviselő gyakran ugyanaból a klánból származott.

Korea három nagy egyesített dinasztiájában, a Silla (669-935), a Korjo (935-1392) és a Csongon (1392-1910) dinasztiákban egyaránt az alapítójuk klánja játszott mindvégig domináns szerepet, a velük szövetséges klánok segítségével.

Korea legnagyobb és leghíresebb klánjai elválaszthatatlanok az ország öröklődő nemességétől, az úgynevezett *jangban* (yahng-bahn) osztálytól – ezt a címet először a korai Silla királyságban használták, még az ország 669-ben történt egyesítését megelőzően, azoknak a nagytudású férfiaknak a megnevezésére, akik a legfontosabb kormányzati és katonai tisztségeket betöltötték.

A klánok leszármazási vonalai a *jangban* osztályon belül mindennél fontosabbá váltak a Csongon-dinasztia uralmának (1392-1910) első évszázadai során, mivel minden család társadalmi státuszát elsősorban a klán-hovatartozása és az adott klán apai ágú alapítójához fűződő kapcsolatai határozták meg. Ez rendkívül fontossá tette az emberek számára, hogy részletes kimutatásokat vezessenek az őseikről, s ennek eredményeként a *Chok Po* (choak poh), vagyis a „klán-genealógia” tanulmányozása és többszöri közzététele már az 1600-as évek első felében fontos iparággá vált.

A Három Királyság korszakában (i.e. 100–668) prominens szerepet játszó hatalmas klánok közül is kiemelkedtek a Kim, Pak (mai írásmóddal gyakran Park), Yi (latin betűs átírásban rendszerint Lee), Sol, Suk, Sin, Kang, Yo, Ro, Om, Chu és Myong klánok.

Azt mondják, összesen 39 ilyen „gyökér-klán” él az ország egész területén, mindegyik számos elágazással. A legnagyobb és legkiemelkedőbb ezek közül is a Kim család, amelyből 32 további klán ágazik ki, és ezek együttesen az ország mai népességének 24 százalékát teszik ki. A Yi (Lee) családnak öt elágazása van. (A Kim név betűs szerinti jelentése „arany”).

Egyes koreai családok vissza tudják vezetni származásukat az ősi klánokig, mintegy huszonöt évszázadra visszanyúlóan. A klán fejének legfőbb örököse a *chongson* (chohng-son), ami „a legidősebb leszármazottat” jelenti. A klán eredeti származási helyére a pongwan (pohn-gwahn), azaz „eredeti hely” jelentésű kifejezéssel utalnak.

Chol [choll] –

A sok mindent kifejező meghajlás

Míg a régi időkben az emberek általában mindig meghajlással fejezték ki tiszteletüket feljebbvalóik iránt, illetve a hatalom szimbólumai előtt a saját alárendeltségük és tiszteletadásuk kifejezésére (ez a szokás – úgy tűnik – eleve hozzátartozik az emberi faj megnyilvánulásaihoz), a kínaiak szinte ritualizálták és intézményesítették a meghajlást, formális és hivatalos részévé téve azt minden üdvözlésnek, búcsúzásnak, petíciók beadásának, vallási szertartásoknak, parancsok elfogadásának, és így tovább. Amikor a kínaiak i.e. 109-ben meghódították Koreát és megalapították 400 évig tartó politikai hegemoniájukat a félszigeten akkor létezett kicsiny királyságok fölött, az általuk Koreában is bevezetett szokások közé tartoztak az erősen stilizált meghajlási formák is.

A következő ezerháromszáz év során a *chol* (choll), vagyis a „meghajlás” gesztusai fokozatosan beágyazódtak a koreaiak viselkedésébe is. Ám a meghajlások csak az után váltak minden koreai életének létfontosságú részévé, hogy I Szonggje tábornok 1392-ben megalapította a Csongon- vagy I-dinasztiát. I Szonggje tábornok a konfucianizmus egy újabb, jóval erősebben strukturált és szigorúbb formáját, a neokonfucianizmust vezette be a koreai társadalom ideológiai alapjaként, s az ennek alapján kialakított új társadalmi rendet katonai pontossággal és fegyelemmel biztosította.

Az emberek közötti kapcsolatok kulcsfontosságú szabályait a Csoszon-dinasztia újonnan megszervezett uralma idején az etikett pontosan kidolgozott kódexe rögzítette, amelybe beletartoztak az érintett személyek társadalmi rangjának megfelelő tiszteletteljes nyelvhasználat, valamint a *chol* szabályai is.

I Szonggje tábornok utódai tovább folytatták az általa bevezetett politikát és kormányzati gyakorlatot egészen a dinasztia 1910-ben bekövetkezett bukásáig. Amikor a japánok 1910-ben annektálták és gyarmatosították Koreát, magukkal hozták a saját – szintén erősen intézményesített és stilizált – meghajlási szokásaikat, és megkövetelték, hogy minden koreai ezeket alkalmazza. Az intenzív „ránevelés” eredményeként a meghajlások „szertartásrendje” még ma is igen fontos része a koreai etikettnak.

Minél mélyebb a meghajlás, annál nagyobb alázatot, tiszteletet, részvétet, hálát stb. jelez. A régi időkben gyakori volt az is, hogy az emberek letérdeltek és homlokukkal érintették a padlót vagy a földet az uralkodók vagy más magas rangú méltóságok megjelenésekor, illetve más olyan speciális események alkalmából, mint például a temetések. Ez volt a hírhedt *k'ou t'ou* (kowtow), amit általában kínai eredetűnek tartanak. A *k'ou* szó jelentése „fej”, a *t'ou* pedig „ütközést” vagy „ütést” jelent, vagyis azt fejezi ki, hogy az ember a fejét a padlóhoz érinti, a szolgai engedelmesség kimutatására.

Az európai kereskedők és más utazók számára, akik az ezerhétszázas és ezernyolcszázas években kezdtek Ázsiába látogatni, megrázó élmény volt látni, ahogy az emberek a kowtow szokását gyakorolják, amit embertelennek és megalázzónak tartottak. Egy híres történelmi „meghajlási incidens” során egy brit delegáció vezetőjét készültek bemutatni Kína császárnőjének. Amikor tájékoztatták, hogy neki is el kell végeznie a kowtow szertartását a császárnő előtt, dühbe gurult és kijelentette, hogy inkább háborút is vállal, de nem veti alá magát ilyen barbár szokásnak. (Végül a dolgot úgy oldották meg, hogy a kínaiak beleegyeztek: állva maradhat és elegendő, ha csak derékből hajol meg a császárnő előtt.)

Ha az ember hozzá van szokva, hogy a földön vagy a padlón üljön, ahogy a kínaiak és más ázsiaiak szoktak, akkor a mély meghajlás, amíg az ember feje a padlót érinti, nem olyan nagy dolog – ez a szemlélet azonban természetesen teljesen idegen volt az európaiak számára.

Koreában – csakúgy, mint Japánban és a legtöbb más ázsiai országban is – a meghajlás mindmáig a tudomásulvétel, az üdvözlés és a tiszteletadás formális kifejezési módszere maradt bizonyos emberek

és vallási szimbólumok előtt, noha alkalmi találkozások, illetve elbúcsúzások alkalmával a már kultúráközi tapasztalatokkal is rendelkező koreaiak és más ázsiaiak rutinszerűen összekapcsolják a kezét rázás nyugati szokásával, vagy néha teljesen el is hagyják.

A *chol* ténylegesen igen hatékony eszköz a nem-verbális kommunikációban, és a koreaiak számára sokkal gazdagabb kulturális tartalma van a szóbeli üdvözléseknél vagy a kézszorításnál. A *chol* által kifejezett üzenetet a meghajlás mélysége és tartóssága határozza meg. Minél mélyebb a meghajlás és minél hosszabb ideig tart, annál erősebb az üzenet.

Különbféle meghajlások sokasága jár együtt bizonyos alkalmakkal, mindig attól függően, hogy kik között kerül rá sor. Általában az alacsonyabb társadalmi státuszú személy hajol meg először, kivéve azt az esetet, amikor egy feljebbvaló formálisan bocsánatot kér valami komolyabb vétségért. A felek társadalmi helyzete közötti különbségek, valamint a körülmények határozzák meg, hogy mikor milyen típusú meghajlás a megfelelő. A nyilvánvalóan magasabb állású személyek esetleg pusztán biccentéssel fogadják azoknak a meghajlását, akik fiatalabbak és kifejezetten alárendelt helyzetben vannak velük szemben (tanárok és diákok, szülők és gyermekek, vállalati igazgatók és egyszerű alkalmazottak viszonylatában). Hasonlóképpen, minél több érzelmi töltést kíván a meghajló személy kifejezésre juttatni, annál mélyebb és hosszabb a meghajlás. Mivel jómagam több mint ötven éven keresztül gyakoroltam a meghajlások művészetét Ázsia országaiban, személyesen tanúsíthatom a *chol* hatékonyságát a másokhoz fűződő érzelmi, szellemi és intellektuális kapcsolat erősítésének eszközeként. Amikor részvétet, alázatot vagy hálát akarunk kifejezni, egy mély, hosszantartó meghajlás sokkal többet mond, mint egy kézszorítás vagy valami megjegyzés. (Valakinek az üdvözlésekor vagy búcsúzáskor azonban közel sem akkora kifejező erejű, mint egy ölelés!)

A megfelelő módon való meghajlás korántsem olyan egyszerű, mint amilyennek tűnhet. Nagymértékű intuitív megértését kívánja meg az adott helyzetnek, továbbá az adott fizikai mozdulat begyakorlott végrehajtását, amit általában csakis az adott kultúrában hosszú idő alatt szerzett tapasztalatok alapján lehet elsajátítani. A koreai nagyvállalatoknál az új alkalmazottak számára szervezett képzési programok rendszerint tartalmaznak a meghajlási módok tanítására szolgáló gyakorlatokat is. Azok számára, akik meg akarják tanulni a *chol* megfelelő alkalmazását, célszerű megismernedniük az egyes alkalmakhoz illő kifejezésekkel is. Amikor valakivel először találkozunk egy adott napon, a szokásos üd-

vözlés az annyong *baseyo* (ahn-nyohng hah-say-yoh), ami a „jó reggelt”, „jó napot”, „jó estét” koreai megfelelője. Amikor elválnak valakitől vagy kikísérünk valakit, a meghajlással együtt alkalmazandó elköszönési formula az annyonghi *gaseyo* (ahn-nyohng-hee gah-say-yoh), ami betű szerint annyit jelent, hogy „menj békével”. A távozó személy erre általában az annyonghi *gyeseyo* (ahn-n'yohng-hee gay-say-yoh) kifejezéssel válaszol, ami azt jelenti, hogy „maradj békével”.

A koreai gyermekek hagyományosan már totyogó korukban elkezdik megtanulni, hogy mikor és hogyan kell meghajolni. Az egyik fontosabb alkalom a meghajlásra Koreában a múltban újév napjának reggelén adódott. Ezen a napon a családtagok a *sae bae* (sigh-bay) elnevezésű mély meghajlással tisztelegtek elhunyt őseik képei, valamint a család idősebb tagjai előtt.

Sok koreai család mindmáig folytatja részlegesen vagy egészében ezt a régi konfuciánus szertartást, ami különösen népszerű az idősebb gyermekek és a tinédzserek körében, mert a nagyszülei ilyenkor az alkalom emlékeztetésképpen szokás szerint pénzt adnak nekik, aminek külön neve is van: *sae bae ton* (sigh-bay-ton). A fiatalabb koreai generációk azonban a mindennapi viselkedésükben gyorsan „nyugatizálódnak” gyakorlatilag minden téren, amikor csupán velük egykorú társaik vannak jelen. Távozáskor gyakrabban lehet hallani ebben a korcsoportban a goodbye vagy a bye-bye kifejezést, mint bármelyik hagyományos koreai köszönési formát.

Azok a nyugatiak, akik néhány hétnél hosszabb időt töltenek Koreában, általában maguk is akkulturálódnak a meghajlási szokások átvételével, anélkül, hogy észrevennék vagy kifejezetten törekednének erre. A legjobb megoldás a kultúrák közötti találkozások alkalmából, amit egyre több és több már nemzetközi tapasztalatokkal is rendelkező koreai választ, a meghajlás és a kézszorítás együttes alkalmazása.

Chomjangi [choam-yahng-ee] – A jövőmondók

A koreaiak történelmük során arra a hitre voltak kondicionálva, hogy életük a szellemek kezében van és csak a szellemek közvetlen beavatkozása változtathatja meg a sorsukat jobb irányban. Ez különösen igaz volt az egyszerű emberek esetében, akiknek az életét elsősorban a származásuk, társadalmi osztályuk és a nemük határozta meg. Nem választhatták meg szabadon a foglalkozásukat, a

lakóhelyüket, sőt még a munkamódszereiket sem, ahogyan a dolgokat elvégezték. Ezek miatt a politikai korlátozások és társadalmi konvenciók miatt az egyszerű koreaiak a saját erejükre támaszkodva általában nem javíthattak a sorsukon. Az elit osztály tagjai körében különösen a nők döntési lehetőségei voltak komolyan korlátozottak. Ennek következtében az emberek minden társadalmi szinten természetesen fordultak a természetfeletti erőkhöz vigaszért, irányításért és áldásukért.

Mivel a természetfeletti erőkkel való érintkezéshez speciális képességekre és tudásra volt szükség, a *chomjangi* (choam-yahng-ee), vagyis a jövőmondók hivatása fontos elemévé vált a koreai társadalomnak már a legrégebbi idők óta. Fontosabb döntések és cselekedetek előtt gyakorlatilag mindenki – a királytól lefelé a legegyszerűbb emberekig – igénybe vette a *chomjangi* szolgálatait.

A jövőmondás még ma is virágzó iparág Koreában. A fiatal férfiak és nők konzultálnak a *chomjangi*-val házassági kilátásaikról. Az anyák megkérlik a jövőmondókat, hogy értékeljék a potenciális vő- és meny-jelölteket. Az újszülöttek szülei a jövőmondók segítségével választják ki a legkedvezőbb neveket ivadékaik számára. Fontos döntések meghozatala előtt meglehetősen sok üzletember is rendszeresen konzultál a *chomjangi*-val. A Korea-szerte nagy számban még ma is megtalálható sámánokról szintén úgy tartják, hogy képesek előre látni a jövőt, és az ő tanácsaikat is gyakran kikérik mindenféle dologban.

A természetfeletti hatalmakba vetett hit és ennek összefüggése az emberek sorsával a születésük dátumával (év, hónap, nap, sőt az óra is!) kapcsolatos csillagászati tényezőkön alapul – az ismerős zodiákus csillagjegyeknek megfelelően a tizenkét állat szimbólumaival. Az asztrológiai tényezők összességét a *saju* (sa-juu) kifejezéssel jelölik.

Annak dacára, hogy sok értelmiségi és más, a nyugati kultúra felé orientálódó koreai ma lenézően tekint a jövőmondókra, általánosan elfogadott vélemény, hogy fontos szolgáltatást nyújtanak – körülbelül olyan szinten, mint Nyugaton a pszicháterek –, és szolgálataik igénybe vételéhez nem társul semmiféle megbélyegzés.

A jóslás legnépszerűbb formái Szöulban a horoszkópok értelmezése, a szellemek tanácsainak kikérése, az emberek arcából és alakjából való olvasás (fiziognómia), a kisorsolás és a számmisztika. A horoszkóp alapján történő jóslás azon a meggyőződésen alapul, hogy az emberek személyiségét és sorsát a születésük ideje szabja meg. A szellemek megidézésével folyó jósláskor a jós transzba esik és kü-

lőnféle szellemekkel társalog. Egyesek Szöulban az emberek arcát használják jellemük, személyiségük, szexualitásuk és jövőbeli sikereket biztosító potenciáljuk megítélésének eszközeként. Egyes jóskok az arcból és a tenyérből olvasás gyakorlatát kombinálják egymással. A sorsolósos eljárások közé tartozik például nyolc bambusz vagy fém pálcá szétterítése vagy három pénzdarab meghatározott számú feldobása, majd az ezekben mutatkozó „mintákból” való olvasás. A számmisztika a szellemidéző jóskok eszköztárához tartozik.

Újév napján és a következő két hét során sok koreai hódol a jövőmondókkal való konzultációk szokásának, hogy megtudják, milyen sors vár rájuk a következő tizenkét hónapban. A legnépszerűbb jövőmondási módszer ebben az időszakban a *Tojong-Pigyol* (toh-johng-pee-gyohl) néven ismert könyv használatához kötődik, ami állítólag feltárja az ember sorsának titkait, a jin-jang elv alapján megkülönböztetett negatív és pozitív erők, valamint az öt kozmikus elem (fém, fa, víz, tűz és föld) számbavételével. A könyv szerzője egy bizonyos Ji Ham Lee, akit nagy tekintélynek tartanak a jin-jang elv érvényesülésének magyarázatában, és aki a Tojong írói álneven írt.

Akik meg akarják ismerni a rájuk váró jövőt, megadják a jóskoknak a születésük körülményeit összefoglaló *saju* (sah-juu) adatait a holdnaptár szerint, beleértve születési évük mellett a hónapot, napot és órát is, amikor világra jöttek. A napot ekkor nem huszonnégy, hanem tizenkét órára osztják fel, amelyek mindegyikének megvan a maga neve (ja, chuk, im, myo, jim, sa, oh, my, sim, yu, sul, hae).

Chon Do Kyo (choan doh k'yoh) – A mennyei út vallásai

A *Chon Do Kyo* (choan doh k'yoh), vagyis „a mennyei út vallásai” által a koreaiakra gyakorolt hatások – a sámánizmussal kezdve és a buddhizmussal, a konfucianizmussal és a kereszténységgel folytatva – egyrészt igen mélyrehatóak, másrészt ellentmondásosak voltak. A sámánizmus jelentette az eredeti kapcsolatot az őseikhez, valamint az univerzumban lakozó istenekhez és szellemekhez, és arra tanította őket, hogy a természetben mindennek van szelleme, aminek a jóindulatát és barátságát imádsággal, áldozatokkal és más szertartásokkal kell elnyerni.

A buddhizmus a negyedik században került át Kínából Koreába, és magával hozta gyakorlatilag mindazokat a művészeti és iparművészeti

ágakat, értékeket és hiedelmeket (beleértve a lélekvándorlás tanát is), amelyek Kína ősi és kifinomult civilizációjában addigra már kifejlődtek. Az élet Koreában a koreai és a kínai kultúra és civilizáció ötvözetévé vált – a felszínen gyakran inkább kínai, belül azonban makacsul koreai karakterrel.

Körülbelül a nyolcadik századtól a tizennegyedik század utolsó évtizedéig a buddhizmust tekintették hivatalos államvallásnak, miközben továbbra is gyakorolták a sámánizmus nem-hivatalosan fennmaradó népi hitvilágához tartozó szertartásokat is. A buddhizmus azonban túlságosan is türelmes volt, tanításai túlságosan szerteágazóak voltak és túlságosan ki voltak téve különféle manipulációknak és torzításoknak, s így nem biztosíthatta tartósan sem az ideológiát, sem a politikai struktúrát, ami egy társadalom fennmaradásához szükséges. Végül sem a sámánizmus, sem a buddhizmus nem tudott versengeni az agresszív és politikailag hatékony konfucianizmus terjedésével, ami politikai és társadalmi ideológiaként nem sokkal azután jelent meg először Koreában, hogy Kína i.e. 109-ben megszállta a félszigetet és az ott levő királyságokat vazallus államaivá tette.

A tizenharmadik században újító szellemű kínai tudósok meghirdették a konfucianizmus egy jóval részletesebben kidolgozott formáját, ami az abszolút gyermeki engedelmességen és az ősök imádatán alapult, és a kormányzat számára sokkal szorosabb ellenőrzést tett lehetővé a társadalom fölött. A konfucianizmusnak ezt a formáját tette a Csozon-dinasztia 1392-ben államvallássá Koreában.

A Csozon-dinasztia 518 éves uralma alatt a koreaiak olyannyira a neo-konfucianizmus jegyében nevelődtek kisgyermekkoruktól kezdve, hogy a buddhizmus és a sámánizmus már alig volt több az emberek spirituális jólétével kapcsolatban a magánéletben érvényesülő hiedelemrendszerénél, miközben a konfucianizmus ellenőrzése kiterjedt gyakorlatilag minden érték, attitűd és emberi kapcsolat szabályozására.

A kereszténység, amit az egyszerű emberek körében az 1800-as évek vége felé, már a Csozon korszak végéhez közeledve kezdtek terjeszteni, igen rövid idő alatt drámai hatást fejtett ki a koreaiak gondolkodására és viselkedésére. Az egyetemes testvériség és a társadalmi egyenlőség keresztény eszméi új és izgalmas fogalmak voltak a koreaiak szemében és jelentős erjesztő hatást gyakoroltak az írástudók kis létszámú osztályára, teljes mértékben háttérbe szorítva a buddhizmust és megkérdőjelezve a konfucianizmus tanításainak érvényességét is.

Egyes koreai tudósok, köztük Tong Shik Yu egyenesen azt állítják, hogy a buddhizmusnak gyakorlatilag semmi köze sem volt a modern

koreai gondolkodás kiformalódásához, dacára az országban hosszú időn át betöltött történelmi szerepének. Yu szerint a hagyományos koreai észjárásban a konfucianizmus, a sámánizmus és a kereszténység egyfajta keveréke jut érvényre. Yu hozzáteszi, hogy a sámánizmus kielégíti a koreaiak lelki vigasz iránti igényeit, a konfucianizmus válaszként ad az előttük álló társadalmi és politikai kihívásokra, a kereszténység által tanított egyetemes egyenlőségi és testvériségi eszmék pedig az intellektusukat szólítják meg.

Yu leírása szerint a konfucianus tanok hozzájárulása a koreai kultúrához alapvetően negatív jellegű. Negatív vonásaik között említi (parafrázálva) a másoktól való függőséget, ami az erős öntudat hiányából fakad, valamint a sorsuk alakulása fölötti személyes kontroll hiányából eredő konzervativizmust és a változásoktól való félelmet. Ide sorolja továbbá az én-központú pragmatizmust az előbbi két vonás következményeként, az erős hajlamot pártfrakciók alakítására, amelyeket tagjaik szinte vallásos buzgalma tart össze, az autoriter politikusok és vállalati vezetők bürokratikus uralmának való alávetettség elfogadását és a „jó élet” örömeinek hedonista hajszolását a jelenben, mivel a jövő olyan bizonytalan.

Yu a sámánista elemeket a hagyományos koreai karakterben abban az erős hitben véli felfedezni, hogy az emberek jó vagy rossz sorsát természetfeletti erők határozzák meg; továbbá a mélyen beágyazódott ellenállásban a változásokkal szemben az attitűdök és az értékek tekintetében egyaránt; a jelenben, itt és most felmerülő szükségletek azonnali kielégítésére irányuló erős törekvésben, valamint az „élviharás” viselkedésben, ami a túlzásba vitt éneklési és tánc-igényekben is megmutatkozik.

Sang Yun Hyon koreai történész még hozzátesz ehhez egy további listát a konfucianizmus által a koreai észjárásra kifejtett hatásokról – ugyancsak kizárólag negatív vonásokat sorolva fel. Azt állítja, hogy a konfucianizmus függő viszonyban tartotta Koreát Kínától, s ezáltal visszavetette a független és magabiztos szellem kialakulását a koreaiakban. Az ennek eredményeként létrejött család- és csoport-központú társadalom hajlamos volt minden közéleti felelősség alól kibújni. Súlyos diszkriminációt alkalmaztak embercsoportokkal szemben, kizárólag azok társadalmi osztályhelyzete alapján. A konfucianizmus igazolta az autoriter kormányzati módszereket és egy mindenható bürokrácia uralmát, ami ellenőrzése alatt tartotta és korlátok közé szorította az emberek életét. Megakadályozta a gazdasági fejlődést azáltal, hogy a profitszerzést erkölcsstelennek minősítette, ösztönözte az embereket

a megvesztegetések és más tisztességtelen eszközök elfogadására és használatára társadalmi státuszuk emelése érdekében, és erősítette a koreaiak múlt felé fordulási hajlamait, ezáltal még inkább gátolva a progresszív változásokat.

Hyon nyomatékosan rámutat azonban a konfucianizmus hatásainak egy pozitív oldalára is. Megállapítja, hogy a konfucianizmusnak köszönhetően váltak a koreaiak híressé stilizált viselkedési kultúrájukról: a kínai kormányzati tisztségviselők eredetileg mint „a jó modor és az illendőség keleti országát” említették Koreát a feljegyzéseikben. A konfucianizmus elősegítette továbbá a tömeges népoktatás szükségességének elfogadását, kiemelve a tanulás fontosságát, erkölcsi alapot nyújtott Korea feudális társadalmi berendezkedéséhez, támogatta az emberi összefogás és az egymás iránti kölcsönös felelősség eszméit, és arra buzdította az embereket, hogy ériék be a „becsületes” szegénységgel, és inkább jellemük fejlesztésére, mint anyagi gazdagság felhalmozására törekedjenek.

Nem minden koreai történész vélekedik azonban teljes egészében kritikus módon a buddhizmusról. Ki Yong Yi buddhista tudós álláspontja szerint a buddhizmus sokkal humánusabb vallás, mint a konfucianizmus; elősegíti a jót és üldözi mindazt, ami gonosz, a gonosztevők megbüntetését követeli, miközben gyakorolja a megbocsátást és a jótevénytudást is; ösztönzi az állóképesség fejlesztését az élet mindennapi megpróbáltatásainak elviselése érdekében; és erkölcsi alapot nyújt ahhoz, hogy az egyén mások szolgálatának és magasrendű eszméknek szentelje magát.

Egy újabb, részben állami támogatással végzett kutatás során a kereszténység által a koreai társadalomra gyakorolt hatásokat vizsgálták, összehasonlítva a sámánizmus, a buddhizmus és a konfucianizmus befolyásával, és igen érdekes következtetésekre jutottak. A kutatók végkövetkeztetése szerint a koreai sámánizmus sokkal gyakorlatiasabbá vált, a buddhizmus nacionalista lett, a konfucianizmus pedig azért engedett szabad utat a keresztény eszmék terjedésének, mert azok nem a bürokratikus és autoriter módon fenntartott harmóniára orientáltak, hanem humánus és emberközpontú eszményeket képviselnek.

A zárótanulmány megállapításai szerint a buddhista és a keresztény vallás sugallta viselkedés a mindennapi életben vált leginkább szembetűnővé, míg a sámánizmus és a konfucianizmus hatásai általában „a felszín alatt” érvényesültek, finomabb formákban. Végző soron Korea négy nagy „mennyei útjának” egyfajta ötvözete bizonyulhat a koreaiak legfontosabb örökségének.

Chong [chohng] – Szoros kötelékek

A koreaiak hagyományosan különösen erős kötelékekkel kötődnek családjukhoz, rokonaikhoz, iskolatársaikhoz, tanáraikhoz, munkahelyi kollégáikhoz és a szülőhelyükről származó „földijeikhez” – az ilyenfajta kötelékek megjelölésére használják a *chong* (chohng) kifejezést, ami „érzelmekeket” jelent. Ezek a kötelékek azért tettek szert különös fontosságra, mert az emberek még szükséghelyzetben sem számíthattak a törvények, kormányzati szervek vagy kívülállók támogatására. Az egyetlen támaszukat általában azok az emberek jelentették, akikkel kölcsönös kapcsolatokból, leginkább a *chinchok* (cheen-choak) szóval jelölt „vérrokonságból” eredő személyes *chong* kötelékek fűzték össze őket.

A *chong* az 1900-as évek közepe óta Koreában végbement drámai változások dacára továbbra is egyike a legfontosabb kötőelemeknek a koreai társadalomban. A koreaiak még ma is a *chong* kapcsolataik mentén gondolkodnak, magánéletükben éppúgy, mint az üzlet világában és a politikában. Az üzletemberek is előszeretettel alkalmazzák családtagjaikat, rokonaikat, a velük egy iskolába járt ismerőseiket és a földijeiket a saját szülőfajukból vagy szülővárosukból, rendszerint ebben a fontossági sorrendben. Amikor szükségesnek találják, hogy valamilyen okból fölkeressenek egy kormányzati hivatalt vagy egy vállalati irodát, először megpróbálják kinyomozni, hogy az adott irodában vagy hivatalban akad-e olyan személy, akivel közös *chong* kötődéseik lehetnek.

A koreai társadalomtudósok szerint a *chong* jelentette egyszersmind a *hwa* (whah), vagyis „a harmónia” alapját is, ami a régmúlt időktől kezdve hozzátartozott a kultúrájukhoz. Ez volt az az érzelmi elem, ami lehetővé tette, hogy a közösségi szellem elsőbbséget élvezzen az egyéni érdekekkel szemben, sőt akár a személyes önazonosság fogalmával szemben is. Nem meglepő tehát, hogy a feudális családi rendszer és a *hwa* (whah) konfuciánus filozófiájának érvényesítésére felhasznált autoritárius államhatalom hivatalos bukása az 1900-as évek közepén nagymértékben hozzájárult a koreaiak attitűdjeiben és viselkedésében azóta bekövetkezett jelentős változásokhoz.

A koreaiak még ma is elsősorban családcentrikus és közösségi szelleműek, és a viselkedésük olyan elemei, amelyek zavarók és frusztrálóak lehetnek a külföldiek szemében, jórészt azokból a máig fennmaradó hatásokból fakadnak, amelyeknek a konfrontáció kerülését pa-

rancsoló „beprogramozásuk” révén generációkon keresztül ki voltak téve, ám napjainkban a konfuciánus stílusú harmónia gyors ütemben visszaszorul és a múlt tartozékává válik.

A fiatal koreaiak személyes érzései nem korlátozódnak többé teljes mértékben a családi vagy közösségi kapcsolataik körére. Általában ők is eleget tesznek az etikett magas követelményeinek, amikor idősebbekkel és feljebbvalóikkal érintkeznek, akikkel valamilyen társadalmi kapcsolatba kerülnek, különösen az iskolában és a munkahelyeken, de mint egyének más helyzetekben sem haboznak kifejezésre juttatni *chong* jellegű kötődésüket másokhoz.

A koreaiak még ma is hajlamosak szóban és fizikai gesztusokban egyaránt túlzó módon kifejezni az érzéseiket nyilvánosan és magánjellegű szituációkban is – ez a szimptóma kétségkívül azért alakult ki, mert a múltban az efféle viselkedés teljesen tilos volt. Egyes nyugatiak szemében a koreai nők például mesterien tudják felhasználni az érzéseket céljaik eléréséhez. Egy hosszú ideje Szöulban letelepedett külföldi üzletember szavaival élve: „Addig fognak cirkuszozni és lármázni, amíg meg nem kapják, amit akarnak”. A koreaiak viselkedését hagyományosan jellemzi a szélsőségek közötti ingadozás, a kőmerev arcú passzivitástól a hangos és néha erőszakos kitörésekig.

Minden koreai hajlamos szinte intézményesített érzelmi demonstrációkra, amelyek lehetnek dühösek és agresszívok, vagy – éppen ellenkezőleg – alázatosak, szerények, részvételtjesek és elgyötörtek, és mindezeket olyan helyzetekben produkálják, amelyeket Nyugaton valószínűleg nyugodt, racionális megfontolások és megbeszélések útján oldanának meg. A *chong* ilyen szembetűnő kimutatása kétségkívül abból a tényből fakad, hogy a dolgokat a történelem során sohasem oldották meg racionális érvek vagy viták útján Koreában. Maga a koreai nyelv sem szolgálja jól a tisztán objektív érvelést. Minden személyes és közösségi kapcsolat előre pontosan meghatározott tényezőkön alapult, beleértve az emberek életkoruk, nemük, valamint társadalmi osztály-hovatartozásuk és pozíciójuk szerint meghatározott helyét, amelyeket hivatalos úton ugyan nem lehet megváltoztatni, ám érzelmi tényezők segítségével talán mégis befolyásolhatók.

Általában véve, mivel a koreaiaknak hagyományosan tilos volt, hogy személyes kapcsolataikat *chong* kötelékekre alapozzák, vagy változtatásnak adott kapcsolataikon valaki iránti neheztelésük következtében, egyetlen eszközük az érzéseik kimutatása volt, amivel befolyásolhatták az eleve megszabott kapcsolatokat, és a *chong* felhasználásával megpróbálhatták manipulálni a rendszert.

Az érzelmek még a mai Koreában is gyakran elsőbbséget élveznek minden más megfontolással szemben, és ez elég gyakran fontos szempontává válik a racionális gondolkodású, tényekre orientált nyugati üzletemberek és diplomaták számára. Ennek a kulturális természetű gátnak az áttöréséhez a legjobb módszer rendszerint az, ha a személyes érzelmi tényezőket is figyelembe véve igyekeznek meghozni döntéseiket, a kemény tények mérlegelését összekapcsolva ezekkel, mintegy alátámasztva velük egymást. Egyes esetekben mégis az lehet a leghatékonyabb megközelítés, ha a tényekkel kezdjük és csak azután hozzuk be a *chong* kötelékeket, vagy fordítva.

Chongbu [chohng-buu] –

A „nagy testvér”

A koreaiak – kínai és japán szomszédjaikhoz hasonlóan – már évszázadokkal ezelőtt tökélyre fejlesztették az olyanfajta „nagy testvér” típusú kormányzást, amit George Orwell 1984. című regénye tett híressé. A *chongbu*, vagyis a „kormányzás” Koreában egészen az 1980-as évekig a tudós-bürokraták, vagy az autoritárius katonai vezetők kis lélekszámú elit osztályának a kezében volt, akik az élet gyakorlatilag minden aspektusát az ellenőrzésük alatt tartották az országban. Az egyszerű embereknek semmiféle beleszólásuk nem volt a kormányzásba. Nem voltak ismeretesek olyan fogalmak, mint például az emberi jogok és az állampolgári jogokról is legfeljebb csak a leghalványabb fogalmuk lehetett az embereknek. (A *chongbu* kínai szó, betű szerinti jelentése „nagy fivér”, vagy „legidősebb fivér”. A koreai nyelv megfelelő szava ugyanerre a fogalomra a *mat-hyung* (maht-hyuung)).

A tizenkilencedik század végéig Korea kormányzata nem csupán a hivatalos államvallás hitének és szertartásainak megtartását írta elő, hanem megkövetelte az etikett szabályainak betartását is valamennyi személyes és közéleti kapcsolatban. Csupán a „helyes gondolkodás” volt megengedve. Azokat, akik bírálni merésztették a kormányt vagy nem követték az előírt protokoll eljárásait, kiközösítették, száműzték vagy kivégezték, az elkövetett vétek természetétől függően.

Csak az 1970-es években kerülhetett sor arra, hogy a koreai nép igényei végre kezdhettek érvényesülni a kormányzat hatalmának megnyirbálásában és a legrosszabb fajta kormányzati visszaélések törvényerejű tiltásában. További két évtizedre volt azonban szükség, amíg a vezetők egy új generációja újabb reformokat vezetett be, ame-

lyek jelentős változásokat hoztak a kormányzati tisztviselők szellemi beállítottságában és viselkedésében.

Az állami bürokraták és tisztviselők még ma is hajlamosak minden szinten önmagukat tekinteni Korea első számú védvonalának a kívülállók nem kívánt behatolásával szemben és egyfajta „nagy testvérként” viselkedni a lakossággal szemben. Ezeket az attitűdöket számos kulcsszóban lehet összefoglalni, amelyeket már hosszú ideje a kormányzáshoz társítanak és továbbra is jelentős szerepet játszanak az üzletben éppúgy, mint az emberek magánéletében. Az alábbiakban felsorolok néhányat a legfontosabb ilyen szavak közül:

A *chido* (chee-doh), azaz „irányítás” kifejezést valószínűleg abban az értelemben használják a leggyakrabban, ami a koreai kormányzatnak az üzleti világra gyakorolt hatására utal. Ennek a szónak egy bővebben kifejtett változata a *baengjung chido* (hang-juung chee-doh), ami „adminisztratív irányítást” jelent, speciális utalással arra, hogy a kormányzat azon hatalmának felhasználásával befolyásolja a vállalatokat, ami a különféle engedélyek, az import és export kvóták, az adók, a kormányzati finanszírozás stb. terén gyakorolt ellenőrzésből adódik. Az ilyen funkciókra vonatkozó különféle törvények mellett érvényben van számos *nae kyu* (nay k'yu), vagyis „íratlan törvény” is, amelyeket a minisztériumok és más kormányzati intézmények felhasználhatnak a gazdaság ellenőrzésére irányuló törekvéseikben.

Az állami bürokraták által gyakran igénybe vett egyik ilyen „íratlan törvény” magában foglalja a *gara mungeida* (gah-rah muun-gay-dah) gyakorlatát, ami szó szerint azt jelenti: „összenyomni a hátsó felünkkel”. Más szóval, a különféle folyamodványok vagy javaslatok oly módon való elutasítására utal, hogy egyszerűen ráülnek, vagyis a végtelenségig halogatják az elbírálásukat – ez az eljárás egyébként majdnem minden országban a bürokraták kedvencei közé tartozik. A kormányzati tisztviselők híresek továbbá arról is, hogy szívesen vetik alá az embereket a körbeszaladgálás megpróbáltatásainak, aminek a megnevezésére a *jajungga bakwi dolligi* (jah-juung-gah bahk-weedohl-lee-ghee) kifejezést használják, melynek jelentése „álló biciklin pedálozni”.

Az úgynevezett *mok* (moke), vagyis a „kvóták” állami ellenőrzése bizonyos árucikk-kategóriák importja és exportja terén hagyományosan mindig is kiemelt szerepet játszott a koreai gazdaságban. Egyes termék-kategóriákban az éves kvótákat az előző évi teljesítményre alapozták, gyakorlatilag garantálva ezzel, hogy bizonyos vállalatok képesek monopolizálni ezeket az import- és exportkategóriákat.

Egy másik kormányzati módszer az üzleti élet befolyásolására a nagyszámú *hyopoe* (h'yahp-poh-eh), vagyis „egyesület” hivatalos szponzorálása. Koreában majdnem minden szakmának és iparágnak van valamilyen szakmai egyesülete, amelyek mind kötelesek a kormány által kiadott irányelvek megszabta keretek között működni. Az üzlettel kapcsolatos ilyen egyesületek és társaságok kivétel nélkül olyan célok elérésére törekedhetnek csak, amelyeket a kormány jóváhagy, vagy maga a kormányzat jelöl ki.

A kormány által közvetlenül szponzorált *hyopoe*-k, amelyeket az export-iparágak támogatására hoztak létre (mint például a Koreai Kereskedők Egyesülete) igen hasznosak lehetnek az olyan külföldi vállalatok számára, amelyek importálni szándékoznak valamit Koreából. Ezek az egyesületek igen gazdag adatbankokat és információkat tartanak fenn gyakorlatilag mindenféle iparágról az országban, és alkalmazottaik ingyenes segítséget nyújtanak az egyes árucikkek előállításának azonosítása és az azokkal való találkozók megszervezése útján. A koreai gyártók, nagykereskedők és kiskereskedők által szponzorált egyesületek egyik fő célja ugyanakkor a külföldi cégek jelenlétének ellenőrzése a koreai piacon.

Egy másik tényező, ami már hosszú ideje integráns részét alkotja az üzleti tevékenységnek Koreában, annak az ősrégi gyakorlatnak a tudomásul vétele, hogy egyes kormányzati szervek társadalmi, gazdasági vagy politikai nyomást fejtenek ki bizonyos vállalatok vezetőire, hogy kényszerítsék őket *kibu* (kee-buu), vagyis „adományok” felajánlására. Ez a szokás hagyományosan kiterjedt az élet minden területén működő személyekre, és különösen gyakran társítják a legfelsőbb szintű politikusok, különösen az elnökök személyéhez, mivel a számukra járó összegek gyakran dollármilliókra rúgtak.

Chonggyo (chohng-gyoh) – A koreai vallások

A hagyományos koreai hitvilágban és az emberek mindennapi viselkedésében egyaránt négyféle szellemi és filozófiai iskola vagy – ha így jobban tetszik – „vallás” ötvöződik: a sámánizmus, a buddhizmus, a konfucianizmus és kisebb mértékben a taoizmus. A korai külföldi keresztény misszionáriusok Koreában (a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben) megfigyelték, hogy a koreaiak a társadalmi életükben konfuciánusok, filozófiai szemléletükben buddhisták és taoisták, az

élet bonyodalmainak kezelésében és a nehézségek elhárítására irányuló törekvéseikben pedig sámánisták – anélkül, hogy ezek között bármi konfliktus észlelhető lenne.

Jae Un Kim koreai pedagógus és fejlődépszichológus feltételezése szerint ilyen sokféle *chonggyo* (chohng-gyoh), azaz „vallás” sikeres együttélése Koreában közvetlenül abból adódik, hogy az embereknek szellemi komfortra volt szükségük egy olyan autoritárius társadalomban, amely elnyomta őket és visszaélt a hatalmával. Kim megállapítja továbbá, hogy a koreaiak kevés érdeklődést mutattak a vallások teológiai alapjai iránt, mert számukra fontosabb volt, hogy a mindennapi életük megpróbáltatásai közepette enyhülést találjanak, mint a haláluk utáni jobb étellel kapcsolatos elvont eszmék fontolgatása.

Kim kifejti, hogy a pre-modern Koreában azért tudott több vallás egymás mellett élni, mert egyiknek sem voltak olyan teológiai alapjai, amelyek abszolút kizárólagosságot követeltek volna. Korea régi vallásai, a sámánizmus, a buddhizmus és a konfucianizmus közül egyik sem kívánja meg egy „féltékeny” isten imádatát keresztény értelemben, és ezekben a vallásokban szigorúan véve nincs keresztény típusú pokol sem, amelynek az volna a feladata, hogy elijesztő hatásával egyetlen istenség imádatára szorítaná az embereket.

A régi Koreában az egyedüli konfliktus a buddhizmus és a konfucianizmus között a kormányzati, illetve a királyi támogatásért és a politikai hatalomért folytatott vetélkedés porondján alakult ki, nem pedig ideológiai vagy filozófiai kérdésekben. A konfucianizmus szolgáltatta azt a társadalmi, politikai és nevelési ideológiát, amely meghatározta a koreaiak gondolkodás- és viselkedésmódját, míg a buddhizmus (a sámánizmussal együtt) befolyásolta spirituális meggyőződéseiket és viselkedésüket.

Korea konfuciánus tudós-filozófusai általában nem sok figyelmet fordítottak a társadalom és a gazdaság gyakorlati kérdésre egészen a tizennegyedik századig, és még akkor is csupán az udvarból kiszorult, hatalom nélküli „külső” tudósok egy kicsiny csoportja kezdett „gyakorlati tanításokat” hirdetni. Amikor a kereszténység mint olyan vallás megjelent Koreában, amely pontosan meghatározott teológiai alapelveken nyugszik, a legtöbb koreai nem is foglalkozott annak teológiai tanításaival, és Kim szerint csupán politikai és társadalmi implikációit vették figyelembe.

Korea legrégebbi vallását, amit eredetileg a *Ko Shin Do* (koh sheen doh), vagyis „az istenek útja” megnevezéssel jelöltek, ma hivatalosan a *Tae Jong Gyo* (tay johng gyoh) néven szokás említeni, amely szó

szerint „régí vallást” jelent. A Tae Jong Gyo magában foglalja Korea teremtmismitoszát, miszerint Tangun, a koreai nép legendás alapítója nagy tanító és törvényhozó lett, aki Korea népe fölött uralkodott, míg végül felemelkedett a mennybe.

A régi koreaiak a *saik* (sah-jeek), a föld és az aratás isteneihez imádkoztak a *saik tan* (sah-jeek-tan), az „istenek oltárai” előtt. Ez a szokás vezetett azután az úgynevezett „alapítók oltára” bevezetéséhez egy olyan szertartásrendszer szerint, melynek keretében az új törzsi vezetők és a későbbi királyok bemutatták áldozati imáikat. Ezekből az oltárokból fejlődtek ki azután azok a szentélyek, ahol a sámánista szertartásokat végezték.

A buddhizmust „hivatalosan” csak 372-ben vezették be Koreában. Amikor a Silla királyság 668-ban egyesítette uralma alatt a koreai félsziget egész területét, a buddhizmus már általánosan elfogadott nemzeti vallás volt. A következő Korjo-dinasztia uralkodása idején (918-1392) a buddhista szerzetesek soraiból kerültek ki azok a politikusok, udvaroncok és harcosok, akiknek a kezében összpontosult az udvar hatalmának jó része, hozzájárulva a magán- és közéleti erkölcsök folyamatos hanyatlásához. Minél több hatalomra és vagyonra tettek szert a buddhista papok, annál korruptabbá váltak. Végül azok, akik szembeszálltak a korrupt kormánnyal és véget vetettek a Korjo-dinasztia hatalmának, a buddhizmussal kapcsolták össze mindazt a rosszat, amit a társadalomban tapasztaltak, és a dinasztia 1392-ben történt megbuktatása után a buddhizmust felcserélték a konfucianizmussal mint új állami ideológiával.

A konfucianizmus már jóval előbb is megjelent Koreában, feltehetően azoknak a kínai kormányzati tisztviselőknek és más utazóknak köszönhetően, akik beáramlottak a félszigetre, miután Vu-Ti császár seregei i.e. 108-ban meghódították. A konfuciánus tanítások azonban inkább a társadalmi erkölcs szerepét töltötték be, mintsem a vallását, és nem befolyásolták komolyan az emberek spirituális hiedelmeit és szokásait. A Csoszon-dinasztia uralmának elején, 1392-től kezdve azonban az ország mindenre kiterjedő politikai, társadalmi és filozófiai ideológiájává vált és egyszersmind vallási kultusz rangjára is emelkedett. A következő 500 év során ez alkotta a koreai kultúra központi magját.

A taoizmus „formálisan” valamikor a hetedik század folyamán jelent meg Koreában. Az ezt követő generációk során sok buddhista templomot taoista szentélyekké alakítottak át, a buddhizmus befolyásában bekövetkezett általános hanyatlás részeként. A taoizmus nem fejlődött

ugyan önálló vallási kultusszá, mégis jelentős befolyást gyakorolt a koreaiak gondolkodására, különös tekintettel a hosszú élet (*su*) és a boldogság (*pok*) fontosságára, melyeknek a szimbólumait még ma is széles körben használják.

A taoizmus alapfilozófiája az volt, hogy az emberek éljenek egyszerű, spontán és gondolatgazdag életet; ne törődjenek a társadalmi konvenciókkal és a világi dolgokkal, csak igyekezzenek harmóniában állni a természettel. (Az élet ilyen gyakorlatiatlan felfogása volt kétségkívül a legfontosabb oka annak, hogy a taoizmus sohasem vált igazán nagyhatalmú filozófiává Koreában.)

Az életnek a halál utáni folytatását kereső erőfeszítéseikben a taoizmus elkötelezett hívei különféle elixírekkel és bűvös italok elkészítésével, valamint fémek átalakításával kísérleteztek. Egy bizonyos időszakban a taoisták a csoportos szexuális tevékenységet hirdették a legjobb útként a megvilágosodás eléréséhez – olyan stratégiaként, ami jelentős növekedéshez vezetett a filozófia követőinek létszámában.

A híveinek számát tekintve harmadik legnagyobb vallás Koreában ma a *Chon Do Gyo* (chone doh g'yoh), „az isteni út vallása”, ami a *Tong Hak* (tong hahk), a „keleti tanítás” mozgalmából alakult ki. Ez a mozgalom a tizenkilencedik század második felében fejlődött ki Koreában, az Oroszország, Japán és az európai hatalmak nyomására, valamint a Csoszon udvar gyengeségeire adott reakcióként. A Chon Do Gyo ideológiáját Korea vallási tekintélyei a buddhizmus és a konfucianizmus egyfajta nacionalista keverékeként írják le.

Az iszlám is egyike a hivatalosan elismert vallásoknak Koreában, de itt csak rövid múltra tekinthet vissza. Azok a koreaiak, akiket a japánok 1895 és 1928 között áttelepítettek Mandzsúriába és áttérítettek az iszlám hitre, magukkal hozták új vallási meggyőződésüket, amikor végül visszatérhettek a szülőföldjükre. A koreai iszlám gyülekezet első, beiktatási összejövételére 1955-ben került sor, majd ezt követően megválasztottak egy koreai imámot. 1966-ban megalapították a Koreai Iszlám Társaságot, aminek a Kulturális Minisztérium 1976-ban hivatalos státuszt adott.

Sok koreai még ma sem törődik sokat semmiféle vallással. Felmérések azt mutatják, hogy a fiatalabbak véleménye szerint gyermekeik nevelésében a vallásnak nem kell szerepet játszania. Ugyanakkor úgy tartják, hogy a vallás erkölcsi tanításai szükségesek az egészséges életfelfogás kialakításához.

Ez a látszólag ellentmondásos felfogás abból ered, hogy a vallási hiedelmek és szertartások Korea egész történelme során elválasztha-

tatlan részét alkották a koreaiak életmódjának és nem játszottak olyan szerepet, amit el lehetett vagy el kellett volna különíteni a mindennapi élettől. A koreaiak egyszerűen nem kapcsolták össze a vallás fogalmát az életmódjukkal. Nem fogalmazták meg magukban, hogy „ez egy buddhista szertartás”, vagy „amaz egy sámánista gyakorlat”.

Csak a kereszténység széleskörű bevezetésével, az 1800-as évek vége felé fordult elő először Koreában, hogy az egyszerű emberek is elkezdtek tudatosan is önálló spirituális területnek tekinteni a vallást, és még ma is érvényesül az a tendencia, hogy a kereszténységet és más új vallásokat ténylegesen „vallásként” fogják fel, míg ezt a címkét a buddhizmusra, a konfucianizmusra és a sámánizmusra nem alkalmazzák.

Ma van a régiék mellett körülbelül 240 úgynevezett „új vallás” is Koreában, amelyek többsége a buddhizmus, a konfucianizmus és a taoizmus valamilyen keveréke. Ezek közül a legnagyobbak az Illshin Gyo, a Taejing Gyo, a Chondo Gyo, a Murong Chondo, a Pong Nam, a Todok Hoe, a Chongil Hoe, és a keresztény Egyesítő Egyház (Unification Church). A Chon Do Gyo a tizenkilencedik században alakult ki a *Tong Hak* (tong hahk), vagyis „keleti tanítás” elnevezésű politikai mozgalom keretében, amely szembeszállt a külföldi gyarmatosító hatalmak és a katolicizmus behatolásával az országba.

Korea új vallásai közül nemzetközi szinten az „Egyesítő Egyház”³ a legjobban ismert, amit az 1950-es években Sun Myung Moon tiszteletes alapított. Ez az egyház hírhedt a híveinek toborzására és megtartására, illetve adományok gyűjtésére alkalmazott kultusz-szerű módszereiről, amelyeket gyülekezeti világszerte gyakorolnak. Az Egyesült Államokban az egyház híveit népszerű néven mint „moonistákat” ismerik – ezt a kevésbé hízelgő elnevezést valószínűleg egy újságíró alkalmazta rájuk először. 1982-ben az alapító Moon tiszteletest egy amerikai bíróság elítélte jelentős adócsalás miatt, és Moon majdnem egy évet töltött egy szövetségi börtönben.

Az Egyesítő Egyház jelszavai a „globális család” és „a szeretet fogja megmenteni a világot” – ezeknek a jegyében rendezi meg az egyház tömeges gyűléseit, amelyek igen híres szónokokat vonzanak magukhoz. Az egyház óriási gyűléseinek legszokatlanabb vonását azonban a tömeges esküvők alkotják, amelyek közül a legnagyobb alkalmából (e sorok írásának idejéig) több mint hétszáz ezer pár esküdött hűséget egymásnak szerte a világon.

3 Más néven „A Szentlélek Társasága a Világ Kereszténységének Egyesítéséért”. – A ford.

A hivatalos statisztikák szerint Dél-Korea lakosságának körülbelül 25 százalékát teszik ki az országban aktívan működő különféle keresztény felekezetek hívei.

Chongmal (chohng-mahl) – Az igazság színe

Amikor a tizenhatodik században az első nyugatiak megtelepedtek Koreában – akaratuk ellenére –, miután hajótörést szenvedtek Csedzsü szigetén -, szinte azonnal olyanfajta viselkedéssel találkoztak az ott lakók részéről, ami zavarba hozta őket és kudarcélményt okozott számukra. Gyakorlatilag minden fontosabb dologról, amit koreai foglyul ejtőik és vendéglátóik mondtak nekik, hamarosan kiderült, hogy nem igaz. Úgy érezték, hogy a hatóságok hivatalos politikája írja elő, hogy ne igazat mondjanak, hanem hazudjanak.

Amit ezek a korai látogatók tapasztaltak Koreában, nem más volt, mint a *chongmal* (chohng-mahl), vagyis az „igazság” egyfajta nem absztrakt elveken, hanem a koreai élet realitásán alapuló változata. Korea tekintélyelvű feudális társadalmában az „igazság” olyan önkényesen megválasztható fogalom volt, amit nem a kemény tények, hanem a körülmények határoztak meg. A *chongmal* valójában a kormányzat üzenetét fejezte ki, amit az embereknek el kellett fogadniuk, ha életben akartak maradni ebben a kulturális környezetben.

Más szóval, az emberek nem határozhatták meg vagy nem mondhatták ki az objektív igazságot személyes kapcsolataikban és bármilyen más ügyükben sem. Az „igazság” minden esetben mesterségesen konstruált politikai és társadalmi paradigma volt, melynek legfőbb funkciója a harmónia fenntartása volt a hierarchikus berendezkedésű autoritárius társadalomban, amely tagadta a személyes individualitást és az emberi jogokat. Minden személyes érzés és megfontolás másodlagos volt az állam érdekeihez képest, miközben az állam egész politikáját a konfucianizmusnak a kormányzat által eltorzított és önmaga igazolására felhasznált elveire alapozta.

Ebben a környezetben a *chongmal* olyanfajta cselekvés volt, amit az emberek kénytelenek voltak alkalmazni, hogy fenntarthassák a családtagok és a barátok, munkatársak közötti és a hatóságok irányában, a kormányzat valamennyi szintjén pontosan előírt hierarchikus kapcsolatokat. Az „igaz” válasz bármilyen lehetett, ami fenntartja és erősíti az

emberek harmonikus akcióit és reakcióit ebben a legapróbb részletekig ellenőrzés alatt tartott kultúrában. Ily módon tehát a „valódi igazságot” feláldozták a rendszer oltárán. Az emberek kénytelenek voltak „hazudni” annak a szerepjátszásnak egyik alapvető részeként, amit megkívánt tőlük az etikett, és amit betartani kényszerültek.

Amikor a nyugatiak először találkoztak a realitások ilyenfajta felfogásával, ezt úgy értelmezték, hogy a koreaiaknak nincsenek elveik, nincs becsületük, és úgy vélték, hogy tudatosan hazudtak nekik, nem természetes viselkedésük megnyilvánulásaként, hanem rosszindulatú célok érdekében.

A tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben egyes nyugati látogatók – többnyire misszionáriusok és a családjaik – hosszú időre letelepedtek Koreában, megtanulták a nyelvet és eléggé megismerkedtek a koreai kultúrával ahhoz, hogy megértsék a különbséget a nyugati valóság és a koreai valóság között. Megtanulták továbbá, hogy amikor a koreaiak viszonylag kultúra-semleges, nem fenyegető atmoszférában kerülnek kapcsolatba a külföldiekkel, akkor nem csupán megértik az objektív valóság és igazság fogalmát, hanem tökéletesen képesek az igazság elmondására és a racionális viselkedésre is.

Noha Korea politikai, gazdasági és társadalmi rendszere az 1900-as évek közepe óta jelentősen átalakult és az emberek drámai változásokon mentek át intellektuális értelemben is, hagyományos észjárásuk jellemző vonásaiból elég sok megmaradt, ami még mindig könnyen felismerhető és jelentős szerepet játszik a társadalomban. Ahol kizárólag koreaiak vannak jelen, ott az emberek még mindig erős nyomás alatt állnak, hogy másoknak adott válaszaikban a körülményekhez szabják az igazságot, ugyanazon okokból – nevezetesen azért, hogy megőrizhessék a saját arcukat és másokét is, és mindent harmóniában tartsanak, legalábbis a felszínen.

Működnek azonban ma olyan hatékony erők is Koreában, elsősorban a Nyugattal létesített gazdasági és politikai kapcsolatokról táplálva, de ösztönözve a kritikai szellemű tömegtájékoztatási eszközöktől, valamint az egyre nyitottabb szellemű oktatástól is, amelyek fokozatosan erodálják a „körülményektől függő igazságok” használatát, illetve az irántuk még megnyilvánuló szükségleteket. Valószínűtlen, hogy ez az eróziós folyamat a belátható jövőben teljesen ki fogja küszöbölni a szubjektív igazságokat a koreai társadalomból, de máris elég mélyen beszűrődött Korea „nemzetközi közösségébe” ahhoz, hogy a sokszínű igazság nem képez többé jelentős akadályt a kommunikáció, a megértés és az együttműködés előtt. Általános szabályként azonban még

ma is fontos a Koreában üzleti tevékenységet folytató külföldiek számára, hogy az alkalmazottaikkal és másokkal kiépített kapcsolataikban fenntartsák az „igazság-riadó” bizonyos szintjét, és rendszeresen ellenőrizték a tőlük kapott információkat.

Chongshik (chohng-sheek) – Ahogy a nagykönyvben meg van írva

A régi Koreában az élet a sámánizmus tantételei köré szerveződött, pontosan kidolgozott vallási szertartásokkal minden fontos esemény alkalmából, ideértve a rizs palántázását és aratását is, valamint különféle más tevékenységeket, amelyekről úgy tartották, hogy közvetlenül a szellemek és különféle istenek hatalmában állnak. Ezeknek a funkcióknak a ritualizálása elsősorban a szellemek tiszteletére és jóindulatuk elnyerésére szolgáló ceremóniák precíz kidolgozását és követését foglalta magában, az étel- és italáldozatok elkészítésétől a táncok, imádságok, kántálások és énekek előadásáig.

A buddhizmus és a konfucianizmus megérkezése Koreába Kínából a negyedik és a hatodik század között változatos új szertartásokat hozott magával vallási és társadalmi téren egyaránt, amelyek igen mély hatást fejtettek ki a koreaiak általános attitűdjeire és viselkedésére egészen a legújabb időkig. A koreaiakba sok évszázadon keresztül szültak bele fizikailag, érzelmileg és intellektuálisan is mindazokat a *chongshik* (chohng-sheek) fogalmához tartozó „folyamatokat” vagy „eljárásokat”, amelyekből a koreai életmód összeáll – a vallásgyakorlás, a meghajlások, az ülési módok, az evés, a háztartási teendők ellátása és a munka minden apró részletére kiterjedően, beleértve még azt a módot is, ahogyan a nyelv különböző regisztereit használják.

Ez a viselkedési kondicionálás olyan mélyreható erejű volt, hogy tanításai integráns részévé váltak a koreai kultúrának, olyasmivé, amit automatikusan megtanítottak minden gyermeknek, közvetlen és közvetett módon egyaránt, s így azok a koreaiak karakterének és személyiségének elidegeníthetetlen részeivé váltak.

A mélységes ragaszkodás a *chongshik*-hoz, ami egyszersmind a „formalitás” megjelölésére használt koreai kifejezés is, mindmáig kulcsfontosságú a koreai kultúrában, noha a legtöbb mai koreai, különösen a fiatalabb generációk tagjai sokkal kevésbé formálisan viselkednek,

mint ami a huszadik század utolsó évtizedéig jellemző volt rájuk. A *chongsbik* jegyében évezredek óta folytatott kondicionálásuk öröksége továbbra is alapvető különbségeket okoz a koreaiak és a nyugatiak, különösen az amerikaiak többsége között.

A koreai viselkedésre ma is jellemző formális elemek közé tartozik a vendégekkel való bánásmód az otthonokban és a munkahelyeken, a tiszteletteljes nyelvezet használata, az öltözködésmód, az értekezletek és ceremóniák lebonyolítása stb.

Miközben ez a szertartásos viselkedésmód sokszor időrabló lehet, mindazonáltal hozzáad egy olyan árnyalatot az élethez Koreában, amit a legtöbb odalátogató és ott letelepedett külföldi – főként azokból az országokból, ahol a társadalmi etikett finom előírásai annyira fellazultak, hogy már alig észrevehetőek – megnyugtatónak és gyakran kellemesnek, sőt elbűvölőnek találunk.

A *chongsbik*-nak van azonban még egy másik oldala is, ami többnyire negatív reakciót vált ki a külföldiekből, és egyre gyakrabban koreaiakból is. Ez az emberekben élő erős hajlam az üzleti és a kormányzati tevékenység terén is eljárásaik olyan mértékig való uniformizálására, hogy a kezdeményezés, a spontaneitás és az innováció nehezzé vagy lehetetlenné válik. Még a leghétköznapiabb tevékenységeket is úgy kell végezni, „ahogy a nagy könyvben meg van írva”, a lehető legbürokratikusabb módon, óhatatlanul csak komplikálva és késleltetve a dolgok elintézését.

Az utóbbi években a koreai kormányzati szervek – csakúgy, mint a magán szervezetek, köztük az üzleti vállalkozások is – új politikai stratégiákat és programokat vezettek be a *chongsbik* lehetőség szerinti kiküszöbölésére a működésükből, de az különböző mértékben makacsul tartja magát továbbra is, főként sok kormányzati hivatalban, mert mindmáig része a hagyományos kultúrának. A kihívást most annak a formalitási mértéknek a megtalálása jelenti, ami továbbra is illemszabályokat ír elő az emberek személyes érintkezéséhez, miközben nem akadályozza a szükséges tennivalók megtételét.

Chongui (chohng-we) – Igazságszolgáltatás koreai módra

Korea hosszasan fennmaradt feudális korszakában, ami egészen az 1900-as évek közepéig valójában még nem is kezdett igazán a végéhez közeledni, a családok egészét tartották felelősnek az egyes családtagok

viselkedéséért, a legnagyobb felelősséget a férfi családfők vállára helyezve. Ez a konfuciánus alapokon álló rendszer különleges felhatalmazást adott a koreai patriarchák számára, hogy vaskézrel uralkodjanak a családjukban, és valójában ez képezte a magját annak a rendnek és harmóniának, ami a múltbeli Koreában fennállt. Családjuk irányításában a patriarchák töltötték be az ügyész, az esküdtszék és a bíró szerepét is. Az általuk felállított szabályok és döntéseik elsősorban a konfuciánus etikán alapultak, nem pedig ember alkotta törvényeken, és ebben a tekintetben nem tértek el az érvényes társadalmi normáktól. A konfucianizmus elvei azonban nem voltak annyira pontosan előre megszabottak, hogy éppen olyan mértékű büntetéseket írtak volna elő, mint amilyeneket az ember alkotta törvények általában megkívántak. A konfuciánus „törvény” mindig inkább szituatív, a körülményekhez alkalmazkodó volt, és ezen belül is inkább a személyes, mint az objektív körülményekhez igazodva alkalmazták.

A dolgok koreai felfogása szerint a *chongui* (chohng-we), vagyis az „igazságtétel” a családokon belül mindig azt tartotta szem előtt, ami a legjobban szolgálta a család érdekeit, és ami meglehetősen eltér attól az egyetemes felfogástól, ami az egyént bünteti a bűneiért. A formális törvények alapján nyújtott igazságszolgáltatás a régi Korea hivatalos jogrendszerében szintén tartalmazott olyan személyes elemeket, amelyek megkülönböztették a nyugati igazságszolgáltatástól.

A feudális Koreában az elsőszámú megfontolás mind a családi, mind a hivatalos igazságszolgáltatás terén mindig arra irányult, hogy a vádlott elkövette-e a bűnt, kifejezésre juttatta-e, hogy megbánta azt és bocsánatot kért-e érte, vagy pedig az ártatlanságát hangoztatta. Ha a vádlott bevallotta bűnét és könyörgött a megbocsátásáért, sírva ismételve ezt, a büntetés mindig csekélyebb volt. (Előfordult az is, hogy a hatóságok által főbenjáró bűnökkel vádolt, majd elítélt személyek esetében a halálos ítéletet humánusabb módon hajtották végre.)

Az egyszerű koreaiak rendkívül érzékenyek a *chongui* fogalmára, mivel a kormányzat és az elit uralkodó osztály az ország egész történelme folyamán másod- vagy harmadrendű állampolgárokként kezelte őket, kevés természet adta joguk elismerésével, és a hatalmon levő erők által számukra juttatottakon kívül semmiféle jogot nem élvezhettek. Ennélfogva a hatalom birtokosait arrogánsnak és igazságtalannak, önmagukat pedig örökös áldozatnak látták, akiknek egyetlen mentsvára az lehetett, ha úgy tesznek, mintha engedelmeskednének a törvényeknek és igyekeznek úgy boldogulni, ahogy tudnak anélkül, hogy rajtakapnák őket valami vétségen.

A legtöbb egyszerű koreai felfogása szerint a mai kormányzat is még mindig inkább tekintélyelvű, mint demokratikus, továbbra is megtagadja tőlük az őket megillető jogokat, és eltíporja azokat, akiket a törvény elé idéznek. Gyakran úgy tűnik, hogy a mai Koreában az igazság legnagyobb és néha egyedüli bajnokai az egyetemi hallgatók, akik tudatában vannak, hogy a kormányzati tisztviselők aligha fordítanak rájuk bármi figyelmet, ha bírálataikat és követeléseiket petíciók formájában nyújtják be (ami a tudósok és más ellenzékiek hagyományos gyakorlata volt), és inkább az utcára vonulnak.

A megfelelő viselkedés, a kollektív felelősség és a személyre szabott igazságszolgáltatás konfuciánus hagyományai még ma is mindenütt fellelhetők Koreában. Míg a büntetés hivatalosan többé már nem kollektív jellegű, a legtöbb koreai még mindig úgy véli, hogy a család valamely tagjának nem megfelelő viselkedése szégyenbe hozza az egész családot, és a családtagokra rendkívüli nyomás nehezedik, hogy engedelmeskedjenek a törvényeknek és betartsák a szokásokat. (Azok a koreai egyetemisták, akik elég aktívan szerepelnek az utcai tüntetéseken ahhoz, hogy magukra vonják a figyelmet, veszélyeztetik a saját esélyeiket arra, hogy végzés után a legnagyobb presztízsű vállalatoknál juszanak álláshoz. Egyes vállalatok beiktatják személyzeti politikájukba, hogy nem alkalmaznak korábbi diák-agitátorokat.)

Van még egy fontos tényező a *chongui* koreai felfogásában, ami nem kizárólag Koreára jellemző, de ott jóval magasabb szintre fejlődött, mint a legtöbb más kultúrában. Amikor valaki bevallja valamilyen hibáját vagy bűnét, amit elkövetett, majd megbánást tanúsít és bocsánatot kér, de ennek ellenére kiszabják rá az adott esetben járó büntetést, az illető ezt igazságtalanságnak tekinti, mélyen megbántódik, sohasem felejt el vagy bocsátja meg és ha lehetséges, valamilyen formában bosszút áll érte a jövőben.

Az igazságszolgáltatásnak Koreában van egy nacionalista eleme is, ami a koreai oldalt részesíti előnyben minden olyan helyzetben, ahol külföldiek is érintve vannak. Ez a részrehajlás bizonyos mértékig voltaképpen érthető is, hiszen a legtöbb ember – tudatosan vagy öntudatlanul – a saját fajtájának kedvez, a külföldiekkel felmerülő üzleti és politikai vitákban azonban a döntéshozóknak a koreai oldal javára tapasztalható elfogultsága általában nyílt, és néha agresszív formát is ölt.

A helyi igazságszolgáltatásnak a koreai bíróságokon van továbbá egy könnyen észrevehető klánok szerinti, regionális vagy rokonsági részrehajlási aspektusa is. Bizonyos mértékig számítani lehet rá, hogy a

helyi törvényszékek azokat részesítik előnyben, akik valamely „odavalósi” nagyobb családnak vagy közösségnek a tagjai. Ennek az elfogultságnak részét képezi egy régebbi korokból fennmaradt vonás, amikor az emberek a központi kormányzatot inkább ellenfélnek, mintsem szövetségesnek tartották, és általában ellenállást mutattak mindennel szemben, amit tisztességtelen bánásmódnak tekintettek – a törvények hajlékony értelmezésével vagy akár teljes figyelmen kívül hagyásával is, a helyi közösség érdekeit tartva szem előtt. A koreai igazságszolgáltatás még ma is általában azon alapul, hogy mi a legjobb a társadalom számára, nem pedig azon, hogy mi a legkorrektebb eljárás az egyén szempontjából. Ennek következtében a koreai bíróságokkal kapcsolatba kerülő individualista külföldiek számára nagy valószínűséggel csalódást okoznak az ott hozott döntések.

Chongyong [chohn-gyohng] – Illendő tiszteletadás

A hagyományos koreai életstílus egyik legfőbb konfuciánus alapelve az abszolút harmonikus kapcsolatok fenntartása volt az emberek között, a társadalom minden szintjén. Ennek az interperszonális harmóniának az alapját az egyéni érdekek és vágyak elnyomása képezte, párosulva a feltétel nélküli engedmességgel a feljebbvalók és a hatóságok iránt, továbbá a család, a helyi közösség és a nemzet önzetlen szolgálatával.

A konfuciánus kormányzatok ebben a szellemben fogant, gyakorlatilag minden személyes emberi jogot érvénytelenítő előírásai színelég csupán a *chongyong* (chohn-gyohng), vagyis „az illendő tisztelet” megadását követelték meg a szülők, a testvérek, az idősebbek és a hatóságok irányában.

A *chongyong* (chohn-gyohng) konfuciánus eszméje kétségkívül csodálatra méltó volt az elvek szintjén, az emberek mindennapi viselkedését aprólékosan szabályozó gyakorlati utasításokká való lefordítása azonban elsősorban a köznép életterejének és energiáinak elfojtására irányuló politikai stratégia megvalósítására szolgált. A koreaiak túlnyomó többségének egész életében nem volt szinte semmi lehetősége személyes döntések meghozatalára. Megkövetelték tőlük, hogy vessék alá magukat a szüleik, elsősorban az apjuk akaratának, aki viszont a kormányzat akaratának és hatalmának volt alávetve. A hosszan uralkodó történelmi dinasztiák idején ez a rendszer – néhány kivételtől elte-

kintve – Koreát egyfajta társadalmi, politikai és gazdasági időhurokban tartotta fogva.

Ez különösen a Csoszon-dinasztia uralmára volt jellemző: az 1392. év és a tizenkilencedik század utolsó évtizedei között Koreában igen kevés változás történt, mivel a hangsúlyt mindig a múlt és a status quo harmóniájának fenntartására helyezték, ami erkölcselenné tett mindenfajta változást. A modern idők beköszöntése azonban egyetlen évszázad leforgása alatt annyi változást hozott Koreában, amennyihez a legtöbb európai országban ötszáz évre volt szükség.

A hagyományos koreai kultúra egyik jellegzetes eleme, amely – bár jelentősen módosult formában – túlélte ezeket a változásokat, a *chongyong* (chohn-gyohng) volt. Több mint ötszáz év elteltével, napjainkra vált először lehetővé Koreában, hogy az illő tisztelet megadását valakinek már nem kényszerítő erejű parancs írja elő, hanem személyes döntés kérdése. A koreaiak ma is kivételes tiszteletet mutatnak a szüleik, a tanítóik és fölöttük legitim hatalommal bíró feljebbvalóik iránt, de meghúzzák a határokat, és nem hajlandók tisztelettel kezelni olyan embereket, akiket nem tartanak erre méltónak, különösen a kormányzati tisztviselők körében.

A *chongyong* (chohn-gyohng) legfontosabb vonása a mai Koreában annak a tiszteletnek a kimutatása, amit az emberek elvárnak és meg is követelnek önmaguk iránt, a saját érzéseik és a saját „arcuk” tiszteletben tartásával. A koreaiak rendkívül érzékenyek mindenféle megjegyzésre vagy gesztusra, ami bármilyen szempontból tiszteletlennek tűnik. Például egy vállalat vezetői által a dolgozóiktól elvárt tiszteletadás magában foglalja az előttük való meghajlást minden adekvát alkalommal; megszólításukkor a címük vagy rangjuk és tisztelettudó nyelvezet használatát; továbbá hogy nem hagyják el az irodát vagy munkahelyet korábban, mint ők; és megtesznek – vagy tőlük telhetően megpróbálnak megtenni – mindent, amit kérnek tőlük.

A koreaiak által elvárt tiszteletadásnak van egy erősen nacionalista vonása is. Szenvedélyesen büszkék az országukra és a kultúrájukra, és képesek dühödten reagálni bármilyen megjegyzésre vagy cselekedetre, ami ezeket sérti. A koreaiakkal kapcsolatba kerülő külföldieknek ezért hasonló érzékenységgel kell kezelniük az érzéseiket, szem előtt tartva, hogy a reakcióik valószínűleg inkább érzelmi indítatásúak, mint logikusak lesznek, és ha egyszer állást foglaltak valamilyen kérdésben, akkor általában igyekeznek fenn tartani az álláspontjukat akár a józan belátás határain jóval túl is.

Hatékony munkakapcsolatok fenntartásához koreai partnereikkel a külföldieknek folyamatosan demonstrálniuk kell a saját – koreai módon értelmezett – őszinteségüket, lojalitásukat és tiszteletüket minden olyan dolog iránt, ami a koreaiak szemében kedves.

Chonjung (chohn-juung) – Tiszteletteljes engedelmesség

A koreai életstílus a társadalom minden szintjén egészen az 1900-as évek utolsó évtizedéig megtagadta az emberektől a jogot személyes kiváltságok gyakorlására vagy egyéniségük, illetve önös érdekeik bármilyen kimutatására. Gyakorlatilag nem volt olyan helyzet vagy olyan alkalom, amikor a koreaiak pontosan a nekik tetsző módon gondolkodhattak vagy cselekedhettek. Életük arra volt „beprogramozva”, hogy alkalmazkodjanak egy igen pontosan kidolgozott és fenntartott hierarchikus társadalmi berendezkedéshez, amelyben nemük, társadalmi osztályhelyzetük, életkoruk, születési sorrendjük, iskolai végzettségük és foglalkozásuk figyelembevételével szigorúan ki volt jelölve a helyük.

Ebben a bonyolult hierarchiában általában mindenkinek a helyét meghatározta már a születése. Az élet legfontosabb dolgainak többségében – mint például az oktatás, a foglalkozás, a lakóhely, a házasság, és így tovább – az embereknek egyáltalán nem vagy csak nagyon korlátozottan voltak személyes választási lehetőségeik. Mindezeket szokások és törvények írták elő. Az életet szigorú kontroll alatt tartotta továbbá a stilizált etikett rendszere is, amit a különféle rangú és különböző kategóriákba sorolható emberek közötti harmonikus kapcsolatok fenntartására dolgoztak ki.

Egy ilyen társadalomban az emberek önbecsülése nem egyéni erőfeszítéseiken, képességeiken vagy teljesítményeiken alapult, hanem főként azoknak a törvényeknek való engedelmeskedésből táplálkozhatott, amelyeknek a betartását társadalmi osztály-hovatartozásuk és besorolásuk írta elő számukra. A személyes ambíció, a kezdeményezés, az innováció és minden más, ami a status quo megzavarásához vagy megváltoztatásához vezethetett volna, mindössze néhány kivételtől eltekintve tilos volt.

Ennek a rendszernek a létezésében és fennmaradásában az egyik legfontosabb kulturális tényező a *chonjung* (chohn-juung), vagyis „a

feljebbvalók iránti tiszteletteljes engedelmesség" által betöltött szerep volt. A koreaiak szó szerint arra voltak „kondicionálva” már gyermekkoruktól kezdve, hogy a fölöttük állókat mindig rendkívül nagy tisztelettel kezeljék. Az engedelmesség és tiszteletadás a szülők, különösen az apák és általában a férfiak, az idősebb családtagok és az idősebb fivérek, továbbá a kormányzati hatóságok, valamint a szellemek és az istenek iránt a kultúra elsőrendű irányelvei közé tartozott, s a *chonjung* a társadalmi rendszer megalapozásának egyik kulcselemévé vált.

Korea feudális családi hatalmi viszonyainak hatályon kívül helyezése a második világháború végét követően, majd a demokratikus elvek fokozatos érvényre jutása a koreai kormányzatokban a következő évtizedek során eltörölte szinte az összes törvényerejű kényszerítést és nagyrészt azt a társadalmi nyomást is, ami ezt a sajátos tiszteletadási szindrómát már a legrégebbi idők óta mesterségesen alátámasztotta a koreai kultúrában. Ám ekkorra a *chonjung* már olyan mélyen beágyazódott a kultúrába, hogy – bár sok tekintetben nagymértékben csökkent –, továbbra is jelentős tényező maradt a koreai életben.

A koreaiakat ma is megkülönbözteti másoktól a szüleik és családjuk, náluk idősebb és időskorú rokonaik, a tudósok, a fegyelem, a formák és formalitások, az oktatás és a műveltség iránt tanúsított kiemelkedő tisztelet, de nem fogadják el többé passzívan a kormányzat hatalmát, és nem mutatnak automatikusan tiszteletet iránta és megválasztott vagy kinevezett tisztségviselői iránt. Most első alkalommal az ország történetében a koreai népnek nem csupán törvény adta joga van a kormányzati hatóságok bírálatához és intézkedéseivel való szembeálláshoz, hanem ilyen esetben az ezt a jogukat garantáló törvények védelmet is nyújtanak számukra. És még ha ezeket a törvényeket nem is mindig érvényesítik teljes mértékben vagy abszolút korrekt módon, a koreaiak ma már hallathatják a hangjukat önkormányzataikon vagy különféle szervezeteken keresztül, s ezt éppoly hangosan – és néha éppoly erőszakosan – meg is teszik, mint más népek, amelyeknek sokkal hosszabb időre visszanyúló demokratikus hagyományaik vannak.

A mai koreaiak nagy haladást tettek a *chonjung* személyre szabott alkalmazása terén: már nem hagyományos szokások vagy autoriter rezsimiek döntenek el, hogy kinek és minek kell megadniuk a nekik járó tiszteletet, hanem ők maguk, a saját követelményeik alapján. Ebben az új környezetben az önbecsülés elsőbbséget élvez mindenki mással és mindenféle intézménnyel szemben. A koreaiak mára ténylegesen rendkívül érzékennyé váltak arra, hogy megkapják másoktól a nekik járó tiszteletet, és ebben önmagában véve nincs semmi új vagy külö-

nös. Ám a múltban ez a tisztelet főleg olyan külsődleges tényezőkön alapult, mint az életkoruk, nemük, rangjuk, pozíciójuk stb., míg ma ez már elsősorban az önmagukról mint egyéniségekről alkotott képükre épül, beleértve személyes jogait is, és csupán másodsorban támaszkodik más körülményekre. A koreaiak igen nagy önérzettel tisztelegnek önmaguk mint nemzet előtt is, gyakorlatilag határtalan bizakodással nemzeti szinten felmutatott képességeikben.

A *chonjung* ennél fogva különösen fontos kifejezés a koreaiak szókincsében, amelyet a koreaiakkal együtt dolgozó külföldieknek is érdemes megtanulni, finom jelentésárnyalataival együtt.

Chontu/Ssa-um (chohn-tuu/ssah-uum) – Verekedés egy kalap leesése miatt

A régi vélekedés a koreaiakról mint az illendő viselkedés mintaképeiről és magáról Koreáról mint „a reggeli nyugalom országáról” éles ellentétben áll a koreai élet egy másik aspektusával, nevezetesen a koreaiak eredendően robbanékony vérmérsékletével és arra való hajlamával, hogy mindenféle szóbeli sértésre vagy fizikai konfrontációra reagálva azonnal verekedni kezdjenek. Tulajdonságaik bármely listájában a koreai társadalomtudósok kivétel nélkül mindig előkelő helyre teszik „békés természetüket”. Ám a koreaiak jellemének ez az egydimenziós olvasata csupán azon a tényen alapul, hogy szomszédjaikkal (a kínaiakkal, a khitánokkal és a japánokkal) szemben a koreaiak történelmileg nem voltak agresszívek, és általában nem keresték a bajt.

Hazai fronton azonban egészen másként viselkednek. A konfucianus etikett és etika törvényei, amelyek alatt a koreaiak éltek a tizennegyedik századtól egészen a modern időkig, olyan mértékben mindenre kiterjedőek és olyan szigorúak voltak, hogy a koreaiaktól megkövetelték gyakorlatilag minden érzelmük elnyomását és olyan erősen stilizált formák közé szorított viselkedésre kényszerítették őket, ami ellentétben állt gyakorlatilag mindennel, ami emberi lények számára normális és természetes lehet.

Ez a fajta viselkedési kondicionálás a koreaiakat rendkívül érzékenyvé tette mindenfajta eltérésre az előírt konfucianus modortól, különösen az olyan viselkedés tekintetében, amit tiszteletlennek tartottak önmagukkal vagy családjukkal szemben, és ami ilyen esetekben gyors válaszlépés megtételére készítette őket. Elmondható, hogy a koreai

férfiakat olyan lefedett fazékhoz lehetett hasonlítani, amelyben a víz éppen a forráspont alatti hőmérsékleten van, de már elég forró ahhoz, hogy meglehetősen nagy nyomás alakuljon ki benne. Amikor ezt a „forróságot” a koreai férfiakban bármi tovább fokozza, a belső nyomás gyorsan felszökik és gyakran „ledobja a fedőt”.

A koreai férfiak hajlamossága a „verekedést” jelentő *chontu* (chohn-tuu) vagy *ssa-um* (ssah-uum) kezdeményezésére, vagyis hogy minden szíre-szóra verekedni kezdjenek, különösen nyilvános helyen kialakuló civakodások alkalmával, olyan zavaróan hatott, hogy a Csoszon-dinasztia egyik korai királya rendeletileg előírta, hogy a felnőtt férfiaknak az akkoriban hagyományosan hordott könnyű lőszőrkalap helyett nehéz kerámiakalapot kell viselniük. (A *chontu* kínai kifejezés, melynek szintén széles körben használt koreai megfelelője *ssa-uum*.)

A rendelet a továbbiakban előírta, hogy minden férfi, aki belekeveredett egy verekedésbe és elveszítette a *chungsan mo* (chuung-sahn moh) elnevezésű „cserépkalapját”, súlyos büntetésben részesül. Azt mondják, hogy ez az intézkedés annyira sikeres volt, hogy jelentős mértékben csökkentette a nyilvános helyen előforduló erőszakos összetűzések számát. (Azt azonban nem jegyezték fel, hogy nehéz kalapjának egyensúlyban tartása révén sok koreai férfi milyen akrobatikus képességekre tett szert, miközben a becsületét védte.) A történet úgy folytatódik, hogy a „cserépkalap-rendeletet” hamarosan visszavonták, mert túlságosan beavatkozott a férfiak normális viselkedési gyakorlatába.

A koreai férfiak ma nem keresik kifejezetten az alkalmat a *chongtu* gyakorlására, és más társadalmak normái szerint kivételesen jól viselkednek még akkor is, ha isznak, de amikor valamilyen – a verekedést társadalmilag és politikailag igazoló – helyzetben találkoznak kihívással, igen szenvedélyes verekedők, akik nehezen hátrálnak meg. A koreai háború idején a férfiak és a nők is – a konfliktus mindkét oldalán – sűrűn hajtottak végre rendkívüli bátorságot igénylő, szinte hihetetlen hőstetteket.

Az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek elején közel 250 ezer koreai katona harcolt a Vietnámi háborúban (az Egyesült Államokkal kötött pénzügyi egyezség jegyében), ahol ismét bizonyították harcias szellemüket és készségeiket, és a Vietkong katonái különösen félték tőlük. Az 1970-es évek óta a koreaiak harciassága áttevődött az ország gazdasági erőművé átalakításának területére, amibe ugyanolyan szenvedélyesen vetik bele magukat, mint ahogy annak idején az ellenségeikkel szálltak harcba a csatamezőkön.

Chorhakcha [chorr-hahk-chah] – Halhatatlan filozófusok

Kínához hasonlóan az ókori Koreának is megvoltak a maga „nagy filozófusai”, akikre a *chorbakcha* (chorr-hahk-chah) elnevezéssel utaltak, akik általában a legnagyobb tiszteletben álló férfiak voltak az országban. Korea filozófusai – megint csak Kínához hasonlóan – tipikusan nemcsak prózában, hanem költői formákban is kifejezték gondolataikat, még inkább biztosítva ezáltal, hogy nevük és tanításaik ismertté válhassanak a tömegek előtt is. (Számos *chorbakcha* ugyanolyan híres volt kalligráfiájának művészi színvonaláról, mint filozófiai gondolatairól. A rendkívül kifinomult stílusú kalligráfia terén felmutatott készségeik ténylegesen útbaigazításként szolgáltak a Korea nemesi osztályához tartozó valamennyi férfi kulturális teljesítményének megítéléséhez, és úri státuszuk biztos jelének számítottak.)

Korea legkiválóbb filozófusai a következők voltak: Ik Chae Yi (1287-1367), Kun Kwon (1352-1409), Hwang Yi (1501-1570), I Yi (1536-1584) és Hae Wol Choe (1829-1898).

Ik Chae Yi legfőbb mondanivalója az volt, hogy mindenfajta oktatásnak a valóságos világra kell összpontosulnia, és a metafizikai tárgyak, amelyek buján virágoztak abban az időben, csupán üres beszédet jelentenek. Kun Kwon a *shilli* (sheel-lee), vagyis a „realisztikus érvelés” és a *shill shim* (sheel-sheem), a „reális gondolkodás” fontosságát hangsúlyozta tanításaiban. Hwang Yi (aki Toegye néven is ismert) szintén a gyakorlatias tudás elsajátítását hirdette, ellentétben a konfucianus szellemű oktatási rendszerrel, ami az egész előző évezred folyamán uralkodó volt az országban.

I Yi (más néven Yulgok) azt tanította, hogy az őszinte attitűdök és viselkedés iránti kellő tisztelet tanúsítása megakadályozhatja, hogy a gonosz győzelmet arasson a jó fölött, és csak az őszinte ember ismerheti meg „a mennyek valóságát”. Úgy vélte, hogy a kormányzást nemzeti konszenzus alapján kell végezni, és a hatalmasok becsületességének biztosításához szükség van egy lojális ellenzékre. Azt tanította továbbá, hogy ha nem tartják szigorú ellenőrzés alatt a demagógiát, akkor az akár az állam lerombolásához is vezethet; és hogy aki demagógiára adja a fejét, annak vesznie kell, függetlenül attól, milyen magas pozícióban van, és semmiféle ékesszólás vagy bátor kiállás sem mentheti meg az országot, ha a vezetőik a demagógia posványának a fogságába esnek.

I Yi hozzátette még ehhez, hogy minél inkompetensebb és minél korruptabb a vezetés, annál több sérelem éri a közösséget; az erkölcsök leromlanak és a büntetési rendszer hatástalanná válik. Kijelentette, hogy amíg az igazságtalanságot nem lehet kiküszöbölni a társadalomból, addig a korrupt tisztviselők elkerülhetik büntetésüket.

Hae Wol Choe (akit valószínűleg befolyásoltak európai és amerikai filozófusok is) úgy tartotta, hogy minden férfi egyenlőnek teremtetett és nem szabad különbséget tenni közöttük származásuk vagy osztályhelyzetük alapján – mindkét felfogás pontosan ellentétben állt az uralkodó *jangban* (yahng-bahn) osztály politikai és társadalmi ideológiájával. A korai filozófusok Koreában mindannyian maguk is a *jangban* osztály tagjai voltak, de akik a királyi udvar uralkodó filozófiájával ellentétes nézeteket hirdettek, kivétel nélkül „kívülállónak” minősültek és légfeljebb csekély, vagy semmilyen politikai hatalommal nem rendelkeztek. Tanításaik így az egymást váltó generációk során semmi érdemleges hatást nem tudtak kifejteni.

Korea másként gondolkodó filozófusai fontos háttérszerepet töltöttek be a múltba forduló Csoszon udvar felbomlásában a tizenkilencedik század második felében, de figyelmeztetéseik és tanácsaik túl későn érkeztek és túl keveset nyomtak a latban. A kormányzat olyan elavult, gyenge és tehetetlen volt, hogy egyszerűen maga alá gyűrte a nyugati befolyás árhulláma, amely az 1870-es években végigsöpört az országon, majd a gyarmatosítás és az egészen 1953-ig tartó romboló hatású háborúk korszakában érte el csúcspontját.

A koreaiak filozófiai indoktrinációja történelmük korai korszakában annak érdekében, hogy boldogulni tudjanak autoriter kormányzataik uralma alatt, fontos tényező volt annak a turbulens időszaknak a túlélésében is, amikor a japánok uralma alatt álltak és ki voltak téve a modern hadviselés brutalitásának és pusztításainak. Ám csak akkor engedhették meg maguknak azt a luxust, hogy a filozófiát – annak legmagasabb erkölcsi, szellemi és társadalmi értelmében – alkalmazni tudják mindennapi életükben is, amikor már visszanyerték függetlenségüket és végrehajtottak egy valószínűs gazdasági csodát. Ez nem volt könnyű feladat.

Korea brutális japán megszállása körülbelül öt évtizeden keresztül (lényegében már 1895-től egészen 1945-ig), amit a félsziget északi részének kommunistává tétele és egy romboló hatású polgárháború követett, olyan mértékű katonai tekintélyuralom újraéledéséhez vezetett, amit a Csoszon-dinasztia 1392-ben történt megalapítása óta nem lehetett tapasztalni az országban. Főleg a koreai egyetemisták, a szá-

zadok során felhalmozódott, de mindaddig még fel nem használt magasabb szintű filozófiai bölcsesség örökösei voltak azok, akik az egyik katonai kormányzatot buktatták meg a másik után, és végül lehetővé tették a demokratikusabb vezetők számára a politikai hatalom megszerzését, első alkalommal az ország történetében, és elkezdhették a filozófusok hagyatékának gondozását.

A koreaiak a társadalom minden szintjén ma filozófiai nézeteik alapvető átalakulásán mennek át, megpróbálva ötvözni régi hiedelmeket és hagyományait a függetlenség, az individualizmus és a demokrácia értékeivel, egy teljesen új, a technológia által táplált életstílussal. Hogy ez mennyire fog sikerülni nekik, kétségkívül nemzetközi szinten is kihatással lesz a belátható jövőre.

Chosang sungbae [cho-sahng suung-bye] – Az ősök imádata

Általában feltételezik, hogy a *chosang sungbae* (cho-sahng suung-bye), „az ősök imádatának” gyakorlata Kínából került át Koreába, de nem egészen ez volt a helyzet. A sámánizmusban, Korea ősi valóságában is megvolt – egyik alapvető elemként – az ősök imádata. A sámánizmus azt tanította, hogy az emberek lelke túléli a halálukat és még továbbra is fontos szerepet játszik az életben maradtak életében, akiknek gondoskodniuk kell róla, hogy ősiek szellemei kényelemben érezzék magukat és elégedettek legyenek, ily módon megakadályozva őket abban, hogy bajt okozzanak. (Hosszú időn át úgy tartották, hogy a gyermektelenül elhalt személyek lelke, a *yongsan* (yohng-sahn) a leginkább hajlamos arra, hogy erőszakos legyen és problémákat idézzon elő.

Ám a Kínától átvett valamennyi kulturális érték és szokás között egy sem volt annyira alattomosan ármányos és egyszersmind befolyásos, mint a *chosang sungbae*-nak a buddhisták által kidolgozott és bevezetett változata, amit később a neokonfucianusok politikai és társadalmi ideológiaként is magukévá tettek.

Maga a neokonfucianizmus reformszellemű konfucianus idealisták szellemi gyermekeként jött létre Kínában a tizenharmadik és tizenegyedik században. Kidolgozói – arra irányuló elszánt törekvésük jegyében, hogy megszabadítsák Kínát gyűlölt mongol hűbéruraitól – a konfucianizmusnak egy olyan formáját kezdték hirdetni, amiről úgy vélték, hogy újból élettel tölti fel a kínai társadalmat és egyúttal megerősíti a

kormányzati ellenőrzést. A konfucianizmusnak ezt az új formáját, ami az abszolút gyermeki engedelmisségen és az ősök imádatán alapult, I Szonggje tábornok, Korea utolsó és a legtovább uralkodó dinasztiája, a Csoszon-dinasztia megalapítója 1392-ben Korea államvallásává tette.

A neokonfuciánusok – azokra a buddhista tanításokra támaszkodva, melyek szerint a lélek túléli a halált, és ezért igen fontos a tisztelet kinyilvánítása az ősök szellemei előtt – olyan finoman struktúrált hierarchikus társadalmat hoztak létre, amelyben a férfiak eleve felsőbbrendűnek számítottak a nőkénél, a családi egység a patriarchátus rendszerében működött, és az apának vagy a legidősebb férfinak abszolút hatalma volt minden más családtag fölött. Az individualizmus tabu volt, a felelősséget pedig a közösség viselte. A rendszert intellektuálisan, spirituálisan és érzelmileg összetartó kötőanyag a chosan sungbae kultusza volt, ami nem csupán a nemzet filozófiájának, hanem egyben politikai ideológiájának is számított, és államvallásként művelték. Ez annyit jelentett, hogy előírásainak betartása kötelező volt, az embereknek nem volt választási lehetőségük ebben a kérdésben. Minden családban a legidősebb fiú viselte a felelősséget az ősök imádatával járó szertartások végrehajtásáért – ez a követelmény abszolút nélkülözhetetlenné tette minden családban, hogy legyen legalább egy fiú, aki elvégzi a szertartásokat és tovább viszi a család vérvonalát.

Az általános szabály az volt, hogy az őseik előtt a közvetlen leszármazottak négy generációra visszamenőleg évente több alkalommal, köztük a *ki-il* (kee-eel), a haláluk napja alkalmából is tisztelegjenek otthonuk *sang chong* (sahng chong) elnevezésű „gyász-szentélyében”, ahol az ősök emléktábláit, az elhunytak nevét hordozó fatáblácskákat elzárva tartották. Az ötödik és a még korábbi generációkhoz tartozó ősök emléke előtt csak évente egyszer kellett tisztelegni, az aratási ünnepek során ellátogatva sírhelyükhöz. Egyes igen magas rangú vagy előkelő személyek leszármazottai dönthettek úgy is, hogy e kiemelkedő őseik előtt még ennél jóval több generációra visszamenőleg is tisztelegnek.

A *chosang sungbae* több mint ötszáz éven keresztül állt a koreai kultúra középpontjában, kihatással a társadalom minden aspektusára. Ez a kultusz hozzájárult az elrendezett házasságok szokásának kialakulásához, és közvetlenül ez idézte elő, hogy a koreai családok megszállottan törekedtek fiúgyermekek világrahozatalára. Hozzájárult továbbá ahhoz a gyakorlathoz is, hogy a férfiak „második feleséget” vagy ágyasokat vegyenek magukhoz, ha az első feleségük nem tudott fiút szülni, nem volt kedvükre való vagy nem volt elég vonzó ahhoz, hogy fenn tudja tartani az érdeklődésüket iránta.

Korai bírálói az ősimádat kultuszát tették felelőssé a társadalmi és gazdasági haladás viszonylagos hiányáért Koreában egészen a modern idők beköszöntéséig. Azt állították, hogy a kultusz következtében a legidősebb fiúk olyan sok időt kényszerültek a családi rendszer fenntartásával és az arra való felkészüléssel tölteni, hogy maguk is ősökké váljanak, ami a saját életüket és családjuk életét is messzemenően befolyásolta.

A leginkább hagyománytisztelő koreai családok otthonában ma is megtartják az emlékezési szokásokat négy generációra visszamenően a nagyapák tiszteletére, azok halálának évfordulóin. Az ötödik generációhoz tartozó és a még korábbi ősök előtti tisztelgésre évente egyszer kerül sor a családi kriptában, a *Chusok* (chuusoak), az „Aratási Hold” fesztivál (az amerikai hálaladás napjának koreai megfelelője) idején, a holdnaptár szerinti nyolcadik hónap tizenötödik napján (ami augusztus vége és október eleje közé eshet). A kevésbé hagyománytisztelő koreaiak valamennyi ősükre egyidejűleg emlékezve, évente egyszer végzik el a tiszteletadás szertartásait, szintén a *Chusok* idején. Az ősök imádatának rítusait együttesen a *chesa* (cheh-sah) vagy *jesa* (jeh-sah) gyűjtőnéven szokták említeni.

Choson [Choh-suun] –

A reggeli nyugalom országa

Körülbelül háromezer évvel ezelőtt, amikor a kínaiak először kezdtek nagyobb figyelmet fordítani arra, amit ma Koreai-félszigetként ismerünk, úgy találták, hogy azt olyan emberek népesítik be, akik fajukat tekintve rokonságban állnak velük, de megvan a maguk külön nyelve és kultúrája. Úgy tűnik, az egyik korai kínai látogatóra, aki kétségkívül valamilyen magasabb rangú tisztséget viselhetett, olyan mély benyomást tehetett a koreai táj békés atmoszférája, hogy hazaküldött beszámolójában a *choson* (choh-suun) kínai írásjeleket használta a régió leírására, melyek jelentése „reggeli nyugalom”.

Egy bizonyos kínai mítosz szerint i.e. 1122-ben maga Kína alapította az első koreai nemzetet, amire ma a „Régi Choson” névvel utalnak. Akárhogy is volt, i.e. 109-ben (amikor a Vu Ti császár vezette kínai hadsereg meghódította a Koreai-félszigetet) a kínaiak hivatalos feljegyzéseikben már Choson néven említették Koreát. Később a Choson nevet „a reggeli nyugalom országaként” fordították angolra, és ez olyan kifejezéssé vált, amit nemcsak a koreai tájképhez és az ottani szerény

életstílushoz társítottak, hanem az emberek lelkületéhez és karakteréhez is. (A kínai cho son ideogrammak latin betűs átírása cho sun is lehet, ami fonetikailag közelebb áll a helyes kiejtéshez.)

Sajnos úgy tűnik, hogy a régi koreaiak békés karaktere inkább csapást jelentett számukra, mint áldást. Hosszú történelme során a Koreai-félszigetet ismételtén megszállták a kínaiak és más hódítók is, köztük a kitán vagy kitaj törzsek északról, a mongolok nyugatról, valamint a későbbi századokban japán kalózok és Tojotomi Hidejosi japán hadúr seregei keletről. 1386-ban a kínai haderők újabb behatolása nyomán került sor Koreában egy új dinasztia megalapítására, amely 1392-től hivatalosan a „Csoszon” nevet viselte, minden bizonnyal abban a reményben, hogy országa meg fog felelni a „reggeli nyugalom” hagyományos képének.

I Szonggie tábornok, az új dinasztia alapítója királyként a Thedzso nevet vette fel. Támogatóinak megjutalmazására magához ragadta minden föld tulajdonjogát az országban, majd a földek nagy részét kipurcellázta számukra, a rangjukkal arányos mértékben juttatva őket földhöz. A parasztok számára garantálta a föld megművelésének jogát, de évi terményük felét be kellett szolgáltatniuk az államnak az általuk megművelt földek bérleti díjaként. Thedzso 1392-től 1398-ig uralkodott, amikor elűzték a Titkos Királyi Tanácsban uralkodó szerephez jutott nagyhatalmú írástudók. Örököséül kijelölt legfiatalabb fiát meggyilkolták ötödik fiának a parancsára, aki elűzte a negyedik fiút is, és Thedzsong néven elfoglalta a királyi trónt (1400-1418).

A Csoszon-dinasztia uralkodói között általában Szedzsong királyt (1418-1450) tartják a legnagyobbinak. Amellett, hogy számos találmányt és újítást neki magának tulajdonítanak, Szedzsong számos reformot is bevezetett, és megalapított egy *Chip Hyonjon* (cheep h'yohn-joan), a „Kiválóságok csarnoka” elnevezésű testületet (melynek a nevét néha *Jip Hyonjon* [jeep h'yohn-joan] alakban is írják, s a jelentése „bölcsek férfiak tanácsa”), amit az írástudók és természettudósok egy válogatott csoportja alkotott. 1443-ban Szedzsong király megparancsolta ezeknek a kiváló férfiaknak, hogy a koreai nyelv szavainak leírásához dolgozzanak ki egy önálló nemzeti írásrendszert, amit ezt követően 1446-ban nyilvánosságra hoztak és elérhetővé tettek mindenki számára. Ezek a tudósok különböző más tárgyakat is kutattak, könyveket és tankönyveket írtak, és a király tanácsadóiként működtek.

A következő Csoszon király, Szedzso nem volt sem olyan nagy tudású, sem pedig olyan jóindulatú uralkodó, mint Szedzsong. Támogatói segítségével kivégeztetett gyakorlatilag mindenkit, aki ellentmon-

dott neki, beleértve az ország vezető tudósait, minisztereit és a saját öcsét is, majd olyan országos törvényeket hozott, amelyek utóbb – a következő ötszázegynéhány évre – teljes súlyával rákényszerítették Koreára a neokonfucianizmus ideológiáját.

Az új törvények értelmében a Csoszon udvar a társadalom valamennyi aspektusát ellenőrzése alatt tartotta, beleértve a lakások méretét is (aminek meg kellett felelnie az adott család társadalmi státuszának), az otthonokat körülvevő falakon lévő kapuk számát és helyét, az öltözetet, amit az embereknek viselniük kellett (beleértve az anyagukat is, amiből készültek), valamint az öltözködés kiegészítőit, továbbá az illendő viselkedést gyakorlatilag mindenféle helyzetben. A politikai tisztogatások és gyilkosságok folytatódtak a tizenhatodik század nagy részében is, de a század végére lényegében minden szervezett ellenállás a neokonfucianizmussal szemben gyakorlatilag véget ért.

Mivel a Csoszon udvar szigorúan betartatta a neokonfucianus szabályok követését, a kormányzati bürokrácia felsőbb köreiben továbbra is domináns szerepet játszó és egymással civakodó „tudós tisztségviselők”, a *jangban* világtól messze távol eső vidéki területekre ténylegesen nagy béke és nyugalom szállt, ami majdnem egy évszázadig tartott.

1592-ben a Japánban akkor hatalomra került Tojotomi Hidejosi hadúr útjára indította az első két nagylétszámú megszálló hadsereget Korea ellen, egyes történészek szerint azért, hogy megbüntesse a koreaiakat, amiért segítették a mongolokat tizenharmadik századi hadjárataikban Japán ellen, és amiért ekkor megtagadták a segítséget Japántól Kína megtámadásához. Ezek a Koreába küldött japán hadseregek főként samurájokból, Japán hivatásos harcos uralkodó osztályának tagjaiból álltak, akik keresztül-kasul meneteltek Koreában, rabolva és fosztogatva, és lerombolva gyakorlatilag mindent, ami az útjukba esett.

Dacára mindannak a pusztításnak, amit a japánok a szárazföldön véghezvittek, a koreaiak az első tengeri csatában Sun Shin Ji Szonggie tábornok (vagy Sun Shin Ji admirális) vezetésével végül győzelmet arattak, a világon először használva páncélozott hadihajókat a japán tengeri flotta elpusztítására. Japán második, 1597-ben indított koreai invázióját a rákövetkező évben leállították, mert Tojotomi meghalt és a hadurak Japánban egymás ellen kezdtek harcolni a hatalomért.

Alig három évtizeddel később, 1627-ben következett be Koreában a mandzsuk első inváziója, majd 1636-ban a második, Korea fölötti hegemoniájuk megszilárdítására. A Csoszon udvar – képtelen lévén

megvédeni magát a mandzsu hordákkal szemben – ismét elfogadta a vazallus állam státusát, Kína új uralkodóinak alárendelve. A Csoszon udvar azonban még ennél is tovább ment. Lezárta az ország határait minden kívülálló előtt, kivéve a kínaiakat, melynek eredményeként a külvilág előtt a „Remete királyság” néven vált ismertté.

Nemcsak külső ellenségek zavarták meg azonban gyakran Korea nyugalomát. Az egymást követő Csoszon uralkodók középszerű emberek vagy olyan zsarnokok voltak, akik óriási összegeket eltékoztak az adókból, újabb és újabb tisztogatásokat hajtottak végre, és tudósok és kormányzati tisztviselők százainak kivégzésével járó terror-uralmat vezettek be.

A Csoszon-dinasztia utolsó két évszázada során ez a rendszer fokozatosan felbomlott, részben azért, mert a *jangban* soraiból egyre többen veszítették el elit státuszukat, amikor családjukban senki sem tudott megfelelni a köztisztviselői szolgálat betöltéséhez szükséges vizsgákon. A Csoszon-korszakban a közemberek is vállalkozhattak az ilyen hivatali vizsgák letételére, de a kinevezéseket valamennyi közhivatalra monopolizálták a vezető *jangban* tagjai, akik frakciókat alkotva – nyíltan vagy titokban – folyamatosan küzdöttek a hatalomért.

Az idő múlásával később már a középosztályhoz és a különféle szakmákat művelő „technikai” osztályhoz tartozó személyek is magasabb beosztásokat érthettek el a bürokráciában. A rabszolgák száma drámaian csökkenni kezdett. Az ezerhétszázad években a *jangban* osztály sok fiatal tagja – a *chugin* (chuu-gheen), vagyis a „középosztály” és az alsóbb osztály számos képviselőjével együtt – áttért a keresztény vallás követésére, annak az egyenlőséget és demokráciát hirdető elveivel együtt.

Miután az ország 1876-ban kénytelen volt újra megnyitni határait a külvilág előtt, és a nyugati misszionáriusok elkezdtek seregestől beáramlani Koreába, az újonnan érkezettek elragadtatással számoltak be arról a békéről és nyugalomról, ami nemcsak a vidéki tájakon, hanem a városokban és nagyvárosokban is uralkodott. Egy misszionárius egy 1908-ban keltezett levelében azt írta, hogy Korea a csend országa, ahol az egyszerű emberek számára igen kevés pihenési lehetőség adódik, és a leggyakoribb kép, ami eléjük tárult, a földeken dolgozó parasztnak és azoknak a középkorú és idősebb férfiaknak a látványa volt, akik a házuk előtt üldögéltek, dohányozva és csendes elmélkedésbe merülve.

Mindazonáltal az a Korea, ami a remeteség hosszú korszaka után az 1880-as években előbukkant, hamarosan olyanná vált, ami a legkevésbé sem emlékeztetett „a reggeli nyugalom országára”. A félsziget

az 1890-es években japán uralom alá került, majd 1910-ben Japán annektálta az országot és a Japán Birodalom egyik tartományává tette. Az általában békés koreaiak nem fogadták el könnyedén a japánok uralmát. A koreai hazafiak már országuk annektálását megelőzően, majd azt követően is erőszakos utcai tüntetéseket, helyi lázadásokat és a hegyekben gerillaharcokat szerveztek.

A japán uralom korszaka 1945-ben a második világháború befejezésekor Japán vereségével ért véget, de az országot mindössze hét évvel függetlenségének visszanyerése után a szó szoros értelmében kettészakította a koreai háború (1950-53).

A „Choson” név még ma is igen sokat jelent a koreaiak számára, felidézve az aranykor nosztalgikus képeit a múltból. A nemzetközileg jól ismert szöuli Chosun Hotel nevén kívül gyakran használják vállalatok neveiben is. A *Chosun Ilbo* (choh-suun eelboh), vagyis a „Choson Hírlap” Dél-Korea egyik legfontosabb napilapja.

Chung [chuung] – Csoporttudat mint erkölcsiség

A koreaiak azért voltak képesek öt évezreden keresztül fennmaradni önálló népként és társadalomként, mert összekapcsolják őket meghatározó erejű közös hiedelmeik, törekvéseik, és az őket közösen fenyegető veszélyek. A koreai társadalom összetartásában és nemzeti karakterében azonban még több is van, mint ami általában az ilyenfajta közös hatásokból ered. A koreaiak érzelmi és intellektuális homogenizálódásának egy további eleme abban lelhető fel, hogy a *chung* (chuung), vagyis a „csoporttudat” gyakorlatilag kiszorította náluk az egyéni öntudatot. (A *chung* szó a koreai nyelvben „hűséget” is jelent, lásd a következő fejezetet.)

Azokon a területeken, ahol a koreaiak érzelmi és intellektuális összekapcsolódása egymással nem volt teljes, erőteljes szankciókat léptettek életbe, hogy kényszerítsék az embereket azonos módon viselkedni, még akkor is, ha nem pontosan ugyanúgy éreztek vagy gondolkodtak. A *chung* volt a cél, bármibe kerüljön is. Annak érdekében, hogy a csoporttudat követelményét teljesen elfogadhatóvá tegyék az emberek számára, Korea elit uralkodó osztálya céltudatosan latba vetette a legerőteljesebb pszichológiai motívumot: egyenlőségjelet tettek a *chung* és az erkölcs közé, miáltal a konformitás vált az erkölcsös viselkedés végső normájává, a gondolkodás és a cselekvés terén egyaránt.

A *chung* alátámasztására használt erkölcsi értékeket a Csoszon-dinasztia uralmának 1392. évi kezdetétől egészen a modern időkig a konfucianizmus egy újabb változata biztosította, ami a gyermeki engedelmességet és az ősök imádatát tette a társadalom elsőrendű ideológiájává. A koreai történelem folyamán a *chung* teljes megvalósulását ugyan sohasem sikerült elérni, a Csoszon korszak középső évszázadaiban azonban már közel jártak hozzá – elég közel ahhoz, hogy sokak szemében úgy tűnhetett, a koreaiak mind ugyanabból a kulturális öntőformából kerültek ki, mintha kulturális értelemben ikertestvérek lennének.

1400 és 1900 között a csoport elsőbbsége olyan mélyen beágyazódott az emberek lelki világába, hogy hatása még ma is szemmel látható, bár a koreaiak többé már nem kényszerülnek rá, hogy akár politikai, akár erkölcsös okokból egyformán gondolkodjanak és cselekedjenek. A vélemények és viselkedésmódok az élet számos területén nagy változatosságot mutatnak, de az olyan dolgokban, mint az udvariasság, a méltóság, a tisztelet, a büszkeség és az ambíció, továbbra is a *chung* a mérvadó.

Koreában a külföldi üzletembereknek és diplomatáknak szinte minden tevékenységük során számításba kell venniük a *chung* jelenlétét partnereiknél, ami gyakran azt jelenti, hogy el kell nyomniuk magukban azt a hajlamot, hogy partnereik egyéniségére koncentráljanak. A koreaiak a legtöbb esetben még ma sem járhatnak el egyéni módon, saját belátásuk szerint, mivel annak az évszázados kondicionálásnak a hatásai, ami ránevelte őket, hogy mindig a csoportérdek szolgálatát tartsák szem előtt és annak megfelelően viselkedjenek, mindmáig átítják az ország kultúráját. Az önálló cselekvés egyenértékű a csoport megtagadásával, és gyakorlatilag biztossá teszi az illető súlyos bírálatát, vagy akár kiközösítését.

Amikor az én-központú nyugatiak először találkoznak olyan mértékben a *chung* alapján álló erkölcsi felfogással, mint ami Koreában vár rájuk, azt általában irracionálisnak és embertelennek tartják. Tény azonban, természetesen, hogy jelentős szintű *chung* meglétére feltétlenül szükség van minden társadalom zökkenőmentes működéséhez, és a bőséges *chung* egy társadalom érettségének olyan fejlett szintjét képviseli, ami égetően és szembetűnően hiányzik az Egyesült Államokban és sok más nyugati országban is.

Az individualista nyugati üzletemberek gyakran komolyan akadályoztatva érzik magukat a koreaiak csoportelvű erkölcsétől, ám a *chung* negatív megítélése és olyan elvárásaik helyett, hogy a koreaiak-

nak le kellene mondaniuk róla, inkább az önös szemléletű nyugatiaknak kellene megpróbálniuk félútig elébe menni koreai partnereiknek, valamilyen szintű *chung* kifejtésével önmagukban is.

A kultúraközi tapasztalatokkal rendelkező művelt koreaiak teljesen tisztában vannak azzal, hogy csoportalapú erkölcsaik gyakran összeütközésbe kerülnek a nyugatiak érdekeivel, szándékaival és eljárásaival. Sokan állandó nyomás alatt állnak, hogy adják fel hagyományos gondolkodásmódjukat és eljárási szokásaikat, és térjenek át nyugati módszerekre. Néhányan közülük már meg is kezdték az effajta átalakulást, hogy kedvére tegyenek külföldi üzleti partnereiknek, a legtöbb koreai azonban erősen meg van győződve róla, hogy az ő hagyományos kultúrájuk felsőbbrendű a nyugatihoz képest, és nem hajlik a megváltoztatására.

Chung (chuung) – Hűség koreai módra

A koreaiak mindig is nagy hangsúlyt fektettek a *chung* (chuung), vagyis a „hűség” fogalmára az irodalom, az oktatás és a viselkedés területén egyaránt. Korea hagyományos kultúrájában azonban a hűség nem volt olyan egyetemes fogalom vagy gyakorlat, ami általános értelemben jellemző lett volna az emberekre. Ehelyett olyan gondosan meghatározott és előírt magatartást jelentett, ami a férfúi felsőbbrendűség, az autoritarizmus, a hierarchikus társadalom, az ősök imádata, a regionalizmus és más, a körülményekből adódó tényezők konfuciánus szemlélete alapján állt. Koreai környezetben a hűség az alá az ernyőfogalom alá tartozott, amit ma szituációs etikának neveznek.

Általánosságban szólva az egyes koreaiak elsőrendű kötelességként hagyományosan a közvetlen családjuk iránti abszolút hűséget írták elő. A második prioritás a rokonok iránti hűség volt, majd ezt követően a barátok, a közösség és az egész nemzet iránti hűség következett a rangsorban. A koreaiak lojalitási kötelességeinek többségét már a születésük meghatározta, és ezek lényegében megváltoztathatatlanok maradtak, tekintet nélkül az illető személyek valódi érzéseire. A koreai családok, közösségek és általában a társadalom zárt jellege erősen korlátozta az emberek között létrejövő személyes kapcsolatok számát, s ennél fogva a lojális viselkedési kötelezettségek is csak szűk körre szorítkoztak.

A *chung* – eredeti konfuciánus értelmezése szerint – természetesen az erényhez kapcsolódó társadalmi elv volt. Egyéni szinten az erények meglétét a hűséget tanúsító cselekedetek bizonyították. A *chung* elvének a másik oldalát az jelentette, hogy a koreaiak elvárták mindazoktól, akikre kiterjesztették a lojalitásukat, hogy maguk is erényesek legyenek, és ezáltal kiérdemeljék az ő hűségüket, ebből viszont az is következett, hogy az érdemtelenek iránt nem kellett hűséget tanúsítani. A tényleges társadalmi gyakorlatban azonban az erények hiánya az apák, más magasabb státuszú családtagok és a helyi vagy országos hatóságok esetében nem mentette fel az embereket a hűség kötelezettsége alól. A hatalom birtokosai megkövetelheték az irántuk való hűséget, és ezt meg is tették, tekintet nélkül a saját karakterükre, és megbüntették azokat, akiket hűtlennek tekintettek.

A hűség konfuciánus fogalma még ma is mindenütt érvényesül Koreában, de az individualizmus, a személyes döntések és a személyes felelősségvállalás terjedésével párhuzamosan egyre kevésbé koncentrálttá, kevésbé egyoldalúvá válik. A fiatalok nem engedelmessé válnak, többé vakon a visszaéléseket elkövető vagy tisztességtelen apáknak; a feleségek nem maradnak hűségesek többé az őket bántalmazó vagy elhagyó férjekhez, hanem elválnak tőlük; a dolgozók pedig, akik úgy érzik, hogy nem megfelelően fizetik vagy kezelik őket, rendszeresen más állást keresnek, anélkül, hogy a konfuciánus értelemben vett szegény bármilyen gyötrelmét el kellene szenvedniük. A *chung* egyik valószínűleg leginkább szembeötlő példája a mai Koreában a nemzet mint egész irányában mutatkozik meg: a koreaiak különösen büszkék az országukra, és az iránta érzett hűségük jegyében készségesen hoznak áldozatokat hazájuk boldogulásáért.

A Koreában működő külföldi vállalatvezetőknek célszerű ésszerűen tartaniuk, hogy a koreaiak még ma is összekapcsolják a külföldi partnereik, különösen külföldi munkáltatóik iránt részükről tanúsított hűséget a tőlük elvárt hasonló szintű erényekkel, ideértve azt is, hogy a külföldiek milyen mértékig képesek a *chung* erényét is felmutatni. Bármilyen vélt vagy valós jele annak, hogy a külföldi oldal nem lojális (vagyis kizárólag a saját érdekeit tartja szem előtt, partnerei kárára), felmenti őket is a *chung* kötelezettségei alól.

A kölcsönös hűség fenntartása Koreában rendkívüli érzékenységet követel meg különféle kulturális elvárások irányában is, az ezek teljesítésére való készséggel és képességekkel együtt. Az ilyen szintű kulturális környezettudatosság és az ehhez szükséges tapasztalatok megszerzése rendszerint több éves elszánt erőfeszítéseket igényel.

Amíg a külföldiek el nem jutnak a hozzáértés ilyen magas szintjére, jól teszik, ha szorosabb személyes kapcsolatot próbálnak teremteni egy vagy több idősebb, tapasztalt koreai férfival és nővel, akik vállalkoznak arra, hogy a mentoraik legyenek.

Chungjaein [chuung-jay-eeen] – A közvetítők

Elmondható, hogy a modern kor beköszöntése előtti Korea nem a törvények, hanem a vallásos hiedelmek és szokások országa volt. Egészen 1910-ig, amikor Korea utolsó királyi dinasztiájának uralma hivatalosan véget ért, a lakosság viselkedését elsősorban a konfuciánus etika szabályozta, részletes előírásokkal az emberek közötti kapcsolatokra nézve, ideértve az állampolgárok és a kormányzati hatóságok közötti kapcsolatokat is. A századok folyamán a különböző királyok és miniszterek igen sok törvényt és szabályt hoztak, de a konfuciánus uralkodó osztály tagjai úgy vélekedtek, hogy minél kevesebb törvény van, annál jobb.

Az effajta konfuciánus attitűdöknek a törvények irányában az a meggyőződés volt az egyik fő oka, hogy ha nincsenek pontosan meghatározott törvények, akkor a kormányzat úgy értelmezhet minden cselekedetet vagy eszmét, ahogyan az számára a legelőnyösebb. Egy másik megfontolás szerint, ha valamely helyzet megítélésére nézve nincsenek precízen kidolgozott, iránymutató törvények, akkor az emberek jobban ügyelnek a viselkedésükre, mivel bizonytalanok azt illetően, hogy mi sodorhatja esetleg komoly bajba őket.

Maga Konfuciusz azt tanította, hogy minél több törvény van egy társadalomban, annál kevesebben fogják betartani azokat; és az állampolgáraik viselkedését szabályozó törvényekre alapozott társadalmak végül önmagukat rombolják le. Felfogása szerint az emberek csak akkor fognak békésen és együttműködő módon viselkedni, ha szülei és tanáraik arra nevelik őket, hogy tiszteletet és engedelmisséget tanúsítsanak az idősebbek és feljebbvalóik iránt, és támogassák őket törekvéseikben.

Korea egész történelme során a szülők és a tudós hivatalnokok voltak a megfelelő viselkedés bírái, és ők voltak felelősek a rend fenntartásáért. Mivel nem volt olyan részletes törvénykönyv vagy kódex, amelyre alapozhatták volna döntéseiket, a legtöbb vitás kérdést a *chungjaein* (chuung-jay-eeen), vagyis a „közvetítők” funkcióját betöltő tisztviselők

vagy mások rendezték el. Az emberek általában szívesebben vették igénybe a magánemberként működő chungjaein szolgálatait, mint a kormányzati tisztviselőket, mert az utóbbiak hajlamosak voltak szigorúbb ítéleteket hozni, és az mindig veszélyesnek számított, ha valaki felhívja magára a hatóságok figyelmét. A századok során ez a szélsőségekig vitt vonakodás attól, hogy bármilyen szinten kapcsolatba kerüljenek a hatóságok képviselőivel, mélyen beágyazódott az egyszerű emberek lelki világába, és különösen fontossá tette a chungjaein szerepét a koreai társadalomban.

Ez az attitűd igen erősen fennmaradt a mai társadalomban is, és a közvetítők továbbra is fontos szerepet játszanak magántermészetű és üzleti ügyekben egyaránt. A koreai üzletemberek különösen szívesen használnak fel közvetítőket a nemzetközi kapcsolataikban felmerülő viták rendezésekor, és nem szeretik, ha a külföldiek ügyvédek vonnak be a tárgyalásokba vagy azzal fenyegetőznek, hogy jogi útra terelik a dolgot.

A külföldi vállalatok Koreában úgy védhetik meg a legjobban saját érdekeiket, ha koreai chungjaein szolgálatait veszik igénybe. A legalkalmasabb jelölt erre az lehet, aki elég idős ahhoz, hogy a másik fél részéről eleve tiszteletben részesüljön; aki már nevet szerzett magának a gazdaságban vagy a diplomáciában, vagy magas rangú kormányzati pozíciót tölt be; továbbá aki külföldi oktatásban részesült és közvetítőként kifejtett működése során kiterjedt tapasztalatokat szerzett nemzetközi szinten is; és aki olyan hírben áll, hogy ítéleteit tárgyilagosan és tisztességesen hozza meg.

Ilyen közvetítőkből általában nincs hiány Koreában. A koreai kultúra arra ösztönzi az embereket, hogy miközben idősödnek, váljanak egyre inkább filozofikussá, és ez többségük számára egyenértékű azzal, hogy ésszerűen, tárgyilagosan és tisztességesen ítélik meg az elébük tárt ügyeket – olyanfajta bánásmóddal, amit tőlük maguktól ifjúkorukban és fiatalabb éveikben gyakran megtagadtak.

Természetesen a koreaiakra is igaz, hogy minél magasabban képzettek, minél tapasztaltabbak és minél sikeresebbek fő foglalkozásuk területén, annál valószínűbb, hogy olyan bölcsökké érnek meg, akik saját kultúrájuk határain túlra is képesek kitekinteni és valódi világpolgárok lesznek.

Chung mae (chuung may) – Elrendezett házasságok

Mindaddig, amíg Korea feudális családi rendszerét a második világháború végén, 1945-ben hatályon kívül nem helyezték, gyakorlatilag minden házasságkötés előre elrendezett volt és alá volt vetve számos kormányzati szabályozásnak és társadalmi szokásnak, amelyek némelyike egészen a koreaiak mint önállóan elkülönülő embercsoport első megjelenéséig nyúlt vissza a múltba.

Az egyesített Silla-korszakot (669-935) megelőzően az ugyanazt a családi nevet viselő, az egymással vérrokonságban álló és a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó személyek között tilos volt a házasságkötés. A Korjo-korszakban (918-1392) a fiatal férfiak és nők nem léphettek házasságra, ha szüleik vagy nagyszüleik közül bárki börtönbüntetésre volt ítélve, vagy a házasságkötés kitűzött időpontja valamelyik elhunyt szülő vagy házastárs hivatalosan előírt gyászának idejére esett volna. A korábbi időkben szokásban volt továbbá egy bizonyosfajta „folytatásos” monogámia is, amelyben az összeházasodó felek már előbb is rokonságban álltak egymással egy olyan házasság révén, ami az érdekes jelentéstartalmú *tae bagu* (tay bah-guu) néven volt ismert – ez a köznapi nyelvhasználatban „helyettesítő szexpartner” jelentett, képletesen pedig egyfajta férjpótlékra utalt.

A Korjo-dinasztia (918-1392) uralkodásának utolsó évei során a konfuciánus hatások fokozatos térnyerése a kormányzatban olyan intézkedések meghozatalához vezetett, amelyek megakadályozták, hogy a második házasságukban özvegyen maradt személyek harmadszor is házasságot kössenek. Bárki, aki harmadszor is házasságra lépett, feketelistára került a *chanyoan* (chah-n'yoh-ahn) elnevezésű nyilvántartásban, ami gyakorlatilag egyenlő volt azzal, hogy prostituálnak tekintették. 1485-ben a Csoszon kormányzat teljesen megtiltotta az özvegyek újránházasodását egy *Kyong Guk Taejon* (k'yohng guuk tay-joan) címet viselő rendelettel, melynek jelentése „a tiszteletreméltó nemzet nagykönyve”. Ennek a rendeletnek a súlyát csak tovább növelte, hogy az olyan felsőosztálybeli nőknek a fiait és unokáit, akik nem engedelmeskedtek a törvénynek és újránházasodtak, végleges érvénnyel kizárták a kormányzati pozíciók betöltésének előfeltételét jelentő hivatalnoki vizsgák letételéből. Az egyedüli olyan férfiak, akikre ez a törvény nem vonatkozott, a királyok vejei voltak.

A *Kyong Guk Taejon* egyik eredménye az úgynevezett „rabolt házasság” intézményének kialakulása volt a közembereknél és a még náluk is alacsonyabb státuszúaknál. A férfiak elrendezték a barátaikkal, hogy elrabolnak számukra egy özvegyet az otthonából, és ha már egyszer együtt háltak az elrabolt „menyasszonnyal”, a házasságot a társadalom és a jogrend is elismerte törvényesként. Az özvegyek sok esetben maguk rendezték meg – barátaik segítségével – a saját elrablásukat, mivel ez volt az egyetlen mód arra, hogy újra házasságot köthessenek.

A Csozon-dinasztia (1392-1910) idején a felsőbb osztály körében érvényben volt a házasságkötés tilalma abban az időszakban, amikor az udvar menyasszonyt vagy férjet keresett a királyi hercegek vagy hercegnők számára. A legtöbb felsőbb osztálybeli család nem akarta, hogy gyermekei beházasodjanak a királyi családba, mivel ez gyakorlatilag fogollyá tehetné őket az udvarban, továbbá különösen veszélyes helyzetbe kerülhetek a pártos felkelések során, és ha a királyi család tagjaival összeházasodott fiaik vagy lányaik gyermekeiként halnak meg, az könnyen a család vérvonalának megszakítását jelenthette volna.

Az udvarhoz tartozó nők, köztük a királynők és a hercegnők is – azon kívül, hogy a királyi udvarban elszigetelten kellett élniük – kötelesek voltak különféle munkákat elvégezni. Mindenkinél, még a királynőnek is kötelessége volt a selyemhernyók gondozása, mivel ezt a speciális tevékenységet az erkölcsös gondolkodásmód és az erényes viselkedés szempontjából nevelő hatásúnak tartották. Egy másik ok, amiért a legtöbb nő nem akarta, hogy kiválasztassanak az udvarban feleségjelölti szerepben végzendő szolgálatokra, az volt, hogy elbocsátásuk után hivatalosan tilos volt számukra a házasságkötés.

A Csozon-korszak elején a királyi család valamely tagjának halálát követő gyász idején minden házasságkötés be volt tiltva. Törvénnyé tették, hogy minden jegyespárnak két évet kellett várni a házasságkötésre, ha azt megelőzően bármelyik tagjának a családjában haláleset történt. Az ennek a törvénynek megszegéséért járó büntetés egy bambuszbottal kimért száz botütés volt, ami rendszerint eltörzította a megbüntetett testét, és halálos is lehetett.

A törvényesen engedélyezett házasodási életkor a Csozon-érában a lányok esetében 14 év, a fiúknál pedig 15 év volt, de a lányok gyakran ennél korábban is férjhez mentek, főként akkor, ha egyik szülőjük gyógyíthatatlan betegségben szenvedett vagy már ötven év felett járt.

A Csozon-korszakban a felsőbb osztályhoz tartozó férfiak annyi második feleséget (ágyast) tarthattak, amennyit csak akartak, és amennyit

el tudtak tartani. A közemberek osztályából származó ilyen másodlagos feleségek neve *jang chop* (yahng chope) volt. A legalsóbb osztály (a mészárosok, hivatásos szórakoztatók és rabszolgák) köréből származókat a *chon chop* (chohn chope) néven ismerték. Amikor egy férfi közrendű nőt vett magához második feleségként, ebből az alkalomból leegyszerűsített szertartásra került csak sor. Ha a nő a legalsóbb osztályból származott, semmiféle szertartás nem volt kötelező. A másodlagos feleségeknek nem volt semmiféle legális társadalmi pozíciójuk, és a gyermekeiket törvénytelennek tekintették. Fiaik számára tilos volt a kormányzati szolgálat betöltéséhez előírt vizsgák letétele, ami a belépőt jelentette a legmagasabb rangú állásokhoz a társadalomban.

A vidéki régiókban egészen a legutóbbi időkig az volt szokásban, hogy az új asszonyt közvetlenül az esküvő után bemutatták férje vérrokonainak és más családtagjainak is a *pyebaek* (peh-bahk) elnevezésű szertartás során. Egy másik régi, azóta már mellőzött gyakorlat szerint az esküvők résztvevői elkísérték az új asszonyt és a férjét abba a helyiségbe, ahol az első éjszakájukat szándékozták eltölteni. Ott a rokonok, akik addigra már többnyire részek voltak, leselkedő lyukakat vájtak a papírajtókba, hogy megleshessék őket. Mihelyt azonban az új házasság elkezdte a szertartásos levetni díszes esküvői ruháikat, a férj eloltotta a szobát megvilágító gyertyát (két pálca közé szorítva az égő kanócot, nem pedig elfújva, mert az elűzte volna a jó szerencséjüket), s ezzel megakadályozta, hogy a kukkolók bármit is lássanak.

A *chung-mae* (chuung may), vagyis az „elrendezett házasságok” még ma is előfordulnak Koreában, és többnyire a felsőbb osztály köreiben kötetnek, melynek tagjai nagyobb fontosságot tulajdonítanak a felek társadalmi és gazdasági helyzetének, továbbá a vidéki területeken élő közembereknek is, ahol jobban fennmaradtak a régi hagyományok. Az „elrendezett házasságok” az esküvők alkalmából rendszerint több évszázados szokásokat követnek. Ezek között a legfontosabb a leendő pár úgynevezett „négy pillérének” gondos megvizsgálása, ami születésük idejének asztrológiai tanulmányozását jelenti, beleértve nemcsak az évet, hónapot, napot, hanem még születésük óráját is.

Az erre a „négy pillére” alapozott előrejelzések a házasulandó felek egészségét, várható élettartamát és anyagi sikereit, nem pedig magát a kapcsolatot érintik. Azt, hogy a pár várhatóan harmóniában fog-e együtt élni vagy sem, a *kung hap* (kuung hahp), a „harmónia-együttható” mutatja meg, amit rendszerint egy jövőmondó határoz meg. A *kung hap* eredményei rendszerint elsőbbséget élveznek a „négy pillérrel” szemben. Ha a pár harmónia-együtthatója alacsony értékű, ak-

kor általában le is mondanak a házasságról, és a potenciális partnerek keresése újrakezdődik.

Ha mind a *kung hap*, mind a „négy pillér” pozitív, akkor a következő lépés az eljegyzési ceremónia a lány otthonában, egy étteremben vagy szállodában. Ebből az alkalomból a fiatal pár ajándékot ad egymásnak, és a férjfelölt szülei szertartásosan megajándékozzák a lány szüleit egy kézzel gyártott fehér papírlappal, amelyre a fiúk négy pillérét írták le. A két család ezután közösen dönt az esküvő időpontjáról. Az első négy szemközti találkozás az elrendezett házasságot kötni szándékozó felek között a *matson* (maht-sohn) nevet viseli.

Ettől kezdve a *yon-ae* (yohn-ae), vagyis szerelmi házasságok és a *chung-mae* esetében követett szokások hasonlóak. Körülbelül egy nappal az esküvő kitűzött időpontja előtt a vőlegény családja egy nagy faládában ajándékokat küld a leendő fiatalasszonynak. A láda neve *ham* (hahm), ami valójában csak annyit jelent, hogy „láda”, de speciálisan csakis arra a ládára használják, ami az esküvői ajándékokat tartalmazza. Az ajándékok rendszerint ékszerek, valamint többnyire piros és kék selyemanyag, amit a hagyományos öltözékek elkészítéséhez használnak, s együttesen a *yemul* (yeh-muul), vagyis „figyelmességi ajándékok” nevet viselik. (Az esküvő napján az ismerősök és munkatársak általában speciális fehér borítékokba helyezett pénzt ajándékoznak az ifjú párnak. A közeli barátok gyakran személyes jellegű dolgokat adnak a menyasszonynak és a vőlegénynek.)

A vőlegény barátai – rendszerint emelkedett hangulatban az elfogyasztott italoktól – elviszik az ajándékokat tartalmazó ládát a lány otthonához. Egy régi diáktársam és barátom, Don Hackney, aki Koreában házasodott meg, elmondta, hogy a vőlegény barátainak csoportját, akik a ládát a menyasszony házához viszik, a következőképpen osztják meg a feladatot: kijelölnek közülük egy vezetőt, azután egy „lovat” (aki ténylegesen viszi a ládát) és két „lovagot” akik a lovat őrzik. A „ló”, aki néha szárított szépiából készült maszkot visel, egyetlen mozdulattal sem tehet anélkül, hogy a vezető erre utasítaná. Amikor a csoport megközelíti a menyasszony házának ajtaját, a vezető többször egymás után megálljt kiált a „lónak”, majd megengedi, hogy fokozatosan, apránként haladjon tovább az ajtó felé, miközben a menyasszony családtagjai és barátai kisebb pénzösszegeket adnak át a vezetőnek. Ezt a pénzt később arra használják fel, hogy az egész csoportot elvigyék szórakozni, további italok és ételek elfogyasztása mellett.

A legtöbb mai esküvőt Koreában kifejezetten erre a célra szolgáló esküvői termekben, szállodák bankett-termében vagy keresztény

templomokban tartják. A menyasszony és a vőlegény ma már gyakrabban visel nyugati stílusú öltözetet, mint hagyományosat. Maga a házasságkötési szertartás nagyon hasonlít egy tipikus nyugati esküvőre. A menyasszonyt az apja kíséri oda a vőlegényhez. A menyasszony és a vőlegény szemben áll az anyakönyvvezetővel, amikor leteszik az esküt. Az anyakönyvvezető ezután hosszú beszédben felsorolja a házastársak kötelességeit és elmondja, miként kell törekedniük arra, hogy a házasságuk sikeres legyen.

Amikor a beszéd véget ér, az ifjú pár a vendégek felé fordul és meghajol. Ezzel véget ér a formális szertartás, ami után fényképezkedés következik. A bőséges és választékos büfé-típusú étkezésre rendszert egy ehhez a teremhez csatlakozó vagy közeli étteremben kerül sor (egy vendégek már korábban távoznak a szertartásról, vagy azt teljesen ki is hagyják és egyenesen az étkezéshez sietnek). Azok a párok, akik nyugati stílusú öltözködéskben mondják ki az esküt, a szertartást követően azonnal átöltöznek hagyományos koreai viseletbe a fényképezkedéshez.

Ha a fiatal pár keresztény, ami elég gyakori eset, mivel a koreaiak 25 százalékát hivatalosan keresztényként tartják nyilván, az esküvő lehet teljes mértékben nyugati stílusú is, tortával és a szokásos hozzávalókkal.

Chuso (chuu-soh) –

Odatalátni egy megadott címre

Egy megadott *chuso* (chuu-soh), vagyis „cím” segítségével odatalátni valahová a koreai városokban körülbelül ugyanolyan nehéz feladat, mint a közmondásos tűt megtalálni egy szénakazalban. Ténylegesen az a helyzet, hogy szinte nem is lehetne jobb példával illusztrálni a koreai és a nyugati gondolkodásmód különbségét, mint az utcák elnevezésében és az épületek címmegadási céllal történő számozásában mutatkozó különbségekkel, mert itt mindenki számára világosan láthatóvá válnak a Nyugat logikája és racionalitása, illetve a Kelet „logikátlansága és irracionalitása” közötti szakadékok, közvetlen mindennapi tapasztalatok alapján.

A múltban Koreában (csakúgy, mint Japánban) a legtöbb utcának nem volt neve, és az épületeket sem számozással, sem semmiféle más módon nem lehetett azonosítani, ami idegenek számára lehetetlenné tette, hogy útbaigazítást kapjanak egyes épületek vagy otthonok megtalálásához azoknak az utcáknak a neve alapján, ahol – vagy legalább a

közelükben – azok elhelyezkedtek. Továbbá a házakat és az épületeket nem az utcákon elfoglalt helyük sorrendje szerint számozták, hanem egyfajta regionális rendszernek megfelelően, amelyben a számok az építésük idejének sorrendjét követték. Más szóval olyasmi, mint „utca, házszám” nem létezett, helyette az adott körzetre utaló címek voltak. Az egyes címeknek semmi közük nem volt az épületek tényleges, utca szerinti elhelyezkedéséhez.

Bizonyos helyek megtalálásának a problémáit Szöulban és más nagyvárosokban csak tovább bonyolította, hogy számos út, utca vagy köz, átjáró stb. egymáshoz való kapcsolatában alig vagy egyáltalán nem lehet felfedezni bármiféle rendszert, minek következtében olyan útvesztők alakulnak ki, amelyek a kívülállók számára teljesen áthatolhatatlanná teszik a dzsungelt. Ez a zavaros rendszer azt vonja magával, hogy a koreaiak (és az ott lakó külföldiek is) elsősorban a jól ismert te-reptárgyak mint iránypontok és kiemelkedő speciális épületek alapján navigálnak. Miután pedig megérkeztek a keresett hely közelebbi környezetébe, akkor kezdődik igazán a „tű a szénakazalban” felkutatása.

Sok utcának és a legtöbb kisebb köznek a koreai városokban még ma sincs neve. Az egyedüli utcák, amelyeket már elneveztek, általában a fontosabb közlekedési útvonalak (és jó néhány esetben ezeknek is először az ott letelepedett külföldiek adták meg a nevét). A házak és épületek számozási rendszerét egyes újabban beépített körzetekben és kerületekben mostanra már racionalizálták, de a legtöbb városi körzet még ma is olyan labirintus, amelyben a címek kijelölése nem áll semmiféle szemmel látható kapcsolatban az utcákkal, és valami olyan rendszerben történik, melynek követése a koreaiak számára éppen olyan kényelmetlen, mint a külföldieknek.

A koreai városok kerületekre (*gu* vagy *ku*), körzetekre (*dong*) és szekciókra vagy tömbökre (*ka*) vannak felosztva. Mindegyik *gu* több *dong*-ból tevődik össze. (Szöulban 24 *gu* és több mint 500 *dong* van.) A házak és épületek meg vannak ugyan számozva, de a számok legtöbbször nincsenek feltüntetve az épületeken, legalábbis nem oly módon, hogy jól láthatók legyenek. A címek az illető kerület (*gu*) megadásával kezdődnek, amit a körzet (*dong*) és a szekció vagy tömb (*ka*) megnevezése követ, majd a házszám, és végül a ház gazdájának vagy az épületnek a neve.

Egy tipikus lakcím (koreaiul megadva) például a következő: „Szöul, Choong gu, Shokong dong, 87, a ház vagy a gazda neve”. (A koreai postaszolgálat elfogad – és kézbesít – olyan, külföldről érkező küldeményeket is, amelyeket nyugati módon címeznek, először a címzett

nevét, majd az utcát és a házszámot, a kerületet, a várost és az országot megadva). A vidéki területeken a megye (*gun*) és a falu (*ri*) neve kerül a város és a kerület helyére a címzési rendszerben.

A koreaiul nem beszélő külföldiek számára, akik el akarnak jutni valamilyen magánlakáshoz vagy kevésbé ismert hivatali épülethez taxival a legjobb megoldás az, ha megkérnek egy koreait, hogy hívjon fel az adott címen valakit és kérjen pontos instrukciókat az odajutáshoz. Ezután az illető felvázolhatja a hely térképét, a kerület és a körzet nevét *hangul* (hahng-ul) karakterekkel leírva és a közeli iránypontok feltüntetésével, amit átadnak a taxisofőrnek. Koreában majdnem minden szálloda készenlétben tartja saját címkártyáit, angolul és koreaiul is feltüntetve rajtuk a megtalálásához szükséges adatokat, amelyeket már a bejelentkezéskor vagy az információs pultnál a vendégek rendelkezésére bocsátják. Ezeket a kártyákat pontosan arra a célra készítik, hogy a taxisofőröknek vagy másoknak megmutatva biztonságosan lehetővé tegyék vendégeik számára a visszajutást a szállodába.

Dong ari [dohng ah-ree] – Hobbicsoportok

A társadalom hierarchikus szerkezete, a nemek egymástól való elkülönülése, az egyes családok, közösségek és klánok kirekesztő jellege és általában az egész életstílus Korea történelmének már a legkorábbi korszakaitól egészen az 1960-as és '70-es évekig erősen korlátozta az adott csoportokon kívüli személyekkel köthető barátságokat és mindazokat a tevékenységeket, amelyek nem közvetlenül a megélhetést vagy a különféle vallási szertartások és ünnepek megtartását szolgálták. A kifejezetten pihenésre és kikapcsolódásra szolgáló időtöltés a szó modern értelmében a legtöbb ember számára gyakorlatilag nem létezett.

Voltak játékok, amiket a gyermekek játszottak, bizonyos ünnepek alkalmából sporteseményeket is rendeztek, és a felnőtt férfiak előjoga volt, hogy különféle teaházakat és szeszcsinálókat kínáló házakat látogassanak, de az élet Koreában többnyire nem tette lehetővé, hogy az emberek bármilyen célból a saját személyes kívánságaikat vagy szakmai érdeklődésüket kövessék.

A feudális családi rendszer megszűnésével és az anyagi jómód beköszöntésével a huszadik század második felében mindez elkezdett megváltozni. Az emberek – ekkor először az ország története során

– nemcsak politikailag és társadalmilag váltak szabadabbá személyes érdeklődésük követésére, hanem emellett még az anyagi eszközeik is megvoltak hozzá, hogy megtehessék ezt. Igen sok ember kezdte elfoglalni magát különféle *ch'wimi* (chee-we-me), vagyis „hobbik” üzésével, amelyek a gazdag nyugati nemzeteknél már régóta népszerűek voltak. Az egyik érdekesebb ilyen új fejlemény a koreai társadalomban a főiskolai és egyetemi kampuszokon az úgynevezett *dong ari* (dohng ah-ree), vagyis „hobbicsoportok” kialakulása, és ez a láz fokozatosan áterjedt az egész lakosságra. A korai egyetemi vagy főiskolai csoportokban űzött „hobbik” bizonyosfajta „zártkörű tevékenységekként” váltak ismertté és olyan dolgok köré szerveződtek, mint az éneklés, általános vitacsoportok, olvasóköri, a *sojangjanggi* (sohjang-jangghee), vagyis a „keleti sakk” – ez utóbbi megnevezésére használatos az angol chess szó kissé eltorzított alakja, a *ch'essu* (chehssuu) is –, valamint különféle önkéntes tevékenységek.

A mai Koreában vannak ilyen *dong ari* körök gyakorlatilag mindenféle szabadidős tevékenységre, amit csak el lehet képzelni, a versolvasó köröktől és utazáskedvelő csoportoktól a számítógép-felhasználók különféle közösségéig, amelyek személyes vagy szakmai érdeklődés alapján szerveződő elektronikus hálózatokat alkotnak. A legtöbb *dong ari* tagjai között nők és férfiak is vannak, és – az adott tevékenységtől függően – az életkor sem akadály. A csoportokban általában van egy névleges tagsági díj.

A japánokhoz, tajvaniakhoz és más ázsiaiakhoz hasonlóan, akik a második világháború befejeződése és a demokratikus elvek bevezetése után ízlelték meg életükben először a szabadságot, a koreaiak is igen komolyan veszik a saját *dong ari* köreiket, és igen sok időt és pénzt áldoznak rájuk. Ezek a körök olyanfajta szabadságot képviselnek, amit soha azelőtt nem tapasztaltak Koreában még az elit *jangban* osztály és a királyi udvar tagjai sem, és mintegy szimbolizálják azt a rendkívüli előrehaladást, amit Korea az 1960-as évek óta megtett.

A *dong ari* gyors terjedése a koreaiak társadalmi emancipációjában betöltött fontos szerepén túlmenően jelentősen hozzájárult Korea tömeges belső piacának kialakulásához is, erősen növelve a különféle szabadidős eszközök, kiegészítők és felszerelések iránti vásárlói igényeket, a könyvektől a túrabakancsokig.

A Koreában tartósan letelepedett külföldiek, akik szeretnék kiterjeszteni barátaikból és munkatársaikból szerveződő személyes és szakmai hálózataikat, jól járnak, ha csatlakoznak egy vagy több számukra megfelelő *dong ari* közösséghez.

Enuri (eh-nuu-ree) –

Az alkudozás ösztársadalmi művészete

A legtöbb régi társadalomban az alkudozás természetes részét alkotta minden gazdasági cserekapcsolatnak, mivel nem voltak egyetemlegesen elfogadott elvek az árucikkek vagy a munkaerő rögzített árának meghatározására. Minden személyes döntés kérdése volt. Korea is egyike annak a sok régi társadalomnak szerte a világon, amelyekben az *enuri* (eh-nuu-ree), vagyis az „alkudozás” mindmáig fennmaradt mint fontos gazdasági és kulturális tevékenység, különösen a nyilvános piacokon és a kisebb családi vállalkozásként működő üzletekben.

Mivel az *enuri* már hosszú ideje részét alkotja a koreaiak társadalmi érintkezésének, rendszerint eléggé értenek hozzá, és nem érzik magukat hátrányos helyzetben, amikor neves és tapasztalt kereskedőkkel kívánnak tranzakciókat folytatni. Amikor azonban utcai árusokkal kerülnek kapcsolatba, meglehetősen óvatosan járnak el, és büszkék arra, ha a végsőkéig képesek ragaszkodni a saját árajánlatukhoz.

Azok a Koreába látogató külföldiek, akiknek még nincsenek tapasztalataik az alkudozásban, hajlamosak igen kényelmetlenül érezni magukat, amikor szembe kerülnek azzal, hogy vagy alkudozniuk kell, vagy irreálisan magas árat kell fizetniük – főként amikor a helyzetet még nyelvi problémák is nehezítik. A külföldi utazók Koreában az első tapasztalataikra az alkudozás terén gyakran Szöul két óriási nyilvános piacának egyikén, a híres *Tongdaemun* (tohng-day-muun), a „Nagy Keleti Kapu” vagy a *Nandaemun* (nahn-day-muun), a „Nagy Déli Kapu” piacon tesznek szert. Hasonló élményeket kínál az *Itaewon* (e-tay-wahn) elnevezésű, igen híres turista-, bevásárló és szórakozónegyed is, ahol az üzletek és utcai árusok százai versengenek egymással a vásárlókért.

A szupermarket-lánccok, az áruházak és más elsőrangú kiskereskedelmi üzletek Koreában rögzített áron kínálják áruikat, és a vásárlóiktól nem várják el, hogy alkudozzanak. (Nekem azonban sikerült már tízszázalékos engedményt elérnem neves szöuli áruházakban is egyszerűen azért, hogy kértem – ezt a speciális kedvezményt kiterjeszthetik külföldi vásárlókra is, akik több viszonylag drága holmit vásárolnak egyszerre.)

Veterán külföldi alkudozó mesterek Koreában azt a tanácsot adják a vásárlóknak, hogy az olyan helyeken, ahol az alkudozás

az elfogadott gyakorlat, gondosan vizsgáljanak meg minden árut, ami érdekli őket, különösen akkor, ha azok nemzetközileg ismert márkanévet viselnek, mert könnyen lehet, hogy hamisítványok. Egy másik dolog, amire érdemes figyelni, a selejtes vagy különféle hibás áruk előfordulása. Mindkét esetben az a legjobb, ha azzal kezdjük az alkut, hogy a kért ár 60-70 százalékát ajánljuk fel az áruért. A vásárlónak természetesen úgy kell tennie, hogy már sétál is tovább, ha az árus nem fogadja el az ajánlatot. A nagyobb bevásárló körzetekben ugyanazokat az árucikkeket meg lehet venni különféle eladóktól más-más áron is, tehát számos alkalom kínálkozik a legjobb választásra.

A koreaiak hagyományosan igen jól tudnak alkudozni a nyilvános piacokon és a vállalati irodákban egyaránt, mivel osztály-hovatartozási és rang- vagy pozíció-alapú társadalmi berendezkedésük parancsoló szükségé tette számukra, hogy szert tegyenek a megfelelő szóbeli kifejezőkészségre és megtanulják, hogyan lehet érzelmeikre apellálva kezelni az embereket. A mai koreai társadalom már sokkal kevésbé hierarchikus és konzervatív, mint a múltban volt, de a hagyományos kultúrának még mindig elég nagy része fennmaradt ahhoz, hogy az efféle készségek ma is alapvető szerepet játsszanak a magántermészetű dolgokban és a közügyekben is.

Az olyan alkudozások, amelyekbe egész csoportok kapcsolódnak be, gyakran nagy lármával járnak, amikor sokan és többnyire igen hangosan beszélnek egyszerre egy hagyományos folyamatban, amit a *chuoni-batkon* (chuu-oh-nee baht-koh-nee) névvel jelölnek, melynek jelentése egyfajta „adok-kapok” és olyasminak számít, amit a legtöbb koreai mesteri szinten művel. Egy másik gyakran használt régi kifejezés a valami fölött több ember részvételével folyó alkudozásra az *oksinkaksin* (ohk-sheen-kahk-sheen), ami szó szerint „ide-oda lökdösést” jelent.

Az üzleti és politikai tárgyalásokban részt vevő nyugatiak, akik ahhoz vannak hozzászokva, hogy nem érzelmeikre és verbális készségekre, hanem a tényekre és a logikára támaszkodjanak, gyakran komolyan hátrányos helyzetben találják magukat, amikor koreai partnereikkel egyeztetnek. A koreai alkudozási technikákban jó adag színpadias elemet lehet találni, amelyek egyszerűen a padlóra küldik azokat, akik nem elég ügyesek a teátrális eszközök felhasználásában céljaik elérésére.

Haengbok (hang-bohk) –

A boldogság keresése

Az Amerikai Egyesült Államok alapító atyái úgy vélték, az emberi lényeknek joguk van ahhoz, hogy boldogak legyenek és elegendő szabadságot is élvezniük kell ahhoz, hogy törekedhessenek a boldogságra – ez olyasmi volt, amit egészen addig sem a vallások, sem a társadalmi szerződések nem ismertek el formálisan sehol a világon.

A *haengbok* (hang-bok), vagyis a „boldogság” mint az embert születésétől fogva megillető jog fogalma a régi Koreában – csakúgy, mint másutt is – teljesen ismeretlen volt, először is azért, mert az emberek élete általában kemény és gyakran kegyetlen volt, másodsor pedig azért, mert az emberek valójában semmiféle ellenőrzést sem gyakorolhattak életük minősége fölött. Ilyen környezetben a *haengbok* ritka és véletlenszerű adomány volt. Az emberek meg voltak győződve arról, hogy a boldogság valami olyasmi, ami csak az isteneknek jár a mennyekben, nem pedig olyan dolog, amiért nekik maguknak lehetett volna – és kellett volna – megküzdeniük. A boldogság tehát csak azoknak jutott osztályrészül, akiket az istenek kedveltek, és inkább szerencse dolga volt, mintsem a kemény munkáért vagy a helyes életvitelért járó jutalom.

Kyu Tae Yi koreai esszéíró szerint a modern idők beköszönte előtt Koreában azokat az embereket, akik azt állították, hogy boldogak vagy annak látszottak, a többség gyakran gyanakvással kezelte, mert ők maguk nem voltak képesek megtapasztalni a boldogságot. Csak az 1960-as és '70-es évek gazdasági fellendülése és szabadabb politikai légköre hozta el azt az időt, amikor a koreaiak országuk történetében először elérhették a jómód és a biztonság olyan szintjét, ami lehetővé tette számukra, hogy megélhessék a *haengbok* örömeit viszonylag hosszabb időszakokban is.

A mai felmérések azt mutatják, hogy a koreaiak általában „elég boldogok”. Most először módjuk van fontosabb anyagi és érzelmi szükségleteik kielégítésére és rendszeresen megengedhetik maguknak a bőséges evés-ivás élvezetét családjuk és barátaik körében, az utazást és a részvételt kulturális eseményeken. A felső középosztály és a felső osztály tagjai ma szinte a megcsömörlésig is belevethetik magukat különféle anyagi és érzéki gyönyörökbe, mintegy visszahatásként is a korábbi idők viszontagságaira. Míg esetleg nem is nevezik önmagukat kifejezetten „boldognak”, a *manjok* (mahn-joak), vagyis az „elége-

lettség” szintje náluk a legmagasabb, amit valaha is sikerült elérni az országban.

A koreaiak azt mondják, hogy a boldogság legnagyobb akadályai ma az autoritarizmus és elitizmus, ami – a köztársasági elnöki rendszer és általában az egész társadalom demokratizálása terén elért jelentős haladás dacára – még mindig áthatja a politikai és gazdasági rendszert. Ezek a panaszok elsősorban a kormányzás bürokratikus jellegét és azt a militáris szemléletet illetik, ami még ma is uralkodik Koreában a kormányzás és az üzleti vállalkozások vezetése terén.

Miután történelmük során először megízlelték az intellektuális és szellemi szabadságot, a koreaiak ma arra vágyanak, hogy megszabaduljanak másfajta korlátozásoktól is. Ugyanakkor nehézséget okoz számukra az a dilemma, hogy ha egyre többet és többet feladnak hagyományos kulturális értékeikből, az vajon csakugyan több boldogságot fog-e eredményezni, vagy pedig olyanfajta társadalmi bajokhoz vezethet, mint amelyek ma járványszerűen fertőzik az Egyesült Államokat és más nyugati országokat.

Ez a dilemma jelenti talán a legnagyobb társadalmi kihívást, amivel a koreaiaknak valaha is szembe kellett nézniük. Ám az Ázsia konfuciánus szférájában élő emberek körén belül az ő esetükben sokkal nagyobb valószínűséggel lehet számítani arra, hogy sikeresen meg fogják tudni őrizni hagyományos kultúrájuk legjobb elemeit, miközben folytatják a *baengbok* keresését, ami csakis olyan társadalomban vezethet sikerre, amely garantálja nemcsak a jogokat, hanem az eszközöket is a boldogság eléréséhez.

Hakgajok (hahk-gah-joak) – Kétféle generációs családok

Az 1970-es évekig egy tipikus koreai háztartásban három vagy négy generáció élt együtt. A legrégebbi idők óta az volt a szokás, hogy minden háztartásban a legidősebb fiú lép az apa helyére. Miután a legfiatalabb fiúk is megházasodtak, azok a családok, amelyek megengedhették maguknak ezt a költséget, segítették őket a saját háztartásuk megalapításában. Ezután a folyamat ismétlődött, és így jöttek létre a három- és négygenerációs családok, akik ugyanazon a lakóhelyen osztoztak.

Ez a szokás problémák végtelen sorát okozta a koreai családokban, mivel elkerülhetetlenné tette a súrlódásokat, ám ugyanakkor biztosította azt is, hogy egyetlen családtag sem maradhatott magára min-

den segítség nélkül. A legidősebb fiúk egyik legfontosabb kötelessége volt a gondoskodás az idős szülőkről – és ezt a felelősséget minden esetben a feleségük vállára rakták. Ennek eredményeként a legtöbb idős szülő viszonylagos kényelemben élhette le egész életét, anélkül, hogy aggódnia kellett volna azért, hogy legyen otthona, elegendő enivalója, és legyen körülötte valaki, aki gondoskodik más személyes szükségleteiről.

Korea átalakulása erősen iparosodott, jómódú társadalommá az 1960-as és 1970-es években vált, és alapvetően megváltoztatta ezt az ősrégi szokást a társadalomban, egy teljesen új elem, nevezetesen a *hakgajok* (hahk-gah-joak), a „kétféle generációs családok” megjelenésével. Az 1990-es évek elejére a *hakgajok* túlsúlya alapvetően megváltoztatta nem csupán az ország társadalmi szerkezetét, hanem a gazdaság jelentős részét is. A váltás a három- és négygenerációs háztartásoktól a kétféle generációs háztartásokra kiugró növekedést eredményezett a lakások, a bútorok, a konyhai felszerelések és edények, valamint mindenféle egyéb háztartási kellék iránti kereslet terén, ami rendkívüli lökést adott Korea egész belső piacának fejlődéséhez.

Természetesen még ma is sok többgenerációs család él együtt Koreában, különösen a vidéki régiókban, de ezek egyre inkább kivételnek tekinthetők, mint a normának. A többgenerációs családoktól való elmozdulást nem csupán az újonnan összeházasodott fiataloknak az a vágya táplálta, hogy függetlenné válhassanak a szüleiktől. Maguk a szülők is, akik immár tehetősebbek lettek és maguk is jóval nagyobb függetlenséghez szoktak hozzá, mint amit az ő szüleik annak idején élvezhettek, gyakran szívesebben éltek külön a fiataloktól, mintsem hogy immár megházasodott gyermekeik szolgálatában rájuk háruljanak a házvezetők, szakácsok és bébiszitterek feladatai.

Mivel a *hakgajok* (hahk-gah-joak) terjedésének jelensége és az ebből fakadó hatások teljesen újak voltak Koreában, az 1990-es évek közepére ez a kifejezés egyfajta gyűjtőnévvé vált mindazokra a változásokra vonatkozóan, amelyek a társadalmi infrastruktúrában és az emberek lelkületében végbementek. A *hakgajok* (hahk-gah-joak) ma a koreai háztartások növekvő többségére jellemző, és hatással van az ország társadalmi, gazdasági és politikai életének minden aspektusára.

A *hakgajok* által ösztönzött számos kulturális változás közé tartozik az ősök imádatában bekövetkezett jelentős csökkenés, valamint a szülők iránti tisztelet és tiszteletadás ősrégi szokásának általános visszaszorulása, továbbá a megkülönböztetett tiszteletet kifejező nyelv-

vezet használatának csökkenése, és általában a családi kötelékek lazulása, amelyek a múltban oly fontos szerepet játszottak a koreaiak életben maradásában és sikereiben egyaránt.

A *bakgakok* a maga idején pozitív szerepet töltött be a tömeges piacgazdaság létrehozásában és segített táplálni az életszínvonal gyors ütemű emelkedését, általános kulturális hatása azonban hosszabb távon negatívnak is bizonyulhat.

Haksaeng [hahk-sang] – A koreai egyetemisták világa

A felsőoktatásban való részvétel Koreában az 1880-as évekig általában az elit tudós-hivatalnoki *jangban* osztály fiai számára volt fenntartva, akik tanulmányaik végeztével monopolhelyzetbe kerültek gyakorlatilag minden helyi és országos kormányzati pozíció betöltésénél az országban. A fiatal koreaiak nagy többsége számára tehát az, hogy valamelyik felsőoktatási intézmény hallgatói lehessenek, elérhetetlen vágyálom maradt. Amikor viszont ez az oktatási monopólium megszűnt, az egyszerű koreaiak százezrei özönlöttek az újonnan megnyílt középiskolákba, illetve a főiskolákra és egyetemekre, csatlakozva a *baksaeng* (hahk-sang), vagyis a „diákok” korábban exkluzív és privilegizált osztályához.

A koreai *baksaeng*-nak ez az új csapata – eltérően az öröklődő elit osztály-hovatartozás révén korábban a felsőoktatásba került ifjaktól – nem volt többé elkötelezett a társadalmi és gazdasági status quo fenntartásában, ami a *jangban* osztályt hatalmon és általában gazdagságban tartotta több mint ezer éven keresztül. A fiatalok változást követeltek. A magasan képzett koreaiaknak ez az új osztálya állt az élére az ország 1910 és 1945 közötti japán gyarmatosításával szemben kibontakozott ellenállásnak, és a függetlenség visszanyerése után vezető szerepet játszott a Korea militáns vezetői ellen folytatott küzdelemben is.

Az 1950-es évektől az 1980-as évekig Koreában gyakran meglepetést és néha valóságos sokkot jelentett a nyugatiak számára, hogy a koreai *baksaeng* képviselői milyen készségesen hajlanak a kormányzat elleni tiltakozásokban való részvételre. Ezek a diákok azonban nem teremtettek precedenseket és nem is utánozták a politikailag aktív nyugati diákokat, hanem az ókori időkre visszanyúló ázsiai hagyományokat követték.

Ázsia konfuciánus szférájában az értelmiség hagyományosan a saját jogának és kötelességének tekintette a kormányzati vezetők viselkedésének figyelemmel kísérését, valamint azt is, hogy követeljék a leváltásukat, ha nem megfelelően töltötték be hivatalukat. A korábbi évszázadokban az autoritárius és korrupt kormányzatok bírálataira felemelt egyedüli hangokat Koreában az a maroknyi tudós hallatta, akikben megvolt a bátorság ahhoz, hogy életüket kockáztassák meggyőződésükért, és akiket – az esetek nagy részében – végül valóban ki is végeztek.

Amikor a *jangban* osztály oktatási monopolhelyzete az 1800-as évek végén megszűnt és sorozatosan nyíltak meg az új iskolák az egyszerű koreaiak ezrei számára is, sokan közülük folytatták ezt a hagyományt és vállalták, hogy ők legyenek a nép lelkiismerete és hangja, ám tudós elődeiktől eltérően ők a közvetlen cselekvés hívei voltak. Amikor Japán az 1900-as évek elején megkezdte a Korea megszállását és annektálását előkészítő hadműveleteit, a diákoknak ez az új osztálya alkotta azoknak az élcsapatát, akik fegyvert fogtak az ország védelmére.

Ám csak az 1950-es évek második felében, harminchat évnyi japán megszállás és a Koreát északi és déli táborokra osztó, pusztító polgárháború után kerülhetett sor arra, hogy a dél-koreai diákok komoly hatást gyakorolhassanak a politikai rendszerre, és következképpen minden koreai egész életstílusára. A tanáraiknál és az idősebbeknél mindig bátrabb és agresszívabb diákok ismét magukhoz ragadták a vezetést a tehetetlen, korrupt, militáns vezetők elleni megmozdulásokban. Közreműködtek számos kormányzat megbuktatásában és olyan politikai reformok kikényszerítésében, amelyeket a következő kormányok vezettek be.

Az 1970-es évekre a diáklázadások olyan gyakorivá váltak Koreában, hogy speciális rendőri egységeket hoztak létre, hogy el tudjanak bánni velük. Ezeknek a tüntetéseknek a többsége viszonylag korlátozott léptékű volt és a rendőrség szigorú ellenőrzése mellett ment végbe, komolyabb sérülések nélkül bármelyik oldalon. A nagyobb méretű felkeléseket azonban minden esetben letörték a rendőri és katonai erők, alkalmanként jelentős emberáldozattal. A diktatórikus kormányzatokkal szembeni tiltakozásokat vezető diákok elszántságának kifejezésére szolgált a *hyolso* (h'yohl-soh) kifejezés, egyike azoknak a jelszavaknak, amelyek összetartották őket. A *hyolso* betű szerinti jelentése „vérrel írva”, és arra a „vértestvéri” kapcsolatra utalt, ami a kormányzattal szembeni nyílt fizikai fellépést vállaló fiatalok között kialakult.

A koreai diákok áldozataiban azonban nem voltak hiábavalók. Az 1990-es évek elejére az ex-tábornokok és segédtisztjeik hosszú sora által gyakorolt autoriter uralom helyébe demokratikusan megválasztott polgári kormányzat lépett, és a dél-koreai kormányzatot 1948 óta jellemző militarizmus kezdett háttérbe szorulni. Ez a siker a folytatódó gazdasági haladással együtt azt vonta maga után, hogy a diákok többsége visszatért tanulmányaihoz és az egyetemi kampuszokon folyó könnyed élethez, mielőtt képzettségük birtokában azután beléptek a koreai nagyvállalatok felgyorsult ritmusú világába.

1995-ben ismét a koreai diákok ezrei vonultak az utcára, hogy tömegesen követeljék Young Sam Kim demokratikusan megválasztott elnöktől elődei, Doo Hwaen Chun és Tae Woo Roh megbüntetését, akiket azzal vádoltak, hogy több százmillió dolláros megvesztegetési összegeket fogadtak el koreai és amerikai cégektől. Az erős médiatámogatással zajló tüntetések sikerrel jártak. Chunt és Roh-t egyaránt hosszú börtönbüntetésre ítélték. Az ország óriási csébol konglomerátumainak harminchat felső vezetőjét szintén kérdőre vonták azokról az „adományokról”, amelyeket Roh számára juttattak. Végül azonban általános egyetértés alakult ki abban, hogy az efféle politikai korrupció olyan széles körben elterjedt és annyira beágyazódott, hogy az üldözését a két ex-elnök megbüntetésén túlmenően egyelőre nem folytatták.

A mai koreai diákok is politikai tudatosságot mutatnak, és továbbra is érzékeltetik befolyásukat az országban, de a diákok erőszakos fellépése az utcákon többé nincs szokásban. A legnagyobb kihívás a koreai diákok előtt ma az előbbre jutás a „sikerhez vezető mozgólépcsőn” – az iskolák során keresztül, már az elemi iskoláktól kezdve, amelyek sikeresen küldik tovább végzőseiket az egyre magasabb szintű intézményekbe, melyeknek a végzős hallgatói azután megkaphatják a legjobb állásokat az iparban és a kormányzatban.

Ez a „mozgólépcső a sikerhez” szűk és zsúfolt, és a rajta maradásért folyó versengés egyre vadabbá válik, ahogy feljebb és feljebb érnek. A diákoknak igen erős versenyvizsgákat kell letenniük a továbbjutáshoz az iskoláztatás minden egyes lépcsőfokán – egy olyan rendszerben, ami a középiskola első, középső és utolsó éveit egyaránt egyfajta „élő pokollá” teszi az ambíciózusabb diákok számára. A középiskolásokra komoly nyomás nehezedik a szüleik, „különösen az anyjuk” részéről, hogy keményen tanuljanak az iskolában, majd minden hétköznap este folytassák a tanulást otthon is, akár további hat órán keresztül. Sok anya úgy rendezi el a család életét és úgy vezeti a háztartását, hogy a lehető legnagyobb támogatást biztosítsa gyermekei,

elsősorban a fiúk számára. A szüntelen nyomás következtében sok olyan diák van, akik már „kiégnek”, mire belépnek a felsőoktatásba és egyetemi éveik során a szó szoros értelmében végig megélik az addig felszedett tudásukból és csak a túlélésre játszanak.

Az 1990-es évek idején az oktatási minisztérium számos lépést tett a legtekintélyesebb középiskolákba és egyetemekre való bejutásért versengő koreai diákokra nehezedő nyomás enyhítésére egy univerzális kvótarendszer bevezetésével, elkülönítve a felvételi vizsgákon elért pontszámoktól. A diákok egy részét ma nem a teszteredményeik, hanem más minősítések alapján veszik fel az iskolákba.

Han (hahn) –

Az „Erő” velük van

Az egyes nemzetek kultúrájában mindig van valami, ami meghatározza az emberek karakterét és személyiségét – valami, ami felelős annak a lényegéért, amit mi az „amerikai”, „kínai”, „japán” vagy „koreai” címkével látunk el. Ennek a lényegi vonásnak a természetét befolyásolja az adott régió földrajzi helyzete és éghajlata, növény- és állatvilága, vallásai, politikai rendszerei, más kultúrákhoz való közelsége, és még sok más adottsága is. Ugyanakkor a legtöbb emberben van egy inherens spirituális erő is, ami arra ösztönzi, hogy a legnagyobb megpróbáltatásokat jelentő körülményeket is kibírja, majd amikor eljön rá az alkalom, ugrásszerűen javítani tudjon életminőségén.

Minderre talán nem is lehetne jobb példát említeni, mint a koreaiakat, azt a népet, amely nem csupán túlélte a természettől és embertársaitól elszenvedett viszontagságokat, illetve visszaéléseket, hanem a tapasztalat annyira meg is acélozta, hogy mihielyt felszabadult a múlt súlyos terhei és elnyomása alól, képes volt az egész világot megdöbenteni gyors előrehaladásával intellektuális és anyagi téren egyaránt.

A koreaiak karakterének, személyiségének és törekvéseinek kialakulásáért felelős erők között egyik sem volt végzetesebb – jó és rossz értelemben egyaránt –, mint az a feudálisztikus kormányzási forma, amit rájuk kényszerítettek történelmük hajnalától egészen a huszadik század utolsó évtizedéig. Ebben az olvasztótégelyben forrott ki a koreai nép karakterének esszenciája.

A koreai nyelvben van egy rövid szó, melynek jelentéstartománya felöleli és figyelemre méltó mértékig meg is magyarázza a koreaiak

szellemét, törekvéseit, erejét és elszánt akaraterejét. Ez a szó a *han tan* (hahn-tahn) kifejezés lerövidült alakja, a *han* (hahn), amit a koreai szociológusok „megtorlatlan sértettségként” értelmeznek. Jelentéstartalma azonban még annál is sokkal gazdagabb és erőteljesebb, mint amit ez a meghatározás sejtet. Olyan fokú haragra és keserűségre utal, ami a lélek legnagyobb mélységeiből tör fel, és amit az egyik generáció tovább ad a következőnek. A *han* olyan szó, amely – mint egy kicsiny golyóba belesűrített őanyag – lekötetlen szabad energiák és további utalások és jelentésárnyalatok egész univerzumát foglalja magában.

Korea szociális és egészségügyi hatásai a *han* számos különböző fajtáját azonosítják, amelyek mindegyike abból a szellemi, érzelmi, intellektuális és fizikai elnyomásból fakad, ami alatt a koreaiak oly sok évszázadon keresztül éltek. Megkülönböztetik egymástól a politikai visszaélésekből, a rögzített társadalmi státuszokból, a szexuális diszkriminációból, a szegénységből, a háborús szenvedésekből, illetve az elfojtott ambíciókból eredő *han* különféle változatait, amelyek mind az emberi szabadság intézményesített korlátozását és azokat a viszonytagságokat jelzik, amelyeket Korea népe elviselni kényszerült az évezredek során.

Másképpen kifejezve, a *han* mindazoknak a vágyaknak a kifermálódására utal, amiket az elnyomó vallási és politikai rendszerek hoztak létre az emberekben egy olyan társadalomban leélt életük során, ahol a legtöbb normális emberi törekvést elfojtották vagy teljesen megakadályozták, ahol állandó félelemben lehetett csak élni, a frusztráció, az elnyomott harag, a sajnálkozás és lelkifurdalás, a gyász, a nélkülözés és a tehetetlenség intenzív és állandó érzései közepette.

A politikai vezetők Korea népét századokon keresztül mintegy lelakatolt kalitkába bezárva tartották, megakadályozva, hogy a koreaiak akár csak egy töredékét is kiaknázhassák a bennük rejlő potenciális energiának. Olyanná váltak, mint a szinte teljesen összenyomott acélrugó, alkalom és lehetőség nélkül energiájuk, kíváncsiságuk vagy kreativitásuk szabad kifejtésére. In Hoe Kim esszéista a koreai nép értékeiről írt egyik cikkében kifejti, hogy a *han* érzelmeknek egyfajta mágikus erejük volt, ami akár katasztrófákat is okozhatott, mivel könnyen átváltozhatott gyűlöletté, ami viszont már átokká válhatott.

Minden koreai lelkében ott rejtőzik valahol egy vad harcos szíve és lelke. Amikor a nyomás kissé túllépi a tűréshatárt, a harcos visszatér, olyan rohammal, ami sokkoló hatással lehet a beavatatlan külföldiekre. (Ez különösen kényelmetlenné válhat azoknak a külföldi férfiak-

nak az esetében, akik szándékolatlanul szabadjára engedik a koreai nők harcos szellemét.)

A koreai költészet tele van a *han* különféle árnyalatait tükröző kifejezésekkel a szomorúság, a csalódás és a neheztes mély érzéseire. A koreaiak alávetettsége egész feudális történelmük során közvetlen összefüggésben állt az őket elnyomva tartó hatalom erejével. E hatalom bármilyen csökkenése magával vonta agresszivitásuk egyenlő mértékű növekedését. Ha pedig a nyomás túlment egy bizonyos ponton, akkor erőszakos események kirobbanása volt a válasz.

Tae Rim Yun pszichológus a koreaiaknak ezt a kettős természetét az ember eredendő jósága és a kulturálisan beléjük nevelt szerénység és harmóniára törekvés, illetve az általuk tapasztalt durva realitások között feszülő ellentmondásnak tulajdonítja. „A koreaiak tudatvilágának felépítése” (The Koreans: The Structure of Their Minds) című könyvében Yun azt állítja, hogy bár a koreaiak kénytelenek voltak alárendelődni és engedelmes magatartást tanúsítani súlyos provokációk esetében is, a szívükben és lelkükben felizzott az ellenállás szikrája.

Mindez az elfojtott energia és a koreaiak majdnem öt évezreden keresztül elnyomott igényei és törekvései együttesen hozták létre a *han* szóval jelölt pszichikai erőt, ami motiválja és energiával tölti fel a ma már – történelmük során először – szabaddá vált koreaiakat. Ez a felszabaduló *han* energia táplálja a koreaiak ambícióit, hogy minél jobb és minél magasabb szintű oktatásban részesüljenek; hogy szinte dühödten vessék bele magukat a munkába; hogy alkalmazkodó képesek, fegyelmezettek és állhatatosak legyenek; s hogy hajlamosak legyenek egész életüket rááldozni családjuk és országuk sorsának jobbítására.

Dél-Korea politikai, gazdasági és társadalmi sikerei az 1950-es évek közepe óta arról tanúskodnak, hogy bármilyen nehezek, bármilyen régiek vagy bármennyire széles körre kiterjedőek legyenek is a *han* terhei a lelkükben, amint egyszer megszabadulnak a politikai elnyomás bilincseitől, a koreaiak képességeiknek megfelelően meg tudják valósítani önmagukat.

Semmi sem hozott magával nagyobb és súlyosabb *han* terheket a koreaiak számára, mint az ország japán gyarmattá tétele 1910-ben, és azok a mentális és lelki természetű gyötrelmek, amiket a japánok jelenléte váltott ki bennük a következő harmincöt év során. Sok koreai nyíltan azt mondja, hogy ez a *han* húzódik meg mint hajtóerő azok mögött az erőfeszítéseik mögött, amiket azért fejtenek ki, hogy túlgyenyek a japánokon gazdasági szempontból és a nemzetközi közösség megbecsült tagjaivá váljanak. A régi és újabb eredetű *han* különböző

fajta bizonyára továbbra is befolyásolni fogják a koreaiak attitűdjét és viselkedését, és éppen ez a fajta motiváció hozza létre a *himssuda* (heem-ssuu-dah), vagyis a koreaiak arra irányuló igyekezetének nagy részét, hogy „szorgalmasak és iparkodók” legyenek, és az elvárható normákon felül is készek legyenek „túlhajtani” magukat – írta Dr. Martin H. Sours, a koreai kultúra elismert szaktekinéltye és a nemzetközi tanulmányok nyugalmazott professzora az Arizonai Állami Egyetem Thunderbird School of Global Management intézeténél.

Hanbok (hahn-boak) – Emberék fehérben

A koreai férfiak és nők hagyományos nemzeti viseletének neve *hanbok* (hahn-boak), ami szó szerint „koreai öltözetet” jelent. Az egyik érdekes dolog a *hanbok* körül az, hogy olyan nagymértékben különbözik a hagyományos kínai és japán viseletektől, hogy az ember szinte hajlamos lenne kétségbe vonni a három ország közötti szoros kulturális kapcsolatokat.

Talán a buddhizmus és a taoizmus hatásának tulajdoníthatóan – ami kétségkívül elősegítette a nyugodt viselkedés és a tartós tétlenségi periódusok kialakulását – Kína és Japán hagyományos formális öltözetkeinek legfőbb jellegzetessége az volt, hogy rendkívüli mértékig korlátozták a mozgást. A hosszú, földig érő köntösök mintegy kényszerzubbonyként a testük köré csavarva kényszerítették viselőiket, hogy csak rövid, tipegő lépéseket tegyenek és korlátoztak minden más fizikai tevékenységet. A kínai történelem feltárja, hogy a kínaiak az északi és nyugati, kevésbé civilizált törzsek ellen vívott számos csatájukat azért veszítették el, mert a kínai katonák által viselt földig érő köpenyek lehetetlenné tették számukra, hogy szabadon és gyorsan mozogjanak.

Japánban az ország híres samuráj osztályának egész harcmódorát alapvetően befolyásolta a kimonó viselete. (Amikor az iparosodás megkezdődött Japánban, a japán kimonó teljesen alkalmatlannak bizonyult arra, hogy viselői fel tudjanak szállni egy villamosra, buszra vagy vonatra, és az üzemekben végzett munkához is.)

A koreaiak – miután több évszázadon át a kínai mintákat követték – a tizenharmadik században új nemzeti viseletet vezettek be, ami a mongolok által hordott öltözetek egyfajta adaptációja volt – a mongolok ekkor behatoltak a koreai félszigetre és több mint száz évig (1231-1366) uralmuk alatt tartották. A mongol megszállás idején a koreai

férfiak öltözetke a *chogori* (chohh-goe-ree), a mellkason összekötött rövid zubbony, a *paji* (pah-jee) nevű, bokánál megkötött buggyos nadrág és csónak alakú cipő volt. A férfiak, különösen az előkelő *jangban* osztály tagjai átvették a lószőrből készült merev, széles karimájú mongol kalap (*kat*) viselését is öltözetük kiegészítéséül.⁴

Ebben a korszakban a nők nemzeti viselete rövid, szűk kabát lett, amit szintén *chogori*-nak neveztek, továbbá a *chima* (chee-mah) nevű hosszú, bő szoknya, a férfiak pizsamászerű nadrágjának rövidített változatához hasonló alsóruha és szandál-szerű cipő, aminek az orra felhajlott. A bokáig érő szoknyát magasan viselték, szorosan összehúzáva a mellkasukon úgy, hogy elfödte a melleket. A szoknyát elől egy nagyméretű brossal vagy masnival rögzítették. Az egyik változat szerint a szoknyát csak derékig húzták fel, a melleket szabadon hagyva a szoptatáshoz. Azt leszámítva, hogy a mellkas körül biztosan rögzítették, úgy tervezték, hogy szabad mozgást biztosítson és nyáron hűvös, télen pedig elég meleg legyen.

A tizennegyedik századtól kezdve, amikor a pamut használata Kínából átkerült Koreába is, a *hanbok* ebből a népszerű anyagból készült. (A pamutanyagok előállítására hamarosan a legfőbb háziiparrá vált sok paraszti otthonban. A pamutból készült ruhadarabok saját használatukra történő előállításán kívül minden háztartástól megkövetelték, hogy meghatározott mennyiségű szövetet készítsenek minden évben egyfajta „tiszteleti adóként” a földesurak és a kormányzat számára – ez utóbbi esetben a katonai egyenruhákhoz és exportcélokra). Maga az a tény, hogy a koreaiak nemzeti viseletüket a lovas mongolok által hordott öltözetekről mintázták, korai jelzésnek tekinthető arra nézve, hogy ez az öltözet sokkal praktikusabb, mint akár a kínai, akár a japán viselet. A *hanbok* elterjedését azonban még egy újabb megfontolás is elősegítette – nem csupán a szabása miatt, hanem azért is, mert már hosszú ideje a fehérret tekintették Korea „nemzeti színének”. A fehér ruhák kedvelése vezetett a *Paek-i Min Jok* (pake-ee meen joak), vagyis „a fehér ruhás emberek országa” kifejezés elterjedéséhez, ami Korea nevének egyik szinonimájává vált.

⁴ Ahogy a „Chontu” c. fejezetben már beszámoltam róla, az egyik érdekes (bár meg nem erősített) legenda a régi koreaiak verekedési hajlamáról összefüggésben állt a kalapviseléssel. A mongolok hatására, akik a tizenharmadik és tizennegyedik században elfoglalták és uralták a félszigetet, a koreai férfiak elkezdtek a lovak sörényéből és farkából vett, szorosan összefont lószőrből készült magas kürtőkalapot viselni. Valamikor az I- vagy Csoszon-dinasztia uralmának első évtizedei körül, 1392 után az akkor uralkodó királyt annyira zavarta a sok nyilvános részegeskedés és verekedés, hogy rendeletben parancsolta meg a férfiaknak, hogy nehéz cserépkalapot viseljenek a könnyű lószőr kalapok helyett, és akinek a kalapja verekedés miatt leesett a fejéről, szigorú büntetésben részesült. Mindig is feltételeztem, hogy ebből ered a régi mondás: „verekedni egy kalap leesése miatt”, bár fogalmam sincs, ez vajon hogyan kerülhetett át Koreából a nyugati világba.

Mivel a fehér színt hagyományosan Korea nemzeti viseletéhez társítják, bizonyos mértékig meglepő felfedezni, hogy egy kortárs koreai író és tudós, Hyon Bae Choe szerint a fehér szín a szegénységet, a tétlenséget, a szenilitást, a szomorúságot és a nőiességet szimbolizálja, és ennél fogva szimbóluma mindannak, ami hagyományosan irracionális, nem hatékony és negatív volt a koreai társadalomban. A fehér ruha ténylegesen csak a közemberek számára volt az előírt hivatalos viselet, nekik is megengedték azonban élénk színű *hanbok* viselését, amikor olyan speciális eseményeken vesznek részt, mint a fesztiválok és az esküvők. A királyi udvar és az elit felsőosztály tagjainak szabad volt a nemzeti viselet színes, selyemből készült változatát viselniük mindennapi öltözetükként. Choe, a hagyományos koreai kultúra szigorú kritikus, azt állítja, hogy a koreai stílusú öltözeteket kellemetlen volt viselni, könnyen bepiszkolódott és arra kényszerítette az asszonyokat, hogy elképesztő mennyiségű időt töltsenek mosással, s ennél fogva a hagyományos koreai életmód egyik leggyengébb elemének számított. Korea hagyományos viseletének szabása Choe szerint korlátozta mind a nők, mind a férfiak mozgását, és hozzájárult a fizikai munka lenézéséhez, valamint a felsőosztálybeli férfiak nőies magatartásának és viselkedési formáinak kialakulásához.

Az 1894-ben bevezetett reformok sorában volt egy, amely eltörölte a felsőosztály és a közemberek számára előírt öltözeteket megszabó törvényt és legálissá tette a koreaiak számára nyugati stílusú ruhák viselését. Még ma is gyakran lehet azonban látni idősebb nyugdíjas férfiakat, különösen a vidéki régiókban a hagyományos *hanbok* öltözékben, de az 1960-as évek óta a fehérgalléros dolgozók osztályában a nyugati stílusú üzleti öltöny vált a koreai férfiak új „egyenruhájává”. A koreai lányok és nők csak speciális alkalmakkor, esküvőkön és fesztiválokon hordják a hagyományos női viseletet. Ez ma már sokféle színben elérhető. A hajadon lányok gyakran viselnek sárga kabátkát és piros-kék szoknyát, ezzel jelezve egyedülálló státuszukat. A fiatalasszonyok sárga kabátot és rózsaszín szoknyát viselhetnek új státuszuk jelzéséként.

A koreai férfiak és nők egyaránt igen sokat adnak a külső megjelenésükre, kétségkívül azért, mert az öltözködés történelmileg mindig is szembetűnő jelzése volt az emberek társadalmi osztályának és foglalkozásának. A kormányzat nem csupán előírta az adott öltözködési viseletét minden osztály számára, hanem még a dátumokat is kijelölte, amikor a téli öltözeteket a nyári viselettel lehetett felváltani, és ennél egyáltalán nem vették figyelembe az időjárás esetleges változásait. Téli

ruhákat viselni a nyári öltözékre való áttérés kijelölt dátuma után nem csupán törvénybe ütköző, hanem szinte elképzelhetetlen volt. (Miótan Korea az 1870-es években megnyitotta kapuit a nyugatiak előtt, a koreaiak gyakran kifejezésre jutatták, hogy mulatságosnak tartották, amikor a nyugatiakat hűvösebb júniusi napokon télies ruhákban látták. Úgy vélték, hogy az ember egyszerűen nem visel téli ruhát nyáron, függetlenül attól, hogy milyen hideg van.)

A mai koreaiak az öltözködést olyasminek tekintik, ami emeli az ember osztályhelyzetét mások szemében. A formális öltözködés olyan gyakori a fehérgalléros férfi dolgozók körében, hogy hosszú ideje tartja magát az a mondás, miszerint a fiú-csecsemők már három részes öltönyben születnek. A fiatal koreai nők különösen sokat adnak a *yubaeng* (yuu-hang), vagyis a „divat” követésére, és jelentős költségeket és fáradsálmakat vállalnak, hogy lépést tartsanak a legújabb trendekkel. A ruházat minőségét és stílusát tekintve gyakorlatilag minden koreainak kivételesen „jó ízlése” van – ezt az erényt a *mot* (moht) szóval jelölik. Ez a speciális érzékenységük a megfelelő öltözködési viselet iránt, ami a múlt öröksége, rendkívül erős ösztönzést nyújt Korea divat-iparágainak.

Sok nagyvállalatnál és más szervezeteknél a koreai élet „beprogramozottsága” túlmegy az ápoltság és a dresszkódok betartásának követelményein. A szezonális öltözködés pontos dátumát megszabó diktatórikus múltbeli kormányzati gyakorlat még ma is folytatódik egyes vezető koreai vállalatoknál, az adott váltásokra vonatkozó dátumok közzétételével a vállalati faliújságokon.

A Koreába üzleti vagy más okokból ellátogató külföldieknek tisztában kell lenniük azzal, hogy elsősorban az öltözködésük és ápoltságuk alapján fogják őket megítélni. A nyugati öltözeteket Koreában a *jangbok* (yahng-boak) szóval jelölik.

Hanguk (Hahn-guuk) – A koreai nemzet

„Szeressük – érjen öröm vagy bánat – ezt a mi drága hazánkat!” Valószínűleg nem is lehetne jobban leírni a koreaiaknak a *choguk* (choh-guuk), vagyis a „hazájuk” iránti érzéseit, mint a koreai nemzeti himnusz soraival.⁵ Kevés nép szenvedett többet a hazájáért, mint a koreaiak – nem amiatt, amilyenek ők maguk voltak, hanem hazájuk elhelyezkedése miatt. *Hanguk* (hahn-guuk), vagyis Korea (nevének pontos jelentése „Hideg Ország”) egy félszigeten fekszik, amely déli irányban nyúlik ki Ázsia keleti tengerpartjáról, a Sárga-tengerrel a nyugati oldalán, és a Keleti-tengerrel (vagy Japán-tengerrel) a keleti oldalon. A félsziget – szemben Japán központi és dél-nyugati régióival – körülbelül 1000 kilométer (600 mérföld) hosszú és a legkeskenyebb pontján 216 km (135 mérföld) széles. Körülbelül 190 km-re a Koreai-félsziget nyugati partvonalától fekszik a kínai Santung-félsziget. Korea Puszan nevű városa 180 km-re van Japán fő szigete, Honsú dél-keleti partjától.

Észak-Koreát 1025 km-es (636 mérföldes) határvonal választja el Kínától, ami észak-nyugaton az Amnok Gang, vagyis Amnok-folyó (jobban ismert kínai néven Yalu-folyó), észak-keleten pedig a Tuman Gang (kínaiul Tumen-folyó) mentén húzódik. A Tumen-folyó utolsó 16 km-es szakasza alkotja a határt Észak-Korea és az Oroszországhoz tartozó Szibéria között.

A 790 km hosszú Amnok-folyó dél-nyugati irányban folyik, és a Sárga-tengerbe torkollik. A Tumen-folyó (521 km, 313 mérföld) észak-keletnek folyik, majd dél-keletre fordul és a Keleti-tengerbe (vagy Japán-tengerbe) ömlik. A Korea belsejében található nagy folyók a Han (514 km/308 mérföld), melynek a partján fekszik Szöul, a Kum (401 km/241 mérföld) és a Naktong (525 km/315 mérföld).

⁵ A koreai nemzeti himnusz teljes szövege: Dong Hae Mul Gwa Paek Tu San I, Ma Ru Go Dal To Rok Ha Nu Nim I Bo U-Ha Sa, U Ri Na Ra Man Se Mu-Gung Hwa Sam-Ch'ol Li Hwaryo Gan San Dae Han Sa Ram Dae Han-U Ro, Ki Ri Bo Chon Ha Se!

Amíg a Keleti-tenger hullámai ki nem száradnak, (és) a Pektu-hegy el nem omlik, Isten örökösök a mi földünk fölött örökké! Sokáig éljen a mi Koreánk! Sáron rózsája, ezermérföldnyi hegyláncok és folyók földje! Népétől vigyázva örökké álljon Korea! Mint az a páncélos fenyő a Nam-hegyen, csendben örökös és bíva szelet és fagyot, mindig változatlanul olyan legyen a mi elszánt akaratunk! Mint az őszi estéken ránk boruló éj felhőtlen kristály-kékje, mint a ragyogó hold, legyen a mi lelkünk rendithetetlen, egységes és igaz. Ilyen akaratral (és) ilyen lélekkel, hűséggel, szívvel és dolgos kezünkkel szeressük – érjen öröm vagy bánat – ezt a mi drága hazánkat! (Az angol nyelvű eredetiben John T. Underwood fordítása. – A ford.)

A Koreai-félsziget teljes területe kb. 221370 négyzetkilométer, vagyis körülbelül akkora, mint Új-Zéland vagy az Egyesült Királyság. A félsziget észak-keleti partja mentén végighúzódik egy látványos hegylánc, amely főként gránit és mészkősziklákból áll. A nyugati és déli régiókban alacsonyabb dombok, völgyek és síkságok találhatók, amelyek a partvidék felé lejtnek. A dombok és a hegyek körülbelül hetven százalékát teszik ki Korea teljes földterületének. Egészen a legutóbbi időkig a félszigeten végighúzódó hegyláncok alkották a fő akadályt az ország keleti és nyugati oldala közötti közlekedésben, befolyásolva a két terület kultúrájának és történelmének alakulását is.

A félsziget geológiai és éghajlati viszonyainak következtében barlangok, mély kanyonok (egyesek köztük függőleges, pusztá gránit-falakkal) és vízesések alakultak ki, melyek közül több pompás látványosságot nyújt. A legnagyobb és leghíresebb barlang Koreában a Tongnyong Gul, közel az észak-koreai Jongbjon városához. Ez öt kilométer hosszú és számos, helyenként 150 méter széles és 50 méter magas tereméből áll.

Koreában nincsenek aktív vulkánok (noha az ország csupán kis távolságra fekszik a japán szigetvilágtól, amely a Föld egyik legaktívabb vulkanikus régiója), de számos jel tanúskodik a múltban bekövetkezett komoly vulkáni kitörésekről. Erős földrengéseket sem jegyeztek fel Koreában. Az összesen nyilvántartott kétszáz egynéhány földrengés közül, amelyek 1905 óta bekövetkeztek, csupán 48 okozott mérhető károkat.

A koreai élet környezetéhez még 3400 partmenti sziget is hozzájárul, fokozva a szárazföldi és tengeri tájkép festői szépségét.⁶ Ezek közül a legnagyobb és leghíresebb a Csedzsü-sziget, egy szubtrópusi vulkáni eredetű kúp, amely 85 kilométerre fekszik a Koreai-félsziget déli csúcsától a Déli-tengerben. A sziget Dél-Korea egyik tartománya.

Korea az úgynevezett mérsékelt éghajlati zónában fekszik, ami ebben az esetben annyit jelent, hogy az év négy elkülönülő évszakra tagolódik, nyáron forró és nedves (kivéve a hegyekben), télen pedig kifejezetten hideg is lehet. A félsziget legészakibb részén a leghosszabbak és a leghidegebbek a telek. Télen a dél-keleti partvidék melegebb, mint a nyugati part, a Fülöp-szigetek felől érkező meleg Kuroshio áramlatnak köszönhetően. A keleti part északi részét a hideg *Puk Han* (pook hahn), vagyis „észak-koreai” áramlat befolyásolja, amely az

⁶ A koreaiak mindig is felismerték és nagyra értékelték szülőföldjük természeti szépségeit. Csak Dél-Koreában (amely a félsziget 45 százalékát foglalja el) húsz nagy nemzeti park és tizenkilenc tartományi természetvédelmi terület van.

Ohotszki-tengerből érkezik. Korea középső és északi részén a folyók télen befagynak, egyesek közülük akár három vagy négy hónapra is. (A forró nyári időszak neve *tae sho* [tay soh], vagyis „nagy hőség”, a leghidegebb téli hónapok elnevezése pedig *tae han* [tay hahn], „nagy hideg”).

Korea a kelet-ázsiai monszun zónába esik és évi csapadékának kb. 70 százalékát a nyári hónapokban (júniustól szeptemberig) kapja. Könnyebb esők és záporok előfordulnak már márciustól júniusig is, a legkomolyabb esőzések azonban júliusban vannak. Októberben meleg és hűvös napok váltakoznak, többnyire felhőtlen égbolt és alacsony nedvességtartalom mellett, ami ezt a hónapot teszi az év legkellemesebb időszakává. A Kínában, a Jangce-folyó völgyében márciusban és áprilisban keletkező ciklonok rendszeresen átsöpörnek a Sárga-tengeren és lecsapnak Koreára, komoly esőket hozva magukkal. A tájfunok szintén gyakoriak, főleg júliusban és augusztusban, és ezeknek köszönhető a félsziget dél-nyugati részén hulló eső nagy része ebben az időszakban.

A festői hegyláncok és partvidékek mellett Korea földrajza és időjárása is jól szolgálja a virágok, fák és más növények gazdag változatosságát és csak tovább fokozzák a szezonális természeti szépségeket. A múltban nagyszámú tigris, leopárd, medve és vaddisznó is élt a dombvidékeken és a hegyekben.

Korea történelme elválaszthatatlan Kína, Mandzsúria és Japán történelmétől. Politikai szempontból tekintve ez a történelem az egymást váltó törzsi nemzetségek, királyságok és dinasztiák valóságos mondafüzére, amit a rend és a béke hosszú korszakai jellemeznek. Ezeket azonban az erőszak rövidebb periódusai választottak el egymástól, amikor különböző pártok ragadták magukhoz a hatalmat, uralkodtak egy darabig, majd korrupttá és gyengévé váltak, és végül felváltották őket a lázadók, akik megbuktatták uralmukat. Kínához hasonlóan mindegyik újabb koreai rezsím is azzal igazolta jogosultságát az uralkodásra, hogy – egy ősi kínai szokást követve – a *li-re* (lee), vagyis „a mennyek felhatalmazására” hivatkoztak.

1876 és 1910 között a gyenge és megosztott Csoszon udvar először kínai, majd utóbb japán hódításoknak esett áldozatul, melyek révén az ország igazgatása fokozatosan idegen hatalmak kezébe került, és végül Korea betagozódásához vezetett a Japán Birodalomba. 1945-ben az Egyesült Államok és szövetségesei vereséget mértek Japánra és helyreállították Korea függetlenségét. Csupán néhány nappal ez előtt a jelentős esemény előtt azonban a Szovjetunió hadseregei megszállták Korea

északi területeit, és Kim Ir Szen koreai kommunista politikus vezetésével felállítottak egy kommunista rezsimet Phenjanban, a legnagyobb városban a félsziget északi részén. A koreai nyelvben Dél-Korea neve *Nam Han* (nahm hahn), Észak-Koreáé pedig *Puk Han* (puuk hahn).

Hanguksaram [hahn-guuk-sah-rahm] –

A koreai nép

Pearl S. Buck Nobel-díjas amerikai író, aki 1892-ben Kínában született és a huszadik század első felében gyakran ellátogatott Koreába, az ország és népe iránti érzéseit leírta egy esszében, amely a következő mondattal kezdődik: „Korea nemes nép lakta, drágakőként ragyogó ország”. A koreai félsziget szépsége vitathatatlan. A nép karakterét azonban hosszú időn át befelhőzték az ember okozta sorcsapások, amelyek csak a huszadik század utolsó évtizedeiben kezdtek megszűnni.

Kőkorszaki régészeti leletek arra utalnak, hogy a koreai félszigeten már 500 ezer évvel ezelőtt is éltek emberi lények. Ezeken a fosszilizálódott maradványokon kívül azonban semmi más nem vált ismertté ezekről az ősi emberekről. Körülbelül harmincezer évvel ezelőtt kis lélekszámú törzsek kezdtek kelet felé vándorolni az Altaj hegylánc régiójából a mai Szibériához, Mandzsúriához és Mongóliához tartozó területekre, amelyek feltehetően egyszersmind a japánok, a finnek, a türkök és a mongolok eredeti ősházái is voltak. Mindezek a népek jellegzetes faji vonásokban osztoznak, és a nyelvük is hasonlóságokat mutat.

Körülbelül ötezer évvel ezelőtt ezek közül az altáji népcsoportok közül néhány törzs beáramlott a koreai félszigetre. Ott egy olyan embercsoporttal találkoztak, amelyre ma a paleo-ázsiai jelzővel szokás utalni, és fokozatosan kiszorították őket a félszigetről. Ezeknek a paleo-ázsiaiaknak a leszármazottai állítólag a japáni ainuk, a Szahalin-sziget bennszülöttei, valamint Kelet-Szibéria és Alaszka eszkimói is.

A mai hanguksaram, vagyis a „koreai nép” teremtménye pontosan meghatározza önálló népként és nemzetként való megjelenésének idejét, az i.e. 2333. évre téve azt. Ez a jelentős esemény a legenda szerint valahol az Észak-Koreát Kínától elválasztó határvonalon átnyúló Pekdu-hegyen, Korea legmagasabb hegységének (2744 méter) oldalában ment végbe, ami azóta a legszentebb helynek számít Koreában.

A koreai teremtésmítosz szerint az isteni teremtmény leküldte a fiát, Hvanungot a mennyekből, hogy uralkodjon a Föld felett. A mítosz egyik változata azt mondja el, hogy Hvanung meghallotta, amint egy nőtény medve azért imádkozik, hogy emberré válhasson. Erre adott a medvének húsz fokhagymát és néhány megszentelt fekete üröm palántát, és azt mondta neki, hogy bizonyos időt (egyes források szerint huszonegy, mások szerint száz napot) töltsön el egy barlangban. Ennek lejártával a medve átváltozott egy gyönyörű nővé. A legenda egy modernizált változata szerint a szóban forgó nő annak a törzsnek volt a tagja, melynek a totemállata volt a medve, és az isteni fiú a Hvanung nevű törzs vezetője vagy királya volt, aki háromezer „szellem-társával” együtt érkezett, amikor a törzs a Pekdu-hegy oldalában letelepedett – meglehetősen egyértelmű utalással azoknak a számára, akik a koreaiak első nagy csoportját alkották a félszigeten.

A történet folytatása szerint a nő imádkozott egy fiúért, teherbe esett Hvanungtól és a megfelelő időben életet adott egy fiúnak, aki a *Tangun* (tahn-guun) nevet viselte, melynek jelentése „Nyírfák ur” – feltehetően a nyírfák jelentős elterjedésére utalva a régióban, ahol született, de ez a kifejezés átvitt értelemben lefordítható a „generálissimus” vagy az „első legfelsőbb vezető” jelentéssel is. (Más források azt mondják, hogy a gyönyörű nő Hvanung unokája volt, és nem említik Tangun apját. E források szerint továbbá a Tangun által alapított dinasztia fővárosa Phenjan falakkal körülvett városa volt Korea északi felében.)

Akárhogy is, Tangun lett az első dinasztia megalapítója, amely i.e. 1122-ig uralkodott. Abban az időben a legenda szerint egy kínai hadsereg hatolt be Koreába egy kínai király, Kija vezetésével, bejelentve egy új koreai dinasztia megalapítását és vazallusi kapcsolatok létesítését Kínával, amelyek azután – hosszabb-rövidebb megszakításokkal – több mint háromezer éven át fennálltak.

A koreai teremtésmítosz egyik értelmezése szerint Korea olyan gyönyörű szép ország volt, hogy még az istenek is ott akartak élni – azt a pontot hangsúlyozva, miszerint a koreai népet megalapító isteni lényeket nem száműzték a mennyekből, hanem szabad akaratukból mentek oda, mert annyira el voltak ragadtatva a félsziget szépségétől. A korai kínai látogatókra hasonlóan mély benyomást tett szépségével a félsziget, akik írásaikban terjedősen áradoztak róla. Egy híres vers például így szól: „Leginkább Koreában szeretnék élni, hogy láthassam a gyémánt-hegyeket [a Kumgang-hegyet].” E korai kínai látogatók feljegyzései szerint a koreaiak udvariasan in-

kább az út szélére húzódtak, hogy elkerüljék bármi kényelmetlenség okozását mások számára.

A legendás első koreai dinasztia népét, amit a kínai feljegyzésekben „a régi Csozon” néven említenek, a kínaiak a *tung-i* (tuung-ee) kifejezéssel jellemezték. Ez jelentheti azt is, hogy „keleti íjászok”, de „keleti barbárokként” is fordítható. (Az „-i” toldaléknak több mint ötven jelentése van a kínai nyelvben, de a kínaiak szóhasználatában ez a megnevezés „keleti barbárt” jelentett.) A későbbi kínai utazók már a *Tongbang Yeuí Cbi Kuk* (tohng-bahng yay-wee chee kuuk), vagyis „az illendőség keleti országa” megnevezéssel említették Koreát, arra az igyekezetre utalva, amivel az akkori koreaiak szigorú protokollt próbáltak követni a másokhoz fűződő kapcsolataikban.

Korea népe – bármilyen eredetű lett legyen is faji szempontból – homogénebb, mint a legtöbb más nép, ami azt jelzi, hogy génállományuk meglehetősen hosszú időn át viszonylag tiszta maradt. Érdekes azonban, hogy a koreaiaknak csupán nyolcvan százaléka rendelkezik arcán a mongol fajhoz társított úgynevezett mongolredővel, és általában magasabban álló, kiugró pofacsontjuk van, ami megkülönbözteti őket a legtöbb szintén mongol származású kínai, japán és más délkelet-ázsiai nép tagjaitól. Hátuk alsó részén továbbá náluk is megvan az a megkülönböztető, kékes színű „mongolfolt” nevű anyajegy, amely szintén a mongolokra jellemző. A koreaiak legnagyobb része magasabb és izmosabb volt a japánoknál és a kínaiaknál – kétségtelenül annak köszönhetően, hogy az étrendjük hagyományosan több húst és a rizsen kívül több más gabonafélét is tartalmazott.

Egy másik kézenfekvő ok, amiért a *hangugin* (a koreaiak) általában magasabbak voltak, mint különösen a japánok, az életstílusuk szembetűnő különbsége volt. Az 1970-es évekig a legtöbb japánnak szokatlanul rövid lába volt a törzséhez viszonyítva – feltehetően annak eredményeként, hogy főleg rizsből álló étrendjük volt, bepólyálták a csecsemőket, és igen sok időt töltöttek guggoló helyzetben. (A fiatalabb japán generációk étrendjében az 1960-as évektől kezdődően rendkívül nagy változás következett be, ami hasonló mértékű változást eredményezett a lábuk hosszában.)

A koreaiak – különösen a felsőbb osztályhoz tartozó városi nők – ugyanakkor hagyományosan híresek voltak kecses alakjukról és szépségükről, olyannyira, hogy ténylegesen századokon keresztül nagyra értékelt zsákmányt jelentettek a kínaiak, a japánok és más hódítók számára, és beletartoztak abba az adóba, amit Korea vazallus

államként fizetni volt köteles Kína számára. Sok fiatal koreai nő rendelkezik egyfajta sajátos érzéki bájjal, amit a *maeryok* (mayer-johk) kifejezéssel jelölnek, s ami olyan erős hatású, hogy gyakorlatilag szinte minden férfit elvarázsol. A *minyo* (meen-yohk) szónak, ami „gyönyörű nőt” (vagy „gyönyörű nőket”) jelent, különös jelentősége volt a koreai történelemben.

A legtraumatikusabb esemény a koreai nép történetében 1910-ben következett be, amikor Japán megszállta és annektálta az országot. A japán uralom 1945-ig tartott, amikor a második világháborúban Japán vereséget szenvedett. Ebben a harminchat évig tartó időszakban a koreaiakat sújtó lelki és szellemi természetű szenvedések még súlyosabbra fordultak. A megszállás utolsó évtizedében a japán kormányzat minden tőle telhetőt megtett, hogy összezúzza a koreaiak lelki tartását és lerombolja koreai identitásukat. A koreai nyelv használata be volt tiltva, s minden koreai számára kötelező volt japán nevet felvenni és a japán etikett szerint viselkedni.

Mivel Korea japán megszállása csupán 36 évig tartott és minden egyes év elmúltával egyre brutálisabb lett, a japánok erőfeszítései a koreai kultúra és a koreai identitás lerombolására visszafelé sülték el. A megszállást és az őket sújtó brutalitásokat túlélő koreaiak még inkább eltökéltté váltak kultúrájuk megőrzésére, és olyan intenzív gyűlöletet tápláltak a japánok iránt, ami még ma is érződik a koreaiak Japánnal kapcsolatos vélekedésében.

Egyes koreaiak azt állítják, hogy az őket történelmük kezdete óta rendszeresen sújtó szervezett erőszak és brutalitás a külföldi behatolók részéről azzal az eredménnyel járt, hogy kialakult bennük a vérontás egyfajta tilalma – egyfajta tabu a gyilkolás és a vérontás minden formájára vonatkozóan. Ez a tabu azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy elszántan védjék magukat, amikor úgy vélték, hogy van esélyük a sikerre.

Az 1800-as évek végén Koreában letelepedett nyugatiak gyakran „a Kelet írjeiként” írták le a koreaiakat – utalással poétikus természetükre, kalandos szellemükre, vérmérsékletükre, az erős italok kedvelésére és verekedő hajlamukra, ha sértettnék érzik magukat. A mai hangugin karaktert azok, akik jól ismerik, gyakran a japánoknál kevésbé etnocentrikusnak, a kínaiaknál kevésbé fondorlatosnak, a kínaiaknál és a japánoknál is közvetlenebbnek és társaságként szórakoztatóbbnak írják le. Dacára Korea politikai és földrajzi megosztottságainak, amelyek a legrégebbi időkig nyúlnak vissza, a koreai nép homogenitását sokféleképpen kifejezésre juttatják, ideértve a *han*

minjok (hahn meen-joak) szókapcsolatot, ami a kontextustól függően a „koreai nemzetet” vagy a „koreai népet” jelenti.

Továbbá az egyéni passzivitás ellenére, amit konfuciánus társadalmi rendszerük szigorú követelményei generációkon keresztül rákényszerítettek a koreaiakra, a nyugodt felszín alatt mindig megvolt bennük az individualizmus elfojthatatlan szelleme is, ami a szabadságot áhította. Ez a csupán részben felszabadult szellem volt a forrása annak az agresszív vállalkozói mentalitásnak, ami a koreaiakat mindössze egy generációváltás alatt modern ipari nemzetté formálta, és mindmáig ösztönzi még nagyobb eredmények elérésére.

A rendkívüli változások ellenére, amelyek Pearl Buck napjai óta a koreaiak karakterében és viselkedésében végbementek, a *kosang* (koh-sahng), vagyis az a „nemesség”, ami olyan mély benyomást tett az íróra, még ma is szembeötlő az emberek nemzeti karakterében. Ez a *kosang* magába foglalja a kifinomultság és az emelkedett szellem elemeit, amelyek továbbra is jelentős részét alkotják a koreai kultúrának. A koreaiak büszkéek továbbá a *chilgida* (cheel-ghee-dah) szóval jelölt tulajdonságaikra, vagyis a „keménységre”, „kitartásra” és „állhatatosságra”, valamint az őszinteségükre – lásd a *Chinshim* (cheen-sheem) című fejezetet.

Hanguk yoksa (hahn-guuk yoke-sah) – Korea: egy történelmi rege

A koreaiak első történelmi említése a kínai feljegyzésekben i.e. 1122-re datálódik, feltehetően valamilyen expedíció eredményeként, amit akkor a Koreai-félszigetre tettek. Ezekre a korai kínai látogatókra Koreában olyan mély benyomást tett az emberek viselkedése, hogy az országra a *dongbang ye yiji kuk* (dohng-bahng yeh yee-jee kook), „az illendőség és a jó modor keleti népe” kifejezéssel utaltak.

A bronzkorban (i.e. 900-i.e. 400) a fallal körülvett koreai városállamokban több viszonylag nagy lélekszámú, klánok mentén szerveződő társadalom fejlődött ki, ideértve Chinbonn, Imdun, a „Régi Csoszon”, Pujo és Jemek államait. Ezek közül az államok közül a legnagyobb, az úgynevezett „régi Csoszon” emelkedett ki, ahol egy Tangun Vanggom nevű papkirály uralkodott, aki a legenda szerint egy napisten leszármazottja volt. Az i.e. negyedik században a „Régi Csoszon” királyság hatalma olyan mértékig lehanyatlott, hogy egy

lázadó vezető kitört a kínaiak által uralt udvarból, és új királyságot alapított Viman Csooszon néven.

I.e. 109-ben a híres han kínai császár, Vu Ti (aki a „hadakozó császár” néven is ismert volt) megtámadta és elfoglalta Viman Csooszon államát, és az egész félszigetet Kína hegemoniája alá helyezte, katonai és kormányzási szempontból egyaránt – ez a korszak körülbelül négyszáz évig tartott. A kínai uralom idején a félszigeten alakult több kicsiny királyságot három nagyobb királyságban egyesítették. Ez a három királyság a Kogurjo (i.e. 37-668), a Pekcse (i.e. 18-660) és a Silla (i.e. 57-935) volt.

Korea meghódítása után nagyszámú kínai kormányzati tisztviselő, művész, iparművész és tudós telepedett le a mai Phenjan közelében fekvő Nangnang városában, ami a kínai kultúra egyik virágzó központjává fejlődött. A három konszolidált királyságban kínai stílusú kormányzást vezettek be, ami elsősorban konfuciánus elvekre, később emellett a buddhizmus tanításaira is támaszkodott.

A koreaiak a kínai eredetű kulturális intézmények többségét kisajátították, majd továbbadták Japánnak is, ahol kulcsszerepet játszottak a szigetország egyesítésében és civilizálásában is. Tényszerű bizonyíték van arra, hogy az első császári udvart Japánban koreai lovasok alapították meg, bár ezt a japán történelemkönyvek vitatják. Koreai feljegyzések tanúsága szerint 815-ben a japán nemesi családok egyharmada koreai származású volt.⁷

A kínai Han-dinasztia meggyengülésével a koreai királyságok egyre függetlenebbé váltak. A hetedik században a Tang-dinasztia váltotta fel a Han uralkodóházat és több ízben is seregeket küldött Koreába, megkísérelve helyreállítani a kínai hegemoniát, de azokat minden alkalommal visszaverték a koreaiak. Miközben azért küzdöttek, hogy Kína

⁷ A Pekcse Királyságból, amely eredetileg a mai Szöul közelében helyezkedett el, majd kiterjedt a félsziget délkeleti oldalára is, ahol ma Puszan is fekszik, s ahonnan átvitték a buddhizmust, a se-lyemszövés kultúráját, a vastárgyak kovácsolását és különböző kézműipari ágazatok gazdag választékát Japánba is. A Korea által Japánra gyakorolt korai hatások egy másik bizonyítékát, amivel a mai japánok többsége nincs tisztában, az jelenti, hogy Japán hivatalos neve, a „Nippon” (neep-pone) megnevezés szintén Koreából, nem pedig Japánból ered. A hetedik században a Silla királyságban uralkodó dinasztia koreai tudósai Japán akkori nevét *Wa*-ról (Japán eredeti kínai neve, ami „törpét” jelent) *Nippon*-ra változtatták minden feljegyzésükben. A *Nippon* szó betű szerinti jelentése „a Nap forrása”, vagyis a Kelet, Koreából nézve a szigetország felé. Röviddel ezután, 670-ben a japán császári udvar hivatalosan adoptálta az új nevet – habár a régi *Wa* név, amit másként *Yamato*-nak (yah-mah-toe) is ejtenek, nem hivatalosan továbbra is használatban volt több generáción keresztül. A *Wa* szó a *Wo* (woh) kínai ideogramma japán kiejtését adja vissza, amellyel a kínaiak akkor illették először a japánokat, amikor tudatára ébredtek a létezésüknek, valamikor az i.e. első század előtti időkben. Kínai konnotációi között a *Wo* (vagy *Wa*) jelenthetett „törpét” vagy „barbárt” is. A japánok később „békére” illetve „harmóniára” módosították a szó jelentését, és egy másik kínai ideogrammat alkalmaztak a leírására. A nyolcadik században a japán császári udvar elrendelte a tudósoknak hogy „korrigálják” és egészítsék ki Japán történetét egészen addig az időig. Ennek során – koreai és nyugati tudósok szerint – „megváltoztatták” a történelmet, kiemelve a császári család és az udvar státuszát, kiterjesztve a császári család leszármazási vonalát egészen i.e. 666-ig és eltávolítva a feljegyzésekből gyakorlatilag minden utalást Koreára és a koreaiakra.

le ne nyelhesse őket, a három koreai királyság egymással is versengett a főhatalomért. A korai századokban Kogurjo volt a legnagyobb és a legerősebb a három királyság közül, s ellenőrzése alatt tartotta a félsziget kétharmad részét és Délkelet-Mandzsúriát. A három koreai királyság paraszti lakossága fölött egy elit osztály uralkodott, amely fallal körülvett városokban élt. Az első néhány generáció folyamán a vallási és politikai vezetés ezekben az államokban nem vált el egymástól, de ahogy társadalmuk kifinomultabbá vált, a vezetők kötelességeit fokozatosan különválasztották a politikai, illetve vallási szférák szerint.

Az évszázadok múlásával Silla gazdagsága és hatalma megnőtt. 668-ban Silla legyőzte két riválisát és megalapította egyeduralmát az egész félsziget fölött. Ez ahhoz vezetett, hogy a Tang-kori Kína újabb hadsereget indított, hogy helyreállítsa hatalmát a félszigeten. Silla fegyveres erői azonban sikeresen visszaszorították a kínaiak behatolását, kényszerítve a kínai kormányzatot, hogy vonja vissza „a Kelet lecsendesítését szolgáló protektorátus” státuszát Koreától. A Silla Királyság ezután olyan egyezményt kötött Kínával, melynek eredményeként élénk árucseré bontakozott ki a két ország között. Korea „kulturális importja” Kínából szintén jelentősen megnövekedett.

A társadalmi rangok rendszere Sillában olyan pontosan kidolgozott és mindenre kiterjedő volt, hogy még azt is előírta, hogy a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó emberek milyen házakban élhetnek, milyen öltözeteket viselhetnek, milyen személyes közlekedési alkalmasságokat használhatnak, sőt még a konyhai felszereléseket is. Silla elit uralkodó osztálya *chin gol* (cheen ghol) néven vált ismertté, melynek jelentése „szent csontok”, utalással kékvérű őseikre.

668 és 932 között a Silla királyság élénk külkereskedelmet folytatott Kínával és Japánnal is. 788-ban Silla kormányzata bevezette a köztisztviselői szolgálat ellátásához előírt, évente letehető vizsgák Kínától átvett rendszerét a *munban* (muun-bahn) elnevezésű kormányzati hivatalnoki állásokra és a *muban* (muu-bahn), vagyis „katona-tiszt” pozíciókra pályázó jelöltek számára. Akik sikeresen letették a vizsgákat, „tudós-hivatalnokok” lehettek, és később ők alkották a *jangban* osztályt, melynek neve olyasmit jelent, hogy „kettős kötelesség”. Silla fővárosa, Kjongdzsu virágzott. Főbb utcái összesen több mint tíz kilométer hosszan nyújtóztak. A sillai tudósok olyan tárgyakban mélyültek el, mint az orvoslás, a matematika, a csillagászat, a diplomáciai levelezés, a személyzetgazdálkodás és a kormányzati szolgálat.

A Silla-dinasztia hetedik és nyolcadik százada az aranykort jelentette, de ezután hanyatlás következett be. A királyi udvar „másodlagos

fővárosokat” alapított annak érdekében, hogy az elit családok közül néhányat kimozdítson a dinasztia fővárosából, Kjongdzsuból. A *jang-ban* osztály számos tagja nem akart kiköltözni, de ezek megkapták „adófizető falvak” örökös tulajdonjogát, ami lehetővé tette számukra, hogy megszerezzék a parasztok által megtermelt javak nagy részét és meggazdagodjanak. Ahogy a tartományi nemesség gazdagsága és birtokai növekedtek, elkezdtek megerősített épületegyütteseket emelni és megszervezték saját magánhadseregeiket. Egyes nagybirtokok egész tartományokká vagy óriási hűbértartományokká váltak, amelyekben a klán feje töltötte be a kormányzó és a katonai parancsnok tisztét is. Később ezekből a klán-vezérekkel lettek a „várurak”.

E rendszer eredményeként a Silla-dinasztia uralmának későbbi évszázadaiban több parasztlázadás tört ki, és pártos harcokra került sor a kormányzati hivatalokat betöltő tisztségviselők és a tartományi klánok vezetői között. Parasztok ezrei menekültek el a fálvakkól, hogy elkerüljék kibíratatlan sorsukat, felajánlva szolgálataikat a helyi váruraknak, vagy a hegyekbe vonultak és banditákká váltak.

Az idő múlásával, ahogy a királyi család és az elithez tartozó családok mérete egyaránt növekedett, már nem volt elég udvari vagy kormányzati pozíció, amit betölthettek volna. Minél nagyobbra duzzadt a chin gol, vagyis a „szent csontok” osztálya, tagjai annál lustábbá, önmagukat kényeztetőbbé és korruptabbá váltak. A hatalomból kiszorult ambíciózusabb klánvezérek által kiobbantott klánközi konfliktusok számos államcsínyhez vezettek. A történészek azt állítják, hogy a kilencedik század első évtizedeiben a Silla-dinasztiát valósággal „szétszakították” a lázadó chin gol vezetők és magánhadseregeik.

Időközben a nyolcadik század folyamán egy korábban Kogurjóban működött tábornok ragadta magához az ellenőrzést a félsziget északi része és a mai Mandzsúria nagy része fölött, és megalapította a Palhe királyságot, amely önmagát Kogurjo utódjának kiáltotta ki. Ezt az új államot szokták néha Korjo néven említeni – amiből a Korea nevet származtatják.⁸ 926-ban a Palhe Királyságot meghódították a Mandzsúriából betörő kitánok, uralkodó osztályának nagy részét menekülésre kényszerítve dél felé, ahol csatlakoztak a gyengülő Silla udvarral a hatalomért vetélkedő Korjo csoporthoz. 918-ban az egyik ilyen lázadó, Kon Wang bejelentette a Korjo-dinasztia megalapítását, de csak 936-ban sikerült teljes ellenőrzése alá vonnia az egész félszigetet. A Silla

Királyság utolsó erődtítménye 935-ben esett el, és ettől kezdve beszélhetünk formális értelemben a Korjo-dinasztia uralmáról.

Korjo alapítói megváltoztatták a társadalmi rangok addigi rendszerét, megszüntetve a chin gol rendszert, és létrehoztak számos új társadalmi „rendet” is, amelyekbe az udvari tisztségviselők, a kormányzati hivatalnokok, a hadsereg tisztjei, az egyházi emberek, a kézművesek, illetve a katonák tartoztak, és ezeket öröklődővé tették. A parasztok és a rabszolgák osztály-hovatartozása is öröklődő maradt. Az új Korjo udvar létrehozott egy új kinevezési rendszert minden kormányzati pozíció betöltéséhez, egészen a megyei vagy járási szintekig, megteremtve ezáltal egy nemzeti bürokráciát, amely gyakorlatilag abszolút ellenőrzést gyakorolt az egész ország felett. Az udvar számos különböző klánokból származó tisztségviselő kinevezésével is igyekezett kiszélesíteni politikai hatalmi bázisát. A generációváltások során azonban a befolyásosabb családok folytatták a hatalomnak a saját kezükben való összpontosítását egymás közötti házasságok útján is, ami azzal az eredménnyel járt, hogy a tizenkettedik századra mindössze néhány örökjogú arisztokrata család tartotta kezében a kormányzást.

Az állami földekre kivetett adókat a termények 25 százalékában határozták meg, a magánkézben levő földeken pedig ez 50 százalékot jelentett, amit teljes egészében terményekben és házilag megszőtt ruhaanyagokban kellett megfizetni. Minden 16 és 60 év közötti közrendi férfi köteles volt összeírásra jelentkezni, hogy szükség esetén behívassák munkaszolgálatra. A törvény külön leszögezte, hogy senkitől sem lehet megkövetelni évente több mint hatnapnyi efféle fizetetlen munkát, ezt az előírást azonban rendszeresen figyelmen kívül hagyták a helyi és regionális hatóságok. Az egyik legnagyobb állami közmunkaprogram ebben a korszakban 1033 és 1044 között annak a Nagy Falnak a befejezése volt, ami a Korjo Királyság északi határán húzódott a betolakodók távoltartása céljából.

A Korjo-dinasztia első évszázadai egy újabb fénykornak számítanak a koreai történelemben. A vezetők ekkor híresek voltak tudós voltukról, államférfiúi bölcsességükről és irodalmi teljesítményeikről. Kedvenc szabadidős tevékenységi formáik közé tartozott nagyszabású bankettek és költői versenyek megrendezése, amelyeken a résztvevőknek költeményeket kellett rögtönözniük. A magas rangú buddhista szerzeteseket nemesi státuszra emelték. Nagy templomkomplexumok százait építették fel szerte az országban. Ebben a korszakban az embereket hat társadalmi osztályba sorolták. A legfelső szinten a királyi családot

⁸ Marco Polo Koreát *Cauli* néven említi, a kínai *Kaoli* névből származtatva, ami viszont a koreai *Korjo* szóból ered. Polo írásmódját követve Korea nevét a nyugatiak változtatva a *Coree* vagy a *Corea* alakban írták le.

adó klánok álltak; ezután következtek a *jangban* osztály kormányzati és katonai tisztségviselői; majd a *nanban* osztály magas állású palotai bürokratái; és a *hjangni* osztály hivatalnokai és más alacsonyabb rangú udvari bürokratái. A közrendűek *sangmin* (sahng-meen) osztályának a neve szó szerint „jó embereket” jelent, de valójában a parasztok és a halászok tartoztak ide; és végül – a társadalom legalján – a *paekchong* (pake-chohng), vagyis a „kitaszítottak” foglaltak helyet. Ez utóbbiak közé tartoztak a rabszolgák és azok az emberek, akiknek a foglalkozását tisztátalannak tartották (mészárosok, bőrcserzők stb.), és mindenki más, akiknek a munkájuk végzéséhez utazniuk kellett (vándorkomédiások, vadászok, házalók és tengerészek).

A Korjo-korszakban virágzott a belföldi és a nemzetközi kereskedelem. Olyan sok külföldi kereskedő látogatott el Koreába abban az időben, hogy a kikötővárosokban és végig a tengerpartokon vendégfogadók hálózatát építették ki az elszállásolásukra az országba tett látogatásuk és utazásaik alkalmából. Korjóban verték az első pénzérmeiket is Koreában. A nemzeti pénzverdét 1097-ben alapították, és nagy erőfeszítést fordítottak a pénzérmék használatának ösztönzésére az árucserében addig használt textil- és gabona- ellenértékek helyett. (Az első papírpénzt 1401-ben bocsátották ki Koreában.)

Az uralkodó osztály körében és a nagyhatalmú buddhista kolostorokban egyre növekvő korrupció azonban fokozatosan elhatalmasodó dekadenciához vezetett a Korjo udvarban. 1170-ben a Korjo hadsereg ragadta magához a hatalmat, igen sok tisztviselőt legyilkoltak, másokat elkergettek. Ezután egymást követő államcsínyek, parasztlázadások és rabszolga-felkelések sorozata következett. Egyes rabszolgák, akik elégették a származásukat igazoló családi feljegyzéseket, tábornoki rangra és igen magas kormányzati pozíciókra is emelkedhettek.

Amikor a hadsereg vette át a hatalmat Korjóban, a korábbi írástudó (*sadaebu*) tudós-hivatalnokokból bürokraták váltak. (Később azután ők tértek vissza a hatalomba egy híres katonatiszti család sarja, I Szonggje tábornok zászlaja alatt, aki 1392-ben megalapította a Csooszon-dinasztiát.) Noha az 1170-es puccs után minden kormányzati hatalom Korjóban a katonai hunta kezében volt, a katonai vezetők úgy döntöttek, hogy a királyt és udvarát szimbolikusan megtartják az ország vezetőiként.

1223-ban japán kalózok (akiknek a neve japánul vakó, koreaiul pedig *waegu* [wie-guu] vol), rajtaütések sorozatát kezdték meg a koreai part menti hajóútvonalon közlekedő kereskedelmi hajók és a virág-

zó tengeri kikötők ellen. A kalóztámadások 1231-ben szűntek meg, amikor Dzsingisz kán seregei behatoltak Koreába és megkezdődött egy hosszan elhúzódó háború, melynek során a mongolok végigpusztították az egész félszigetet, megölték több mint százezer koreait, köztük mindazokat a művészeket és kézműveseket, akiknek köszönhetően létrejött Korea híres zöldkerámia-iparága – ezt sikerült teljesen megsemmisíteniük. A háború akkor ért véget, amikor a Korjo udvar beleegyezett, hogy az ország a nagykan által Kínában újonnan alapított Jüan-dinasztia vazallus állama lesz.

Korjo vazallus státuszának részeként a kán megkövetelte, hogy a koreai koronahercegek Pekingben részesüljenek oktatásban, mongol hercegnőket vegyenek feleségül és maradjanak Pekingben az éppen uralkodó Korjo király haláláig – ezáltal gyakorlatilag teljes ellenőrzése alatt tartva az egész országot. Korea köteles volt évi adót fizetni Kínának (arany, ezüst, ginzeng gyökér és rabszolgánők Pekingbe eljuttatott szállítmányainak formájában). A mongol udvar tagjai olyan sok koreai nőt követeltek a háremeikbe, hogy Koreában két külön hivatalt állítottak fel, amelyeknek az volt a feladata, hogy ezeket megtalálják, kiválóságassá és elszállítsák Pekingbe.

A tizenharmadik század figyelemre méltó eseményei közé tartozik, hogy egy koreai nyomdász 1234-ben (kétszáz évvel Gutenberg előtt) feltalált egy mozgatható karakterekkel működő nyomdaberendezést, ami virágzó kiadói iparág létrejöttéhez vezetett.

Az 1270-es évek elején a mongolok óriási tengeri flottát és hadsereget összpontosítottak Koreában Japán megtámadásához, amire 1274-ben, majd újból, 1281-ben került sor. Az inváziók mindkét esetben katasztrófával végződtek, amikor az egyesített mongol és koreai flották pusztító tájfunok áldozataivá váltak (innen ered az a japán hiedelem, miszerint „a szelek isteni eredetűek”).

1350-ben a japán vakó kalózok ismét megkezdték támadásaikat Koreára ellen, melyek során egyes rajtaütésekben akár ötszáz hajó is részt vett. Ezek a kalóz flották nemcsak a partvidéken ütöttek rajta zsákmányért és foglyokért, hanem nagy létszámú rablócsapatokat küldtek a szárazföld belsejébe is, amelyek a királyi magtárakat, könyvtárakat és múzeumokat fosztogatták. A feljegyzések tanúsága szerint 1350 és 1388 között körülbelül ötszáz ilyen támadás zajlott le. Az 1360-as években két alkalommal megtámadták Koreát a „vörös turbánosok” néven ismert kínai lázadók is, hozzájárulva a japán kalózok által okozott szenvedésekhez. (A mongol uralom Koreában 1368-ig tartott, amikor a nagykan által alapított Jüan-dinasztia uralmát megdöntötték Kínában.)

1380-ban a koreaiaknak végül sikerült véget vetniük a vakó támadásoknak azzal, hogy egy hajóflotillát ágyúkkal szereltek fel – elsőként a világon. Egy csata során a Kum folyó torkolatában a kis koreai flotilla teljes mértékben lerombolta a kalózok 400 hajóból álló hajóhadát. Ezt a koreai győzelmet és Korea mint elremítő tengeri hatalom felemelkedését követően a japán daimjók a korea felé néző hűbéruradalmakban összefogtak a kalózok legyőzésére, és elkezdtek hivatalos kereskedelmi kapcsolatokat kialakítani Koreával.

Az 1380-as évek vége felé az új Ming-dinasztia Kínában újból megtámadta Koreát, megkísérelve helyreállítani a kínai hegemoniát a királyság fölött. A kínaiak visszaverésére küldött koreai hadvezér, I Szonggje tábornok hamar felismerte, hogy a rendelkezésére álló haderő nem lehet méltó ellenfele a kínaiaknak, ezért visszafordult, letaszította a trónról az akkor uralkodó Korjo királyt és 1389-ben támogatóinak egyikét ültette a trónra. 1392-ben I Szonggje tábornok oly módon teljesítette be a Korjo udvar ellen végrehajtott puccsot, hogy létrehozta Korea utolsó és leghosszabb ideig uralkodó dinasztiáját, melynek ő maga lett az első királya. Úgy döntött, hogy az országot – ősi nevét visszahozva – Czoszonnak fogják nevezni, melynek jelentése „hajnali frissesség”, „friss reggel” vagy „reggeli nyugalom”. (A dinasztia uralmának végéig, 1910-ig összesen 27 Czoszon király uralkodott Koreában.)

I Szonggje tábornok, aki királyként fölvette a Thedzso nevet, a konfucianizmus egy teljesen megreformált változatát tette meg az ország hivatalos állami ideológiájává, a buddhizmust és a taoizmust az eretnek népi hiedelmek alantas státuszába relegálva. 1394-ben megalapította új fővárosát Hanjangban (a mai Szöulban), amely a Pekcse királyság idején, körülbelül 1500 évvel korábban is a kormányzat székhelye volt. Egy hatalmas, tíz mérföld hosszú falat építettek a város köré, számos kapubejáratral. Ezen belül hatalmas palota- és kertkomplexumok épültek, a várost a világ egyik legszebb nagyvárosává téve. A Czoszon-dinasztia uralma lett az az időszak, amelyben a koreaiak ma ismert nemzeti karaktere kifomálódott a neokonfucianizmus tégléjében.

I Szonggje tábornok azzal tartotta féken Kínát, hogy aláírt egy egyezményt, amely garantálta Korea függetlenségét, cserében azért, hogy hivatalosan ismét Kína vazallus államává válik és évi adót fizet a kínai kormánynak (az adó összetevői ezúttal is nők, ginzeng, eunuchok, arany, ezüst, lovak, kézművesek és sólymok voltak). A Czoszon udvar négy rendszeres diplomáciai, kereskedelmi és adófizetési missziót küldött Kínába minden évben – az új év elején, a császár születés-

napján, a koronaherceg születésnapján és a téli napforduló idején. Később a Czoszon udvar úgy oldotta meg besorozott katonákból álló hadseregének élelmezési és felruházási problémáját, hogy megkövetelte minden besorozott katona ellátását egy „eltartó párja” által a saját falujából – ez a kötelesség megkényszerítette a paraszti osztályra már addig is nehezedő súlyos terheket.

Miután a mongol hadseregek eltávoztak Koreából, a japán kalózok újból megkezdték támadásaikat a koreai kereskedelmi hajók, illetve a part menti kikötők és falvak ellen. 1419-ben Szedzsong király, a negyedik Czoszon uralkodó, aki apját, Thedzsong királyt követte a trónon, katonai expedíciót indított a Cusimában „fészkelő” kalózok ellen, teljes elpusztításukra törekedve. Ezt a sikeres akciót követően beleegyezett, hogy megnyit három koreai kikötőt a Japánnal folytatandó legális kereskedelemhez, szigorú koreai felügyelet mellett. A japán kereskedők azonban olyan sok mindent importáltak Koreából, hogy már tartani kellett a rizs- és pamutkészletek kimerülésétől. A Czoszon udvar 1443-ban újabb egyezményt kötött Japánnal, amelyben az évente a koreai kikötőkbe küldhető japán kereskedőhajók számát maximum 50-re korlátozták.

1444-ben Szedzsong király, a negyedik és legdicsőbb Czoszon király lecsökkentette a parasztok adóját terményük egytizedéről annak egytizenketted részére. E figyelemre méltó korszak kiemelkedő kulturális eseményei közé tartozik a koreai történelemben a *hangul* (hahng-gul), a koreai ábécé kifejlesztése 1446-ban. Más ekkori találmányok közé tartozott a csapadékszint-jelző műszer (1442-ben, kétszáz évvel ezelőtt, hogy Európában is feltalálták), a vízórák és napórák bevezetése is. A közemberek és a *jangban* nemesség között kialakult egy új osztály, amely a szó szerint „középső embereket” jelentő *chung-in* (chuung-een) nevet kapta. Ezt az osztályt elsősorban a technikusok, doktorok, alacsonyabb rangú katonatisztek, fordítók és hasonlóak alkották. A közemberek hivatalos megnevezése *sang-min* (sahn-meen) volt, ami „jó embereket” jelent, vagy yangin (yahng-een). A kitaszítottak neve továbbra is *paek-chong* (pake-chong) volt, ami szó szerint mészárosost jelent, (aki „húsokkal dolgozik”), és abból ered, hogy a buddhisták elítélik az állatok lemészárolását és a húsevést.

Az új dinasztia megalapítását követő évszázad során a neokonfucianus szellemű gondolkodással átitatott tudós-bürokrata fokozatosan átvették a kormányzást, és létrehoztak egy szigorú politikai és morális kódrendszert, amely szabályozta a koreai társadalmat és megadta a színét egészen a tizenkilencedik század végéig.

1519-ben az új Csooszon-dinasztia bizonyos mértékű önkormányzati jogot adott a parasztnak egy velük kötött egyezmény értelmében, amely a Hyang yak (h'yahng-yahk), vagyis „falusi szerződés” nevet kapta. Ez a társadalmi szerződés az erkölcsök kölcsönös ösztönzését, a gaztettek kölcsönös felügyeletét, a társadalmi kapcsolatokban kölcsönösen követendő illendőséget, továbbá katasztrófák idején a kölcsönös segítségnyújtást írta elő.

A Csooszon-dinasztia élénk külkereskedelmet és kulturális csereakciókat folytatott Kínával és Japánnal. A Japánnal kialakított kereskedelem nagy része a japánok által megszállt Cusima szigeten keresztül bonyolódott le, amely mindössze 35 kilométerre (20 mérföldre) fekszik Koreától a félszigetet Japántól elválasztó csatornában. (Kjúsü, az egyik japán fősziget északnyugati csúcsa 200 kilométerre [120 mérföldre] van Koreától.) Koreához való közelségének köszönhetően Cusima vált az akkori idők a „Hongkongjává” a Korea és Japán között zajló kereskedelem számára. A szigetet már hosszú ideje a japán kalózkodó támaszpontjaként használták.

A koreai kikötőkbe beengedett japán kereskedőhajók számának korlátozása azonban azzal a következménnyel járt, hogy a kikötőkben megtelepedett japán kereskedők 1512-ben fellázadtak, mire válaszul a koreai kormányzat még tovább, 25-re csökkentette az évente engedélyezett hajók számát, hogy megkönnyítsék a japán kereskedők ellenőrzését. 1592-ben Japán akkori katonai vezetője, Tojotomi Hidejosi elhatározta, hogy meghódítja Kínát, és ehhez igényt tartott Korea együttműködésére és segítségére. A koreaiak ezt megtagadták. Tojotomi ezután megparancsolta számos hűbéruradalom fejének az ország déli és délnyugati részén, hogy fegyverezzenek fel hadseregeket, és masszív támadást indított Korea ellen. Ezek a seregek, amelyek egymástól elkülönülve és egymással versengve léptek fel, a Koreai-félsziget déli végétől észak felé meneteltek és alig egy hónap alatt lerohanták az országot, lerombolva gyakorlatilag mindent, ami az útjukba esett és hadizsákmányok mellett számos foglyot is ejtettek, akiket Japánba szállítottak.

Ezeket a japán behatolókat mindvégig zaklatták az *ui byong* (we be-yohng), vagyis „igazságos seregek” elnevezésű koreai gerillacsapatok, többnyire helyi írástudók vezetésével. A buddhista szerzetesek is alapítottak partizáncsapatokat a japánok zavarására. Kína ötvenezer fős hadsereget küldött Korea megsegítésére a japán behatolók viszszerzésében. (Korea „igazságos seregeinek” múltja a hetedik századi parasztlázadásokig nyúlik vissza, amelyek az akkor uralkodó elit kizsákmányolása ellen törtek ki.)

Az azonban, ami megghiúsította Tojotomi tervét Korea meghódítására és felvonulási területként való felhasználására Kína megtámadásához, nem az egyesült koreai és kínai haderő felsorakozása volt a hadserege ellen, hanem a világ első páncélos hadihajóinak bevetése a tengeri csatákban, Sun Shin Yi admirális parancsnoksága alatt. Ji admirális nagy szegekkel sűrűn kivert vaslemezeket készíttetett, majd azokat a fahajók oldalára erősítették, s ezáltal hajóikat gyakorlatilag sebezhetetlenné tették az ellenséges ágyúgolyóktól. Ezeket a hajókat hamarosan követte a *kobuk son* (koh-buuk sohn), a vaspáncéljukról elnevezett „teknőc-hajók”.

A japán hajóhaddal való első találkozásuk alkalmával Yi admirális kis flottája körülbelül 250 hajót süllyesztett el. (Sun Shin Yi admirálisnak [1545-1598], aki egyike a két-három leginkább csodált férfinak Korea történelmében, Szöul belvárosában szobra áll.) Ezután a dicstelen vereség után Tojotomi beleegyezett, hogy békétárgyalásokat folytasson Koreával, de az általa támasztott követelmények olyan súlyosak voltak, hogy a koreai kormányzat nem volt hajlandó elfogadni őket. Tojotomi 1597-ben elrendelt egy második támadást is Korea ellen. Időközben Yi admiralist az ellene folyó udvari intrikák következtében felmentették a szolgálat alól, és ezúttal a koreai flotta legnagyobb részét elpusztították a japánok, mielőtt Yi-t visszahívták. Ő ismét sikeresen elsüllyesztette a japán inváziós flotta nagy részét, de az utolsó csatában életét vesztette egy eltévedt lövedék miatt.

Tojotomi – Korea szempontjából szerencsés módon – 1598-ban meghalt. Vezető tábornokai Koreában sietve visszahívták csapataikat a félszigetről és visszasiettek Japánba, igyekezve, hogy a Tojotomi család hatalmon tarthassák. Mindazonáltal e két egymást követő invázió pusztító hatást gyakorolt egész Koreára. A fizikai rombolás és a Japánba fogolyként elharcolt művészek és kézművesek ezreinek elvesztése mellett az inváziók éhséget és járványokat is okoztak, amelyek a népesség drámai csökkenéséhez vezettek.

A japánok – szinte minden egyes épület lerombolása mellett, ami csak az útjukba esett – céltudatosan elpusztították a népszámlálási és adózási feljegyzéseket, valamint a családtörténetek feljegyzéseit, amelyek mind rendkívüli fontosságúak voltak a koreai kormányzat és az emberek számára egyaránt. Azokat a kulturális jelentőségű tárgyakat, amelyeket nem tudtak elszállítani Japánba, szintén megsemmisítették.⁹

⁹ A Tokugava-sögunátus, amely 1603-ban felváltotta Tojotomi Hidejosi rezsimjét, újra megnyitotta a diplomácia kapcsolatokat Koreával és kereskedelmi egyezményt írt alá, amely egyike lett annak a három „ablaknak”, amelyeket maga Japán nyitott a külső világ felé az 1630-as évektől az 1850-es évekig. A másik két ilyen ablak a kínaiakkal, illetve a hollandokkal kötött hasonló egyezmény volt.

1627-ben Koreát ismét megtámadták, ezúttal a mandzsuk, amikor megkezdték Kína meghódítására irányuló erőfeszítéseiket. 1636-ban elfoglalták Phenjant és Szöült is, és Koreát újból vazallus állammá tették. Kilenc évvel később a koreaiak fellázkodtak a mandzsuk ellen, de ezúttal teljesen tönkrementek őket a bosszúszomjas mandzsu seregek. A mandzsuk 1644-ben továbbvonultak egész Kína meghódítására, és Pekingben megalapították a híres Csing-dinasztiát.

Ekkorra a folytatódó inváziók, valamint a külföldi misszionáriusok és kereskedők Japánban és más ázsiai országokban is folytatott különféle tevékenységeiről szóló történetek arra késztették a Csoszon udvart, hogy zárja le Korea kapuit a külső világ előtt, csupán Kína (és később Japán) kivételével, és azzá váljon, amit Nyugaton a „remete királyság” néven ismertek. Korea 1637-től kezdve elszigetelt maradt a nyugati világtól, egészen 1876-ig. Shik Lee Chong történész Koreát ebben a korszakban „büszke, dogmatikus, zárt társadalomként” írta le.

Korea a Csing-dinasztia uralkodása alatti Kína adófizetője maradt az 1894/1895-ös kínai-japán háborúig, amikor Japán megtámadta Kínát és arra kényszerítette a kínaiakat, hogy mondjanak le érdekeltségeikről Koreában.

Annak ellenére, hogy Korea kapui 1637-től 1876-ig le voltak zárva, az új eszmék továbbra is beszivárogtak, elsősorban Kínán keresztül, növekvő bírálatokat táplálva a konfuciánus szellemű autoritárius kormányzattal és társadalmi berendezkedéssel szemben. Az 1800-as évek elejére növekvő igények nyilvánultak meg az értelmiség részéről a rendszer megreformálására és az ország megnyitására a külső világ előtt. Az 1812. évi parasztlázadások hozzájárultak számos jóléti program és más reformok bevezetéséhez, de ezek nem mentek túl a felületi kezelést nyújtó intézkedések szintjén. Az 1860-as években ismét fellángoltak a lázadások.

Ebben az időben Szöul már körülbelül ötszáz éve jóformán semmit sem változott. A várost övező nagy falban nyíló kapukat naplementekor bezárták, úgyhogy bárkinek, aki ez után be akart lépni a városba vagy el akarta hagyni azt, meg kellett másznia a falat. Ahogy a sötétség leszállt, a várost övező négy domb tetején nagy tüzeket gyújtottak, jelezve, hogy minden rendben volt a fővárosban. Napnyugta után egy órával minden férfinak házon belül kellett maradnia, átengedve az utakat kizárólag a nők számára, akik viszont a nappali órákban voltak az otthonukhoz kötvé.

1832-től kezdve külföldi kereskedelmi és hadihajók kezdtek feltünekezni Korea partjainál. Japán, Oroszország, az európai hatalmak és az Egyesült Államok kísérletei Korea megnyitására 1866-ban

kezdődtek, Oroszország vezető szerepével. Mindezek a hatalmak ezt követően hadihajókat küldtek a koreai vizekre. Az 1860-as években és az 1870-es évek elején egy neves japán nacionalista politikus, Saigo Takamori, aki hozzájárult a Tokugava-sógunátus megbuktatásához és részt vett a császár hatalmának helyreállításában, erőteljes szószólója volt a *seikan* (say-e-khan) néven ismertté vált politikának, ami a „Korea meghódítására agitálás” rövidített formáját jelentette.

A francia hadihajók – számos francia katolikus pap kivégzését követően, akik „becsempészték magukat” Koreába – a félsziget nyugati partján fekvő kikötőket kezdték bombázni ágyúikból. 1871-ben egy amerikai flotilla támadta meg Kanghva szigetét, közvetlenül a part mentén Szöültől nyugatra, amely a királyi család kedvelt helye volt, de az elszánt koreai ellenállást látva feladták a kísérletet. Ezt a támadást Korea megbüntetésére szánták a Sherman tábornokról elnevezett amerikai hajó megsemmisítéséért és legénységének lemészárlásáért.

Ez az amerikai hajó – ahogy F. A. McKenzie, a londoni Daily Mail tudósítója a „Korea tragédiája” (The Tragedy of Korea, Yonsei University Press) című könyvében leírja –, amelynek csupán a kapitánya, egy Preston nevű férfi és a legénység három tagja volt amerikai, a kínai Tiencsinből indult azzal a szándékkal, hogy megszerezzék a pingjangi királysírok kincseit. Felhajózott a Taitong-folyón Pingjangig, nagy felzúdulást keltve. Az uralkodó régens elrendelte, hogy az ott állomásozó helyőrség akadályozza meg a hajó kikötését, és kényszerítse azt a koreai vizek elhagyására. Ha a kapitány megtagadja a távozást, a hajót meg kellett semmisíteniük, és a legénységet meg kellett ölniük. A kapitány nem volt hajlandó távozni. A koreai helyőrség és a felháborodott lakosság megpróbálta megostromolni a hajót. Több tucat embert öltek meg vagy sebesítettek meg a hajó ágyúi. A kapitány megpróbálta a part lőtávolságából kivinni a hajót, de az megfeneklett a sekély vízben. Az ostrom négy napig folytatódott. A koreaiak ezután égő tűzfával megakadt dereglyéket úsztattak le a folyón, és végül sikeresen felgyújtották a hajót. A hajón raktározott kén és lőpor felrobbant. A legénység a vízbe ugrálva, a part felé úszva próbált menekülni, egyesek köztük fehér zászlókkal jelezve a megadásukat. Mindannyiukat apró darabokra szabdalták, egyes testrészeit megőrizték gyógyítási célokra, a többi pedig elégették.

Az effajta támadások útjára indítottak egy mozgalmat Korea csekély fegyveres erőinek megerősítésére, és olyan jelszavak megjelenéséhez vezettek, mint például *cha-gang* (chah-gahng), vagyis „önmegerősítés” és *pu guk kang-byong* (puu guuk kahng-byohng), melynek jelentése

„gazdagítsd a nemzetet és erősítsd a hadsereget”. Ezt követte a *kae-wba* (kigh-whah), vagyis a „felvilágosodás és haladás” követelése.

1876 és 1894 között számos „memorandumot” adtak át a Csooszon udvarnak azok a konzervatív konfuciánusok, akik elleneztek a Csooszon-dinasztia politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedésének bármilyen modernizálását. Ugyanebben az időszakban több mint száz ellenkező értelmű „memorandum” is érkezett az udvarhoz, amelyek a reformok szükségességét sürgették.

E fejlemények következtében Kínából és Japánból egyaránt nagy expedíciós erőket küldtek Koreába mindannak a megvédésre, amit saját érdekeltségeiknek tekintettek. 1876-ban a japán kormány hadihajóflottát irányított Korea partjaihoz, mintegy erődemonstrációként, hogy a gyenge és megosztott Csooszon udvart rákényszerítse az ország megnyitására az idegenek előtt (szinte pontról-pontra megismételve azt a hadihajó-diplomáciát, amit az 1850-es években az Egyesült Államok alkalmazott Japánban).

Miután Korea 1876-ban békeszerződést írt alá Japánnal, a japánok vették át a koreai haderő kiképzését, még inkább elmérgesítve a Kínával már hosszabb ideje folytatódó harcokat Korea politikai és gazdasági ellenőrzéséért. Meghajolva a helyzet realitása előtt, a Csooszon udvar később, még ugyanabban az évben fiatal arisztokrata tudósok egy csoportját küldte át Japánba annak tanulmányozására, hogyan alakítja át önmagát Japán egy középkori királyságból modern hatalommá. 1881-ben fiatal koreai diákok egy másik csoportja Kínába ment.

Az első egyezmény, amit Korea valamelyik nyugati nemzettel kötött, az Egyesült Államokkal született meg 1883-ban, amelyet követően a Csooszon-udvar egy jószolgálati missziót küldött Washingtonba. Ezután további egyezmények követték egymást, megnyitva számos koreai kikötőt a külföldi hajók előtt és lehetővé téve a külföldiek számára, hogy üzleti és más célokból belépjenek az országba. Megelőző intézkedésként Japán és a nyugati hatalmak térnyerésével szemben a kínaiak elkezdtek agresszíven érvényesíteni saját érdekeiket Koreában, átvéve az udvar számos funkcióját. A vetélkedés Kína és Japán között eszkalálódott, miközben az Egyesült Államok, Oroszország, Franciaország és Anglia óvatosabban igyekezett eljárni.

1884-ben a tudós-tisztviselők egy progresszív csoportja államcsínyt kísérelt meg az udvar ellen, támogatásra számítva Japántól. A japánok azonban nem jöttek a segítségükre. Ennek következményeként egy dühös koreai tömeg rátámadt a japán képviselőre. A városban állomásozó kínai csapatok vették át az irányítást. Letartóztatták és kivégezték

a támadás vezetőit, majd ígéretet tettek Japánnak, hogy Korea súlyos kárpótlást fog fizetni, felépít a japán kormányzat számára egy új követiséget, és garantálták kereskedelmi és beutazási jogaik további fenntartását Koreába. A koreai összeesküvőket a kínaiak nyolc fő kivételével mind elfogták és kivégezték. Az a nyolc fő, aki megmenekült, Japánban szökött. A koreai udvar ekkorra már teljesen szétzüllött, és nem volt méltó partnere sem a kínaiaknak, sem a japánoknak. Több mint négyezer ember élt a palota körletében, beleértve nagyszámú eunuchot, valamint boszorkánymestereket és jövődómondókat is. A boszorkánymesterek, akik részben a vakok nagyhatalmú egyesületéből tevődtek ki, különösen nagy tiszteletben álltak a közönség előtt, amiért kiszámíthatatlanul használták fel hatalmukat.

Egy újabb esemény során, amit a világ előtt az ügyek elrendezésére irányuló kísérletként tüntettek fel, Kína és Japán formálisan hozzájárult csapatainak kivonásához Koreából, de Japán megszegte a köteleességvállalását. 1894-ben a japán hadsereg előidézett egy incidenst, amit egy Kína elleni támadás igazolásául használt fel (kínai-japán háború 1884-85), szándékos provokációként a kínai befolyás megszüntetésére a Koreai-félszigeten. Korea népszerű Min királynője is felemelte a szavát a japánok által Koreában tett lépések ellen. Amikor Japán megkezdte a kínai erők elleni támadását Szöulban, a japán katonák végigkergették a királynőt a királyi lakrészek folyosóin, karddal levágták, majd miután a szolgálait kényszerítették az azonosítására, azokat is megölték, a királynő holttestét kivonszolták a kertbe és felgyújtották. Tíz évvel később a japánok Oroszország ellen is háborúba szálltak (orosz-japán háború, 1904-1905), hogy a régióban folyó terjeszkedésük elősegítésére megszabaduljanak Oroszországtól mint vetélytárstól.

1905-ben Theodore Roosevelttel amerikai elnök elvetette a Szöulban szolgáló amerikai miniszter javaslatát arra nézve, hogy utasítsák el a japánok követeléseit, miután azok győzelmet arattak Oroszország fölött, és titkos egyezményt kötött a japánokkal, hogy amennyiben azok nem kifogásolják, ha az Egyesült Államok átveszi a hatalmat a Fülöp-szigetek fölött, akkor ő sem emel kifogást japán bármilyen intézkedése ellen, amit szükségesnek tartanak Korea „irányítása, ellenőrzése és védelme” szempontjából. A történészek rámutatnak továbbá arra is, hogy az orosz-japán háborúig a legtöbb nyugati nemzet, beleértve az Egyesült Államokat is, Japán oldalán foglalt állást, abban a hitben, hogy Japán segíteni fog véget vetni a zűrzavarnak Koreában, és féken tudja tartani az oroszokat.

Ezzel a megerősítéssel az Egyesült Államok részéről a japánok fokozatosan átvették az ellenőrzést a koreai gazdaság, a pénzügyek és a külügyek fölött, de csak áldozatokkal járó harc árán. Lefegyverezték a kicsiny koreai hadsereget, de a koreai parasztokból szerveződött, összesen körülbelül hetvenezer főre rúgó seregek elkezdtek támadni a japán helyőrségi csapatokat és azok létesítményeit (összesen 1451 ilyen támadást hajtvva végre csak az 1907-es évben). A japánok túlnyomó erővel vágtak vissza, felégetve a koreai falvak százait, és több mint tizennyolcezer felkelőt legyilkolva. Korea népének megfélemlítésére a japánok azt a stratégiát alkalmazták, hogy tömegével gyilkolták a lakosságot, beleértve a nőket és gyermekeket is, amikor tüntetésekre került sor. A japán titkosrendőrség átfésülte az egész országot, és jelentést tett a legcsekélyebb ellenszegülésről is a japánok hozta szabályokkal szemben.

Frederick Arthur McKenzie brit külpolitikai tudósító, aki 1904-ben, majd 1906-ban is Koreában volt, azt írta, hogy a Japánból érkezett „kulik”, akik tízezrével nyüzsgöttek Koreában, és szétszóródtak az országban, „mint a pestis”, brutálisan bántak az emberekkel, és tetszésük szerint elfoglalták otthonaikat és földjeiket. Említést tett továbbá olyan falvakról, amelyeket teljesen leromboltak, és másokról, amelyeket elhagytak megfélemlített lakóik, akik a hegyekbe menekültek, hogy eltűnjenek a japán martalócok szeme elől. Hozzátette, hogy a japánok közül soha senkit nem büntettek meg ezekért a túlkapásokért.

A Csoszon udvar további meggyengítése érdekében a japánok elfoglalták azoknak a földeknek jelentős részét, amelyekről az udvar szedte be az adókat, és a földeket japán érdekek szolgálatába állították. Végül 1910-ben Japán annektálta Koreát és a gyarmatává tette. Még több katonával japán üzletemberek és gazdálkodók is özönlöttek Koreába, és az utóbbiak vették át a legjobb földek nagy részét az országban. A gyarmatosítás első éveiben a koreai föld- és erdőállomány nagy része japán tulajdonba került.

A japán megszálló erők elleni legnagyobb felkelés 1919. március elsején tört ki, amely *Samil Undong* (sahmeel uhn-dohng), vagyis „Március elseje mozgalom” néven vált ismertté. Ezt a tömeges felkelést, amelyet különféle vallási csoportok vezettek Koreában, igen gyorsan leverte a japán hadsereg. A koreai feljegyzések azt mutatják, hogy több mint hétezer embert öltek meg és több mint 15 ezerre rúgott a súlyosan sebesültek száma. A rákövetkező néhány hónap során több mint 45 ezer embert tartóztattak le és börtönöztek be.

Az 1930-as években Japán drákói szigorúságú kampányt indított a koreaiak kulturális identitásának eltörlésére. Minden oktatás kizárólag ja-

pánul folytatható, minden hivatalos nyilvántartást japánul kellett vezetni, és minden koreai köteles volt japán nevet felvenni. Az oktatási rendszert úgy szervezték meg, hogy a koreai gyermekeket ráneveljék a japán szokások és erkölcsök követésére és elsajátítsák a japán történelem ismeretét. A koreai iskolákban korábban tanított történelmet Japán kedvező színben tűntető feltüntetése érdekében eltorzították és meghamisították.

A japánok bevezették a *Nai-Shen-Ittai* (nie-shen-eet-tie) jelszavát, melynek jelentése „Japán és Korea egyetlen test!”. Amikor a csendes-óceáni háború Japán számára kedvezőtlen fordulatot vett, a gyarmati adminisztráció a koreai parasztok kizsákmányolására bevezette kényszerítő eszközként a kong chul (kohng-chuul), vagyis „beszolgáltatási kvóták” rendszerét, hogy a japán háborús erőfeszítések kiszolgálása érdekében még többet termeljenek. 1944-ben ezt a kvótarendszert kiterjesztették a manufaktúrákra és feldolgozó üzemekre is. Egyes koreaiaknak sikerült vállalatokat létrehozniuk az annektálás korszakában is, de ezeket kényszerítették, hogy termelésüket koordinálják a japán érdekekkel. Ezek körül a koreai üzletemberek közül néhányan mindazonáltal rendkívüli vállalkozói képességeket mutattak fel, mintegy előrevelve azt, ami az 1960-as években és azután bekövetkezett.

A japán feljegyzések szerint a második világháború során körülbelül 365 ezer koreai férfit soroztak be a japán hadseregbe, és további 725 ezer főt köteleztek munkaszolgálatra a katonai létesítményekben Koreában és Mandzsúriában, amit Japán elfoglalt Kínától. A háború folyamán több mint 150 ezer koreai férfi esett el vagy tűnt el nyomtalanul. Az állapotok olyan rosszra fordultak Koreában, hogy az aratások közötti időszakok vége felé az emberek már vadon termő növények gyökereit ették, mert a japánok elragadták terményeik legnagyobb részét hadseregeik táplálására.

A Koreára súlyos terheket rová japán gyarmatosítás 1945 augusztusában ért véget, amikor a Japán Birodalom vereséget szenvedett az Egyesült Államoktól és a szövetséges hatalmaktól. A japán uralom megszűnése Koreában azonban nem hozta meg a békét a félszigetre. Szinte azonnal félbeszakította a Nyugat és a kommunizmus közötti küzdelem. A kommunizmus gyökerei Koreában 1920-ig nyúltak vissza. Abban az évben a koreai tudósok és hazafiak egy csoportja, akik a Szovjetuniót „a szegények és a jogfosztottak barátjának” tekintették és úgy vélték, hogy a *kongsangjuui* (kohng-sahng-juu-wee), vagyis a „kommunizmus” lesz az egyszerű emberek megmentője az egész világon, megalapították a Koreai Kommunista Pártot, melynek koreai neve *Koryo Kongsan Dang* (koh-re-oh kohng-sahn dahng).

A koreai kommunisták összehangolták működésüket a Japánban, Sanghajban és Szibériában élő koreai menekültekkel/kivándorlókkal, akik az akkor a Szovjetunióból exportált gondolkodás befolyása alá kerültek. A párt ígéretet tett sorsuk javítására a munkások és a diákok, a két leginkább militáns csoport számára Koreában. A kommunista mozgalom térnyerése következtében a koreai nacionalisták két egymással viszálykodó frakcióra oszlottak, ami nagyon meggyengítette erőfeszítéseiket és sokat ártott a nemzetközi közösség szemében róluk kialakult képnek. A japánok rendkívüli hevesen sújtottak le az újonnan létrejött koreai kommunista mozgalomra.

A második világháború végén, a japánok Koreából való kiűzését követően – abban az időben az ország különböző vidékein állomásozó több százezer főnyi katonaság mellett több mint 750 ezer japán polgári személy is élt Koreában – a kommunisták ismét nyíltan színre léptek. Jobban szervezettnek bizonyultak és világosabb célokkal rendelkeztek, mint a megosztott nacionalisták, és vezető szerephez jutottak a félsziget Észak- és Dél-Korea államaira történt politikai kettéosztásában. Az egyik legjobban szervezett kommunista partizáncsoport Mandzsúriában Kim Ir Szen (Il Sung Kim) vezetése alatt állt, aki szoros kapcsolatokat alakított ki a szovjetekkel. Amikor a háború Japán vereségével véget ért, mindezek a külföldre menekült politikai csoportok siettek vissza Koreába, és megindították a küzdelmet a hatalomért az országban. A félszigetet felosztották a szovjetek, illetve az Egyesült Államok által támogatott Észak-Koreára és Dél-Koreára. Kim Ir Szen és korábbi partizáncsapatái a Szovjetunió támogatásával magukhoz ragadták az ellenőrzést Észak-Korea fölött. 1948-ban a felosztás véglegessé vált, amikor kikiáltották a Koreai Köztársaságot Szöulban, majd röviddel utóbb a Koreai Népköztársaságot is megalapították Phenjanban.

Korea felosztása déli és északi részre valóságos sokkot jelentett a koreaiak számára, nem annyira politikai megfontolások, mint inkább személyes okok miatt. Az ország kettéosztása több százezer családot választott szét, ami a mindennapi emberek számára sokkal fontosabb volt a politikánál. Tény, hogy történelmileg Észak- és Dél-Koreát már hosszabb ideje ideológiai és társadalmi szakadékok választották el egymástól, amelyek gyakran olyan szélesek voltak, hogy a félsziget két fele sok esetben már azelőtt is úgy viselkedett, mintha külön országok lettek volna. A hosszú ideig uralkodó Csoszon-dinasztia (1392-1910) idején a déliek voltak domináns pozícióban, és magas kormányzati állásaik révén domináns szerepet játszottak északon is. Mintegy ötszáz éven át kevés kormányzati pozíciót töltöttek be északiak, még akkor is kizsorolva a

kormányzásból, ha ők érték el a legjobb eredményeket a *kwa go* (kwah go), az állami tisztviselők számára előírt vizsgákon. Politikai értelemben századokon keresztül „rossz viszony” uralkodott Észak és Dél között.

Mindössze két évvel Észak- és Dél-Korea megalapítása után a félsziget ismét véres csatamezővé változott, ezúttal az egyik oldalon Észak-Korea és kínai szövetségese, a másikon pedig Dél-Korea és az Egyesült Államok feszült egymásnak – egy olyan háborúban, amely pathhelyzetel ért véget. A félsziget balsorsú északi felén a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság alapítója, Kim Ir Szen kommunista diktátorként uralkodott egészen 1994-ben bekövetkezett haláláig, és Észak-Korea népét kommunista ideológiával átítatva hagyta hátra. A félsziget déli részén a következő évek során folytatódott az autoritárius és a demokratikus pártok küzdelmei, de az ország szilárdan elkötelezett maradt a kapitalizmus és a Nyugat irányában.

Az érzelmi traumán túlmenően, amit Észak-Korea támadása okozott Dél-Koreában, a fizikai pusztítás is szinte hihetetlen mértékű volt. Szöulban a magánlakásoknak több mint a fele, az irodaépületek háromnegyed része, valamint az összes középület, közhasznú létesítmény és közlekedési rendszer több mint nyolcvan százaléka megsemmisült. Végül azonban a koreaiak ezt az óriási rombolást is előnyükre tudták fordítani, mivel amikor újjáépítették az üzemeiket, irodaépületeiket és otthonaikat, nem volt más választásuk, mint modern berendezések és új építőanyagok felhasználása.

1961 májusában Chung Hee Park (más írásmóddal Park Chong Hui),¹⁰ egy rangidős dél-koreai Szonggie tábornok ragadta magához a kormányzást egy vértelen államcsíny során. Park kiváló szervezőnek bizonyult. Később lemondott katonai rangjáról, elnökké választották és vaskézzel irányította az országot 1979 októberéig, amikor meggyilkolták.

1972-ben Park rögtön ítélő bíraskodást hirdetett, felosztatta a kormányt és új alkotmányt kényszerített az országra, amire ő maga a „Yusin” (yuu-sheen) alkotmányként utalt. A Yusin szó olyasmit jelent, mint „újraélesztés”, vagy „helyreállítás”. Az új alkotmány számos reformot ígért, de valójában abszolút diktátorrá tette Parkot. Park ezt a diktatórikus hatalmát arra használta fel, hogy befejezze Korea átalakítását egyfajta gazdasági erőművé, oly módon, hogy támogatta az exportot és zárva tartotta az országot az importok előtt számos egymást

¹⁰ Magyaros átírásban: Pak Csong Hi. Mivel ez a név Magyarországon – Kim Ir Szen nevével ellentétben – nem vált széles körben ismertté, a fordításban a szerző névhasználatát mellett maradtok, – A ford.

követő öt éves tervperiódus sorozatán keresztül, amelyeket kíméletlen hatékonysággal hajtottak végre. Park és az általa személyesen kiválasztott miniszterek mintegy „vezérigazgatók” gyanánt irányították a gazdaságot, kényszerítve a látszólag magánkézben lévő vállalatokat a kormányzat terveinek követésére, tekintet nélkül saját szándékaikra.

A nemzetbiztonsági törvény és egy kommunistaellenes törvény adta hatalmánál fogva, a Park kormányzat felhasználta az önkényes letartóztatások, kínzások, bebörtönzések és kivégzések eszközeit is, hogy elfojtsa mindenféle ellenállást az úgynevezett Yusin alkotmánnyal, illetve a kormány politikájával és tevékenységével szemben. Végül azonban az ellenállás, melyben a diákok, az értelmiség, a szakszervezetek és a keresztény csoportok játszottak vezető szerepet, a kormányzat elleni országos mozgalommá vált. A korszak történészei azt mondják, hogy a tudósok és a fiatal írók, zenészek és művészek a Park rezsim elleni lázadás egész szubkultúráját hozták létre, felhasználva egyebek között a művészet, a költészet, a dalok és a színdarabok eszközeit is a kormányzat befektetésére. A kormány bosszúja több ezer ember letartóztatását, megkínzását és bebörtönzését jelentette. A Park rezsim még ebben a korszakában is mindvégig élvezte az Egyesült Államok teljes támogatását.

Park politikája volt az, ami lehetővé tette a mára híressé vált ipari konglomerátumok, a „csébolok” gyors felemelkedését, amelyek még ma is az ország nemzeti jövedelmének több mint felét állítják elő. Végül 1979. október 23-án Jae Kyu Kim, a Koreai Központi Hírszerző Ügynökség (Korean Central Intelligence Agency, KCIA) akkori vezetője lelőtte Parkot (és fő testőrét) egy magánvacsora alkalmával, a palota közelében levő KCIA épületegyüttesében. Park halála azonban nem vetett véget azonnal a Yusin alkotmány jegyében folytatott visszaéléseknek. Az új kormány tett bizonyos lépéseket a legrosszabb túlkapások megszüntetésére, de csak az 1980-as évek második felében kerülhetett sor arra, hogy a demokrácia irányába mutató valódi változások megkezdődjenek Koreában, a közbülső korszakot pedig még újabb katonai puccsok, orgyilkosságok, önkényes letartóztatások, kínvallatások és az utcai tüntetések során gyakran előfordult vérontások jellemezték.

Csak 1987. június 29-én jelentett be a kormány igazi politikai reformokat – sokak szerint elsősorban azért, mert elkötelezte magát az 1988-as nyári olimpiai játékok Szöulban való megrendezése mellett, ezt az alkalmat választva annak megünneplésére, hogy Korea „vissatért” a nemzetközi színpadra, és nem akarta, hogy az eseményt tönkretegyje az utcákon tüntetők ellen alkalmazott erőszak. Ekkorra az

Egyesült Államok is nyomást gyakorolt a kormányra, hogy elkerüljék a hadsereg ismétlődő bevetését a diákok és a szakszervezetek tüntetéseinek elfojtására.

A Park-korszak évei a példátlan gazdasági fejlődés korszakát jelentették Dél-Koreában. Ugyanazt az iparfejlesztési és merkantilista politikát alkalmazva, ami újjáélesztette és átfőrmálta Japánt, Korea hamarosan exportorientált gazdasággá vált a hatalmas ipari kombinátok, a csébolok vezetésével, amelyeket a háború előtti hírhedt japán zaibacuk és háború utáni keirecuk, az úgynevezett „összehangolt vállalatok” mintájára építettek ki. Park politikájának gazdasági sikerei ambivalens érzéseket váltottak ki vele szemben a koreaiakban.

Korea – Japánhoz hasonlóan – óriási hasznot húzott a Vietnámi háborúból. 1965 és 1973 között körülbelül háromszázezer főnyi koreai csapatok szolgáltak Vietnámban, az Egyesült Államok zsoldjában. Ezen kívül koreai építési vállalatok kaptak megbízást sok nagyobb építési projekt végrehajtására Vietnámban, szintén az Egyesült Államok finanszírozásával. Az 1990-es évekre Korea belépett a világ tizenegy legnagyobb ipari gazdaságának sorába, miközben a kommunisták uralta Észak-Korea a gazdasági összeomlás szélére jutott, de továbbra is szilárdan ellenállt minden, az ország két felének újraegyesítésére irányuló erőfeszítésnek.

Az 1990-es évek közepén Dél-Korea kormányzata hivatalosan felvállalta a gazdaság globalizálásának politikáját, csatlakozva a vezető gazdasági hatalmak körében uralkodó világméretű trendhez. E cél eléréséhez azonban nem állítottak fel pontosan meghatározott időtervet (lásd a *Segyehwa* című fejezetet). Az 1990-es évek közepének legmegdöbbentőbb eseményei azonban újabb diáktüntetések voltak, amelyeket a korábbi elnök, Tae Woo Roh letartóztatása és megvesztegetés elfogadásáért vád alá helyezése követett, és néhány hét múlva sor került elődjé, Doo Hwan Chun letartóztatására is. Mindkettőjüket bűnrészességgel vádolták több száz diák és szakszervezeti tüntető meggyilkolásában, az 1980 májusában Kwangju városában zajlott kormányellenes tüntetések során (lásd a *Nomul* és *Sonmul* c. fejezeteket). Korea legnagyobb gazdasági konglomerátumai közül többnek a vezetőit is kihallgatták a korábbi elnökök számára juttatott megvesztegetési összegek felől, majd őket is vád alá helyezték és ügyüket tárgyalásra bocsátották. Mindkét ex-elnököt elítélték és bebörtönözték.

Az 1980-as években a koreai nemzeti zászló, a Thegukki ismertté vált szerte a világon. A Thegukki a kozmosz jin-jang erőit ábrázolja azokkal

az elemekkel együtt, amelyek folytonos mozgásban vannak a végtelen univerzumban. A jin-jang szimbólum a zászlón az egyensúlyt és a harmóniát jelképezi, a körülötte elhelyezkedő négy trigramma pedig azt a négy elemet, amelyekről eredetileg úgy vélték, hogy az univerzum belőlük épül fel: ezek a mennyország, a föld, a tűz és a víz. Nemzeti lobogójuk a koreai nép erőteljes metafizikai töltésű szimbóluma.

Donald Stone Macdonald történész „A koreaiak: kortárs politika és társadalom” (The Koreans: Contemporary Politics and Society) című könyvében azt írja, hogy az i.e. 109-ben Vu Ti kínai császár által végrehajtott első megszállása óta a koreai félszigetre körülbelül 900 alkalommal hatoltak be külső ellenséges erők. A közül a kevés dolog közül, amelyek egyformán érintik a koreaiakat északon és délen is, az egyik legfontosabb az a szilárd elhatározásuk, hogy országukat soha többé ne szállhassák meg külső erők.

Azok a látogatók, akik rövid szervezett látogatásuk során bepillantást szeretnének nyerni a régi Korea életébe, ezt megtehetik a Szuvon közelében fekvő „népi falu” szabadtéri néprajzi múzeumában, 41 km-re (26 mérföldre) Szöultól délre. Ez az 1973-ban felépített falu autentikus képet ad a korai Csoszon korszak kultúrájáról a koreai történelemben (1392-1910). Az épületek között megtalálható egy tipikus *jangban* (arisztokrata kormányzati tisztviselő) otthona és számos más családi otthon, egy farmház és többféle kézműves műhely. A faluban élő emberek pontosan úgy végzik a munkájukat és élik társadalmi életüket, ahogyan több száz évvel ezelőtt tették. A falu főterén rendszeresen szerveznek különféle eseményeket, az esküvőktől és temetési menetektől a sárkányeregetésig, kötélrancos mutatványokig és táncokig.

A koreaiak államalapításuk napját, a *Kae Chon Jol*-t (kay-chohn-johl) – szó szerinti fordításban „az ég megnyílásának napját” – október 3-án ünneplik. Ezen a napon a Szöul belvárosában fekvő Kjongbok palota területén létesített történelmi múzeum is megnyitja kapuit a nagyközönség előtt.

Hangul / Handzsa – A koreai írásrendszerek

I.e. 109-ben, amikor Kína meghódította a koreai félszigeten lévő kicsiny királyságokat és kiterjesztette rájuk uralmát, a koreaiaknak még nem volt írásrendszerük. Ám a koreai Silla királyság tudó-

sai még jóval az ezt követő négyzáz éves kínai uralom lezárulása előtt megalkottak egy *idu* (ee-duu) elnevezésű ideiglenes írásrendszert, a saját nyelvük szavainak a *handzsa* névvel jelölt „kínai ideogrammák” felhasználásával (a *handzsa* szót angolosan *hanja* alakban írják latin betűkkel).

Noha a koreai szavakat kínai karakterekkel írták le, ezeket koreaiul olyan hosszan ejtették ki, ahogyan azok eredetileg megvoltak a koreai nyelvben. Amikor csak lehetséges volt, azokat a kínai ideogrammákat választották ki, amelyek a leginkább megfeleltek az általuk megjelenített koreai szavak jelentésének. Sok esetben azonban nem volt valódi kapcsolat az ideogrammák és a koreai szavak jelentése között.

A koreai tudósok úgy oldották fel ennek az eltérésnek egy részét, hogy sok kínai ideogrammát csupán fonetikai szimbólumként használtak fel, egyszerűen elhanyagolva azok eredeti jelentését. Ez a hibrid írásrendszer nem nyerte el valamennyi kínai tudós tetszését, de nem volt más választásuk, mivel a tudós státusz eléréséhez az egyetlen út annak megtanulásán keresztül vezetett, hogy az ideogrammákat hogyan kell kiolvasni. Majdnem kétezer éven át a kínai ideogrammák alkották Korea hivatalos írásrendszerét. Az ebben szereplő körülbelül 30 ezer bonyolult karakter elsajátításához több éves tanulásra volt szükség.

Általában csak az elit *jangban* osztály férfi tagjainak volt szabad megtanulniuk írni és olvasni (az egyetlen hivatalos kivétel ez alól a fiatal nők egy kicsiny, válogatott csoportja volt, akiket arra választottak ki, hogy az uralkodó osztálybeli férfiak hivatásos szórakoztatói és házasságon kívüli társasági kísérői legyenek – lásd a *Kiszeng* c. fejezetet). Minden hivatalos feljegyzés és kormányzati kommunikáció, valamint az összes irodalmi mű, ami ebben a hosszúra nyúlt időszakban keletkezett, a kínai írásjelekkel volt leírva, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a koreaiak túlnyomó többsége írástudatlan volt.

1443-ban a Csoszon- vagy I-dinasztia akkor uralkodó királya, Szedzsong, aki maga is nagy tiszteletben álló tudós volt, összehívott egy tudós csapatot a *Chip Hyonjon* (cheep hyohn-joan) nevű tágas csarnokba a palota-komplexum területén belül, melynek nevét az „Érdemesek hallja” és a „Tehetséges tudósok csarnoka” megnevezésekkel is szokás fordítani, és azt a feladatot adta nekik, hogy alkossanak meg egy egyszerűsített, tisztán koreai írásrendszert. A cél az volt, hogy megkönnyítsék a koreaiak számára az írni-olvasni tudás elsajátítását, és így az irodalom hozzáférhetővé váljon nemcsak a gazdagok, hanem a szegényebbek számára is.

Miután három éven keresztül dolgoztak – vélhetően Szedzsong király gyakori részvételével a munka folyamatában –, a tudósok bemutatták munkájuk eredményét, ami később a *hangul* (hahn-guul), vagyis szó szerint „koreai írás”, illetve „koreai kézírás” néven vált ismertté. A király el volt ragadtatva és nagy lelkesedéssel fogadta, hogy ezentúl bárki, néhány nap vagy legfeljebb néhány hét alatt megtanulhat írni és olvasni. Röviddel az után, hogy az írásrendszer elkészült, alapított egy kiadóhivatalt buddhista szövegek fordításainak *hangul* írásjelekkel való elkészítésére és terjesztésére. Ezen kívül mezőgazdasági és katonai kézikönyveket is kiadtak *hangul* írásmóddal – ez utóbbiakat azért, hogy bizalmas természetükre való tekintettel biztonságosan elzárva tarthassák őket a külföldiek elől.

A *hangul* írásmód gyorsan terjedt a felső osztályhoz tartozó nők körében, beleértve a királyi családot és azokat is közülük, akik a királyi sorokra váró ágyasaiként a palotában éltek, valamint a magasabb rangú kormányzati tisztviselők feleségei és lányai körében, akik levelek, költemények és a naplójuk írására használták. Az egyik első könyv, melynek az új írásmóddal való kinyomtatását Szedzsong király elrendelte, a *Yongbi Ochon Ka* (yong-be oh – choan kah), vagyis a „Repülő sárkányok dalai” címet viselte és a királyi család őseit dicsőítette.

A kormányzat csak jóval később adta az új írásmódnak hivatalosan is a *hangul* nevet. Eredetileg *Hunmin Chongbum* (hun-min chohng-umm), szó szerinti fordításban „A megfelelő hangok az emberek tanításához” volt a neve. Egyes kormányzati hivatalok „a nép írásmódja” fordítást is használták. Az új írásmód huszonnyolc karakterből vagy „betűből” állt, amelyekből a szótagokat tíz magánhangzó, tizennégy mássalhangzó és tizenegy „magánhangzó-összevonás” segítségével lehetett megalkotni.

A legjobb módszer annak megértésére, hogy mit is jelent egy-egy „karakter” ilyen értelemben az lehet, ha magunk elé képzeljük a koreai „ábécé” egyes karaktereit mint a számunkra is ismerős ábécé tagjait vagy ezek valamely kombinációját, mint például a ch, kg, ya összetételek esetében. Más szavakban megvan a megfelelő koreai karakter az a, b, ch, ya, yo, yu stb. számára is.

A szótagok leírásához – az angol nyelvhez hasonlóan – rendszert két vagy több *hangul* karakter (betű) szükséges, és a szavak egy vagy több szótagból tevődnek össze. Amikor a *hangul* karakterek egy szótaggá állnak össze, hasonlóan néznek ki az egyszerűsített kínai ideogrammákhoz – nyilvánvalóan ez is volt a célja az írásmód megalkotóinak. A nagy különbség a koreai és a kínai karakterek között abban áll, hogy a koreai karaktereknek nincs jelentésük. Csupán fonetikai szimbólumok, csakúgy, mint az angol ábécé, míg a kínai írásjelek

valójában a fogalmak és a dolgok leképezései, erősen stilizált formában, de valójában még így is a dolgok ábrázolásai.

Korea művelt felső osztálybeli férfiainak többsége, különösen a hivatásos tudósok – nem meglepő módon – határozottan elutasították a *hangul* alkalmazását, amit bárki könnyen megtanulhatott. Egyesek közülük azt jósolták, hogy ezzel Korea magára fogja vonni Kína haragját, mivel ha megengedik a közembereknek, hogy írástudókká váljanak, ez le fogja szállítani az emelkedett kínai rendszert a barbár kéziratok szintjére. Ezek az írástudók képesek voltak megőrizni a *bandzsa* írásmódot Korea hivatalos írásrendszereként még további négyszázötven éven keresztül, egészen a 1890-es évekig, bár sok mindennapi ember a *hangul* írásmódot használta.

Az első valódi csapásokat a koreai írástudók tudásmonopóliumára az 1880-as években kezdték ráérni, amikor a nyugati misszionáriusok kezdtek nagy számban beáramlani Koreába, és úgy döntöttek, hogy a bibliáikat és más vallásos traktátumaikat a kínai írásjelek használata helyett *hangul*-ra fordítják le, hogy azok eljuthassanak a hétköznapi emberekhez. Ezek közül a misszionáriusok közül sokan kidolgozták a saját fonetikai rendszerüket a koreai szavak latin betűkkel való leírásához, minek következtében mindenféle zavar jött létre a helyesírás tekintetében. A koreai kormányzat szintén kialakította a saját latin betűs rendszereit.

Ezek a helyesírási nehézségek abból a tényből fakadtak, hogy sok koreai szótag és szó kiejtése igen finom árnyalatokban eltérő lehet az egyes beszélőknél, ami más-más értelmezésüket teszi lehetővé. Emellett számos latin betűt egymással felcserélhető módon használták – ilyenek voltak például a ch-j, a b-p, a d-t, valamint az s-sh betűpárok. Csak 1939-ben került sor arra, hogy két amerikai, George M. McCune és Edwin O. Reischauer – mindketten tudósok és tapasztalt távolkeleti misszionáriusok – megalkotott egy olyan rendszert, amely azóta a koreai nyelv latin betűs átírásának standard módszerévé vált.

A McCune-Reischauer átírási rendszer egyik legfontosabb megkülönböztető jegye az aposztrófok használata a hehezetes mássalhangzók jelzésére, és a különbségtétel az n és az ng között, mint például a koreai írásmódot jelentő *hangul* szóban is. A *hangul* valójában két szó, a *Han* (Korea) és a *gul* (írás) összevonásával jött létre, és számomra úgy tűnik, hogy egyszerűen szétválasztva írni őket, mint ahogy az angol nyelvben is tesszük, sokkal jobb megoldás lenne.

A családi nevek helyesírásában még ma is többféle változat létezik egymás mellett (amelyek a koreai nyelvben ugyanazok), valamint a

városok, földrajzi helyek és egyebek megnevezésének írásmódjában is. Két kiemelkedő szemléletes példa erre: a Yi, a Lee és a Rhe alakok ugyanazt a családi nevet takarják; továbbá a Pak és a Park szintén ugyanúgy hangzanak koreaiul.

A koreai nyelv latin betűs átírása olyan mintát követ, ami ismerős lehet azoknak, akiknek vannak tapasztalatai a japán rendszerrel kapcsolatban. A mássalhangzókat nagyon hasonlóan ejtik azok angol megfelelőihez, a magánhangzókat a spanyolhoz hasonlóan ejtik: a=ah, i=ee, u=uu, e=eh, o=oh. A koreai kiejtés alapvonásainak megragadása meglehetősen könnyű (minden bizonnyal sokkal könnyebb, mint a tonális kínai nyelv esetében), de természetesen megkíván némi tanulást, gyakorlást is.

Két évtizeddel azután, hogy Japán 1910-ben annektálta Koreát, a japán kormányzat elrendelte, hogy minden koreai tanuljon meg írni, olvasni és beszélni japánul, és hogy a koreai nyelvet nem használhatják. A japán uralom azonban szerencsére véget ért Koreában 1945-ben, amikor Japán vereséget szenvedett a második világháborúban, és így mind a koreai nyelv, mind a *hangul* fennmaradt.

1959-ben a koreai oktatási minisztérium előállt egy még újabb rendszerrel a koreai nyelv latin betűs átíráshoz, de ez olyan sok zavart okozott, hogy 1984-ben átdolgozták, és ma gyakorlatilag ugyanaz, mint a McCune-Reischauer rendszer volt. (Egy másik jellemző sajátosság, amit a koreai nyelv latin betűs átírása hozott magával, a sokféle változat egyidejű használata, különösen szigetek, folyók, kolostorok nevének leírásában, például a *Do* szócska a Csedzsü-sziget nevében (amit koreaiul a *Ceju Do* vagy *Cejudo* alakban írnak), „szigetet” jelent, de latin betűs átírásban kivétel nélkül mindig mint *Cejudo* island szerepel, melynek jelentése „Csedzsü sziget sziget”).

1970-ben, körülbelül száz évvel azután, hogy az amerikai misszionáriusok a *hangul*-t választották a *handzsa* helyett a kereszténység üzeneteinek eljuttatására a koreaiakhoz, Dél-Korea kormánya végül megtette a döntő lépést egy „Csak a *hangul*-t használd!” kampány beindításával. Ezt a nacionalizmus és a „modernizálás” szándéka motiválta: Chung Hee Park elnök elrendelte, hogy az elemi és a középiskolák tankönyveiből távolítsanak el minden kínai *handzsa* karaktert.

Park jó szándékú kampánya is olyan sok zavart okozott azonban és olyan sok ellenállással találkozott, hogy 1975-ben a kormány beleegyezett, hogy a koreai szavak leírásában a *handzsa* írásmód is szerepeljen, zárójelbe téve, a középiskolai tankönyvekben (de az elemi iskolai tankönyvekben nem). Ez az új megközelítés megkívánta minden

diáktól, hogy hat év alatt tanuljanak meg legalább 1800 *handzsa* karaktert. Az ideogramákat azonban csak hetenként egy órában tanították az iskolákban, és az ebben a tárgyban elért eredmények csupán egy kis részét alkották a vizsgákon elérhető krediteknek. Mindennek az általános hozadékaként igen kevés koreai diák vált igazán jártassá az ideogramák leírásában és olvasásában.

Az 1980-as évek elején In Sung Kwak, a Sinsa elemi iskola igazgatója Szöul nyugati részében úgy döntött, hogy nyilvánosan megszegi a tilalmat, és elkezdte diákjainak tanítani a Kínából származó írásjeleket. Azt állította, hogy a diákjai – amellet, hogy képessé válnak a *hangul* és a *handzsa* kombinált használatával készült koreai kiadványok olvasására – figyelemre méltó haladást értek el általános tanulmányi eredményeik tekintetében is. Megelőzendő, hogy diákjaik komolyan hátrányos helyzetbe kerüljenek, nem hivatalosan más elemi iskolák is visszatértek a kínai karakterek tanításához, tantervük egyik alapvető részeként.

A legtöbb idősebb ember is ellenezte Park elnök „csakis *hangul*” rendeletét, mert az országban fellelhető régi könyvek gyakorlatilag mind kizárólag a *handzsa* írásjelekkel, 1446 után pedig a *hangul* és a *handzsa* kombinált alkalmazásával íródtak. Álláspontjuk szerint ha a fiatalok nem tudják kiolvasni a kínai írásjeleket, el lesznek vágva kulturális örökségük igen nagy részétől. Magán az írásmódon kívül a koreai nyelv szókincsének körülbelül hetven százalékát kínai eredetű szavak alkotják. Ezek azonban olyan mértékig beolvadtak a koreai nyelvbe és a koreai kultúrába, hogy a koreaiak anélkül használják őket, hogy tudatában lennének az eredetüknek.

Az 1980-as évek végére a változó politikai és gazdasági tényezők drámaian megváltoztatták a *handzsa* újbóli beiktatása mellett kiálló mozgalom környezetét Kora oktatási rendszerében. Míg a korábbi körülmények között a múlthoz fűződő kötelékek fenntartása volt a *handzsa*-pártiak fő érve, az új helyzetben azt a tényt igyekeztek kihasználni, hogy a világ összlakosságának majdnem egynegyede számára a *handzsa* volt az érvényes írásrendszer. A koreai üzleti világ, csakúgy, mint a pedagógusok és egyre több kormányzati tisztviselő is azzal érvelt, hogy nemcsak a kínaiak és a koreaiak használják a *handzsa* írásjeleket, hanem a tengerentúltra emigrált kínaiak is, akik domináns szerepet játszanak Indonézia, Malajzia, a Fülöp-szigetek és Szingapúr üzleti életében is.

Dae Kun Lee, a közgazdaságtan professzora a Sung Kyun Kwan Egyetemen tömören így foglalta össze a helyzetet: „Minden okunk megvan a kínai írásjelek megtanulására, ha gazdasági szövetség létrehozására törekszünk az ázsiai nemzetek között.” Kwak iskolaigazgató

ehhez hozzátette: „Diákjaink felkészítéséhez az egyre inkább versengő globális társadalomban való érvényesülésre a *bandzsa* írásmódnak ugyanolyan súllyal kell szerepelnie az oktatásban, mint a számítógépek használatának és az angol nyelvnek.”

Észak-Korea kiemelkedő vezetője, Kim Ir Szen volt az első, aki megtiltotta a kínai írásjelek tanítását – ezt a lépést röviddel azután tette meg, hogy 1945-ben hatalomra került. Ő volt továbbá az első ennek a politikának az ellenkezőjére fordításában is, 1964-ben – a Kínával, Japánnal és a délkelet-ázsiai országokkal folytatott kereskedelem növekedésének eredményeként.

Amikor 1948-ban a kommunisták jutottak Kínában hatalomra, bekezdtek egy programba a rendszeresen használatban levő írásjelek számának kb. 5000-ról 2238-ra való csökkentésére és azok leírási módjának egyszerűsítésére. Ez kommunikációs problémákhoz vezetett nemcsak Kínában, hanem más országokban is, ahol továbbra is a hagyományos alakokat használták az ideogrammak leírásában, és ezután is jóval több írásjelet használtak. Egyes kínai kiadványok végül két különböző változatban jelentek meg – az egyikben csökkentett számú, egyszerűsített írásjellel, a másikban a régi stílust követve.

1990-ben a kínai, japán és koreai nyelvészek rendszeres találkozókat kezdtek szervezni az írásmódok integrálására szóba jöhető módszerek, valamint az ebben a három országban használt *bandzsa* írásjelek értelmezésének egységesítésére a kommunikáció megkönnyítése érdekében. Mint megjósolták, a kínai írásjelek elterjedt használata egész Kelet- és Délkelet-Ázsiában jelentős szerepet játszik a Korea és ázsiai szomszédai közötti politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi kapcsolatokban.¹¹ Ma gyakorlatilag minden koreai diáknak meg kell tanulnia 1800 alapvető fontosságú *bandzsa* írásjelet, és sokan közülük tovább folytatják a kínai és a japán nyelv tanulását.

¹¹ A koreaiak – csakúgy, mint a kínaiak és a japánok – általában nem hagynak szóközöket a leírt szavak között, és sok kifejezést úgy írnak le, mintha egyetlen szóból állnának. A *tae kwan do* harcművészet („a láb és a kéz útja”) nevét *taekwando* formában írják. Ez a koreai nyelv tanulását, olvasását és értelmezését a kelleténél nehezebbé teszi. A koreai nyelven leírt szövegek szintén nem tartalmaznak jól kivehető szóközöket az egyes szavak között, mint az angolban, ami csak tovább bonyolítja a koreai nyelvet tanulók dolgát az írás-olvasás megtanulásában. Egy másik tényező, ami hátráltatja a koreaiak és külföldiek közti kommunikációt, abban áll, hogy a koreaiaktól nem követelik meg a McCune-Reischauer latin betűs átírás elsajátítását, ami népszerű az angolul beszélő külföldiek körében, formális oktatásuk részeként is, és amikor bármilyen okból le kell írniuk a nevüket, vagy más szavakat latin betűkkel, gyakran valami más átírási rendszert használnak, vagy kitalálják a sajátjukat.

Han-jong Shik (hahn-joong sheek) – Egy tipikus koreai étkezés

Az egyik legkorábbi és legmaradandóbb emlékem Koreából azoknak a férfiaknak és nőknek a látványa, akik – gyakran ötvenes vagy hatvanas éveikben, vagy akár még idősebb korukban is – nehéz terheket cipeltek a hátukon: ez az *optta* (ohp-tah) néven ismert szokás elrémítene fele olyan idős és náluk kétszerte nagyobb termetű embereket is. Az ilyen emberek által rutinszerűen demonstrált fizikai erő egyszerűen megdöbbenítő volt. A saját tudománytalan magyarázatom szerint ezeknek a férfiaknak és nőknek a szokatlan erejét az a táplálék adta, amit ettek. Eltérően a hagyományos japán étrendtől, ami a különféle hozzávalók természetes ízét fokozza, és ennél fogva viszonylag fűszermentes, a legtöbb koreai étel erősen fűszerezett piros paprikával, fokhagymával és póréhagymával. A szójaszószt és a szezám-mag-olaj szintén rendszeresen használatos a koreai konyhában.

Egy *han-jong shik* (hahn-joong sheek), vagyis „többfogásos koreai étkezés” mindenestre feltétlenül elsőrangú kulináris tapasztalatot jelent. Egy *han-jong shik* során általában rizst, levest, grillezett marhát, párolt rövid karajt, grillen sült halat, kimcsit (savanyú káposztát), és akár nyolcféle további mellékgörgaszt szolgáltatnak fel. Szokásos Koreában az is, hogy valamennyi főfogás egyszerre kerül az asztalra, az egyetlen kivétel ez alól a friss gyümölcs, amit desszertként tálalnak az étkezés végén.

A koreai konyha közel sem olyan széles választékú és kifinomult, mint a kínai konyha, és nincs olyan mértékben felruházva metafizikai tulajdonságokkal sem. (Jártam olyan kínai éttermekben is, ahol négy-száznál is több fogás szerepelt az étlapon, és minduntalan figyelmeztettek annak a fontosságára, hogy egy bizonyos sorrendben fogyasszam el az ételeket.) Az étkezések mindazonáltal hasonlóan fontos helyet foglalnak el a koreai kultúrában is, nem csupán táplálkozási szempontból, hanem az általuk a koreai életben betöltött társadalmi szerep szempontjából is.

Koreában – csakúgy, mint Kínában és sok más országban is – a közös étkezés hagyományosan fontos részét alkotta az emberek egymáshoz kötődését szolgáló folyamatoknak, a premodern Koreában azzal a különbséggel, hogy a férfiak nem kötődhettek ily módon a nőkhez, mert a nemek társadalmilag elkülönültek egymástól. Egészen a huszadik század középső évtizedéig az volt a szokás, hogy a férfiak külön ét-

keztek a nőktől, vagy a házuk egy másik helyiségében, vagy pedig úgy, hogy a férfiak ettek először.

Bizonyos speciális ételek kulcsszerepet játszottak a sámánisztikus szertartásokban és az ősök imádatának rítusaiban is, amelyek a családok vallásgyakorlásának középpontjában álltak egészen a huszadik század közepéig. A feudális családi rendszer megszűntetése, miután Korea az 1940-es években visszanyerte függetlenségét, hivatalosan véget vetett a nemek elkülönítésének az étkezések alkalmával. Egyes megszentelt ételek továbbra is vezető szerepet játszanak a sámánista ceremóniákban, de az ősök imádatának szertartásai a legtöbb városi családnál mostanra az évente egyszer megtartott ünnepi események státuszába kerültek.

A feudális családi rendszernek az 1950-es években bekövetkezett megszűntetése óta a férfiak és a nők együtt étkeznek a saját otthonukban és nyilvános helyeken egyaránt, és az étkezések – különösen a nagyszabású bankettek – integráns részét képezik a barátságok és az üzleti kapcsolatok ápolásának, és alkalmat adnak a vendégek tiszteletére tett gesztusokra. Korea gazdagságának jó részét valójában minden évben a *Yonhoe* (Yoan-hoe-eh), vagyis „bankettek” megrendezésére költik el, gyakran olyan nagyszabású méretekben, hogy a kormányzatot gyakorta felszólítják az efféle költekezés betiltására.

A koreaiak hagyományosan nem tettek különbséget a reggelire, ebédre, vacsorára fogyasztott ételek között. Mindegyik étkezést egy vagy több főfogás és négy-öt vagy több *pan chan* (pahn-cahn), vagyis „mellékfogás” alkotja. Mint a legtöbb házigazda mindenütt a világon, a koreaiak is nagy súlyt helyeznek vendégeik folyamatos buzdítására, hogy minél többet egyenek.

Általában kétféleképpen, hétköznapi és ünnepi módon szoktak teríteni Koreában, ünnepélyesen olyan alkalmakkor, mint az esküvők, az újszülöttek életének századik napja, az ősök emléke előtti tisztelegés és a VIP-ek számára rendezett bankettek. Függetlenül attól, hogy milyen koreai fogásokat szolgálnak fel egy-egy étkezésen, illetve az adott alkalomtól is, a *sang-cha rim* (sahng-chah reem), vagyis „asztali etikett” ugyanaz marad, és mindig szigorúan betartják. A párolt karaj- vagy marhaszeletek melegített tányéron az asztal közepére kerülnek. A további fogásokat – grillezett hal, nyers hal, zöldség stb. – a nagy meleg tányér köré helyezik el, olyan elrendezésben, ami kellemes a szemnek. A levest és a párolt vagy főtt rizst vagy tésztát mindegyik résztvevő elé teszik. A meleg fogásokat és a húseteleket a vacsoravendégek jobb keze felől, a hideg fogásokat és a zöldségfélét bal felől helyezik el.

A káposztából készült kimcsi jobb oldalra kerül, feltehetően annak jeleként, hogy ez általában igen erősen fűszerezett.

Koreában az a szokás, hogy a levest és a rizst kanállal eszik, más fogásokat pedig *chotkarak*-kal (choat-kah-rahk), vagyis evőpálcikákkal. Japántól és Kínától eltérően a koreaiak rossz modornak tekintik, ha valaki felveszi a rizses tálkáját és kezében tartja, miközben eszi a rizst – bár ezt a régi tabut ma a fiatalabb generációk körében már sokan nem veszik figyelembe.

Eltérően a kínai étkezésektől, amelyeknél a hangos beszélgetés és nevetés fontos részét képezi az evés szertartásának, a koreaiak egészen a legutóbbi időkig jóval tartózkodóbbak és csendesebbek voltak. A leves szürcsölése és a tészta szopogatása azonban meglehetősen általános gyakorlat volt, miközben egyesek szerint az ilyen zajos evés azt jelzi, hogy az ember élvezi az ételt – ennek eredeti oka az étel hűtése volt, mivel a régi szokás mindmáig fennmaradt, hogy a levest és a tésztát addig kell enni, amíg forró.

Korea hagyományos étkezési etikettje azonban hasznos leckét nyújt ma is az ország egyedülálló kultúrájáról. Ha idősebbek is vannak jelen, az adott etikett megkívánja, hogy minden vacsorázó várja meg, amíg az idősebbek felveszik a leveses vagy rizses kanalukat. Régebben a fiatalabbak nem hagyhatták el az asztalt mindaddig, amíg az idősebbek is be nem fejezték az étkezést, és a beszéd evés közben rossz modornak számított. Ezek a szokások azonban már hosszabb ideje háttérbe szorultak, és a koreai étkezések ma igen életeli események.

Április elején, általában ötödikén vagy hatodikán sok koreai betartja a sírgondozás napjára előírt szokásokat, melyek neve *han shik* (hahn sheek), ami szó szerint „hideg étel”-t jelent. Ez a szokás eredetileg az ősök imádatának szertartásaihoz társult, amikor az emberek tisztelegtek elhunyt ősük emléke előtt, ma azonban már inkább piknik-hangulata van, és ilyenkor az emberek általában hideg ételt fogyasztanak, miután rendbe tették a családi sírhelyet.

A külföldiek körében legnépszerűbb koreai ételek közé tartozik a *pulgogi* (puhl-go-ghee) nevű marinírozott marhahús; a *kalbi* (kahl-bee), vagyis grillezett borda; a *kimbap* (keem-bahp), a hínárba tekercselt rizs és zöldségfélék; a *naeng myon* (nang m'yohn), hideg tészta levesben; és a *pibimbap* (pee-beem-bahp) elnevezésű zöldséges rizs. A nyugati ételek gyűjtőneve koreaiul *yang shik* (yahng sheek).

Amellett, hogy a városokban valósággal burjánzanak a sokfogásos étkezéseket kínáló éttermek és más olyan vendéglátóhelyek, amelyek felszolgálnak ételt is, Korea híres a *pojang macha* (poh-jahng

mah-chah) elnevezésű „sátoros” utcai étkezdéiről, amelyek a kora esti órákban jelennek meg a járdákon, a parkolóhelyeken és más nyílt közterületeken. A helyenként nagyobb számban megjelenő *pojang macha* szinte karneváli atmoszférát teremt, ami nagyobb tömegeket is vonz éjszakánként, és ideális helyé teszi ezeket ahhoz, hogy az ember belekóstolhasson a mai Korea kultúrájába. Míg egyes látogatók higiéniai okokból tartózkodnak attól, hogy ezekben a „sátoros” étkezdékben bármit is fogyasszanak, mindenkinek érdemes tisztában lenni azzal, hogy a koreaiak szinte fanatikusan ügyelnek a tisztaságra, és az ételeiket alaposan megfőzik. Sokak számára azonban az evés az efféle *pojang macha* étkezdékben csak másodlagos fontosságú, amikor eltöltene egy estét az ilyen szabadtéri bódékban, sört vagy rizsbort szopogatva, és élénk beszélgetésbe merülve a barátaikkal. Akárhogy is, végigsétálni ezeken az éjszakai ételbázárokon feltétlenül értékes társadalmi tapasztalatokat jelent, és melegen ajánlható a látogatók számára.

Még néhány dolog, amelyeket szintén érdemes észben tartani, amikor Koreában járunk: ha valakit meghívniak egy étkezésre valahová, gyakran előfordul, hogy bejelentés nélkül magával viszi egy barátját is – ez a szokás teljesen elfogadható. Az egyszerűbb éttermek általában nem kínálnak egyedileg előállított étlapokat a vendégeiknek, hanem csak a falra függesztik ki nagy táblákon a választékot, és amikor egy éttermi étkezésnél, amelyen két vagy több különböző korú férfi vesz részt, nincs előre meghatározva, hogy ki lesz a vendéglátó, a csoport egy fiatalabb tagja fogja fizetni a számlát, az idősebbek iránti tiszteletének jeléül. A rizs neve *ssal* (ssahl), amikor nincs megfőzve, és *pap* (pahp) vagy *chinji* (cheen-jee), ami több megbecsülést kifejező elnevezés, amikor főtt rizsről van szó.

Don Hackney, egy Szöulban letelepedett veterán emigráns amerikai üzletember, aki elhivatott kutatója a koreai kultúrának, megjegyzi, hogy a *han shik* eredetileg egyike volt annak a huszonnégy szezonális évadnak, amelyek a régi koreai mezőgazdasági naptárakon alapultak. „A koreaiak arra használták a naptárt, hogy kijelöljék a vetés vagy palántázás, a locsolás, az aratás stb. idejét” – mondta. Hozzátette, hogy a koreai „hálaadás”, a *chusok* (chuu-soak) ünnepe is az egyik ilyen szezonális évadra esik, és a mai neve *cholgi* (chohl-ghee).

Hankuk mal [hahn-kuuk mahl] – A koreai nyelv

A koreai nyelv, vagyis a *hankuk mal* (hahn-kuuk mahl) eredete a múlt kódébe vész. A nyelvet az altáji nyelvek csoportjába sorolják, mivel úgy vélik, hogy a mai Oroszországhoz tartozó altáji régióban keletkezett. Úgy tartják továbbá, hogy távoli rokonságban áll a finn, a japán és a török nyelvekkel, amelyeket ugyanebből a régióból származtatják.¹² A koreai és a japán nyelv rokonsága elég hamar nyilvánvalóvá válik. Nyelvtani szerkezetük pontosan ugyanaz – alany, tárgy, ige – és számos koreai és japán szó csupán kiejtésében tér el egy kissé egymástól.

A kínai nyelv és a *hankuk mal* között nincs közvetlen nyelvészeti rokonság, de a nyelv valójában inkább kínai, mint koreai. Az egész koreai szókincsnek körülbelül hetven százaléka kínai eredetű. (Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kínaiak hetven százalékgig megértik a Koreában beszélt nyelvet. A kínai eredetű kifejezések kiejtése meglehetősen elkoreaiasodott, és sok közülük nem igazán hangzik kínainak.)

A kínai szavak tömeges átvételére Koreában azért került sor, mert Kína civilizációja már magasan fejlett volt, amikor az első koreai királyságok megalakultak. A koreai kultúra primitív volt, és a nyelvnek korlátozott volt a szókincse. Az új termékekkel és az új eszmékkel együtt, amelyek Kínából áramlottak be az országba, ezrével érkeztek az új szavak is.

Egy másik kulcsfontosságú oka annak, hogy a koreaiak miért adoptáltak olyan sok kínai szót, az volt, hogy nyelvük szavainak leírására nem volt saját írásrendszerük, és átvették a kínai rendszert. Nagyon sok kínai szó a leírásukhoz használt ideogrammákkal együtt érkezett. Egyebek között az elvontabb jelentésű szavak – például az „igazság”, a „gonoszság”, a „jószág” és a „bátorság” – eredetileg nem léteztek a koreai nyelvben. Az ezeknek megfelelő jelentésű ma használt szavakat mind a kínai nyelvből vették át. A „ha” fogalmát jelölő szó is kínai eredetű.

A koreaiak átvették továbbá a kínai számolási rendszert is, mivel az eredeti koreai rendszer csak 99-ig jelöli a számokat. Az idő előrehaladásával szokásossá vált, hogy a percek, órák, napokat és

¹² Az Altáji-régió csak kisebb része tartozik a mai Oroszországhoz. A japán és a koreai nyelvnek az altáji nyelvcsaládhoz tartozása vitatott. A finnugor nyelveket az urál-altáji, s ezen belül az uráli nyelvcsaládhoz sorolják. – A ford.

a 99 kilométernél nem nagyobb távolságokat a régi koreai számrendszerhez tartozó szavakkal, a pénz számlálásához használt számokat pedig a kínai szavakkal jelölték. Az eredeti számjegyeket használták az órák megjelöléséhez, a percek azonban már kínai számjegyekkel adták meg. Ma a koreai rendszert csak a dolgok számolására, a kínai rendszert pedig a pénz és a dolgok számlálására egyaránt használják.

A koreai gondolkodásmód és a koreaiak nemzeti karaktere – csakúgy, mint minden más kultúrában is – közvetlen összefüggésben áll nyelvük jellegzetességeivel. A koreai nyelvben általában nem különböztetik meg az egyszámot és a többesszámot. Egészen a legutóbbi időkig az „én” szó igen ritkán fordult elő a beszélt koreai nyelvben, és még ma is sokkal ritkábban használatos, mint a legtöbb más társadalomban. Az „én” és a „mi” szavakat egymással felcserélhetően használják, és a nyelvben nincsenek vonatkozó névmások.

Ez a jelenség Chang Don Yu és Il Chul Shin koreai etnológusok szerint a koreaiaknak abból a hagyományos szokásából fakad, hogy inkább a család, a rokon csoport vagy valamilyen pártos csoportosulás fogalmaiban gondolkodnak, mintsem egyénként. A társadalomtudósok ehhez még hozzátesszik, hogy ez a szokás azok közé a módszerek közé tartozik, amelyeket a koreaiak hagyományosan arra használtak fel, hogy kitérjenek a felelősség személyes vállalása elől és azt megosszák az érintett csoport tagjai között, vagy egyszerűen csak „kivetítsék a semmibe”.

Az emberek gyakran nem arra használják fel ezt a szokást, hogy a családjuk vagy az adott csoport érdekeit önzetlenül a sajátjaik fölé helyezték, hanem egyszerűen csak meg akarnak szabadulni a felelősségtől – ez a gyakorlat egyfajta menekülést jelent valami „kollektív identitásba”.

A személyes kapcsolatok kifinomultsága Koreában ahhoz vezetett, hogy a második személyt kifejező „te” vagy „ön” megjelölésére számos különböző szó szolgál, amelyek ma is használatban vannak. Egyenlők között ez a névmás a *nun*, az alárendelt meg szólításában a *ja-ne*, a feljebbvalók irányában *dang-shin*, és így tovább. A „te” szó gyakran ki is marad a koreai beszédben, mivel az a szövegösszefüggésből általában érthető. Az „ön” helyett széleskörűen a címeket használják, különösen akkor, ha nem tudják a nevét az adott személynek, akihez szólnak.

Azokat a személyeket, akik idősebbek, magasabb pozícióban vannak vagy valamilyen speciális szakértelemmel bírnak, gyakran a „tanító” jelentésű *sonsaengnim* (son-sang-neem) kifejezéssel szólítják meg. Magasabb státuszúnak tűnő idősebb férfiak irányában gyakori a *sajang*

(sah-jahng), vagyis „főnök” megszólítás, ami jelenthet akár „vállalati elnököt” is. A nem különösebben fontos pozíciót betöltő idősebb férfiak megszólításánál gyakori az *ajossi* (ah-joh-see), vagyis „nagybácsi”, idősebb nőknél az *ajumoni* (ah-juu-moh-nee), vagyis „nagynéni”, fiatal nőknél pedig az *akassi* (ah-kah-sshe), vagyis „ifjú hölgy” megszólítás is.

A második személyt kifejező megfelelő személyes névmás használata – csakúgy, mint számos más udvariassági és tiszteletadási kifejezése is – mindmáig fontos része a koreai etikettnek. Ha nem az adott személy társadalmi státuszának, illetve a dialógus tartalmának és céljának megfelelő terminust használjuk, ez a hiba komoly sértést is jelenthet, aminek a legkülönbözőbb kellemetlen következményei lehetnek.

Yu és Shin koreai nyelvészek szerint a *hankuk mal* egyik fontos funkciója a beszélő társadalmi státuszának felfedése és fenntartása. Az, hogy ki a feljebbvaló és ki az alárendelt, minden beszélgetés során igen hamar nyilvánvalóvá válik. A nyelvészek hozzátesszik, hogy mivel a koreaiak annyira érzékennyé váltak a nyelvhasználat finomságaira, különösen fontos, hogy az emberek egymás megsértésének elkerülése végett szerény és tisztelettudó kifejezéseket használjanak. Megjegyzik továbbá, hogy a koreaiak szinte „rabszolgai” módon betartják a nyelvi etikett követelményeit.

Shin azt állítja, hogy azért nehéz logikusan beszélni koreaiul, mert maga a nyelv természeténél fogva homályos, és hiányoznak belőle a megfelelő elvont kifejezések. Hozzáteszi továbbá, hogy a koreaiak között folyó kommunikáció nagyrészt intuíción és „ráérzéseken” alapul, amihez hozzájárulnak még bizonyos fizikai jelzések, a pontos megfogalmazás helyett (lásd a *Nunchi* című fejezetet).

Shin és Yu rámutatnak, hogy a modern idők beköszöntéséig a koreai nyelv természete és használati módja is sajátos akadályt képezett a tudományos gondolkodás és kutatás előtt. Shin megjegyzi továbbá, hogy a *hankuk mal* tiszta formájában azért nem alkalmas a logikus gondolkodásra, mert nincsenek vonatkozó névmások a nyelvben, az állítmány rendszerint hiányzik, a különbségtétel az egyszám és a többesszám között többnyire bizonytalan, és gyakoriak az alany nélküli mondatok is. Shin szerint ezek a nyelvi természetű „gyengeségek” az okai annak, hogy a logikus és filozofikus okfejtés nem fejlődött magasabb szintre Koreában, a kultúra igen távoli múltba visszanyúló történetének dacára. (Azok a koreai tudósok, akik filozófusként híressé váltak, gondolataikat kínaiul fejtették ki.)

Tae Rin Yun „A koreaiak gondolkodási mintái” (The Koreans: Their Thought patterns) című könyvében ezzel egyetértően azt

írja, hogy elsősorban ezekből az inadekvát nyelvi sajátságokból fakad az, hogy a koreaiak hajlamosak inkább az intuícióna és arra a képességükre hagyatkozni, amit ő „ráérzéses megközelítésnek” nevez, mintsem szisztematikus érveléssel kifejteni a mondanivalójukat. A társadalmi pozíciók Koreában még ma is olyan finom fokozatok mentén felépülő hierarchiát alkotnak, és az emberek annyira érzékenyek ezekre, hogy a nem megfelelő szavak alkalmazása komoly sértés is lehet – ez az egyik oka annak, hogy a külföldiek számára felnőtt korukban igen nehéz elég jól megtanulni a koreai nyelvet ahhoz, hogy kifejezőmódjuk kulturális értelemben mindig korrekt legyen.

A beszélt koreai nyelvet továbbra is jellemzi a sok tiszteletteljes kifejezés használata, amelyek a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciók különbségeit jelzik, s egyesek közülük a beszélő szerénységét, mások pedig a megszólított felemelését szolgálják. A koreai nyelv egyik különleges vonása, hogy kétféle megtisztelő utótag – a shi vagy a supnida – szócska is hozzáilleszthető a szavakhoz a nyelvi etikett betartása érdekében. A shi annak a személynek adja meg a tiszteletet, akiről éppen szó van, a supnida pedig a beszélőnek a megszólított iránti tiszteletét fejezi ki.

Egy másik jellegzetes egyedi vonása a koreai nyelvnek, ami szokatlannul nehézzé teszi a megtanulását külföldiek számára, abban áll, hogy egyes szavak kiejtése a kontextusuktól függ. Gyakori példa erre a kapszó, ami „arat” jelent, és a kiejtése lehet kap vagy kam is, bár a koreai *hangul* írásrendszerben a helyesírása mindig ugyanaz. Szerencsére a koreaiak nem várják el automatikusan a külföldiektől, hogy a nyelvüket „korrektül” használják, és türelmesek a megtisztelő jelentésárnyalatok és hasonló helytelen használatával szemben.

Jelenleg hat hivatalosan elfogadott koreai dialektus van, amelyeket általában a központi, északnyugati, északkeleti, délkeleti, délnyugati és csendes-óceáni jelzőkkel különböztetnek meg egymástól. Az öt szárazföldi dialektus eléggé hasonlít egymásra ahhoz, hogy mindenki, aki ezeken beszél, meg tudja érteni egymást.

Amikor Japán erőszakosan gyarmatosította Koreát 1910-ben, a japán kormány egyik célja az volt, hogy Koreát kulturálisan, politikailag és gazdaságilag egyaránt integrálja a Japán Birodalomba. A japánok tisztában voltak a nyelv fontosságával egy nép sikeres fennmaradása szempontjából, és az 1930-as években megindítottak egy programot a koreai nyelv eltörlésére és valamennyi koreai kényszerítésére, hogy tanuljanak meg japánul és csakis japánul beszéljenek.

1936-ban, amikor a japán kormány hozzákezdett a koreai nyelv fel számolására indított programjához, tudósok egy kicsiny csoportja a nyelv megőrzésére irányuló erőfeszítések jegyében a szöuli dialektust jelölte ki Korea hivatalos nyelvül. A japánok ezért az ország valamennyi vezető nyelvészének azonnali letartóztatásával és bebörtönzésével álltak bosszút. 1943-ban, amikor a „Nagy Ázsiai Háború” (ahogy a japán történészek gyakran nevezik a második világháborút) japán elleni fordulatot kezdett venni, Japán koreai gyarmati kormányzója elrendelte, hogy Koreában csakis a japán nyelvet lehet használni. Ennek az új rendeletnek a foganatosítása végett Japán megbízta a *kempeitai* (kem-pay-e tie) nevű hírhedt „gondolatrendőrség” koreai alosztályát, melynek saját csapásmérő hadereje is volt, minden olyan koreai személy felkutatásával és kiiktatásával, aki ellenszegült a koreaiak eljapánosítására irányuló törekvéseknek.

Japán veresége az Egyesült Államoktól és szövetségeseitől 1945-ben véget vetett Koreában a japánok uralmának és a koreai nyelv eltörlését célzó erőfeszítéseinek. Korea azóta bekövetkezett felemelkedése világklasszisú gazdasági hatalomként azzal az eredménnyel járt, hogy ma a koreai nyelvet sok egyetemen és gazdasági főiskolán tanítják szerte a világon.

Mivel a koreai nyelvnek több szintje van, amit a különböző szókinccs és különféle szóvégződések hoznak létre, amelyeket a beszélők társadalmi státuszának érzékeltetésére alkalmaznak, a külföldiek számára különösen nehéz „kulturálisan korrektül” használni a nyelvet. Ahhoz, hogy valaki helyesen tudjon beszélni koreaiul, több kell, mint a szavak és a nyelvtan ismerete. A nyelvtudásnak ki kell terjednie annak a mélyreható ismeretére is, hogy adott társadalmi helyzetekben mely szavak és mely végződések a megfelelőek. Ahogy Paul Shields Crane írja sok jó meglátást tartalmazó „Koreai minták” (Korean Patterns) című könyvében, az embernek ismernie kell a társadalmi érintkezés szabályait.

A koreaiak egyrészt nagyon türelmesek a külföldiekkel szemben, másrészt nagyra értékelik azok igyekezetét, hogy megtanulják és beszélni tudják a koreai nyelvet, a társadalmi etikettel együtt, amit általában a nyelvhasználat is közvetít.

A *malporus(i) opta* (mahl poh-ruus-(i) ohp-tah) kifejezést, melynek jelentése „durva nyelvezet”, gyakran használják olyan nyelvhasználatra utalva, ami nem felel meg az udvariassági normáknak és beszélők státuszának. Don Hackney marketing szaktanácsadó, aki tapasztalt „régimotoros” Koreában, még hozzáteszi ehhez: „A koreai nyelv szókinccsében van egy másik fontos kifejezés is, a *chondaemal* (chohn-

day mahl), amely 'udvarias' vagy 'tiszteletteljes' beszédet jelent, és arra a különösen udvarias beszédmódra utal, amit az idősebbekkel és feljebbvalókkal szemben szokás használni.

Han Jak (hahn jahk) – Gyógyfüvek útján az egészséghez

Mint minden régi nép, a koreaiak is hosszú múltra tekinthetnek vissza a fizikai és mentális betegségek természetes gyógyfüvekkel való kezelése terén – olyan hagyományokra, amelyek valószínűleg az emberiség fejlődésével párhuzamosan alakultak ki. (Jól ismert tény, hogy sok állat is felkutat bizonyos növényeket és megeszi azok leveleit vagy gyökereit, amikor beteg.) Akárhogy is, a régi Korea sámánjai egyszersmind a test és az elme orvosai is voltak, s a gyógyfüvek széles választékát használták fel szertartásaikban és gyógykezeléseikben. A gyógyfüvekkel folytatott orvoslás gyakorlata számtalan generációváltáson keresztül, egészen a hatodik századig keveset változott Koreában. 561-ben a Kogurjo udvart felkereső kínai látogatók megajándékozták a királyt több kötetnyi értekezéssel különféle gyógyfüves kezelési módokról, amelyek némelyikét i.e. 3000-ben jegyezték fel.

Ez az új tudás fokozatosan áterjedt a koreai félszigeten levő többi királyságba is, összeolvadva a hagyományos sámánista gyakorlattal, és a *han yak* (hahn-yahk), vagyis „koreai orvoslás” néven vált ismertté. A *yak* szó önmagában „természetes gyógyítást” jelent. Abban a korban az egyik legfontosabb gyógynövény a sámánok orvosságkészletében a ginzeng (*insam*) gyökere volt. A ginzeng ténylegesen Korea egyik legfontosabb terménye volt, amit adófizetésre használtak és minden évben Kínába szállítottak fél ezer éven keresztül. A ginzenget mindkét országban igen sokfajta betegség kezelésére szolgáló gyógyitalok elkészítésére használták, az általános gyengeségtől az idegrendszeri rendellenességekig.

A második legmagasabbra értékelt gyógynövény a sámánok készletében a *yongji posot* (yohng jee poh-sot) nevű „mágikus gomba” volt. Gyógynövénynek számítottak továbbá az aszalt gyümölcsök, az ánizs, a fahéj, a gyömbér és a krizantémszirmok is. Porított szarvasagancsok és más állati eredetű termékek is használatban voltak.

A Korjo-dinasztia (918-1392) idején és különösen az azt követő Csoszon vagy I-dinasztia (1392-1910) uralkodásának első évszázadai-

ra eső rendkívül gazdag tudományos élet korszakában virágzott a *han yak*. A tizenötödik századtól egész kiadói iparág alakult ki körülötte, amely 1610-ben ért a csúcspontjára egy 25 kötetes orvosi enciklopédia kiadásával, ami a Tong I Po Gam (tohung ee poh gahm) vagyis „A keleti orvoslás kincsei” címet viselte.

Ez a tankönyv, amit egy Jun Ho nevű udvari orvos több mint tizenhat év alatt állított össze, még ma is újabb és újabb kiadásokat ér meg, és Ázsia szerte használják a gyógyfüves kezeléseket alkalmazó természetgyógyászok. Az akkori koreaiak olyan holisztikus szemlélettel viszonyultak az egészséghez, ami a Egyesült Államokban és más nyugati országokban csak a huszadik század második felében kezdett elfogadottá válni. Több száz évvel ezelőtt sok jómódú koreai család csak azért tartott orvosokat, hogy rendszeresen meglátogassák és tanácsokkal lássák el őket az étrendjükét és más szokásokat illetően, amelyek az egészségük megőrzését szolgálják, elsősorban azzal a céllal, hogy megelőzzék a betegségeket.

Amikor egy koreai a családi doktor tanácsai ellenére megbetegedett, a doktor fizetését felfüggesztették, és őt tartották felelősnek a betegség kigyógyításáért, amiért nem járt további fizetség. Ha a páciens meghalt, a doktort elbocsátották mint hivatására alkalmatlan személyt.

A sámánizmus és a gyógynövényekkel folytatott orvoslás egyaránt fennmaradt egészen a modern időkig, ez utóbbi sikeresen versengve a nyugati orvoslással, és ténylegesen növekvő népszerűsége is szert tett bizonyos körökben, mivel a testre gyakorolt hatásait természetesebbnek tartják. A koreai orvoslás a régi hagyományokkal összhangban ma is a megelőzésre helyezi a hangsúlyt, különös tekintettel a jin-jang szempontjából kiegyensúlyozott és harmonikus életvezetésre. A koreaiak különösen érzékenyek az étrendnek az egészségre gyakorolt hatásai iránt, s a látogatóikat, akiket vendégül látnak, mindig el látják tanácsokkal arra nézve, hogy mely ételek milyen egészségjavító tulajdonságaikról ismertek.

Vannak történelmi anekdoták a koreai orvoslásról, amelyek szókimondóan feltárják a nemek elkülönítésére a Csoszon-dinasztia idején alkalmazott politika abszurditásait. Ebben a hosszan tartó időszakban, amikor a férfiak és a nők külön világban éltek és a szó szoros értelmében tabu volt a férfiak számára, hogy megérintsenek bármely nőt, aki nem a feleségük vagy a szeretőjük, a nők számára pedig, hogy olyan férfit érintsenek, aki nem a férjük, az orvoslási gyakorlat gyakran olyan vonásokat öltött, ami túlment minden józan ésszel felfogható hatá-

ron. Mivel egy férfi orvos fizikailag nem érinthetett meg egy nőt – ez a tabu különösen az elit uralkodó osztályban és a királyi családban volt érvényben –, egy felső osztálybeli női páciens pulzusát csakis úgy mérhették meg, hogy egy női szolga vagy asszisztens által a páciens csuklójára tekert selyemfonálnak a végét vették a kezükbe. Egyes esetekben, amikor a királyi család tagjait kellett kezelniük, az orvosoknak a páciens vizsgálatát teljes egészében egy paraván mögül, vagy a szobán kívülről kellett elvégezniük – ilyenkor a selyemfonalat kivezették az ajtórésen keresztül.

Az efféle nemi elkülönítés által okozott problémákat részben megoldotta a Csozon udvarnak az a rendelete, hogy egyes fiatal lányok, akiket kiképeznek a kiszengék, a női szórakoztató partnerek foglalkozására, egyúttal orvoslási képzést is kapjanak, hogy amikor az udvar női tagjai megbetegednek, nők kezelhessék őket. (Ez azonban újabb problémákat okozott, mivel az udvar és az arisztokrácia férfi tagjai igen vonzóknak találták a „kiszeng doktorokat”, mivel azokat eredetileg a szépségük alapján választották ki és csak azután tanultak meg énekelni, táncolni, társalogni és költeményeket írni – olyan jártasságokra téve szert, amelyek minden más nő számára elérhetetlenek voltak. A *kongang* (kohn-gahng), vagyis az egészség a mai koreaiaknak is az egyik legfontosabb gondja, amivel mindig sokat törődnek és sokat beszélnek is róla. Nyugati orvosok megfigyelték, hogy vannak bizonyos szokatlan eltérések az idősebb koreaiak és nyugati megfelelőik között. A koreaiak – valószínűleg éltrendjük és életstílusuk következtében – szignifikánsan kisebb gyakorisággal szenvednek érelmeszesedéstől, szénildástól és visszeres vénáktól. Az agyvérzés és a gyomorrák azonban gyakoribb náluk, különösen a férfiak körében.

Him (heem) –

A hatalom szenvedélye

Bizonyos demokratikus elvek bevezetéséig, amire csak a második világháború befejeződését követően került sor, Koreában minden politikai hatalom a kormányzat és az elit *jangban* osztályból kikerült bürokrata hivatalnokok kezében volt. A közembereknek nem volt semmi lehetőségük a közreműködésre uralkodók kiválasztásában, sem azok viselkedésének befolyásolására bármilyen békés eszközök szisztematikus alkalmazásával.

Azok a polgárok, akik sérelmeket szenvedtek el vagy valamilyen segítséget kerestek, hagyományosan petíciót nyújthattak be a hatóságokhoz az adott helyi kormányzatnál. Arra azonban nem volt semmi garancia, hogy kérvényeiket el is fogadják, és ha a helyi tisztségviselőket felbosszantották vagy zavarba hozták a kérelmeik, előfordulhatott, hogy a kérelmezőt büntették meg. Mivel a helyi tisztségviselők a modern idők előtti Koreában meglehetősen nagy személyes szabadságot élveztek a kérvények elbírálásában, ez a rendszer elburjánzó korrupcióhoz vezetett: a kérvényezőket megvesztegetési pénzösszegekkel és természetbeni juttatásokkal próbálták befolyásolni a tisztségviselőket számukra kedvező döntések meghozatalára.

Mivel minden politikai hatalom Koreában kizárólag a kormányzati tisztségviselők számára volt fenntartva, és gyakorlatilag minden tisztségviselő felhasználhatta hatalmát önmaga és családja gazdaggá tételére, az egyszerű koreaiak legfőbb álma az volt, hogy maguk is tisztségviselővé válhassanak és jó életet élhessenek. Ugyanakkor a konfuciánus családi rendszer minden társadalmi hatalmat a család legidősebb férfi tagjának a kezébe helyezett, a feleségeket teljesen alárendelve férjeiknek, a gyermekeket pedig apáiknak, nagypapáiknak. A legidősebb fiúk örökölték apjuk hatalmát.

Ebben a társadalmi és politikai környezetben a koreaiak túlnyomó többsége teljesen tehetetlen maradt egész életében. A rendszer következtében ugyanakkor rendkívül érzékenyvé váltak a *him* (heem), a „hatalom”, valamint a *kwollyok* (kwohll-yohk), vagyis a „hatóságok” iránt. Az autoritárius hatalom olyan mértékben beágyazódott a koreai kultúrába, hogy bármilyen fajta társadalmi, gazdasági vagy politikai akció során ez volt az első és az utolsó dolog, amit figyelembe kellett venni.

Így tehát nem a tudás, az ész, a tehetség vagy a kemény munka, hanem a *him* lett a szent Grál a koreaiak szemében, mivel ez volt az egyetlen dolog, amivel javíthattak az életükön, és ami bármilyen mértékben biztonságot nyújthatott számukra azokkal szemben, akik már annak a birtokában voltak.

A mai Koreában a *him* még mindig rendkívül fontos, ma azonban szinte mindenki szert tehet valamilyen szintű hatalomra, tanulás és munka révén. A koreai társadalomtudósok szerint az igazi oka annak, hogy a koreaiak olyan elszántan törekednek a lehető legmagasabb szintű képzettség elérésére, valójában a *him* megszerzésére való megszállott igyekezetükben rejlik. Történelmük megtanította számukra, hogy a műveltség hatalommá válhat.

A munkával történő pénzkeresés és az üzleti tevékenység lehetőségei szintén hozzájárultak a legtöbb koreai meglehetősen nagymértékű emancipálódásához, biztosítva számukra az önálló döntések lehetőségét és bizonyos beleszólást saját életükbe, most első ízben az ország történelme során. A pénz által elérhető hatalom egy másik ok, amiért a mai koreaiak olyan szorgalmasan, olyan keményen dolgoznak. (Számításba kell venni azt a tényt is, hogy a koreaiak közül sokan sorolják a koreai szókinsz legfontosabb szavai közé a *don* (dohn) szót, melynek jelentése „pénz”).

A vállalkozások igazgatása Koreában általában a végrehajtó hatalom gyakorlásán alapul, dacára annak, hogy a múltban a konszenzus-építést is igen fontosnak tekintették. A konszenzus-építés legnagyobb része a mai Koreában valójában csak látszat – egyfajta szerepjáték, amit a hatalmon levők azért engednek meg, hogy a kölcsönös egyetértés benyomását keltsék. A koreaiak a kormányzat és az üzleti élet valamennyi szintjén szinte megszállottan gyakorolják mindazt a hatalmat, amivel rendelkeznek. Szimbolikusan megoszthatják másokkal is, de amikor az utolsó szót kell kimondani, ők maguk szeretnek azok lenni, akik az Isten hangján szólnak.

A koreaiak efféle hozzáállása a *bim*-hez való valószínűleg nem sokat fog változni a belátható jövőben. A koreai kultúra mindig is „a hatalom kultúrája” volt körülbelül négyezer éven át, különösen azóta, hogy a Csoszon-dinasztia 1392 után a neokonfucianizmust tette az ország hivatalos állami ideológiájává. A generációváltások során a kultúra egész szerkezetének fokozatosan meg kell változnia, mielőtt valódi konszenzusos kultúrává válhat.

Hoesa [hoh-e-sa] –

A koreai vállalat

A koreai nyelvben a vállalatok megnevezésére alkalmazott szó, a *hoesa* (hoh-e-sa) betű szerint „társadalmi szervezetet” jelent, és mindazokra a szerepekre utal, amiket a koreai vállalatok betölthetnek általában a társadalomban, és különösen a dolgozók életében – ezekkel a jelentésárnyalatokkal mindig számolni kell. Általánosabb értelemben a kisebb koreai vállalatok működése igen hasonló a szorosan összetartó egyedi családokéhoz; a nagyobb vállalatok inkább a katonai szervezetekhez hasonlóan működnek.

A vállalkozások szervezete szinte mindig hierarchikusan épül fel, a működtetésük pedig általában paternalista módszerekkel történik. A nagyobb vállalatok önmagukban véve is „társadalmakat” alkotnak, és mindegyik arra törekszik, hogy annyira önellátó legyen, amennyire csak lehetséges. Korea hatalmas ipari konglomerátumait, a csébolokat kivétel nélkül olyan emberek alapították, akik a hagyományos koreai családmoddellről mintázták őket, annak valamennyi konfuciánus csapdájával együtt, az engedelmesség és a hűség hangsúlyozásától a családtagok, az iskolatársak és az egymás földjei között kialakuló kötelékekig.

A koreai alkalmazottak nem csupán olyan független, kívülálló személyek, akik bejönnek dolgozni a munkahelyükre, majd eltávoznak, hanem mindig a vállalati család tagjainak számítanak, és minél nagyobb és minél fontosabb a vállalat, annál nagyobb kötelezettségeik vannak mint „családtagnak”. Amit a munkahelyükön kívül csinálnak, az is közvetlenül visszatükrözi a vállalat imázsát és a maguk pozícióját a vállalaton belül. A nagyobb cégek esetében a dolgozók kötődése a munkáltatójukhoz éppen olyan fontossá, sőt néha még fontosabbá is válik, mint a családjuk iránti elkötelezettségük – egy ilyen folyamat akár fokozatosan fel is válthatja a család-központú erkölcsöket egy vállalat-központú erkölcsiséggel.

Gyakorlatilag minden nagy koreai vállalat megkísérli társadalmi filozófiáját és erkölcsi alapállását kifejezésre juttatni az általa közzétett *sabun* (sah-hoon) szövegében, amit általában „a vállalat útmutatásainak” fordítanak, de valójában inkább egyfajta mottó, vagy a vállalat értékrendjének és céljainak a kinyilatkoztatása, afféle küldetés-nyilatkozat. A *sabun*-ban általában megtalálható a *chango* (chahng-go) leírása, ami lényegében a vállalkozói szellem és a kreativitás, valamint az *inhwa* (inn-hwah), vagyis a „harmónia” valamilyen megfogalmazása. A *sabun*-ban gyakran szereplő további elemek az egység, az őszinteség, a szorgalom és a megbízhatóság.

A *sabun*-t kinyomtatják, bekeretezik és kihelyezik az irodákban, a közlekedő folyosókon és az értekezletekhez használt termekben. Mindig beillesztik az évi jelentésekbe, a vállalatot ismertető brossúrákba és a kézikönyvekbe is. A Poongsan Corporation, Korea legnagyobb réz- és rézalapú termékeket gyártó vállalatának mottója „*Changui, silchon, hwakin*” (chahng-we, seel-chohn, hwah-keen), melynek jelentése „kreativitás, teljesítmény, elismerés”.

A koreai vállalatok személyre szabott, családjellegű környezetének egy másik aspektusa – különösen a nagyobb vállalatoknál – a *choboe* (choh-hoh-e), a reggeli értekezletek hagyományos gyakorlata, amelye-

ket közvetlenül a munkanap kezdete előtt tartanak, szinte szertartásos jelleggel. Egyes vállalatoknál a *choboe* alig több mint formális üdvözlés, melynek során a dolgozók állnak és meghajlással üdvözlnek az igazgatót, aki esetleg néhány bejelentést tesz, de ez nem mindig fordul elő. Más vállalatoknál a „reggeli értekezlet” több percig tart, bejelentésekkel vagy hozzászólásokkal több ember részéről. Megint más vállalatoknál a reggeli értekezlet ceremóniájának részeként a nemzeti himnusz is bejátszódik a vállalati kommunikációs rendszeren keresztül.

Gyakorlatilag minden koreai vállalatnak megvan a maga írásban rögzített „vállalati szabályzata”, melynek a neve *jimmu kyuchik* (jeem-muu k'yu-cheek). A nagyvállalatoknál ez átfogó, részletesen kifejtett szabályokat tartalmaz, és minden új alkalmazottól megkívánják, hogy elolvassa és aláírásával igazolja a tudomásulvételét. Különösen fontos a külföldi tulajdonban lévő vállalatok számára is, hogy kidolgozzák a maguk *jimmu kyuchik*-ját az olyanfajta problémák elkerülése érdekében, amelyek a vegyes vállalkozásoknál és kultúráközi helyzetekben gyakran felmerülnek. Igen fontos továbbá, hogy a külföldi cégek a *jimmu kyuchik*-juk elkészítésekor hathatós segítséget kapjanak szak-szervezeti és jogi konzultánsoktól is.

A munkaerőfelvételi gyakorlat terén számos nélkülözhetetlen kulcs-szóval érdemes megismerkedni. A *junggi chaeyong* (juung-ghee chay-yohng) „periodikus munkaerőfelvételt” jelent és a koreai vállalatoknak arra a hagyományos szokására utal, hogy amikor az iskolaév tavasszal véget ér, csoportosan felveszik a középiskolákból és az egyetemekről frissen kikerülő diákokat. A *kioe chaeyong* (kee-way chay-yohng) jelentése „szezonon kívüli felvétel”, és az új alkalmazottaknak az éves tavaszi felvételi perióduson kívüli felvételét jelenti. Egy érdekes kifejezés, amit az ember a dolgozók elbocsátásával kapcsolatban hallhat Koreában, a *mogaji* (moe-gah-jee), ami szó szerint valaki fejének a levágását jelenti.

Mogaji lehet a sorsa például annak az alkalmazottnak, aki mint *natdung-jang* (naht-duung jahng), vagyis „nappali lámpa” válik ismertté. Ezt a lenézést kifejező terminust azokra a dolgozókra – akár igazgatókra és más magas állású vezetőkre is – alkalmazzák, akik a nappali órákra is bekapcsolva felejtett lámpákhoz hasonlóan soha nem látszanak tenni semmit, és nem járulnak hozzá a vállalat sikeréhez sem.

Amikor egy koreai vállalat valamely nagyra értékelt dolgozója dönt úgy, hogy felmond és más cégnél kíván elhelyezkedni – olyasmire szánva el magát, ami az 1980-as évektől kezdve már elég gyakran előfordul – elvárják tőle, hogy írjanak egy formális felmondólevelet,

melynek neve *sapyo* (sah-p'yoe), amelyben elmagyarázzák távozásuk okait. Ha speciális szakértelemmel bíró kulcsfontosságú dolgozó akar távozni, a vállalat feljebbvalói rendszerint megpróbálják rábeszélni, hogy gondolja meg magát, és ennek érdekében gyakran beszélnek a feleségükkel is.

Sok közepes méretű és nagyobb koreai vállalat áll valamilyen „társult viszonyban” valamelyik nagy konglomerátummal (Daewoo, Samsung, LG Csoport stb.): ezekre a *keiyul boesa* (kai-e yuhl hoh-eh-sah), vagyis „kapcsolt vállalkozás” kifejezést alkalmazzák. Az, hogy egy bizonyos vállalat melyik konglomerátummal kerül ilyen szoros kapcsolatba, igen komoly befolyást gyakorol a működésére, a tőkemozgósítási képességétől az általa végzett forgalmazási tevékenységekig. Ennélfogva a koreai társcegeket kereső külföldi vállalatok számára fontos, hogy jó előre tisztázzák, leendő partnereik kapcsolatban állnak-e valamelyik konglomerátummal, és az a kapcsolat milyen természetű.

A frissen Koreába érkezett külföldi menedzserek igen gyorsan megtanulják a *ponosu* (poe-no-suu) szót, ami voltaképpen a „bónusz”, koreai kiejtéssel. A vállalatok Koreában évente kétszer fizetnek *ponosu*-t – egyszer nyár közepén, majd közvetlenül az év vége előtt. A *ponosu* a dolgozók jövedelmének integráns részét alkotja, nem pedig valami speciális dolog, még akkor is, ha az illető vállalat nem működik nyereségesen.

A dolgozók és a munkáltatók közötti viszony az 1970-es és '80-as évek folyamán – a koreai *boesa* és a hagyományos koreai család-, illetve klán-modellek között még ma is meglévő párhuzamok ellenére – drasztikusan megváltozott, amikor a dolgozók a szélsőségekig is elmenve kezdtek jobb bánásmódot, magasabb béreket és nagyobb munkavédelmi biztonságot követelni. Keservesen panaszkodtak, hogy mivel ők nem igazán „családtagok” és nincs tulajdonosi részesedésük a vállalatokban, amelyeknél dolgoznak, nyilvánvalóan igazságtalan és elfogadhatatlan számukra, hogy a munkáltatók úgy kezelik őket, mint a „gyermeket”, akiket túldolgoztatnak és éhbérért kizsákmányolnak azzal a hivatkozással, hogy ők „egy családot” alkotnak.

A gyakori sztrájkok és más, a munkát zavaró tevékenységek mellett, amelyek a hagyományos családmodell összes konvenciójával szemben álltak, sok dolgozó olyasmire is folyamodott, ami a „családi felfogás” jegyében elképzelhetetlen volt: elkezdtek felmondani azoknál a vállalatoknál, amelyek középiskolai vagy főiskolai tanulmányaik befejezésekor először alkalmazták őket, és más vállalatokhoz mentek át, amelyek jobb béreket és körülményeket biztosítottak számukra.

Noha bizonyos mértékig még mindig megbélyegzik azokat, akik saját döntésük alapján állást változtatnak, ezeknek a száma növekszik. Azokra, akik gyakran mennek át az egyik vállalatról egy másikhoz a jobb fizetés és jobb munkafeltételek csábításának engedve, néha a *chamsae jok* (chahm-say johk), vagyis „verébsapat” kifejezést alkalmazzák.

Hopae [hoh-pay] –

Az emberek azonosítása

1413-ban a Csoszon királyi udvar kibocsátott egy rendeletet, amely előírta, hogy minden koreanak állandóan viselnie kell vagy magánál kell hordania egy *hopae* (hoh-pay) elnevezésű „azonosító” jelvényt. A rendelet előírta, hogy az elit *jangban* osztály magasabb rangú tagjainak a jelvénye elefántcsontból készüljön. A közepes rangfokozatú *jangban* tisztviselőknek szarvasagancsból készült jelvényt kellett viselniük, az alacsonyabb rangú hivatalnokoknak pedig sárga nyárfából készült jelvénnel kellett azonosítaniuk magukat. A közembereknek bármilyen közönséges fából készült, kisméretű jelzést kellett viselniük. A kitaszítottak (a rabszolgák, a húsárukkal és állati bőrökkel dolgozó mesteremberek, valamint azok, akiknek nem volt állandó lakóhelyük, mert a munkájuk miatt folyton úton voltak – házalók, vándorszínészek, tengerészek stb.) nagyobb méretű, fából készült jelvényeket hordoztak.

Az azonosító jelvényen fel kellett tüntetni viselőjének nevét, születési dátumát, társadalmi osztályát és a lakcímét. A jelvények többféle célt szolgáltak. Lehetővé tették viselőjük társadalmi osztályának azonnali megállapítását, s ez megkönnyítette mások számára, hogy a megfelelő nyelvhasználat és a rájuk vonatkozó etikett szabályai szerint forduljanak hozzájuk, ami a felsőbb és az alacsonyabb osztályok között jelentős mértékben eltért egymástól. A személyazonosítási rendszer fontos szerepet játszott továbbá az adók begyűjtésénél, a közmunkaszolgáltatásra való összeírások alkalmával és az újoncok katonai szolgálatra történő besorozásánál – mindezek a kötelezettségek a felső osztály tagjainak kivételével mindenkire vonatkoztak.

Mivel a parasztoknak és a rabszolgáknak nem volt szabad saját akaratukból megváltoztatniuk a foglalkozásukat vagy az otthonukat, a *hopae* nagyon megkönnyítette a nyomon követésüket. Inséges időkben/nélkülözések idején a *hopae* rendszer nagymértékben aka-

dályozta, hogy a parasztok elhagyják az általuk művelt földeket és elmeneküljenek a hegyekbe vagy megpróbáljanak máshová költözni.

A tizenötödik században különféle regionális lázadások sorozatát követően, amelyekben a parasztokon kívül a szakadár vidéki nemesség képviselői is részt vettek, a *hopae* rendszert még jobban megerősítették, majd a tizenhetedik században az addigra már fellazult rendszert újból megszilárdították és még szigorúbbá tették.

A *hopae* intézménye különösen fontos volt az országos munkaszolgálati programok szempontjából, amelyek megkövetelték, hogy minden 16 és 60 év közötti férfi a közhasznú programokban végzett munkával is adózzon a kormánynak. Az abban a korszakban érvényben volt törvények értelmében az emberektől nem lehetett megkövetelni, hogy évente hat napnál többet töltsenek ilyen munkával az előírt időpontokban, de a valóságban bármikor behívhatták őket, amikor szükség volt rájuk, és ez gyakran hosszabb időszakokra is kiterjedt. Az embereknek megengedték, hogy megfizessenek valaki mást, aki a helyükre lép a munkaszolgálati kötelezettségük teljesítésében, de a kormányzat által megszabott ár az ilyen helyettesítések esetében olyan magas volt, hogy kevés parasztnak állt módjában, hogy ily módon „kivásárolja magát” ez alól.

A mai Koreában minden 18 év feletti koreai polgárnak rendelkeznie kell egy „állampolgári személyazonosító kártyával”, amit mindig magával kell hordania – ez a szabály különösen fontos volt Korea két külön politika identitású országgá történő felosztását követő évtizedekben, amikor Észak-Korea rendszeresen igyekezett titkosügynököket bejuttatni Dél-Koreába.

Hwa [whah] –

A harmónia keresése

Az első történelmi utalások Koreára a körülbelül négyezer évvel ezelőtti kínai feljegyzésekben és irodalmi művekben bukkannak fel. Ezek között az írások között akadnak kommentárok arról az illedelmes viselkedésről, ami jellemző volt a koreaiakra hétköznapi tevékenységeik során is, ékesen tanúskodva arról, hogy a *hwa* (whah) – más alakban *chobwa* (choh-whah) –, vagyis a harmónia milyen fontos szerepet játszott Korea eredeti sámánista kultúrájában.

Körülbelül i.e. 108-tól kezdve, amikor a Koreai-félsziget Kína közvetlen katonai és kulturális hegemóniájának rendelődött alá, Ko-

rea vezetői elkezdtek átvenni a konfucionizmust egyfajta politikai és társadalmi struktúraként a maguk ősi sámánista filozófiájának a kiegészítéséül, melynek középpontjában a harmónia állt. A konfuciánus kormányzati rendszerben a *hwa* eléréséhez az individualizmus elnyomására és a kollektívizmus elsőbbségének elismerésére volt szükség. A társadalmat vertikálisan alárendeltekre és feljebbvalókra osztották fel, igen pontosan meghatározott viselkedési szabályokkal mindegyik társadalmi réteg számára. Az igazgatás a családi és a kormányzati ügyek terén egyaránt valamennyi szinten autoritárius szellemű volt. Az abszolút engedelmesség számított az egyetlen elfogadható normának.

Ebben a környezetben minél alacsonyabb pozíciót töltött be valaki a társadalom szerkezetében, annál korlátozottabbak voltak a választási lehetőségei, és annál részletesebben előírtak a kötelezettségei. Mindenféle sűrlődés az emberek között tilos volt. A közéletben harmónia uralkodott az idő legnagyobb részében. A szigorú viselkedési szabályok abszolút betartását követelő rendszer egyik természetes következményeként az emberek minden társadalmi rétegben hajlamossá váltak egyformán gondolkodni és viselkedni. Bármely, az előírásoktól eltérő viselkedés olyan szembeötlő volt, mint a közmondásosan ritka „fehér holló”, és gyors büntetést vont maga után.

A generációváltások során ez a szigorúan ellenőrzött rendszer egyfajta összesített ideális kép kialakulásához vezetett a férfiak, a nők és a gyermekek kíváncsú személyiségéről a két legfontosabb társadalmi osztályban, a *jangban* nemesség és a *chon min* (chohn-meen), a közemberek körében. Ez az ideálkép vált a meghatározó modellt minden koreai számára a maga osztályában. Az egyes társadalmi csoportok életstílusát ez a közös kép határozta meg, a ruhaviselettől és a munkától a lakáskörülményekig. Az egész társadalom inkább csoportokból, nem pedig egyénekből épült fel. A harmónia fenntartásáért viselt felelősség elsősorban a családok vállán nyugodott.

Az ilyenfajta kommuna-szerű közösségben élés az egymást követő generációk során ahhoz szoktatta hozzá a koreaiakat, hogy speciális csoportokba (családokba, közösségekbe, egyesületekbe stb.) szerveződve éljenek és dolgozzanak, olyan mértékben, hogy ez már második természetükké vált. Az emberek a szó szoros értelmében arra lettek „beprogramozva”, hogy a sűrlődés és a konfrontáció elkerülése érdekében egyformán gondolkodjanak és viselkedjenek.

Külföldi tudósok és írók szívesen hangsúlyozzák a konfuciánus szellemenben felfogott harmónia jelenlétét és szerepét a hagyományos koreai

társadalomban. A valóságban azonban ez a harmónia csupán a felszínen létezett, és rendszeresen megbontották a diszharmónia kitörései, amelyek a heves szócsatáktól a fegyveres konfliktusokig terjedtek.

A koreai társadalom – a közéleti harmónia aurájának fenntartása ellenére – a színpalak mögött mindig is erősen versengő volt minden szinten és az élet és a munka valamennyi aspektusában. A nyílt versengés és az erőszak csak a tizenkilencedik század végétől kezdett elburjánzani, amikor a Csooszon-dinasztia hatalma inogni kezdett, és az 1980-as évek végéig folytatódott. Az egyetemisták, a szakszervezeti tagok és az ellenzéki politikai pártok képviselői által szervezett erőszakos utcai tüntetések rendszeresen követték egymást az 1950-es évek végétől egészen az 1980-as évek második feléig.

A felszínen megnyilvánuló *hwa* fenntartásához nélkülözhetetlen autoritárius hatalom Dél-Koreában csak az 1970-es évek közepén kezdett hanyatlani. Ugyanazok az erők, amelyek a demokratikusabb kormányzás érdekében hatottak, arra motiválták az egyszerű koreaiak tömegeit, hogy több választási jogot és viselkedési szabadságot követeljenek – vagy önkényesen biztosítsanak – maguknak. A szülői és a kormányzati tekintély egymással párhuzamosan szorult vissza. A koreaiak elkezdtek megtanulni, hogyan gondolkozhatnak és cselekedhetnek egyénileg. Nem meglepő módon a *hwa* volt az egyik első dolog, ami ebben az új atmoszférában gyengülni kezdett.

A mai koreaiak mindazonáltal még most is igen büszkék a *hwa* jelenlétére a kultúrájukban, és „gazdasági erőműként” történt fel-emelkedésüket jórészt a *hwa* hatásának tulajdonítják. A csoport-viselkedésre és a hatóságoknak való passzív engedelmeskedésre történt rászoktatásuk történelmileg olyan jelentős helyet foglalt el az életükben, hogy nagyrészt még ma is érzékelhető a koreaiak tipikusnak mondható gondolkodásmódjában. Csak a „nagy testvér” változott. Ma a korábban a koreai apák és kormányzati hivatalnokok kezében összpontosult autoritárius hatalmat leginkább a vállalati igazgatók és más munkahelyi felső vezetők gyakorolják.

A Koreában letelepedett külföldi üzletembereknek éberren figyelniük kell a harmónia és az autoritarizmus aktuális egyensúlyára a munkahelyeken, és tudniuk kell azt pozitív módon felhasználni. Számukra valószínűleg a legfontosabb észben tartandó dolgok közé tartozik az is, hogy minél inkább autoritárius szellemenben vezetnek egy vállalatukat Koreában, annál inkább elvárják tőlük, hogy paternalista módon viseljék gondját dolgozóiknak. Azok a külföldi üzletemberek, akik a múltban megpróbálták demokratikus elveket alkalmazni

Koreában a vezetési módszereikben, általában kudarcot vallottak, mivel a dolgozók nem tudták, hogyan viselkedjenek egyenlőként, és igyekeztek fenntartani a hwa légkörét a munkahelyükön. A koreai dolgozók többnyire elérték a saját koreai stílusú vezetési hierarchiájuk érvényesülését, ami a külföldi csúcsvezetők számára majdnem láthatatlan maradt.

Ma már létezik a külföldi egyetemeken végzett és nemzetközi szinten is tapasztalatokat szerzett koreaiak egyre gyarapodó közössége, akik már megtanulták, hogyan lehet harmonikusan dolgozni demokratikus környezetben. A tipikus koreaiak természetes környezete azonban továbbra is a hierarchikus kapcsolatrendszer, amelyben attitűdjeiket és viselkedésüket a nemük, életkoruk, hatáskörük és rangjuk szerinti hierarchiában elfoglalt helyük határozza meg.

Hwandaë [hwan-day] –

A koreai vendégszeretet túlélése

Korea hagyományos kultúrájának egyik igazán emberséges és kellemes vonása a *hwandaë* (hwan-day), vagyis a vendégszeretet hangsúlyozott kinyilvánítása, a vendégek bőséges ellátása étellel-itallal. A koreaiak tipikusan kiterítik a vörös szőnyeget a hozzájuk ellátogató barátaik és alkalmi vendégeik lába elé – olyannyira, hogy az már zavaróvá is válhat azok számára, akik nincsenek hozzászokva efféle magyzoláshoz.

A koreaiak rendkívüli *hwandaë*-jának egyik alapvető oka abból a konfuciánus felfogásból fakad, miszerint a materializmus erkölcstelen, az anyagi javak felhalmozása az emberek saját szükségletein túlmenően bűnös dolog, és az erények azáltal érhetőek el, ha valaki mindenét megosztja másokkal, amije csak van – ezt a filozófiát követte számos észak-amerikai törzs is, akik a mai Oregon és Washington állam és Alaszka északnyugati partjai mentén éltek.

A koreaiak nem alkalmazták ezt olyan túlzott mértékben, mint ezek a bennszülött amerikaiak (akik rendszeresen tartottak olyan összejöveteleket, amelyeken ragaszkodtak hozzá, hogy minden felesleges jószáguk szét legyen osztva a vendégeik között), nem annyira azért, mert nem lett volna kedvük akár odáig is elmenni, hanem azért, mert az átlagos koreai családoknál a régi időkben gyakran igen kevés vagy akár semmi nélkülözhető sem akadt a háztartásukban. Még a legszegényebb koreai család is mélységesen kötelességének

érezte azonban, hogy vendégeit különleges vendégszeretettel kezelje, még akkor is, ha ez annyit jelentett, hogy később nekik maguknak kell nélkülözniük.

A *hwandaë* hagyománya igen erős maradt a mai Koreában is, és a családok vendégszeretetének a mértéke a jólét fokozódásával csak növekedett, olyannyira, hogy ma gyakran éri az a vád őket, hogy *mumoban* (muu-moe-hahn), vagyis „extravagáns” viselkedést tanúsítanak, és ez a kifejezés még ma is magában hordozza a buddhista és konfuciánus hagyományok jegyében hozzá társult negatív felhangokat.

A koreai vendégszeretet kiterjed a munkahelyekre is. Amikor a vállalatok irodáit vendégek vagy üzletfelek keresik fel, minden alkalommal valamilyen frissítőt szolgálnak fel nekik, rendszerint kérés nélkül. Többnyire kávét is kínálnak tejszínnel és cukorral (amit már beletettek), más helyeken friss gyümölcsöt vagy többféle üdítőitalt is felszolgálnak. (Egyes üzemi irodákban előfordult velem, hogy sörrel kínáltak, még a délelőtti órákban.)

A vállalati vendégszeretet olyannyira intézményesített szokás, hogy amikor a koreaiak ellátogatnak külföldi vállalatok irodáiba és nem kapnak semmit, ez feltűnő számukra és negatív véleményt alakít ki bennük a vezetés kulturális szintjéről és jelleméről. A koreai üzletemberek kivétel nélkül vendégül látják vacsorákra vagy különböző italok elfogyasztására a hozzájuk ellátogató ügyfeleiket és beszállítóikat, súlyt helyezve arra, hogy olyan helyekre vigyék el őket, amelyek jól ismertek az ott felszolgált ételek és a szolgáltatás magas színvonaláról. Egy Szöulban letelepedett veterán üzletember megjegyezte, hogy gyakran úgy tűnik, mintha a koreaiak az üzlet elébe helyeznék az élvezeteket, ahelyett, hogy fordítva járnának el.

Ennek a velük született *hwandaë* szindrómának egy másik aspektusát az jelenti, hogy a koreaiakat kulturálisan arra szoktatták rá, hogy az éttermi és szórakozóhelyi számlákat ők fizessék, még akkor is, ha nem ők a vendéglátók. Amikor két vagy több koreai együtt ebédel vagy szórakozik valahol, különösen az utóbbi helyeken, ahol ivásra is sor kerül, valósággal verekednek egymással a számláért. Ez a szindróma legalábbis részben kétségkívül az eredendő vendégszeretet ősi szokásából fakad, egy másik része azonban a koreaiak büszkeségével és az „arcuk megőrzése” iránti érzékenységgel áll kapcsolatban. Mindenkinek csak erősítheti az arcát, ha a nagyvonalú vendéglátó szerepét játssza.

Ugyanezen az alapon a „ki-ki magáért” nyugati felfogása természetesen idegen a hagyományos koreai gondolkodásmódtól és viselkedéstől, s a diákság kivételével még ma is meglehetősen szokatlan.

A Koreába első ízben ellátogató nyugatiaknak célszerű elővigyázatosnak lenni, ha megengedik koreai barátaiknak vagy üzleti partnereiknek, hogy az ő rovásukra erősíthessék az arcukat, hacsak nem vehetik biztosra, hogy lesz alkalmuk a viszonzásra. Azok a koreaiak, akik ragaszkodnak olyan számlák kifizetéséhez, amelyeket valójában nem nekik kellene rendezniük, gyakran megkísérelnek előnyöket kicsikarni. Azt állítják, hogy mivel a látogatók most az ő országukban vannak, nekik kell vendéglátóként fellépniük, és a látogatóknak majd akkor kell ezt viszonzozniuk, amikor ők tesznek majd látogatást náluk.

Hwangap / jingap (hwahn-gahp / jeen-gahp) –
A hatvanadik és hetvenedik születésnap megünneplése

Az élet a régi Koreában a legtöbb ember számára kemény volt – és rövid. A gyermekhalandóság magas volt, s igen gyakoriak voltak a halálos megbetegedések a gyermekek és felnőttek között egyaránt. A hatvanéves kor elérése rendkívüli eseménynek számított, amit egy speciális szertartás, a *hwangap* (hwahn-gahp) megtartásával ünnepeltek meg, melynek a neve szó szerint „visszatérési kort” jelent, átvitt értelemben pedig „az élet újrakezdésére” utal. Ez a kínai eredetű szokás a holdnaptár szerkesztőinek azon a felfogásán alapul, hogy az idő múlását hatvanéves ciklusokban mérték, és a hatvan évet az ember teljes életkorának tekintették, ami után – a hatvanadik év betöltésével – az idő és az élet ciklusa újrakezdődik.

Azok, akik elég szerencsések voltak ahhoz, hogy megéljék a hatvanadik születésnapjukat, általában abban a kiváltságban részesültek, hogy megszabadultak minden felelősségtől – akár úgy is viselkedhettek, mint a gyermekek ismét, ha úgy tetszett nekik –, és életük hátralevő részét nagy tiszteletben álló idős emberként élték le, kedvüket töltve, élvezve unokáik társaságát, utazgatva, és így tovább. A régebbi időkben a kort többé-kevésbé összekötötték a bölcsességgel, és minél idősebb volt valaki, annál bölcsőbbnek vélték. Bizonyos értelemben ez igaz is volt, mivel a napi élet kihívásaival történő szembenézéshez szükséges bölcsességet a régi Koreában nem elméleti és tudományos képzés, hanem gyakorlati tapasztalatok és a népi kultúrában felhalmozott tudás elsajátítása révén szerezték meg az emberek.

Noha azok a férfiak, akik hatvanéves korukban (vagy előbb) nyugdíjba vonultak, általában elhárítottak maguktól mindenfajta közvetlen felelősséget családjuk támogatásáért és vállalkozásuk vezetéséért, te-

kintélyük általában érintetlen maradt életük végéig. És különösen gyakori volt az idősek körében, hogy megdorgálták a rosszul viselkedő gyermekeket és néha el is náspángolták őket: ez alkalomadtán még ma is megtörténik. (A koreai szülők és tanítók – eltérően a nyugati szokásoktól – nem a fenekükön vagy a hátukon, hanem többnyire a meztelen vádlijukon náspángolják el a gyerekeket.)

Egy szülő vagy nagyszülő hatvanadik születésnapja még ma is fontos ünnepi alkalom, és gyakran a legnagyobb eseménynek számít sok család esetében. A fiúk és unokák meghívókat küldenek szét erre az alkalomra, és ha a vendégek száma túl nagy ahhoz, hogy otthonukban fogadhassák őket, általában kibérelnek egy különtermet egy szállodában vagy étteremben. Ha az ünneplésre egy kisebb vidéki faluban kerül sor, szalmával tömött matracokat és kanapékat állíthatnak fel a házuk kertjében, és az ünneplés akár több napig is tarthat.

Ezen a fontos születésnapi eseményeken az ünnepelt és házastársa az asztalfőn foglal helyet, a főasztalnál. A legszebb hagyományos öltözetet viselik, hasonlóan az éppen összeházasodott fiatalokhoz az esküvőjük alkalmából. Ilyenkor sok gyümölcsöt és süteményt tesznek eléjük alacsony asztalakra. Fiaik és lányaik életkoruk sorrendjében eléjük járulnak, meghajolnak, bort töltenek a pohárukba és sok további esztendőt kívánnak nekik. Miután a közvetlen családtagok befejezték tisztelgésüket, az apák fiatalabb fivérei és azok fiai következnek, végül pedig barátaik nyilvánítják ki tiszteletüket hasonló módon.

A *hwangap* ceremóniák fontos részét képezi a zene is, amit általában hivatásos zenészek szolgáltatnak, hagyományos dobok és fúvóshangszerek megszólaltatásával. A családtagok és vendégeik énekelnek és táncolnak, és úgy viselkednek, mint a gyerekek, hogy az idős pár ismét fiatalnak érezhesse magát. „Hozzá tartozik a szokásokhoz, hogy azok, akik a hatvanadik születésnapjukat ünneplik, visszatekintsenek addigi életükre, és néhány komoly gondolatot szenteljenek a még előttük álló 'második' vagy 'új' életüknek is” – írta Ernest G. Backe amerikai taekwondo mester, a koreai történelem és kultúra szenvedélyes kutatója.

Most, hogy az emberek már hosszabb ideig élnek, egyesek nem tartják meg a hagyományos hatvanadik születésnapi ünnepségeket, és helyettük a hetvenedik születésnap, a *jingap* (jeen-gahp) megünneplését választják. Erre a szertartásra néha a régi *kobi* (koh-hee) megnevezéssel utalnak, melynek jelentése „öreg és ritka”.

Hwarang [whah-rahng] – Korea lovagjai

Csinhung király és főminiszterei a hatodik században a koreai Silla királyságban azzal a problémával kerültek szembe, hogy ki kell választaniuk a legmegfelelőbb jelölteket a felsőszintű köztisztviselői állásokra. Ekkor merült fel bennük az a gondolat, hogy létre kell hozni egy bizonyos fajta, félig-meddig katonai képzést is nyújtó kiváló iskolát a jelöltek számára, akik azután élcsapatot alkothatnak, és felszólítani a nemes ifjakat a versengésre a felvételért ebbe az elit csoportba. A csapat a *Hwarang to* (whah-rahng toh), „a virágkör lovagjai” költői nevet kapta. Az első tagja állítólag egy Sorwon nevű harcos volt.

A leendő *hwarang*-ok (a „virághercegek”) tulajdonságairól alkotott fogalmak egy buddhista kultusz alapján alakultak ki, amely felsőbbrendű erényekkel és képességekkel felruházott, istenszerű lényeket vizionált. Az ebbe az új, elit lovagrendbe való belépésre kiválasztott fiatal férfiakból harcosokat és kormányzati tisztviselőket akartak faragni. Chinhung király szerint ehhez a gyermeki jámborságra, testvéri szeretetre, hűségre, őszinteségre, és a jövőbeli miniszterek, kormányzók és katonai vezetők számára leginkább kívánatos egyéb erényekre kellett nevelni őket. A fiatal lovagokat a *Hwarang Do* kódexben rögzített szabályok betartására kötelezték, ami átvitt értelemben „a harcosok útját” is jelentheti,¹³ és magában foglalta a híres Öt Parancsolatot, amelyeket a hatszáz éves elején egy Wongwang nevű híres buddhista szerzetes hirdetett meg.

A parancsolatok a következők voltak: [a lovag] abszolút hűséggel szolgálja a királyt; szüleinek gyermeki engedelmességgel szolgáljon; csatában soha ne hátráljon meg; hűséges legyen barátaihoz; és alapos ok nélkül ne öljön.

A feljegyzések tanúsága szerint a *hwarang* jelöltek kiképzésére „az öt állandó út” (jóság, igazságosság, illedelmesség, bölcsesség és hűség), valamint a „hat művészet” (etikett, zene, íjászat, lovaglás, kalligráfia és matematika) említésével szoktak utalni. A *hwarang* harcosok a *taegwon-do* (tay-gwahn doh), vagyis „a kard útja” nevű harcművészetet és más fegyverek használatát gyakorolták. Kiképezték

¹³ A koreai *Hwarang To*, vagyis „a virágkör lovagjai” testületének megalapítása több mint ötszáz évvel megelőzte Japán sokkal jobban ismert szamuráj rendjének létrehozását és a rend kódexének, a Busidónak a kialakulását.

továbbá őket az ének, a tánc és más szórakoztató készségek terén is, és megkívánták tőlük, hogy rendezzenek előadásokat az udvar színe előtt. Végül a fiatal lovagokat megtanították az egyszerűség, a harmónia, a türelem és a megelégedettség taoista etikájára is.

A *hwarang* lovagok egész képzését az elme és a test integrált szemlélete hatotta át, olyan mértékig, hogy cselekedeteik során képesek voltak egyidejűleg bevetni fizikai és lelki erőforrásaikat a tökéletesség eléréséhez. Felfogásuk szerint a végső cél az, hogy a cselekedetek mindig összhangban álljanak a szavakkal. A „virágharcosok” voltak felelősek azért is, hogy a megfelelő szertartásos énekek és táncok előadásával, imádásokkal, valamint a hegyekben és a folyók mentén levő szent helyekre tett zárandoklatokkal a királyság oldalára állítsák a szellemek világát.

Az elit harcos-tudós csapat új tagjait csakis az uralkodó osztály fiai közül toborozták, még inkább megerősítve azt a befolyást, melynek révén ez az osztály kezében tartotta a kormányzást és általában az ország ügyeit.

576-ban Chinhung király úgy döntött, hogy a *hwarang* sorait meg kell nyitni női jelöltek előtt is. A felsőbb osztály körülbelül háromszáz legjobb és legtehetségesebb lányát beválasztották a csapatba, és alakulatuknak a *Wohnwa* (wohn-whah), vagyis „női vezetők” nevet adták. Ezt követően azonban szinte azonnal olyan sok intrika, féltékenység és helytelen szexuális viselkedés mutatkozott a csapatban, hogy lemondtak erről az újításról. Azt mondják azonban, hogy a nőies szépség igénye ezek után is fennmaradt, és a csapat fiatal férfitagjaitól megkívánták, hogy külső megjelenésük javítására sminkeljék az arcukat és viseljenek divatos öltözeteket, melynek eredményeként különösen népszerűvé váltak az udvarnál a fiatal fiúk bájait kedvelő férfiak körében.

A történészek azt állítják, hogy „a virágkör lovagjai” vezető szerepet játszottak a Silla királyság sikereiben, amelyeket a hetedik században a vele versengő két másik királyság, Pekcse és Kogurjo legyőzésével ért el, a koreai nép története során első ízben egyesítve uralma alatt az egész félszigetet.

A *hwarang*-ok fontossága a koreai társadalomban a generációk múlásával csak növekedett, ám nem mindig a jó irányban. Az elit *jangban* osztály tagjaiként, amely monopolhelyzetre tett szert a kormányzati hivatalokban, a *hwarang*-ok is csatlakoztak valamelyik párthoz és rendszeresen belebonyolódtak azokba a politikai intrikákba és belső harcokba, amelyek történelmileg jellemezték a felső osztály köreit.

A Silla-dinasztia körülbelül kétszáz évig maradt uralmon, miután kiterjesztette uralmát az egész félszigetre, és a bukását részben a

hwarang kódexének és képzési módszereinek degenerálódása hozta magával. A Korjo-dinasztia (918-1392) uralomra jutásával, miután a Silla elleni felkelés győztese megalapították a saját rendszerüket, ők is folytatták a *hwarang* hagyományait, és új életet leheltek saját harcoló csapataik képzésébe.

A Korjo-dinasztia első generációi során a „viráglovagok” ismét kulcsszerephez jutottak az új dinasztia fennmaradásában és sikereiben, ám a pártoskodás és a korrupció ismét a hanyatlásukat hozta magával, s maguk is hozzájárultak a Korjo udvar bukásához. A *hwarang* története később újból megismétlődött a következő dinasztia, a Csoszon királyság idején, amit egy szakadár tábornok alapított meg 1392-ben.

Ahogy az idő múlt és a béke több generáció leforgása során is tartós maradt, a lovagok katonai képzése háttérbe szorult, és maguk a lovagok – különösen 1650 után – inkább tudósok, mint harcosok lettek. Az 1800-as évek közepére a *hwarang* harcművészeti hagyományok feledésbe merültek, a harc terén a lovagok alig voltak többek arisztokrata dilettánsoknál. Így amikor Japán, Oroszország, az Egyesült Államok és Európa gyarmatosító hatalmai elkezdtek fenyegetni Koreát, a fegyveres erők túl gyengék és túlságosan rosszul vezetettek voltak az ellenálláshoz, s ennek következtében Korea 1910-ben végül áldozatul esett Japán agresszív gyarmatosító politikájának.

Csak a második világháború végén, Korea szuverenitásának visszanyerésével kerülhetett sor arra, hogy az ország újjászervezze fegyveres erőit, a régi lovagok harci szellemében, ám kiképzésükben a különféle művészetekre helyezett hagyományos hangsúly nélkül.

Hyo (h'yoh) –

A szülőtisztelet ereje

Ha valaki a koreaiak bármilyen szintű megértésére törekszik, feltétlenül figyelembe kell vennie a *hyo* (h'yoh), a „szülőtisztelet” máig fennmaradó örökségét, ami arra a szinte kultuszjellegű elkötelezettségre és tiszteletre utal, amivel a gyermekek szüleiknek és nagyszüleiknek tartoztak, és ami társadalmilag és politikailag egyaránt belenevelődött a koreaiakba már a tizennegyedik századtól kezdve, egészen a huszadik század utolsó évtizedéig. Bizonyos szintű gyermeki engedelmisség bizonyára létezett Koreában a konfucianizmus i.e. 108 körüli bevezetése előtt is (ha nem még korábban),

de az ősök tiszteletének konfuciánus felfogása volt az, ami a *hyo*-t beolvasztotta a hagyományos koreai társadalmi rendszer központi magjába.

A koreai pszichológusok szerint a *hyo* hagyományos felfogása a gyermekeket nem külön egyéneknek, hanem szüleik kiterjesztésének tekintette. Ez annyit jelentett, hogy elválaszthatatlanok voltak egymástól, s a fiúk és a lányok nem válhattak teljesen funkcionális egyénekké önmagukban. Továbbra is összekapcsolta őket a szüleikkel egyfajta spirituális, érzelmi és intellektuális köldökszínór, amit nem lehetett elszakítani.

Ebben a rendszerben a gyermekek *chongjung*-gal (chong-juung), vagyis „tisztelettel” és korlátlan odaadással tartoztak szüleiknek és nagyszüleiknek, viszonzásul a tőlük kapott gondoskodásért. Az elsőszülött fiúk voltak felelősek a családi vérvonal továbbvitelért. Ez a rendszer gyakorlatilag garantálta, hogy a szülőkről gondoskodni fognak egész életükben, emellett azonban megvolt a negatív oldala is. Az ilyenfajta *hyo* negatív hatásai közé tartozott, hogy az embereket – bezártan a másokat kirekesztő családi csoportokba és képtelenül a más embercsoportokkal való spontán kommunikációra és együttműködésre – igen konzervatív és statikus világszemléletre nevelte.

Az idősebb fiúkra több kötelesség hárult, mert ők voltak az elsőszámú örökösök a családban és felelősek voltak nem csupán a család nevének fennmaradásáért, hanem az elhunyt szülők és nagyszülők emléke előtti tisztelgésekért is.

Az embereknek sok kötelességük és nagyon kevés joguk volt. Arra voltak nevelve, hogy szüleiket és családjukat helyezték mindenek elébe, hogy elkerüljék az olyan cselekedeteket vagy újításokat, amelyek megzavarhatják vagy veszélyeztethetik a csoportjuk egyensúlyát, és alá vessék magukat a családi pátriárkák, a kormányzati tisztviselők és általában a kormányzat tekintélyuralmának. A *hyo* betartását alátámasztották az ősök imádatának szigorú előírásai, ami azt jelentette, hogy a gyermeki engedelmisségnek még a halál elválasztó vonalán túl is érvényesülnie kellett, megtörhetetlen kötésben kapcsolva össze egymással a generációkat.

Kun Hi Yi koreai pszichológus elemezte a *hyo* természetét és a hagyományos koreai társadalomban betöltött szerepét az Ödipusz-komplexus szempontjából is, ami a gyermekek és ellenkező nemű szüleik közötti szexuális vonzódásra utal. Bizonyára vitatható, hogy ez alkalmas módszer-e a *hyo* elemzésére vagy sem, mindazonáltal lehetővé tesz némi bepillantást a koreaiak mentalitásába.

Yi azt állítja, hogy a *hyo* képviseli az igazi kapcsolatot az érett korú utódok és szülei között. Hozzáteszi azonban, hogy a koreai társadalom tényleges gyakorlatában ez a függőség és a mazochizmus neurotikus tüneteinek kialakulásához vezetett az apák és fiaik között, továbbá patológikus viselkedést eredményezett fiúk és anyjuk között. Szerinte az Ödipusz-komplexus egyfajta kontrollmechanizmusként segíthet a fiúkban enyhíteni az apjukkal szemben várhatóan kialakuló konfliktusokat, hogy végül simán mehessen végbe a hatalom átadása az idős apáktól érett fiaik kezébe.

Egy másik érdekesség, amire Yi rávilágít, abban áll, hogy a mai Koreában burjánzó hedonizmusban az azokba a régi időkbe való visszatérés iránti öntudatlan vágyakozás tükröződik, amikor a dolgok egyszerűek és békések voltak.

A szülőtisztelet konfuciánus törvénye megkívánta, hogy minden fiú, de különösen a legidősebb fiú megtegye a szüleiért „azt, ami a legjobb”. Ez a fiúknak jelentős szabadságot hagyott, mivel az, hogy a szülei számára mi a legjobb, gyakran önkényes ítélet volt, amit jogukban állt meghozni. Ha a szülők részéről vagy más rokonok részéről panaszok érkeztek, azzal védhették meg a döntésüket, ha kijelentették, hogy ők bizony a szülei javára cselekedtek, még akkor is, ha a szülők nem ismerték fel vagy nem fogadták el, hogy amit tettek, az ő javukat szolgálta.

A mai koreai mentalitásról a Koreai Stratégiai Tanulmányok Intézete által kiadott jelentés megállapítja, hogy a *hyo* öröksége mindmáig fennmaradt, és hatalmát annak a ténynek tulajdonítja, hogy századokon át a gyermeki engedelmisség volt a rokoni közösségek központi magja, az egyén függetlensége és autonómiája pedig egyszerűen nem létezett: a gyermekeket szülei fizikai és mentális kiterjesztésének tekintették egészen konkrét értelemben is.

A gyermeki engedelmisség egyik legfontosabb vonása a koreai társadalomban az volt, hogy túlmutatott a generációkat elválasztó határokon. Az élők fizikailag és mentálisan is összeköttetésben maradtak őseikkel. A mindennél fontosabb kötelezettség, amivel mindenki a maga közösségének tartozott, lehetetlenné tette az egyének számára, hogy hasonló kötelezettségvállalásokba bocsátkozzanak kívülállókkal szemben is. A legtöbb, amit az egyén megtehetett, csekély számú azonos nemű kortársaihoz fűződő kapcsolatainak ápolása volt.

Ez a rendkívüli mértékű kulturális „beprogramozás” a szülőtiszteletre a Csoszon-dinasztia 1910-ben bekövetkezett bukását megelőző években már kezdett csökkenni, de továbbra is fontos részét alkotta

a koreai gyermekek nevelésének, egészen a huszadik század második feléig. Az a régi elgondolás, miszerint ha egy nő nem tudott fiúgyermeket szülni, ez már önmagában a gyermeki engedelmisség hiányát jelentette, nem meglepő módon egyike volt az első olyan hagyományos beidegződéseknek a *hyo*-val kapcsolatban, amelyeket a nyugati eszmék és az emberi jogok többnyire amerikai misszionáriusok tevékenységéhez köthető koreai megjelenését követően az 1880-as és 1890-es években hatályon kívül helyeztek.

Dacára annak, hogy a Csoszon-dinasztia bukása óta – különösen az 1940-es évek végétől, a társadalmi egyenlőség és a demokrácia elveinek bevezetésétől kezdve – más változások is bekövetkeztek a koreai kultúrában, a szülőtisztelet továbbra is fontos kötőeleme a koreai társadalomnak. Általában véve, a család még ma is fontosabb az egyénnél.

Ilbonsaram [ehl-bohn-sah-rahm] – A japán kapcsolat

Korea történelmének egyik legellentmondásosabb eleme az a viszony, amit az ország körülbelül a negyedik század óta Japánnal fenntartott. A japán főszigetek, Kjúsú és Honsú déli vége csupán 288 kilométerre (180 mérföldre) fekszik a koreai félsziget déli csúcsától, és a kis japán szigettel, Cusimával félúton ezek között Korea volt az elsőszámú forrása a Japánba igyekvő bevándorlók-nak, valamint gyakorlatilag mindazoknak a kínai művészeteknek, kézműves készségeknek, filozófiáknak és vallásoknak a közvetítője, amelyekből azután Japán civilizációjának és kultúrájának nagy része kifejlődött.

Konkrét bizonyítékok utalnak arra, hogy ténylegesen a Koreából útra kelt bevándorlók voltak azok, akik először egyesítették Japánt, és megalapították a japán királyi családot. Akárhogy is, a koreaiak és a japánok ősidők óta fajilag és kulturálisan egyaránt rokonságban állnak egymással. Ezek a kötelékek azonban nem garantálták, hogy békés és együttműködő kapcsolatok alakuljanak ki a két ország között. A koreai feljegyzések szerint a második és a negyedik század között voltak bizonyos koreai kalóztámadások a japán partmenti régiók ellen, de ezek később megszűntek, és többé nem ismétlődtek meg.

Úgy tűnik azonban, hogy a japánok egymást váltó generációi körülbelül a hatodik századtól kezdve egészen a legújabb időkig szinte megszállottan törekedtek arra, hogy a lehető legtöbb szenvedést

okozzák a koreaiaknak. A Korea elleni nagyszabású kalóztámadások mellett, amelyek néha megszállással is együtt jártak, Japán a tizenharmadik század folyamán, majd a tizenhatodik században ismét, 1592-ben komoly inváziós haderőt indított meg Korea ellen, s a következő hét év során gyakorlatilag lerombolta az ország teljes infrastruktúráját és megtizedelte lakosságát.

Am Koreának az *ilbonsaram*-ok (ehl-bohn-sah-rahm), vagyis a „japánok” által 1895 és 1910 között végrehajtott fokozatos elfoglalása, majd az ország anektálása és 1910 és 1945 között megvalósított gyarmatosítása volt az, ami a legnagyobb lelki megrázkódtatást okozta a koreaiaknak. A koreai lakosság rabszolgaságba döntésén, tízezrek legyilkolásán és még több ember bebörtönzésén túlmenően az *ilbonsaram*-ok komplex programot kezdeményeztek a koreai kultúra eltörlésére és a koreaiak „eljapánosítására”. Ez a program sikerrel is járt volna, ha a második világháborúban Japán nem szenvedett volna vereséget az Egyesült Államoktól és szövetségeseitől.

Nem sokkal Korea elfoglalása után a japán kormány megalapított több olyan női szervezetet, amelyeknek az volt a feladata, hogy befolyást gyakoroljanak a koreai nőkre az ország gyarmati státuszának elfogadása és a japán hatóságokkal való együttműködésük érdekében. A Nyugaton iskolázott nők növekvő számának köszönhetően azonban a japán kormánynak ezzel a nyilvánvalóan átlátszó lépésével szemben a koreai nők megalapították saját egyesületeiket és titkos társaságait, nem csupán a hagyományos női szerepek eliminálása érdekében, hanem egyszersmind a Koreának a japán uralom alóli felszabadításáért küzdő hazafiak segítségére is.

A gyarmati korszakban nagyszámú fiatal koreait küldtek Japánba oktatási és indoktrinációs célzattal. Mások önszántukból mentek, mert Koreában nem volt elég lehetőség számukra felsőfokú képzettség megszerzésére. A koreaiak ezreit vitték Japánba egyszerű munkásként is, mások pedig jobb állások reményében települtek át. Japán minden egyes év elmúlásával egyre intenzívebbé tette a koreai gazdaságnak Japán növekvő szükségleteivel való koordinációjára irányuló erőfeszítéseit. Az egyik jelszó, amivel Japán igyekezett csökkenteni a japán megszálló erők és a koreaiak közötti súrlódásokat, a *Ni-ssen yuwa* (nee-ssen yuu-wah), vagyis a „japán-koreai harmónia” volt. E program részeként a japánok állandóan hangoztatták azokat az előnyöket, amiket ők biztosítanak Korea számára, és hogy a koreaiak milyen szerencsések, hogy országuk része lehet a növekvő Japán Birodalomnak.

Az 1939. év vége felé a japán kormány elrendelte, hogy minden koreai japán nevet vegyen fel – ez a csapás felülmúlt minden korábbi sérelmet, amit a japánok addig rámértek a koreaiakra. A koreaiak számára a nevük a kapcsolatot jelentette a családjukkal, a klánjukkal, az őseikkel – egységes népként megélt egész történelmükkel –, és olyan spirituális értéke volt, ami már a „szentség” közelében járt. A névváltoztatási rendelet, melynek a „Névrendelet” nevet adták, kötelezővé tette minden koreai számára, hogy jelentkezzenek a helyi nyilvántartó hivatalokban és koreai nevüket japán névvel cseréljék fel.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a „korábbi” koreaiakat ettől kezdve elfogadták „japánként”. A koreaiaktól ezután is megkövetelték, hogy minden hivatalos ügyben használják a régi koreai és az új japán nevüket is, hogy a japán adminisztráció nyomon tudja követni, kik is valójában. A háború eszkalálódása és nagyszámú koreai kényszeráttelepítése a félsziget más részeire, Mandzsúriába és Japánba, hogy ott rabszolgasorban kényszermunkát végezzenek, félbeszakította a valamennyi koreai újraösszeírásának és nyilvántartásának folyamatát. Amikor a második világháború 1945-ben véget ért, a lakosság körülbelül 20 százaléka még nem változtatta meg a nevét.

A második világháború befejeződésekor több mint háromnegyed milliónyi japán polgári személy élt Koreában, akik elfoglalták a legjobb földeket az országban, dolgoztak az üzemekben, s ellátták a kormányzati teendőket és a gazdaság irányítását. Ugyanakkor több százezer koreai élt már Japánban, akik közül sokan már ott is születtek és ott nevelkedtek. A japánokat kivétel nélkül gyorsan viszszaelepítették Japánba, ám a Japánban született koreaiak többsége ahelyett, hogy visszatért volna a háború dúlta Koreába, inkább úgy döntött, hogy Japánban marad, az egyetlen otthonukban, amit ismertek, és automatikusan ők váltak a legnagyobb külföldi kisebbséggé az országban.

A következő körülbelül húsz év során a Korea és Japán közötti viszony feszült maradt. A koreaiak többsége a lehető legtöbb ellenérzéssel tekintett a japánokra. Az, hogy valaha is megbocsátják a japánoknak mindazt a szenvedést, amit nekik okoztak, teljesen lehetetlennek tűnt. Japán gyors átalakulása gazdasági szuperhatalommá, illetve Korea saját technológiai és pénzügyi szükségleteinek kielégítése azonban fokozatosan elvezetett a viszonyok egyfajta kelletlen normalizálódásához a koreai és a japán üzleti világ között.

Az 1970-es években a komoly tőkére szert tett japán üzletek csapatostól áramlottak be Koreába valamilyen fajta üzleti megál-

lapodásokra törekedve. Az idősebb koreaiak, akik annak idején még gyerekként kénytelenek voltak megtanulni a japán nyelvet, folyékony nyelvtudásukat most jelentős előnyként élvezhették a japánokkal közös üzleti vállalkozásokban – ez a tényező segítette feloldani annak a haragnak egy részét, amit továbbra is éreztek Japán iránt. Ahogy a japán befektetők száma Koreában továbbra is stabilan növekedett, a fiatal koreaiak is elkezdtek tanulni a japán nyelvet az iskolákban, hogy álláshoz juthassanak a japánokat ellátó vállalkozásoknál, különösen az új nemzetközi szállodákban, amelyek gombamódra szaporodva kezdtek megjelenni Szöulban és másutt is az országban.

Az 1980-as években a japán utazási ügynökségek elkezdtek reklámozni Koreát is – különös tekintettel a félsziget déli csúcsától nem messze fekvő Csedzsü szubtrópusi szigetére – olyan vonzó úticélként, ami „külföldi”, de nem annyira külföldi, hogy visszariasztaná az etnocentrikus japánokat. Szinte napok leforgása alatt japán fiatalok tömegei utaztak a szigetre, akik nagyon keveset tudtak Korea elfoglalásáról vagy a második világháborúról, és szinte ellepték Puszan kikötővárosát, amely csupán rövid hajóútnyi távolságra van Japántól. Számukra egy kirándulást tenni Japánból kilépve fontos esemény volt az életükben, még akkor is, ha csupán egy órát kellett utazniuk érte.

A Korea és Japán közötti gazdasági és társadalmi kapcsolatok az 1990-es évektől kezdve drámaian megváltoztak. Gyakoriak a műszaki jellegű kötelékek a koreai és a japán vállalatok között; összeolvadások és felvásárlások is sűrűn előfordulnak. A legszembetűnőbb változások azonban a társadalmi szférában figyelhetők meg.

A popkultúra gyors fejlődése Koreában – a filmtől és televíziós show-műsoroktól az egyes énekesekig és együttesekig – kezdte magára vonni a fiatalabb japánok, elsősorban a lányok és a nők figyelmét is. Ez a fejlemény néhány éven belül országos szintű jelenséggé vált, japán rajongói klubok alakultak egymás után és egyes koreai színészek, színésznők és együttesek a rock-sztároknak kijáró rajongásban és ünneplésben részesültek.

A két ország közötti turistaforgalom is nagymértékben fokozódott, növelve a kölcsönös jóakarát szintjét a két ország között, s kihatással a gazdasági és politikai szférákra is. Ezt a kulturális szemléletváltást segítette a Japánban élő koreai származású üzletemberek növekvő sikeressége és elismerése is.

Mindezek a fejlemények – a Dél- és Észak-Korea között kialakult pathhellyzettel, valamint Kína növekvő hatalmával és befolyásával

együtt – közelebb hozta egymáshoz Koreát és Japánt, mint valaha is voltak majdnem kétezer éven át, amióta a Koreából érkezett bevándorlók elsőként kifinomult kultúrát vittek magukkal Japánba.

In [een] – A jóindulatú társadalom

Hasonlóan minden más néphez, amelyek az autoritárius kormányzás és az államilag patronált vallások hosszú történelmi múltjára tekintenek vissza, a koreaiak nemzeti karakterét is rendkívül nagyszámú és sokféle ellentmondás jellemzi. A koreaiak mindig is hajlamosak voltak ide-oda lendülni a megadóan békés természet és a szélsőséges erőszakosság, illetve a túlzásba vitt udvariasság és az indulatos gorombaság között, a körülményektől függően. Ugyanakkor hajlottak egyrészt a túlzott aggályoskodásra, másrészt az érzéketlen közömbösségre is.

Míg általában vidámak voltak és kedvelték a szórakozást, emellett ki voltak téve a pesszimizmus és a szomorúság rohamainak, és könnyen hajlottak a sírva-vigadásra is. Különösen a nők folyamodtak szívesen, a hagyományok jegyében bizonyos rituális jellegű jajgatáshoz is annak érdekében, hogy megkapják, amit akarnak, mivel nem volt megengedve számukra, hogy részt vegyenek az apjukkal, férjükkal vagy felnőtt fiaikkal folytatott racionális vitákban. Ezek a viselkedési minták ma gyors ütemben eltűnőben vannak a fiatalabb generációk körében, de még mindig jelentős részét teszik ki a koreai életnek.

A koreaiak türelme mindenféle viszontagság elviselésére, és különösen a hatalmasoktól elsenvedett rossz bánásmód tűrésére szinte legendás. Ám emellett a múltban mindig készen álltak a harcra is, a legcsekélyebb provokáció esetén. Mindezek mögött a kulturális jellegzetességek mögött egy olyan morális és etikai alap húzódik meg, ami megkülönbözteti a koreaiakat másoktól, és egyike azoknak a fő okoknak, amelyek miatt az országban letelepedett sok külföldi már a múltban is mélységes vonzódást érzett a nép iránt.

A koreaiaknak – eltérően sok más ázsiaitól és sokaktól Afrikában, Európában és a két Amerikában is – nem voltak intézményesített hagyományos szokásaik a bennük rejtőző barbár vadság kiélésére. Összehasonlítva sok más néppel a világon, a koreai politikai és vallási vezetők (különösen az utóbbiak) nem voltak különösebben kegyetlenek a saját népükhöz vagy a kívülállókhoz sem. A koreai humanizmusnak ezt a kulturális alapját fejezi ki az *in* (een) szó, amely az „emberiességre”

vagy „jóindulatra” utal, ami a koreai tudósok szerint hozzátartozik a koreai nép karakterének a lényegéhez. A szó jelentéstartománya magában foglalja a bölcsesség, a kedvesség és a szelídség fogalmait is.

Koreai tudósok rámutatnak, hogy a hagyományos kultúrának ez az alapvető fontosságú *in* összetevője volt az, ami a legtöbb embernél előidézte, hogy jellemző módon „odafordítsa a másik orcáját is”, amikor bárki megsértette vagy támadást indított ellene. Kifejtik továbbá azt is, hogy a koreaiak egész történelmük során soha nem támadtak meg egyetlen más országot sem, miközben Koreát több száz alkalommal megtámadták és megszállták, elsősorban a kínaiak, a mongolok, a mandzsuk és a japánok.

A koreaiak azt mondják, hogy az *in* karakterüket és a más népek meghódítására és az azok fölötti uralkodásra vágyás hiányát ősi válásuknak köszönhetik, ami a békés együttélést tanította mindennel a természetben, szemben azzal az agresszivitással és uralomvágygal, amit más vallások és politikai ideológiák hirdetnek. Ugyanakkor a koreaiak híresek bátorságukról és áldozatkészségükről is annak érdekében, amit helyesnek tartanak – ez a tény szerintük nem összeegyeztethetetlen alapvetően békés és szerény karakterükkel.

A mai koreaiak sokat megtartottak hagyományos jellemvonásaik közül, az attitűdjeik és mindennapi viselkedésük fölött gyakorolt ellenőrzés enyhülése azonban az 1950-es évek óta több utat enged számukra a hagyományosan elnyomott harag és elégedetlenség kitöréséhez akár közvetlen konfrontációk formájában is.

A demokratikus elveknek az 1948. évi alkotmányban történt deklarációját követően a fiatal koreaiak, elsősorban a középiskolások és az egyetemi hallgatók a politikai igazságtalanságok helyrehozására törekedve hamarosan kimutatták hajlamukat akár az erőszak alkalmazására is. Az 1960-as és '70-es években a szakszervezetek erőszakos fellépései is gyakorivá váltak.

A mai koreaiak *in*-je inkább az erős igazságérzetük kielégítésén alapul, mintsem a politikai vagy gazdasági visszaélések gyáva elfogadásán. Ez kihat a koreai élet minden aspektusára, a belpolitikától a nemzetközi diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokig. A koreaiakkal kapcsolatba kerülő külföldieknek hasonló mértékben érzékenynek kell lenniük a koreaiaknak az *in* jegyében fogant érzéseire, és meglehetősen jártasságra kell szert tenniük kapcsolataik harmonikussá tételében, hogy sikert érhessenek el bármely kölcsönösségen alapuló vállalkozásukban.

In'gan kwan'gye (een-gahn kwahn-gay) – Személyes kapcsolatok

Kevés szókapcsolás van a koreai nyelvben, ami fontosabb lenne, mint az *in'gan kwan'gye* (een-gahn kwahn-gay) kifejezés a „személyes kapcsolatok” jelölésére. Ezt a kifejezést használják kivétel nélkül minden magyarázatban a koreai társadalom szerkezetét és működési módját illetően, a magánélet és a közügyek tekintetében egyaránt, ideértve a politikát és az üzleti életet is. Gyakran ismételtetik, hogy a koreaiak viselkedése nem érthető meg az *in'gan kwan'gye* szerepének pontos megragadása nélkül.

Azt is mondják továbbá, hogy a koreai a legkonfuciánusabb társadalom Ázsia konfuciánus szférájának valamennyi társadalmá közül, és mivel a konfuciánus szellemű társadalmak egyik fő ismertetőjegyét a harmonikus kapcsolatok alkotják, a kívülről feltételezheti, hogy a koreai társadalom békés és az emberek elégedettek a munkájukkal.

Természetesen vannak ez alól kivételek, de általában véve a koreai társadalomban vannak olyan, a felszín alatti súrlódások is, amelyek gyakran vezetnek szócsaták és fizikai összetűzések kirobbanásához. Ugyanaz az etika és ugyanazok a konfuciánus elvek, melyeknek a célja a társadalom harmóniájának biztosítása, emellett nagyon sok csalódást és súrlódást is létrehoznak, ami a rend, nyugalom és elégedettség külszíne mögött általában rejtve marad.

Miközben a koreaiakat lehet dicsérni a béke iránti eredendő elköteleződésük és általában békés viselkedésük miatt, még több elismerést érdemelnek azért, hogy generációváltásokon keresztül képesek voltak fennmaradni egy olyan társadalmi rendszerben, ami kifejezetten intellektuális és érzelmi karakterük elnyomására szolgált. Csak a legutóbbi időkben váltak a koreaiak társadalmilag és politikailag eléggé szabaddá a mindennapi életükben ahhoz, hogy igazán örömeiket lelhessék személyes kapcsolataikban. A huszadik század közepéig magánjellegű és hivatalos kapcsolataikat egyaránt olyan mértékben előre megszabták és korlátozták, hogy túlnyomó többségük csak szűken behatárolt életet élhetett.

A koreaiak még ma is a kiemelkedés folyamatában vannak a konfucianizmus selyemgubójából, amely évszázadokon keresztül láthatatlan hálók szálaival tartotta őket szorosan összekötve egymással, és megakadályozta, hogy kifejlesszék saját identitásukat és személyiségüket. Ez a metamorfózis nagyon lassan halad, mert a koreai intézmények,

a kormányzat minisztériumai és hivatalai, a nagyszabású üzleti vállalkozások, az iskolák és a különféle intézetek mindmáig a konfuciánus gondolkodás és szabályrendszer bástyái, és bizonyára azok is fognak maradni még hosszú ideig.

Gyakorlatilag minden koreanak, aki az otthonán kívül dolgozik valamilyen alkalmazásban, folyamatosan törekednie kell arra, hogy eleget tegyen mindazoknak a bonyolult szokásoknak és szabályoknak, amelyek irányítják személyes kapcsolatait, hogy elkerülje munkatársai és feljebbvalói felzaklatását és fenntartsa a felszíni harmóniát – egy soha véget nem érő folyamatban, ami rendkívüli *noryok*-ot (nohr-yohk), vagyis „erőfeszítést” kíván meg. Ebben az erőfeszítésben számos konvenció van segítségükre, amelyek a harag és a frusztrációk eloszlatására szolgálnak, amihez a munkaidő utáni izogatások nyújtják a legalkalmasabb és leggyakrabban alkalmazott módszereket.

Természetesen a fiatalabb koreaiak azok, akik mostanra már elég függetlenné és individualistává válnak ahhoz, hogy amikor kívül vannak ezeknek a konfuciánus erődítményeknek a határain (és nincsenek jelen a feljebbvalóik), képesek kifejezésre juttatni a saját személyiségüket, reagálni tudnak mások érzelmeire, és a dolgokat a saját fejük után tudják megítélni.

Individuális alapon a koreaiak bárki mással egyenlőnek tartják magukat, ha nem még jobbnak is. A koreai társadalom azonban megköveteli, hogy mindenki tudja a saját helyét a hierarchikus társadalmi létrán és szigorúan ahhoz tartsa magát. Egy másik kulcsfontosságú tényező a koreai társadalomban az, hogy függetlenül attól, milyen magasán áll valaki a társadalmi totemoszlopon, az etikett megkívánja, hogy szerényen viselkedjen és engedje, hogy mások emeljék fel az őt megillető helyre – a tisztelettudó nyelvezet használatával, a státuszának megfelelő helyre ültetésével, és így tovább.

A múltban azokat, akik nem követték szigorúan az etikett efféle szabályait, gyakran a *sangnom* (sahng-nom) vagyis a „nem valaki” szóval illették, ugyanazt a kifejezést használva, amit általában a legalacsonyabb társadalmi osztályhoz tartozókra – bűnözőkre, prostituáltakra, vándorkomédiásokra, hentesekre – és a külföldiekre is alkalmaztak. A *sangnom* szó hagyományos jelentéstartományában foglalt attitűdök továbbra is szerepet játszanak a koreai társadalomban. Az emberek még mindig kivételesen érzékenyek társadalmi osztályhovatartozásukra, és minél magasabb valakinek a társadalmi státusza, annál szigorúbbak az etikett követelményei vele szemben.

Amikor a tizenkilencedik század vége felé kaukázusi eredetű külföldiek kezdtek feltűnni Koreában, sokaknak közülük a magatartása és viselkedése (különösen a tengerészeké és más alacsonyabb osztályhoz tartozó személyeké) annyira bárdolatlan és barbár jellegű volt a koreai normák szerint, hogy gyakran *sangnom*-ként utaltak rájuk. Először is, a kaukázusi származású nyugatiak fehér bőre, más színű haja és néha kék szeme annyira idegen volt a koreaiak számára, hogy az ő szemükben ezek a külföldiek nem is úgy néztek ki, mint normális emberi lények. Amikor ehhez még hozzáadódott a koreaiak körében gyakori idegengyűlölet is, innen már nem volt nagy ugrás egy átlagos koreai számára, hogy minden külföldit *sangnom*-nak tekintsen.

A koreaiak azonban nemcsak a külföldieket és a legalsóbb osztályhoz tartozó személyeket diszkriminálták a múltban, és ma sem. Általában véve, ami a koreaiak vélekedését illeti, Koreában gyakorlatilag mindenki – legyen bár helybeli vagy éppen külföldi – többé-kevésbé *sangnom* mindaddig, amíg valamilyen személyes kapcsolat létre nem jön vele. Ha az összes idegent bezsűfolják a *sangnom* kategóriájába, akkor a koreaiak megtehetik, hogy egyszerűen nem vesznek tudomást róluk és csak a maguk dolgával törődnek.

Injong (een-johng) – Ragaszkodás és együttérzés

A régi Koreában a társadalmi kapcsolatok – ideértve a házasságot is – nem személyes érzelmeken alapultak, hanem azokon az abszolút szükségszerűségeken, amelyeket a háztartás fenntartása, az ősök imádatával járó szertartások elvégzése, valamint az alárendeltek és feljebbvalók viszonyában, illetve a nemek között a rend és a harmónia fenntartásának kötelezettségei megköveteltek.

A társadalmi kapcsolatokat meghatározta és egyszersmind még inkább beszűkítette az emberek pontosan meghatározott osztályokba és ezeken belül kirekesztő jellegű családi és rokoni közösségekbe történő betagozódása. Ezek a csoportok annyira zárt jellegűek voltak, hogy a kívülállókat többé-kevésbé ellenségként kezelték, akiket lehetőleg távol kell tartani. Gyakorlatilag minden baráti kapcsolat az illető személyek saját közösségeinek a tagjaira korlátozódott – a család, a rokonság, az iskolatársak és – a férfiak esetében – a munkahelyi kollégák csoportjaiban.

Ebben a környezetben az *injong* (een-johng), vagyis a „ragaszkodás és együttérzés” nem olyan univerzális jellemző vonások voltak,

amelyek általában vonatkoztak vagy vonatkozhattak az emberekre, hanem csakis valakinek a saját családjában és közösségében voltak értelmezhetők. Az egyes csoportok tagjai általában érzéketlenül viszonyultak mások problémáihoz és szenvedéséhez.

Nagyjából véve, az emberek közötti vonzódás a régi Koreában elsősorban a szülők és gyermekek közötti kapcsolatokra korlátozódott, különösen az anyák és fiúgyermekeik viszonyában. Számos bizonyíték mutat arra, hogy az elit társadalmi osztályban a férfiak és egyes nők is folytattak szerelmi alapon álló házasságon kívüli kapcsolatokat, de ezek nem voltak társadalmilag szentesített viszonyok.

Mivel a szeretet és az együttérzés – amelyek mindegyike természetes emberi vonás – csak ilyen szűk körre korlátozódhatott a koreaiak életében, az emberek hajlamosak voltak szélsőséges módon is kinyilvánítani érzelmeiket, olyan mértékig, hogy az már gyakran túlzottnak és terhesnek bizonyult. A koreai családokba beházasodott nyugatiak gyakran megjegyzik, hogy a gyermekekre záporozó érzelemnyilvánítások – a fiúk esetében különösen az anyjuk és naganyjuk részéről – olyan erősek, hogy akadályozhatják azok lelki fejlődését.

Az idegeneket általában véve közömbösen és gyakran egyfajta önző érzéketlenséggel kezelték, ami megdöbbenést váltott ki a kívülállókban. Az „irgalmas szamaritánus” jelensége – az 1890-es évek óta a keresztény vallásra áttért hitbuzgó személyek kivételével – sohasem tartozott a tipikus koreai tapasztalatok körébe.

Noha az 1950-es évek óta igen komoly változások mennek végbe Koreában a társadalmi kapcsolatok terén, a barátságokat mindmáig természetszerűleg az emberek családi háttere, képzettsége, anyagi helyzete és más körülményei befolyásolják. A másokkal való együttérzés pedig szembetűnően hajlik a szelektivitásra. A koreaiak mégis hagyományosan büszkéek az *injong*-jukra, elsősorban azért, mert a múltban minden személyes kapcsolatukat olyan gondosan előírták, annyira mások jellemétől és jóakaratótól függővé téve őket, hogy szinte megszállottan igyekeztek a saját hozzáállásukat és viselkedésüket mások irányában a rokonszenvre és együttérzésre alapozni, hogy megvédjék magukat az apák, a feljebbvalók és a kormányzati tisztviselők abszolút hatalmával szemben.

Az a tény, hogy az *injong* gyakran mégsem tudta megvédeni az embereket a hatalom birtokosaival szemben, még fontosabbá tette, hogy a családokon és rokoni csoportokon belüli kapcsolatok valóban az őszinte ragaszkodáson és együttérzésen alapuljanak. Az 1880-as és '90-es években Koreában letelepedett külföldiek gyakran megemlé-

keztek a koreaiak képességéről az *injong* gyakorlására olyan emberek irányában, akik nem jelentettek számukra semmiféle veszélyt vagy fenyegetést. Ahogyan a koreai társadalom autoriter jellege csökkenni kezdett, különösen az 1980-as évek óta, ezzel arányosan növekedett az univerzális *injong* jelenléte is a mindennapokban. Minél kevésbé érzik fenyegetve magukat az emberek, annál szabadabban terjesztik ki rokonszenvéket és együttérzésüket olyanokra is, akik családi és baráti körükön kívül állnak.

Miután oly sokszor olyan rendkívüli szenvedésnek voltak kitéve történelmük során és mindmáig képesek voltak megőrizni a szeretetre és együttérzésre való képességüket, a koreaiak akár mintaként is szolgálhatnak a világ többi népe számára.

Innae [een-nay] – A kitartás kultúrája

A korai látogatók Koreában – először a kínaiak és más ázsiaiak, majd jóval később az európaiak – minden esetben említést tettek a koreaiak békés természetéről és a nyugalom és béke atmoszférájáról, ami a városokban és a falvakban uralkodott éjjel-nappal. Ahogy ezek a korai utazók látták, Koreában a közemberek számára nem létezett olyasmi, mint magánjellegű „éjszakai élet”, és az egyedüli nyilvános szórakozási lehetőséget kizárólag az ország vallási ünnepei biztosították.

Habár a koreai történelmet szinte mindvégig tarkították paraszt-lázadások, klánok közötti háborúk, külső ellenségek behatolásai és hódításai, valamint japán kalózok szórványos part menti támadásai is, az ország az idő legnagyobb részében békés volt, egészen a tizenkilencedik század utolsó évtizedéig.

Az, hogy Korea pontosan miért volt hagyományosan nem-agresszív ország, ma is nyitott és vitatott kérdés. Egyes koreai történészek azt állítják, hogy azért alakult így, mert az ország kicsiny volt és hatalmas, harcias ellenségek vették körül. Mások a koreaiak békés természetét a sámánizmusnak és a buddhizmusnak tulajdonítják (ami azonban kétségesnek tűnik, mivel a kínaiak és japánok, akik szintén buddhisták és sámánisták is voltak, mindig is híresek voltak harcossal mentalitásukról).

Akármilyen mértékig járultak is hozzá ezek a tényezők a régi koreaiak passzív természetének kialakulásához, legnagyobbbrészt mégis a saját politikai és társadalmi rendszereik voltak elsősorban

felelősek a koreaiak hagyományos nemzeti karakterének legtöbb vonásáért. Ezek a körülmények sok esetben szélsőségesen nagy terheket róttak a lakosságra, amelyeknek az elviseléséhez volt szükség a koreaiaknak az *innae* (een-nay) szóval jelölt „kitartására”, ami nélkül nem lettek volna képesek túlélni ellenségeik periodikus megszállásait, a saját háborúikat és a saját uralkodók által rájuk mért nélkülözéseket.

Az *innae* még mindig fontos szó a koreai nyelvben, és létfontosságú tényezőre utal a koreaiak mindennapi életében és sikereiben. Noha a koreaiak előtt álló kihívások többé már nem életveszélyes vagy test-lelket megtörő jellegűek, még ma is meg kell küzdeniük bizonyos mértékű kormányzati bürokráciával és autoritarizmussal, valamint a társadalmi és kulturális követelmények változatos sokaságával, amelyek kivételes türelmet és kitartást igényelnek olyan körülmények elviseléséhez, amelyek próbára tennék azoknak a lelkierejét, akik kevesebb *innae* birtokában vannak.

Kévszám külföldi került valaha is kapcsolatba koreai hivatalos szervekkel vagy nagyobb koreai vállalatokkal anélkül, hogy ismételtlen el ne látták volna tanácsokkal arra nézve, hogy gyakorlatilag kifogyhatatlan készlettel kell rendelkezniük az *innae*-ből, bár ma már szaporodnak a kivételek ez alól a szabály alól, különösen a high-tech iparágakban működő vállalatok körében.

A koreaiak gyakran elmagyarázzák, hogy az *innae* iránt továbbra is megnyilvánuló igények a versengés szelleméből fakadnak a kicsiny, túlnépesedett Koreában. Versengés folyik a diákok között, akik a legjobb iskolákba igyekeznek bejutni; a vállalatok között, amelyek nagyobb piaci részesedésre törekednek; a politikusok és bürokrataik között, akik saját felségterületeik megvédéséért és személyes nyereségek megszerzéséért küzdenek; és általában az emberek között, akik jobb állásokat, jobb lakáskörülményeket és szélesebb körű társadalombiztosítási rendszert akarnak.

Akárhogya is, a múlt öröksége a mai koreai élet versengő természetével együtt parancsoló szükségletté teszi, hogy az emberek elsajátítsák és gyakorolják a rendkívüli mértékű türelem erényét. És ezek az imperatívuszok még inkább érvényesek a külföldiek esetében, akik üzleti tevékenységet kívánnak folytatni vagy máris azt teszik Koreában, mivel sem a különböző irányú nyomások elviselésére, sem a dolgok felgyorsítására vagy az eredmények lényegi befolyásolására általában nem rendelkeznek olyan sok lehetőséggel és eszközzel, mint a koreaiak. A már több éve Koreában tevékenykedő külföldi üzletemberek

gyakran megállapítják, hogy azok, akiknek alacsony a túrési szintje a bürokratikus aktatologatás kábitásaival, a szituációs etikával és az indirekt kommunikációval szemben, jobban teszik, ha teljesen elkerülik az országot.

Insa (een-sah) –

Az üdvözlések tiszteletkörei

Koreában valamennyi kapcsolat személyes természete, ideértve az üzleti kapcsolatokat is, feltétlenül szükségessé teszi, hogy a koreaiak rendszeresen találkozzanak szemtől-szemben is barátaikkal és üzleti partnereikkel. Az ilyenfajta találkozókat egyik intézményesített fajtáját az *insa* (een-sah) kifejezéssel jelölik, ami szó szerint „üdvözléseket” jelent formális értelemben, beleértve olyan jelentésárnyalatokat is, mint a tiszteletadás másoknak és a kapcsolatban résztvevő másik fél értékeinek elismerése.

A magánjellegű és az üzleti kapcsolatokban egyaránt gyakorlatilag minden koreai nagy súlyt helyez az *insa* jellegű látogatásokra barátaínál és partnereinél, évente több alkalommal is. Ez a kulturális rituálé különösen fontos az üzletemberek, politikusok és mások számára, akiknek a boldogulását közvetlenül befolyásolják a más vállalatoknál és kormányzati hivatalokban dolgozó emberekkel fenntartott kapcsolataik.

Az *insa* találkozóknak számos változata létezik, amelyek mindegyikénél pontosan kidolgozott protokollt követnek. Ezek a változatok mindig magukban foglalják a részvét kifejezésre juttatását, amikor valaki elhalálozik a családban, az örömteli események alkalmából esedékes gratulációkat, valamint az üzleti és politikai kapcsolatok ápolását.

Az üzletemberek *insa* találkozóinak velejárói a kölcsönös meghajlások, a múltbeli szívességekért érzett hála ismételt kifejezése, ideértve az üzleti segítséget, a másik fél felkérésével együtt segítőkészségének és együttműködésének további fenntartására a jövőben is. Az üzletemberek hagyományosan december közepétől az év végéig kerítenek sort az *insa* látogatásaikra, hogy köszönetet mondjanak megbízóiknak, beszállítóiknak és egyéb partnereiknek a múltbeli együttműködésért, és ezeket a látogatásokat folytatják az ünnepek lezajlása után, az új év beindításakor is. Egyesek ajándékokat is visznek azok számára, akikhez még az év vége előtt látogatnak el.

Az évente megtartandó *insa* alkalmak közül is kiemelkedő fontosságú az első munkanap az új év kezdetén, rendszerint január harmadika és ötödike között. Az üzletemberek számára kötelező a *sebae* (say-bay) elnevezésű udvariassági látogatások megtétele azoknak a vállalatoknak a felsőbb vezetőinél, igazgatóinál és elnökeinél, amelyekkel üzleti kapcsolatban állnak. A *sebae* kifejezés átvitt értelemben vett jelentése „meghajlással kezdeni az évet”. Ezen a napon valójában sokszor csak alig vagy egyáltalán nem is esik szó az üzletről, az egymást váltó látogatók rendszeres érkezése miatt, és mert a poharak egymás egészségére való kiürítése a velejáró tósztokkal együtt kulcsfontosságú részét alkotja az ilyenfajta formális látogatásoknak.

Egy másik hagyományos szokás, amit majdnem minden koreai vállalat követ az év első munkanapján, a *shimushik* (sheem-uu-sheek), vagyis a „munkakezdési szertartás”, ami magában foglalja speciális ételek elfogyasztását, az ivást és rövid beszédek meghallgatását a vezetők és menedzserek részéről, igen ünnepélyes hangulatban.

A *sebae* (say-bay) vagyis „újévi üdvözlés”, ami mindenkinek kijár, akivel csak találkoznak, szintén fontos része a koreai protokollnak. A hagyományos kifejezés ilyenkor *saebae pokmani padushipsbio* (say-hay pok-mahn-ee pah-duu-sheep-shee-oh), vagyis „boldog újévet!”.

Egy másik szertartásos esemény Koreában – különösen a nagy nemzetközi vállalatoknál – a *songbyul hoe* (sohng-buhl hoe-eh), vagyis „búcsú-partik” rendezése. Amikor egyes dolgozókat külföldre küldenek más országokban teljesítendő kiküldetésre, munkatársaik minden alkalommal szerveznek számukra *songbyul hoe*-t, amelyen számos beszéd és még több tószt hangzik el. Ezek az események jóval túlmennek azon, hogy csupán alkalmat nyújtsanak a dolgozók számára, hogy jól érezzék magukat a vállalat költségén. Legfontosabb funkciójuk az alkalmazottak közötti kötelékek és a vállalat iránti hűségük megerősítése.

A koreai nagyvállalatok koratavasszal valamilyen rotációs rendszerben rutinszerűen áthelyeztetik fiatal dolgozóikat az egyes osztályok vagy leányvállalatok között munkahelyi továbbképzésük részeként – ez a rendszer az *insa idong* (een-sah ee-dong) vagyis „rotációs foglalkoztatás” néven ismert. Az *insa idong* többféle célt szolgál. Megismerteti a dolgozókat más osztályok működésével és alkalmat ad számukra, hogy jobban megértsék és értékelni tudják, hogyan működik a vállalatuk mint egész, továbbá ugyanilyen fontossággal alkalmat nyújt személyes kapcsolatok létesítésére is más dolgozókkal, ami egymással folytatandó további érintkezésük alapjául is szolgál a jövőben.

Az *insa idong* rendszer nyilvánvalóan a koreaiak kulturális igényeinek és a vállalatuk üzleti érdekeinek összekapcsolására szolgál, ám emellett komoly hátrányt is jelenthet a külföldiek számára, akik ezekkel a vállalatokkal üzleti kapcsolatba kerülnek. Általános egyetértés van abban, hogy a Koreában dolgozó menedzsereknek vagy vállalati képviselőknek 3-4 évre van szükségük ahhoz, hogy hatékony kapcsolatokat építsenek ki a koreai vállalatoknál dolgozó partnereikkel – ez a folyamat jelentős mennyiségű idő és gyakran komoly pénzüsszegek ráfordítását is megkívánhatja. A külföldi üzletemberek által kezdeményezett vagy kialakított kapcsolatok közül sokat megszakítanak ezek az áthelyezések a vállalati személyzet körében, amelyek a kívülállókat arra kényszeríthetik, hogy újból és újból hozzáfogjanak a kapcsolatok kiépítéséhez.

Az áthelyezett dolgozók számára az a szokásos eljárás, hogy a velük kapcsolatban álló személyeket bemutatják azoknak, akik a helyükre lépnek, és továbbra is betöltik a tanácsadó és kapcsolattartó szerepet a helyettesítőik, illetve azok megbízói és beszállítói mellett. Ez kétségtelenül segítséget jelent, de lelassítja a dolgokat, mivel hetekig vagy hónapokig, sőt akár évekig is eltarthat, amíg az érintett személyek megütik az előző mércét az új beosztásukban. Minden probléma, ami a váltáskor már fennáll vagy azután felmerül, meglehetősen nagy valószínűséggel csak súlyosbodhat.

Amikor egy üzleti kapcsolat két vagy több vállalat között több éven keresztül fennmarad és a külföldi vállalatnál ugyanazok a menedzserek vagy képviselők maradnak a helyükön, az *insa idong* rendszer akár jelentős előnnyé is válhat, mivel a külföldiek végül ismerni fogják a különféle osztályoknál dolgozó személyeket, és továbbra is felhasználhatják a velük kialakított kapcsolatokat a vállalat zökkenőmentes működésének elősegítésére.

Insam (inn-sahm) – A „férfi-gyökér”

Néhány napnál többet lehetetlen úgy eltölteni Koreában, hogy az ember valamilyen formában ne találkozzon az *insam*-mal (inn-sahm), ami szó szerint „férfi-gyökeret” jelent. Az *insam* szó – sokkal ismeretebb angolos formájában „ginzeng” – a kínai mandarin nyelvjárás *yenshen* (jun-sun) kifejezésének angolos kiejtése, s a jelentése „férfi-tag” vagy „férfi-gyökér”. (A ginzeng gyökerek alaki hasonlósága egy férfi-

test anatómiai felépítéséhez olyan szembetűnő, hogy egyes darabokat gyakran inkább megőriznek és kiállítanak ahelyett, hogy felszolgálnák teaként vagy más formában.)

A ginzeng elnevezés vonatkozhat a Panax nemzetséghez tartozó különféle növények bármelyikére, melyek többségének kicsiny zöldes színű virágzata és villásan elágazó gyökere van, amely a lábakra, illetve indás elágazásai, amelyek széttárt karokra emlékeztetnek. A ginzeng két legfontosabb fajtája Koreában a vörös ginzeng (*hong*) és a fehér ginzeng (*baek*). A vörös ginzeng állítólag a leghatásosabb, és lényegesen drágább, mint a fehér változat.

Az *insam* széles körben elismert gyógyító tulajdonságainak köszönhetően igen fontos Koreában. A segítségével enyhíthető vagy kikúrálható betegségek felsorolása az emberi panaszok valóságos enciklopédiáját ölelné fel. Ez a bámulatos gyökér már akkor jól megérdemelten központi helyre került a koreai népi gyógyászatban amikor a feljegyzett történelem elkezdődött.

I.e. 108-ban, amikor a kínai Han-dinasztia alapítója, Vu-Ti császár csapatai megszállták a Koreai-félszigetet és az ottani kicsiny királyságokat Kína vazallus államaivá tették, a császár által követelt évi adók egyik összetevője a ginzenggyökér volt. A legkorábbi kínai orvosi kézikönyv, az i.e. 1000 körül kiadott *Nei Ching* (nay-e Cheeng) nagyszámú ginzeng-receptet tartalmazott. Abban az időben a Kínában felhasznált ginzeng legnagyobb része a mandzsúriai hegyekből és a Koreai-félszigetről származott.

Ma a ginzeng nagy területeken termesztik a koreai hegyekben és a síkságokon is, ahol a palánták sűrű sorokba ültetve növekednek, hosszú műanyagfedelű üvegházakban, amelyek az országutakról és a vasútvonalak felől is jól láthatók.

A ginzeng az 1800-as években hozták be Európába, és azóta is kimerítő alapossgal vizsgálta számos tudós, akik úgy találták, hogy az összes ismert növény közül ez tartalmazza a legtöbb (körülbelül ötszázféle) ásványi anyagot. A ginzeng termesztése ugyanazokon a földiken több éven keresztül állítólag különösen nehéz, mivel olyan sok tápanyagot von ki a talajból, hogy utána semmi más nem terem meg ott, amíg a tápanyagokat vissza nem pótolják.

Az *insam* egyike Korea legmagasabbra értékelt és legnyeresége-sebb exportcikkeinek, s a termesztése és a marketingje is szigorúan ellenőrzött állami monopólium. A ginzeng reklámozása és marketingje olyan szembeötlő Koreában, mint a gyógyszereké Japánban és az Egyesült Államokban. Az ember szó szerint nem úszhatja meg, hogy

lépten-nyomon ne találkozzon nagy plakátokon vagy más hirdetési felületeken a csodálatos növény magasztalásával.

Azok számára azonban, akik teljes mélységig meg akarnak ismerkedni a ginzeng fogyasztásával járó tapasztalatokkal, a legjobb megoldás a Kumsan nevű kis vásárváros meglátogatása Chungchongnam tartomány délnyugati sarkában, Dél-Korea középnyugati részén. Kumsan a világ ginzeng-fővárosa, és piacain értékesítik Dél-Korea *insam*-termésének 80 százalékát.

A város három legnagyobb *insam*-piaca a Nemzetközi Ginzeng-piac, a Száritatlan Ginzeng-központ és a Gyógynövény- és Gyógyfű-piac. Minden évben szeptember 21-e és 23-a között Kumsan-ban rendezik meg a Koreai Ginzeng-fesztivált. Kumsan körülbelül 35 perces autózással érhető el Tedzsonból, Dél-Korea egyik legnagyobb városából.

A ginzeng mint gyógyhatású termék hatékonyságát újból és újból megerősítették nyugati orvosok is. Azt mondják, akkor bizonyul különösen hatékonnak az emésztési problémák, krónikus fáradtság és sokféle idegrendszeri betegség enyhítésében, ha rendszeresen szedik. Elkötelezett hívei szerint stimulálja az idegrendszert, frissebb mentális válaszkészséget eredményez és fokozza a test általános teljesítőképességét. Hosszú ideje használatos Koreában a másnaposság enyhítésére is.

A ginzeng Koreában (és szerte az egész világon) gyakorlatilag minden elképzelhető formában forgalmazzák, a tablettáktól, kapszuláktól és különböző poroktól a rágógumin keresztül a teák, borok, édességek, szappanok és samponok legkülönbözőbb változataiig. A koreaiak nagy többsége azonban a hagyományos módon, tea formájában szereti fogyasztani, otthon és a mindenütt jelenlevő „ginzeng teaházakban”, melyeknek a neve *insam cha jip* (in-sahm chah jeep).

A ginzeng teaházakban nem csupán a ginzenggyökerekből (és más gyógynövényekből) készült teát szolgálnak fel, hanem a gyógyító italok széles választékát kínálják, amelyekben a ginzenget keverik fenyőmandula, gyömbér, jujuba (egyfajta datolya), cukor és más adalékokkal. (Csak mondják el koreai barátainak, milyen betegségük van, és azonnal meg fogják kapni tőlük az annak a kezelésére legalkalmasabb tea receptjét.)

Kévs külföldi látogató hagyja el Koreát úgy, hogy legalább egy doboznyi *insam*-ot el ne vigyen magával a bőröndjében.

Irum (Ee-ruum) –

Mi mindent mond el egy név?

Korea még mindig klánjellegű társadalmának egyik legszokatlanabb aspektusa az a tény, hogy a klánrendszer a felső osztályhoz tartozás öröklődő rendszerével és egy olyan törvénnyel együtt, amely egészen a modern időkig megakadályozta, hogy a közembereknek saját családnevük legyen, jelentősen korlátozta a *song* (sohng), vagyis a „családi nevek” számát az országban. Még ma is mindössze körülbelül háromszáz családi név van egész Koreában – ez a tényező létfontosságú szerepet játszik az üzleti életben, csakúgy, mint az élet más területein is. (A közrendű férfiaknak csak közvetlenül a tizenkilencedik század vége előtt adták meg a jogot családi nevek felvételére és használatára. Ugyanezt a jogot a közrendű nők csak 1909-ben kapták meg.)¹⁴

A koreaiaknak körülbelül a fele a Choi, Kim, Lee vagy Pak családnevet viseli. A koreai népszámlálási statisztikák azt mutatják, hogy a koreaiak 21,7 százaléka a Kim nevet viseli (32 Kim klán létezett), 14,8 százalékuknak Lee a neve és 8,5 százalékuké Pak. (Ez utóbbit latin betűkkel Park alakban is írják). A hét további leggyakoribb név a Choe (vagy Chay), Chung, Kang, Cho, Yun, Chang (vagy Jang), és Rim. Ezt a tíz nevet együttvéve a lakosság körülbelül 65 százaléka viseli.

Ez a helyzet állítólag abból a tényből fakad, hogy Koreát csupán nagyon kevés család alapította meg, melyeknek a nevét történelmileg felruházták bizonyos megszentelt vonásokkal, és kínos pontossággal fenntartották mindmáig a generációváltások során. E hagyomány jelentős része a konfucianizmusból ered, ami megtestesítette magában az ősök tiszteletének eszméjét, ösztönözte a családi nevek fenntartását, és nem támogatót semmiféle elhajlást olyan új családnevek felvételére, amelyeknek nem volt történelmi múltja és becsülete.

A koreaiak történelmük során már korán felvették az *irum* (ee-ruum), vagyis „adott nevek” használatának kínai szokását, amelyek egy személynévből és egy generációs névből tevődnek össze, amit a szülők, nagyszülők vagy egy hivatásos névadó választott ki – ez utóbbi rendszerint a szellemek segítségét is igénybe véve. A legtöbb koreai családban még ma is minden fiú és lány is ugyanazt a generációs ne-

vet viseli. Ahogy egy-egy család a generációk során több ágra oszlik, a generációs neveket további öt generáció megtartja a férfi és a leányági leszármazási vonalon is, úgyhogy végül az egymással csak igen távoli rokonságban álló személyeknek is lehet közös generációs nevük, ami egy távoli ősig vezethető vissza. Az ötödik generációváltás után a ciklus újra kezdődik, újabb összekapcsoló nevekkal.

Általában igen nagy gondot fordítanak a személyes és a generációs *irum* kiválasztására is. Még ma is gyakori, hogy a szülők igénybe veszik a hivatásos névadók szolgálatait. A cél olyan név megtalálása, ami illik a gyermekhez, születési ideje és a szülők vele kapcsolatos elvárásai alapján. A gyakoribb nevek többnyire kemény és gyakorlatilag örökké tartó dolgokra utalnak, mint például a kő és a vas. Ebben természetesen az az elgondolás tükröződik, hogy ezeknek az anyagoknak a tulajdonságai közül valami meg fog jelenni az adott név viselőjében.

A Csoszon- vagy I-dinasztia idején egy meglehetősen különös eltérés alakult ki ettől a szokástól, ami ahhoz vezetett, hogy a leánygyermeknek néha igen furcsa neveket kaptak. A fiúgyermek iránti igény olyan nagy volt, hogy amikor leánygyermek született, az apák gyakran bizzar neveket adtak nekik csalódásuk, sajnálkozásuk és bánkódásuk jeléül. Egyes ilyen, leánygyermeknek hasonló körülmények között adott nevek humorosak is lehetek. Akadtak köztük olyanok is, melyeknek a jelentése például „a „vég”, vagy „reménykedve az esélyek ellenében is”.

A koreaiak a kínaiakhoz hasonlóan hagyományosan a családi nevet teszik előre, amit két adott név követ. (A japánok szintén a családi nevet hozzák előre, amit az adott nevük követ, de ők nem vették át a generációs nevek használatának kínai szokását).

Az első nyugatiak, akik beléptek Koreába, miután az ország „zárt kapuk” politikája 1876-ban véget ért, meglehetősen zavarba jöttek és kudarcélményeket éltek át, amikor megkísérelték egyes koreaiak nyomon követését a nevük alapján. Ez a nevekkel kapcsolatos frusztráció volt az egyike a legfontosabb kényszerítő okoknak, amiért a külföldiek bevezették a koreai nyelv latin betűs átírásának gyakorlatát, kiiktatva ezáltal annak a szükségességét, hogy meg kelljen tanulniuk a kínai ideogramákat, amelyekkel a neveket normális esetben leírták. Ez azonban korántsem vetett véget a nyugatiak problémáinak a koreai nevekkel kapcsolatban. Először is, mivel nem voltak tisztában a koreai nevek rendszerével, gyakran összekeverték az első adott nevet az utolsóval, vagy a családi névvel. További, makacsul visszatérő dilemmákat okozott számukra az is, hogy nem tudták, hogyan kell leírni sok koreai

¹⁴ Japánban a közembereknek szintén nem volt megengedve, hogy családnevük legyen, egészen a sógúnatus kormányzati rendszerének 1868-ban bekövetkezett megszüntetéséig, bár a legtöbb család nem hivatalosan már a tizenkilencedik század elejétől kezdett családi neveket használni.

nevet latin betűkkel, mivel az ezekben előforduló hangok némelyikének nem volt megfelelője az angol nyelvben.

Egyes koreaiak nem sokkal ezután elkezdték kötőjellel összekötni a személynevet és a generációs nevüket (például Kyong-Dong vagy Kyong-dong) – ez a találmány feltehetően a külföldiek megsegítésére szolgált, annak elkerülése érdekében, hogy a személynevet tévesen a családi névnek véljék. Néhányan úgy oldották meg a személynév és a generációs név megkülönböztetésének problémáját (a nevek latin betűs átírásakor), hogy egyszerűen egybeírták a két nevet. Az egyik legjobban ismert személy, aki így járt el, Syngman Rhee volt, aki 1948-ban a Koreai Köztársaság első elnöke lett. (Érdemes megjegyezni, hogy ő az adott neveit tette előre és a családi nevét hátra, a nyugati szokást követve. Rhee ennél többet is tett: már korábban megváltoztatta a nevét Sung Man Yi-ről Syngman Rhee-re).¹⁵

A koreai nevek latin betűs átírására még ma sincs egyetemesen elfogadott módszer. Egyesek és bizonyos kiadványok kötőjellel összekötik a személynevet és a generációs nevet, mások ezt nem teszik. Egyesek a generációs név kezdőbetűjét nagybetűvel írják, ha össze van kötve a személynévvel. Mások nem így járnak el.

A nevek szinte misztikus szerepének következtében, amit a korai társadalomban betöltenek, az emberek igen érzékenyek a nevükre, és számos tabu vonatkozik azok használatára. A személyneveket általában csupán a családtagok és a közeli barátok vagy iskolatársak használják az emberek megszólítására. Egyes idősebb koreaiak a múltban annyira féltékenyen őrizték az adott neveiket, hogy nem szerették hallani, ha mások hangosan kiejtik őket. A lánygyermekek röviddel megszületésük után megkapták az adott neveiket, de ezeket ritkán használták. Általában valamilyen költői vagy találó becenéven szólították meg őket, egészen addig, amíg házasságra léptek, azután pedig az asszonynevükön váltak ismertté, a férjük családi neve után, és férjük családi nyilvántartásába egyszerűen mint *pae* (pay), vagyis „házastárs” megjelöléssel kerültek be. Ennek a rendszernek az eredményeként sok nő anélkül élte végig az életét, hogy valaha is hallotta volna ki mondani a saját személynevét, és ez a gyakorlat nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy személytelen módon kezelték őket, egyéni identitásukat mintegy beolvastva a család egészébe.

A mai koreai nők nem változtatják meg a nevüket, amikor házasságot kötnek. Megszólításukhoz a leánykori nevüket használják,

vagy a *puin* (puu-een) címet, amit a férjük nevéhez toldanak, vagyis a megszólításuk például a „Lee-né asszony” jelentésű szófordulattal is történhet. Amikor a férfiak a saját feleségükre utalnak (másokkal folytatott beszélgetésben), többnyire az *anae* (ah-negh) kifejezést használják. Ha idősebb, hagyományosabb gondolkodású férfiak a feleségüket szólítják (a figyelmük felhívására törekedve), általában a *yobo* (yoh-boh) szót használják, ami értelmezhető kedveskedésként („kedvesem!”), de akár úgy is, hogy „hé, Te!” – a körülményektől és az illető férj karakterétől függően. Egy másik régi szokása a férjeknek, hogy a feleségük megszólítására az „X anyja” kifejezést alkalmazzák (valamilyik lány vagy fiú nevét használva), például *Hosoon ssi aemeoni*, vagyis „Hosoon anyja”.

A fiatalabb generációk körében azonban ezek a régi szokások – mint a koreai élet oly sok más területén is – fokozatosan eltűnőben vannak. Sok fiatal pár már átvette a nyugati szokást egymás és a családtagjaik megszólítására.

Azok a házaspárok és közeli barátok, akik külföldi tanulmányaik következtében kétnyelvűek és két kultúrában járatosak, továbbá akik házasságkötésük előtt viszonylag hosszú időn át randevúztak, valamint sokan mások is a fiatal generációkban gyakran utalnak egymásra a személynevek használatával. Egy újabb, az 1970-es években kezdődött és az 1990-es években igen elterjedté vált trend a kezdőbetűk használata az idegen nevek helyett, illetve a személynevek és generációs nevek helyett a névjegykártyákon és más írott anyagokban, valamint amikor megszólítják barátaikat és üzleti partnereiket, akikkel rendszeres kapcsolatban állnak. Egyes multinacionális koreai vállalatok hivatalos politikája megkívánja, hogy dolgozóik a személynevek és a középső (generációs) nevük kezdőbetűit használják a külföldiekkel való minden kommunikációjuk során.

Hogy megkerüljék az abból adódó gondokat, hogy minden második koreai, akivel találkoznak, a Kim, Lee, Pak vagy Choi nevet viseli, a koreaiak gyakran a szakmájukhoz, a munkahelyükhöz és a pozíciójukhoz kötődő címeket használnak. Egy nagyvállalatnál, ahol több tucatnyi Kim, Lee, Pak és Choi is dolgozik, akik mind valamilyen munkakört töltenek be, ezeket általában a beosztásukkal (felügyelő, menedzser, vezérigazgató stb.) és az osztályuk vagy részlegük megjelölésével különböztetik meg.

Ha valamely részlegnél két vagy több Lee nevű menedzser dolgozik, ezekre lehet utalni a „Lee osztályvezető (1.sz. termelési osztály)”, „Lee osztályvezető (2.sz. termelési osztály) megjelöléssel is. A szülői

¹⁵ Syngman Rhee annak idején Magyarországon Li Szin Man néven vált ismertté. – *A ford.*

Westin Chosun Hotel reklámozstályán évekig két Lee dolgozott, az egyiket „idősb Lee”, a másikat pedig „bébi Lee” néven ismerték. Személyes kapcsolataikban a koreaiak gyakran használják egymás azonosítására annak a régiónak a megjelölését is ahol élnek: az „ide és ide valósi Lee” stb.

Egy további probléma a külföldiek számára abból a helyzetből adódik, hogy a leggyakoribb neveket Koreában két-három különböző módon is írják latin betűkkel. A koreai nyelv egyes szótagjait továbbá különbözőképpen ejti sok ember, ami a neveket még akkor is eltérően hangzóvá teszi, ha ugyanazokról a nevekről van szó. Latin betűs átírásban a Yi név például írható a Rhee vagy Lee, Ree, Rii, Le, vagy Ee¹⁶ alakban is. A Pak név gyakran Park-nak hangzik kiejtve, és egyesek, akik ezt a nevet viselik, gyakran így is írják le latin betűkkel.

Ez a helyzet a nevekkal kapcsolatban speciális problémákat okoz az újonnan Koreába érkezők számára, amikor megpróbálnak telefonon felhívni valakit, akivel a közelmúltban találkoztak. Nem lévén tudatában a helyzet bonyolultságának, gyakran nem tudnak visszaemlékezni az illetőt megillető címekre és a részleg vagy osztály nevére, ahol dolgoznak, s így képtelenek tisztázni, hogy kivel is akarnak beszélni. A Koreába utazó turisták és üzletemberek számára nagyon fontos, hogy gondosan írják fel minden olyan koreainak a teljes nevét, beosztását (ha van) és vállalati részlegét is, akivel újból találkozni akarnak, vagy akit fel akarnak hívni. Személyes kapcsolati szinten hasznos lehet feljegyezni a lakáscímüket, és gyakran még a családjukban betöltött pozíciójukat is (első vagy második fiú vagy lány stb).

A családi név problémája is az egyik oka annak, hogy a Koreában folytatott üzleti tevékenységekben olyan fontos szerepet játszanak a névjegykártyák. Ezeket – azon kívül, hogy általános referenciaként szolgálnak – gyakran bemutatják egyfajta dokumentumként is bizonyos személyek megkülönböztetésére másoktól, akik ugyanazt a nevet viselik. Azok közül a koreaiak közül, akiknek sok külföldi üzleti partnere és barátja van, sokan vesznek fel valami külföldi személynevet. Ez a legutóbbi időkig nem mindig személyes választás kérdése volt. A hagyományosabb gondolkodású családokban az a döntés, hogy valamelyik tagjuk külföldi nevet vegyen fel, az egész család ügye volt. Egyes koreaiak, akik külföldi nevet vettek fel és használtak külföldi kapcsolataikban, ezt nem árulták el családjuk-

16 Magyaros átírásban: „I” – például az I- vagy Csoszon-dinasztia megnevezésében. – A ford.

nak, mivel egy külföldi név felvétele nagyon nem-koreai dolognak számított. Az összes Lee, Kim és más hasonlóan gyakori koreai név megkülönböztetésének a problémáját azonban enyhítik a jóakarát, az együttműködési készség és a vendégszeretet hagyományai, különösen a külföldi látogatók irányában.

A koreaiak nagy gondot fordítanak azoknak a kínai ideogrammáknak a kiválasztására is, amelyeket a nevük leírására használnak. Úgy vélik, hogy az ember neve kapcsolatban áll a karakterével és a szerencséjével is. A szülők – gyakran közeli rokonaik vagy hivatásos névadók segítségével – olyan ideogrammákat választanak, amelyek kifejezik azt a fajta személyiséget és sorsot, amit a gyermekeiknek szánnak.

Ma egyre több olyan koreaival lehet találkozni, akik felsőfokú vagy posztgraduális tanulmányaikat külföldön végezték, s ezáltal kétnyelvűek és „bikulturálisak” lettek, és a generációs nevüket összekapcsolják a személynevükkel, ahogy Syngman Rhee tette. A nemzetközi tapasztalatokkal bíró szülők közül egyre többen el is hagyják a generációs nevüket, és gyermekeiknek egyetlen személynevet adnak.

Isangajok (ee-sahn-gah-joak) –
Kettészakított családok

1945-ben, a második világháború végén az orosz hadsereg elfoglalta Korea északi felét, az amerikai hadsereg pedig megszállta az ország déli részét. 1948-ban az ország két felét politikailag is elszakította egymástól; hogy északon egy kommunista, délen pedig egy demokratikus szellemű rezsime került hatalomra – előidézve két szenvedélyesen függetlenségre törő és egymással antagonisztikus ellentétben álló entitás, Észak-Korea és Dél-Korea megalakulását.

Az egymással versengő csoportok közötti feszültség már jóval a fél-sziget politikailag két külön országra történő felosztása előtt annyira komolyra és bomlasztóra fordult, hogy az ország északi felében rekedt több tízezernyi koreai, akik eredetileg az ország déli feléből származtak, illetve akiknek a hagyományos otthonuk Északon volt, elkeseredett kísérleteket kezdtek tenni, hogy elmeneküljenek a kommunisták ellenőrzése alatt álló Északról és eljussanak Délre.

Az észak-koreai kommunisták szisztematikus kampányba kezdtek annak megakadályozására, hogy bárki is elhagyja Észak-Koreát. Sokakat letartóztattak és bebörtönöztek. Másokat lelőttek és megölték az ország két fele között húzódó határt őrző katonák. Amikor formálisan

is kimondták az ország kettéosztását Észak- és Dél-Koreára, az Észak-koreai kormányzat teljesen lepecsételte a határt, csapdába ejtve a dél-koreaiak százazreit Északon, és megakadályozva őket és az észak-koreaiakat abban, hogy eljuthassanak Délre.

1950-ben, amikor az észak-koreaiak általános támadást indítottak Dél-Korea ellen, megkísérelve egyesíteni és kommunistává tenni az egész félszigetet, a koreaiak tízezrei Északon kihasználták a háborús zűrzavart, hogy elmeneküljenek Délre. Több ezer névtelen áldozat halt meg e kísérletek során. Amikor a harc 1953-ban megszűnt, az Észak- és Dél-Koreát elválasztó határ a világ egyik legszigorúbban őrzött határvonalává vált, véglegesen csapdába ejtve a több százezer koreait, akik eredetileg Délről származtak.

Ez hozta létre a koreaiaknak azt a roppant nagy lélekszámú csoportját, akik az *isangajok* (ce-sah-gah-joak), vagyis „megosztott családok” elnevezéssel váltak ismertté, azokra a dél-koreai családokra utalva, melyeknek egyes tagjai Észak-Koreában rekedtek. Ahogy az évek múltak és a kommunista rezsim Északon továbbra sem engedte a dél-koreaiakat hazatérni, az *isangajok* az egyik legkeserűbb ízű kifejezéssé vált a koreai nyelvben, felidézve az érintett családok gyötrelmeit és haragját, amit az észak-koreai kormány ellen éreztek.

Több évtizeddel az 1953-ban lezárult koreai háború után az észak-koreaiak megindítottak egy gondosan kiszámított programot, melynek keretében évente csekély számú embernek megengedték az *isangajok* köréből, hogy rövid időre találkozzanak családtagjaikkal Panmunjomnál a határon és Észak-Koreában, mindig szigorúan ellenőrzött körülmények között. Azok, akik részt vehettek ezeken a találkozókön, túláradoan boldogak voltak, hogy újból láthatják a családjukat, ám a találkozó és a körülmények, amelyek között megtartották ezeket, egyúttal arra is szolgáltak, hogy emlékeztessék őket saját gyötrelmeikre és Észak-Korea kommunista vezetőinek lelkiismeretlen viselkedésére.

E sorok írása idején Észak- és Dél-Korea még mindig két külön állam, és az *isangajok* gyötrődései folytatódnak.

Jeol [juhl] –

Tiszteletadás az idősebbeknek

Konfuciusz, a nagy kínai bölcs (i.e. 551-479) azt tanította, hogy a társadalmak békés, együttműködő atmoszférában való fennmaradásához és boldogulásához hierarchikus szerkezetű formákban

kell felépülniük. Mindenkinek tudnia kell, hová tartozik ebben a vertikális struktúrában és teljesítenie kell mindazokat a kötelességeit, amelyeket neme, életkora, társadalmi osztálya, pozíciója és a körülmények együttesen előírnak számára.

Konfuciusz tanításait körülbelül abban az időben vitték át Koreába is, a kínai írásrendszerrel együtt, amikor a keresztény korszak megkezdődött Európában. A negyedik századra már több konfucianus egyetem is működött a Koreai-félszigeten létrejött három királyságban; és ettől az időszaktól kezdve a konfucianizmus fokozatosan átította az egész koreai kultúrát.

A konfucianizmus eszmerendszerében – a kereszténységtől eltérően – nem szerepel isten és nincs olyan egyetlen „tekintély”, ami az emberi erkölcsök forrása lenne. Az egyetlen természetfeletti hivatkozás a konfucianizmusban a „mennyországra” utal: ezen Konfuciusz egy isteni vagy kozmikus rendet értett, ami alapvetően meghatároz mindent a természetben. Azt már az emberekre bízta, hogy fejlesszék ki saját erényeiket tanulás, különféle szertartások elvégzése és embertársaikkal illetve a rend iránt életük során kimutatott tisztelet útján.

A Konfuciusz által tanított rend egyik aspektusa a szülők, a hivatalos hatóságok, általában az idősek, a tanítók és más, fontos tudás birtokában levő személyek iránti tisztelet volt. A koreaiak, akiknek ősi vallásuk, a sámánizmus örökségeként már a vérükben volt a tisztelet, a szertartásosság és a rend, ezt a Kínából érkezett új filozófiát beolvasztották régi hiedelmek rendszerébe, s ezáltal még konfucianusabbá váltak, mint maguk a kínaiak.

A konfucianizmus öröksége a mai Koreában is él, és a legszembe-tűnőbb módon a szülők és más idősebb személyek iránti tiszteletadás intézményesített formáiban nyilvánul meg – ezt a mélyen beágyazódott szokást a koreai nyelvben a *jeol* (juhl) szóval jelölik. A legtöbb koreai szemében a *jeol* az a karakterisztikus nemzeti vonásuk, amely megkülönbözteti őket a nyugatiak nagy többségétől, és egyike kultúrájuk olyan sajátosságainak, amelyekre rendkívül büszkék. Hozzáteszik, hogy a *jeol* egyszersmind a legfontosabb kulcsszó a koreai kultúra megértéséhez.

A *jeol*-nak különféle formái vannak, és számos olyan speciális alkalom adódik, amikor alapvető részét képezi a koreaiak viselkedésének. Megnyilvánul a tisztelettudó beszédfordulatok használatában, annak ismeretében, hogy mikor és hogyan illik meghajolni, továbbá az idősebbek jelenlétében tanúsítandó viselkedést meghatározó etikett szabályainak betartásában, az ültetési rendtől kezdve a liftbe vagy

egy autóba való beszállás sorrendjén keresztül annak megszabásáig, hogy kinek kell megkezdenie az evést. A fiataloktól az iskolákban és a munkahelyeken elvárják, hogy bizonyos fajta tisztelet kimutatásával forduljanak idősebb diáktársaik vagy munkatársaik felé. Ebbe a tiszteletadásba beletartozik a megfelelő címek és rangok használata, és általában mindenféle dologban az idősebbek véleményének elfogadása.

Újév napja különösen fontos alkalom a szülők iránti tiszteletadás szertartásainak bemutatására az előttük való meghajlásokkal, köszönetmondással a tőlük kapott gondoskodásért és támogatásért, és a gyermekek gyakran válogatott ételekkel és italokkal kínálják szüleiket. Ebből az alkalomból a *jeol* ünnepélyes rítusa a *sebae* (say-bay), amit néha „újévi meghajlasként” fordítanak. Egyik koreai barátom azt mondja, hogy a bae a meghajlást, a se szócska pedig az életkort jelenti, mivel ez olyan alkalom, amikor az ember meghajol a nála idősebbek előtt, és ez az a nap, amikor Koreában a múltban mindenki egy évvel öregebb lett (azokat a gyermekeket, akik a holdnaptár szerint számítva az előző évben születtek, a rákövetkező év első napján már kétévesnek tekintették).

A Koreába ellátogató vagy ott élő külföldiek különleges új dimenzióval gazdagíthatják a saját életüket, ha teljes szívvel maguk is átveszik a *jeol* szokásait.

Jolbu [johl-buu] – Az újgazdagok

1962 és 1980 között Korea alapvetően mezőgazdasági országból erősen iparosodott országgá alakult át. Ez alatt a rövid idő alatt az ország megjelenése is jelentősen megváltozott. A valaha kopasz dombokat és hegyoldalakat újraerdősítették. A völgyekben és a síkságokon a mezők jól ápolt kertekre kezdtek emlékeztetni. A városokban és a falvakban egyaránt új lakóházak épültek fel, melyek közül sok beillett akár kastélynak vagy kisebb palotának is. Sok emeletes irodaház-komplexumok, bevásárlóközpontok és elegáns butikok a világ legfejlettebb országaiban található városokkal egyenrangú, igényes modern városi életterekké változtatták az ország korábban szürke városait.

Szöul, a főváros és más olyan nagyvárosok, mint Tegu, Puszan és Kvangdzsu lakossága gyorsan növekedett, átlépve a régi városhatárokat és új lakókörzeteket alakítva ki korábbi mezőgazdasági területekből is. A nagyvárosok külső kerületeiben és a nagyobb városokat összekötő

autópályák mentén üzemek ezrei épültek fel. Ez a példátlan növekedés hihetetlenül magasra hajtotta fel az ingatlanárakat ezekben a térségekben, egyszerű emberek ezreit hirtelen milliommossá téve. Új vállalkozások ezrei, amelyeket ezekben az évtizedekben indítottak, gyakorlatilag szinte egyik napról a másikra értek el elképesztő sikereket, létrehozva azoknak az embereknek egy egészen új osztályát, akik hirtelen váltak gazdaggá. Azoknak a gazdálkodóknak az esetében, akik eladták a földjeiket, ez a váltás a szegénységből a gazdagságba az ő részükről bármiféle erőfeszítés nélkül történt meg.

A média hamarosan a *jolbu* (johl-buu) címkét ragasztotta az embereknek erre az új osztályára, ami szó szerint „hirtelen gazdagságot” jelent, gúnyosan utalva arra, hogy gazdagságukat anélkül szereztek, hogy megdolgoztak volna érte, és általában nem jellemző rájuk az a kifinomultság, amit rendszerint a jómódúakhoz társítanak. A régi arisztokratikus *jangban* osztály leszármazottai, akiknek az ősei majdnem kétezer éven keresztül voltak uralmon Koreában, méltatlanul felkapaszkodottnak tekintik a *jolbu* körébe tartozókat, és gyakran bírálják a viselkedésüket.

A *jangban* osztály mai képviselőinek körében érzékelhető egyfajta tendencia arra, hogy bizonyos mértékű lenézéssel tekintsenek azokra a külföldiekre is, akik tudatlanul a *jolbu* tagjaival lépnek üzleti kapcsolatba. Az újgazdagokat a saját érdemeik alapján kell megítélni, tekintetbe kell venni azonban bizonyos más megfontolásokat is. A társadalmi háttérük miatt közismerten a *jolbu* tagjaiként azonosítható személyek nem mindig tudják megteremteni ugyanazokat a kapcsolatokat vagy nem tudnak ugyanolyan szintű együttműködést és segítőkészséget elérni a kormányzati tisztviselőknél és másoknál, mint amire a régi felsőbb osztálybelieknél rendszerint számítani lehet.

Az úgynevezett *jolbu*-val szemben tanúsított társadalmi előítéletek idővel bizonyára enyhülni fognak, ám a *jolbu* tagjai egyelőre még az emberek olyan jól felismerhető csoportját alkotják, akik valami teljesen újat képviselnek a koreai valóságban, és növelik az országban végbemenő általános kulturális forradalomból adódó feszültséget és súrlódásokat.

Ami a külföldieket illeti, a *jolbu* létezése számukra a körülményektől függően pozitív vagy negatív hatású tényező is lehet. A *jolbu* „felkapaszkodott” imázsa miatt és amiért a régi gárda lenézi őket, az újgazdagok gyakran hajlamosabbak üzleti megállapodások megkötésére olyan kívülállókkal, akiknek nincsenek társadalmi előítéleteik velük szemben, és akik sokkal kisebb valószínűséggel fordulnak feléjük diszkriminatív módon. Hajlamosak továbbá arra is, hogy rugalmasan

sabbak és kevésbé merkantilisták legyenek, mint a régi gárda. A negatív oldaluk az lehet, hogy nem mindig tudják nyújtani azokat az előnyöket, mint az „öregfiúk” hálózata, amelyek a társadalmi elit körében működnek.

Juche [juu-cheh] – Az önbizalom keresése

A koreaiaknak a múltban igen erős nemzeti identitásérzésük volt. Ám a Politikai Tanulmányok Koreai Intézetének egyik felmérése szerint hiányzott belőlük a *juche* (juu-cheh), a „magabiztosság” érzése, mivel a konfucianizmus szellemében arra nevelték őket, hogy a család vagy a közösség érdekében nyomják el személyes identitásukat és önbecsülésüket.

A hagyományos koreai társadalom konfuciánus környezetében az embereknek nem volt szabad önállóan gondolkodniuk vagy a saját belátásuk szerint viselkedniük. Születésüktől fogva arra voltak „beprogramozva”, hogy feltétel nélkül fogadják el az államilag hivatalosan támogatott konfuciánus társadalmi rend értékeit és viselkedési normáit. Ennek a rendszernek az egyik jellemző vonása volt a *sadae* (sah-day) szemlélet, ami olyasmint jelent, mint „a nagyság szolgálata”, és arra a konfuciánus eszmére utal, hogy a fiatalabb vagy alárendelt személyek akkor cselekednek helyesen, ha engedelmeskednek a náluk idősebbeknek vagy magasabb pozícióban levőknek.

A *sadae* kifejezés valószínűleg legszembetűnőbb használata a király és az alattvalók közötti ideális kapcsolat leírásában érhető tetten. Ezt alkalmazták egyszersmind – gyakran lenéző értelemben – Korea történelmileg Kínához fűződő alárendelt kapcsolatainak leírására is.

Adott lévén az a tény, hogy a hagyományos koreai társadalom gyakorlatilag eleve kizárta a magabiztosság kifejlődését gyakorlatilag minden lehetséges értelemben, ellentmondásnak látszik, hogy a *juche*, vagyis „önbizalom” szó ilyen nagy fontossággal bír a koreaiak szemében. Koreai szociológusok szerint a *juche* fogalma magában foglalja azt a gondolatot, hogy az ember minden dolgoknak az ura, és megfelelő képzéssel és akaraterővel bármilyen célt elérhet – olyasmire utalva, ami a legtöbb koreaitól egészen a modern időkig céltudatosan meg volt tagadva.

Ez a magyarázat arra utal, hogy a *juche* a régi Koreában inkább a zen buddhista gondolkodók filozófiai fogalmai közé tartozott, akik a

meditáció, a koncentráció és a fizikai gyakorlás eszközeit felhasználva igen magas szintre tudták emelni az emberek mentális és fizikai képességeit. (A japán szamuráj harcosok rendkívüli bátorsága szintén a Zen inspirálta gyakorlatokon alapult, amelyeket Korea közvetítésével Kínából vettek át, majd Japánban továbbfejlesztettek.)

A modern Koreában a *juche* fontos részét adja annak az erőnek, ami arra készíti a koreaiakat, hogy a lehető legmagasabb szintű tudásra tegyenek szert és sikereket érjenek el az üzletben vagy a szakmájukban. Miután a múltban megtagadták tőlük ezeket a lehetőségeket, és elviselhetetlen szenvedésekben volt részük külföldi vagy akár saját autoritárius uralkodóik részéről, a koreaiak ma mint egyének és mint nemzet is az öntudatos magabiztosság megszerzésére törekszenek. A koreai karakter egyik legszembetűnőbb vonásaként, amely részben ebből az önbizalomra való törekvésből ered, automatikusan elfogadják és magukévá teszik azt a Zen sugallta álláspontot, hogy bármilyen kihívásnak meg tudnak felelni akár a tervezés, akár a termelés terén, ha elég keményen és elég kitartóan dolgoznak.

A koreaiakat ösztönző hajtóerő egy másik aspektusa az a meg szállottság, amivel fel akarnak zárkózni Japánhoz, ami a történelmi múltban politikai, kulturális és technológiai értelemben egyaránt elmaradt. Koreai történelmi feljegyzések arra utalnak, hogy a híres Puyo törzsből származó koreai lovasok voltak azok, akik a negyedik században megalapították a japán császári uralkodóházat, s akiknek a leszármazottai alkották a japán nemesség zömét sok évszázadon keresztül. Egyértelműen dokumentált tény, hogy azoknak a művészeteknek és kézműves mesterségeknek a túlnyomó részét, amelyek a japán civilizáció alapjaivá váltak, koreaiak vitték magukkal Japánba, akár önkéntes bevándorlóként, akár a japán kalózok és hódítók foglyaiként.

A koreaiakat ma energiával feltöltő *juche* jelentős részben abból az eltökélt szándékukból fakad, hogy rációznak a japánok felfogására, miszerint a koreaiak alsóbbrendűek náluk, és eloszlatják az abból fakadó alárendeltségük mindmáig fennálló örökségét is, hogy Korea hagyományosan vazallusi kapcsolatban állt Kínával.

1972-ben a *juche* hagyományos koreai felfogását teljesen átértelmezte Észak-Korea elnöke, Kim Ir Szen, aki egybeolvasztotta a fogalmat a marxista-leninista doktrína alaptételeivel, majd hivatalos ideológiaként beillesztette az ország alkotmányába is. Kim arra az álláspontra helyezkedett, hogy minden országban kell lennie egy *suryung*-nak (suh-juung), vagyis „legfelsőbb vezetőnek”, akiben az emberek telje-

sen megbíznak, és akit feltétel nélkül támogatnak. A *juche* történelmi értelmezése azt az eszmét hordozta magában, hogy az emberiség jogosan tölti be a világ urának szerepét, és mind a társadalomban, mind a természetben az által dominálhat, mindkettőt kedvére alakítva, ha együttesen, közösségként cselekszik, Kim azonban képes volt mindezt a hatalmat a saját kezébe ragadni.

Kim a *juche* általa módosított formáját használta fel egyeduralmának igazolására, ideértve a lakosság tömeges indoktrinációját is a saját elgondolásaival – ugyanazt az eljárást alkalmazva, amit korábban a Szovjetunióban Joszif Visszarionovics Sztálin és Kínában Mao Ce-tung is követett. Az észak-koreaiak kötelesek voltak feltétel nélküli hódolatot tanúsítani iránta, szó szerint emlékeztükbe vésni a mondásait és kérdés nélkül engedelmeskedni parancsainak. Végül már mint mindenható és mindenütt jelenlevő istenséget bálványozták.

Kim filozófiája Észak-Korea irányítását illetően a következő három abszolút érvényű elven nyugodott: *chaju* (chah-juu), vagyis függetlenség; *charip* (chah-reep), azaz önbizalom vagy önellátás; és *chawi* (chah-we) vagyis önvédelem. Miközben a *juche* ilyen formája az észak-koreaiakat rendkívüli nemzeti büszkeséggel töltötte el, egyúttal szélsőségesen idegengyűlölővé is tette őket. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Észak-Korea vezetői külpolitikai kérdésekben gyakran teljesen irracionális álláspontra helyezkedtek.

Kaeinjuui [keh-eeen-juu-wee] – Az önazonosság keresése

A legtöbb egyszerű koreanak egészen a huszadik századig gyakorlatilag semmiféle tapasztalata nem volt az önálló egyéni gondolkodás és viselkedés terén, következésképpen nem is tudták teljesen megérteni és helyesen értékelni az individualizmus fogalmát, amikor az a tizenkilencedik század végén első ízben megjelent az országban. Ezt megelőzően a koreai társadalmi rendszer olyan erősen családközpontú és közösség-orientált volt, hogy a *kaenjuui* (keh-eeen-juu-wee), vagyis az „individualizmus” erkölcstelennek számított, s a törvény és a szokásjog egyaránt tiltotta. Azoknak a büntetése, akik az egyéni attitűdökkel és az önző viselkedéssel szembeni tabuk bármelyikét megszegték, igen súlyos is lehetett.

Amellett, hogy az egyéni függetlenség a múltban nem létezett Koreában, nem alakult ki egészen világos felfogás az egyéni tulajdonjog

tekintetében sem. Szigorúan nyugati értelemben véve a koreaiak mint egyének nem léteztek. Az „enyém” és a „tiéd” szavak igen csekély szerepet játszottak a koreai életben. A kaeinjuui és mindaz, amit ez a szó ma jelöl, idegen fogalom volt.

Sun Mok Chong tudós koreai szerző a különbségtételre való képesség hiányát szélsőséges módon, egyfajta természetfeletti entitást feltételezve értelmezi. Azt mondja, hogy a hagyományos gondolkodás szerint az egyén, valamint az ősei és jövőbeli leszármazottai is mind egyidejűleg léteztek egy adott személyben. Ebben az alaktalan kozmoszban a koreaiak mintegy beleszövődött részeivé váltak egy nagy mozaiknak, amelynek nem volt sem kezdete, sem vége, s amelyben nem tettek különbséget önmaguk és a családjaik között.

Más társadalomtudósok hétköznapiabb magyarázatokkal szolgálnak a hagyományos koreai jellemre és az emberek személyiségére. Egyesek szerint a tipikus koreai házak szerkezete szintén fontos tényező volt a koreai karakter kialakulásában. A legtöbb házban hatalmas gerendák, nagy oszlopok voltak, és a nehéz cseréptetőket vastag földréteg borította, az udvart pedig fal kerítette körül. Az a szokás, hogy ilyen erődtítményszerű építményekben „barikádozták el” magukat, egyes szociológusok szerint hozzájárulhatott ahhoz, hogy a koreaiak hagyományosan nem fejlesztettek ki erős individualista személyiséget magukban, és kevésbé hajlottak a tágabb közösségek és a közéleti felelősség vállalására.

Az ilyenfajta építkezési mód eredetileg ugyan valószínűleg arra szolgált, hogy a házak ellenálljanak a nagy esőzéseknek és erős szeleknek, amelyek évente lecsaptak Koreára, és menedéket nyújtsanak a bénító téli hidegek ellen, kétségtelen, hogy a koreaiak az így megerősített otthonaikat saját maguk és családjuk menedékeként fogták fel, a külvilágban pedig mindent és mindenkit potenciális fenyegetésnek tekintettek.

Mára Koreában is gyökeret eresztett az individualizmus és gyors ütemben egyre nagyobb teret nyer, a koreaiakra jellemző viselkedés jelentős részben még ma is az emberek mint egyének közötti különbségtétel hiányából fakad. A koreaiak hajlamosak önmagukat fizikailag és lelkiileg is szoros kötődésben látni a családjukkal és a munkahelyükkel. Ennek a felfogásnak a megjelenése a koreaiak gondolkodásában és viselkedésében gyakran zavaróan és frusztrálóan hat a külföldiekre, akik ahhoz vannak hozzászokva, hogy mint egyének gondolkodjanak és cselekedjenek.

A koreaiak gyakran használják a „mi” névmást, amikor a nyugatiak inkább az „én” szót használnák, és egészen a legutóbb időkig gyakran előfordult, hogy egy koreai férfi a „feleségünk” kifejezéssel utalt a saját feleségére. Ez a szóhasználat másodlagos jelentéseként azt juttatta kifejezésre, hogy a férfiak nem tekintették önmagukat különállónak a családjuktól; és a feleségük nem kizárólag az övék volt, hanem az egész családhoz tartozott.

A családközpontúság és a csoportszellem még ma is igen fontos meghatározó tényező a koreai társadalomban, magánügyekben éppúgy, mint az üzletben és a politikában, de az elmozdulás az individualizmus irányába a fiatalabb generációknál egyre szembetűnőbbé válik. Ez a változás természetesen előidézi bizonyos surlódásokat a koreai társadalom minden szintjén és minden területén, először is azért, mert szemben áll mindennel, amit a koreaiak hagyományosan szentnek tartottak, másodsor pedig azért, mert azok közül, akik átveszik ezt a számukra alapvetően idegen erkölcsi alapállást, sokan nem egészen helyesen értelmezik azt.

A nyugati környezetben az egyéniségüket érvényesítő és önálló személyes döntéseket hozó emberektől elvárják, hogy vállalják a felelősséget a véleményükért és a cselekedetükért. A személyes felelősségvállalás azonban éppannyira idegen a koreaiak számára, mint az individualizmus. Az emberek – a huszadik század közepe óta a koreai társadalomban végbemenő jelentős változások ellenére – általában még ma sem viselkedhetnek teljes mértékben egyénként, még olyan dolgokban sem, amiket a nyugatiak a leginkább magántermészetű ügyeknek tekintenek.

A koreai életben a politika és az üzlet az a két terület, ahol – még mindig csak kevés kivétellel – olyan szokások és szabályok vannak érvényben, amelyek szigorúan tiltják az individualista viselkedést. Noha egyes vállalatok alapítói és felvilágosultabb igazgatói az egyéni kezdeményezés és az újítás fontosságát prédikálják dolgozóiknak, a hagyományos erkölcsi és viselkedési kód olyan erős még mindig, hogy azoknak a többsége, akik megpróbálnak új utakat követni, visszautasításba ütközik. Ha makacsul kitartanak, hamarosan úgy fogják találni, hogy a munkatársaik semlegesítik a törekvéseiket, és kompromisszumokra kényszerülnek.

A koreaiakkal kapcsolatba kerülő külföldiekre rendszerint frusztrálóan hat, hogy valójában nem egyes emberekkel, hanem csoportokkal kell bántaniuk. Ez szerintük nem csupán lelassítja a döntéshozatal folyamatát, hanem hajlamos mintegy „felvizezni” a megállapodásokat

és megosztani az értük viselt felelősséget – és Koreában pontosan ez is a célja.

A koreai társadalomtudósok azzal magyarázzák ezt a fajta tipikus koreai viselkedést, hogy az emberekben ugyan megvan egy erős „én-tudat” és önmagukat valójában ők is egyénnek látják, de kénytelenek személyes érdekeiket mindig a csoportok – a családjuk, munkahelyi kollektívájuk, sportegyesületük stb. – kontextusában érvényesíteni.

Kajong (kah-johng) –

A koreai család

Korea hagyományos konfuciánus társadalmi rendszere a családon és olyan „erények” összességén alapult, mint a személyes alázat, a tisztelet az idősek iránt, és a teljes alárendelődés és engedelmesség a feljebbvalók irányában. A *kajong* (kah-johng), vagyis a család volt a társadalom tartópillére. Ez volt az a pont, ahonnan kiindult az alárendelődés és az uralkodás etikája, amit a kollektív felelősség és a kollektív büntetés tartott össze és juttatott érvényre. A társadalomban minden egyes család pontosan azonosítható csoportot alkotott, melynek tagjai pontosan meghatározott hierarchikus szerkezetben rendeződtek el, amelyben az apáé volt a legfőbb tekintély és hatalom. A gyermekek a *poktchong* (poke-chohng) kifejezéssel jelölt abszolút engedelmességgel tartoztak szüleiknek. A család tehát egyfajta mikrokozmoszként leképezte az egész nemzetet.

A hagyományos koreai családmódelben az apa és az első fiú kapcsolata volt a legfontosabb, minden más kapcsolat fölébe helyezve, mivel az első fiú volt az, aki továbbvitte a család vérvonalát, és aki felelős volt az ősök imádatához tartozó szertartások végrehajtásáért. Az apa hatalma a fiú fölött elvben – és legtöbbször a gyakorlatban is – abszolút volt, az apa egész életében.

Ez a felfogás vált a koreai családi élet központi szabályává és tartóoszlopává, és olyan mélyen beágyazódott a kultúrába, hogy még ma is befolyásolja a legtöbb koreai gondolkodását és viselkedését, ideértve azokat is, akik külföldön végezték tanulmányaikat és átvették a nyugati kultúra bizonyos elemeit.

A tipikus koreai *kajong* sokféle módon tükrözi továbbra is a konfucianizmus hatását, bár jelentős változások vannak folyamatban a férjek és feleségek, az apák és a fiúk, és más családtagok egymásközi viszonyaiban. A múltban a koreai férjek – akik akkor még ter-

mészeten nem tudhatták, hogy a születendő gyermekek nemét az apa génjei határozzák meg – rendszerint elváltak a feleségüktől, ha az nem tudott fiút szülni, és néha akár kétszer vagy háromszor is újraházasodtak, elszánt erőfeszítéssel törekedve fiúgyermekek világra hozására. Mások, különösen a *jangban* osztályhoz tartozó jómódú férfiak, gyakran vettek ágyasokat magukhoz, hogy fiút szülessen nekik.

A feleségeket általában sohasem tekintették igazi családtagnak a férjük családjában, mert a vérvonaluk más volt. Kívülállóként kezelték őket és csak akkor túrték meg őket, ha fiúgyermeket születtek és a férjük családját, elsősorban az anyósukat szorgalmasan és panaszkodás nélkül szolgálták.

Az 1970-es évek közepén végzett felmérések tanúsága szerint a gyermeki engedelmesség még ekkor is minden mást felülíró kötelesség volt a koreai családokban. Az apák ezt használták fel hatalmuk gyakorlására fiaik és lányaik fölött. A gyermekeket nem kezelték egyénként. A családon belül a magántulajdon intézménye ismeretlen volt. A házaspárok általában nem mutatták ki érzelmeiket egymás iránt. A rokonsági kötelékek és a hierarchikus kapcsolatok még mindig erős hangsúlyt kaptak.

A *kajong* mindmáig a férfiági vérvonalra épül, még mindig nagy tragédiának számít, ha egy családban nincs fiúörökös, aki továbbvigye a család nevét, és a fiúgyermekek születése továbbra is rendkívül fontos marad. Ez azonban sok házasságban többé már nem minden másnál fontosabb tényező. Általános szabályként elmondható, hogy a koreai férfiak többé már nem válnak el a feleségüktől, ha az nem tud fiút szülni nekik.

Ma az olyan dolgokat, mint például a rokonsági kötelékek, a legtöbb fiatal koreai – különösen a nagyvárosokban – régimódinak tartja, és általában elhanyagolja ezeket. Nem érznek többé erős késztetést arra sem, hogy részletes genealógiai nyilvántartást vezessenek. Közben továbbra is erősen elkötelezettek családjuk és rokonaik iránt, már nem érzik úgy, hogy fel kell áldozniuk magukat mások szolgálatában.

Többé már nem tilos – vagyis „nem ellenkezik a kultúra természetével” –, hogy a koreaiak kimutassák vonzódásukat és szerelmüket egymás iránt. A fiatal koreaiak éppen olyan romantikusak, mint mások bárhol a világon, és a társadalom bővelkedik szenvedélyes párkapcsolatokban.

Mindazonáltal a régi koreai értékek és szokások is élnek, együtt a nyugati kultúra jellemzőivel. A rang és a státusz a családokon belül

még ma is kifejezésre jut számos olyan cím vagy szó használatában, amelyek az illető nemére és a családon belül elfoglalt pozíciójára utalnak. Speciális kifejezéseket használnak az idősebb, illetve fiatalabb fivérek és nővérek, az apai, illetve anyai nagybácsik és nagynénik stb. megnevezésére, amelyeket automatikusan használnak, bár mindenki teljesen tisztában van azok társadalmi összefüggésével. Ezek a „beépített” nyelvhasználati és viselkedési szokások azok közé a nyilvánvalóan érzékelhető dolgok közé tartoznak, amelyek sajátos finom árnyalatokat visznek be a koreai kultúrába, elragadóvá – vagy néha akár frusztrálóvá – téve azt a külföldiek szemében, azok karakterétől függően.

A „családfán” elfoglalt pozíciója valakinek, amit a *hangyol* (hahng-yohl) kifejezéssel jelölnek, kulcsfontosságú tényező a családok, illetve a családtagok rangjának meghatározásában a tágabb rokonsági csoporton belül. Minél közelebb áll egy család az „alapító családhoz”, annál magasabb státuszt élvez. Azokra a koreaiakra, akik apai ágon azonos ősökkel bírnak, a *tongjok* (tohng-joak) kifejezéssel utalnak, amely „apai ágú rokont” jelent. Az ebbe a körbe tartozók gyakran jönnek össze szertartásos kötelességeik gyakorlására.

Egy másik tényező a koreai életben, ami a család központi szerepéből adódik és megkülönbözteti a koreaiakat a legtöbb amerikaitól és más nyugatiaktól is, abban nyilvánul meg, hogy a siker hajszolására ösztönző elsőrendű motivációjuk nem az egyéni kiemelkedés vágya, hanem a család presztízsének és biztonságának a fokozása. Általánosságban szólva, a koreaiak főleg a családjuk jóhírének növelése érdekében „viselik jól magukat”, nem pedig holmi törvények vagy valami nem kézzel fogható erkölcsi előírások betartása végett. Vétkesnek lenni családjá becsületének lerontásában: valószínűleg a legrosszabb dolog, ami egy koreaival történhet.

Kamdong (kahm-dohng) – Amikor az érzelmek tilosnak számítottak

A koreaiakat és köztük is elsősorban a nőket századokon át arra nevelték, hogy nyomják el magukban az érzelmeiket, vagyis a *kamdong*-ot (kahm-dohng), és kerüljék azok nyílt kimutatását. Ez a kondicionálás két különösen szembetűnő hatással járt. Egyrészt irracionálisan érzékennyé tette a koreaiakat a társadalmi kölcsönhatások minden finom árnyalatára, másrészt pedig igen

heves vérmérsékletűvé tette őket, ami gyakran szélsőséges erőszak-kitörésekhez vezetett.

Történelmileg azonban – ahogy azt Tae Rim Yun és Yong Man Cho „A koreaiak bájos tulajdonságai” (The Charms of the Koreans) című könyvükben leírják – az érzelmek eltitkolása a múltban erénynek számított, és egyike volt a koreaiak sajátosan vonzó vonásainak. Ugyanakkor ez nyilvánvalóan a koreaiak meglehetősen egyoldalú szemléletére utalt, melynek célja a minden érzésük elnyomására kényszerítő szélsőséges intézkedések igazolása volt.

A régi Korea hivatalos társadalmi és politikai ideológiája szerint az érzelmek nyilvános kifejezésre juttatása erkölcstelen volt, és az ilyen viselkedéssel szemben komoly büntetéseket alkalmaztak. Ennek fő oka az a konfucionista felfogás volt, hogy az érzelmek, ideértve a szerelmet is, bomlasztóan hatnak a társadalom harmóniájára, tehát ezeket el kell nyomni.

Mivel minden kapcsolat inkább személyes tényezőkön alapult, mintsem objektív vagy racionális megfontolásokon, az emberek rendkívül érzékenyek voltak az őket vagy bárki mást érintő sérelmekre. Ebben a környezetben a koreaiaknak el kellett fedniük az érzéseiket – önvédelmi eszközként is – annak elkerülésére, hogy bármilyen fajta veszélynek kitégyék magukat. Ez a veszély mindig fennállt, mert a társadalom hierarchikus alá- és fölérendeltségi viszonyai megkövetelték egy szigorú etikett előírásainak betartását a különféle osztályok, illetve az egyes osztályokon belüli több tucatnyi szint közötti érintkezésben. Egyszerűen lehetetlen volt, hogy az emberek teljesen elnyomják az *inshim* (een-sheen) kifejezéssel jelölt „érzéseiket”.

Az egyetlen gyakorlatilag járható út önmaguk megvédésére az volt a koreaiak számára, hogy korlátozták azoknak az embereknek a számát, akikkel rendszeresen kapcsolatba kerültek, legbelső gondolataikat megtartották maguknak, igyekeztek mindig nyugodt, semleges archi-fejezést ölteni, és amikor kénytelenek voltak beszélni, csupán homályos kifejezéseket használtak. Ám a koreaiak – a mindenféle rendellenességgel szemben alkalmazott összes szankció és a nyugodt, békés viselkedés fenntartását szolgáló nyílt és bújtatott konfucionális dacára is – mindig is hirtelen haragúak és mindig harcra készek voltak. És amikor „kijönnek a sodrukból”, az indulataik ma is olyan szintet érhetnek el, amitől jobb óvakodni.

Természetesen ugyanez a rendszer, ami felelős volt a koreaiakra történelmileg jellemzőnek tartott „elbűvölő” nyugalomért és harmóniáért, egyszerismind felelőssé volt tehető a heves vérmérséklet-

tükért és verekedési hajlandóságukért is, amikor dühbe gurultak. Egymás iránti, elsősorban az ellenkező neműek és különösen a házastársuk iránti érzelmeik elnyomására kényszerülve akkora érzelmi töltés felhalmozódásához vezetett bennük, amit a hivatalosan szentesített viselkedéstől való legkisebb eltérés is hirtelen szabadjárásra engedhetett.

A régi időkben a koreaiak általában magukba zárták érzelmi csaldásaikat, vagy megosztották családtagjaikkal és másokkal, akik saját belső köreikhez tartoztak, mivel minden másfajta viselkedés életveszélyes volt. A nagyhatalmú kormányzati tisztségviselők és a rendőri magisztrátusok állandó jelenléte és figyelme, melynek célja a békés együttélés kikényszerítése volt, azzal az eredménnyel járt, hogy a koreaiak passzív módszereket fejlesztettek ki önmaguk megvédésére, és nyíltan csak a saját köreikhez tartozókkal vetélkedtek.

Az egyik ilyen önvédelmi technikájuk az volt, hogy feljebbvalóikkal szemben igen alázatos módon viselkedtek és úgy is beszéltek, magántermészetű és hivatalos dolgokban egyaránt. Ez az alázatoskodó viselkedés részben az évszázados kondicionálásból fakadt, ami történelmileg az emberek önmagukat lekicsinylő és másokat felemelő szemléletére irányult. Emellett nagymértékben támaszkodott arra a törekvésre is, hogy csökkentse a hatalom képviselői részéről tapasztalható harag és erőszak fenyegetését – ez a fajta viselkedés természetesen igen fontos szerepet játszik az állatvilág jelentős részében is.

Mint más társadalmakban is, amelyek hosszú időn keresztül autoriter világi és vallási rezsimnek uralma alatt álltak, a koreaiak heves vérmérsékletének és verekedési hajlamának is volt egy másik, ezzel ellentétes oldala is. Ez pedig a rendkívül jól fejlett humorérzék kifejlődését jelentette, beleértve igen fanyar, csípős vicceket is, amelyek segítették őket a kormányzati hiányosságoknak és a tisztségviselők visszaéléseinek elviselésében.

Ugyanakkor Jae Un Kim koreai pszichológus azt állítja, hogy mivel a koreaiak annyira érzelmes természetűek, és olyan nagymértékben hagyatkoznak az intuíciónak, a jellemüknek van egy másik oldala is, ami mindennek nevezhető, csak elbűvölőnek nem. Szerinte a koreaiak egyszerismind rendkívül szűk látókörűek, véleményükhöz makacsul ragaszkodók és megalkuvásra képtelenek is. Hozzáteszi ehhez, hogy a kormányzati tisztségviselőkben van egy szadista vonás is, az emberek karakterében pedig fellelhető egyfajta „mazochista birkaság”.

A *kamdong* eltitkolása mint követelmény Koreában csak az 1960-as és '70-es években kezdett veszíteni a fontosságából, és az ekkor bekövetkezett változások a tinédzserkorú fiúk és lányok közötti viselkedés terén nyilvánultak meg a legszembeötlőbb módon. A hagyományos koreai kultúra megkívánta, hogy a két nem képviselőit már igen korán elkülönítsék egymástól. A fiatal férfiak és nők egyszerűen nem folytathattak semmiféle társasági érintkezést egymással, a házasságokat mindig szüleik, rokonaik vagy hivatásos közvetítők rendezték el. A Csoszon-dinasztia hosszantartó uralma idején (1392-1910) a nőket arra nevelték, hogy nyomják el összes érzelmüket, köztük az irigység, a féltékenység, a szerelem, a harag, a csalódás, sőt még a boldogság érzését is, ami katasztrofális hatással járt fizikai és mentális egészségükre egyaránt.

Az 1960-as évektől kezdődően a korlátozott mértékű politikai és társadalmi szabadság megjelenése Koreában, az amerikai filmek és televízió műsorok hatása, valamint a Koreában állomásozó több száz ezer főnyi amerikai haderő és a hozzá tartozó polgári személyzet viselkedése arra ösztönözte a koreai tinédzsereket, hogy kezdjenek el ők is randevűzni és mások előtt is kimutatni érzelmeiket. A *nim* (neem), vagyis a „romantikus szerelem” felvállalása meglepő sebességgel terjedt közöttük.

Mára a koreaiak minden egymás közti kapcsolata nyíltabbá és lazábbá vált, mint valaha is volt azelőtt, de még mindig érzékelhetőek komoly korlátozó szabályok arra nézve, hogy az emberek hogyan viselkedhetnek üzleti és szakmai kapcsolataikban. A koreai társadalom még mindig hierarchikus és még mindig az alá- és fölé rendelődési rangsorokra támaszkodik. Igen pontosan kidolgozott protokollt kell még ma is kötelezően betartani, amikor alárendeltek a feljebbvalókat szólítják meg vagy azoknak válaszolnak. Mindig gondosan ügyelni kell arra, hogy ne sértsenek meg senkit azáltal, hogy nem követik az etikettnek a státuszukból következő szabályait, akár alá-, akár fölérendeltségi viszonyról van szó.

Kyu Tae Yi esszéista szerint a koreaiak – eltérően a japánoktól – még mindig elébe helyezik az érzelmi kötelékeket a közelebbiről meghatározott, konkrét kötelezettségeknek, amivel feltehetően azt akarja mondani, hogy a koreaiak viselkedése kevésbé előre látható és kevésbé következetes, mint a japánoké. Az önkorlátozás mint önvédelmi eszköz korántsem az alázat jele, és minden normális helyzetben még ma is jellemző vonása a tipikus koreai viselkedésnek, olyannyira, hogy a nyugati üzletemberek számára Koreában gyakran csalódást jelent, hogy koreai munkatársaik, alkalmazottaik, tisztviselőik és mások nem

őszintébbek és nyíltabbak. A koreaiakkal együtt dolgozó külföldiek egyik legfőbb gondját az afölötti aggodalom jelenti, nehogy szándékolatlanul és anélkül, hogy tudnának róla, valamilyen sértéssel elszabadítsák az indulataikat.

Kanan [kah-nahn] – Belenyugvás a szegénységbe

Korea hagyományos uralkodó osztálya, a *jangban* (yahng-bahn) – hasonlóan a legtöbb más uralkodó osztályhoz szerte a világon – tipikus módon felhasználta mind a vallást, mind a filozófiát uralmának és az általa élvezett előjogoknak az igazolására. Évszázadokon keresztül az állam hivatalos vallási és filozófiai ideológiáját használták fel arra, hogy a közemberek tudatába belesulykolják azt a hiedelmet, hogy a kanan (kah-nahn), vagyis a „szegénység” – erény. Minden generáció újból és újból megtanult egy jelmondatot (amit az elit tudós-hivatalnok osztály egyik tagjának tulajdonítottak): „Légy elégedett a szegénységgel és örülj az Útnak!”. (A szegénység megjelölésére ma a *pingon* [peen-gohn] kifejezést alkalmazzák.)

Ebben az esetben az „Út” arra a buddhista és taoista meggyőződésre utalt, hogy az anyagiasság az ember szerény körülmények közötti szükségleteit meghaladó mértékben egyike a legálnokabb és leginkább romboló hatású emberi ösztönöknek, amit ki kell űzni az emberekből vagy el kell nyomni, hogy elérhessék az igazi boldogságot.

Ebben a „boldogság a szegénységben” filozófiában természetesen volt elegendő igazság ahhoz, hogy amikor az úgynevezett kanan szintje nem süllyedt az egészség és az élet fenntartásához szükséges szint alá, a szegénység nem volt elviselhetetlen. Ez azonban nem enyhítette az egyszerű koreaiak arra irányuló vágyait, hogy képesek legyenek maguk is részesülni a felső osztály tagjai által rendszeresen élvezett örömekben és szórakozásokban. Nem meglepő módon ez viszont arra készítette a koreai felső osztályt, hogy megpróbálja ezeket az ambíciókat elfojtani, azt hirdetve, hogy az irigység olyan gonosz dolog, amitől minden erkölcsös és egyenes embernek őrizkednie kell.

Nagyrészt erre vezethető vissza, hogy a koreai közmondások és népi bölcsességek, melyeknek a száma ezrekre rúg, elsősorban azokat a politikai és gazdasági természetű viszontagságokat és nélkülözéseket hangsúlyozzák, amelyeket a koreaiak elszenvedtek az évszázadok során. To Hwan Kim pszichológus, aki 7300 közmondást elemzett, úgy

találta, hogy azok leggyakoribb témái a szegénységből fakadó gondok, a gazdagság utáni vágy, a kormányzati tisztviselők iránti ellenségesség, az elit *jangban* osztály tagjainak lenézése, az együttérzés az alantas munkát végzőkkel, a társadalmi kapcsolatok miatti aggodalom, az autoritárizmusnak mint a dolgok természetes rendjének az elfogadása, valamint az optimizmus és a fatalizmus kifejeződései voltak.¹⁷

Az 1980-as évekre a régi közmondásokban kifejezésre jutott érzések közül többé-kevésbé egyedülként csak a gazdagság utáni vágyakozás és a kormányzati tisztviselők iránti ellenségesség maradt fenn. A történelem során ekkor először az egyszerű koreaiak is olyan életmódot folytathattak, ami szemmel láthatóan felülmúlta a kanan szintet és életüket annyira eltérővé tette attól, amit hagyományosan, önálló népként való megjelenésük óta egészen addig folytathattak, hogy valójában szinte egy másik világba kerültek át.

Egyetlen rövid, intenzív generációváltás lezajlása alatt a koreaiak gyakorlatilag kiküszöbölték a kanan-t az életükből, és ennek megtétele során kiűzték a gondolatvilágukból egy olyan felfogást is, amit az elit uralkodó osztály több mint kétezer éven át igyekezett beléjük sulykolni.

A koreaiaknak nem kellett többé megelégedniük a szegénységgel, mégsem váltak teljes mértékben anyagiassá. A taoizmus és a buddhizmus egyaránt azt tanította, hogy az anyagiasság egyike azoknak a nagy veszélyeknek, amelyeket az embereknek el kell kerülniük – vagy le kell győzniük –, ha el akarják érni az igazi boldogságot, és ennek a filozófiának az öröksége mélyen beágyazódva maradt mindmáig a koreai lélekben. A koreaiak előtt ma álló fő kihívás az egyensúly elérése az anyagiasság és az aszketizmus között, ami a legjobbat nyújthatja számukra mindkét világból.

Katun sosuy pap [kaht-unn soh-suut pahp] – Egy rizsestálból enni

Mivel az étel alapvető életszükségleteink közé tartozik, nem meglepő, hogy minden bizonnyal ez volt az első és a legfontosabb vallási áldozat az emberiség legtöbb – ha nem az összes – vallási kultuszában. Az ételek elfogyasztásának még ma is van egyfajta sajátos, félig-meddig vallási jellegű aurája a legtöbb nép körében, különösen az olyan országokban, mint Kína, Japán és Korea, ahol

a kultúra kulcselemei szinte változatlanul fennmaradtak a történelem előtti idők óta.

Bizonyos ételeknek továbbra is erőteljes vallási konnotációi vannak mindezekben az országokban, és a különféle szertartások változatos sokaságában szerepel az étel mint áldozat és az engedelmesség, az elköteleződés, az együvé tartozás stb. szimbóluma. Az egyik ilyen, Koreában mindmáig fennmaradt rituális gyakorlat, ami ma is jelentős szerepet játszik a társadalomban, a magánéletben és a közéletben egyaránt, a *katun sosuy pap* (kaht-unn soh-suut pahp), melynek szó szerinti jelentése „ugyanaz a rizsestál”, és az „egy tálból enni” értelemben használják. (Ennek a szólásmondásnak a japán változata az *onaji kama no meshi* (oh-nah-jee kah-mah no may-she), vagyis „ugyanaz a tál étel”).

A koreaiak hagyományosan arra használták a közös étkezést és az ételnek ugyanabból a tálkából vagy fatányérból való elfogyasztását, hogy ilyen módon is szándékosan és céltudatosan erősítsék a köztük fennálló kötelékeket, és ez a gyakorlat még inkább elterjedt ma, mivel a jómód lehetővé tette még több ember számára, hogy ezt a ritualizált szokást alkalmazzák mindennapi személyes és üzleti teendőik intézése során is.

A katun sosuy pap gyakorlására módot nyújtó alkalmak sora a politikusok, bürokraták és üzletemberek által szervezett nagyszabású, kifinomult bankettekől a négyszemközt elfogyasztott reggelikig, ebédekig és vacsoráig terjed, amelyeknek a jellege az informálistól a nagyzolóan formálisig váltakozhat. A reggelizés közbeni találkozők kivételével, amelyek a leglazább jellegűek, az ilyen „ugyanabból a tálból történő étkezések” során majdnem mindig fogyasztanak szeszesitalokat is – ennek a szokásnak megvannak a maga külön szertartásos „mit tegyünk és mit ne tegyünk” szabályai, és ugyanilyen fontos, ha nem még fontosabb szerepet játszik az emberi kapcsolatok ápolásában Koreában.

A koreaiakkal bármilyen célból kapcsolatba kerülő külföldieknek tisztában kell lenniük azzal a lelki és érzelmi funkcióval, amit az étel és az ital másokkal való megosztása betölt a koreai életben, és annak megfelelően kell arra reagálniuk. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a külföldi vendégeknek túl sokat kellene inniük – ez meglehetősen gyakran előfordul azokkal, akik még újoncnak számítanak Koreában, mivel a koreai vendéglátók szinte mindig meglehetősen erélyesen bátorítják vendégeiket az ivásra, és a külföldiek gyakran aggódnak, hogy udvariatlanságnak minősülne, sőt esetleg a kapcsolatot is károsíthatná, ha nemet mondanak. Ennek a problémának a megkerülésére is megvannak a megfelelő módszerek – lásd az *Umju* c. fejezetet.

¹⁷ To Hwan Kim: „Koreai közmondások pszichológiai elemzése” (A Psychological Analysis of Korean Proverbs) Pusart, Haejang Publishers, 1976.

A katun sosuy pap szokás egyik nyilvánvaló folyománya az a kérdés, hogy mikor és hogyan kell viszonzni. Minél többször fogadja el valaki az ilyenfajta „vendégszeretetet” anélkül, hogy viszonzná, annál jobban leköteleződik a vendéglátó iránt, és a kapcsolatuk annál egyenlőtlenebbé válik. Az idősebb munkahelyi vezetők rendszeresen megvendégelik alárendeltjeiket étellel-itallal, ezzel is mintegy demonstrálva a köztük fennálló alá- fölérendeltségi kapcsolatot. Mindkét fél tisztában van a helyzet dinamikájával, és mindkettő készen áll a kapcsolatuk természetéből adódó kötelezettségeinek teljesítésére.

A külföldiek jól teszik, ha vigyáznak, hogy ne engedjék magukat az „alárendelt” pozíciójába jutni, s ennek érdekében mindig egyensúlyban tartják a „mérleget” önmaguk és koreai partnereik között, vagy – ami még jobb – a saját javukra igyekeznek billenteni.

Ki (kee) –

A kozmikus erő

A koreaiak, mint minden más régi nép is, kezdetben spirituális jelenségeként fogták fel a világot, és önmagukat elválaszthatatlanul összekapcsolódva látták a Földdel és mindennel a természetben. Valamikor, miután a koreaiak létrehozták első törzsi államaikat, a kínaiak (akiknek a civilizációja már ekkor több mint kétezer éves volt) megismertették a koreaiakkal azt a filozófiai-tudományos elméletet, miszerint a kozmoszt egy olyan „erő” vagy „hatalom” tartja mozgásban, ami az élet szikráját szolgáltatja minden anyagnak az univerzumban. Ez az energia Kínában a *qi* (chee) nevet viseli, a koreai nyelvben pedig *ki* (kee) a neve.

E szerint az elmélet szerint a ki energia kettős természetű, ami annyit jelent, hogy a pozitív és negatív erők kombinációjából tevődik össze, amelyeknek harmóniában kell lenniük ahhoz, hogy a szóban forgó „anyag” vagy az „élet” megfelelően funkcionálhasson. A kínaiak részletesebben is kifejtették a ki természetét és szerepének fontosságát a sokkal jobban ismert jin-jang elméletben, amely a ki energiát és az anyagot jin és jang kategóriákra osztja fel. Ezeket a kategóriákat ellentétek alkotják: a világosság és a sötétség, a forró és a hideg, az agresszív és a passzív, a férfi és a nő, az édes és savanyú, az egészség és a betegség, a kirobbanás és az összeomlás, és így tovább.

A ki kínai felfogása szerint, amit a koreaiak integráltak a saját kozmoszukba, az emberi élet és mindazok az erők, amelyek hatással vannak

az életre, a ki megnyilvánulásai, amelyeket ellenőrzés alatt lehet tartani és manipulálni lehet. Ennek az univerzális erőnek az elvét ezután, hasonlóan kínai tanítóikhoz, a koreaiak is beépítették a maguk életstílusába. A házakat és más épületeket úgy helyezték el és úgy építették fel, hogy vonzzák magukhoz a ki pozitív erőit, miközben eltaszítják a negatív erőket. A síroknak is harmóniában kellett állniuk a ki-vel. Az étkezések alkalmából elfogyasztott egyes fogások sorrendjének is a ki dualisztikus erői közötti harmonikus egyensúlyon kellett alapulnia.

A kozmikus energia ilyen értelmezése szerint a ki határozza meg az emberek fizikai és mentális egészségét is. Minden zavar az energiaeloszlás egyensúlyában valamilyen fajta betegséget eredményez. Erre a meggyőződésre alapozva a kínai orvosok körülbelül háromezer évvel ezelőtt meghatározták a ki „csatornáit” az emberi testben és azonosítottak körülbelül 650 „meridián pontot” ahol ezt az energiát nyomással, masszírozással vagy tűk beszúrásával a testbe stimulálni vagy blokkolni lehet. Ezek a felfedezések vezettek el az akupunktúra gyakorlatának kialakulásához, melynek neve kínaiul *zhenjiu* (jen-juu), japánul *harikyu* (hah-ree-que), koreaiul pedig *chim* (cheem).

A ki összpontosítható és erősíthető mentális erők – a gondolat ereje – révén, ami néha spontán is megtörténik, például valamilyen szükséghelyzetben, amikor az emberek képesek felemelni olyan tárgyakat, amelyeket más körülmények között meg sem tudnának mozditani. Mindennapi helyzetekben azonban nagyfokú, hosszabb időn át kifejtett mentális és fizikai erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy valaki ki tudja használni a ki erejét. A legjobban ismert embercsoportok, akik eltökélten törekednek a ki erejének hasznosítására, a zen buddhista papok, Japán híres szamuráj harcosai és a harcművészetek gyakorló művelői, akik Koreában általában a taekwondo művészetét tanulják.

Egyes szerzetesek, harcosok vagy kiemelkedő harcművészek és az akupunktúrát gyakorló orvosok hitelesített eredményei annyira figyelemre méltóak, hogy a ki ereje magától értetődik, ennek az energiának a természetét azonban – sőt a pusztá létezését is – még ma is széles körben vitatják a nyugati tudósok és mások is. A modern technológia azonban gyors ütemben bizonyítani látszik, hogy a kínaiaknak, valamint koreai és japán tanítványaiknak volt igazuk kezdettől fogva. Újonnan kifejlesztett elektronikus készülékekkel kimutatták, hogy az emberi test, hasonlóan a növényekhez és az élet más formáihoz, valamilyen belső energiaforrásból egyfajta aurát bocsát ki maga köré, és az akaratérő drámaian befolyásolni tudja a test funkcióit.

Természetesen teljes mértékig lehetséges, hogy ez a fajta belső erőforrás hirtelen felerősítve előidézheti a spontán gyulladás olyan eseteit, amelyeket a nyugati tudósok nem tudnak megmagyarázni. A koreaiak, a kínaiak és a japánok sikereik nagy részét a ki-be vetett hitüknek és a ki tudatos felhasználásának tulajdonítják számos vállalkozásukban és törekvésükben.

Egy érdekes lapszéli jegyzet: Don Hackney, egy Koreában letelepedett amerikai üzletember és a koreai kultúra elmélyült tanulmányozója megjegyzi, hogy Korea japán megszállásának (1910-1945) első éveiben a japán gyarmati közigazgatás megbízásából nagyméretű fémcölöpöket vertek be Korea legszentebb hegyeinek csúcsán a földre, hogy megzavarják az ország ki-jét. Úgy vélik, hogy ezeknek a legtöbbjét mára már megtalálták és eltávolították. Hackney hozzáteszi, hogy 1995-ben megnyílt egy múzeumi kiállítás is az addig felfedezett cölöpökből.

Kibun (key-boon) – Az érzelmek az elsők

A társadalmi kapcsolatokat szabályozó legfontosabb elv Koreában hagyományosan a konfucianus értelemben felfogott harmónia, ami a múltban legtöbbször elsőbbséget élvezett gyakorlatilag minden mással szemben – ideértve a becsületességet, az igazságot, a teljesítményt, és így tovább. A harmónia még mindig a legfontosabb dolgok közé tartozik, amire a koreaiak törekednek szinte minden személyes kapcsolatukban, s közvetlenül és meghatározó módon befolyásolja gondolkodásukat és viselkedésüket életük minden területén.

Mivel a harmónia egyfajta érzelmi jellegű elmeállapot, az érzelmi tényezők sokkal inkább meghatározzák a koreaiak cselekedeteit és reakcióit mindennapi életükben, mint az objektív megfontolások. Következésképpen a koreaiakkal való hatékony együttműködés kulcsát az jelenti, ha képesek vagyunk előrelátni és kezelni személyes érzéseiket és hangulataikat – koreai kifejezéssel élve: a *kibun*-jukat (key-boon).

A *kibun* betű szerint „érzéseket” jelent, de ezeknek a fontossága és az implikációi jóval túlmutatnak a megfelelő nyugati kifejezéseken. A maga teljes kulturális kontextusában a *kibun* felőleli mindazoknak az értékeknek a többségét, amelyek a koreaiak számára fontosak. Ez képezi a harmónia alapját is, és meghatározza valamennyi kapcsolatuk tónusát, stílusát és minőségét. Az emberek arcának a megőrzése, a

méltóság, a büszkeség, a tisztelet és még sok más is hozzátartozik a *kibun* jelentéséhez és az általa betöltött szerephez. A koreaiaknak harmonikus kapcsolatok kialakításához és fenntartásához képesnek kell lenniük pontosan „kiolvasni” mások *kibun*-ját, annak megfelelően alakítva saját viselkedésüket, és ugyanakkor / ezzel egyidejűleg megvédeni a saját érzéseiket. Richard Saccone „A koreai kultúra szerepe az üzletben” (The Business of Korean Culture) című könyvében azt írja, hogy a *kibun* célja nem más, mint segíteni az embereket abban, hogy egymást „háborítatlan, relaxált, kényelmes és boldog” állapotban tartsák. Ez parancsolóan előírja számukra, hogy igyekezzenek elkerülni vagy nem tudomásul venni sok olyan helyzetet, amelyek igen gyakran adódhatnak az üzletben és a mindennapi életben egyaránt, a kisebb hibáktól és kellemetlenségektől egészen a nagyon komoly bajokig.

A *kibun* kárt szenvedhet – és negatív reakciót válthat ki – sokféle olyan dolog következtében, amelyek rendszerint a koreai etikett igen pontosan kidolgozott szabályainak valamilyen megsértésével függenek össze. Az efféle vétkek sorában gyakran előfordul a nem megfelelő módon végrehajtott meghajlás egy feljebbvaló előtt, a nem kellően tiszteletteljes nyelvezet használata, valaki hivatali rangjának nem említése az illető megszólításakor, egy feljebbvalónak helytelenül alárendeltként való kezelése, nem megfelelő ajándék átadása valakinek, rossz hírek közlése, kritikus megjegyzések tétele valakiről vagy valamiről, ami ellentétes a másik fél nézeteivel, valamint egy adott személy kompetenciájának, igazmondásának vagy becsületességének a kétségbe vonása. A *kibun* sérelmei kivétel nélkül minden esetben magukkal vonják a *wonmang* (wohng-mahng), azaz a „megbántódás” és a „neheztelés” következményeit, és *chok*-ot (choak), vagyis „ellen-séget” szereznek az elkövetőknek.

Egy másik személy *kibun*-jának az érzékelésére való képesség a *nunchi* szóval jelölt kulturális készségek közé tartozik, és szó szerint „szemmel mérést” jelent. A koreaiak már kora gyermekkoruktól fogva mintegy „be vannak programozva” arra, hogy képessé váljanak érzékenyen és megfelelően reagálni mások *kibun*-jára. Személyes kapcsolataikban és a szakmájuk gyakorlása során adódó helyzetekben egyaránt szavak nélkül is pontosan fel kell tudniuk mérni és meg kell érteniük mások *kibun*-ját, legalább annyira, ha nem még inkább, mint a szóbeli érintkezések során. Ez különösen fontos a munkahelyeken, ahol különböző életkorú, képzettségű és társadalmi státuszú emberek és ebből adódóan különféle *kibun* követelmények vannak jelen, és az embereknek folyamatosan összhangban és a lehető leghatékonyabb módon kell együttműködniük.

A *kibun* szerepe a koreai kultúrában a legtöbb külföldit komolyan hátrányos helyzetbe hozza a koreaiakkal folytatott tárgyalásokban, mivel az erre való ráhangolódás és a kezeléséhez szükséges készségek kifejlesztése nem megy sem könnyen, sem gyorsan. Tény, hogy sok nyugatinak Koreában sohasem sikerül ráhangolódnia a *kibun* hullámhosszára, még akkor sem, ha évekig az országban élnek és dolgoznak. Egyesek nem is próbálkoznak meg vele. Másoknak nincsenek meg az ehhez szükséges kultúra-közi tapasztalataik vagy nyelvi készségeik. Az ilyenek és általában az újoncok számára körülbelül az egyetlen gyakorlati megoldás az lehet, ha szoros és bizalmas kapcsolatot építenek ki egy vagy több idősebb koreaival, akik tanácsadóikként és közvetítő „szóvivőikként” működhetnek.

A koreai társadalom hierarchikus és autoritárius természete miatt a *kibun* megsértését többnyire beosztottak vagy alárendeltek követik el, akik magukra haragítanak valamely náluk magasabb pozíciót betöltő személyt. Egy feljebbvaló bírálhatja az alárendeltjét anélkül, hogy megsértené annak a *kibun*-ját, mindaddig amíg a szóban forgó eset a feljebbvaló hatáskörén belül marad. Más szóval, a *kibun* legfőbb funkciója a koreai kultúrában annak a biztosítása, hogy az alárendeltek eleget tesznek feljebbvalóik kívánságainak és nem haragítják meg őket, még akkor sem, ha az effajta viselkedéshez arra van szükség, hogy elhallgassanak fontos információkat, hazugságokhoz folyamodjanak vagy más módon elhomályosítsák vagy elferdítsék a valódi helyzetet. A feljebbvaló *kibun*-ja általában elsőbbséget élvez minden más körülmény figyelembevételével szemben.

Ebből nem következik, hogy az alacsonyabb társadalmi státuszú személyeknek ne lehetnének olyan érzéseik, amelyeket védelmezni kell. Minden koreai át van itatva a *kibun*-nal, és rendkívül érzékeny annak a harmóniájára. A fő különbség abban áll, hogy minél alacsonyabb a szóban forgó személyek társadalmi státusza, annál többen állnak fellettük, akik elnyomhatják őket anélkül, hogy aggódniuk kellene a felzaklatásuk miatt, és annál több olyan személy lesz a környezetükben, akiknek a *kibun*-ját védelmezniük kell.

A külföldiek Koreában különösen érzékeny pozícióban vannak ebből a szempontból. Ha valaki nem koreai, és ezért nincs olyan jól meghatározott státusza, mint amivel Korea hierarchikus társadalmának tagjai rendelkeznek, nem élvezhetnek olyan előjogokat vagy kiváltságokat sem, amelyek birtokában „lenézhetnének” bárkit vagy semmibe vehetnék bárkinek az érzéseit.

A nyugatiak és koreaiak között előforduló surlódások nagy része abból ered, hogy a koreaiak *kibun*-ját megzavarják – gyakran szándékolatlanul – a külföldi oldal képviselői, mivel nincsenek tisztában azzal, hogy a koreaiak mit találnak zavarónak. A Koreában állomásozó amerikai megszálló haderő tagjai és polgári alkalmazottai a második világháború befejeződése után, 1945-től egészen a legutóbbi időig igen sok ellenérzést váltottak ki az amerikaiakkal szemben, többnyire azzal a fölényes viselkedésükkel, amit sokan közülük tanúsítottak a társadalom valamennyi osztályába tartozó koreaiak iránt.

A koreaiak érzékenysége a saját *kibun*-juk háborítatlanságára lassan csökken, ahogy fokozatosan egyre és magabiztosabbá – és egyre individualistábbá – válnak. Magának a *kibun* kifejezésnek a mindennapi használata is visszaszorulóban van. A *kibun* szóval jelölt érzelmeik védelmezése azonban olyan mélyen beépült a koreaiak lelki világába, hogy az előrelátható jövőben kétségkívül továbbra is igen fontos szerepet fog játszani a koreai életben.

Kiddokyo (keed-dok-k'yoh) –

A kereszténység Koreában

A feljegyzések tanúsága szerint az első keresztény, aki belépett Koreába, egy Gregorio de Cespedes nevű katolikus pap volt, aki csatlakozott a Koreát 1597-ben megtámadó japán hadsereghez. A megszálló erőket irányító tábornokok egyike, Konishi Yukinaga áttért a keresztény vallásra, de arról nincsenek világosan értelmezhető feljegyzések, hogy miért vitte magával a papot. A japán megszállók megölték több tízezernyi koreait (áldozataik ezreinek levágták a fülét, megsavanyították és elvitték magukkal Japánba bizonyítékként), de arról nem tanúskodnak a krónikák, hogy bárkit is áttértettek volna a keresztény vallásra.

A *Kiddokyo* (keed-dok-k'yoh), vagyis a „kereszténység” tényleges bevezetése Koreában egy Sung Hun Yi nevű fiatal koreai tudós nevéhez fűződik, aki az uralkodócsalád tagja volt, 1777-ben elment Pekingbe az apjával együtt, akit követként küldtek Kínába, ott jezsuita szerzetesek áttértették a keresztény vallásra, majd visszatért Szöulba és megalapított egy keresztény gyülekezetet.

Tong Shik Yu vallástörténész „A koreai vallások és a kereszténység” című könyvében azt írja, hogy a sámánizmus, Korea eredeti vallása nem akadályozta a kereszténység terjedését Koreában, mivel nem

volt kirekesztő ideológia és sok mindent a kereszténységgel összhangban hirdetett, a mennyek jóindulatának elnyerését és a sorscsapások elkerülését célzó imádságoktól és szertartásoktól a természetfölötti erők hangsúlyozásáig és a konzervativizmusig. A következő huszonhárom év során a misszionáriussá lett tudós Yi sikeresen áttért körülbelül négyezer koreait a katolikus vallásra. Mivel azonban az áttértek közül sokan ezek után nem voltak hajlandóak elvégezni az ősök imádatának az akkori államvallás, a konfucianizmus által megkövetelt szertartásait – súlyosan megbüntették őket, s ennek következtében a mozgalom elvesztette lendületét és csak a föld alatt szervezkedett tovább. 1801-ben Yi-t kivégezték, majd számos követőjét is halálbüntetéssel sújtották.

A tizenkilencedik század elején a Vatikán kinevezett egy apostoli vikáriust Koreába, majd három francia pap is belépett az országba, akik gyülekezetet alapítottak és elkezdtek a hittérítői munkát. Az újonnan áttért koreai katolikusok ismételt kívánságára XVI. Gergely pápa elrendelte az első koreai pap felszentelését, majd 1831-ben egy koreai egyházkerület megalapítását – ily módon téve függetlenné az egyházat.

1839-ben a koreai udvar, amelyben kívülről érkező konfuciánus hatások érvényesültek, elrendelte a három francia pap és sok áttért koreai kivégzését. Néhány évvel később visszatért az első koreai, akit pappá szenteltek Kínában, és prédikálni kezdett. Őt 1846-ben végezték ki. Újabb néhány évvel később az udvar keresztényellenes politikája lazábbá vált, s így több újabb francia pap érkezett, akik elkezdtek téríteni és könyveket és traktátusokat adtak ki a katolicizmusról, amelyeket lefordítottak és a *hangul* (hahn-gul), az egyszerűsített koreai írásrendszer alkalmazásával nyomtattak ki.

Körülbelül 1850-től a katolikus egyház befolyása Koreában ismét növekedni kezdett, riasztó hatást gyakorolva az udvarra, ami az új vallásban fenyegetést látott a konfuciánus ideológiára és magára az államra nézve is. 1863-ban tizenkét koreai katolikus pap volt az országban, és hasonló számban éltek francia katolikus papok Szöulban. Addig összesen körülbelül 23 ezer koreai tért át a katolikus vallásra.

1866-ban a Csoszon udvar elrendelte az akkor Szöulban élt francia katolikus papok közül kilencnek a kivégzését (a lefejezéssel végrehajtott kivégzéseket a Szöult átszelő Han-folyó partján hajtották végre), és pogromot indítottak a katolikusok ellen, ami körülbelül nyolcezer áttért meggyilkolásával járó tömegmészárláshoz vezetett. (A franciák bosszúból a papok kivégzéséért hadihajóflottát küldtek ki, amely Korea nyugati partvidékét vette tűz alá ágyúiból.)

Koreára kérlelhetetlen nyomás nehezedett kapuinak megnyitására a külföldi misszionáriusok, diplomaták és kereskedők előtt. 1875-ben Japán bejelentette, hogy néhány hajóját megtámadták a koreai parti őrség erői, és ezt az ürügyet felhasználva elfoglalták Szöult és kényszerítették a koreai kormányt, hogy tegye lehetővé állandó irodák létesítését a japán diplomáciai és kereskedelmi missziók számára Szöulban.

Ezzel megnyíltak a kapuk más külföldiek előtt is, hogy benyomulhassanak Koreába. 1884-ben egy Horace Allen nevű amerikai protestáns misszionárius-orvost, aki a diplomáciai testület orvosaként működött Szöulban, kinevezték az uralkodócsalád orvosává is. Röviddel ezután Allen megalapította az ország első nyugati stílusú kórházát, majd ezt követően politikai befolyását felhasználva további protestáns misszionáriusokat hívott Koreába és protestáns gyülekezeteket alapított az országban.

A kereszténység megnyerő volt sok koreai számára, különösen a nők körében, mivel emberi jogokat, társadalmi egyenlőséget és más demokratikus elveket hirdetett. Korea Japán általi elfoglalása és annektálása a huszadik század elején rendkívül erős ösztönzést adott a kereszténység további terjedéséhez a másként gondolkodó koreaiak körében.

Az újabb áttérések közül azonban keresztény értelemben sok csak részlegesnek volt tekinthető, ugyanis a legtöbb áttért koreai számára lehetetlen volt elfogadni azt a keresztény dogmát, hogy a kereszténység az egyetlen olyan vallás, amely birtokolja és hirdeti az „igazságot”. Ma a koreai népesség körülbelül 25 százaléka van keresztényként nyilvántartva, s a koreai keresztények kiemelkedő szerepet játszanak a kormányzati és az üzleti tevékenységben, és szinte valamennyi hivatásban.

Ami a koreaiakat illeti, a kereszténység legnagyobb hatású elemei számukra azok a tanítások voltak, melyek szerint egy Mennyei Lény szemében minden ember egyenlő, minden férfi testvére az összes többinek, és az egyetemes szeretetnek kell minden kapcsolat alapját alkotnia. Ez igen meglepő felfogás volt a koreaiak tapasztalataihoz képest, mivel ellentmondásban állt a saját társadalmuk alapjaival és kultúrájuk gyakorlatilag minden tantételével. Századokon át arra nevelték őket, hogy etikai és erkölcsi viselkedésük alapjait az emberek hierarchikus társadalmi berendezkedésén alapuló rend és harmónia, valamint az alárendeltek feljebbvalóik iránti kötelességeinek teljesítése alkotja.

A Politikai Tanulmányok Koreai Intézetének a vallások Koreában kifejtett hatásairól kiadott egyik tanulmánya rámutatott, hogy a keresztény templomok voltak az egyedüli olyan helyek egész Koreában, ahol

férfiak és nők, fiatalok és öregek, egyszerű emberek és gazdagok, és általában mindenféle emberek, akik nem álltak rokonságban egymással, minden korlátozás és protokoll nélkül együtt lehettek egymással.

Azt mondják, hogy ma több keresztény templom van Koreában, mint buddhista szentély – ami a külföldi misszionáriusok és a koreai áttértek makacs kitartásáról tanúskodik.

A kereszténység, a buddhizmus, a konfucianizmus és a sámánizmus bármilyen látható konfliktus nélkül tud egymás mellett élni Koreában. Mindegyik bizonyos mértékig átfedésben áll a többivel, és bizonyos elemeik össze is olvadtak. A buddhizmus és a kereszténység külsődleges megnyilvánulásai ezeknek a vallásoknak a jelenlétét jobban láthatóvá teszi a többinél, de közvetlenül a felszíni réteg alatt mindig megtalálható a konfucianizmus és a sámánizmus sziklaágya is a koreai lélekben.

Chan-sup Chang koreai író a koreai keresztényeket „jin-jang” keresztényeknek nevezi, mivel szerintek nekik egyensúlyba kell hozniuk a kereszténységüket a koreaiságukkal. Azt állítja róluk, hogy keresztények, amikor a templomban vannak, és „koreai keresztények”, amikor nincsenek a templomban.

Kimchi (keem-chee) – Az élet sója

A koreai konyha ugyanolyan megkülönböztető jegye Koreának, mint az emberek karaktere és hagyományos viselkedése – egészséges és tartós. Az a koreai étel, amit általában a „legkoreaiabbnak” tartanak valamennyi közül, a *kimchi* (Keem-chee). Gyakorlatilag mindenki, aki valaha is összekerült koreaiakkal bárhol a világon, vagy néhány napnál többet eltöltött Koreában, megismerkedett a *kimchi*-vel is – ez az étel olyan erőteljes hatású, hogy egyesek a rakéták üzemanyagához hasonlították.

A *kimchi*-nek körülbelül kéttucatnyi változata létezik, de a valószínűleg leggyakoribb változatában kínai kelkáposztát tartalmaz, piros paprika, fokhagyma, mogoróhagyma, retek, gyömbér és só illékony keverékében savanyítva. Noha a *kimchi*-t gyakran köretként említik, valójában inkább főfogásnak számít, és kevés koreai étkezés menüjéből hiányzik. Az uborka, a retek és a mogoróhagyma a leggyakrabban szereplő zöldségfélék, amelyeket rutinszerűen savanyítanak bele a *kimchi*-be.

A régi időkben gyakorlatilag minden koreai család az országban mindennapi szinten fogyasztotta a friss *kimchi*-t a nyári hónapokban, amikor az összetevői gyorsan erjednek a melegben. A *kimchi* előkészítése a hideg téli hónapokra előretekintve fontos őszi esemény volt, amelyet a *kimjang* (keem-jahng) szóval jelöltek – ez átvitt értelemben „a téli *kimchi* előkészítését” jelenti. A *kimjang* munkálataiban az egész család részt vett. Miután az összetevőket a kívánt mennyiségben előkészítették, egy hatalmas cserépedénybe helyezték őket, amelyek azután beburkoltak szalmával és nyakig beástak a földbe. Az utolsó adagok ebből, amelyeket a következő tavasszal fogyasztottak el, valóban érettek lehettek addigra.

A kereskedelmi forgalmazás céljára előállított *kimchi* az 1960-as évek óta kapható Koreában az élelmiszerüzletekben és a szupermarketekben, de sok vidéki család továbbra is maga készíti és gyakran ellátja vele a városban élő rokonait is. A *kimchi* kifejezést – népszerűsége és a koreai kultúrához fűződő szimbolikus pozitív kapcsolata ellenére – gyakran használják lenéző értelemben is. Ernest G. Beck amerikai taekwondo mester és a koreai kultúra elhivatott bűvára a következőt mondta róla: „Negatív értelemben a *kimchi* szót olyasmire utalva is használják, hogy valami gyenge minőségű: például 'kimchi Cadillac' lehet egy Hyundai kocsi, 'kimchi GI (general issue)' egy koreai katona.

A koreai konyha egy másik fontos kelléke, ami még a *kimchi*-nél is hosszabb múltra tekinthet vissza, a *manul* (mahn-uhl), vagyis a fokhagyma. Az elsők között Koreában látogató nyugatiak közül sokan azt tapasztalták, hogy a legtöbb koreai lehellete erős, ismeretlen szagot áraszt, ami különösen akkor volt erősen érezhető, amikor több ember tartózkodott együtt valami kisebb, forró helyiségben. A látogatók számára nem tartott sokáig annak a felfedezése sem, hogy ez a szokatlan szag a fokhagymától ered, és számos koreai olyan sokat eszik belőle, hogy egész testük szinte átitatódott ezzel a szaggal. Hamarosan arra is rájöttek sokan a nyugatiak közül, hogy csakis úgy védekezhettek ez ellen, ha maguk is úgy tesznek, ahogy a koreaiak – legtöbb étkezésük alkalmával tetemes adagokat esznek a fokhagymából.

A fokhagymának hosszú és dicsőséges története van Koreában, a leghatékonyabb és legfontosabb betegségelűző és egészségjavító növények egyikeként először az ország sámán-gyógyítói által előírt orvossággként, majd az emberek mindennapi étrendjének részeként is. A régi koreaiak úgy vélték, hogy a *manul* varázserővel bír, olyannyira, hogy kulcsszerepet játszott teremtésmítoszukban is.

E szerint a mítosz szerint, amikor az „Isten” fiát, Hvanungot elküldték a földre, hogy megteremtse a koreai fajt, találkozott egy nőténymedvével, amely azért imádkozott, hogy emberré válhasson. Hvanung adott neki húsz fokhagymát (és egy kevés fekete ürmet), hogy egye meg, és azt mondta, hogy töltsön el száz napot (más változatok szerint huszonegy napot) egy barlangban. A barlangban tartózkodása idején a medve átváltozott egy gyönyörű nővé – a koreai Évává. (Ez az első koreai nő azután „az istenek kegyéből” megfogant és életet adott egy fiúnak, Tangunnak, aki i.e. 2333-ban a koreai faj és az első koreai dinasztia megalapítója lett.)

Miután a fokhagyma ilyen központi szerephez jutott a koreai nép teremtésmítoszában, nem meglepő, hogy ez a nevezettségfőlé még ma is speciális helyet foglal el a koreai életben – és az avatatlan látogató nem kerülheti el, ha belekóstol a koreai konyha műremekeibe. Sok külföldi, aki kissé hosszabb időt tölt el Koreában, először a *kimchi*-t kedveli meg, és azután híve is marad egész életében. (A konzervált *kimchi* ma keresett importcikk a világ számos országában, és továbbra is gyűjti elkötelezett híveit a nyugatiak között is).

Kiszeng – Az örömlányok

Koreában az úgynevezett Három Királyság korszakában (i.e. 57-669) alakult ki az a szokás, hogy vonzó fiatal lányok egy válogatott csapatát speciális képzésben részesítsék a zene, a tánc és a férfiak számára kellemes szolgálatok terén, hogy a királyi udvar közelében helyezték el őket a király, a főminiszterek és fontos látogatóik szórakoztatására. Ezeknek a fiatal nőknek a neve kezdetben egyszerűen *yorak* (yoh-rahk), vagyis „szórakoztató” volt.

A 669-ben megalapított Silla királyság létrejöttével a női szórakoztatók fenntartása az udvarnál a palota életének fontos részévé vált, és jelentős hatást gyakorolt a társadalom egészére. Ezek a fiatal nők végül a kiszeng nevet kapták, melynek jelentése „különböző művészetekben jártas személy”, és egészen a legutóbbi időkig fontos szerepet töltöttek be szociális, politikai, kulturális és gazdasági értelemben is a koreai történelemben.

Amellett, hogy énekeltek és táncoltak az udvarnál, ezek a régi női „művészek” szórakoztatták a távoli helyőrségekbe kihelyezett katonai csapatokat is. Hiteles feljegyzések bizonyítják továbbá, hogy a Korjo-

dinasztia (935-1392) idején a kiszengek felkeltették királyok és magas rangú udvari tisztségviselők szerelmi vágyait is, különösen azután, hogy a tizenkettedik században a hadsereg tábornokai ragadták magukhoz a hatalmat, és amikor a mongol Jüan-dinasztia (1271-1368) uralkodott Kínában, melynek rangos mongol képviselői domináns szerephez jutottak a koreai udvarban is.

A kiszeng intézménye időről-időre különösen vitatottá vált, mivel szeretőként és prostituáltként betöltött kettős szerepük számos botrányhoz vezetett, amelyek sok fiatal tudós-hivatalnokot érintettek Szöulban, és többen követelték a feloszlatását. A kiszengek virágkora csak később, a Csongon-dinasztia 1392-ben kezdődött uralmával jött el.

A Csongon udvar hivatalos vallásként a konfucianizmus egy új formáját vezette be, ami igen erőteljes hatást gyakorolt a nemek közötti kapcsolatokra. Ez az új ideológia, amit a társadalom alapjává tettek, megkövetelte, hogy a nemek gyakorlatilag elkülönítve éljenek egymástól és a szerelem ne játsszon semmiféle szerepet a házasságokban. A tökéletes felszíni harmónia érdekében a férfiak és nők közötti kapcsolatokban el kellett nyomni gyakorlatilag minden érzelm kinyilvánítását.

Az érzelmi elemek drasztikus csökkenésével a koreai életben, miközben azok szinte teljesen kiküszöbölődtek a férj-feleség kapcsolatokból is, a férfiak minden társadalmi osztályban az otthonukon kívül kezdtek érzelmi és szexuális kielégülést keresni. A hivatásos prostituáltak mellett rendelkezésükre álltak az özvegyek és az a viszonylag nagyszámú nő is, akiket a férjük elkergetett a háztól rossz viselkedésük miatt vagy mert nem tudtak fiút szülni, és nem volt megengedve számukra az újraházasodás.

A konfucianizmusnak ez a szélsőséges formája nagyban növelte annak a szerepnek a fontosságát, amit a kiszengek – a sokkal jobban ismert japán gésák koreai megfelelői – betöltöttek a társadalomban. A tizenötödik század vége felé és a tizenhatodik század elején a Csongon-dinasztiához tartozó Jonszangun király különösen hírhedt volt a kiszengek társaságában folytatott mulatozásairól. Uralkodása alatt a kiszengek számát az udvarnál százról tízezerre növelte. A kiszengek fő toborzóját csak az ő „piros szoknyás követeként” emlegette.

Ebben a korszakban az ágyasok tartása a nemesek és a felsőosztálybeli férfiak házaiban Szöulban olyan széleskörűvé vált és olyan sok nőre terjedt ki, hogy az erre a hivatásra jelentkezőket toborzó megbízottaik csapatai lelkiismeretesen átfésülték mind a nyolc tartományt a legcse-
nosabb lányok után kutatva. A lányokat és fiatal nőket (akik között már

férjeztettek is voltak) sok esetben egyszerűen elrabolták. Ilyen nagyszámú fiatal nő összegyűjtése és elszállásolása, a számukra szükséges ruházkodási, szépség- és egyéb kellékek beszerzése és az étkeztetésük is óriási terhet jelentett, és szervezett erőfeszítéseket igényelt. Az ilyen ellátmányokat a tartományokból irányították a fővárosba. Magukat az ágyasokat származásuk, életkoruk, képzettségük, tehetségük stb. alapján több mint száz kategóriára osztották fel.

Az idők múlásával a kiszeng intézménye nagyszabású kereskedelmi vállalkozássá vált. A közrendi osztályból kiválogatott legcsinosabb lányokból lett kiszengek voltak az egyedüli nők Koreában, akik legalisan oktatásban részesülhettek. Felsőosztálybeli patrónusaik iránti vonzódásuk fokozásához az újonc kiszengek gondos képzést kaptak az írás-olvasás, a költemények megkomponálása, a különböző hangszereken való játék, továbbá az ének és tánc művészetében. Kiképezték őket arra is, hogy különféle témákban élénk beszélgetést tudjanak folytatni patrónusaikkal – ez olyasmiről volt, amit a koreai férfiak sohasem tettek a saját feleségükkel vagy más nőkkel.

A kiszengek számára meg volt engedve, hogy sminkeljék magukat és káprázatos ruhákat viseljenek, ami a közönséges nők számára tilos volt. Nekik nem kellett lesütönniük a szemüket, amikor elhaladtak férfiak mellett, és annyit mosolyoghattak és beszélhettek, amennyit csak kedvük tartotta – mindezek szintén tilosak voltak más nők számára. A törvény előírta, hogy a lányoknak be kell tölteniük tizenötödik életévüket, mielőtt hivatalosan beléphetnek a kiszengek csoportjába, de a képzésük már nyolcéves vagy kilencéves korukban megkezdődött. Noha csak az alacsonyabb osztálybeli lányokat választhatták ki arra, hogy kiszeng legyen belőlük, jártasságuk a művészetekben és képzettségük igen kedvelté tette őket a felsőosztálybeli férfiak körében, akik gyakran magukhoz vették őket ágyasként, sőt egyes igen vitatott esetekben második feleségként is, annak dacára, hogy abban az időben törvény tiltotta a kiszengek számára a házasságkötést.

A törvény előírta továbbá, hogy a harmincadik életévük betöltésével vissza kell vonulniuk – ezt a korhatárt annak biztosítására határozták meg, hogy ezek a nők egész hivatásos pályafutásuk során fénykorukban, fizikai bájaik csúcán legyenek.

Minden generációban voltak olyan kiszengek, akik kivételes szépségük és képességeik folytán országos hírnévre tettek szert. Sokan az ebbe a kategóriába eső nők közül igen jómódúak is lettek a patrónusaiktól kapott pénzbeli és egyéb ajándékoknak köszönhetően. A kevésbé szerencsésekből gyakran szerzetesek, jómódú férfiak szeretői

vagy prostituáltak lettek, miután a harmincéves kort elérték, mivel számukra semmi más foglalkozás nem volt elérhető, és a házasságkötés tilos volt.

A Csoszon-dinasztia uralmának első évszázadában gyorsan növekedett a kiszengek száma. A Szöulban, valamint Cshungcsong, Kjongszang és Csolla tartományokban a kormányzat szolgálatában álló rabszolgák legvonzóbb és legragyogóbb képességű lányait speciális kiszeng-iskolákban képezték ki a fővárosban. Miután a képzésük befejeződött, azoknak a lányoknak, akiket Szöulban válogattak ki és ott vettek hivatalos nyilvántartásba mint kiszenget, az volt a kötelességük, hogy szórakoztassák az elítéltekhez tartozó legmagasabb állású férfiakat, ideértve a főminisztereket, tartományi kormányzókat, tudós-hivatalnokokat, költőket, festőket, kalligráfusokat és a legbefolyásosabb családokhoz tartozó más férfiakat. A külső tartományokból toborzott lányokat általában visszaküldték az otthonukat jelentő tartományokba, hogy a saját régiójukban dolgozzanak. Végül kibocsátottak egy rendeletet, ami lehetővé tette a kiszengek számára is a házasságkötést, s ezt követően a férjük a menedzserükként működhetett.

A Csoszon-dinasztia első időszakában a kiszeng két újabb kategóriája is kialakult: az „orvosi” és a „kézimunkázó” kiszengek csoportjai. Az udvarhoz tartozó nők, valamint a nemesek, miniszterek és más felsőosztálybeli férfiak feleségeinek a ruházkodási igényei szükségessé tették a hímzés-varrás terén képzett nők valóságos kis hadseregének a foglalkoztatását. Mivel a szórakoztatási ágazatban dolgozó nők toborzása és kiképzése már jól megalapozott rendszerben folyt, a kiszengek körén belül az udvar egyszerűen dönthetett újabb kategóriák létrehozásáról is.

Az orvosi kiszeng csapatok feladatai még érdekesebbek voltak. A királyi család nőtagjai, továbbá a nemesek, miniszterek stb. feleségei gyakran fiatalon meghaltak orvosi ellátásuk hiánya miatt, mivel kulturális, politikai és társadalmi értelemben egyaránt tabu volt számukra, hogy a testüket megmutassák vagy érinteni engedjék bármely férfi számára, aki nem a férjük. Mivel az orvosok mind férfiak voltak, sok megbetegedett nő visszautasította, hogy orvos láthassa őket, következésképpen nem kaptak semmiféle kezelést a betegségük gyógyítására, és gyakran meghaltak.

Amikor a nőket sikerült rábeszélteni, hogy orvoshoz forduljanak, az orvosoknak anélkül kellett elvégezniük a vizsgálatukat, hogy megérintették volna – és a királyi család tagjai esetében egyáltalán láthaták volna – őket. A női paciensek függönyök, paravánok vagy ajtók

mögött rejtőzködtek. Feljegyezték, hogy a hercegnők és a nemesség más nőtagjai, akik megbetegedtek, selyemfonalat tekertek a csuklójuk köré, melynek a másik végét egy ablakon vagy egy résnyire nyitott ajtón keresztül kivezették egy külső kertbe, ahol egy orvos vette a kezébe és megpróbálta azon keresztül leolvasni a páciens pulzusát. Egy másik módszer az ilyen láthatatlan páciensek diagnosztizálására az volt, hogy a hangjuk meghallgatása és a külsejükre, illetve a tüneteikre vonatkozóan kapott leírások alapján próbálták megállapítani, mi bajuk van.

Az efféle helyzetek megoldása érdekében az udvar elrendelte, hogy a kiszeng hivatására kiválogatott lányok közül néhányan képzésben részesülhessenek a betegségek megállapítása és bizonyos korlátozott szintű orvosi beavatkozások terén is, női páciensek számára. Ezeknek az úgynevezett orvosi kiszengeknek megtanították a betegek kezelését a *chim* (cheem), vagyis az „akupunktúra”, valamint a fehér ürmel végzett melegítési terápia (apróra vágott szárított ürmnek a test különböző pontjaira kicsiny halmokban való ráhelyezése és azok meggyújtása), továbbá változatos gyógynövényes kúrák alkalmazásával. Azok az orvosi kiszeng-tanulók, akik jó osztályzatokat kaptak és letették a záróvizsgájukat, készpénzben kapták meg jutalmukat és beosztották őket a fővárosban vagy a hazai tartományukban végzendő szolgálatukra. Azok, akik nem tudták letenni a vizsgáikat, büntetésből csak tea főzők lehettek.

Az első kiszengek, akiknek megengedték, hogy közrendű férfiak úgynevezett *kibu*-ként (kee-buu), férj-menedzserként működjenek mellettük, azok voltak, akiket orvosi kezelésekre és kézimunkára is kiképeztek. Ezt a szokást azért vezették be, mert úgy döntöttek, hogy több munkát végezhetnek el, ha van valaki mellettük, aki intézi számukra a háztartási teendőket.

A Csoszon-dinasztia uralkodásának vége felé egy Taewon nevű herceg hírhedtté vált arról, hogy a felsőosztálybeli férfiak számára szabad hozzáférést engedélyezett a palotához tartozó összes kiszeng-hez. 1897 és 1906 között megalakult egy kiszeng-szervezet, és a prostitúciót gyakorló kiszengek többségét begyűjtötték és a Sanghwashil nevű kurtizán-kerületben helyezték el Szöul déli részén, amit nem hagyhattak el. A Csoszon-dinasztia utolsó éveiben a gazdag kereskedők és fiúk is gyakran olyan nagyvonalúan patronálták a kiszengeket, hogy ők maguk csődbe mentek és egyes hírhedt esetekben arra kényszerültek, hogy azoknak a kiszengeknek a szolgálívá váljanak, akiket korábban támogattak. Volt továbbá sok olyan eset is, amikor egyes kiszengek,

akik köztudottan valamely idősebb patrónus „hozzátartozói” voltak, egy vagy több titkos fiatal szeretőt is tartottak. Az évszázadok folyamán a kiszengek közül többen olyan koreai hősnőkké is váltak, akik a belső politikai forrongások idején és az országba behatoló hódítók, különösen a japán megszállók elleni harcokban tüntették ki magukat.

A koreai kiszeng intézménye fennmaradt egészen a modern időkig és napjainkig. Minden városnak megvannak a maga kiszeng-házai, az ott dolgozók professzionális képzése azonban felhígult és sokat veszített minőségéből, társadalmi státuszuk veszített a rangjából, és új versenytársaik jelentek meg a teaházak és a kabarészínházak hostesseinek alakjában. Mindazonáltal továbbra is betöltenek egy speciális „élőhelyet” a koreai társadalomban.

Egy régi mondás, miszerint a szerelem egy kiszeng-házban olyan ritka, mint amikor egy fenyőtoboz lehullik a fáról – többé már nem érvényes. A mai kiszeng-házak patrónusainak meglehetősen sok pénzt kell „feldobniuk a fákra”, hogy megkapják a maguk „tobozait”. Ténylegesen a legsúlyosabb panasz Korea kiszeng-házaival kapcsolatban az, hogy túlságosan drágák a közönséges fizetésből élő férfiak számára. Szinte kizárólag politikusok és vállalati vezetők látogatják ezeket, akik kivételesen jómódúak vagy igen nagyvonalú reprezentációs keretek fölött rendelkeznek.

Bár a mai kiszengek általában nem részesültek abban a speciális szakképzésben, ami a múltban elő volt írva számukra, egyesek közülük ma is tudnak játszani hagyományos hangszereken, mindannyian el tudják énekelni a népszerű koreai dalokat, és elfogadható színvonalon képesek előadni bizonyos népi táncokat is. A főleg külföldi vendégekre specializálódott házakban a kiszeng-partik szinte mindig a hagyományos koreai szórakoztató művészetekkel kezdődnek, majd átválnak a nyugati vagy modern stílusra. A legtöbb kiszeng el tud énekelni néhány dalt angolul vagy japánul is, és jártas a népszerű nyugati stílusú táncokban is. Egy tipikus kiszeng-mulatság rendszerint azzal végződik, hogy mindenki becsípve, együtt elénekli az „Arirang” című koreai dalt. Egyes kiszengek – csakúgy, mint a múltban – ma is elérhetők záróra utáni privát együttlétre is, olyan patrónusokkal, akik meg tudják engedni maguknak szolgáltatásaik megfelelő díjazását.

A kiszeng hivatás azonban minden bizonnyal eltűnőben van. Az olyan kiszeng-házak száma – valójában az olyan vendégfogadóké, amelyeknek a neve *yojung* (yoh-juung), ahol bentlakó vagy a vendégek kívánságára behívható kiszengek is vannak – radikálisan csök-

kent az 1960-as évek óta, amikor a hosztesszeket alkalmazó éjszakai klubok és kabarészínházak valósággal burjánzottak az ország nagyobb városaiban.

Történelmileg egy fontos különbség a koreai kiszengek és a japán gésák között abban állt, hogy a kiszengek rendszerint fiatalabbak voltak, kivétel nélkül jobb alakjuk volt, és csinosabbak és vonzóbbak voltak, mint japán megfelelőik.¹⁸ Egyesek közülük olyan káprázatosan néztek ki, hogy láttukra szinte leesett az álluk az újonnan érkezett külföldi férfiaknak, akik még nem voltak hozzászokva a koreai nők szépségéhez.

Kolpum [kohl-poom] –
Silla ikerpillérei

A hetedik században, miután Kínában a Tang-dinasztia került hatalomra, Silla, a Koreai-félszigeten akkor létezett három királyság egyike szövetséget kötött a Tang udvarral. Kínai segítséggel Silla képes volt legyőzni a másik két koreai királyság, Kogurjo és Pekcse hadseregeit. Ezután, megpróbálva megakadályozni Kínát abban, hogy újból teljesen ellenőrzése alá vonja a félszigetet, Silla szövetségre lépett a megmaradt Kogurjo-csapatokkal, kiűzte a kínaiakat és 668-ban egyetlen közös zászló alatt egyesítette a félszigetet – először a történelem folyamán.

Sillának később szintén vállalnia kellett Kína vazallusának státuszát, és a kínaiakat csak évi adók megfizetésével tarthatta távol, de a Silla-korszak (669-935) lett Korea első aranykora, és maga a Silla név is mindmáig speciális helyet foglal el a koreaiak történelmi emlékeztében.

A sillai udvar a *kolpum* (kohl-poom) elnevezésű, leszármazási alapon felépülő hierarchikus rangsorolási rendszer és az uralkodó osztály fiainak oktatására és kiképzésére felállított *hwarang* (whah-rahng) félkatonai szervezet segítségével újjászervezte a koreai társadalmat. Az elit uralkodó osztályon belüli rangok rendszere az úgynevezett „csont-rangokon” alapult, ami Alan Carter Covell koreanológus szerint feltehetően abból a sámánista felfogásból ered, hogy az emberi csontok kvázi mágikus erővel bírnak és összefüggésben állnak az illető

18 A japán gésák számára sohasem írtak elő visszavonulási korhatárt, melynek eredményeként sokan folytatják hivatásukat ötvenes és hatvanas éveikben, sőt még idősebb korukban is. A múltban a szerencsésebbek ugyanazoknak a patrónusoknak a szolgálatában maradtak mindvégig, akikkel tinédzser korukban találkoztak először. Ilyen hűség a mai Japánban ritkán fordul elő.

személy társadalmi státuszával. Ilyen értelemben tehát a leszármazás nyomonkövetésében a vérvonalak megfelelőinek számítottak.

A legmagasabb osztályba tartozó személyek alkották a *song gol* (sohng-gohl) elnevezésű kategóriát, melynek szó szerinti jelentése „szent csontok”. Ezen az osztályon belül a királyi család tagjait és a főbb minisztereket külön réteggént megkülönböztették a *chin gol* (cheen gohl) kifejezéssel, amely „igaz csontokat” jelent. A sillai arisztokrácia körében az endogámia, vagyis az osztályon belüli házasodás volt szokásban. A *kolpum* rendszer biztosította, hogy a társadalom osztályszerkezete állandósuljon, a *hwarang* rendszer pedig minden oktatás és katonai, illetve közigazgatási képzés elérhetőségét csakis az elit osztály fiaira korlátozta, tovább erősítve azt a szabályt, hogy csakis az elit tagjai lehettek felkészülve bármilyen vezető szerep betöltésére.

Miután megalapította új fővárosát a félsziget déli részén fekvő Kjongdzsuban, a sillai udvar nagyszabású programot indított a művészetek és a buddhizmus támogatására, melynek során koreai diákok százait küldték el tanulni Kínába és Indiába, és igen sok palotát, hatalmas kerteket, továbbá pagodákat, templomokat és kriptákat építettek fel a városban és környékén. Silla kibővítette Japánnal létesített kereskedelmi és kulturális kapcsolatait is. Koreai tudósok, művészek és kézművesek százai telepedtek le Japánban, sokan közülük véglegesen is, nagymértékben befolyásolva Japán politikai, társadalmi és gazdasági fejlődését.

Ám ugyanaz a merev társadalmi szervezet és a harcos-arisztokrácia domináns szerepe az élet minden területén, ami Sillát kezdetben olyan erőssé tette, egyszersmind daganatként pusztította az országot belülről. A generációváltások során a túlzott engedékenység és a korrupció gyengévé és hatástalanná tette az udvart. A külső tartományokban egymással versengő hadurak jelentek meg. Az ország patrónusa, a kínai Tang-dinasztia szintén bajban volt és nem tudott segítséget nyújtani.

A hatalomból kizárt társadalmi csoportok körében uralkodó elégedetlenség egymást követő lázadások sorozatához vezetett. Végül a Sillában akkor uralkodó király átadta trónját az Északon újjáéledő Kogurjo királyságnak. A fővárost áthelyezték a Szöultól északra fekvő Keszongba, és a hatalomra lépő új dinasztia a Korjo nevet vette fel. Az új dinasztia egyik legelső dolga a *kolpum* rendszer megszüntetése volt. Átalakították a kormányzati tisztviselők számára rendszeresített, Kínától átvett közhivatali vizsgák rendszerét is, amit a Silla-dinasztia vezetett be röviddel megalapítása után. Az új Korjo rezsim alatt a hi-

vatalok betöltésének joga kevésbé volt korlátozott és nem szorítkozott többé csupán az elit uralkodó osztály tagjaira. Bárki, ideértve a közrendű osztályból és a rabszolgák közül is toborzott korábbi katonákat is, tanulhatott és jelentkezhetett az évente megtartott vizsgákra, és ha ezeket sikerült letennie, kinevezést nyerhetett valamely kormányzati hivatal betöltésére.

A *kolpum* szemlélete azonban nem tűnt el, mert olyan mélyen be volt ágyazódva a konfucianizmusba, és többé-kevésbé szunnyadó állapotban volt egészen Korea következő – és utolsó – dinasztiája, a Csoszon- vagy I-dinasztia 1392-ben történt trónra lépéséig. I Szonggie tábornok, a Csoszon-dinasztia alapítója az ősök imádatán és az abszolút gyermeki engedelmségen alapuló neokonfucianizmust tette az ország hivatalos ideológiájává és államvallásává, ami nem csupán visszatérést jelentett a *kolpum* filozófiájához, hanem éppen azt tette meg a koreai társadalom alapjává. I Szonggie tábornok és követői úgy döntöttek, hogy folytatják a *hwarang* rendszerű félkatonai képzést az elit osztály fiai számára, ismét biztosítva ezáltal a kiválóan képzett harcos-hivatalnokok egyenletes utánpótlását az ország ügyeinek irányításában.

A *kolpum* rendszer gyakorlatilag változatlan maradt majdnem öt-száz éven keresztül, mindaddig, amíg a Csoszon-dinasztia a tizenkilencedik század közepén hanyatlani nem kezdett. A Csoszon korszak végül akkor szűnt meg teljesen, amikor a japánok 1910-ben annektálták az országot. A huszadik század elején azonban a szülőtisztelet mint legfőbb erény felfogása és gyakorlata olyannyira részévé vált a koreai léleknek, hogy ez lett a meghatározó tényező a társadalomban, ami szabályozta a koreaiak életének majdnem minden aspektusát, és ez így is maradt egészen az 1970-es évekig.

Noha a *kolpum* többé már nem irányítja a koreai társadalmat, de még mindig rendkívül fontos szerepet játszik a koreaiak életében, befolyásolva egymás közti kapcsolataikat, oktatásukat és a munkájukat is. Az ősök imádata azonban, ami a gyermeki engedelmség végső kiterjesztéseként fogható fel, nem élte túl Korea találkozását a külső világgal, és ma már alig több mint különös emlékeztető a múltra. A koreaiak még ma is mély tiszteletet mutatnak azonban őseik iránt, és sokan közülük elvégzik a kellő szertartásokat is elhunyt elődeik előtt tisztelegve. Ezek a rítusok azonban ma már inkább népszokásnak tekinthetők, mintsem a vallásgyakorlás kötelező tevékenységeinek.

A Csoszon-dinasztia *hwarang* csapatai mindazonáltal nem jártak olyan jól, mint a *kolpum* rendszer. A fiatal csapatok az idő múlásával

fokozatosan egyre kevésbé a katonai erények gyakorlása és mindinkább az esztétikai és művészi törekvések irányában fejlődtek tovább, ideértve népdalok és népi táncok előadását a királyi udvar előtt – ez a változás jelentős szerepet játszott az elit osztály katonai vitézségének és kormányzási képességeinek fokozatos meggyengülésében.

Így azután amikor a tizenkilencedik század második felében Japán, Oroszország, az Egyesült Államok és az európai hatalmak elkezdtek nyomást gyakorolni Koreára, hogy nyissa meg kapuit a külkereskedelem, a politikai szövetségek és a keresztény misszionáriusok előtt, a Csoszon udvar és a *jangban* uralkodó osztály meddő és megosztott képviselői már nem rendelkeztek elegendő erővel az ország megvédéséhez.

Az ősök imádata, amit a *kolpum* rendszer is támogatott, többé már nem jelentős kulturális vonása a koreai társadalomnak, de a *hwarang* csapatok nevelésében eredetileg főszerepet játszó harci szellemet és mentális edzettséget újjáélesztették az egy évszázadon keresztül elhúzódó konfliktusok és a nyers katonai uralom, ami egyfajta lázas nacionalizmus kialakulásához vezetett. Ma gyakorlatilag minden koreai jól képzettnek mondható, és a folyamatosan fenntartott országos honvédelmi erőfeszítések jegyében minden férfi számára, aki fizikailag alkalmas rá, kötelező részt venni kemény katonai kiképzésben.

Koman [kuh-mahn] – Az arrogancia veszélyei

Ázsia konfuciánus régiójában hosszú múltra tekinthet vissza a mélyen beágyazódott tiltakozás a nyilvánosság előtti arrogáns fellépés ellen. A konfucianizmus és a buddhizmus tanításai szerint az efféle viselkedés, különösen a vezetők részéről, a legnagyobb bűnök egyikének számított. Koreában, Ázsia történelmileg elismerten legkonfuciánusabb országában a Csoszon-dinasztia 1392-ben történt trónra lépésétől kezdve a kultúra egész felépítménye a konfucianizmus egy különösen szigorú változatán alapult, ami a leghatározottabban tiltotta a *koman* (kuh-mahn), vagyis az „arrogancia” minden formáját, bárki részéről.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a *koman* nem létezett Koreában. Mint ahogy igaz, hogy a hatalom a korrupció melegágya, ugyanúgy kitermeli az arroganciát is, és valóban a világra segítette a koreai uralkodók és kormányzati tisztviselők széles körében is, akik a hatalmat és

előjogaikat elébe helyezték a nép jólétének. Az állam képviselői részéről tapasztalható *koman* azonban általában sohasem volt olyan elterjedt Koreában, mint más országokban, és még ma is kevés dolog irritálja annyira az egyszerű koreaiakat, mint a *koman* megnyilvánulásai olyan emberek részéről, akik valamilyen hatalmi pozícióban vannak.

Tény, hogy a koreaiak a vezetőik és hivatalnokaik körében mutatkozó kapzsiság és megvesztegethetőség iránt hagyományosan toleránsabbak voltak, mint a *koman* tekintetében. Ez a tolerancia azonban egy csapásra megváltozott az 1970-es és 1980-as években, amikor több egymást váltó elnököt bűnösnek találtak több százmillió dollár felhalmozásának vétkeiben, amit az ország legnagyobb vállalataitól gyűjtöttek össze.

Ebben az időszakban a koreai kultúra alapját alkotó buddhista és konfuciánus erkölcsöket már fellazította a demokratikus elvek megjelenése az országban, ami az embereket jóval érzékenyebbé tette az efféle viselkedésre a magánéletben és a közéletben egyaránt, miközben egyre fontosabbá és ugyanakkor lehetségessé is vált számukra, hogy szigorú kritikával, utcai tüntetésekkel és a szavazófülkékben nyomást gyakoroljanak a vezetésre.

A *koman*-t azonban nem sikerült teljes mértékben kiűzni a koreai társadalomból. Bizonyos értelemben az inga átlendült az ellenkező oldalra, és a *koman* ma talán még gyakoribb, mint azelőtt volt. A múltban az az arrogancia, ami létezett, általában a kormányzati tisztviselőkre és az elit *jangban* osztály tagjaira korlátozódott, mivel ők voltak az egyedüliek, akik bármilyen hatalommal rendelkeztek. Ma arrogáns fellépés tapasztalható egyes tudósoknál és az üzleti világ képviselőinél is, újonnan megszerzett hatalmuk fitogtatásának részeként.

A koreaiak érzékenysége az arroganciára különösen fontos szerepet játszik az ország külkapcsolataiban – a politikában és a kereskedelemben egyaránt –, mivel az amerikaiakra és más nemzetek képviselőire jellemző viselkedési formák jó részét a koreaiak arrogánsnak tekintik. Ebbe beletartozik szinte minden nyilvános bírálat, ami Koreát éri, és mindenféle olyan követelés, amit a koreai kormányzattal vagy bármelyik koreai vállalattal szemben nemzetközi törvények és szokások alapján jogosan támasztanak, ám a koreaiak számukra hátrányosnak tartanak.

Az üzleti életben alkalmazott nyugati módszerek számos aspektusát, különösen azokat a gyakorlati eljárásokat, amelyeket leginkább az amerikaiaktól tapasztalnak, a koreaiak arrogánsnak tekintik. Az amerikai és más nyugati vállalatok koreai dolgozói Koreában olyankor is gyakran megvádolják külföldi főnökeiket, hogy a *koman* bűneibe esnek, ami-

kor a valódi probléma nem a szándékból, hanem a helyzet más-más felfogásából fakad. Általában véve maga a pusztán tény, hogy a külföldi menedzserek ragaszkodhatnak ahhoz, hogy a dolgokat az ő módszereik szerint kell elvégezni, nem pedig koreai módra, önmagában is bizonyos előnyök megszerzésére tett arrogáns kísérletként értelmezhető.

Erre a kulturális problémára nyilvánvalóan nincsen gyorsan elérhető megoldás. Az egyetlen gyakorlatilag alkalmazható és egyben a legjobb megközelítés a probléma kezeléséhez a külföldi munkáltatók számára az lehet, ha folyamatos párbeszédet tartanak fenn koreai dolgozóikkal, amelynek célja mindkét oldal folyamatos tájékoztatása kölcsönös elvárásairól és érzéseikről, valamint kölcsönösen elfogadható konszenzus kialakítása arra nézve, hogy a dolgokat hogyan kell elvégezni. Ez nem olyasmi, amit havonta vagy hetente tartott értekezletek útján meg lehetne valósítani. Zökkenőmentes és gyakorlatilag folyamatos kommunikáción kell alapulnia. Az első kihívás pedig, amellyel a külföldi oldalnak szembe kell néznie és meg kell küzdenie, természetesen nem más, mint maga a *koman* – ahogy azt a koreaiak érzékelik.

Komdo (kuum-doh) – A kard útja

A Korjo korszak (918-1392) korai éveiben szokásban volt, hogy a *jangban* osztályhoz tartozó fiatal férfiakat normális oktatásuk részeként kiképezték a harcművészetek változatos formáira, ideértve az íjászatot, a lovaglást és a kardvívást. Azoknak közülük, akik a hadsereg tagjaivá kívántak válni, különösen a híres *hwarang* csapatok tagjainak, a „virágharcosoknak” addig kellett gyakorolniuk ezeket a készségeket, amíg a legmagasabb szintre fejlesztették tudásukat. Egyesek szinte hihetetlen képességekre tettek szert, amelyek becsületes harcban gyakorlatilag legyőzhetetlenné tették őket.

A kardvívás egyike volt a legfontosabbaknak a harcművészetek között, mivel a kard kulcsfontosságú volt a támadásban és az önvédelemben egyaránt. A következő generációk során a kardvívás koreai módszereit és az ezek elsajátítására szolgáló gyakorlatokat rendszerbe foglalták és a *komdo* (kuum-doh) néven ismertté vált formában intézményesítették – ez szó szerint annyit jelent, hogy „a kard útja” (és a jobban ismert japán kendo koreai megfelelője).

Korea következő dinasztiája, a Csoszon-dinasztia (1392-1910) uralmának első éveiben a *son* (sohn) vagy zen szektához tartozó szerzete-

sek egyre harciasabbak lettek, és elkezdtek a *komdo* művelését meditációs gyakorlataik kiegészítéseként, valamint önmaguk megvédésére és ellenségeik visszaverésére.

A *komdo* gyakorlását kezdetben igazi kardokkal végezték, ennek a neve *bae-dong komdo* (hay-dohng kuum-doh) volt. Ez a gyakorlás azonban meglehetősen veszélyes volt és gyakran előfordultak véletlen sérülések, ami végül oda vezetett, hogy a képzés korai időszakában a kardokat bambuszbotokkal helyettesítették. A bambuszkardokkal való gyakorlás a taehan *komdo* (tay-hahn kuum-doh) nevet kapta.

A koreai uralkodó osztály azonban – Japántól eltérően – nem fejlesztette a *komdo*-t mindent felölelő kultusszá és a harcművészetekre való kiképzést nem tette kötelezővé a felsőbb osztály valamennyi tagja számára. A hosszú és viszonylag békés Csoszon korszak későbbi évszázadaiban a *komdo* már kisebb szerepet játszott a koreai életben, és csupán egy kisebb katonai csapat és mindössze néhány buddhista szerzetes tartotta életben, akik továbbra is az önfegyelemre való képzésük részeként gyakorolták. Amikor a huszadik század első évtizedében Japán elfoglalta és gyarmatosította Koreát, a japán közigazgatás szigorúan ellenőrzött minden harcművészeti képzést, hogy csökkentse annak lehetőségét, hogy a koreaiak a szabadságuk visszanyerésére irányuló erőfeszítéseik során erőszakhoz folyamodjanak.

Az első koreai harcművészet, amely nemzetközi figyelemben részesült, miután Korea japán megszállása 1945-ben megszűnt, és 1953-ban a koreai háború is befejeződött, a taekwondo volt, ami csak a kéz és a láb fegyverként való használatára épül. Csak az 1980-as években került sor arra, hogy egy Haeng Won Yi nevű buddhista szerzetes, aki a „zen meditációs kardvívás” mestere volt és két tanítványa, Han Il Na és Yi Chol Shin létrehoztak egy *baedong komdo* iskolát, és a kardvívás ősi művészetét harcművészeti sportággá alakították át. Ezután Haedong Kumdo Association névvel egyesületet alapítottak és országos szinten is terjeszteni kezdték a sportot.

A *baedong komdo* jellegzetes mozdulatainak végrehajtása nagyon hasonlít egy pontosan koreografált tánchoz és olyan háromütemű ritmusban történik, ami jellemző a koreai tánczenére. Ezeket a lendületes köríveket leíró és elegánsan ívelt vonalak mentén végzett mozdulatokat inkább védelemre, mint támadásra tervezték. Na mester úgy fogalmazott, hogy ennek a művészetnek a célja „az életmentés, nem a gyilkolás”.

Hasonlóan a híres kungfuhoz, amit a Shaolin templom szerzetesei fejlesztettek ki, a *baedong komdo* mozdulatait is állatok mozgásáról mintázták, különösen a tigris mozdulatait utánozva, valamint a növé-

nyek mintájára, amelyek kilengenek és hullámznak a szélben, így módon szétosztva erejüket. Na szerint a sportág legfontosabb szabálya a természet példáinak követése fizikai és mentális értelemben egyaránt. Képzésük során a tanítványok részt vesznek párviadatokban és csoportos küzdelmekben is, melyek során meg kell védeniük magukat egyenél több támadóval szemben is.

Na hozzát teszi, hogy a *baedong komdo* képzés alapját a hagyományos koreai erkölcs – a gyermeki engedelmesség, a hűség, a szorgalom és a becsületesség – művelése alkotja, az igen kifinomult etikett betartásával együtt, és a magában a kardvívásban szerzett tudás csak másodlagos fontosságú az ember jellemének fejlődéséhez képest.

Az első *baedong komdo* iskola megnyitását követően tíz éven belül a Haedong Kumdo Association már külön szervezeteket hozott létre szerte az országban, valamint Kanadában, Oroszországban és az Egyesült Államokban. Az 1990-es évek közepén az egyesület elkezdte a kiképző mesterek képzését is, újabb *baedong komdo* iskolák vezetésére. E modernizált harcművészet alapítói azt jósolják, hogy hamarosan ugyanolyan jól ismert és népszerű lesz, mint a taekwondo.

Komun (koh-muun) – Hogyan kaphatunk jó tanácsokat?

Mivel a premodern Koreában általában csak az elit felső osztály férfi tagjai részesülhettek oktatásban, az egyedüli olyan emberek az országban, akik a kétkezi fizikai munkavégzésen túl bármilyen területen szakértőkké válhattak, a nemesség tagjai voltak. Minden kormányzati tisztség betöltőit a művelt elit osztályból válogatták ki. A nemességből sokan, akiket nem neveztek ki kormányzati pozíciókra és erre nem is törekedtek, hivatásos tudósok lettek és életüket elmélyült tanulmányokkal, tanítással és tanácsadással töltötték. Ezeket a férfiakat nagy tiszteletben részesítették, néha egészen odáig menően, hogy szentnek is tartották őket.

Ez a koreaiakba belenevelt csodálat a tudás és a *noryonga* (no-re-own-gah), vagyis a „szakértők” iránt megmaradt még az iparosodott Koreában is, de egy érdekes módosulással. Korea gazdasági hatalmonként való felemelkedésének korai évtizedeiben igen kevés megértéssel vagy elismeréssel kezelték a szellemi tulajdon fogalmát vagy azt a követelményt, hogy a tanácsaikért „szakértőket” vagy „hivatásos tanácsadókat” fizessenek meg, akikre a *chonmunga* (chone-muun-gah)

elnevezéssel utaltak. Éveken át az volt a bevett gyakorlat, hogy minden lehetséges módon ki kell használni különféle kívülállók – barátok, sőt akár csak alkalmi ismerősök – szakértelmét, annyi szakmai tanácsot szerezve tőlük, amennyit csak lehetséges, ezért járó fizetésre még csak nem is gondolva. Az odalátogató külföldieket – tekintet nélkül a szakterületükre – az üzleti információk ingyenes forrásának tekintették. A műszaki szakértelemmel bíró személyektől különösen elvárták, hogy átadjanak koreai partnereiknek mindent, amit tudnak, beleértve a saját személyes tulajdonukban levő információkat is.

Az 1980-as évekre a legtöbb koreai vállalat vezetői megtették a kvantumugrást a pre-indusztriális mentalitástól egy igen modern szemléletig: nagy számban hívtak meg az országba külföldi konzultánsokat, mérnököket és tudósokat, és jól megfizették őket – ezt a gyakorlatot sokkal gyorsabban tanulták meg és vették át Nyugatról, mint korábban a kínaiak és a japánok.

Azoknak a külföldi vállalatoknak, amelyek most kezdenek ismerkedni Koreával, erősen tanácsos megtalálni és megtartani maguknál egy komun-t, vagyis konzultáns-tanácsadó személyt, aki eligazítja őket az ország kulturális és politikai útvesztőiben. Általában véve kétfajta komun létezik Koreában. Az első a hivatásos konzultáns, aki meglátásait és tanácsait a „bennszülöttként” általa birtokolt kulturális tudásra, illetve kutatásra és általános műveltségre alapozza. A második a korábbi sikeres üzletember vagy bürokrata, aki a második karrierjét folytatja konzultánsként. Ez utóbbiakra a *yuryukja* (yuu-ree-yuke-jah), vagyis „befolyásos személy” kifejezéssel utalnak, ami olyan valakit jelent, akinek megvannak a maga eszközei a dolgok elintézéséhez.

Koreában a nyugdíjba vonult kormányzati tisztségviselők és magas rangú nagyvállalati vezetők nem válnak automatikusan senkivé abban a pillanatban, amikor visszavonulnak, ahogyan az az Egyesült Államokban és Nyugaton másutt is szokásos. Utódaik, akiket rendszerint ők maguk választottak ki már korábban, hogy a helyükre lépjenek, teljesítik konfuciánus szellemben fogant kötelezettségeiket irántuk, oly módon, hogy igényt tartanak a tanácsaikra és szívességeket tesznek nekik – tudva, hogy amikor az ő idejük is eljön majd a visszavonulásra, az őket felváltó utódok is tovább fogják vinni ezt a szokást.

Egy hivatásos komun szolgálatait általában a vállalatok beindításakor a legértékesebbek, különösen a dolgozókkal kötendő szerződések kidolgozása, a munkaerő-felvétel és a munka melletti továbbképzés kérdéseiben. A *yuryukja* típusú tanácsadók pedig akkor nyújtják a legértékesebb szolgálatot, amikor segítenek egy vállalatnak megoldá-

ni a kormányzattal kapcsolatban adódó problémáit, és amikor magas szintű kapcsolatok kezdeményezésére kerül sor más vállalatokkal. A köztisztvisletben álló tanácsadók gyakran képesek lehetnek kisebb csodák véghezvitelére is megbízóik érdekében.

Ha fiatalabb külföldi üzletemberek idősebb koreai komun-ok segítségét veszik igénybe, hasznos lehet számukra, ha ezeket mélyen tisztelt *susung*-ként (suu-suung), vagyis „tanítóként” vagy mentorként kezelik, amit különösen pozitív módon fognak viszonzni. A tanácskérés az idősebbektől mindig is kulcsszerepet játszott a koreai életben, nem csupán az idősebb és tapasztaltabb emberektől kapott tanácsok tényleges értéke miatt, hanem egyfajta huncutsággként is a jóindulatuk és segítőkészségük elnyerésére és fenntartására.

Kongja / Yugyo (kohng-jah / yuu-g'yoe) – A mesterek mestere

Konfuciusz, akinek a neve a koreai nyelvben *Kongja* (kohng-jah), Kínában született i.e.551-ben. 479-ig élt, és nagyobb hatást gyakorolt sokkal több emberre, mint bárki más a világon, egészen a modern időkig.¹⁹ Ez különösen igaz Korea esetében, amit ténylegesen a legkonfuciánusabb országgént ismertek el hosszú időn át Ázsia konfuciánus régiójában. A koreaiak azonban általában nem nevezik és nem is tekintik magukat konfuciánusnak. A *yugyo* (yuu-g'yoe), azaz a „konfucianizmus” olyannyira integrálódott a kultúrájukba, oly sok évszázadon át, hogy mindannyian konfuciánusok (különböző mértékben), anélkül, hogy ennek tudatában lennének. (A *yugyo* kifejezést szokták *yukyo* formában is írni.)

A *yugyo* a „Három Királyság” korszakának (i.e. 37-668) utolsó évszázadaiban vált jól ismertté egész Koreában. A Silla-dinasztia (669-935) utolsó évtizedeiben, amikorra Silla buddhista alapokon álló politikai rendszere korrupttá vált és meggyengült, politikai ideológiaként is híveket szerzett magának, és a következő Korjo-dinasztia hivatalos ideológiájának megteremtésében konfuciánus tudósok vették át a vezető szerepet.

A *yukyo* a buddhizmus mellett háttérbe szorulva is fennmaradt azonban, egészen a Korjo-dinasztia (918-1392) uralkodásának utolsó időszakáig, amikor az ősi doktrína egy új formája fejlődött ki Kínában,

¹⁹ „Konfuciusz” a nagy bölcs kínai nevének (Kung-Fu-Tzu) latin változata.

és magára vonta a reformokra vágyó koreaiak figyelmét. Az új ortodoxia az volt, hogy a politikai siker vagy kudarc kizárólag a konfuciánus oktatáson és a konfuciánus doktrínák pontos követésén áll vagy bukik, és ez a felfogás vezetett ahhoz, hogy az új Csoszon-dinasztia megalapítói a neokonfucianizmust tették az új kormányzat és általában az egész társadalom alapjává.

A neokonfuciánusok azt tanították, hogy a *kongbu* (kohng-buu), vagyis a "kemény tanulás és gyakorlás", spirituális gyakorlatok egész sorozatának elvégzésére van szükség a megvilágosodás eléréséhez és a helyes konfuciánus ösvény követéséhez. Az erre való törekvés során az első kihívást mindig az önművelés jelentette. A következő feladat a család megfelelő oktatása volt, és utolsóként következett a kívülálló tanítványok keresése.

I Szonggje tábornok, a Csoszon-dinasztia alapítója a buddhizmust hibáztatta azért a korrupcióért, ami az előző dinasztia hanyatlásához és bukásához vezetett. Ő és utódai a konfucionizmusnak ezt az új változatát tették meg államvallássá egy drákói szigorral fellépő reformmozgalom során, melynek célja a koreai kultúra és társadalom újjáalakítása volt, és eredményei attól kezdve egészen a modern időkig fennmaradtak. (A következő generációkban az emberek gondolkodását olyan mélyen befolyásolta a konfuciánus világfelfogás, hogy a király személye sérthetetlen maradt, és gyakorlatilag minden későbbi lázadás az alacsonyabb pozíciójú kormányzati tisztségviselők korrupciója és visszaélései ellen irányult, nem pedig az udvar vagy a király ellen.)

A Csoszon-dinasztia által adoptált úgynevezett neokonfucianizmus (koreai nevén *songnibak*, vagyis „a természet és az alapelvek tana”) az etikettnek egy igen kifinomult formájára, továbbá a tanulásra és a bölcsességre, az integritásra, a hűségre, az életkorfüggő hierarchiában érvényesülő férfi felsőbbrendűségekre alapozott társadalmi rendszerre, az autoritárius kormányzásra és az ősök imádatára helyezte a hangsúlyt. Ez a rendszer az abszolút társadalmi hierarchia biztosítására szolgált. Minden érzelmet, ideértve a szerelmet is, el kellett nyomni. Minden kapcsolatnak öt alapelveken kellett nyugodnia: a fiúk kötelesek voltak feltétel nélkül engedelmeskedni apjuknak; minden alattvaló hűséggel tartozott az uralkodónak; a férjeknek és feleségeknek külön-külön megvoltak a kötelességei az utódaik létrehozásában és felnevelésében, a feleségek alárendelésével férjük akaratának; a fiataloknak tisztelniük kellett az idősebbeket; és a barátok között fenn kellett állnia a bizalom kötelékének.

A hagyományos buddhista és sámánista rítusok eltörlésére a koreai életből és azok konfuciánus szertartásokkal való helyettesítésére törekedve az új Csoszon-kormányzat kiadott egy rendeletet, amely előírta, hogy minden család építse meg a maga *kamyo* (kahm-yoh) vagy *sadang* (sah-dahng) elnevezésű „házi szentélyét” az otthonában, és rendszeresen mutasson be áldozatokat őseinek. Ezek az „istenkamrák”, amelyek rendszerint kétszárnyú lengőajtók mögötti benyílókban helyezkedtek el, az elhunyt ősök és különböző szentek névtábláit tartalmazták. A speciális ételekből álló áldozatokat rendszeresen elhelyezték egy polcon a *kamyo*-ban, és a családtagok meghajoltak a szentélyek előtt, majd elmondták imáikat.

Minden családban a legidősebb fiú volt felelős az ősök imádatával járó formális szertartások elvégzéséért a szentélyek előtt, de minden háztartás női tagjaitól is megkövetelték, hogy imádkozzanak a *kamyo* előtt.

Kyong Dong Kim tudós esszéista szerint a koreai gyermekek hagyományos oktatásában érvényesülő konfuciánus hatások azon a hétféle értéken alapultak, amelyeket a *sobak* (soh-hahk), a konfuciánus elemi iskolai olvasókönyv felsorolt: autoritarizmus, önfegyelem, az anyagi jólét semmibe vétele, a tanítók és a tanulás fontossága, az emberiség, az erkölcs és a szertartások. Hétköznapi kifejezésekkel ez annyit jelent, hogy a koreai gyerekeket alázatra, engedelmességre és önfeláldozásra nevelték – apjuk és anyjuk, feljebbvalóik és az állam iránt, minden körülmények között. Az ilyen fajta viselkedés erkölcsi alapjait a konfucianizmus azáltal biztosította, hogy ritualizálta az emberi kapcsolatokat szabályozó etikettet, és a szabályozásokat átítatta megszentelt filozófiai és vallási tartalommal. A hatalom az előre megszabott alá- és fölérendelődési kapcsolatokon alapult, először is az uralkodó nemesség és a közrendűek között, másodsorban a családtagok körében, majd a rokoni csoportokban is. A hatalom mindig a férjek, az apák és a kormányzati tisztviselők kezében összpontosult.

A családokat a szülőtisztület és annak a végsőig történő kiterjesztése, az ősök imádata tartotta össze. Minden családtól megkövetelték, hogy közösségként gondolkodjon és cselekedjen, és a hatóságok is kollektívaként kezelték. Ez annyit jelentett, hogy az egyes családtagok viselkedéséért mindig az egész család viselte a felelősséget. Mivel a családok és a rokoni csoportok kollektív természete kizárta az egyéni gondolkodást és cselekvést, gyakorlatilag minden magántermészetű, illetve gazdasági és politikai tevékenység egyfajta konnekcionizmusra

épült – olyan személyes összeköttetések felhasználására, amelyeket éppen ebből a célból hoztak létre és gondosan ápoltak.

A konfucianizmusnak ez az új formája továbbra is olyan uralkodókat kívánt meg, akik erkölcsösek, önzetlenek és csupán a népük és országuk jólétével foglalkoznak. Ez az eszmény azonban csupán ritkán valósult meg – ha egyáltalán valaha is –, mivel kevés király élt a konfuciánus elvek és normák szerint, még olyan egyszerű területeken sem, mint a zene. Konfuciusz „A szülőtisztelet könyve” című klasszikus művében a következőket írta: „Ahhoz, hogy biztonságot adjunk az uralkodónak és rendet az emberek számára, nincs semmi, ami jobb lenne a szertartásoknál az erkölcsök megváltoztatásához, és az emberek szokásainak javításához nincs jobb eszköz, mint a zene.” Természetesen az a fajta zene, amiről Konfuciusz beszélt, olyan zene volt, ami lecsendesíti a bestiát a férfiban, miközben humánusát és lelkiismeretét magasabb szintre emeli. A századok folyamán azután Korea királyai női zenészek és dalnokok egész csapatait tartották udvarukban, akiknek kötelességei messze túlmentek az elme felemelésén.

Ahogy az évtizedek múltak az új dinasztia idején, a neokonfucianizmus politikai-társadalmi ideológiáját az *O Yun* (oh yuun), vagyis az „öt erkölcsi követelmény” és a *Sam Gang* (sahm gahng), a „három legfőbb alapelv” formájában kodifikálták. Az öt erkölcsi követelmény a következő volt:

ui (we) – becsületesség és igazságosság az uralkodó és alattvalói között;

chin (cheen) – szívélyesség és szoros összetartás a szülők és gyermekek között (főként a fiúk esetében);

pyol (p'yohl) – világos különbségtétel a férj és a feleség szerepe között;

so (soh) – (hierarchikus) rend az idősebbek és a fiatalabbak között;

shin (sheen) – bizalom a barátok között.

A három legfőbb alapelv közé az alábbiakat sorolták:

chung (chuung) – hűség az uralkodó iránt;

hyo (h'yoh) – gyermeki engedelmség a szülők iránt;

yol (yohl) – a női tisztaság, engedelmség és kötelességtudat.

A koreai szociológusok hét kulcselemet azonosítottak a hagyományos koreai jellemében, amelyek a neokonfucianizmus ideológiájából és a Csoszon-dinasztia idejéből eredeztethetők. Ezek közé tartozik a mély elköteleződés a hierarchikus tekintélytisztelet, a közösségi szellem, az összeköttetések, a személyes kapcsolatok és az erkölcsös

szertartások iránt. A Csoszon-dinasztia idejében kifejlődött további jellemző vonások közé sorolható a kettős személyiség, ami a kulturális ellentmondásokra és a valóságként feltüntetett dolgok és a tényleges valóság közötti szakadékra volt visszavezethető. Mivel a koreaiak közötti kapcsolatok jellegét inkább személyes tényezők szabták meg, mintsem objektív tények vagy elvek, az érzelmekkel erősen terhelt perszonalizmus vált a legfontosabb tényezővé minden kapcsolatban.

A Csoszon-korszak társadalmi és politikai berendezkedése igen fegyelmezett és többnyire jól ellenőrizhető társadalmat hozott létre. Volt azonban a rendszerben sok beépített ellentmondás is, ami intellektuális dilemma elé állította az embereket, tudathasadásos személyiségeket teremtve, akik gyakran teljesen irracionális módon viselkedtek, és néha szélsőségesen erőszakos megnyilvánulásokban törtek ki. Ennek a dilemmának a megoldására törekedve – lényegében csak elkendőzve azt – a koreai nemesség eltúlozta a konfucianizmus erőnyeit, miközben nem vette figyelembe a korlátait, ami állandó eltéréseket eredményezett az ideális és a valóságos világ között. Mint ahogy az gyakorlatilag mindig is történni szokott, ennek a problémának a semmibe vétele is büntetést vont maga után. Táplálta az elégedetlenséget és ösztönözte a korrupciót.

A neokonfucianizmus a nemi hovatartozás, az életkor és a társadalmi pozíció szabta egyenlőtlenségekre, az érzelmek és az egyéni vágyak elnyomására, a kreativitás és az innováció elfojtására, valamint a feljebbvalók, az idősebbek és a kormányzati hatóságok iránti abszolút engedelmségre helyezte a hangsúlyt. Az embereket nem tekintették önálló egyéneknek, és nem is kezelték ekként őket, hanem csakis a családjuk vagy a közösségük tagjaiként számoltak velük. A Csoszon-dinasztia konfuciánus berendezkedése mellett az egyedüli olyan kapcsolat, ami horizontálisnak vagy egyenlőnek volt nevezhető, a barátság volt, ami általában azonos nemű, megközelítőleg azonos életkorú és ugyanolyan vagy hasonló háttérrel rendelkező, és rendszerint hosszabb időn át közösen szerzett tapasztalatokkal bíró személyek között alakulhatott ki.

A neokonfucianizmus egyik legfontosabb és legnagyobb horderejű dogmája az volt, hogy az egyszerű embereknek a szegénységet a számukra erkölcsileg helyes állapotként kell felfogniuk és elégedettnek kell lenniük vele – ez a politikai huncutság nyilvánvalóan azt a célt szolgálta, hogy a közrendűeket „a helyükön” tartsák, és megőrizték a status quo-t az uralkodók és alattvalók között. A minden koreai neokonfuciánus indoktrinálására irányuló politika természetesen

csak részlegesen lehetett sikeres az alsóbb osztályok írástudatlan tagjai körében, akiket elsősorban az életben maradás foglalkoztatott, nem pedig olyan felfogások magukévá tétele, amelyeknek éppen az volt a céljuk, hogy őket szegénységben és passzivitásban tartsák.

A konfucianizmus bírálói azt állítják, hogy a formalizmusra, a bürokráciára és az elméleti vitákra helyezett túlzott hangsúlyai olyan mértékben lebénították a gazdaságot, hogy több mint kétezer év leforgása alatt igen csekély gazdasági fejlődés ment vége Koreában. Sang Yun Hyon történész még konkrétabban fogalmaz a neokonfucianizmus kritikájában. „A koreai konfucianizmus története” (History of Korean Confucianism, Szöul, Minuunsogwan) című könyvében azt írja, hogy a neokonfucianizmust a Csoszon korszakban igen sok negatív elem terhelte, amelyek közül egyesek még ma is éreztetik hatásukat Koreában. Hyon a Csoszon-korszak konfucianizmusában fellelt negatív elemek közé sorolja a lakájmentalitást (először Kína, később pedig a Nyugat irányában), az alárendelődést, a családközpontú pártoskodást, az osztályhovatartozás szerinti diszkriminációt, a hatalom birtokosainak felmagasztalását, az ipari fejlődés hátráltatását, a katonai erények lenézését, a gátlástalan törekvést magasabb státusz és közmegbecsülés elérésére, valamint az inkább a múlt, mint a jövő felé orientálódást.

A Csoszon-éra konfucionizmusának számos nyilvánvaló gyengesége, fogyatéka és irracionális vonása mellett Konfuciusz eredeti bölcsességének jelentős része még ma is érvényes. Konfuciusz többek között azt tanította, hogy a békéhez és a rendhez vezető út egy társadalomban nem az emberek viselkedését szabályozó törvények betartatásán, hanem az elégedetlenség és az erőszak forrásainak kiküszöbölésén keresztül vezet. Hirdette továbbá az önfegyelmet, a jó magaviselet és az oktatás jó hatásait, valamint a jó zene, a jóakarát, a kedvesség, a vendégszeretet és mindazon tulajdonságok majdnem csodálatos hatásait, amelyeket általában kíváncsnak és bámulatosnak tartanak.

A konfucianizmus valószínűleg legpozitívabb aspektusa az oktatásra helyezett hangsúly volt. A koreaiak (és más ázsiaiak a konfucianus régióban) még ma is az oktatás számára biztosítják a lehető legmagasabb prioritást, és ez beválik. A mai koreaiak és más ázsiaiak tudományos eredményei döntő szerepet játszanak Koreának és más ázsiai országoknak az ipari országok első soraiba való beemelésében. A konfucianizmus többé már nem Korea hivatalos társadalmi ideológiája, és a fiatal generációk nem nevelik többé gyermekeiket tudatosan dogmáinak a betartására. A konfucianus gondolkodásmód és viselkedés

azonban olyannyira hozzátartozik a kultúrájukhoz, hogy természetes módon felszívódva mindennapi életmódjuk részévé válik.

A konfucianus világlátás és magatartás nem tudatos választás kérdése a legtöbb koreai számára. A konfucianizmus volt egész kultúrájuk elsődleges alapja olyan sok generáción keresztül, hogy az egyetlen viselkedési móddá vált, amit ismertek, és szinte automatikusan éltek vele. A hagyományos értékeket, amelyek szemben állnak az individualizmussal és az egyéni választási szabadsággal, ma gyakran érik bírálatok, és a fiatalabb koreaiak gyakran bizonyos mértékig figyelmen kívül is hagyják őket, de a több mint ezer éves kondicionálás hatásai nem úzhatók ki teljes mértékben a kultúrából egy-két generáció leforgása alatt.

Korea konfucianus szellemű kultúrája nem teljes egészében származik közvetlenül Kínából. Az országnak megvoltak a maga nagy bölcsei is, akik közül tizenhatalman a szöuli nemzeti konfucianus templom kriptájában vannak eltemetve. Közülük a legkorábbi, Chon Sol a hetedik században élt, az utolsó, Se Chae Pak pedig 1631 és 1695 között. Ezek előtt a bölcsök előtt – csakúgy, mint Konfuciusz előtt is – még ma is tisztelegnek a *sokchon* (sohk-chohn) szertartások elvégzésével. A *sokchon* kifejezés szó szerint „italáldozat bemutatását” jelenti, és a Konfuciusz és a többi konfucianus bölcs arcképei előtt bemutatott szertartásos étel- és italáldozatokra utal.

Május első vasárnapján I Szonggje tábornok és a nemes I család leszármazottai, akik 1392-től 1910-ig Korea uralkodói voltak, összegyűlnek a Chongmyo Shrine szentélynél Szöulban, ahol őseik el vannak temetve, hogy a *sokchon* szertartás elvégzésével tisztelegjenek elődeik és Ázsia legnagyobb bölcse előtt.

A mai Koreában több száz *hjang gyo* (h'yahng g'yoh) elnevezésű „magánakadémia” működik, amelyekben a fiatalokat a hagyományos konfucianus értékekre és magaviseletre tanítják, valamint ezek értelmezésére és lehetséges alkalmazására a modern társadalomban.

Kongpyong (kohng-p'yong) – A „tisztesség” koreai felfogása

A Koreában 1392-től egészen a modern időkig uralkodó szerepet játszó konfucianus ideológia az emberek örökös egyenlőtlenségén alapult, és teljes mértékig alátámasztotta a társadalom hierarchikus berendezkedését. A koreai társadalmi piramis csúcsán a király állt, utána

következtek a királyi család tagjai, az udvari miniszterek, és így tovább lefelé a közrendűekig és a legalacsonyabb osztályokig.

Ebben a rendszerben a *kongpyong* (kohng-p'yong), a „tisztesség” sem erkölcsi, sem jogszabályi előírásként nem létezett – vagy legalábbis e fogalom nyugati értelmezése szerint nem létezett. A tisztesség nyugati fogalma természetesen az egyenlőség alapelvein alapszik, amit a koreai nyelvben *pyongdung* (p'yong-duung) szóval jelölnek, és ami szöges ellentétben áll az ideális társadalmi kapcsolatok konfuciánus felfogásával. A koreai nemesség, az úgynevezett *jangban* (yahng-bahn) osztály tagjai önmagukat eredendően felsőbbrendűnek tartották az alsóbb osztályokba tartozóknál, és kétségkívül teljesen helyénvalónak tartották azt, ahogyan a közrendűeket kezelték, mivel a köztük fennálló viszonyokat eleve elrendeltnek tekintették és úgy vélték, hogy azokat a menynek szentesítették.

Az iparosítás és az urbanizáció különösen az 1960-as évektől kezdve gyökeresen megváltoztatta a koreai bürokraták és kormányzati tisztviselők társadalmi státuszát, akiket nem látják többé a mennyek, sőt a nagyközönség kizárólagos képviselőinek sem. Míg a koreaiak túlnyomó többsége olyan kormányt részesít előnyben, amely elég erős a rend és a stabilitás fenntartásához, a kormány egyes tagjairól alkotott véleményük – különösen a legmagasabb pozíciókat elfoglaló személyek esetében – kiábrándult, vagy akár kifejezetten elmarasztaló is lehet. Nagyon is tisztában vannak azzal, hogy a politikusok és a bürokraták a történelmi múltban is arra használták fel pozíciójukat, hogy saját magukat és családjukat gazdaggá tegyék, és az efféle kapzsiságot természetesen zokon veszik.

A tisztesség nyugati felfogása is teret nyer ma Koreában, de még korántsem tekinthető a normának. Általában még ma is a hierarchikus perspektívából értelmezik – és úgy is gyakorolják –, miszerint a társadalmi osztály, a státusz és a hatalom elsőbbséget élvez az egyenlőség univerzális elvével szemben. Személyes alapon azonban, például a családokon belül a férjek és feleségek közötti viszony tekintetében úgy változik a helyzet, hogy minél fiatalabbak és minél magasabb szinten képzettek a házastársak, annál valószínűbb, hogy a kapcsolatuk legalábbis részben az egyenlőségen és a tisztességen fog alapulni. A férj totális uralma a felesége fölött olyasmivé kezd válni, ami már a múlthoz tartozik. Az 1960 után született koreaiak nem fogadják el többé, hogy szüleik parancsait kérdés nélkül kell követniük, és a legtöbben közülük ezt már nem is teszik meg.

Nemzetközi kapcsolataikban a koreaiak általában a hagyományos koreai értelmezés szerint fogják fel a *kongpyong*-ot, nem pedig a tisztesség nyugati értelmében. Ez annyit jelent, hogy Korea nemzetközi üzleti, kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatainak minden esetben összhangban kell állniuk a saját kulturális értékeikkel és a tisztességre vonatkozó nézeteikkel, vagyis gyakran összeütközésbe kerülnek a tisztesség nyugati felfogásával.

A koreaiak szerint nem tisztességes és erkölcsileg nem helyes az Egyesült Államok és más nagyobb és gazdagabb országok részéről, ha egyenlő kereskedelmi jogokat követelnek maguknak Koreával, mivel Korea kis ország kevés természeti erőforrással, és nem lenne szabad elvárni tőle, hogy egyenlő feltételek mellett szálljon versenybe a nagyokkal. A kisebb koreai vállalatok vezetői – ugyanebből a megfontolásból – nem tartják tisztességesnek vagy jogosnak, hogy külföldi nagyvállalatok egyenlő alapokon állva kössenek szerződéseket velük. A tisztesség a koreaiak szemében nem abszolút elv, hanem a körülményektől függően viszonylagosan értelmezendő. Az ő nézőpontjukból tekintve a *kongpyong*-ról alkotott felfogásuk nemcsak erkölcsileg helyes és ennélfogva igazságos, hanem egyszersmind demokratikus is.

Kongson (kohng-sohn) – Udvariasság és moralitás

A koreaiak – hasonlóan a japánokhoz – hosszú ideje híresek kifinomult etikettjükéről és túlzott udvariasságukról, amivel barátaikat és vendégeiket kezelik. Mindazonáltal – szintén hasonlóan a japánokhoz – szelektíven élnek a kongson, az „udvariasság” erényeivel. Közben kevés olyan külföldi akad, aki egy pár napnál többet eltölt Koreában anélkül, hogy ne tenne rá mély benyomást a koreaiak rendkívüli udvariassága, és ugyanakkor hasonló megdöbbenést ne váltanának ki belőle a más alkalmakkor tapasztalt rendkívüli udvariatlanság megnyilvánulásai.

Az újonnan érkezettek valószínűleg akkor találkoznak a leggyakrabban a koreai gorombaság égbekiáltó eseteivel, amikor leintenek egy taxit az utcán a csúcsforgalomban, és egy vagy akár több ember – általában férfiak – elébük tolazkodnak és elviszik előlük a taxit.

A koreaiak viselkedésének ez a kettős jellege a hagyományos kultúra alapján alakult ki: míg a nyugatiakat általában arra nevelik, hogy udvariasak legyenek mindenkivel, különösen az idege-

nekkel szemben, a koreaiakat éppen arra szoktatták rá, hogy az idegenekről ne is vegyenek tudomást, és csak a barátaikkal és ismerőseikkel szemben legyenek udvariasak. A koreaiak hagyományosan nem figyeltek oda az idegenekre, mivel azok jelenlétének tudomásul vétele együtt járt azzal, hogy meg kellett terhelniük magukat számos nem kívánatos, sőt néha veszélyes kötelezettséggel. Az idegenek tudomásul vétele annyit jelentett, hogy azokat is a státuszuknak megfelelő módon kell kezelniük, néha étellel és itallal kell kínálniuk őket, és később segíteniük is kell nekik, ha bajba kerülnek – csupa olyan dolog hárulhat tehát rájuk, ami az eleve nehéz életet még nehezebbé teszi.

Egy alacsonyabb pozíciójú személy számára kapcsolatba kerülni valakivel, aki nála feljebb helyezkedik el a hierarchiában, főként olyankor, amikor konkrétan nem is volt vele dolga, mindennapi körülmények között nem csupán elképzelhetetlen volt, hanem különösen kockázatos is lehetett, ha ez a helyzet véletlenszerűen adódott. Ha a magasabb rangú személy történetesen arrogáns és könnyörtelen volt, ennek igen komoly következményei lehettek.

Nem csupán az a gondolat volt elgondolhatatlan egy felsőbb osztálybeli koreai számára, hogy alkalmi kapcsolatot létesítsen egy alacsonyabb státuszú személlyel, hanem a precízen előírt és szigorúan betartatott alá- és fölérendeltségi társadalmi rendszer, amelyben a koreaiak éltek, gyakorlatilag áthághatatlan gátakat emelt az elé, hogy szabadon kapcsolatot teremtsenek a kívülállókkal. Csakis a saját családjukban és közösségi csoportjaikban érezhették magukat biztonságban.

A koreaiak viselkedése idegenekkel szemben és általában a nyilvánosság előtt változóban van, ahogy a hagyományos etikett előírásai gyengülnek, ezek a változások azonban lassúak, és az illető személyek képzettségi szintjétől és társadalmi háttérétől függenek. Minél magasabbban képzett valaki Koreában – s ez kivétel nélkül mindig azt jelenti, hogy már több nyugati vagy más külföldi hatásnak volt kitéve –, annál nagyobb valószínűséggel fogja elfogadható szintű udvariassággal kezelni az idegeneket is.

Úgy tűnik továbbá, hogy a koreaiak akkor udvariasabbak az idege-
nekkal – más koreaiakkal és külföldiekkel szemben egyaránt –, amikor első osztályú szállodákban, éttermekben, irodaépületekben vagy vonatokon és más közlekedési eszközökön találkoznak velük, talán azért, mert maga a hely eleve biztosít valami közösnek tekinthető közegét számukra, ami semleges és nem fenyegető. A lényeg itt a kongson megléte vagy hiánya szempontjából az illető személyek kö-

zötti kapcsolattól függ. Ha nincs köztük kapcsolat, a más koreaiakat és külföldieket egyaránt „senki”-ként lehet kezelni, más szóval szabad nem tudomást venni róluk.

Az idegenek semmibe vételének, illetve a velük kapcsolatos óvatosság hagyományos szokásainak ellenére sok koreai igen nagyfokú jóakarattal viszonyul általában a nyugatiakhoz, és igen udvarias és segítőkész azokkal szemben, akikkel személyesen találkozik. A koreaiak által a külföldiekre is automatikusan kiterjesztett jóakarat abból a tényből ered, hogy azok nem koreaiak, és a koreaiaknak éppen ezért nem kell aggodniuk a viszonylagos társadalmi rangkülönbségek és a speciális etikett vagy a rájuk háruló nem kívánatos kötelezettségek miatt. A külföldiekkel szemben tanúsított koreai viselkedés egy másik aspektusát az jelenti, hogy a külföldiek automatikusan a „vendég” kategóriába esnek, ami kötelezi a koreaiakat arra, hogy különös udvariassággal bánjanak velük. A külföldiek részéről általában a koreaiak udvarias üdvözlése is elegendő olyan kapcsolat létesítéséhez, ami barátságos választ eredményez.

Körülbelül az egyedüli olyan alkalom, amikor a koreaiak udvariassága a külföldiek irányában nem mindig érvényesül, akkor adódik, amikor a férfiak taxik leintésére törekedve versengenek egymással az utcán, főleg ha esik az eső vagy havazik. A külföldi nők irányában azonban a legtöbb koreai férfi, különösen a fiatalok előzékenyek és segítőkészek – és a régi szabály, ami nem engedte meg, hogy külföldi nők maguk vezessék az autójukat, mára feledésbe ment. Ennek a változásnak az egyik oka az, hogy a városokban egyre több és több utca-névtábla és közlekedési jelzőtábla jelenik meg latin betűkkel is, amit a külföldiek el tudnak olvasni.

Kosa (koh-sa) – A jó szellemek

Amikor Korea körülbelül négyezer évvel ezelőtt a történelem színpadára lépett, a *musokchi* (muu-soak-chee), vagyis a „sámánizmus” felfogása szerint a világot jó és rossz szellemek népesítették be. A nép ekkor már hosszabb ideje uralkodó vallási és politikai ideológiájaként intézményesített sámánizmus szertartásaival ezeket meg lehetett idézni, és a szellemek befolyásolhatók is voltak. A buddhizmus és a konfucianizmus koreai megjelenését követően azonban – a negyedik és a hatodik század között – a félszigeten ala-

kult királyságok kormányzatai megkíséreltek elszakadni a sámánizmustól ezeknek az új filozófiáknak a kedvéért.

1392-ben az újonnan megalapított Csoszon-dinasztia a *yukyo*-t (Yuu-k'yoe), a „konfucianizmust” választotta hivatalos állami ideológiájául és azt vallási jellegű kultusszá téve a sámánizmust meghagyta nem hivatalos népi hiedelemrendszerként. A sámánizmus azonban fennmaradt, és még ma is fontos szerepet játszik a koreai életben.

A sámánizmus mindmáig folytatódó befolyásának és fontosságának legszembetűnőbb megnyilvánulásai a koreai életben a *kosa* (koh-sa) elnevezésű „sámánista” szertartások elvégzése új vállalkozások megindításakor, különösen új családi otthonok, új középületek, gyorsforgalmi utak, vasútvonalak stb. megépítésének kezdetén. Az új irodák és más üzleti funkciójú létesítmények megnyitása szintén általában együtt jár egy *kosa* szertartással, melynek célja a megfelelő szellemek áldásának elnyerése.

A *kosa* körébe tartozó szertartások skálája a csupán néhány ember részvételével zajló kisebb ceremóniáktól a több száz embert mozgósító nagyszabású összejövetelekig terjed. Egyes idősebb, hagyományos szellemű háziasszonyok évente egyszer-kétszer az otthonukban is tartanak *kosa* szertartásokat, a különféle „házi szellemek” jóindulatának elnyerésére. A nagyvállalatok is rendszeresen tartanak nagyszabású *kosa* eseményeket, amelyeken részt vesznek a vállalat dolgozói, üzleti partnerei és további nagyon fontos személyek. A *kosa* ceremóniák elengedhetetlen tartozéka az evés-ivás is. A jó szerencsét jelképező disznófej gyakran kerül a főasztal közepére. A nagyobb *kosa* ünnepélyeken hivatásos szórakoztatók is fellépnek.

A leggyakoribb sámánista szertartás ma Koreában valószínűleg az úgynevezett vállalati *kosa*, ami speciális ételáldozatok felajánlását foglalja magában különféle istenek vagy szellemek számára a balszerencse megelőzése és a jó szerencse, illetve a jólét biztosítása végett. A vállalati *kosa* megtartására akkor kerül sor, amikor új irodákat vagy új üzemet nyitnak meg, bonyolult új berendezéseket helyeznek üzembe, és így tovább. Egyes vállalatok rutinszerű szokásként évente tartanak *kosa* szertartásokat csupán azért, hogy a szellemekhez fűződő kapcsolataik a jó oldalon maradjanak.

Egy tipikus vállalati *kosa* megrendezése gyakran az elnök vagy a vezérigazgató feleségének a feladata. Ilyenkor nagy asztalokat raknak meg hagyományos ételekkel, rizstésztaival, gyümölccsel, dió- és mogyorófélékkel, párolt disznófejjel, rizsborral stb. A rangidős asszisztens gyertyákat és füstölőket gyújt meg, majd kétszer meghajol a

többi résztvevő előtt. Azok viszonozzák a meghajlást. A nyilvánosság előtt elmondott imádságok vagy beszédek általában nem hangzanak el ilyenkor, s a rövid, csendes szertartás után az ételt kis dobozokba rakják és átadják a dolgozóknak, hogy vigyék haza.

Egyes koreaiak ma is komolyan veszik a *kosa* szertartásokat és súlyt helyeznek arra, hogy megtisztítsák lelküket és testüket már több nappal vagy akár több héttel a szertartáson való részvételük előtt. Mások ezeket kellemes szünetnek, változatosságnak tekintik, ami megszakítja a rendszeres rutinmunkát. A *kosa* szertartások rendezésének szokását számos Koreában működő külföldi vállalat is átvette speciális események alkalmából, egyes esetekben olyan eseményeket is ideértve, amelyeket a saját országukban szoktak megünnepelni. Az ilyen szertartásokat kezdeményező külföldi vállalatvezetők úgy okoskodnak, hogy ezek senkinek sem ártanak, de nekik a segítségükre lehetnek, és értékes hozzájárulásnak tekintik őket koreai partnerkapcsolataik erősítéséhez.

Kukche k'yolhon (kuuk-cheh k'yohl-hohn) – Vegyes házasságok

A koreai kultúra – hasonlóan Ázsia konfuciánus régiójának más kultúráihoz – faji és kulturális szempontból egyaránt mindig is erősen kirekesztő jellegű volt, szinte a megszállottságig hangsúlyozva különállását. Alapjában véve ez annyit jelentett, hogy aki nem koreai-ként született és nem Koreában nevelkedett fel, az egyszerűen nem válhatott koreaivá semmilyen körülmények között. Szélesebb értelemben véve ez a faji és nemzeti szempontból egyaránt érvényesülő exkluzivitás azzal járt, hogy a nem-koreaiakat mindig kívülállónak tekintették és úgy is kezelték, még akkor is, ha Koreában születtek és ott nevelkedtek fel, csak koreaiul beszéltek, és sohasem jártak sehol másutt.

Ez a koreaiakra hagyományosan jellemző exkluzivitás a konfuciánus családi rendszerből ered, amelyben a szülők és gyermekeik közötti kapcsolat megváltoztathatatlan, diktatórikus alá- és fölérendelődési hierarchikus berendezkedésen alapult. Ugyanilyen fontos aspektusa volt a koreai családi rendszernek az is, hogy megkívánta az egyes családtagoktól saját egyéniségük beolvasztását a családi egységbe. A feleségektől és a gyermekektől megkövetelték a háztartás legidősebb férfitagjának való feltétel nélküli engedelmisséget.

A házasság rendkívül fontos dolog volt, ami a magcsaládon kívül a legközelebbi rokonságot is érintette. A házasságok előre elrendezettek voltak, és az új pár életét továbbra is a vőlegény szülei tartották ellenőrzésük alatt. Más szóval, a házasságok nem két egyénnek egy új, elkülönülő társadalmi egységgé való önálló egyesülését jelentették, hanem csupán kiterjesztései voltak a már meglévő családoknak, ami mélyreható társadalmi, politikai és gazdasági következményekkel járt. A fiatalasszonyok gyakorlatilag anyósuk szolgálóivá váltak, az új férjek pedig apjuk engedelmes fiai maradtak, kiszolgáltatva apjuk kénye-kedvének.

A koreai családi kultúra gyakorlatilag elképzelhetetlenné tette egy fiú vagy lány számára, hogy ő maga válassza ki a házastársát. A szülőktől még inkább távol állt még a gondolata is annak, hogy elrendezzék vagy jóváhagyják gyermekük házasságkötését bárkivel, aki nem koreai. Ez a társadalmi környezet volt jellemző Koreában a második világháború végén, 1945-ben, amikor Észak-Korea a Szovjetunió által támogatott kommunisták kezére került. A gazdaságot gyakorlatilag lerombolta a háború. A koreai férfiak százazreit rabszolgaként erőszakkal Japánba hurcolták. Még nagyobb részüket kényszerítették a japán hadseregben való szolgálatra, akik azután elpusztultak a harcok során. Ez fiatal koreai nők százazreit fosztotta meg a házasság kilátásaitól.

A háború befejezésekor fiatal amerikai férfiak, katonák és civilek özönlöttek be Koreába tízezer számára, hogy elősegítsék a japán megszálló erők visszaköltöztetését Japánba, és segítséget nyújtsanak az ország helyreállításában.

Ezek közül a férfiak közül sokan heteken belül „összebarátkoztak” a fiatal koreai nőkkel. Az első *kukche kyolhon* (kuuk-cheh k'yohl-hohn), vagyis vegyes házasságok megkötésére a következő évben került sor.

1950-ben az észak-koreai erők behatoltak Dél-Koreába és megkísérelték az ország kommunista uralom alatti egyesítését. Ez a háború, amely 1953-ban patthelyzettel ért véget, még nagyobb pusztítást hozott magával Korea és a koreai családok számára, és oda vezetett, hogy az amerikai és szövetséges csapatokban szolgáló fiatal katonák és polgári személyek száma Koreában több százezerre duzzadt. Röviddel a koreai háború befejeződése után a külföldi férfiak és koreai nők közötti *kukche k'yolhon* meglehetősen gyakorivá vált, és az újonnan összeházasodott párok nagy része néhány hónapon vagy egy-két éven belül a férj hazájába költözött.

Ezekben a nemzetközi házasságokban kivétel nélkül mindig a feleség volt az, akitől megkövetelték az alkalmazkodást egy számára tel-

jesen új életstílushoz. Nagyon sok ilyen házasság azért ment tönkre, mert a kulturális különbségek egyszerűen túl nagyok voltak. Mások azért bomlottak fel, mert mihelyt visszatértek hazájukba, a külföldi férfiak elkötelezettsége koreai feleségük iránt – ami gyakran inkább csak szexuális, mint mélyebb érzelmi kapcsolatot jelentett – megcsappant, és más kapcsolatok után néztek. Minél kevésbé képzett és minél fargatlanabb volt a férfi, annál nagyobb valószínűséggel bomlott fel rövid időn belül a koreai nővel kötött házassága.

Az évek múlásával egyre több ilyen vegyes házaspár telepedett le Koreában is hosszabb időre, akik állandó koreai lakosokká váltak – ilyen esetekben a külföldi partnernek kellett egy számára teljesen újfajta kihívással szembenéznie. Ahogy a háború szörnyűségei és problémái elhalványulóban voltak és a rend bizonyos mértékig kezdett visszatérni Koreába, a *kukche k'yolhon* iránti hagyományos elitélő attitűd újfent megvetette a lábát a társadalomban. A kevert fajú párok a nyilvánosság előtt gyakran sértő megjegyzéseknek és inzultusoknak voltak kitéve. Az ilyen párok gyermekei gyakran még bonyolultabb és a fejlődésüket is veszélyeztető módokon szenvedtek el különböző sérelmeket. A koreai gyermekek ugratásainak és gúnyolódásának céltáblái lettek, és gyakran hűvösen kezelték őket a felnőtt külföldiek is – ez a fajta diszkrimináció a kevert vérvonalak tekintetében a múltban szinte mindenütt megjelent a világ különböző társadalmaiban. A nyilvánvaló faji és kulturális különbségek és konfliktusok sokakat érintettek hátrányosan a gyermekek közül a saját otthonukban is. Egyesek közülük csupán koreaiul tudtak beszélni, míg külföldi apjuk csak angolul tudott.

Az egyedi kivételek az ilyen diszfunkcionális családok közül általában azok voltak, amelyekben a férj és a feleség egyaránt jól képzett volt, mindketten univerzális értékeket vallottak magukénak, amelyeket tovább is adtak gyermekeiknek, és elég jómódúak voltak ahhoz, hogy az életszínvonaluk révén felülemelkedhessenek a kicsinyes diszkrimináció nagy részén, ami többnyire sújtotta a „másság” körébe tartozó embereket. (Még 1997-ben is előfordult, hogy a szülői metróban verekedés robbant ki egy kevert fajú házaspárra tett sértő megjegyzés következtében.)

A vegyes párok Koreában a faji és kulturális diszkrimináción túlmenően a rokonaikhoz fűződő viszonyukat érintő problémákkal is szembe kerültek. A külföldi férjek nagyon hamar megtanulták, hogy nemcsak feleséget, hanem egy egész családot is szereztek maguknak, ami elvárta tőlük, hogy legalábbis részben úgy viselkedjenek, mint egy koreai vő. A koreai családok szoros összetartozása és mindazok a kö-

A házasság rendkívül fontos dolog volt, ami a magcsaládon kívül a legközelebbi rokonságot is érintette. A házasságok előre elrendezettek voltak, és az új pár életét továbbra is a vőlegény szülei tartották ellenőrzésük alatt. Más szóval, a házasságok nem két egyénnek egy új, elkülönülő társadalmi egységgé való önálló egyesülését jelentették, hanem csupán kiterjesztései voltak a már meglévő családoknak; ami mélyreható társadalmi, politikai és gazdasági következményekkel járt. A fiatalasszonyok gyakorlatilag anyósuk szolgálóivá váltak, az új férjek pedig apjuk engedelmes fiai maradtak, kiszolgáltatva apjuk kénye-kedvének.

A koreai családi kultúra gyakorlatilag elképzelhetetlenné tette egy fiú vagy lány számára, hogy ő maga válassza ki a házastársát. A szülőktől még inkább távol állt még a gondolata is annak, hogy elrendezzék vagy jóváhagyják gyermekük házasságkötését bárkivel, aki nem koreai. Ez a társadalmi környezet volt jellemző Koreában a második világháború végén, 1945-ben, amikor Észak-Korea a Szovjetunió által támogatott kommunisták kezére került. A gazdaságot gyakorlatilag lerombolta a háború. A koreai férfiak százazreit rabszolgaként erőszakkal Japánba hurcolták. Még nagyobb részüket kényszerítették a japán hadseregben való szolgálatra, akik azután elpusztultak a harcok során. Ez fiatal koreai nők százazreit fosztotta meg a házasság kilátásaitól.

A háború befejezésekor fiatal amerikai férfiak, katonák és civilek özönlöttek be Koreába tízezer számra, hogy elősegítsék a japán megszálló erők visszaköltöztetését Japánba, és segítséget nyújtsanak az ország helyreállításában.

Ezek közül a férfiak közül sokan heteken belül „összebarátkoztak” a fiatal koreai nőkkel. Az első *kukche k'yolhon* (kuuk-cheh k'yohl-hohn), vagyis vegyes házasságok megkötésére a következő évben került sor.

1950-ben az észak-koreai erők behatoltak Dél-Koreába és megkísérelték az ország kommunista uralom alatti egyesítését. Ez a háború, amely 1953-ban patthelyzettel ért véget, még nagyobb pusztítást hozott magával Korea és a koreai családok számára, és oda vezetett, hogy az amerikai és szövetséges csapatokban szolgáló fiatal katonák és polgári személyek száma Koreában több százezerre duzzadt. Röviddel a koreai háború befejeződése után a külföldi férfiak és koreai nők közötti *kukche k'yolhon* meglehetősen gyakorivá vált, és az újonnan összeházasodott párok nagy része néhány hónapon vagy egy-két éven belül a férj hazájába költözött.

Ezekben a nemzetközi házasságokban kivétel nélkül mindig a feleség volt az, akitől megkövetelték az alkalmazkodást egy számára tel-

jesen új életstílushoz. Nagyon sok ilyen házasság azért ment tönkre, mert a kulturális különbségek egyszerűen túl nagyok voltak. Mások azért bomlottak fel, mert mihelyt visszatértek hazájukba, a külföldi férfiak elkötelezettsége koreai feleségük iránt – ami gyakran inkább csak szexuális, mint mélyebb érzelmi kapcsolatot jelentett – megcsappant, és más kapcsolatok után néztek. Minél kevésbé képzett és minél faragatlanabb volt a férfi, annál nagyobb valószínűséggel bomlott fel rövid időn belül a koreai nővel kötött házassága.

Az évek múlásával egyre több ilyen vegyes házaspár telepedett le Koreában is hosszabb időre, akik állandó koreai lakosokká váltak – ilyen esetekben a külföldi partnernek kellett egy számára teljesen újfajta kihívással szembenéznie. Ahogy a háború szörnyűségei és problémái elhalványulóban voltak és a rend bizonyos mértékig kezdett visszatérni Koreába, a *kukche k'yolhon* iránti hagyományos elitélő attitűd újfent megvetette a lábát a társadalomban. A kevert fajú párok a nyilvánosság előtt gyakran sértő megjegyzéseknek és inzultusoknak voltak kitéve. Az ilyen párok gyermekei gyakran még bonyolultabb és a fejlődésüket is veszélyeztető módokon szenvedtek el különböző sérelmeket. A koreai gyermekek ugratásainak és gúnyolódásának céltáblái lettek, és gyakran hűvösen kezelték őket a felnőtt külföldiek is – ez a fajta diszkrimináció a kevert vérvonalak tekintetében a múltban szinte mindenütt megjelent a világ különböző társadalmában. A nyilvánvaló faji és kulturális különbségek és konfliktusok sokakat érintettek hátrányosan a gyermekek közül a saját otthonukban is. Egyesek közülük csupán koreaiul tudtak beszélni, míg külföldi apjuk csak angolul tudott.

Az egyedi kivételek az ilyen diszfunkcionális családok közül általában azok voltak, amelyekben a férj és a feleség egyaránt jól képzett volt, mindketten univerzális értékeket vallottak magukéinak, amelyeket tovább is adtak gyermekeiknek, és elég jómódúak voltak ahhoz, hogy az életszínvonaluk révén felülemelkedhessenek a kicsinyes diszkrimináció nagy részén, ami többnyire sújtotta a „másság” körébe tartozó embereket. (Még 1997-ben is előfordult, hogy a szöuli metróban verekedés robbant ki egy kevert fajú házaspárra tett sértő megjegyzés következtében.)

A vegyes párok Koreában a faji és kulturális diszkrimináción túlmenően a rokonaikhoz fűződő viszonyukat érintő problémákkal is szembe kerültek. A külföldi férjek nagyon hamar megtanulták, hogy nemcsak feleséget, hanem egy egész családot is szereztek maguknak, ami elvárta tőlük, hogy legalábbis részben úgy viselkedjenek, mint egy koreai vő. A koreai családok szoros összetartozása és mindazok a kö-

telezettségek, amelyek a házasságból a férjre hárulnak, új, váratlan és néha súlyos terheket róttak a külföldi férjekre.

A koreai férfiakkal összeházasodott nyugati nők általában jobban jártak a férjük családjához fűződő kapcsolataikkal, mert a családok tőlük kevesebbet vártak el. Egy további tényező a nyugati nők és koreai férfiak házasságában az volt, hogy az érintett koreai férfiak rendszerint külföldi képzésben részesültek, folyékonyan beszéltek a feleségük nyelvét, és már hozzászoktak a nyugati stílusú élethez.

Ahogy Korea modernizálódott és fokozatosan egyre inkább kilépett a nemzetközi színpadra is, a *kukche k'yolbon*-ok száma tovább növekedett, de a koreai-nyugati párok elfogadása és az irányukban tanúsított tolerancia ezzel általában nem tartott lépést. A kivétel ez alól a szabály alól megint csak úgy foglалható össze, hogy minél magasabb társadalmi státuszúak és minél jobb anyagi szinten élnek az érintett személyek, annál kevesebb ellenállással találkoznak, amikor először bejelentik házassági szándékukat, és annál kevesebb diszkriminációval kell szembenéznük, miután összeházasodtak.

Egy koreai munkatársam, H. J. Chang megjegyezte, hogy a nemzetközi házasságok száma ténylegesen gyarapodik, de ezek többségét nyugati férfiak kötik koreai nőkkel, és még ma is ritkaság a nyugati nők házassága koreai férfiakkal.

Kukkajuui (kuuk-kah-juu-we) – Koreai nacionalizmus

Az *uri banguksaram* (uh-ree hahn-guuk-sah-rahm) kifejezés annyit jelent, hogy „mi koreaiak”, és ez már önmagában is hathatós figyelmeztetés azt illetően, hogy kulturális jelentéstartalmakkal erősen terhelt. Olyan kifejezés, amely megkülönbözteti a koreaiakat faji, kulturális, társadalmi, földrajzi, gazdasági és politikai szempontból is minden más néptől. Képletes értelemben azt fejezi ki, hogy „mi koreaiak különleges nép vagyunk”, gyakran azzal a további jelentésárral, hogy a koreaiak össze sem hasonlíthatók és nem téveszthetők össze más népekkel, és ezért másképpen kell kezelni őket.

Korea feljegyzett történelme hivatalosan az i. e. 2333. évben kezdődött, a koreai teremtmésmítosz szerint abban az évben, amikor a mennyek urának fia leszállt a földre, egy medvét nővé változtatott, és vele hált. A nő ezután egy fiúnak, Tangunnak adott életet, aki a koreai

faj és az első koreai nemzet alapítója lett. A koreai történelem egy prózaibb változata szerint az első koreai nemzet valószínűleg egyetlen, körülbelül 3000 főből álló törzs volt, akiknek az ősei a közép-ázsiai Altáj hegyvidék régiójából vándorolt Mongóliába és Mandzsúriába, majd onnan tovább a koreai félszigetre, és végül a Pekdu-hegység lejtőjén telepedett le, ahol ma a határvonal húzódik Észak-Korea és Északkelet-Kína között.

A mítosz úgy folytatódik, hogy a Tangun által alapított dinasztia 1200 évig uralkodott (i.e. 1122-ig), amikor az első Csoszun elnevezésű dinasztia váltotta fel, amely i.e. 108-ig maradt uralmon – e név jelentése „reggeli nyugalom”.

I.e. 109-ben Vu-Ti kínai császár megtámadta Koreát és egy évnyi heves csaták után uralma alá hajtotta a félszigeten élő törzsi királyságokat. A kínai uralom első évszázadában a számos törzsi állam három királysággá – a Kogurjo, Pekcse, és Silla királyságokká – olvadt össze, amelyek mindegyike Kína vazallus állama maradt egészen 314-ig, amikor a Kínában uralkodó dinasztia megbukott.

A következő háromszázegynéhány éven keresztül Kogurjo, Pekcse és Silla királysága is fennmaradt, a hetedik században Silla kínai segítséggel legyőzte Kogurjo és Pekcse királyságait, és létrehozta az első egyesített „koreai” államot. Ettől kezdve 1945-ig Korea népe egyetlen államban egyesült, ám több egymást váltó dinasztia uralma alatt – a Silla Királyság 910-ig, Korjo 1392-ig, az ezt követő Csoszon állam pedig 1910-ig maradt fenn.

Az attól való félelem, hogy Koreát bekebelezi Kína, Japán vagy valamilyen nyugati gyarmatosító hatalom, az 1870-es évek elejétől kezdve igen erős nacionalista érzelmek kialakulásához vezetett a koreaiak körében. Az ilyen érzelmek térnyerése (amit hathatósan támogattak a Koreában működő amerikai misszionáriusok is) 1896-ban létrejött egy *Tongnip Hyophoe* (tohng-neep h'yoap-oh-eh) elnevezésű „Függetlenségi Klub”, melynek célja a koreai kormányzat modernizálása és megerősítése volt annak érdekében, hogy Korea képes legyen megvédeni magát.

A Függetlenségi Klub egyik legaktívabb tagja egy Sung Man Yi nevű fiatal férfi volt, aki később Syngman Rhee néven nemzetközi ismertségre tett szert.²⁰ Rhee a híres I-klán tagja volt, amely megalapította a Csoszon-dinasztiát, 1875-ben született Szöulban, és egy amerikai misszionáriusok által vezetett iskolában (a Paejae fiúiskolában) végezte tanulmányait. A Függetlenségi Klub egyre naci-

²⁰ Magyar nyelvű források Li Szin Man néven említik – mivel Magyarországon ma már kevésbé ismert, itt az egyszerűség kedvéért a továbbiakban megtartom a szerző írásmódját. – A ford.

onalistább elveket hirdetett és olyan terveket fontolgatott, hogy a monarchiát köztársasági államformával fogja felváltani. A kormányzat elrendelte a Klub feloszlását. Amikor az megtagadta önmaga feloszlását, számos vezetőjét – köztük Rhee-t is – letartóztatták és bebörtönözték. Amikor Rhee kiszabadult a börtönből, már a japánok uralkodtak Koreában. Rhee az Egyesült Államokba emigrált és 1909-ben Hawaii-ban megalakította a Koreai Nemzeti Társaság (*Korean National Association*, koreaiul *Taeban Kungmin Hoe* [tie-hahn kuung-meen hoh-eh]) nevű egyesületet. A rákövetkező évben Japán annektálta Koreát és a Japán Birodalom részévé tette. A következő 35 év során Rhee az USA kormányánál és más külföldi hatalmakkal lobbizott annak érdekében, hogy Korea visszaszerezhesse szuverenitását.

Japán Koreát egyik tartományává téve tartotta uralma alatt a félszigetet egészen 1945-ig. Ebben az időszakban a japánok rendkívül nagy erőfeszítéseket tettek arra törekedve, hogy teljes mértékben eltöröljék a koreaiak nemzeti identitását, olyan módszereket alkalmazva erre, hogy kényszerítették a koreaiakat japán nevek felvételére, meg kellett tanulniuk japánul és csakis ezen a nyelven szólalhattak meg, önmagukat japánnak kellett tekinteniük, és hűségesnek kellett lenniük Japánhoz. Egy titkos mozgalom keretében, amelyet az „eljapánosítás” megakadályozására alapítottak, sok koreai tudós elkezdte hirdetni a *munbwa undong* (muun-whah uhn-dohng), vagyis a „kulturális nacionalizmus” programját, ami a koreai nyelv folyamatos használatát és a hagyományos koreai életmód fenntartását hangsúlyozta.

A japánok elnyomó uralma maga után vonta továbbá azt is, hogy számos koreai hazafi és tudós felhívást intézett az ország üzleti közösségéhez, hogy tegyék nemzeti céljá az önellátás elérését. Elgondolásuk szerint nem csupán minél több koreait kell ösztönözni arra, hogy lépjenek be az üzlet világába, hanem egyúttal meg is kell védeni a koreaiakat attól, hogy gazdasági értelemben is ki legyenek szolgáltatva japán uraiknak. E mozgalom legfőbb célja az volt, hogy a koreaiak lehetőleg csakis Koreában előállított termékeket vásároljanak és használjanak. Mint nemzeti gazdasági önellátási mozgalomnak volt továbbá egy spirituális eleme is. Vezetői úgy látták, hogy segítségével bátorítani lehet a koreaiakat a szegény elviselésére, amit a japán megszállás hozott rájuk.

Ez a program, amely „Koreai Termelési Mozgalom” néven vált ismertté, az első év során rendkívül sikeresnek bizonyult. Szószólói kiadtak egy havonta megjelenő magazint és irodákat nyitottak szerte az

országban. Korea japán közigazgatásának vezetői azonban nem engedélyezték a működését, és különböző lépéseket tettek kibontakozásának hátráltatására, és végül a mozgalom megszüntetésére.

Korea 1945-ben nyerte vissza szuverenitását, amikor Japán vereséget szenvedett az Egyesült Államoktól és szövetségeseitől. Korea déli részét amerikai, északi részét pedig szovjet csapatok szállták meg. Gyakorlatilag az összes koreai nacionalista, köztük a kommunisták is, akik a japán megszállás korszakában emigráltak, siettek vissza a hazájukba, elszánva magukat arra, hogy részt vesznek az új kormányzat megalakításában.

Miközben Korea a 38. szélességi fok mentén fel volt osztva az Egyesült Államok és a Szovjetunió között (ezt a határvonalat önkényesen állapította meg két amerikai főtiszt, Dean Rusk őrnagy és Charles H. Bonesteel ezredes, akik akkor Washingtonban tartózkodtak, és mindössze 30 percük volt a döntés meghozatalára, hogy hol legyen az elválasztó vonal), az Egyesült Államok és a szovjetek teljesen eltérő utat választottak a rend helyreállítására és a közigazgatás újjáépítésére a félsziget két felén.

Kim Ir Szen észak-koreai politikus, aki a kommunizmus híve lett, mialatt emigrációban élt a Szovjetunióban, és később partizánvezéreként harcolt a japán megszállócsapatok ellen, a szovjetek támogatásával az észak-koreai ideiglenes kormány vezetője lett (partizán-seregét érintetlenül megtartotta, és ő volt a legnépszerűbb vezető Északon). Gyors ütemben bevezetett számos politikai és földreformot, amelyek célja az országban körülbelül kétezer éven át uralkodott elit földbirtokosi és tudós-hivatalnoki osztály hatalmának teljes eltörlése volt. Gyakorlatilag kiirtotta a földbirtokos felső osztályt, annak uralmát kommunista katonai diktatúrával váltotta fel, továbbá államosította a kulcs-iparágakat, bevezette a nyolcórás munkanapot, létrehozott egy társadalombiztosítás rendszert, törvényen kívül helyezte az ágyasok tartását, a prostitúciót, a leánycsecsemők meggyilkolását, és elrendelte, hogy a nőknek a munkájukért ugyanolyan fizetséget kell kapniuk, mint a férfiaknak.

Az Egyesült Államok – a másik oldalon – hozzáfogott egy amerikai katonai kormányzat kiépítéséhez, amely az *U.S. Army Military Government in Korea (USAMGIK)* nevet kapta, és úgy döntött, hogy lehetővé teszi a háború előtti és a japán megszállás előtti korszak felsőosztálybeli politikusai és bürokratái számára a visszatérést a hatalomba. Ez a döntés katasztrofális hatásokkal járt Dél-Koreában, mivel a hatalomba visszatérő politikusok ugyanazt az autoriter szellemű,

visszaélésekkel terhes kormányzási stílust folytatták, ami Koreában a legrégebbi időktől fogva hagyományosnak számított, és ez megteremtette az alapot a következő évtizedek erőszakos lázadásai számára, amelyekben a diákok, a szakszervezetek és a parasztok vitték a vezető szerepet.

Az *USAMGIK* Washington jóváhagyásával úgy döntött, hogy a régi forradalmár Singman Rhee-t (régí nevén Sung Man Yi-t) teszi meg a dél-koreai kormány vezetőjévé, aki már a hetvenes éveiben járt. Rhee élete nagy részét az Egyesült Államokban töltötte, a Harvardon és Princetonban folytatta tanulmányait, folyékonyan beszélt angolul, és külsőségek tekintetében teljesen amerikanizálódott. E mögött a felszín mögött azonban a lelke mélyén a Cso szon-dinasztia napjaiból származó hagyományok híve volt, elitista autoriter vezető, aki ugyanolyan könyörtelennek bizonyult, mint számos elődje, akik megalapították Korea utolsó és leghosszabb ideig fennállt dinasztiáját és annak tagjaiként uralkodtak Korea fölött.

Amellett, hogy megengedték ugyanazoknak a tisztviselőknek és bürokratáknak a hivatalban maradását, akik kollaboráltak a japánokkal, az *USAMGIK* és Rhee visszaállított a szolgálatba több ezer koreai rendőrt, akiket a japánok képeztek ki, és velük tartottak a brutális japán megszállás idején. Rhee elfogadtatott továbbá egy „nemzetbiztonsági törvényt”, amely lehetővé tette számára, hogy legálisan elnyomjon mindenféle bírálatot és ellenállást a rezsimmel szemben.

Rhee irányításával a koreai hazafiak által a japán korszakban létrehozott kulturális nacionalizmus fogalmát integrálták a Dél-Koreában 1948-ban kikiáltott új Koreai Köztársaság politikai és gazdasági platformjaiba. Röviddel ezután a kommunista rezsim Észak-Koreában létrehozta a Koreai Népköztársaságot, és folytatta intenzív programját az észak-koreaiak indoktrinálására a kommunista nacionalizmus egy fanatikus változatával.

Dél-Koreában Rhee a tömeges letartóztatások, orgyilkosságok és vérfürdők eszközeinek felhasználásától sem riadt vissza egészen 1960-ig hatalmon tudott maradni, amikor az egész országra kiterjedő diáklázadások sorozata és végül az Egyesült Államok nyomása visszavonulásra kényszerítette. Kim Ir Szen Észak-Korea teljhatalmú diktátoraként egészen 1994-ben bekövetkezett haláláig maradt uralmon. Ma kevés név van a modern koreai történelemben, amelyek még vitatottabbá és hírhedtebbé váltak volna, mint a Sung Man Yi vagy Syngman Rhee (magyarosan: Li Szin Man) és Il Sung Kim (Kim Ir Szen).

A koreaiak ilyen változatos politikai történelmük ellenére is mindig rendelkeztek egyfajta mélyen rögzült közös faji és kulturális identitással, ami átlépte a mesterségesen létrehozott politikai határokat. Ezt a közös identitásérzést valójában a külföldi ellenségek ismételt támadásai is csak fokozták és erősítették. Még a félsziget 1945. évi „két királyságra” történő felosztását is csak egy újabb külső beavatkozásként fogták fel sokan, ami nem rázhatta meg a koreaiakat összekötő eltp-
hetetlen faji és kulturális kötelékeket.

1910 és 1945 között a japánok megkísérelték elszakítani ezeket a szálakat, de csak azt érték el vele, hogy még inkább megerősítették őket. Észak-Koreában a kommunista rezsim törekvései az észak-koreaiak kommunista bábokká való átformálására szintén kudarcot vallottak – csakúgy, mint ahogyan Mao-Ce Tungnak a kínaiak kommunista robotokká változtatására irányuló kísérletei sem jártak sikerrel. Észak- és Dél-Korea teljes politikai és gazdasági újraegyesítéséig még hosszú időnek kell eltelnie, de a mesterséges határok lebontásával a két ország népe úgy fog egymásba folyni, mint a víz.

A koreai *kukkajuu*, vagyis „nacionalizmus” sok szempontból jóval erősebb, mint az amerikaiak, ausztrálok, kanadaiak és a legtöbb európai nép nacionalizmusa. Ez utóbbiak nacionalizmusa a faji és kulturális különlegesség olyan abszolút értelemben való felfogásából nő ki, ami átnyúlik hatalmas földrajzi területeken és politikai határokon. Bárből válhat amerikai, ausztrál vagy kanadai, egyetlen külföldi sem válhat azonban koreaivá. Koreainak születni kell. Ezt az exkluzivitást, ami meghatározza a koreaiak észjárását, az életben maradáshoz szolgáló majdnem ötezer évnyi kondicionálás alakította ki bennük, egyfajta hajthatatlan lelki beállítódást eredményezve. Hasonlóan az izraeli zsidókhoz, ma a koreaiakban is megvan az elszánt akarat olyan erőssé válni, hogy meg tudják védeni magukat és soha többé ne válhassanak mások áldozataivá.

Az 1980-as években, amikor a koreaiak már elkezdték felfogni azt a gondolatot, hogy fontos gazdasági szereplővé váltak a világpiacon, és elkezdték megmutatni nemcsak gazdasági, hanem kulturális izmait is, a *munbwa undong* hirtelen nemzeti kérdéssé vált. A kulturális nacionalizmus gyakorlatilag váratlan újramegjelenése nagyrészt az amerikai kormánynak és az amerikai vállalatoknak tulajdonítható, amelyek elkezdtek politikai nyomást gyakorolni Koreára, hogy az ország nyissa meg kapuit az importcikkbeáramlása előtt. Ezek közül az erőfeszítések közül egyik sem volt vitatottabb, és egy sem ártott többet az amerikaiak Koreában kedvelt „nagy testvér” imázsának, mint

az a kampány, amivel az amerikai cigaretták behozatalának engedélyezésére igyekeztek kényszeríteni Koreát.

Ez az amerikai kampány arra készítette a koreai értelmiséget és a tőkéseket is, hogy ellenkampányt indítsanak, ami vonzónak bizonyult a koreaiak hazafiúi és nacionalista érzelmei számára. Az amerikai cigarettákat és az amerikai törekvéseket becsmérelő plakátok jelentek meg Korea szerte. Ettől kezdve a koreai kormányzat amerikai támogatását ellenző radikális diákok, akik a kormányt még mindig autoriternek és korruptnak tekintették, rendszeresen megragadtak minden alkalmat a Koreában megnyilvánuló amerikai befolyás elleni tüntetésre, amelyek csak újabb hangsúlyokat adtak hozzá a nacionalizmus máris túlzó formáihoz.

A koreaiakkal ma kapcsolatba kerülő külföldieknek nagyon ajánlatos mindig figyelembe venni a *kukkajuu* felfokozott érvényesülését Koreában.

Kunsa munhwa [kuun-sah muun-whah] – A katonai kultúra

Korea japán általi elfoglalása és annektálása idején (1910-1945) egy japán tudós megjegyezte, hogy a koreaiakat jobban érdekli a költészet és a művészet, mint a haditudományok, arra utalva, hogy ezért nem tudtak méltó ellenfelei lenni a katonai szellemű, agresszív japánoknak. A japán tudós megállapítása a koreaiak „nem-katonás” természetéről minden bizonnyal pontos volt abban az időszakban, amikor ezt a megállapítást tette. Amikor Japán 1910-ben annektálta Koreát, kevesebb mint ötezer közkatona és tiszt szolgált a koreai fegyveres erőknél.

Korea híres Három Királyságában, az i.e. 37 és 668 között virágzó Kogurjo, Pekcse és Silla államaiban családi klánok uralkodtak, amelyek katonai erővel tartották fenn politikai hatalmukat. A Silla királyságban, ami 668-ban sikeresen egyesítette az egész félszigetet a saját zászlaja alatt, a hivatásos harcosok egy örökletes csapatának tagjai – a híres *hwarang*-ök (whah-rahng), vagyis „virág-harcosok” – működtek katonai vezetőkként és egyúttal kormányzati tisztviselőkként, és ez a funkciójuk dinasztia váltásokon keresztül fennmaradt egészen a tizenkilencedik század végéig.

A közrendű koreaiak azonban – eltérően a kínaiaktól, japánoktól, mongoloktól és más észak- és kelet-ázsiaiaktól – nem voltak hagyo-

mányosan harcias szelleműek. Még a híres hwarang-harcosok is több időt töltöttek énekléssel és tánccal, mint amennyit a harcművészetek és a harc gyakorlására fordítottak. A régi koreai társadalomban az idő legnagyobb részében nem a katonai vezetők, hanem a tudós-hivatalnokok játszottak domináns szerepet. És miközben Korea királyságait gyakran feldúlták kisebb belső viszályok is, ezek a királyságok egy körülbelül hétszáz éves időszakban főleg egymással háborúztak a vezető szerep megszerzéséért. Ezeket a csatákat kicsiny elit csoportok vívták egymással, akik effektíve kiszorultak a hatalomból vagy ki karták terjeszteni ellenőrzésüket újabb területekre is, és önmaguk példáján keresztül nem utalhattak hitelesen a koreaiak természetére általában sem.

Noha a koreaiak időről időre úgy döntöttek, hogy megvédik magukat a külső behatolók ellen, nem fejlesztették ki a *kunsajuui* (kuhn-sah-juu-we), vagyis a militarizmus ideológiáját, és néhány alkalmi hős kivételével, akik megmentették a nemzetet valamely külső inváziótól, a katonákat nemigen tisztelték. A történészek a koreaiak békés természetét annak tulajdonítják, hogy a királyságok és a félsziget egésze elég kicsiny volt, és náluk jóval nagyobb és erősebb ellenségek vették körül. Nem volt igazán más elfogadható választásuk, mint hogy megtanulják, hogyan maradhatnak fenn anélkül, hogy a saját katonai erejükre támaszkodnának – ennek a választásnak azonban később igen komoly kihatásai voltak gazdaságukra és egész társadalmukra.

A tizenhatodik század végén (amikor egy koreai admirális megépítette a világ első páncélozott hadihajóját), a koreaiak – megint csak néhány figyelemreméltó kivételt leszámítva – nem is törekedtek aktívan katonai technológia kifejlesztésére, és nem hoztak létre megfelelő ipari bázist, melyre támaszkodva nagyobb katonai szervezeteket működtethettek volna vagy maguk is rátámadhattak volna szomszédjaikra. Egyes kortárs koreai tudósok azt állítják, hogy mivel a militarizmus mindig is elsőrendű tényező volt a gazdasági fejlődésben, a koreaiak nem-militáns filozófiája megfosztotta őket az egyik leghatékonyabb gazdasági erőforrástól a népek történetében, és az egyik fő oka lett annak, hogy a gazdasági fejlődés Koreában nem következett be sokkal korábban.

A Csoszón-dinasztia uralmának (1392-1910) utolsó kétszázötven évében Korea Kínára támaszkodott határainak más szomszédjaitól való megvédésében, minek következtében az ország fegyveres erői annyira összezsugorodtak, hogy szinte már csak szimbolikus jelentőségük volt. Korea történetében a feudalizmus idején a közembereknek soha nem volt megengedve a fegyverviselés. A nemes ifjak, akik a múltban a

harcosok elit csapatait alkották, ekkor már inkább a konfuciánus klaszszikusok műveit tanulmányozták a közszolgálati hivatali vizsgákra való felkészülés során, melyek sikeres letételével felmentést kaphattak a katonai szolgálat alól – ugyanis a tekintélyhez, gazdagsághoz és hatalomhoz vezető út nem a hadseregben teljesített szolgálaton, hanem a kormányzati pozíciók betöltésén keresztül vezetett.

Az a nagy nyugalom azonban, amely ebben az időszakban rátelepedt Koreára, megtévesztő volt. A koreaiak csak akkor voltak békések és türelmes természetűek, amikor nem érte őket fenyegetés. Amikor bármely vélt vagy valódi veszély jelent meg a környezetükben, mindaz a harag, frusztráció és felgyülemlett düh, amit a politikai és társadalmi elnyomás generációkon keresztül visszafojtott bennük, a felszínre tört, és ekkor hihetetlen vadsággal és állhatatossággal voltak képesek küzdeni.

Az 1870-es éveket követően a japánok, valamint az angolok, franciák, oroszok, kínaiak és amerikaiak agresszív akciói drasztikus változásokat váltottak ki a koreaiak gondolkodásában és magatartásában. A militarizmus újbóli megjelenésének a koreai kultúrában maguk a japánok voltak a legfőbb katalizátorai. A félsziget japán gyarmati közigazgatása a huszadik század elejétől 1945-ig gyakorlatilag katonai műveletként valósult meg, mindazzal a brutalitással és terrorral, amiről a japán császári hadsereg hírhedt volt. Több százezer koreait besoroztak a japán hadseregbe és olyanfajta képzésnek vetettek alá, melynek eredményeként a japán katonákat egész Ázsiában félelem övezte.

A japánok ilyenfajta bánásmódjának egyik eredménye a harcias szellem felélesztése volt a koreaiakban, ami ekkor már körülbelül háromszáz éve szunnyadt – valójában már azóta, hogy a japánok 1592-ben, majd 1598-ban ismét behatoltak Koreába és megkísérelték elfoglalni és gyarmatosítani a félszigetet. A következő fontos esemény Koreában, ami hozzájárult annak megteremtéséhez, amire szociológusok és mások a *kunsa munhwa* (kuun-sah muun-whah), vagyis a „katonai kultúra” kifejezéssel utalnak, Észak-Korea kommunistává tétele volt a második világháború befejeződése után, ami 1950-ben Dél-Korea megtámadásához vezetett.

1945 és 1950 között Észak-Korea kommunista vezetői agymosást hajtottak végre az egész észak-koreai lakosság militarizálása érdekében. Az észak-koreai rezsim által jelentett állandó fenyegetés a koreai háború 1953. évi lezárulása után arra kényszerítette a dél-koreai vezetőket, hogy maguk is erős és elkötelezett hadsereget építsenek ki. Törvénnyel köteleztek minden fiatal koreai férfit minimum két és

fél éves aktív katonai szolgálatra, és a férfiaknak további húsz éven át rendelkezési állományban kellett maradniuk tartalékosként és a helyi milíciáknál.

A dél-koreai katonai vezetés, amelynek gyakorlatilag minden tagját a japánok képzették ki az 1930-as években, átvett több olyan módszert és eljárást, amelyeket korábban a japán császári hadsereg fejlesztett tökélyre. Ezek közé tartozott egy újonc-kiképzési program, amely olyan kemény és veszélyes volt, hogy a kiképzés során minden évben újoncok tucatjai haltak meg és ezrek szenvedtek sérüléseket. Az újoncok megfegyverzésére alkalmazott egyik módszer az volt, hogy kényszerítették őket a vízdékben tisztára nyalni a piszoárokat. A közfelháborodás ez ellen a rendszer ellen végül olyan erőssé vált, hogy a kiképzési programot megreformálták. Továbbra is olyan alapvető hatással volt azonban valamennyi besorozott újonc és a tisztek gondolkodására és viselkedésére, ami végül szembetűnő militáris színezettel itatta át az egész társadalmat.

A frissen besorozott újoncok kiképzése Koreában a múltban is igen kemény volt mindenféle normával mérve, és hozzájárult egyfajta megvesztegetési rendszer kialakulásához, ami egyes területeken a *milpaeggi* (*meel-pie-ggbee*) néven volt ismert, ami arra a hagyományos gyakorlatra utalt, miszerint az emberek szülei és idősebb rokonaik számára szeszesitalokat és speciális ételeket szolgáltak fel körülbelül egy nappal a főbb ünnepeket megelőzően. Ezt a szokást a társalgási nyelvben az „orvosságot adni” kifejezéssel emlegették azoknak a körében, akiket érintett. Azok a besorozott újoncok, akik biztosítani akarták, hogy túl sok szenvedés nélkül menjenek keresztül a kiképzésen, „orvosságot adtak” (fehér borítékba zárt készpénz formájában) a kiképzőiknek. Az effajta „orvosságot” rutinszerűen alkalmazták rendőrök és más tisztviselők megvesztegetésére is azok, akiknek problémáik akadtak a hatóságokkal vagy valami bajból akartak kikeveredni.

Amikor a fiatal férfiak százezrei visszatértek a polgári életbe, nemcsak konfuciánus örökségüket hozták magukkal, hanem a kemény katonai kiképzés éveinek hatásait is, amelyek ideális dolgozókká tették őket az új iparvállalatok számára, amelyek megjelentek az egész országban. A következő évtizedekben a konfuciánus szellemű nevelés az otthonokban és az iskolákban, a koreai férfiak katonai kiképzésének szigorúsága és a koreai vállalatok vezetési módszerei kevésbé merevvé és formálissá váltak, de a koreai dolgozók szemléletének és viselkedésének még ma is megvan egyfajta érzékelhetően militáris színezete, különösen a nagyobb vállalatoknál és a kormányzati hivataloknál.

A vigyázban állás a feljebbvalók jelenlétében, a meghajlások, a vállalati indulók eléneklése és a beosztás szerinti szertartásos ültetési rend, valamint más formális viselkedési szokások, amelyek még ma is jellemzőek a legtöbb koreai dolgozóra, olyanok, mintha egyenesen a tengerészgyalogsági szabályzatokból lennének kimásolva. A koreai alkalmazottak kisebb, együtt dolgozó csoportjaiban tanúsított önfegyelem és szorgalom, különösen a futószalag mellett és a mezőgazdaságban, szintén a jól kiképzett katonai egységek tipikus vonása, amelyeknek a biztonsága és a sikere egyaránt attól függ, hogy minden egyes tagjuk pontosan tudja és végezze el a feladatát.

A hadsereg magasabb rangú tisztjeinek a reputációja azonban 1961 és az 1990-es évek közötti időszakban erősen lecsökkent. 1961-ben Chung Hee Park tábornok puccsot hajtott végre, átvette a kormányzást és katonai diktatúrát vezetett be. 1979-ben meggyilkolták. 1980-ban egy másik tábornok, Doo Hwan Chun került hatalomra egy második puccsal: ő 1988-ig uralkodott, s akkor elintézte, hogy egy tábornoktársa, Tae Woo Roh vegye át a helyét az ország elnökeként. A diákok, a munkások és a buddhista szerzetesek erre a legújabb gyalázatos „húzására” országsszerte lázadásokkal és sztrájkokkal reagáltak, amelyek valósággal megbénították az egész országot. Az általános polgárháború kitörésének fenyegetését elhárítandó, Chun hozzájárult, hogy Roh engedjen az emberek követeléseinek, megkezdve az első valódi politikai reformokat, amelyekre az 1880-as és 1890-es évek óta sor került.

A legtöbb koreai ma készségesen belátja, hogy Chung Hee Park tábornok militarizmusa, aki 1961-től 1979-ig az ország elnöke volt, különösen az a katonai fegyelem és hatékonyság, amit bevezetett a kormányzás gyakorlatába, kulcsfontosságú tényező volt az ország modernizálásában. Sok koreai történész véleménye szerint csakis a militarizmus csavarhatta ki a hatalmat az elsáncolódott elit osztály kezéből, ami körülbelül két évezreden át uralkodott az országban.

Park – mihelyt átvette a hatalmat – szinte azonnal eltávolította a legtöbb felsőszintű bürokratát a kormányzatból, és katonatiszteket ültetett a helyükre. Miután lemondott a hadseregben viselt rangjáról és polgári személyként választották elnökké, tovább folytatta ezt a politikáját, és a kormányzati pozíciók mintegy 28 százalékát a hadseregből leszerelt férfiakkal töltötte be – ekkor került sor a Csoszon-dinasztia 1392 évi megalapítása óta első ízben arra, hogy a kormányzás lényegében katonák kezébe került.

A koreai kormányban és az ország életében továbbra is a katonák játszották a főszerepet egészen 1993 februárjáig, amikor Young Sam

Kim elnökké való beiktatásával harminckét év után megkezdődött az ország első igazi polgári közigazgatása. A Kim által kezdeményezett reformok sorába tartozott egy olyan program, amely a katonai szolgálatnak az 1910 és 1945 között az országot megszállva tartó japán császári hadsereg kemény és néha brutális kiképzési örökségétől való „megtisztítására” irányult. Mindazonáltal, adott lévén az ország történelmileg sebezhető pozíciója és a mai idők instabilitása, a koreaiak viselkedését mindmáig jellemző szigorú előírások és protokollok mellett valószínűnek látszik, hogy a belátható jövőben továbbra is fennmarad ez a fajta katonás kultúra Koreában.

Minden koreai férfinak, aki fizikailag és mentálisan alkalmas rá, húsz és huszonöt éves kora között két-három évet katonai szolgálattal kell töltenie, majd ezután a *hjangtoyebigun* (h'yahng-toh-yeh-bee-guun) elnevezésű tartalékos állományban kell maradnia 35 éves koráig, végül pedig a *minpangwidae* (meen-pahng-wee-die), vagyis a „helyi népi milíciák” tartalékos állományába kerül egészen 45 éves koráig. A katonai szolgálat egy másik, *pangwibyong* (pahng-wee-b'yohng) elnevezésű kategóriájába azok a sorköteles férfiak kerülnek, akik engedélyt kaptak arra, hogy katonai kötelezettségeiknek saját szülővárosukban tegyenek eleget ahelyett, hogy valamelyik reguláris fegyveres egységhez vonulnának be egy támaszponton. Ezek a szülővárosi csapategységek a helybeli rendőrség irányítása alatt állnak. A mai koreaiak szükséges rossznak tekintik, de tolerálják saját fegyveres erőiket.

Kwago (kwah-goh) –

A legkiválóbbak kiválasztása

Korea Silla-dinasztiája (669-935) története során korán átvette Kínától a kormányzati tisztségviselők kiválasztására és minősítésére szolgáló országos közzszolgálati hivatalnoki vizsgák rendszerét, ami már akkor is nagy múltra tekinthetett vissza Kínában és a *kwago* (kwah-goh) nevet viselte, melynek jelentése „tanulmányi vizsga”. Ezek a vizsgák a jelöltek műveltségét, vagyis a konfuciánus klasszikusok és a klasszikus művekkel kapcsolatos kommentárok ismeretét mérték, és megkínálták, hogy a jelöltek képesek legyenek adott tárgyról költeményeket és esszéket írni. A jelölteket értékelték továbbá a kínai karaktereknek a *soye* (soh-yeh) néven ismert stilizált formában való leírása, vagyis a kalligráfia terén felmutatott készségeik alapján is.

Az arisztokrata származású diákok kötelező olvasmányai között a következő klasszikus kínai művek szerepeltek: „A szülőtisztelet könyve” (*Hsziao csing*), a „Szertartások feljegyzései” (*Li csi*), a „Beszélgetések és mondások” (*Lun jü*), „A történelem könyve” (*Su king*), a „Dalok könyve” (*Si king*), és a „Változások könyve” (*Ji king*). A tananyag elsajátítása magolással való bevésés és gyakorlás útján történt, és több éves tanulmányi időt igényelt.

A *kwago* vizsgarendszer – megalkotóinak legjobb szándéka ellenére is – gyakorlatilag már kezdettől fogva több sebből vérzett, mivel a nemesi rangot öröklő fiatalok és a felső osztály tagjai képesek voltak gazdagságukat és politikai hatalmukat az udvarnál arra felhasználni, hogy magas kormányzati pozíciókra nyerjenek kinevezést a vizsgák letétele nélkül is. A legmagasabb rangú tisztviselők rokonait szintén rutinszerűen kinevezték magas beosztásokba anélkül, hogy letették volna a vizsgákat. Nem meglepő, hogy a *kwago* rendszerrel együtt jártak a korrupció más formái is. A vizsgát lebonyolító tisztviselők, akiket kivétel nélkül alulfizettek szolgálataikért, megvesztegetéseknek voltak kitéve a jelöltek családja részéről. A klánok és különféle pártok közötti versengés okozta sűrűdés, s a vizsgák és a kormányzati hivatalok monopolizálása érdekében folyó viszálykodások szintén állandósultak.

A vizsgák kezdetben nyitva álltak bárki előtt, bizonyos „kitaszított” foglalkozások betöltői (például a mészárosok, zenészek és vándorszínészek) kivételével. Az orvosokat szintén kizárták azoknak a köréből, aki leteheték a vizsgákat. A sikeres vizsgázók által elnyerhető hivatalok közé tartoztak a magisztrátusi, helyi rendőrfőnöki és bírói (e két hivatalt gyakran összevonták), tartományi kormányzói és különféle udvari személyzeti állások, valamint a hadsereg és a haditengerészet tiszti rangú pozíciói.

Mivel a *kwago* vizsgák letétele volt az egyetlen mód arra, hogy az emberek kormányzati szolgálatba léphessenek (ami a legnagyobb presztízsű volt minden foglalkozás között, mert csupán a kormányzati tisztviselők voltak olyan helyzetben, hogy vagyont halmozzanak fel és biztonságot teremtsenek családjuk számára), a vizsgákat lebonyolító kormányzati hivatalt elárastották a jelöltek. E probléma megoldására a sillai kormányzat az ország különböző részeire vonatkozó kvótákat vezetett be. A kormányzati pozícióknak az elit kezében tartása érdekében az udvar később kibocsátott egy drákói szigorúságú rendeletet, amely megtiltotta az állami közszolgálati vizsgákon való részvételt mindazoknak, akiknek valaha is volt kitaszított ősük az előző nyolc generáció folyamán.

Amikor a vizsgákat először bevezették, minden évben lehetőség volt a letételükre. Ahogy azonban a népesség és a tudós-hivatalnokok száma gyarapodott, a vizsgák időzítését megváltoztatták, hogy ki tudják elégíteni a kormányzat szükségleteit. Volt olyan korszak is, amikor csak háromévente tartották a vizsgákat. A versenybe szállók életkora 16 és 60 év között váltakozott, többségük húszas évei végén vagy harmincas évei elején járt. A vizsgák legfelsőbb szintjén többnyire csak harmincből egy jelölt tudott megfelelő eredményeket elérni.

Miközben a *kwago* rendszer igen magas műveltségi követelményeket állított az állami szolgálat betöltésére pályázók elé, az általuk megtanultaknak csak igen kicsiny része volt közvetlenül hasznosítható gyakorlati intézkedések meghozatalánál vagy különféle programok végrehajtása során. A legkiválóbb tudósok többsége családi birtokára visszavonulva töltötte egész életét, és főleg elméleti filozofálással foglalkozott az univerzum természetéről és az ember helyéről a kozmoszban, nem pedig valóságos problémák megoldásával.

Az egymást követő dinasztiák mind fenntartották a *kwago* rendszert, időnként végrehajtott revíziókkal, melyek célja bizonyos szükségletek vagy politikai törekvések kielégítése volt. Ám az a politika, hogy a vizsgák tananyagát a konfuciánus klasszikusokra, azoknak a jelölteknek a körét pedig, akik leteheték a vizsgát és így kormányzati tisztviselővé válhattak, csupán az uralkodó osztály fiaira korlátozták, aláásta az állami szolgálatba lépő bürokraták minősítési rendszerének legtöbb erényét. A koreai tudósok ma az autoritarizmus és a stagnálás negatív jelenségeinek javarészét, amelyek premodern történelme során Koreát sújtották, a *kwago* vizsgáknak és azok konfuciánus részrehajlásának tulajdonítják.

A Csoszon-dinasztia uralkodásának közepe táján a *kwago* rendszer olyan korrupttá vált, hogy sok vidéken élő konfuciánus írástudó megtagadta a vizsgák letételét. Ezek a tudósok, akiket a konfuciánus erkölcs és integritás mintaképeiként tiszteltek, a *sallim* (sahl-leem) néven váltak ismertté, ami szó szerint annyit jelent, hogy „hegy és erdő”, de jobban megközelíthető lenne a „remetetudósok” kifejezéssel. A generációk során, különösen amikor az ország kritikus helyzetbe került, gyakran előfordult, hogy a legkiválóbbakat ezek közül a tudósok közül behívta az udvar, és fontos kormányzati pozíciókat kínáltak fel számukra.

A gátlástalan vezetőik azonban számos esetben csak azért hívták meg a híres tudósokat, hogy lépjenek be hivatalnokaik sorába, hogy csendes kritikát kapjanak tőlük, de nem tették lehetővé számukra semmi-

féle valódi hatalom gyakorlását. Emiatt a későbbi királyok létrehoztak egy újabb kormányzati rendszert, amelyben számos hatalmi pozíció kizárólag a *sallim* részére volt fenntartva, ezáltal biztosítva, hogy nekik is legyen végrehajtó hatalmuk.

A *sallim*-ok virágkora 1650 és 1720 között jött el, amikor igen sok kiemelkedő egyéniség volt közöttük. Azoknak a tudós tisztviselőknek az ellenállása miatt azonban, akik ténylegesen átmentek a *kwago* vizsgákon és a régi rendszer vaskalapos hívei voltak, a *sallim*-ok kinevezését és pozícióját meghatározó feltételek olyan rosszak lettek, hogy azok nem voltak hajlandók többé elfogadni különböző hivatali kinevezéseket. Ettől az időtől kezdve egészen a Csoszon-dinasztia 1910-ben bekövetkezett bukásáig a legtöbb *sallim* tudós kívülálló maradt – és így történhetett meg, hogy a tizenkilencedik század végén, amikor a nyugatiak elkezdtek beáramlani Koreába, gyakran mint olyan bölcsekről emlékeztek meg róluk, akik nem csinálnak semmit, csak a tanulmányaikkal foglalkoznak és tétlenül töltik az idejüket, a koreaiak mégis igen nagy tiszteletben részesítik őket.

Ebben a korszakban a vizsgák több napig tartottak, hajnalban kezdődtek és egész nap folytatódtak. Lebonyolításukat szigorúan felügyelték a kormányzati tisztviselők. Ha bárki megpróbált könyveket vagy jegyzeteket becsempészni azokba a termekbe, ahol a vizsgák folytak, letartóztatták és a következő három évre eltiltották a vizsgák letételétől. Ha valakit a vizsgák helyszínén „puskák” vagy bármilyen más segédeszköz használatán kaptak, akkor kizárták és hat évre eltiltották az újabb próbálkozástól. A vizsgák tárgyköre a klasszikusok mellett közigazgatási, katonai stratégiai és műszaki ismereteket foglalt magában. Maguk a vizsgák szóbeli és írásbeli részből tevődtek össze. Újabb kutatások arra utalnak, hogy a Csoszon-érában már egyes közrendűeknek is megengedték a vizsgák letételét. Végül 1894-ben a Csoszon-udvar megszűntette a *kwago* rendszert, csupán tizenhat évvel a dinasztia bukását megelőzően, amikor a japán gyarmati rezsim lépett a helyébe. A mai Koreában a közszolgálati alkalmazásra jelentkezőktől és az előléptetésre törekvő kormányzati alkalmazottaktól, szintén minősítő vizsgák letételét követelik meg.

Kwalli (kwahl-lee) – Vállalatvezetés koreai módra

Mivel Korea hagyományos buddhista filozófiája a profitszerzést erkölcsstelennek tekintette; és a konfucianizmus olyan elfogultan kezelte a társadalmat, a tudós tisztségviselők közül felépülő elit uralkodó osztályt részesítve mindig előnyben, hogy az egyéni vállalkozó szellem a múltban nem válhatott a koreai karakter részévé. A társadalmi státusz a régi Koreában az emberek képzettségi szintjéből és politikai hatalmából fakadt; nem pedig konkrét szaktudásából vagy üzleti dolgokban tanúsított éleslátásából.

Csak a Csoszon-dinasztia (1392-1910) uralmának első évszázadában kerülhetett sor egy valódi kereskedői osztály spontán kialakulására. A Csoszon udvar elég nagyszámú kereskedőnek adott engedélyt nagykereskedelmi tevékenység folytatására és az udvar megbízott ügynökeként való fellépésre, ami lehetővé tette számukra, hogy szerződéseket kössenek a termelőkkel és különféle árucikkek gyártóival szerte az országban. Ez a rendszer oda vezetett, hogy a megbízott kereskedők létrehozták a beszállítóik hálózatát, és fokozatosan gazdagodó osztályt alkottak, amely elkülönült a félig-örökletes *jangban* nemességtől. Ahelyett azonban, hogy vagyonukat beruházásokkal a gazdaság fejlesztésére fordították volna, ezek a kereskedők az „erkölcsileg helyes utat választva” földeket vásároltak és földesurakká váltak, és a saját életszínvonalukon kívül semmi sem változott meg.

Amikor azonban a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben a Csoszon-dinasztia hanyatlani kezdett, sok koreai kereskedőcsalád készen állt tapasztalatainak kihasználására az üzleti világban is. Többségük számára azonban csalódást okozott, hogy a Csoszon udvar képtelen volt megakadályozni, hogy a japánok elfoglalják az országot, és végül a japánok voltak azok, akik hozzáfogtak Korea iparosításához – a saját igényeik kielégítése érdekében.

A koreai üzletemberek csupán akkor váltak teljesen szabaddá saját vállalataik megalapítására és működtetésére, mikor Japán 1945-ben vereséget szenvedett. Az ezt követően 1945 és 1973 között Koreában létesített vállalatok tízezrei, ideértve azokat is, amelyek óriási ipari kombinátokká (csébolokká) váltak, az alapítóik úgy vezették, mint családi vállalkozásokat vagy klán-jellegű magán hűbértartásokat, és csak az 1970-es években került sor arra, hogy a nyugati értelemben vett profeszionális vezetési készségeket is és ezeket megfelelően értékelni tudták

Koreában. A vállalatalapítók tucatjai küldték fiaikat az Egyesült Államok gazdasági főiskoláira, létrehozva a Nyugaton képzett vállalatvezetők egész generációját, akik az 1980-as és '90-es években elkezdtek átvenni a legnagyobb vállalatok vezető pozícióit is az országban.

Mindazonáltal a *kwalli* (kwahl-lee), vagyis a „vezetés” a tipikus koreai szervezeteknél koreai maradt, stílusát és lényegi szellemét tekintve egyaránt. Egy jó módszer a koreai *kwalli* megmagyarázására nyugati fogalmak szerint az lehet, ha a katonai szervezetekhez hasonlítjuk, különösen a tengerészgyalogos alakulatokhoz. A tipikus koreai vállalatnak vertikális struktúrája van, pontosan meghatározott utasítási láncal, a csúcson elhelyezkedő „tábornoktól” a közönséges „csapatokig”. Bárki, aki *bakusang* (hah-kuu-sahng)-ot merészel elkövetni, „átnyúlva egy feljebbvalója feje fölött”, csak bajt keres magának, és jól teszi, ha duplán bebiztosítja a cégnél betöltött pozícióját.

A vezetés szigorúsága a koreai vállalatoknál – mintegy a hagyományos konfuciánus társadalmi berendezkedés közvetlén továbbéléseként – igen félelmetes is lehet, és hozzájárul ahhoz, hogy a dolgozók gyakran a *joja sei* (joe-jah say-e), vagyis a „meghunyázkodás” ősrégi menedékéhez folyamodnak. Jól tudva, hogy veszélyes lehet, ha magukra vonják a figyelmet, a dolgozók inkább hallgatnak a hibákról, balesetekről vagy más problémákról, amelyeknek a vezetés tudomására kellene jutniuk. A legtöbb dolgozó a legszívesebben elkerüli, hogy rossz hírek közlésével megzavarja valamely feljebbvalója *kibun*-ját (kee-buun), vagyis „érzéseinek harmonikus egyensúlyát”.

Amikor valakit lefokoznak, visszaminősítenek vagy kisebb presztízsű állásba helyeznek át, erre a *jwa chon* (jwah choan) kifejezést használják, melynek szó szerinti jelentése „változás bal felé”, arra a régi szokásra utalva, hogy az alárendeltet rendszerint a baloldalra ültették.

A nagyvállalatok filozófiáját Koreában többnyire szélsőséges paternalizmus és nyíltan kifejezésre juttatott erős érzelmi töltés jellemzi. A döntések meghozatalában egyidejűleg érvényesül a felülről lefelé, és a középszintről felfelé irányuló eljárás, amit a *kyul-jae* (k'yule-jay) kifejezés foglal magában – ez szó szerint „felhatalmazást” jelent, és azt a formális procedúrát jelzi, amit a felsőbb vezetőkhez intézett írásbeli javaslatok benyújtásánál alkalmaznak. Magára a vállalati dokumentációs rendszerre a *pummi* (pume-mee) kifejezés vonatkozik. Ez a japán *ringi seido* (reen-ghee say-e-doe) megfelelője, amit a „Japán üzleti etika és etikett” című könyvemben ismertettem.

A koreai vállalatok felső vezetői azonban – japán partnereiktől eltérően – nemcsak azért hagyják jóvá rutinszerűen a hozzájuk írás-

ban eljutott javaslatokat, mert az összes vagy a legtöbb alacsonyabb szintű vezető ellenjegyezte azokat. Az eljárás fő célja a kontroll fenntartása. Továbbá a koreai vállalatvezetés személyes természetéből adódóan sokkal kevesebb emlékeztető és egyéb *soryu* (soe-r'yu), vagyis „dokumentum” továbbítására van szükség a vállalatban belül, mint ami az Egyesült Államokban és másutt szokásos. A koreai vállalatoknál a legtöbb nézeteltérést vagy konfrontációt a felsőbb vezetők által kibocsátott autoriter rendelkezések útján oldják meg, nem pedig kompromisszumokhoz és konszenzushoz vezető vitákon keresztül.

A kiképzés és a fegyelem a koreai vállalatoknál olyan szigorú, mint az elit katonai szervezeteknél. A dolgozók által követendő magatartási és viselkedési szabályokat a legapróbb részletekig előírják. Az alárendeltek engedelmeskednek feljebbvalóiknak. A különböző rangú személyek közötti érintkezésre vonatkozó etikett szabályait szigorúan betartatják. Tisztelegés helyett a meghajlások vannak szokásban. Minden a könyv szerint megy végbe. A dolgozóktól elvárják, hogy a megfelelő „egyenruhát” viseljék, és legyenek mindig tiszták és ápoltak.

A koreai vezetőknek sok területen ténylegesen olyan elvárásai vannak, amelyek túlmennek még a tengerészgyalogságnál szokásos követelményeken is. Ezek közé tartoznak a dolgozók magatartásával kapcsolatos elvárások. A tengerészgyalogosoknak – vészhelyzetek kivételével – meghagynak bizonyos mértékű szabadságot és mozgásteret a viselkedésük kialakításában, gyakori jelenség például a durva viccelődés és egymás ugratása. A koreai *kwalli* általában egyáltalán nem enged meg efféle viselkedést. A dolgozóktól elvárják, hogy komolyan viselkedjenek és úgy is gondolkodjanak, mindig csakis a feladataikra koncentráljanak és ügyeljenek a megfelelő kapcsolatok fenntartására munkatársaikkal és feljebbvalóikkal.

A nagyobb koreai vállalatoknál a legtöbb felső vezető a *gong-chae* (gohng-chay) néven ismert, olyan jellegű kiválasztódási folyamat eredményeként kerül magas pozícióba, mint „a legrátermettebb életben maradása”. Ez az elnevezés azokra a „nyílt” versenyvizsgákra utal, amelyeken a vezetői posztok elnyerésére pályázó jelölteknek az alkalmazásba vételük feltételeként át kell menniük: ebben az esetben olyan jelöltekről van szó, akik ezeken a vizsgákon már megszerezték a szükséges minősítéseket. Azok a vezetők, akik már sok éve dolgoznak a vállalatuknál és jelentős befolyási tőkére tettek szert, rangidős voltak és a vállalatnál betöltött szerepük fontosságának elismeréseként gyakran kiérdemlik a *tobagi* (toh-bah-ghee) címet, melynek jelentése „őslakó” vagy „bennszülött”.

A koreai vállalatoknál fontos tényezők a dolgozóknak és a középszintű vezetőknek a vállalatok alapítóihoz, tulajdonosaihoz és legfelsőbb vezetőihez fűződő kapcsolatai is, amelyeket a *hyul-yun* (h'yule-yoon), *bak-yun* (hahk-yoon) és *ji-yun* (jee-yoon) kifejezésekkel jelölnék. A *hyul-yun* „vérségi köteléket” jelent, a *bak-yun* „iskolai kapcsolatokra” utal, a *ji-yun* pedig „regionális származási kötelékeket” jelent. Az ilyenfajta kötődések előnyhöz juttatják a dolgozókat a felvételi és az előléptetési eljárások során is, és a személyzeti politika fontos elemei a legtöbb koreai vállalatnál.

Az ilyenfajta személyes tényezők szerepéből következik, hogy a koreai vállalatok legfelsőbb vezetőinek számos döntése inkább értékítéleteken, mintsem tapasztalatokon és tényeken alapul, s ez gyakran irritálja a tényekre orientált gondolkodású külföldieket.

A legtöbb koreai vezető igen hosszú munkaidőben dolgozik – tíz vagy még több órát tölt az irodában –, és azután hetenként több alkalommal két vagy akár hat órával is többet tölt együtt a munkatársaival bárokban, klubokban és éttermekben. Az alacsonyabb beosztású vezetők általában nem hagyják el az irodáikat korábban, mint a magasabb beosztásúak.

A nagyobb koreai vállalatok vezetői mindannyian gyakorolják az *ilch egam* (eelch ehgahm), vagyis az „összetartozás” érzésének erősítését szolgáló különféle rekreációs tevékenységek szponzorálását dolgozóik számára. Ez speciális alkalmak megünneplésekor ajándékok osztogatását, munkaidő utáni italozásokat (rendszerint csupán a férfi dolgozók részvételével), a vállalati induló közös eléneklését, a vállalat jelszavainak ismételtetését és a vállalat egységét és törekvéseit kifejező szónoklatok tartását, valamint a „mindannyian koreaiak vagyunk” üzenetének hangsúlyozását jelentik.

A koreai vállalatvezetők nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy mindaddig, amíg az erőfeszítésekről és a termék vagy a szolgáltatás minőségéről van szó, csakis a legjobb lehet elfogadható. Beszédeikben és a faliújságokon arra ösztönzik dolgozóikat, hogy szabaduljanak meg a *choktangjuui* (choak-tahng-juu-wee), vagyis az „éppen elfogadható munkát” elfogadó szemlélettől, és törekedjenek a tökéletességre.

A vállalatvezetés koreai gyakorlatában jelentős szerepet játszik a *songsil* (sohng-sheel), vagyis az „őszinteség” is. A *songsil* azonban jóval többet jelent a koreaiak számára, mint amit az „őszinteség” szó alatt a nyugatiak általában értenek. A koreai vezetők és dolgozók szemében a *songsil* azzal jár együtt, hogy teljes mértékben elkötelezettek a vállalatuk iránt, ez pedig azt is jelenti, hogy készek alárendelni saját

személyes érdekeiket, sőt még a családjuk iránti kötelezettségeiket is a vállalat érdekeinek.

A *songsil* jelentősége a koreai kultúrában a konfuciánus családi modellben betöltött hagyományos funkciójából adódik. A múltban elengedhetetlen feltételként biztosította a férfiak domináns szerepére épülő alá- és fölérendeltségi rendszer zökkenőmentes működését. A családtagoknak fel kellett áldozniuk egyéniségük jelentős részét, hogy meg tudjanak felelni a rendszer követelményeinek.

A *songsil* még ma is fontos tényező a koreai társadalom minden területén, beleértve az üzleti világot is, de már távolról sem olyan erős és olyan korlátozó jellegű, mint valaha volt. A demokratikus és más nyugati értékek befolyása a gyors ütemben fejlődő high-tech gazdasággal együtt járó újfajta követelményekkel és teljesen új lehetőségekkel párosulva a munka és az életstílus tekintetében egyaránt fokozatosan elkoptatja a *songsil* elfojtó természetét.

A koreai személyzeti vezetők részéről a leendő alkalmazottakban keresett tulajdonságok között fontos helyet foglal el a hagyományos konfuciánus szellemű, hierarchikus alá- és fölé rendelőviszonyok etikettjének ismerete és a hajlandóság annak betartására.

A koreai vállalatok egészen a legutóbbi időig általában nem bocsátottak el senkit egyenesen, hanem igyekeztek a szóban forgó egyének helyzetét olyan kellemetlenné tenni számukra, hogy azok a saját jószántukból távozzanak. Ezt úgy érhették el, hogy olyan munkahelyekre osztották be az illetőket, amelyek nem feleltek meg a rangjuknak, tehát megalázó volt számukra, vagy nem adtak nekik semmiféle feladatot, esetleg áthelyezték őket valami nem kívánatos más telephelyre stb. Mindezeket a módszereket már korábban tökélyre fejlesztették a japánok. Az ilyen bánásmódnak kitett dolgozók igen gyorsan „vették a lapot”. A koreaiak – szintén a japánokhoz hasonlóan – gyakran használnak olyan eufémizmusokat, mint például a *nagaya banda* (nah-gah-yah hahn-dah), melynek szó szerinti jelentése „el kell mennem”, arra utalva, hogy elbocsátják az embert vagy nyomást gyakorolnak rá, hogy önként távozzon.

A munka melletti továbbképzés egyik gyakori, sok koreai vállalatnál alkalmazott fajtája – főleg a nagyobb vállalatoknál – a *kukki bullyon* (kuuk-kee huhl-yohn) kifejezéssel jelölt „önfegyelmi tréning”. Az ilyenfajta képzéseknek az a céljuk, hogy az újoncoknak önmagukról és általában a világról alkotott felfogását olyan más szemlélettel váltsák fel, melynek révén a vállalat iránt elkötelezett dolgozókká válnak, akik különlegesen nagy nyomás alatt is képesek helytállni, és nem veszítik el józan gondol-

kodásukat vagy az érzelmeik fölötti uralmukat. A képzésnek egy további feladata a dolgozók ránevelése arra, hogy egyformán gondolkodjanak és viselkedjenek, s így tökéletes szervezeti emberré váljanak.

A hivatásos "kiképző cégek" által szervezett önfegyelmi tréningek jóval túlmutatnak a szokásos értelemben vett önfegyelem szintjén. Céljuk a fiatal dolgozók rászorítása, hogy a csoportjuk sikerét a saját érdekeik elébe helyezték, más szóval nyomják el a saját „énjüket” a csoport érdekében. Az oktatók által megtervezett tesztek közé olyan rejtvényeket és feladatokat is beiktatnak, amelyeket csak összehangolt csapatmunkával lehet megoldani, és amelyek intellektuális és érzelmi jellegű, valamint fizikai kihívásokat is magukba foglalnak. Egyes feladatokat lehetetlen teljesíteni: ezeknek az a céljuk, hogy kiderítsék, hogyan reagálnak a leendő dolgozók ilyen helyzetekre.

A képzési programokat katonai pontossággal és alapossággal bonyolítják le, és a résztvevőknek ugyanolyan lelkesedést és odaadást kell tanúsítaniuk, mint amit a legszigorúbb katonai akadémiákon várnak el az elsőéves diákoktól. A programok egyik fontos célja a hagyományos koreai tartózkodás és az etikett ideiglenes felfüggesztése a beszédmód és a fizikai viselkedés tekintetében, a résztvevők kényszerítésével olyan dolgok megtételére, amit sohasem tettek azelőtt, például idegeneket leszólítani az utcán, és rábeszélni őket valami szokatlan dolog megtételére.

A tréningek részét képezi továbbá az újonnan felvett dolgozók megtanítása a viszontagságok elviselésére és a kitartásra nehéz feladatok elvégzés során – ezt a *kugi helyon* (koog-ee huhl-yohn) vagy *kukki helyon* kifejezéssel jelölik, melynek jelentése „a kitartás megtanulása”. A módszerek úttörői és tökéletesítői a csébolok körébe tartozó hatalmas vállalati konglomerátumok voltak, melyek sorából kiemelkedik a Samsung, a Hyundai, a Sun-kyong, az LG Csoport, a Daewoo és a Ssangyong.

Aképzés nagy dózist tartalmaz a konfuciánus erkölcs, a küzdőszellem, a nacionalizmus és a büszkeség elemeiből. A dolgozókat igyekeznek indoktrinálni azzal a felfogással, hogy ők valójában „civil katonák”, akik csatába indulnak igen esélyes versenytársaikkal Korea nemzeti össztermékének további folyamatos növelése érdekében. Azt a felfogást erősítendő, hogy a vállalat törekvései összhangban állnak a nemzet céljaival és hozzájárulnak azok eléréséhez, egyes vállalatoknál koreai zászlókat is kihelyeznek az üzemekben és az irodákban.

Első éveiben a Samsung híres volt arról, hogy minden munkanap kezdetén bejátszották a nemzeti himnuszt a vállalati kommunikációs

rendszer hangszóróin keresztül. Amíg a himnusz szólt, a dolgozók az adott helyen lévő zászló felé fordulva, vigyázban álltak.

A vállalatok felső vezetői rutinszerűen hangsúlyozzák a vállalat sikere és a nemzet jóléte közötti kapcsolatot, és burkoltan vagy szembetűnő módokon is egyenlőségjelet tesznek a szorgalmasan végzett kemény munka és az *aeguk chongsin* (aye-guuk chohng-sheen), vagyis a „hazafiasság” közé. Jó koreanak lenni annyi mint keményen dolgozó koreanak lenni, aki készségesen hoz áldozatokat a vállalatáért.

Minél nagyobb egy koreai vállalat, annál valószínűbb, hogy katonás típusú vezetési módszereket alkalmaz, és megkívánja új dolgozóitól, hogy vegyenek részt valamilyen külső képzési programban. Egyes ilyen programokat konfuciánus szellemű magánakadémiák szerveznek, amelyek erősen hasonlítanak a *Son* (sohn) vagy Zen templomokra. Ezeknek a végén rendszerint valamilyen mulatságot rendeznek, melynek alkalmából a fiatal dolgozókat arra ösztönzik, hogy iganak, amennyit csak bírnak, „felejtsek el az etikettet”, és mondjanak ki mindent, amit csak akarnak magáról a programról, az oktatókról, az új munkahelyükről, és így tovább. Ez a hagyományos szokás arra az elgondolásra épül, hogy a jelöltek által elmondottakból semmit sem fognak felhasználni ellenük, mégis úgy tűnik, hogy valóban kritikus élű gondolatait a dolgozók többsége inkább nem mondja ki, hanem megtartja magának.

A szigorúbb vállalatoknál az alacsonyabb beosztású beosztottaktól megkívánják, hogy különös tisztelettel viseltessenek a vezetők iránt. Egyes vezetők nem engedik meg az alárendeltjeiknek, hogy laza módon üljenek le vagy ülve maradjanak a jelenlétükben. Szó szerint „vigyázban kell ülniük”. A lábak keresztbe tétele és más hasonló laza viselkedés szigorúan tilos. Sok más alkalom is van, amikor az ilyen vállalatok dolgozóinak fel kell állniuk, ha magasabb rangú vezetők lépnek be a munkahelyükre, a jelenlétükben mindvégig vigyázállásban kell maradniuk, és válaszolniuk kell a kérdéseikre.

A vállalati eseményeket és a felsőbb vezetők utazásait katonai precizitással és alapossággal tervezik meg, és ugyanígy hajtják végre. Ez gyakran magában foglalja térképek és vázlatok előzetes elkészítését, amelyek pontosan megmutatják, hogy egyes dolgok hová kerülnek és megadott időpontokban bizonyos emberek hol lesznek. Ebben a mindent előre „beprogramozó” mentalitásban nagyrészt azoknak a korábbi időknél a továbbélése jelenik meg, amikor a koreai életben még gyakorlatilag mindennek megvolt a maga jól kidolgozott eljárási rendje, a beszédmódtól a meghajlásokon, az evésen és a járási módo-

kon keresztül a munkáig. A szigorú katonai szolgálat, amelyben 1950 óta majdnem minden koreai férfinak részt kellett vennie, szintén fontos szerepet játszik a koreai dolgozók efféle katonás viselkedésre való ránevelésében. Míg az ilyenfajta viselkedés frusztráló és megalázó lehet egyesek számára, kétségtelen, hogy ez is egyike volt azoknak a tényezőknek, amelyek hozzájárultak a koreai gazdaság 1960 óta megtett rendkívüli fejlődéséhez.

A nagyszámú fehérgalléros dolgozót foglalkoztató külföldi vállalatoknál Koreában kivétel nélkül kétféle vezetési szint vagy vezetési mód érvényesül egyidejűleg: az egyik külföldi, a másik pedig koreai. A vezetés koreai szintje általában a színpad mögött húzódik meg és a koreai alkalmazottak működtetik, a saját hagyományos értékekkel és társadalmi viselkedési normáikkal összhangban. Előfordulhat, hogy a külföldi vezetők esetleg egyáltalán semmit sem tudnak erről a „láthatatlan menedzsmentről” a saját vállalatukon belül.

Minél kevésbé vesz tudomást a külföldi oldal azokról a tényezőkről, amelyek jelentőséggel bírnak a koreaiak szemében – ilyenek például a dolgozók életkora és neme, társadalmi és klán-helyzete, születési helye, iskoláik stb. –, annál valószínűbb, hogy problémák fognak felmerülni és ki fog alakulni a vállalatnál egy másodlagos utasítási lánc is. Az, hogy az ilyen „sub rosa” létező menedzsment pozitív vagy negatív lesz, attól függ, hogy a koreai értékek közül milyen sokat és milyen mélységig hagytak figyelmen kívül vagy sértettek meg, valamint a magasabb beosztású koreai dolgozók állásfoglalásától és szándékaitól. Ezek felhasználhatják befolyásukat a zökkenőmentes üzemmenet elősegítésére, de meg is akadályozhatják azt – vagy semleges álláspontra is helyezkedhetnek.

Igen fontos tehát a Koreában működő vállalatok külföldi vezetői számára, hogy mindenekelőtt tudatában legyenek ezeknek a társadalmi tényezőknek, másodsorban pedig vegyenek igénybe külső segítséget is olyan munkatársi gárda kialakításához, melynek az összetétele „társadalmilag” eléggé „korrekt” ahhoz, hogy az emberek kellemetlen súrlódások nélkül tudjanak együtt dolgozni. Célszerű továbbá észben tartaniuk azt is, hogy a nyugati normáktól még idegenkedő koreaiak üzleti tárgyalásokba és egyezkedésekbe nem szeretnek bevonni úgynevezett *pyonbosa* (p'yone-hoe-sah) közreműködőket, vagyis „jogászokat”, mivel az ügyvédek által használt jogi terminológia és logikai érvelés szemben áll kulturális beidegződéseikkel. Koreában éppen ezért nincs is nagy választék az ilyen feladatokat vállaló jogászokból, és ezeket a kormányzat félig-

meddig köztisztviselőknek tekinti, akik a saját joghatósága alá tartoznak, főként amikor külföldi megbízók képviselőre vállalkoznak, és a tevékenységüket sokféle törvény szabályozza.

Kwallyojui (kwahl-l-yoh-juu-wee) – Bürokratikus autoritarizmus

Koreában több mint kétezer éven át egy kicsiny tudós-hivatalnok-i osztály uralkodott, melynek tagjai azt a konfuciánus felfogást vallották, miszerint az ő felsőbbrendű társadalmi státuszuk jogot adott nekik az uralkodásra, a közrendűeknek pedig passzívan és engedelmesen el kell fogadniuk alárendelt pozíciójukat. A századok múlásával ez az autoritárius rendszer olyan erős elitizmust eredményezett az uralkodó osztály körében, ami mind a mai napig továbbra is jellemező maradt a koreai politikusokra és kormányzati tisztségviselőkre.

Ez a fajta kormányzat, amit a Csooszon-dinasztia (1392-1910) uralmának első évszázadában tökélyre fejlesztettek, rendkívüli mértékű stabilitást és harmóniát hozott a koreai társadalomba, viszonylag hosszú időszakokon keresztül. Ennek azonban voltak komoly buktatói is. A Csooszon-dinasztia uralkodása idején ez a fajta szisztematikus spirituális, társadalmi és gazdasági elnyomás teljesen elidegenítette a közrendűeket az uralkodó osztálytól, és periodikusan fellobbanó tiltakozásokhoz és lázadásokhoz vezetett, amelyeket rendre kegyetlenül letörtek a hatóságok. A rövid életű japán gyarmati korszak Koreában (1910-1945) szintén jelentősen hozzájárult a koreaiak kondicionálásához a bürokratikus autoritarizmus elviselésére, mivel a japán polgári munkafelügyelők és a megszálló katonai csapatok még inkább zsarnoki és még szigorúbb módszereket alkalmaztak az ország irányításában, mint azelőtt a koreai uralkodó osztály.

Korea felosztása Észak- és Dél-Koreára 1945-ben olyan rezsimek uralma alatt, amelyek nem bíztak meg egymásban és gyűlölték egymást, a félsziget mindkét felén olyan diktatórikus katonai kontrollnak vetette alá a lakosságot, ami nem csupán folytatta, hanem még fokozta is a *kwallyojui* (kwahl-l-yoh-juu-wee), vagyis a „bürokratikus autoritarizmus” gyakorlatát, ami az ókori idők óta jellemezte a koreai kormányzatokat. Az 1970-es évekre azonban Dél-Koreában már megjelentek a demokrácia csírái, amelyek a következő évtizedekben tovább növekedtek, míg Észak-Korea lakossága bezárva maradt egy

autoriter és bürokratikus időcsapdában, ami tipikusan jellemző volt az 1950-es és '60-as években hatalomra került leginkább paranoid rezsimekre.

A mai koreaiak – hasonlóan a konfuciánus szférában élő más ázsiaiakhoz – érzelmi és intellektuális síkon egyaránt küzdelmet folytatnak hagyományos értékeik és szokásaik megőrzéséért, miközben fokozatosan átveszik a Nyugat demokratikus és individualista gondolkodásmódját is. Ennek a küzdelemnek az egyik megnyilvánulása a bürokratikus autoritarizmus mindmáig érzékelhető befolyása, ami továbbra is megszabja a kormányzat és az üzleti világ működésének alaphangját. A tisztviselők általában minden szinten kialakítják magukban a *koman* (kuh-mahn), vagyis az „önhittség” vagy arrogancia valamilyen szintjét, és önmagukat mintegy „hűbéruraknak” tekintik, függetlenül attól, hogy a hatáskörükbe tartozó bürokratikus hűbérbirtok milyen kicsiny vagy jelentéktelen. Azoknak az üzletembereknek, akiknek valamilyen, a tevékenységükhöz szükséges hatósági jóváhagyás vagy bármilyen fajta dokumentáció megszerzése érdekében kormányzati tisztviselőkhöz kell fordulniuk, mindig szem előtt kell tartaniuk azok érzéseit és önmagukról alkotott képét is, ami annyit jelent, hogy rendkívül körültekintően kell beállítaniuk a viselkedésüket, és a tisztviselőket gyakran el kell halmozni a vendéglátás vagy a szívességnyújtás különféle formáival.

A tekintély-komplexusnak, ami a legtöbb koreaira leselkedik, amikor hatalom birtokába kerül, különösen a kormányzati szférában, fontos részét képezi az, hogy kivétel nélkül mindig hangsúlyozzák a hatalmukat, és lekicsinyítik vagy teljesen figyelmen kívül is hagyják azt a felelősséget, ami elvileg a hivatalukkal jár. Ez a helyzet elkerülhetlenné teszi a hivatali korrupciót, és természetesen kihat a politika és a gazdaság minden területére.

A koreai politikai vezetők és tisztviselők általában azért tartják fenn továbbra is a bürokratikus autoritarizmus gyakorlatát, mert úgy vélik, hogy ma is ez a leghatékonyabb módszer az ország igazgatására – amellet, hogy ez az egyetlen viselkedési mód, amit ismernek. Ennélfogva meglehetősen valószínűtlen, hogy a bürokratikus autoritarizmus a következő két-három generáció leforgása alatt eltűnne Koreából, vagy akár csak jelentős mértékben csökkenne is. Annyira mélyen beépült a koreaiak lelkialkatába – hasonlóan oly sok más koreai hiedelemhez és szokáshoz –, hogy csakis az egész koreai kultúrát érintő alapvető változásokkal együtt, azokkal össz-

hangban fog megváltozni.²¹ A koreai stílusú kormányzati módszerek megváltoztatására irányuló agitáció mégis fokozódik, szóbeli és fizikai megnyilvánulásait tekintve egyaránt, különösen a középiskolai és egyetemi diákság körében, akik a koreai tudósok hagyományait követve felelősnek tartják magukat a nép jólétének védelméért az erkölcsstelen és gátlástalan kormányzatokkal szemben.

Kye (keh) –

Önsegélyező csoportok

A koreaiakat évszázadokon keresztül arra nevelték, hogy alkossanak együttműködő csoportokat, amelyek különféle célok elérése érdekében családtagjaikból, barátaikból és a velük egy településen lakókból tevődnek össze. Az ilyen csoportok hatékonyságát és szerepük fontosságát a *kye* (keh) szóval jelzik, melynek jelentése „egyetértés” vagy „kötelék”, és olyan összetételekben használatos, amelyek számos, speciális célokra felajánlott pénzadományok összegyűjtését végző társadalmi szervezetre utalnak. Ebben az értelemben jelenthet „pénzalapot” is.

E szervezetek egyik leggyakoribb típusa ma a *wichin-gye* (weech-eeen-gee), melynek neve „szülősegítő szervezetet” jelent. Olyan emberek szerveznek *wichin-gye* csoportokat, akiknek idős szülei vannak, és e csoportok segítségével próbálnak pénzt összegyűjteni számukra, például oly módon, hogy ünnepséget rendeznek szülei hetvenedik születésnapjára – ez olyan fontos esemény a koreai társadalomban, ami nagyon sokba kerülhet, és igen komoly előzetes előkészítő tevékenységet igényel.

A vidéki *kye* csoportoknak egy másik hagyományos típusát a *sangjo-gye* (sahng-joh-ge) elnevezésű „temetési társaságok” alkotják, amelyeket az illető családok segítésére szerveznek, hogy azok megfelelően felkészülhessenek valamelyik szülőjük temetésére és viselni tudják annak költségeit. Az ilyen csoportok tagjai pénzt adnak össze,

²¹ A koreai kormányzati tisztviselők autokratikus viselkedésének van egy jó és egy rossz oldala is, ami gyakran attól függ, hogy éppen „kinek az ökrét szúrják le”. Vagy talán attól, hogy kinek a disznáját etetik, és ez jól tükröződik egy újabb, a Környezeti Minisztérium által hozott szabályozásban, amely betiltja az *issusbigae* (ee-suu-she-guy), a fogpiszkálók kitételét az éttermi asztalokra, abból a megfontolásból, hogy a disznók, amelyek meg fogják enni az ételmaradékokat, ne legyenek kitéve annak a veszélynek, hogy ráharapnak egy veszedelmes szögben álló fogpiszkálóra. Ennek tilalomnak a megszegéséért járó pénzbüntetés több ezer dollárra rúghat. Egy Szöulban letelepedett amerikai üzletember, Don Hackney a következő megjegyzést fűzte hozzá ehhez: „Az *issusbigae* (ee-suu-she-guy) azonban hozzáférhető a pénztárnál.”

üzenetközvetítőként szolgálnak, segítenek megásni a sírt, szállítják az italokat és egyéb szolgáltatásokkal is a gyászoló család rendelkezésére állnak. Egy *sangppo kye* (sahng-ppoh keh), vagyis ilyen temetési *kye* társaságban az emberek összejönnek és kidolgozzák a csoport feladatainak részleteit, egy formális név, telephely és mindazon szabályok meghatározásával, amelyeket a tagoknak be kell tartaniuk, ideértve a pénzbeli hozzájárulások befizetésének idejét és módját, valamint az így begyűlt összegek szétosztásának módszereit is.

A *kyorbon kye* (k'yohr-hohn keh) nevű „esküvői alapok” szintén népszerű formák, mivel az esküvők megrendezése mindig nagyobb vállalkozás, és meglehetősen drága. A pénzadományok és egyéb olyan (nász)ajándékok mellett, mint például ágynemű és más hasznos háztartási tárgyak, az esküvői *kye* tagjai rendeznek külön fogadásokat is a menyasszony és a vőlegény családja és barátai számára.

A falvakban a múltban szokás volt szervezni továbbá olyan *kye* csoportokat is, amelyek többé-kevésbé passzívan, egyfajta háttérszervezetként működtek, és csak akkor léptek akcióba, amikor valami speciális szükséglet merült fel, mint például egy ház felújítása, egy új otthon felépítése, közösségi létesítmények felújítása vagy felépítése, és segítség nyújtása a tájfunok, tüzesetek vagy más katasztrófák alkalmából fellépő szükséghelyzetekben.

Előre meghatározott időközönként az adott falu minden egyes családja befizetett egy előre meghatározott pénzösszeget a falusi *kye* alapba. A koreai falvak hagyományosan alakítottak *pumasi* (puum-ahshe) elnevezésű „együttműködő munkacsoportokat” is egymás kiegészítésére az évi szezonmunkák idején.

A *kye* leggyakoribb típusa hagyományosan nem csupán Koreában, hanem a külföldön élő koreai közösségekben is a „feleségek önszervező csoportja”. Ezekben a csoportokban minden feleség hozzájárul a pénzalaphoz a saját háztartási költségvetéséből. Az összegyűlt alapokat rotációs rendszerben bocsátják a tagok rendelkezésére, így azok egymást követően jutnak hozzá a „nyereményükhöz”, de szükség esetén, ha valaki nehéz helyzetbe kerül valamiért, soron kívül is megkaphatják. A „feleség-*kye*” ily módon tehát a megtakarítás egy fontos formáját képezi, másrészt komoly pénzügyi forrás lehet a koreai családok életében.

Az utóbbi időkben megjelent a *kye* egy modern formája is a nagyobb városokban élő háziasszonyok körében, akik ki akarják terjeszteni társadalmi érintkezési lehetőségeiket. Az ilyen „háziasszony-*kye*” csoportok szintén pénzalapokat hoznak létre, de ezeket különféle ösz-

szejöveletek finanszírozására használják fel, ahol az asszonyok együtt esznek-isznak, kicserélik értesüléseiket és általában jól érzik magukat.

A szövetkezetek egy másik, kifejezetten munkára orientált formája Koreában a *ture* (tuur-eh). Ezek a csoportok azért alakulnak, hogy közösen végezzék el az ültetés, a gyomlálás, az aratás, a kútásás vagy kútjavítás, hídjavítás stb. munkálatait – e szokás eredetét a Silla-dinasztia korára (618-935) teszik. Egy-egy faluban rendszerint minden család egy munkást állít a *ture* csoportba – általában férfiakat, de néha nőket is. Amikor a *ture* csoport munkában van a földeken vagy valamilyen közösségi program megvalósításában, a munkaterületet zászlók kitűzésével jelzik, melyek alapján azonosítható az illető csoport és az általa végzett tevékenység.

Igen hosszú múltra tekint vissza az a szokás is, hogy a csoportosan végzett munkálatokat ritmikus zenével kísérték: ilyenkor a földekre kivonuló, illetve onnan hazatérő munkásokhoz csatlakozott egy *nong ak* (nohng ahk) nevű „muzsikus csapat”, amelyet dobosok, cintányérosok és szalagpörgetők alkottak. A munkások fizetséget kaptak a *ture* keretében végzett munkájukért, ennek egy részét beadták a falu jóléti alapjába, egy másik részét pedig az adott munkaprogram befejezésekor rendezett ünnepségek finanszírozására fordították.

Az együttműködés és kölcsönös segítségnyújtás egy másik közösségi formája Koreában az olyan egyének által alapított *kye*, vagyis „pénzalap”, akiknek extra pénzösszegekre van szükségük üzleti vállalkozásuk finanszírozásához vagy másfajta befektetéseikhez, és szívesebben használnak fel ehhez magánjellegű forrásokat, mint bankhiteleket. Az ilyen jellegű magánpénzalapok tagsága mindig csekély számú emberre korlátozódik, akiket gondosan átvilágítanak, hogy megbizonyosodhassanak a megbízhatóságukról.

A *kye* egyéb típusai közé tartozik a *chonchak kye* (chohn-chahek keh), egy rotációs elven működő szindikátus a szertartásokhoz szükséges ételek és italok biztosítására; az *unsang kye* (unh-sahng keh) pénzalapok egy-egy *kama* (kah-mah), azaz gyaloghintó megrendelésére, amit a koporsónak a sírhelyre történő szállításához használnak fel, és a *kap-kye* (kap-keh) elnevezésű „kortárs egyesületek”, amelyek igen változatos programok szponzorálásához gyűjtenek össze pénzalapokat. A *kye* csoportok vezetője a *kye jang* (keh jahng), a *kye* közgyűlése pedig a *kye gori* (keh goh-ree) nevet viseli.

Kyeyak (keh-yahk) – Szerződések

A nyugati stílusú *kyeyak*-ok (keh-yahk), vagyis szerződések viszonylag új jelenségnek számítanak Koreában, és legnagyobb részt ellentétesek a hagyományos kultúra szellemével. A modern idők beköszöntése előtt, amire Koreában csak a huszadik században került sor, részletes írásbeli szerződések megkötése csak kivételes esetben fordult elő. A legtöbb kötelezettségvállalás egyes személyek, illetve a kormányzati intézmények és beszállítók, valamint a gyártók, nagykereskedők és kiskereskedők között elsősorban szóbeli megállapodások alapján történt. Ezek – szintén egészen a modern időkig – csupán igen kevés kodifikált jogi alapra támaszkodhattak. A szakmai és üzleti ügyek lebonyolítására nézve igen sok területen nem alakult ki egyáltalán semmiféle törvényes szabályozási infrastruktúra.

Az emberek és az egyes szervezetek egymás iránt vállalt kötelezettségei a családi és rokon kötelezések, valamint olyan személyi kapcsolatokon alapultak, amelyek gyakran többgenerációs múltra tekinthettek vissza. Ezt a rendszert a konfuciánus erkölcsiség tartotta össze, s ebbe beletartozott a köteleességteljesítés és a felelősség igen szigorú felfogása, ami az emberek „arcának” megőrzésén, társadalmi helyzetén és a hagyományokon alapult. A *shinsa hyopchong* (sheen-sah h'yohp-chohng), vagyis „az adott szó kötelez” volt a legfőbb szabály.

Ennek a kulturális hagyománynak fontos részét alkotta, hogy a koreaiak nem szerettek pontosan meghatározott kötelezettségeket vállalni semmiféle ügyben. Szívesebben tartották meg a dolgokat csak általánosságban körülírva, hogy a kapcsolatok úgy fejlődhessenek tovább, ahogy a körülmények alakulnak. Általában véve mindig jobban érdekelte őket a kapcsolatok érzelmi és barátsági oldala, mint a konkrét részletek előzetes kidolgozása. A koreaiak felfogása szerint mindaddig, amíg a felek őszinték és elsőbbséget biztosítanak az emberi vonások és személyes elemek számára, bármely kapcsolatban képesek lehetnek megküzdenni minden újonnan felmerülő körülménnyel is, s így a kapcsolat szilárd marad és eléri célját.

E kulturális attitűd következtében a szóbeli megállapodások csupán annyira voltak érvényesek és kötelező erejűek, amennyire a kapcsolatok jónak minősültek az érintett személyek között. Gyakran alakult ki olyan helyzet, hogy ugyanannyi vagy még több energiát kellett fordíta-

ni maguknak a baráti kapcsolatoknak az ápolására, mint amennyire a szóban forgó kötelezettségvállalás teljesítéséhez szükség volt.

A kozmosz ciklikus természetéről alkotott hagyományos buddhista felfogás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a koreaiak átfogó szemlélettel tudjanak gondolkodni és kevésbé törődjenek a részletekkel – ez pedig olyan dolog, ami ma jelenthet komoly hátrányt, de lehet jelentős előny is számukra. A koreaiak gyakran döntenek úgy, hogy a hosszabb távú célok elérése érdekében elhanyagolják a szerződések részleteit és más apróságokat. A nyugatiak, akiket a neveltetésük kulturálisan a részletek és az itt és most elérhető célok fontosságához szoktatott hozzá, gyakran kerülnek összeütközésbe koreai partnereikkel már az egyezmények kidolgozásakor, és azok folyamatos betartását illetően is.

Az 1960-as évek óta, amikor az ország megkezdte átalakulását gazdasági erőművé, a koreaiak hozzáállása a *kyeyak*-hoz fokozatosan egyre „nyugatiasabbá” vált. Ám a szerződések megkötésére irányuló egyezkedések során és azok gondozásában mindmáig megmutatkoznak a hagyományos gondolkodás jól felismerhető elemei, még Korea leginkább globalizálódó, legnagyobb és legsikeresebb vállalatainál is. A koreaiak gyakran használják a *kyeyak so* (keh-yahk soh), vagyis az „írással szerződés” kifejezést arra utalva, hogy a szerződés esetleg semmivel sem lesz tartósabb vagy fontosabb, mint az a darab papír, amire leírják.

Egy másik érdekes kifejezés a szerződésekkel kapcsolatban a *baek ji wiim* (bake jee weem), melynek jelentése „bizalom a fehér papírban”. Ennek az egyik fontos jelentésárnyalata úgy fogalmazható meg, hogy olyan valaki, aki inkább írással szerződések alapján lép üzleti kapcsolatra másokkal, mintsem szoros személyes kapcsolatok alapján, igen ingoványos talajon jár. A szerződés jelölhető a *ko e kulmyun* (koe ee kull-m'yuun) kifejezéssel is, amely valami olyasmire utal, ami használható akár „orrkarika”, akár „fülbevaló” gyanánt, amiből az következik, hogy egy szerződés vagy valamilyen más szituáció kétféle vagy még több módon is értelmezhető. A kifejezés utalhat továbbá olyan személyre is, aki hajlamos a körülményeknek megfelelően változtatni az attitűdjét vagy álláspontját.

Egyik koreai kollégám azt mondta, hogy amikor a koreaiak aláírnak egy szerződést, csupán egy formalitásnak tesznek eleget, melynek az a célja, hogy jelezze, kapcsolatba léptek valakivel. Nem igazán akarják elkötelezni magukat pontosan részletezett köteleességek teljesítésére és előre meghatározott tevékenységek elvégzésére, ame-

lyek olyan fontosak a nyugati üzletemberek szemében. Ehhez még hozzátette, hogy a koreaiak a *kyeyak*-ot inkább csak a kapcsolataik „szimbólumának” tekintik, mintsem olyasvalaminek, ami meghatározza és irányítja a kapcsolataikat. „A szerződéseket általános irányelveknek tekintjük, amelyek megszabják a kereteket, amelyek között dolgozunk” – mondta.

A nyugatiak a szerződéseket egzakt jogi nézőpontból, a koreaiak pedig inkább olyan erkölcsi terminusokban értelmezik, amelyek a nyugatiak részéről általában teljesen irrelevánsnak tartott tényezőkön alapulnak. A koreaiak tekintetbe veszik a szerződő cégek viszonylagos méretét és erejét, a két fél között már addig is fennállt kapcsolat időtartamát, továbbá a speciális nehézségeket, amelyek felmerülhetnek a szerződésben rögzített követelmények teljesítése során, a viszonylagos előnyöket, amelyeket a két fél élvezhet, az előre nem látható piaci változásokat, és így tovább.

Koreai kontextusban egy *kyeyak* inkább egyfajta általános célmegjelölés és szándéknyilatkozat, mintsem olyan részletesen kidolgozott dokumentum, ami a feleket abszolút követelmények teljesítésére kötelezi. A koreai stílusú szerződés alapvető célja annak a formális tudomásulvétele, hogy mindkét fél meg fog tenni minden tőle telhetőt annak biztosítására, hogy egyik fél sem kerül hátrányba, és semmi módon nem szenved veszteségeket. A koreai *kyeyak* tehát eleve meglehetősen rugalmas természetű, s ez lehetővé teszi a felek számára, hogy folyamatosan hozzáigazítsák tevékenységüket a változó körülményekhez.

A koreaiak rendszeresen rámutatnak, hogy a szerződéseik – csak úgy, mint egész szemléletük az üzlet tekintetében – az *injong* (een-johng), vagyis „a mások helyzete iránti együttérzés” filozófiai alapjain nyugszik, ami szerintük (kimondva vagy kimondatlanul) tipikusan hiányzik a nyugati üzleti módszerekből. A koreaiak rendszeresen azzal vádolják a nyugatiakat, hogy a profitot elébe helyezik a kapcsolatoknak, és ezáltal a vállalatok között szükségtelen súrlódásokat és a piacon instabilitást idéznek elő.

Az üzlet és a szerződések efféle amorf szemlélete nem szükségképpen jellemző minden koreai üzletemberre. Néhányan közülük – különösen azok közül, akik külföldön szereztek meg a képesítésüket és jelentős munkatapasztalatokra is szert tettek külföldön – ugyanolyan fontosnak tekintik a részleteket, és éppen olyan gondosan ügyelnek a szerződésben foglaltak betartására, mint nyugati partnereik. A koreaiak azonban alapjában véve vitatják az olyan, túlságosan is nyugati stí-

lusú szerződések ésszerűségét, amelyek megkísérlik kizárni a folyamatos kiigazítások lehetőségét az adott kapcsolatban. Rámutatnak, hogy a körülmények folyamatosan változnak, és ha nem áll szabadságukban ezekhez alkalmazkodva módosítani a tevékenységüket, mindkét fél hamarosan komoly hátrányokat szenvedhet.

Ez komoly kihívást jelent minden üzletembernek, aki valamilyen tevékenységet folytat Koreában, ideértve nemcsak a külföldieket, hanem magukat a koreaiakat is. A hagyományos koreai megoldás erre a problémára az erős személyes kötelékek kiépítése kulcsfontosságú emberekkel valamennyi üzleti kapcsolatukban, majd ezeknek a lehető leggondosabb ápolása annak biztosítása érdekében, hogy a személyes kapcsolatok alapján tisztességes eljárásban lesz részük akkor is, ha a körülmények megváltoznak.

A koreaiak okfejtése ebben a kérdésben feltétlenül ésszerű, de azt már nem fejt ki, hogy amikor lépéseiket a változó körülményekhez igazítják, elsőrendű céljuk a saját érdekeik védelme. Csupán néhány kivételnak számító megrögzött konfuciánus fog ugyanolyan súlyt helyezni üzleti partnereinek az érdekeire is, mint a sajátjára.

A koreaiak becsületessége, integritása, hűsége és szorgalma szoros összefüggésben áll az „arcuk megőrzésével”, olyan mértékben, amekora szégyent jelentene számukra, ha ezek közül az erények közül bármelyiket is elmulasztának felmutatni a megfelelő időben. A koreai partnereik felmérésére törekvő külföldieknek, akik szerződést akarnak kötni velük, először is meg kell próbálniuk az „arcukat” felmérni. Minél nagyobb arcvesztéssel járna számukra, ha nem tartják magukat a szerződésben leírtakhoz, annál inkább megbízhatóak lesznek minden tekintetben. És ugyanígy, ha csupán keveset veszíthetnek az „arcukból”, akkor az erkölcsi alapállásuk valószínűleg lazább lesz és könnyen meg is változhat.

A hosszú távú szerződéses kapcsolatok kiépítésére törekvő külföldi vállalatok Koreában jól teszik, ha hivatásos segítséget vesznek igénybe szerződéseik „koreanizálásához”, mert így érhetik el, hogy koreai partnereik bizalommal alá tudják írni azokat, és valóban őszintén törekedjenek a betartásukra, miközben természetesen gondoskodnak a saját érdekeik védelméről is.

Azoknak a külföldieknek, akik fontos formális megállapodást dolgoznak ki koreaiakkal, fel kell készülniük arra, hogy az aláírás ünnepekes külsőségek között kerül sorra, amivel együtt jár italfogyasztás és beszédek tartása is. Az ilyen események hagyományosan úgy végződnek, hogy valamennyi résztvevő egyidejűleg a magasba emeli

mindkét karját, és háromszor egymás után azt kiáltja: *mansei!* (mahn-say-el)! A *mansei* szó jelentése „tízezer év”, és ez a nyugati „hip, hip, hurrá!”, illetve a japán *banzai* (bahn-zie) koreai megfelelője.

Kyojesul [k'yoh-jeh-suul] – Üzleti „vacsorák” / „Biznisz drinking”

A szigorú konfucianus törvények, amelyek szerint a koreaiak több mint ötszáz éven át éltek, megkívánták a nagyon pontosan kidolgozott viselkedést, megelőzendő alkalmi kapcsolatok kialakulását és a könnyed barátkozást, ami olyan ismerős a legtöbb nyugati számára, és olyan fontos minden emberi lény érzelmi és spirituális jóllétéhez. Korea szigorú viselkedési kultúrája megakadályozta, hogy az emberek akár fizikai gesztusokkal, akár verbálisan szabadon kifejezzék magukat. A pontosan kidolgozott, stilizált etikett szerint kellett viselkedniük valamennyi kapcsolatukban, szóban és testbeszédüket tekintve egyaránt.

Ez a rendszer még nagyobb mentális és fizikai stresszel járt együtt annak következtében, hogy a két nem tagjainak már egy igen korai életszakasztól kezdve gyakorlatilag szegregált szférákban kellett élniük. Az ebből a szokásból fakadó lelki feszültség sokkal több kárt okozott a nőknél, mint a férfiaknál, mert nekik jóval kevesebb lehetőségük nyílt a stressz enyhítésére.

A férfiak – társadalmi státuszuktól és anyagi helyzetüktől függően – hozzáférhettek ágyasok, szeretők, hivatásos prostituáltak és professzionális női kísérők szolgálataihoz, valamint – és ez a legfontosabb – a *sul* (suhl), a szeszesitalok rendszeres fogyasztásához, ami lehetőséget adott az etikett mellőzésére, és néha a verekedésre is.

A szeszesitalok fogyasztása – a legtöbb más kultúrához hasonlóan – Koreában is vallási szertartásként kezdődött. Az elgondolás feltehetően az volt, hogy közvetlenebb módon lehet kommunikálni a szellemekkel vagy az istenekkel, ha az ember részeg vagy valamilyen transzállapotban van. A régebbi múltban a koreai nőknek is szabad volt inniük, de a konfucianizmus új, szigorúbb formájának átvételét Kínától és koreai bevezetését követően a tizennegyedik és tizenötödik században a nők szerepe szembetűnő módon megváltozott a koreai társadalomban. Teljes mértékben alárendeltté váltak a férfiaknak, és amellet, hogy nem kerülhettek semmilyen alkalmi kapcsolatba férfakkal, még a saját tágabb családjuk tagjaival sem, megtiltották számukra az ivást is.

Az italozás így a kizárólag a férfiak számára fenntartott számos előjog egyikévé vált – és olyasmis lett, amivel szívesen éltek vallási szertartások és ünnepek során, valamint a „munkaidő utáni” vacsorák, partik alkalmával férfi barátaik társaságában. Az ivás népszerűségének és fontosságának egyik legfőbb oka a koreai férfiaknál az volt, hogy amikor iszogattak munkatársaik és barátaik körében, jórészt elhanyagolhatták a viselkedésüket egyébként meghatározó formális etikett előírásait, és sokkal természetesebb módon nyilvánulhattak meg.

Amikor az iparosítás a huszadik században végre elérkezett Koreába is, az ivás szokását az emberek közötti kapcsolatok megteremtésének és fenntartásának igen fontos részeként átvette és felkapta az üzleti világ is, nemcsak a vállalatokon belül, hanem külső partnerekhez, köztük a kormányzati tisztviselőkhöz fűződő való kapcsolatokban is. A *kyojesul* (k'yoh-jeh-suul), vagyis az „üzleti italozás” integráns részévé vált Korea üzleti világának.

A *kyojesul* többféle dimenzióban folyhat. Mindenekelőtt alapvető szerepet játszik a résztvevők ideiglenes felmentésével a szigorú etikett betartása alól, ami egyébként Koreában az emberek közötti kapcsolatok megkülönböztető jegye. Ez lehetővé teszi a férfiak számára, hogy informális módon, lezseren viselkedjenek, olyannyira, hogy hangos vitákba keveredhetnek egymással, és panaszkodhatnak másokra, beleértve a feljebbvalóikat is. Az efféle italozások fontos szerepet töltenek be azzal is, hogy megkönnyítik az emberek egymáshoz való kötődéseit – ami máskor igen nehéz és korlátozott lehet, mert a normál etikett nem teszi lehetővé sem a bensőséges közeledést másokhoz, sem a nyíltságot. Végül pedig egymás szertartásos felköszöntése az üzleti megállapodások és más speciális események alkalmából szeszesitalok fogyasztása közben ugyanolyan fajta megszentelt, vallási jellegű méltósággal ruházza fel ezeket az ünnepélyes eseményeket, mint amilyet egy pap közreműködése teremt meg keresztelők vagy esküvők alkalmából.

A szeszesitalok természetesen pontosan ugyanilyen célokat szolgáltak hagyományosan a nyugati társadalmakban is, de jóval kisebb mértékben, mint Koreában. A koreaiakkal együttműködő külföldieknek tudatában kell lenniük ennek a nagyon fontos különbségnek a mérték tekintetében, és komolyan kell venniük a saját *kyojesul* tapasztalataikat. A koreai férfiak többségének megvannak a maguk jól bevált *sulchinku*-jai (suhl-cheen-kuu), vagyis „ivócimborái”, akikkel gyakran közösen igyekeznek feloldani a bennük felgyűlt feszültségeket, és akiknek készségesen segítenek a szükség idején – ez a szokás erősen javasolható a Koreában letelepült külföldi üzletemberek számára is.

Kyolhon [k'yohl-hohn] – Házasodási szokások

A legkorábbi koreai királyságok idejében (i.e. 108 előtt) a *kyolhon*, vagyis a „házasság” inkább közösségi és törzsi esemény volt, mintsem személyes ügy. A házasságok elrendezettek voltak, és a szerelem nem játszott semmilyen szerepet bennük. A szerelmet – sőt már a vonzódást is – ténylegesen egyfajta akadálnak tekintették a sikeres házasság szempontjából, mivel olyan érzelmi elemeket visz be a házasságba, amelyek hátráltathatják a feleket kötelelességeik teljesítésében.

Korea legkorábbi törzsi államai közül egyesekben – ha nem is mind egyikben – szokás volt, hogy a férjek nagyra becsült vendégeiknek felajánlották feleségük szexuális szolgálatait. Amikor nős férfiak elesetek a harcokban vagy más okokból korán meghaltak, elvárták a fivéreiktől, hogy elvegyék megözvegyült feleségüket. A házasság intézménye a konfucianizmus Koreába való bevezetését követően, a Három Királyság korszakában (i.e. 57-669) kezdte felölni azokat az egészen a modern időkig fennmaradt formákat.

A Silla-dinasztia (669-935) és az azt követő Korjo-dinasztia (936-1392) korában a felsőosztálybeli férfiak több feleséget is tarthattak, akiket egyenrangúnak tekintettek. A közrendű osztályban az újonnan házasságot kötött férfiak általában a feleségük otthonába költöztek (legalábbis az első gyermekük megszületéséig). Mindezek a szokások azonban látványosan megváltoztak, miután az új Csoszon-dinasztia 1392-ben a konfucianizmust tette meg az állam hivatalos ideológiájává. Az új rezsim által bevezetett konfuciánus szellemű társadalmi berendezkedésben az első feleség volt az elsőrendű vagy „fő feleség”. A többi feleség és az ágyasok jóval alacsonyabb státuszba kerültek, ami számtalan örökösödési probléma és érzelmi konfliktus forrása lett.

A tizenötödik században a Csoszon udvar törvényekkel tiltotta az elvált és a megözvegyült nők újraházasodását. Ezek a törvények, amelyek elsősorban a felső osztály tagjaira vonatkoztak, a másodszor is férjhez ment nők fiait és unokáit is kizárták a kormányzati tisztségek potenciális betöltőinek sorából, ami óriási hátrányt jelentett számukra, mert ezek voltak a legkívánatosabb foglalkozások. A harmadszor is férjhez ment nők fiai és unokái nem is jelentkezhettek a közszolgálati vizsgák letételére, ami a kormányzati pozíciók betöltéséhez vezethetett. Az ebbe az utóbbi kategóriába tartozó nőket többé-kevésbé prostituálnak tekintették.

A Csoszon kormányzat által bevezetett konfuciánus társadalmi berendezkedés megkívánta, hogy a feleségek költözzenek be férjük otthonába. A házasságkötés után a férfiak és nők házastársi kötelelességük teljesítése céljából ugyan együtt aludtak, de a nők világa és a férfiak világa elkülönült egymástól, ami ahhoz vezetett, hogy a házasságok gyakorlatilag szegregált életet éltek. A vőlegények és a menyasszonyok gyakran csak az esküvőjük napján vagy csupán rövid idővel azelőtt találkoztak egymással először. A házasságok elrendezésében a szülők és közeli rokonok mellett néha hivatásos kerítők és egyes esetekben munkaadók vagy gazdák is közreműködtek közvetítőként. Sang Bok Han szociológus „Az élet és a gondolkodásmód koreai mintái” című könyvében (*The Korean Patterns of Life and Way of Thinking*, The Academy of Korean Studies) megállapítja, hogy a szülőtisztelet konfuciánus ideológiájának szellemében a legfontosabb kapcsolat egy házasságban az apák és a fiúk, nem pedig a férjek és a feleségek között áll fenn. A feleségek fontosak voltak az utódok létrehozásához, de azon túl, hogy kihordták a gyermekeket és elvégezték a házimunkát, többnyire csupán mellékszereplők voltak a férfiak életében.

A régi Koreában szokásos volt az is, hogy a szülők igen korán elrendezték fiaik és lányaik házasságát. Sok esetben kiházasították a lányokat, még mielőtt betöltötték volna a tizedik életévüket. Ezt a szokást az hozta létre, hogy ez a megoldás a szülők szempontjából igen praktikus. Egy lány kiházasításával kaptak egy vőt, aki engedelmességgel tartozott nekik és sokféleképpen a szolgálatukra kellett állnia, egy fiú megházasításával pedig kaptak egy menyet, aki még hasznosabb volt, mivel a fiúk felesége gyakorlatilag szolgálóvá vált a szülők háztartásában.

A Csoszon-dinasztia uralkodásának (1392-1910) utóbbi évszázadaiban a házasságok elrendezése terén kétféle módszer volt szokásban. Az egyik szerint a fiatal férfiak kiválaszthattak több leendő menyasszonyt, akik közül azután a szüleik hozták meg a végső döntést. A másik esetben a szülők, rokonok vagy hivatásos közvetítők mutatták be a feleségjelölteket, és a vőlegény választhatott azok közül.

Ugyancsak ebben a korszakban a jómódú családok lányai gyakran már tizenkét és tizenhat éves koruk között férjhez mentek, és egy-két évvel akár idősebbek is lehettek a férjüknél. A parasztcsaládokban azonban a fiúk csak a huszadik életévükhöz közeledve házassodhattak meg, hogy addig önálló munkásként dolgozhassanak. Minél több vejük és menyük volt a szülőknek, annál nagyobb volt a társadalmi

megbecsülésük, és annál több valakit tekinthettek alárendeltjüknek, akiknek az ő életük végéig a szolgálatukra kellett állniuk, és még a haláluk után is tiszteletadásban kellett részesíteniük őket. A férfiaknak a felesége nem tudott fiút szülni, rendszerint ágyasokat tartottak, ami egész sor új problémát okozott, mivel az ágyasok fiúgyermekait általában törvénytelennek tekintették.

Korea feudális jellegű családi rendszerét csak 1894-ben szüntették meg. Ekkor betiltották a korai házasságkötést, és a minimális életkort a nők esetében tizenhat, a férfiak esetében húsz évben határozták meg. Az özvegyeknek szabad lett újraházasodniuk; a második feleségek fiai is apjuk utódaivá válhattak. A következő évben átvették a nyugati naptárt, és elrendelték, hogy a férfiak vágják le hagyományos kontyukat (a férfiak századokon át a fejük tetején csomóba kötve hordták a hajukat). Ez utóbbi rendelet elkeseredett ellenállásba ütközött igen sok koreai férfi részéről, akik a kontyukat tekintették az egyik legfontosabb jelzésnek önmaguk férfiként és koreaiként való azonosításához.

A férfiak és nők közötti viszony Koreában a feudális családi rendszer megszűntetésének dacára is csak az 1960-as években kezdett jelentősen megváltozni. Az ágyasok tartását a japán gyarmati kormányzat már 1922-ben betiltotta, de a gyakorlatát további évtizedeken keresztül megtűrték. 1951-ben egy szöuli kerületi bíróság úgy rendelkezett, hogy ha egy férfi ágyast tart, a felesége jogosan nyújthat be válókeresetet. Az ágyasok gyermekeinek társadalmi kirekesztése azonban még az 1990-es években is gyakori volt.

Az 1945 után született fiatalok már jóval demokratikusabb környezetben nevelkedtek, több iskolát végeztek, és ki voltak téve olyan külföldi hatásoknak, mint amit például az amerikai filmek és televíziós műsorok gyakorolhattak rájuk. Az 1970-es évektől kezdve a fiatal koreai nők nem voltak többé kiszolgáltatva a férfiak szexuális dominanciájának. Sok fiatal koreai nő kezdte önállóan kiválasztani a leendő férjét, és ezek igen magasra emelték a mércét, nem csupán a külső megjelenés, hanem a képzettség, a jövedelem és a jellem tekintetében is.

A házasságok körülbelül harminc százaléka azonban Koreában, különösen a vidéki területeken és a gazdagok körében, még ma is előre elrendezett. A mai hivatásos házasságközvetítők – elődeikhez hasonlóan – rendszerint idősebb nők, akik jól értenek az asztrológiai tényezők számításba vételéhez, és tanácsokat tudnak adni a leendő párnak és szüleiknek, hogy mikor jön el a házasságkötéshez legkedvezőbb időpont minden érintett szempontjából. A leendő asszony tulajdon-

ságainak megjósolását a *napkil* (nahpkeel) kifejezéssel jelölik, a házaspár potenciális kompatibilitásának neve *kunghap* (kuung-hahp).

A szülők ellátják a közvetítőket minden fontos információval a fiukról vagy a lányukról, ideértve a család történetét, társadalmi státuszát, képzettségét, és így tovább. Azok átnézik a nyilvántartásait és új kapcsolatokat is teremtenek a megfelelő társak megtalálása érdekében. Miután a közvetítő döntött egy lehetséges jelölt személyéről, meghívja mindkét fél szüleit és testvéreit egy találkozóra egy teaházba vagy kávézóba. A nagyobb városokban a szállodák kávézói igen népszerű helyszínek az efféle találkozókhoz – ilyen csoportok gyakorlatilag a hét bármelyik napján könnyen felfedezhetők ezeken a helyeken. A közvetítői találkozót elsősorban a szülők kedvéért rendezik, hogy azok szemügyre vehessék és meghallgathassák egymást, és eldönthessék, hogy bátorítsák-e a folytatást. Ha mindkét fél kedvezően ítél, a fiatal pár randevúzhat, hogy ők is meggyőződjenek, valóban összeillenek-e. A szülők részéről gyakran jelentős nyomás érvényesül az egyik vagy mindkét oldalon, hogy a fiuk vagy a lányuk egyezzen bele a házasságba, különösen akkor, ha már idősebbek az átlagos házasságkötési kornál, vagy valami más „defektusuk” van.

A múltban szokásos volt, hogy a legidősebb fiú vagy a legidősebb lány kössön először házasságot egy-egy családban. Ha későn szánják el magukat a házasságkötésre, a szülei és a fiatalabb testvéreik részéről rájuk gyakorolt nyomás igen intenzív lehet. Egyesek néha csak azért kötnek házasságot, hogy megmeneküljenek ettől a nyomástól. Általában azonban ha valamelyik oldal nem akar eljutni az esküvőig, akkor az egész folyamatot újra kell kezdeni.

A közvetítőktől elvárják, hogy minősítsék mind a két partnert társadalmi helyzete és háttere szempontjából, de sok közvetítési kísérlet kudarcot vall amiatt, hogy a nő túlságosan független szellemű a férfi ízléséhez képest, vagy nem kedveli a férfi személyiségét. Miután a közvetítők megtették a javaslataikat, a legtöbb anya „szerencsemondókkal” konzultál a leendő pár általa vélt esélyeiről. Ha a jós úgy találja, hogy a fiatalok asztrológiai profilja megfelel egymásnak, az anyák még erélyesebben ösztönzik a házasság létrejöttét. Az elrendezett házasságokban a társadalmi osztály, a családi háttér és a családok gazdasági helyzete általában elsőbbséget élvez a leendő menyasszony és vőlegény külső megjelenésével, személyiségével és képességeivel szemben.

Ha egy hagyományosabb felfogású koreai családban egy még házasság nélkül fiú vagy lány meghal, rendszerint elhívják egy sámánt, vagy

akár sámánok egész csapatát is, hogy elvégezzenek egy poszthumusz esküvői szertartást, egyesítve az elhunytat valaki megfelelő korú és nemű személy szellemével, aki szintén akkoriban halt meg, mielőtt megházasodott volna. Ennek a szertartásnak az a célja, hogy egyesítse az elhunytak lelkét olyan „lelki társakéval”, akikkel együtt lehetnek túlvilági életükben. Az ilyen házasságok elnevezése a *sahon* (sah-hoan), ami „szellemházasságot” vagy „lelki házasságot” jelent.

Egy ma már kihalóban lévő régi, különös érdeklődésre számot tartó koreai esküvői hagyomány az úgynevezett *ham* (hahm), ami egy nagy faládára utal, amelyben a vőlegény barátai elszállítják nászajándékaikat a menyasszony otthonába – ugyanez a szó jelzi az ezzel kapcsolatos szokások összességét is.

Egy a menyasszony családjával már előre egyeztetett időpontban a fiatal férfiak, akik addigra már meglehetősen sokat ittak, megjelennek a ház bejárata előtt (vagy többlakásos lakóépületek esetében az épület főbejárata előtt) a ládával. Egyikük, aki a „ló” szerepét játssza, a hátán viszi a ládát. A csoport egy másik tagja vezeti a lovat, és megmondja neki, mikor álljon meg és mikor menjen tovább. A ház kapujánál (vagy a lakóépület bejárati ajtajánál) a ló vezetője és a többiek hangosan bejelentik: a ló olyan fáradt, hogy nem tud mozdulni, hacsak nem fizetik meg minden egyes lépését, amit még ezután meg kell tennie.

A menyasszony családja és a csoport szószólója hangosan alkudoznak, hogy mennyit kell fizetni a ló minden egyes további lépésért az ajtó eléréséig, ahol a menyasszony, a barátai és a vőlegény várakoznak. Amikor megegyeztek az összegben, a pénzt minden egyes lépésnél begyűjtik, igen zajos tréfálkozás közepette. Miután a ló és a többiek is benn vannak a házban vagy lakásban és a *ham*-ot átadták a családnak, a csoportot étellel és itallal kínálják. Ők az összegyűjtött pénz felét átadják a vőlegénynek, és meghívják a menyasszony barátnőit, hogy tartsanak velük és költsék el együtt a maradék pénzt további italokra.²²

A már említett Don Hackney, egy Szöulban letelepedett amerikai üzletember a következőket mondta erről: „Az 1990-es évek eleje óta egyre hevesebb viták folynak számos hagyományos esküvői szokás

²² Az a szokás, hogy a *ham* ládát cipelők többször is megállnak, és nem hajlandók tovább menni, amíg nem kapnak valamennyi pénzt ezért, hagyományosan érvényben volt temetések alkalmából is. A koporsót a temetés helyszínére szállító hordárok többször is megállnak és azt kántálják, hogy nem tudnak tovább menni, mert olyan fárasztó az út. Nem hajlandók tovább menni, amíg a gyászolók vezetője vagy az elhunyt családjának valamelyik tagja pénzt nem ad nekik, amit azután tovább adnak kölcsönös segítséget nyújtó társaságok és szervezetek javára, és nem tartják meg vagy használják fel maguk a hordárok. Ez a rituális gyakorlat nem annyira szomorú/komor szokás, mint várható lenne a temetők szokásos szomorú hangulata miatt, hanem inkább egyfajta szórakoztató műsor, ami a gyászolók hangulatának felvidítására szolgál.

körül, amelyeket egyesek összeférhetetlennek tartanak a modern idők szellemével, különösen a *ham* ceremóniák tekintetében. A viták még hevesebbé váltak, miután egy menyasszony kiugrott egy szálloda ablakából és meghalt, amikor a férje kifogásolta a pénzüsszeg nagyságát, amit a családjának ki kellett fizetnie a *ham*-ért. A szokást ma ritkán gyakorolják, különösen a városi körzetekben.”

A koreai nyelvben a *yonae kyorlon* (yoh-nigh k'yohl-hoan) kifejezés szó szerint „szerelmi házasságot” jelent, beleértve a szexuális kapcsolatot is. Az elrendezett házasságok ma gyakrabban fordulnak elő a városi újjazdagok körében, mint a középosztályban, mivel azok különösen érdekeltek más, olyan családokkal kötött új kapcsolatokban, akik a saját vagyoni szintjükön vagy még magasabban állnak. A parasztszaladok is hajlamosak számos régi szokás követésére, ideértve az elrendezett házasságokat is.

Az 1980-as évekig a *jangban* osztály leszármazottjai ritkán kötöttek házasságot – ha egyáltalán valaha is – más osztálybeliekkel. Ma egyre gyakoribb az ő köreikben is, hogy beházasodjanak olyan „közrendű” családokba, amelyek üzleti tevékenységük révén elég gazdagok lettek, és egy új elit osztályt alkotnak. Hasonlóan a legtöbb más társadalomhoz, a jómódúak és a felsőbb osztálybeliek Koreában is hajlamosak a saját társadalmi és egzisztenciális szintjükön álló személyekkel kötni házasságot. Japánhoz hasonlóan a tekintélyes egyetemek professzorainak és a magas rangú katonatiszteknek a családjait is a felsőbb osztályhoz tartozónak tekintik.

Ma van egy törvény Koreában, amely előírja, hogy egy férj nem válhat el a feleségétől annak akarata nélkül, ha nincs valaki más, aki befogadja, vagy ha a nő – miután már részt vett a hagyományos hároméves gyászban férje elhunyt szüleinek tiszteletére – nem tudja eltartani magát, vagy ha a férj az összeházasodásuk óta jómódúvá vált. Ezeket az igen gyakorlatias feltételeket nyilvánvalóan azért állapították meg, hogy megakadályozzák a férfiek önkényes elválását a feleségüktől, ami történelmileg az előjogaik közé tartozott.

1995-ben a koreai kormányzat elfogadott egy olyan törvényt, ami a hatalmas Kim klán tagjai számára legálissá tették a házasságkötést mindaddig, amíg nincsenek nyomon követhető rokoni szálak a leendő menyasszonyok és vőlegények között. Ennek a klánnak a leszármazottai alkotják az egész dél-koreai népesség körülbelül 24 százalékát.

A koreai nők nem veszik fel a férjük nevét a házasságkötéskor, továbbra is a saját családi nevükön szerepelnek minden adminisztratív és jogi természetű eljárásban. Társasági helyzetekben „XY-né” kifejezéssel utalnak rájuk.

Kyong [k'yohng] – A gondolkodás fegyelme

Az ázsiai filozófia egyik nagy hagyománya az elme működése feletti ellenőrzés és az önfegyelem kiművelése speciális célok elérése érdekében a bölcselet, a vallás, a szépművészetek és a harcművészetek, az építészet, a kert-tervezés stb. területén. Ennek a mentális fegyelemnek egy fontos, egyidejűleg konfuciánus és buddhista szellemű aspektusa jelenik meg a koreai *kyong* (k'yohng) kifejezésben, ami olyasmint jelent egyetlen szóba sűrítve, mint „az önkontroll és az ésszerű gondolkodás fejlesztésének alázatos tisztelete”.

Mivel a konfucianizmus már a tizennegyedik századtól kezdve a modern időkig olyan meghatározó szerepet töltött be a koreai társadalomban, alapvető fontosságú volt, hogy a kormányzat – egybehangzóan a kulturális hagyományokkal – ösztönözze az önfegyelem gyakorlását, ideértve az érzelmek ellenőrzését is a társadalmi rendszer olajozott működésének biztosítása érdekében. Az emberek közötti kapcsolatok konfuciánus etikettjének pontosan kidolgozott szabályai Koreában kötelezővé tették mindenki számára, hogy folyamatosan észben tartsák és a legapróbb részletekig pontosan végrehajtsák az érintett személyek alá- és fölérendeltségi pozíciójának megfelelő viselkedés szertartásos formáit – ennek a feltétel nélküli kötelességnek a teljesítése pedig igen komoly mentális fegyelmet követelt meg.

A régi Koreában általában nem volt olyasmi, amit „fesztelen” viselkedésnek lehetne nevezni. Gyakorlatilag minden tevékenységnek a formája, rendje és stílusa is aprólékosan elő volt írva. Ezeket a formákat olyan sokszor ismételve sulykolták bele az emberekbe már gyermekkorukban és fiatalabb éveikben, hogy amikor felnőttek váltak, fizikai cselekedeteik és a beszédjük is szinte automatikusan igazodott hozzájuk. Az előírt viselkedési formák betartása a *kyong* elemeivel együtt mégis rendkívüli mentális erőfeszítést kívánt meg, mivel az érzelmeket éppúgy – ha nem még inkább – befolyásolta, mint az intellektust, és a legtöbb embert sokkal inkább az érzelmei irányítják, mint a logikus gondolkodás.

A *kyong* másik kulturális fundamentumát a buddhizmus, különösen a *son* (sohn) vagy zen szekta tanításai alkotják, amelyek teljes mértékben az elme érzelmi és intellektuális funkciói fölött gyakorolt ellenőrzésen alapulnak, melyek révén az elme összehangolódik az univerzummal és a kozmoszt átlelkesítő mozgatóerőkkel. A *kyong*

legelső elhivatott művelői természetesen a zen buddhista szerzetesek és a konfuciánus tudósok voltak, akik először megfogalmazták ezt a filozófiát, megpróbálták életüket ennek elvei szerint leélni és követendő példát mutattak mások számára is. A zen tanításai Koreában annak köszönhetően integrálódhattak a népi kultúrába is, hogy a Csoszon udvar a *kyong* egy olyan változatát tette állami ideológiájának kulcsfontosságú részévé, ami a rend és a konformitás fenntartásával a saját érdekeit szolgálta.

Noha a koreaiak híresei voltak rendkívüli fizikai erejükről és mentális tűrőképességükről, amelyek alapvető szerepet játszottak a fennmaradásukban, ám ennek az árát sokféle módon meg kellett fizetniük, beleértve a *momsal* (mohm-sahl) néven ismert átmeneti jelenséget is, ami az elme és a test működésének gyakorlatilag teljes kikapcsolására utal.²³

Orvosi szaktekintélyek szerint a *momsal* jelensége akkor tűnik fel, amikor valaki elkap valamilyen viszonylag enyhébb betegséget, például megfázik vagy elrontja a gyomrát, és a betegség elleni küzdelem helyett mentálisan és fizikailag egyaránt mintegy „összeomlik”, látszólag feladja – ez az állapot egy-két napig vagy akár egy hétig is tarthat, majd ugyanolyan hirtelen elmúlik, mint ahogy elkezdődött.

Egyes megfigyelők szerint a *momsal* jelenség arra a rendkívüli stresszre adott válasz, amit a viselkedési formák szigorú előírásai kényszerítenek rá az emberekre, ideértve a koreai társadalmi berendezkedés által megkövetelt beszédfordulatokat is. A megfelelő protokoll és valamennyi abból adódó kötelezettség be nem tartására a múltban az egyetlen mentség az volt, ha valaki fizikailag vagy mentálisan képtelené vált az előírások követésére.

Akárhogya is, a *kyong* hatása még ma is szemmel láthatóan jelen van a koreaiak jellemében és viselkedésében is. Megnyilvánul híres macacsságukban, a siker megszállott hajszolásában a tanulás és a munka területén egyaránt, valamint az általános „meg tudjuk csinálni” attitűdben – ami az 1980-as években a kormány hivatalosan meghirdetett jelszava volt.

A koreai kormányzat egyik, az 1990-es évek elején tett előrejelzése, miszerint az ország hamarosan a világ tíz vezető gazdasági hatalma közé fog emelkedni, mégpedig a koreai kultúra bizonyos elemeire támaszkodva, valóra vált. A huszonegyedik század első évtizedének vé-

²³ A külföldiek, akik 1945 és az 1960-as évek között hosszabb időt töltöttek Koreában, gyakran megdöbbenett, hogy a koreai férfiak és a nők is milyen hatalmas terheket hordoznak a hátukon, a *chi-gye* (chee-geh) szóval jelölt úgynevezett „A-keretekre” rákötözve – ez a szó a későbbi években fájdalmas emlékeket idézett fel és gyakran meglehetősen büszkeségre adott okot a koreaiak idősebb generációiban.

gére Korea világelsővé vált a hajóépítésben, a második helyre lépett a nukleáris energiatermelésben, ötödik lett az autógyártásban, hatodik az acélgyártásban és tizedik az elektromos energiatermelés terén.

Kyongjaeng (k'yohng-jang) – Versengés koreai módra

Korea hagyományos, konfuciánus szellemű kultúrájában az egyik legfontosabb feladat a *kyongjaeng* (k'yohng-jang), a versengés irányítása volt annak érdekében, hogy megfosszák személyes jellegétől és a társadalmi osztályok, a különböző rangú hivatások és szakmák, valamint a politikai pozíciók keretein belül pontosan meghatározott csoportok irányába tereljék – olyan ideológiai irányelvként, ami a társadalmi stabilitás biztosítását és az államrend védelmét, illetve megőrzését célozta.

Ehhez az ideológiához a versengés erkölctelenné tétele adta meg a kulcsot, azt az esetet kivéve, amikor annak célja az egyes csoportok jóllétének előbbre vitele volt, a családi és rokonsági közösségektől kezdve a különféle egyéb közösségek, vállalatok és általában az egész társadalom egymásra épülő szintjeiig. Az embereknek meg volt engedve, hogy egymással vetélkedjenek, de csupán az adott csoportjuk képviselőit, nem pedig önmagukért. Az e mögött az ideológia mögött meghúzódó filozófia egy bizonyos pontig bámulatra méltó volt. Feltételezte, hogy a sokak szükségletei többet nyomnak a latban, mint az egyének és a kevesek igényei. Nem adott helyet azonban annak a kétségbevonhatatlan realitásnak, hogy az emberek eredendően különböznek egymástól, különböző szükségleteik vannak, és óhatatlanul ellentétet tanúsítanak minden olyan törekvéssel szemben, ami egyéniségük korlátozására irányul. Egy effajta társadalmi rendszer fenntartása megkövetelte, hogy az emberek gondolkodását és viselkedését társadalmi, vallási és politikai szankciók segítségével szigorú ellenőrzés alatt tartsák – embertelen módon arra kényszerítve mindenkit, hogy nyomják el érzelmeik és természetes ösztöneik javarészét.

Ez a rendszer végül elidegeníthetetlen részévé vált a koreai kultúrának, mégsem tudta kiölni az egyéni törekvések vállalkozó szellemét a koreaiakból, akik – mielőtt megszabadultak a mindnyájukat a rendszerhez láncoló feudális kötelékektől és versengő hajlamaik egész történelmük során első ízben a szó szoros értelmében felszabadultak, egy-kettőre a világ egyik leginkább versengő szellemű népévé váltak.

A mai koreaiak tanulmányaik, a sportok, a munka és más tevékenységek területén sem szeretnek alul maradni senkivel szemben sem. Nem szeretnek lemaradni, nem akarják, hogy bárki elébük kerüljön, és rendkívül sok energiát képesek ráfordítani arra, hogy ezt ne engedjék megtörténni. Ez a versengő hajlam, amit az évszázadok során felhalmozódott nélkülözések, szenvedések és csalódások táplálnak energiával, az 1950-es évek elejétől kulcsszerepet játszott Korea egyetlen rövid generációváltás alatt sikeresen megvalósított átforgatásában lerombolt pusztaságból a világ vezető országainak egyikévé a nemzeti össztermék és az életszínvonal szempontjából egyaránt, és azóta is fontos szerepet játszik az ország folytatódó fejlődésében.

A *kyongjaeng*-nek azonban a mai Koreában is megvannak a maga kulturális és politikai sajátosságai. A külföldieknek tudomásul kell venniük a koreaiak veleszületett túlérzékenységet és ki kell fejleszteniük magukban a készséget azok kezelésére, hogy versenyezni tudjanak velük a koreai és a nemzetközi piacon egyaránt. A koreaiak viselkedése – beleértve a versengést is – még mindig jelentős mértékben csoportra orientált. A nagyobb vállalatok vezetése igen részletesen kidolgozott struktúrákba szerveződve, katonai jellegű precizitással működik. Az üzleti sikert a fennmaradás feltételének tekintik, és olyan elkötelezettséggel hajszolják, ami már a megszállottság határait súrolja.

A nagyszabású koreai üzleti vállalkozásoknak van egyfajta erős nacionalista jellege is, ami túlmegy az egyéni hasznok és a személyes ambíciók szintjén. A legtöbb koreai üzleti mogul motivációját nem a minél több és több személyes gazdagság felhalmozása és saját énképének fényesítése alkotja. Ezek a vállalatvezetők olyan hazafiaknak tekintik önmagukat, akik hozzájárulnak minden koreai életszínvonalának emeléséhez és egy jobb nemzet felépítéséhez.

A koreai politikai vezetők ugyanakkor nemcsak az üzleti érdekeket szolgáló gazdaságpolitika kialakításáért látják önmagukat felelősnek, hanem részt vesznek – mégpedig gyakran szenior partnerként – az üzleti vállalkozások irányításában is.

A kormányzati minisztériumok különösen éberrel vigyáznak a koreai vállalatok érdekeire és igyekeznek megvédeni őket a külföldi versenytől, különféle védővámok bevezetésével és más intézkedések megtételével minden lehetséges módon törekedve a versenypálya megdöntésére a számukra kedvező irányban. Az üzleti tevékenységet a kormányzat hagyományosan a családi egység egyfajta kiterjesztéseként fogta fel, amit egyrészt védeni, másrészt irányítani kell, ám

a gazdaság fokozódó internacionalizálódása és az erősödő külföldi verseny következtében ez a felfogás is továbbfejlődött, és a kormányzat mára sokat veszített „nagy testvérként” gyakorolt hatalmából.

Kyosop (k'yoh-sop) – Üzleti tárgyalás koreai módra

A *kyosop* (k'yoh-sop), vagyis az alkudozás Koreában gyakorolt művészetében az élő kultúra valóságos mikrokozmosza jelenik meg. A nyugati üzletembereknek tisztában kell lenniük azzal, hogy a tárgyalás egy nagyobb koreai vállalattal nagyon hasonlít arra, mintha egy szuverén nemzettel lenne dolguk – mégpedig egy diktatúrával, ha a vállalatot még mindig az erőskézű alapítója vezeti, ám inkább egy demokráciával, ha az már a harmadik generációs fiúk és hivatásos menedzserek kezében van. A tipikus koreai forgatókönyv szerint először a két vállalat elnökei találkoznak és megállapodnak abban, hogy a cégek üzleti kapcsolatra lépnek egymással. Ezután alacsonyabb rangú vezetők vállalra nehezedik a felelősség a kapcsolat részleteinek kidolgozásáért és előzetes jóváhagyásáért. A csúcspanvezetők ezután a megállapodás ünnepélyes aláírásával lépnek be újból a képbe.

A koreaiak nagyon értenek az alkudozáshoz. Míközben nyitabbak és rugalmasabbak, mint a japánok vagy a kínaiak, a kompromisszum-készséget általában a gyengeség egy formájának tartják, és amikor alkudoznak, jobban szeretnek mindent egy lapra feltenni, egyfajta „mindent vagy semmit” megközelítéssel, és csak akkor visszakoznak az utolsó pillanatban, ha legyűrhetetlen ellenállással találkoznak. Amikor ellenállásba ütköznek, a koreaiak tipikusan ide-oda táncolnak a konfrontálódás és a kompromisszum között, kis lépésenként törekedve céljaik elérésére. Az üzleti kapcsolatok egy másik oldala Koreában, amit a nyugatiak csak meglepően sok nehézség árán tudnak elfogadni, illetve kezelni, az a koreai szokás, hogy soha nem mondanak világosan vagy egyenesen nemet. A „nem” helyett leggyakrabban használt kifejezések a „tanulmányozni fogjuk a kérdést”, „meg kell tárgyalnunk a csúcspanvezetőségünkkel”, vagy a jól bevált régi kerülő válasz, a *keul se* (kay-uhl seh), ami annyit jelent, hogy „majd meglátjuk” vagy „majd megfontoljuk”. (Erről a Semco International tártulajdonosa, H. J. Chang ezt mondta: „Valóban igaz, de a koreai üzletemberek általában jóval egyenesebbek, mint japán partnereik.”) Hasonló jelentésű kifejezés a *kuroseoyo* (kroh-say-oh) is.

Minden koreai, a kormányzati és vállalati vezetőktől az utca emberéig, szinte paranoiásan irtózik attól, hogy függő viszonyba kerüljön külföldiekkel, és a viselkedésük, amit a külföldiek oktalannak, irracionálisnak, frusztrálóknak és hasonlóan zavarónak tartanak, jórészt ebből a félelemből fakad. Ez a vonásuk kivétel nélkül jól látható részét alkotja az olyan egyezkedéseknek, amelyekben közös vállalkozások vesznek részt. Ezt a tényezőt nem lehet egyhamar megkerülni. Az egyetlen megoldás a személyes kapcsolatok kiépítése és elmélyítése olyan szintig, hogy a koreaiak már le tudják győzni a paranoiájukat és bizalommal reagálnak a javaslatokra.

A koreai nagyvállalatok – eltérően az amerikai és más nyugati cégektől – általában nagyobb hangsúlyt helyeznek a piaci részesedésekre, mint a negyedéves vagy éves profitokra, s ennek következtében a koreai üzletembereknek másfajta prioritásaik vannak, ami problémákat okozhat külföldi partnereik számára.

A koreai menedzserek és csúcspanvezetők tárgyalások során tanúsított viselkedésének egy másik, a külföldi üzletemberek számára gyakran zavaró eleme az a szokásuk, hogy hirtelen pontosan az ellenkezőjére fordítják az álláspontjukat, minden előzetes figyelmeztetés vagy magyarázat nélkül – ez a jelenség gyakori minden hierarchikus berendezkedésű autoritárius társadalomban. Az efféle viselkedés mögött meghúzódó racionálé az lehet, hogy az illetők addig a pontig tartják fenn az álláspontjukat, ahol már közvetlenül fenyegetővé válik az a veszély, hogy esetleg visszafelé sülnhet el a dolog, és akkor – ezt elhárítandó – visszakoznak.

Az ilyenfajta „pálfordulásokat” kiválthatja az is, ha a koreaiak felismerik, hogy a szembenálló fél a megállapodás felmondásának küszöbére jutott, vagy amikor egy új elem kerül elő, ami valamilyen módon veszélyes helyzetbe hozhatja őket. A koreaiak ilyenfajta viselkedésének megértése és elfogadása azért nehéz a kívülállók számára, mert gyakran teljesen véletlenszerűnek és szándékos zavarásnak tűnik. Ez kétségkívül önkényes megoldás, de komolyan kell venni. A koreai tárgyalófelek ténylegesen arra játszanak, hogy a másik fél fog engedni, és ők nyernek.

Amikor a koreai oldal enged és visszakozik, ez „a győztes mindent visz” attitűd megnyilvánulása, amivel gyakran lehet találkozni Japánban és másutt is Ázsiában. A vesztesek alárendelik magukat a győzteseknek, rendszerint minden lelki sérülés nélkül, és teljesen elkötelezett kollaboránsok és támogatók lesznek – ezt a túlélési módszert gyakran alkalmazzák azok a népek, amelyeknek az erkölcsi fel-

fogása hagyományosan inkább a körülmények, mintsem hajthatatlan elvek alapjára támaszkodik.

A hagyományos koreai kultúra egy másik, a koreaiak üzleti viselkedését mindmáig befolyásoló aspektusa az a szokás, hogy az egyezkedések során a lehető legkevesebb információt tárják csak fel. A koreai üzletemberek erősen hajlamosak a műveleteikre vonatkozó részleteket fontos vállalati titoknak tekinteni. Különösen óvatosan járnak el az információk közlésével olyan kívülállókkal szemben, akikkel nem állnak jól megalapozott kapcsolatban.

Amikor az alkudozás nem halad jól vagy egy termék nem kelendő, és a koreaiak úgy döntenek, hogy csökkentik a veszteségeiket és kiszállnak az üzletből, előfordulhat, hogy a *danyombada* (dahn-yohm-hah-dah) eszközhöz folyamodnak, ami szó szerint olyasmit jelent, hogy valaki „meggondolja magát”, de inkább olyan értelemben használatos, hogy „bedobja a törülközőt”. Még valószínűbb azonban, hogy meglepetésszerű lépésre szánják el magukat, amit a *sunsu chida* (suun-suu chee-dah) kifejezéssel jelölnék. Ennek a jelentése „először lépni” vagy „először ütni”, és valami olyan hirtelen manőverre utal, melynek célja egy fontosabb rész cél elérése vagy a szembenálló fél olyan helyzetbe hozása, amelyben nem marad számára elegendő mozgástér.

A külföldiek számára gyakran meglepő és bosszantó annak a *kojip*-nak (koh-jeep), vagyis „makacsságnak” a mértéke, amit a koreaiak – különösen az észak-koreaiak – tanúsítanak a tárgyalások során.

Kyoyuk [k'yoh-yuuk] – A tudás hatalom

„A tanítójának még az árnyékára se lépjen rá az ember” – ez a mondas hosszú ideje népszerű Koreában, és annak a szerepnek a fontosságát jelzi, amit az oktatás a legrégebbi idők óta betölt a koreaiak életében. A *kyoyuk*-ot (k'yoh-yuuk), vagyis az „oktatást” – a szó mai értelmében – a kínai tisztviselők és tudósok vezették be Koreában, több mint kétezer évvel ezelőtt. Kína i.e. 109-ben hódította meg Koreát, és már a rákövetkező évben kiterjesztette uralmát a félszigeten akkor létezett valamennyi kicsiny törzsi királyságra.

A kínai katonatisztek, közigazgatási hivatalnokok és tanácsadók, akik letelepedtek Koreában, magukkal hozták írásrendszerüket, valamint könyvtáraikat és az általuk összegyűjtött filozófiai, vallási, orvos-

lási, hadtudományi és egyéb tárgyú értekezéseket, és hozzáférhetővé tették őket a királyságok vezetői számára. Néhányan a koreaiak közül – főként udvari miniszterek, tisztségviselők és vallási vezetők – tanulni kezdték a kínai nyelvet, hogy kommunikálhassanak kínai uraikkal, és megismerjék a kínai kultúrát és civilizációt.

A műveltség ezután a koreaiak számára egyenlő volt a kínai ideogrammak és a kínai irodalom válogatott műveinek ismeretével, különös tekintettel a *kyong* (k'yohng), a konfucianizmus klasszikusaira – ez a kiváltság elméletileg elérhető volt bárki számára, de valójában a népességnek csak egy igen kicsiny hányadára korlátozódott, mivel csak a tehetősek engedhették meg maguknak, hogy éveket fordítsanak a tanulásra. Ennél is fontosabb volt, hogy a koreai uralkodó osztály átvette azt a kínai felfogást is, miszerint nem kívánatos, ha a közrendűek iskolázottá válnak.

372-ben a Kogurjo királyi udvar létrehozta a *Tae Hak*-ot (tay hahk), a „Felsőfokú Tanulmányok [konfucianus] Akadémiá”-ját, amely az első ilyen iskola volt Koreában. Röviddel azután, hogy Silla királya 669-ben sikeresen egyesítette az egész Koreai-félszigetet uralma alatt, hivatalos politikájává tette azt a szokást, hogy az oktatásban való részvétel csakis az uralkodó osztály fiaira korlátozódott – ez a lépés igen mélyreható befolyást gyakorolt a koreaiakra, egészen a huszadik század első évtizedéig. 682-ben a Silla udvar *Kuk Hak* (kook hahk) elnevezéssel nemzeti felsőoktatási kollégiumot alapított.

Azt a politikát, hogy *kyoyuk*-ban csak az elit fiai részesülhetnek, folytatta a következő Korjo-dinasztia (918-1392) is, ami garantáltan biztosította, hogy a koreai népesség körülbelül 90 százaléka feltétlenül írástudatlan maradjon. A Korjo-dinasztia intézményesítette a *hwago* elnevezésű köztisztviselői vizsgarendszer alkalmazását is, amit eredetileg az előző Silla-dinasztia vett át Kínától.

A Korjo-dinasztia idején működtek magánkézben lévő iskolák is az arisztokrácia fiúgyermekéi számára. A buddhista templomok szintén létesítettek iskolákat, de ezeknek a látogatása is elsősorban a felső osztályokból származó fiúkra korlátozódott. 992-ben Keszongban, a Korjo-dinasztia fővárosában megalapították a *Kuk Chagam* (kook chahgahm) nevet viselő Nemzeti Egyetemet. A Szongdzsong király²⁴ által alapított egyetemhez több kollégium tartozott, amelyek nyitva álltak az alacsonyabb rangú kormányzati tisztviselők fiai és néhány közrendű személy előtt is – első ízben Korea történelme során. Ezek

²⁴ Az itt említett Szongdzsong király, a Korjo-dinasztia hatodik uralkodója nem tévesztendő össze a Csoszon-dinasztia azonos nevű királyával, aki 500 évvel később uralkodott. – A ford.

a kollégiumok a kalligráfia mellett könyvviteli és jogi tárgyakat tanítottak. Később a király szétküldött tudósokat a vidéki területekre is, hogy ott tanítsák a nemesség fiait.

A Csoszon-dinasztia (1392-1910) alapítói kibővítették az oktatási létesítmények választékát és kiterjedését. A felső osztály fiai a *sodang* (soh-dahng) elnevezésű, magánkézben lévő elemi iskolákban kezdték meg a tanulást, három-négy éves korukban. Hétéves korukban (nyugati számítás szerint öt vagy hatévesen) beléptek a *bak tang* (hahk tahng) névvel jelölt középiskolákba, ahol megkezdtek a kínai klasszikusok tanulmányozását. Ezután következett a felsőbb szintű iskola, és a vizsgák sorozata, melyek révén a követelmények sikeres teljesítői magasabb képesítési fokozatokat nyerhettek el – ezek közül a legmagasabb körülbelül a modern Ph.D. megfelelője lehetett.

Voltak továbbá más iskolák is, amelyek olyan gyakorlati tárgyakat tanítottak, mint az asztronómia, a külföldi nyelvek, a földjáslás, az orvoslás és a meteorológia – ezek nyitva álltak az úgynevezett *chungin* (chuung-een), vagyis a „középső emberek” előtt is. A Csoszon-dinasztia uralkodásának már az első évében megalapították a *Songkyun Gwan* (songkyuun gwahn) elnevezésű Nemzeti Konfuciánus Akadémiát. (Az akadémiákon a leendő tolmácsok számára a kínai, a japán, a mandzsu, a mongol és a dzsürcsi tatár nyelvet tanították.)

1432-ben Szedzsong király, a negyedik Csoszon uralkodó elrendelte, hogy dolgozzák ki és országszerte terjesszék a nők viselkedésének részletes irányelveit tartalmazó tankönyvet. A könyv el is készült, azonban kínai karakterekkel írták le, amelyeket kevés nő tudott olvasni, s így a könyv nem lehetett hatásos mindaddig, amíg 1481-ben újra ki nem adták, mégpedig a *hangul* (hahn-guhl) névvel jelölt új koreai írásmód és a kínai írás egyfajta kombinációjával. Az olvashatósági problémák megoldására a kormányzat elrendelte, hogy a helyi tudósok járjanak faluról falura, és szóban is oktassák a nőket arra, hogyan kell viselkedniük a konfuciánus elvek szerint.

1443-ban Szedzsong király határozott lépések megtételére szánta el magát annak érdekében, hogy megszűnjön az uralkodó osztály oktatási monopóliuma (amit már a Silla-királyság ideje óta élvezett), és a tanuláshoz való jogot kiterjeszthessék közrendű személyekre is. Összehívott egy csapatot a tudósok köréből, és megbízta őket egy tisztán koreai írásrendszer létrehozásával, ami olyan fonetikus írásjelek használatán alapul, amelyeket bárki meg tud tanulni akár néhány nap

vagy legfeljebb néhány hét alatt. Az volt a szándéka, hogy ez az új írásrendszer tegye lehetővé minden koreai számára az írás-olvasás megtanulását, és ezáltal a további oktatásban való részvételt is.

Az elsáncolódott írástudó réteg azonban sajnos kigúnyolta az új rendszert, nem vett róla tudomást, és képes volt fenntartani monopóliumát a kínai nyelvre orientált oktatás terén egészen addig, amíg a Csoszon-dinasztia a tizenkilencedik század második felében hanyatlani és bomladozni nem kezdett. Az évtizedek múlásával mindazonáltal egyre több nő fogott hozzá a hangul írás megtanulásához, megakadályozva annak elsoványodását. (Sok felsőosztálybeli család nem hivatalosan tanítókat fogadott lányai mellé nemcsak az írás, hanem más tárgyak tanítására is.)

A tizenhatodik században Hwang Yi (1501-1570), a kor leghíresebb konfuciánus tudósa megalapította a *So Won* (soh wanh) nevű konfuciánus akadémiát a saját kerületében, amelynek a magisztrátusa lett. Az akkor uralkodó király jóváhagyta az akadémia működését és oklevelet adott számára. Elrendelte továbbá, hogy az állam lássa el az akadémiát könyvekkel, adómentes földdel és rabszolgákkal – ugyanolyan státuszt biztosítva számára, mint amit korábban a buddhista kolostorok élveztek. Ennek nyomán sok más tudós is alapított konfuciánus magánakadémiákat szerte az országban, s ezek mindegyikét támogatta a kormányzat. A *so won* diákok és a tudósok között – összhangban a konfuciánus filozófiával – olyan szoros kötelékek alakultak ki, melyeknek a hatása később igen komoly befolyást gyakorolt a kormányzásra és általában az egész társadalomra. A diákok nem kérdőjelezhették meg professzoraik tudásának hitelességét, és a későbbi években, miután maguk is tisztviselővé váltak, nem tagadhatták meg korábbi tanáraik bármely kívánságának teljesítését.

Ez a rendszer nem csupán elfojtotta a független gondolkodást, hanem nagymértékben növelte a neokonfuciánusok politikai, társadalmi és gazdasági befolyását. Az elit uralkodó osztály egyre konzervatívabbá vált, és fokozatosan elveszítette harcos katonai szellemét. Ahogy a generációk váltották egymást, a Csoszon-dinasztia egyre mélyebbre süllyedt a tespedésbe.

Ugyancsak a tizenhatodik században többször is könyörtelen tisztogatás ment végbe a tudós-hivatalnokok körében a *jangban* osztályon belül alakult ellenzéki politikai pártok részéről, ami azzal az eredménnyel járt, hogy az írástudók nagy számban mondtak le a kormányzati tisztviselői szolgálatról, és ezután életüket csakis a kutatásnak és a tanításnak szentelték. Így a legjobban képzett tudósok jelentős többsége

Koreában úgy élte le egész életét, hogy csak tanulmányaival és olyan dolgokkal foglalkozott, amelyek semmiféle kapcsolatban nem álltak az aktuális politikai vagy gazdasági körülményekkel. Ez a korszak sok nagy filozófust termelt, de miközben azok a kozmoszról és minden dolgok duális természetéről elmélkedtek, az ország felett elrepült az idő. A generációk múlásával azonban a *so won* akadémiák fokozatosan újból gyakorlatilag monopolhelyzetbe kerültek az oktatásban, és apránként számottevő ellenőrzésre tettek szert a kormányzás fölött is azáltal, hogy ezekből kerültek ki a tisztviselők az udvar, és a megfelelő házastársak a királyi család leányai számára.

A tizenkilencedik század második felében a hanyatló Csoszon-udvar elkezdte bezárni a politikai felkelések melegágyává vált iskolákat. 1864 és 1973 között az uralkodó régens elrendelte, hogy a több mint hatszáz *so won* iskolát mindössze negyvenhét intézmény kivételével zárják be, ezáltal csökkentve az azokat működtető nagyhatalmú családok befolyását.

1882-ben az akkor uralkodó Csoszon- király (Kodzsong) kibocsátott egy dekrétumot, amelyben elrendelte, hogy az államilag szponzorált tömegoktatásban a konfucianizmus helyett a nyugati tudományokat oktassák. Az első ilyen nyugati stílusú iskola, a *Yugyong Kong-won* 1886-ban nyílt meg, és számos amerikai tanárt alkalmazott, akik a növendékeit angol nyelvre tanították. Az új iskola és a következő években megnyílt számos másik által tanított idegen nyelvek közé tartozott a kínai, a francia, a német, a japán és az orosz is.

A konfucianizmusnak – a koreai kultúrára gyakorolt negatív hatásai ellenére, ideértve az emberek többségére oly hosszú időn át rákényszerített alacsony életszínvonalat is – az oktatás tekintetében kifejezetten pozitív öröksége volt. A koreai történelem folyamán minden hatalom mindvégig a kormányzati tisztviselők kezében összpontosult. A hatalomhoz vezető egyetlen út a tisztviselői pályán keresztül nyílt meg. Az első lépés a tisztviselői állás elnyerésének folyamatában a regionális minősítő vizsgák letétele volt, ami a *chinsa* (cheen-sah), vagyis az „engedélyezett tudós” fokozathoz vezetett. A következő lépés a Szöulban tartott második fokozatú vizsgák letétele volt.

Csakis jól képzett felsőosztálybeliek válhattak kormányzati tisztviselővé. A koreaiak ezért hagyományosan egyenlőségjelet tettek a képzettség és a politikai hatalom, illetve a politikai hatalom és a gazdagság, biztonság és jó élet közé.

Miután a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben megszűnt a felső osztály monopóliuma az oktatás terén, az iskoláztatás egy vi-

szonylag korlátozott skálán elérhetővé vált a közrendűek számára is – most először a nép története folyamán. Először csak néhány százan, majd ezerszámra iratkoztak be a koreaiak az újonnan megnyitott iskolákba, és szinte megszállott energiával és ambícióval kezdtek tanulni, eltökélten, hogy javítani fogják életminőségüket, és végre osztozni fognak az elit uralkodó osztály hatalmának egy részében.

Ez a lendület azonban teljesen megtorpant a húszadik század első évtizedében. Japán már 1875 óta olyan politikát folytatott, amivel Koreát is a befolyása alá igyekezett vonni – ez a politika vezetett el 1894-ben a kínai-japán, majd 1904-ben az orosz-japán háborúhoz is, amelyekből Japán győztesen került ki. Miután Kína és Oroszország nem akadályozta tovább, Japán figyelme Korea gyarmatosítása felé fordult. A koreaiak kísérleteit ennek a japán lépésnek a megakadályozására nagy katonai erővel elnyomták, és 1910-ben Koreát teljes mértékben annektálták a Japán Birodalomba.

A japán közigazgatás – a rendőrség és a megszálló katonai erők hatékony támogatásával – átvette az ellenőrzést minden oktatási intézmény fölött Koreában, és kampányt indított a koreaiak eljapánosítására. Több száz új iskolát építettek, de gondoskodtak arról is, hogy azok a koreaiak, akik beiratkoztak az iskolákba, elsősorban olyan szakmai képzési irányokban részesüljenek oktatásban, amelyek Japán politikai és gazdasági érdekeit szolgálhatják. A koreai diákoknak csupán kevesebb mint öt százaléka folytathatta tanulmányait az általános iskolai szint fölött is. Elrendelték, hogy a japán nyelv legyen az ország hivatalos nyelve, és minden koreainak, akinek szabad volt iskolába járnia, alapvető írástudásra kellett szert tennie japánul. Amikor Korea japán megszállása 1945-ben véget ért, a lakosság körülbelül 80 százaléka nem volt semmiféle formális iskolai végzettsége, de a népesség körülbelül 15 százaléka folyékonyan beszélt és tudott írni-olvasni is japánul.

Ebben a korszakban kevés fiatalember járhatott főiskolára vagy egyetemre Koreában. Egyesek számára, akik felsőfokú tanulmányokat akartak folytatni, megengedték, hogy Japánban járjanak egyetemre, ha ők maguk és a családtagjaik is „a megfelelő attitűdöt” tudták felmutatni a japánok irányában. 1905 és 1919 között több mint 2250 magániskolát alapítottak országszerte, de 1919-ben egy nagyobb felkelés a japán megszálló erők ellen azzal a következménnyel járt, hogy a japán gyarmati közigazgatás bezáratta a legtöbb iskolát, amelyeket azzal vádoltak, hogy hazafias és demokratikus eszményeket tanítanak koreai diákjaiknak.

A koreai neveléstörténet egyik legfontosabb eseménye 1914 tavaszán történt, amikor az Ewha női egyetem első végzős évfolyama befejezte tanulmányait Szöulban. Helen Kim (aki akkor elsőéves hallgató volt az Ewha Egyetemen), „A felső szoba” (*The Upper Room*) című, 1964-ben megjelent könyvében leírta a Chongdong templomban, Szöul vezető metodista templomában tartott ünnepséget. Amikor az ünnepély megkezdődött, a hallgatóság felállt és állva maradt, többségük (köztük férfiak is) csendesen könnyezve.

Az Ewha egy másik végzős hallgatója, Ducksoon (Diana) Yu-Tull feminista szerző és előadó a „A változás szele” (*Winds of Change*) című könyvében megemlíti, hogy az iskolát 1886-ban alapította egy Mary Scranton nevű amerikai misszionárius, akinek a nők számára biztosított modern oktatás érdekében tett első erőfeszítések érdemeit tulajdonítják. Yu-Tull leírja, hogy Scranton vett egy telket egy ma már Szöul belvárosához tartozó területen, ahol tizenkilenc szalmafedelű kunyhó sorakozott, s ennek a valószínűtlen helynek az *Ewha Haktang* (eh-wah hahk-tahng), „Körtevirág Intézet” nevet adta. Ám még egy évnek kellett eltelnie, mire be tudta iskolázni első diákját – egy magas rangú tisztviselő ágyasát, akit kiválasztottak arra, hogy tanuljon meg angolul és a királynő tolmácsaként működjön. A következő két évtized során a férfiak ellenállása a nők oktatásával szemben olyan erős volt, hogy gyakran előfordult az iskolába beiratkozni próbáló lányok kigúnyolása, és ezeket néha meg is verték. Sok családapá felélesztette azt a hagyományt is, hogy a felsőosztálybeli lányok napközben nem léphetnek ki otthonuk falai közül.

Amikor a második világháború és Korea japán gyarmatosítása 1945-ben véget ért, a koreaiaknak jóval több mint a fele írástudatlan volt. Így csak a huszadik század közepétől vált lehetővé, hogy minden koreai ténylegesen szabadon dönthesse el, milyen oktatásban kíván részt venni. A koreaiak egyfajta bosszúvágytól is hajtva belevetették magukat a tanulásba, és mint azelőtt is, rendkívüli ambíció fűtötte őket az olyanfajta hatalom megszerzésére, amiről tudták, hogy csakis oktatás révén érhetik el. 1965-re Korea büszkélkedhetett az analfabetizmus egyik legalacsonyabb arányával a világon.

Mai társadalomtudósok hozzáteszik ehhez, hogy a koreaiaknak ez a szinte megszálott törekvése a hatalomra kapcsolatban áll a szülőtisztelet fogalmával és gyakorlatával, ami mindig is a hagyományos koreai családok alapját alkotta. A legvégső mód, ahogyan az elit fiai szüleiket és családjukat szolgálni és tiszteletadásban részesíteni tudták – a gyermeki engedelmesség tanúsítása – a politikai hatalom megszerzése volt.

Ez a kényszerítő szükség a szociológusok szerint különleges dimenziót adott hozzá a felsőosztálybeli koreaiak műveltség iránti vágyához és az államilag szponzorált vizsgák letételére irányuló törekvéséhez, ami megnyithatta az ajtót a hivatalnoki karrier előtt – és ezt a vágyat azonnal átvették az alacsonyabb osztályokhoz tartozó koreaiak is, mielőtt az elit *jangban* osztály oktatási monopóliuma megszűnt.

A második világháború utáni első évtizedekben a főiskolai és egyetemi felvétel versenyvizsgák letételéhez volt kötve. A legjobb állásokat a legtekintélyesebb egyetemek végzősei kapták meg, úgyhogy az ezekre az egyetemekre való bejutásért folytatott versengés rendkívül heves volt, és elvezetett a hírhedt japáni „vizsga-pokol” koreai változatának kialakulásához. A koreai szülők ugyanolyan híressé váltak arról, hogy milyen erős nyomást gyakorolnak szüntelenül gyermekeikre, mint japán társaik – nem csupán azért, hogy jól tanuljanak, hanem kivételesen jó eredményeket érjenek el az iskolában. Az erőfeszítések legfőbb célja az volt, hogy a fiatalok felléphessenek a legkívánatosabb kormányzati és iparvállalati pozíciókhoz vezető „oktatási mozgólépcsőre”, és rajta is maradhassanak. Az ezekért a leginkább megbecsült helyekért folyó versengés már az elemi iskolák szintjén megkezdődött: egyes iskoláknak sokkal jobb híruk volt másoknál, mert végzős diákjaik közül jóval többen jutottak fel a „mozgólépcsőre”.

Ma a sikert Koreában semmi esetre sem csupán a közszolgálati alkalmazás biztosíthatja. A gazdasági vállalkozásokban megkeresett pénz ma a kormányzati hivatalokkal gyakorlatilag egyenrangú forrása lehet az áhított hatalomnak. A sikeres üzletemberek általában magasabb státuszt és nagyobb presztízszt élveznek a kormányzati bürokratáknál, a legmagasabb pozíciók kivételével, melyeknek a betöltői a politikai hatalom mellett rendszerint meg is gazdagodnak.

Ez nem jelenti azonban azt, hogy az oktatás fontossága csökkent volna. A legjobb gazdasági és kormányzati állások Koreában még ma is oktatás révén érhetők el. Azoknak, akik nem szereznek egyetemi végzettséget – néhány ritka kivételtől eltekintve – egész életükben valami alantas munkát kell végezniük, ami azt jelenti, hogy a társadalmi felemelkedés útja zárva marad előttük.

Jae Un Kim szociálpszichológus egyfajta „diplomabetegségként” utal arra a megszálottságra, amivel a koreaiak belevetik magukat a tanulásba, hogy emelni tudják társadalmi státuszukat. Szerinte ez a megszálottság jórészt a Csoszon-dinasztia (1392-1910) uralkodásának öröksége, melynek során az alacsonyabb osztályok tagjai oly sok lenézést és megaláztatást szenvedtek el az uralkodó osztály képviselőitől.

1969-ben a koreai kormányzat megszüntette a középiskolai felvételi vizsgákat, és egy regionális vagy lakóköri alapon működő sorsolási rendszert vezetett be a gyermekekre nehezedő nyomás, valamint az alacsonyabb és magasabb rangú iskolák közötti megkülönböztetés megszüntetése érdekében, ami az összes iskolának és a diákoknak is egyenlő esélyeket biztosított. 1974-ben felülvizsgálták magát a középiskolai rendszert is. Az egyes iskolák felvételi vizsgáit egységes állami vizsgákkal váltották fel, és a sikeres jelentkezőket szintén sorsolás útján irányították a különböző iskolákba. 1993-ban a főiskolai felvételi rendszert úgy alakították át, hogy a jelentkezők minősítésekor a középiskolai vizsgaeredményeket kombinálták az országos szinten szervezett állami vizsgákon elért eredményekkel. A minősítési követelmények teljesítésében minimum 40 százalékos súllyal estek latba a középiskolai vizsgaeredmények.

Sok koreai anya még ma is eljár különböző szentélyekbe és templomokba, hogy imádkozzon gyermekei sikereiért tanulmányaikban, különösen az iskolai vizsgákon. A vizsgák előtti periódusokban sok koreai háztartás gyakorlatilag valamennyi dolgát úgy intézi, hogy segíthessék a gyerekek erőfeszítéseit a vizsgákra való felkészülésben. Ebbe beletartozik az is, hogy a tévékészülékeket eltávolítják a gyermekszobából, és az egész háztartás teljesen csendben működik.

Amikor a koreai középiskolák végzős diákjai sikeresen bejutnak az egyetemre, a kívülről azért rájuk nehezedő nyomás, hogy tanuljanak – szintén Japánhoz hasonlóan – gyakorlatilag megszűnik. Sokan közülük, különösen azok, akik a tizenkét évnyi osztálytermi munka és a házi feladatok terhei alatt kiégtek, főiskolás éveiket egyfajta hosszú vakációnak tekintik. Idejüket sportolással, társasági élettel vagy rész munkaidőben végzett munkával töltik.

Az oktatási módszerek Koreában lassan változnak. Mára bevezettek új tanítási módszereket is, és egyre inkább felismerik, hogy a való életben szerzett tapasztalatoknak és a diákok érdeklődésének elsőbbséget kell kapniuk a régi eszmékkel és módszerekkel szemben. Az oktatás azonban még mindig főleg egyoldalú kapcsolatot jelent, melyben a professzorok és az instruktorok előadnak, a diákok pedig magolás útján tanulnak. A diákok nemcsak a szaktárgyak tartalmával ismerkednek meg, hanem erkölcsi nevelésben is részesülnek. Szociológiai felmérések azonban azt jelzik, hogy a koreaiak minél magasabb szintű végzettséget szeretnek, annál kevésbé hagyománykövetők lesznek gondolkodásuk és viselkedésük tekintetében egyaránt. A változások által leginkább érintett területek közé tartozik a család érdekeinek

minden más elébe helyezése, a férfi felsőbbrendűség, és az igen aprólékosan kidolgozott, stilizált udvariassági formák betartása. Ennek a trendnek a negatív hatásait felismerve a koreai kormány az 1990-es évek elején elkezdte ösztönözni a konfuciánus magánakadémiák újjáélesztését, amelyek az etika és az etikett terén nyújtanak megfelelő képzést a fiatal koreaiak számára.

A mai Dél-Koreában az ország három legnagyobb tekintélyű oktatási intézménye a Szöuli Nemzeti Egyetem, a Koreai Egyetem, és a Yonsei Egyetem. A diákok és szülei szótárában pedig az egyik legjelentőségtelesebb szó a *yubak* (yuu-hahk), a „külföldön tanulás” lett – az oktatás „szent grálja” egyre több frissen végzett egyetemista számára Koreában. A Dél-Korea által az 1950-es évek közepe óta elért látványos sikerek nagy részéhez jelentősen hozzájárult azoknak a technikusoknak, mérnököknek, tudósoknak és kereskedelmi szakembereknek a teljesítménye, akik külföldön végeztek posztgraduális tanulmányokat.

A második világháború utáni kommunista oktatási rendszernek Észak-Koreában az 1940-es évekre tehető kezdetektől fogva az volt a fő célja, hogy kiirtson minden individualista tendenciát a fiatal észak-koreaiak körében, és olyan szocialistává nevelje őket, akik abszolút módon elkötelezettek a kollektívizmus iránt, valamint teljes mértékben hűségesek az ország kommunista vezetőjéhez és a kommunista párthoz. Ebben a környezetben a diákokat arra nevelték, hogy engedelmeseek legyenek, soha ne vonják kétségbe a vezető vagy a párt igazát, vessék el minden hagyományos meggyőződésüket és szokásukat, gyűlöljék az „osztályellenségeket”, és szálljanak szembe minden kívülállóval, aki bármilyen módon veszélyt jelenthet a rendszerre. Arra nevelték őket továbbá, hogy „szeressék a munkát”, készségesen áldozzák fel magukat az államért, legyenek „csoporthősök”, és harcoljanak a szocializmusért, illetve a kapitalizmus és az imperializmus ellen. Megkívánták tőlük, hogy egyéniségük lerombolásának eszközeként állandóan önkritikát gyakoroljanak és kölcsönösen bírálják egymást is, hogy beolvadhassanak a nagy tömegbe, amely egyként gondolkodik és viselkedik.

Az észak-koreai diákok oktatásának jelentős részét a legfelsőbb vezető jelszavainak és filozófiájának memorizálása jelentette – ez a program végül azzal az eredménnyel járt, hogy a rezsim megalapítóját, Kim Ir Szent gyakorlatilag istenként imádták. Semmiféle elhajlást nem engedélyeztek. Csak Kimnek az 1990-es évek elején bekövetkezett halála és az egyre komolyabb gazdasági problémák jelentkezése után kezdték Észak-Korea vezetői megkérdőjelezni oktatási rendsze-

rük helyességét, és engedélyezni bizonyos mértékű individualizmust és függetlenséget a diákok számára. A szocialista doktrínák elsajátítása és a kívülállók iránti ellenszenv kialakítása érdekében már egy teljes generáció leforgásánál is hosszabb ideig folytatott intenzív agymosás hatásai kétségkívül még évtizedekig érzékelhetők lesznek Észak-Koreában.

Mangshin (mahng-sheen) –

A szégyen elkerülése

Korea hagyományos, pontosan előírt etikettje a fizikai viselkedés és a beszédmód tekintetében egyaránt szükségessé teszi a koreaiak számára, hogy meglehetősen sok időt és energiát fordítsanak a barátságos, együttműködő kapcsolatok fenntartására családtagjaik mellett barátaikkal, munkatársaikkal és másokkal is, akikkel mindennapi tevékenységeik során együtt vannak. Az ilyenfajta, gondosan előírt viselkedési szabályokra azért van szükség, mert a koreaiakat generációkon keresztül ahhoz szoktatták hozzá, hogy különösen érzékenyek legyenek önmaguk vagy bárki más megszégyenítésére – ez pedig megtörténhet többek között a nem megfelelő beszédfordulatok használata, a „helyes” megszólítási formák vagy titulusok használatának elmulasztása a bírálathoz, valami gyengeség feltárása és sokféle más „hiba” folytán is.

A koreaiak számára a *mangshin* (mahng-sheen), a „szégyen” mindig is elviselhetetlen terhet jelentett, melynek elkerülése érdekében képesek voltak a legtúlzóbb szélsőségekig elmenni, és ami még ma is nagymértékben megnehezíti életüket, mivel gyakran elejét veszi a nyílt, őszinte kapcsolatok kialakításának, és az embereket inkább álságos, mintsem őszintén vállalt szerepek eljátszására kényszeríti.

A *mangshin* a koreai kultúrában azt a konfuciánus tételt testesíti meg, hogy a legmagasabb szintű erkölcsiség az emberek közötti hierarchikus viszonyokon alapuló viselkedési etikett gondosan előírt formáinak betartása. A Korea utolsó és leghosszabb ideig uralmon volt dinasztiája (az 1392-ben hatalomra került és egészen 1910-ig uralkodott Csongon-dinasztia) által adoptált konfucianizmus a koreai társadalmat az átöröklődő társadalmi osztály-hovatartozás, az életkor, a nem és más tényezők alapján osztotta fel különböző csoportokra, és olyan etikettet írt elő, ami a férfiak felsőbbrendűségén, a társadalmi osztályrendszeren, az életkor és a hivatali pozíció szerinti rangsorokon és hasonló tényezőkön alapult.

A hivatalos hatóságokkal szemben előírt etikett betartatása mellett a közigazgatást végző konfuciánus tudós-hivatalnokok a szégyen fogalmát alkalmazták elsőszámú társadalmi szankcióként mindenfajta nemkívánatos viselkedéssel szemben. Ez a rendszer gyakorlatilag mindenkit mindig kockázatos helyzetbe hozott. A legcsekélyebb eltérés az előírt etikettől könnyen észrevehető volt – mint amikor egy színész nem reagál egy végszóra, vagy nem a megfelelő szöveget mondja. A rendszer láthatóvá és egyszersmind hallhatóvá is tette a morál parancsait. Mindenki mindig, minden másokkal való találkozása során ki volt téve annak, hogy akaratlanul is megszégyeníthet valakit, vagy ő kerül szégyenbe.

A koreaiak érzékenysége a megszégyenülésre egyike azoknak a kulturális tényezőknek, amelyek gyakran megterhelik a nyugatiakkal kialakuló kapcsolataikat, mivel a nyugatiak általában jóval kevésbé érzékenyek olyan dolgokra, amelyeket a koreaiak szégyenletesnek találhatnak – és sok ilyen dolog van, köztük néhány olyan is, ami a nyugatiak számára is ismerős, mint például valakinek a nyilvánosság előtti szidalmazása. Az a két nagy terület, amelyeken a külföldiek – rendszerint meggondolatlanul – a legtöbbször beleesnek a koreaiak megszégyenítésének bűnébe, valószínűleg a képességeik alábecsülése (koreai nézőpontból, természetesen), és az akár gesztusokban, akár szóban irántuk tanúsított tiszteletlenség (megint csak az ő nézőpontjukból tekintve).

A koreaiak igen hamar felismerik a külföldieknek azt a sajnos túlságosan is gyakori fajtáját, akik saját jellemhibáik miatt leplezetlenül arrogánsan és megvetően lépnek fel a legtöbb emberrel szemben, és különféle módokon rutinszerűen leszólják őket. A már hosszabb ideje Koreában letelepedett külföldieknek van egy másik kategóriája is, akik folyamatosan kritizálják Koreát mint országot és a koreaiakat mint népet, rendszerint a hátuk mögött, a legdurvább elmarasztaló kifejezésekkel, ám ennek ellenére továbbra is évről évre ott élnek és dolgoznak, egyfajta különös szimbiózis-szerű kapcsolatot tartva fenn velük, aminek láthatólag nem tudnak véget vetni.

A nyugatiaknak Koreában (és Ázsia konfuciánus országaiban másutt is) célszerű észben tartaniuk, hogy a szégyen-kultúrák sokféle szempontból hatékonyabbak a jó modor, a kölcsönös felelősségvállalás és a közösségi együttműködés előmozdításában, mint a saját bűnkultúrájuk, és jól teszik, ha igyekeznek elkerülni a kulturális konfrontációkat.

Matbulibubu [maht-buu-lee-buu-buu] – Kétkeresős családok

Koreát hosszú ideje a legkonfucianusabb országnak tekintik egész Ázsiában, különös tekintettel a férfiaknak a nőkről vallott hagyományos felfogására és arra a bánásmódra, ahogyan kezelték őket és amit megköveteltek tőlük. Körülbelül a tizenkettedik század óta, amikor a konfucianizmus már megjelent és kezdett teret nyerni a buddhizmus mellett az állam társadalmi és politikai filozófiájában, a koreai nők státusza hanyatlani kezdett, párhuzamosan a konfucianizmus előretörésével. A Csoszon- (vagy I-) dinasztia 1392. évi megalapítását és a konfucianizmus mint hivatalos állami vallás átvételét követően a nők pozíciója oly mértékben degradálódott, hogy alig lettek többek a férfiak rabszolgáinál.

Minél magasabb társadalmi állású volt egy nő, annál inkább korlátozottak voltak az előjogai és a számára engedélyezett tevékenységek, amelyeket gondosan ellenőrzés alatt tartott az apja, a férje, a legidősebb fia, de még a rokonsága, és többnyire a kormányzat is. A vidéki területeken élő nők dolgoztak a földeken, különféle kézműves munkákat végeztek és működtették a kis családi vállalkozásokat, de őket is a férfiaknak alárendeltként kezelték, háztartásuk férfitagjainak kénye-kedvére kiszolgáltatottnak.

A nők efféle kezelése, gyakorlatilag rabszolgasorban tartása Koreában a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben kezdett megszűnni, amikor a Csoszon udvar az országba kívülről beáramló új vallási, gazdasági és politikai eszmékkel, valamint Kína, Japán, Oroszország, az Egyesült Államok és az európai gyarmatosító hatalmak Korea szuverenitását veszélyeztető beavatkozásaival szembesülve kezdte elveszíteni az ellenőrzést a dolgok fölött. Csak a huszadik század közepén kerülhetett azonban sor arra, hogy a koreai nők jogilag is emancipálódjanak, és csak az 1970-es és az 1980-as évektől érhatték el a társadalmi szabadság jelentősebb szintjét.

A koreai nők társadalmi emancipálódása szempontjából az egyik legnagyobb hatású tényező az ipar gyors fejlődése volt 1962-től kezdve, ami azzal járt együtt, hogy a legtöbb koreai lány elkezdhetett munkába járni az otthonán kívül, amint befejezte a középiskolát vagy főiskolát. Az első évtizedekben általában az volt a társadalmi közmegegyezés, hogy ezek a fiatal nők csak addig járnak munkába, amíg férjhez nem mennek, és attól kedve abbahagyják a munkát, és teljes mértékben háziasszonnyá válnak. Az 1980-as évekre azonban sok fiatal nő elég

függetlenné vált ahhoz, hogy ragaszkodjon munkahelyének megtartásához azután is, hogy házasságot kötött.

Az 1990-es évek elején már elég sok feleség dolgozott ahhoz, hogy a férjeikkel együtt egy új gazdasági kategóriát alkothattak a társadalomban, amely a *matbulibubu* (maht-buu-lee-buu-buu), vagyis „kétkeresős család” néven vált ismertté. Ilyesmi azelőtt – ritka kivételektől eltekintve – elképzelhetetlen volt Koreában, ma azonban ezt a kifejezést széles körben használják meglehetősen tág értelmezésben a közgazdászok, a politikusok és a hírmédia vezető szakértői is, az ország gazdasági életének jelentős és egyre fontosabbá váló tényezőjeként utalva a kétkeresős családokra.

Az a tény, hogy egyre több és több koreai nő folytatja a munkát házasságkötése után is, nemcsak azt jelzi, hogy az iparosodási folyamat során kialakuló új életstílus költségesebbé vált. Jelzi emellett azt a rendkívüli mértékű előrehaladást is, amit a koreai nők a férfiakkal való egyenlőségük irányában megtettek 1962 óta, amikor Chung Hee Park tábornok puccsal átvette a kormányzást, és megindította első reformprogramját a gazdasági fejlődés egymást követő öt éves terveinek sorában.

Az iparban dolgozó koreai nők hatása, amit először egyedülálló fiataloként, majd feleségként kifejtenek, mára több változást hozott magával a koreai kultúrában, mint amennyi a megelőző hatszáz év során történt, és a változásoknak még távolról sem látszik a vége. Adott lévén az a kemény munka, terhelhetőség, bátorság és sokoldalú tehetség, amit hagyományosan mindig is megkívántak a koreai nőktől, minden okunk megvan úgy vélekedni, hogy a lehető legtöbbet lesznek képesek kihozni a szabadságukból.

Mi [me] –

A szépség imádata

Az esztétikum intézményesített normái a koreai kultúra fontos elemei már az ország feljegyzett történetének kezdetétől fogva. A koreaiak esztétikai természetű hiedelemvilága és gyakorlata – más ázsiai kultúrákhoz hasonlóan – először az animizmusból, majd a negyedik és a hatodik század közötti időszakban Kínától átvett buddhizmusból és taoizmusból merített és táplálkozott.

Az ezek által a vallási filozófiák által tanított hiedelmek és gyakorlatok arra nevelték a koreaiakat, hogy az eléjük állított szellemi és eszté-

तिकai célok elérése érdekében minimálisra csökkenték fizikai és érzelmi vágyaikat. Ez a filozófia ugyanolyan jól szolgálta a világi hatalmak szükségleteit is, mint amennyire e vallások papjainak a munkáját segítette, és hozzájárult annak az állhatatos lelkerőnek a kialakításához az egyszerű koreaiakban, amire szükségük volt az életben maradáshoz generációról generációra, akár csak a pusztá létfenntartási szinten is.

Az esztétikai követelmények intézményesítése a Silla-dinasztia (669-935) fénykorában valósult meg. Mivel a mozgalom, ami a szépséget az emberek életének integráns részévé kívánta tenni, vallási eredetű volt, kezdetben főként énekekben és költeményekben, majd a templomok építésében, valamint a vallási szertartások kellékeinek létrehozásához szükséges kézműipari készségek fejlődésében fejeződött ki. Minden építész, művész és kézműves célja a végső szépség elérése volt, harmonikus szimmetriák teremtménye és a felhasznált anyagok spirituális természetének feltárása révén, vagy a festmények esetében már a témák megválasztásával is. Az ember alkotott esztétikus tárgyak létrehozása és szemlélése – csakúgy, mint díszítőelemekként bizonyos természetes tárgyak felhasználása is – hozzátartozott a vallás gyakorlásához.

Az egyik készség, amiről a sillai művészek és kézművesek különösen híresek lettek, a templomi harangok öntése és cizellált díszítése volt: a Sillában ezen a téren megvalósult művészi színvonal Jon Carter Covell koreai művészettörténész szerint fölötte állt minden hasonlónak, amit Kínában vagy Japánban sikerült elérni.

A koreai esztétikai kultúra egy másik fontos forrása az emberek érzékenysége volt az éghajlati, illetve az évszakok váltakozásával bekövetkező természeti változásokra. Mivel életük és közérzetük a felhők, az eső, a hó, a napsütés és a szél összjátékától és szeszélyeitől függött, melyek mindegyikének megvoltak a maga spirituális dimenziói, a koreaiak kivételesen éberben tudatában voltak ezeknek az erőknél, és a természet iránti tiszteletük jegyében még tudták látni a szépséget bennük.

Ez a természet iránti tisztelet, amit az animizmus tanított és a buddhizmus csak tovább erősített, különösen fontos szerepet játszott abban, hogy a *mi* (me), vagyis a „szépség” alapvető része lett a koreaiak mindennapi életének. Az animizmus tanításai szerint az agyag, a fém, a kő és a fa anyagának szellemei megmaradtak akkor is, amikor ezeket az anyagokat felhasználták kerámiatárgyak és más hasznos dolgok elkészítésére. Az ilyen tárgyak előállítására, ha helyesen végezték, tovább erősítette az anyagok szépségét és a

bennük rejlő szellemeket. A buddhizmus még hozzátette ehhez a kifinomultságot, a stílus és a spiritualizmus további elemeit, amelyek szintén hozzájárultak a különféle használati tárgyak, bútorok és épületek esztétikájához, és gyakorlatilag mindennek, ami a koreaiak kezéből kikerült, egyfajta jól felismerhető, jellegzetesen „keleti” karaktert adtak.

Mivel a koreai kultúra műtermékeiben eredendően benne rejlő szépség messze túlmutat a fizikai harmónia és a hasznosság értékein, megéri és örömmel tölti el az érzékeny szemlélőt és kulcsszerepet játszik abban a békés nyugalomban és elégedettségben, ami mindig is sajátja volt a hagyományos koreai életstílusnak. Hyon Bae Choe kortárs tudós a szépség hagyományos fontosságát a koreai életben – ami a fazekasárukban, kerámiákban és más kézműves alkotásokban éppúgy kifejeződik, mint a festményeken és rajzokon – annak a hitnek tulajdonítja, hogy ezek létrejöttek a célja az életben az emberiség jólétének fokozása a humanizmus és a spiritualitás művelése útján.

Korea hagyományos elkötelezettsége a *mi* (me) iránt súlyos sebet szenvedett a tizenkilencedik század végén, amikor a gyarmatosító hatalmak behatolásai balsorsot hoztak az addigra már meggyengült Csoszon dinasztiára. Az ország annektálása Japánhoz 1910-ben, majd a koreai háború pusztításai 1950 és 1952 között a pusztá életben maradást tette az emberek legfontosabb gondjává.

Am az a gazdasági fellendülés, ami 1960 és 1980 között Dél-Koreában bekövetkezett, együtt járt a természet és az ember alkotott művek szépsége iránti érdeklődés újjáéledésével, és különféle magánkezdeményezésű és államilag szponzorált programok azóta helyreállították a félsziget természetes szépségének jelentős részét. A lekopasztott hegyoldalakat újraerdősítették. A parkok és vízi utak újra megszépültek. A városi tájépítész a jómódúak új lakókörzeteiben és az irodaépületekben egyaránt a kétezzer éven át tökéletesített, letisztult esztétikai elveket tükrözi vissza ismét.

A kereskedelmi fronton a koreaiak olyan fogyasztói cikkeket terveznek és gyártanak, amelyekben szintén visszatükröződik egyfajta igényesség, ami a kifinomult kulturális hagyományokon nevelkedő generációk ízlését hordozza magában. Korea nagy múltira visszatekintő szépségtisztelete újból jelentős hozzájárulást jelent az ország kultúrájához.

Mishijok (me-she-joak) –

A „párjukat csereberélő feleségek”

Minden változás közül, amelyek végbementek Koreában azóta, hogy az 1870-es években véget ért az ország hosszantartó elszigeteltsége a világ többi részétől, talán egyik sem volt jelentősebb és imponálóbb, mint azok a lépések, amelyeket a koreai nők tettek meg a róluk kialakult kép és a hagyományosan férfiuralomra berendezkedett társadalomban játszott szerepük forradalmi átalakítása érdekében.

A koreai nők előrehaladása egészen az 1960-as évekig – majdnem száz éven keresztül a női forradalom kezdetétől számítva – még mindig csak apró lépésekben volt mérhető. Legnagyobbbrészt a konfucianus szellemű kultúra foglyai maradtak, ami majdnem teljes mértékben alárendelte őket a férfiaknak, és ennek következtében nem tudhatták kifejezni önmagukat a sovinszta férfiak által a Csoszon dinasztia idején (1392-1910) számukra felállított, gyötrelmesen szűkre szabott zsinórmérték keretein túl, sem a rákövetkező 35 év során, amikor Korea a még inkább sovinszta japán férfiak militarista uralma alatt állt.

A koreai nők élete, ideértve a férjes asszonyokat és a hajadonokat is, évszázadokon át olyan mértékig elnyomott és korlátozott volt, hogy gyermekkorukban egy bizonyos életkor elérése után még csak nem is játszhattak együtt a fiúkkal, tinédzserként pedig semmiképpen nem osztozhattak a velük egykorú fiúk, vagy a nem a saját családjukhoz tartozó férfiak társaságában. Feleségként pedig a felsőosztálybeli nők számára még az is tilos volt, hogy a férjükön, a fiaikon és az apjukon kívül bármely más férfival szót váltsanak.

1970-től azonban az 1948-as új alkotmány és az utóbb elfogadott törvények révén a koreai nőkre is kiterjesztett szabadságjogok és lehetőségek lehetővé tették a fiatal koreai nők számára, hogy megkezdjék csodálatos metamorfózisukat az emberi bábokból gyönyörű pillangókká. Az ebben a korszakban Koreában tett látogatásaim alkalmából ritkán telt el egy nap – vagy éjszaka – anélkül, hogy szó szerint meg ne döbbsenem volna ezeknek a fiatal nőknek a szépségén, agresszivitásán és tehetségén, és végre megértettem, hogy a koreai nőket miért részesítették olyan nagy megbecsülésben a kínai császárok és miniszterei oly sok évszázadon keresztül.

Az 1990-es évekre a koreai nők egy egészen új típusa tűnt fel, ami olyan élesen elütött a koreai nőkről a múltban kialakult képtől, hogy számos kommentár tárgya lett a hírmédiában, a társadalomtudósok

tanulmányaiban és általában a közbeszédben. Ezek a fiatal, férjezett nők – mondta nekem egy harminc-egynéhány éves koreai férfi – „úgy öltözködnek, és úgy viselkednek nyilvánosság előtt, mintha hajadonok lennének”.

Az ilyen nőkre a *mishijok* kifejezéssel szoktak utalni, amit képletes értelemben a „modern nő” fogalmával is fordíthatunk. Általában tehetséges férfiak feleségei, és így megengedhetik maguknak, hogy gyakran étkezzenek éttermekben, járják a bevásárló központokat, különféle eseményekre látogassanak el és általában élvezzék az életet. A *mishijok* kifejezés szélesebb értelmezési tartománya sem utal egyenesen arra, hogy ezek a feleségek túlságosan könnyűvérűek lennének és szívesen létesítenek szexuális kapcsolatot más férfiakkal. Főként azért pécézik ki és címkézik fel őket ezzel a kifejezéssel, mert a viselkedésük annyira különbözik a koreai asszonyok hagyományos magatartásától, ami igen figyelemre méltó. Az effajta magatartás azonban – mivel olyan nagymértékben eltér a hagyományos normáktól Koreában – erősen sejtetheti a hajlandóságot a nem megfelelő szexuális viselkedésre is.

Az idősebb és különösen a konzervatívabb férfiak, valamint egyes nők reagálása ennek a nő-típusnak a megjelenésére emlékeztet a tizenkilencedik század végén történt eseményekre, amikor egy maroknyi igen bátor koreai nő elkezdett nyilvánosan megjelenni nyugati stílusú öltözékben, ami egyesekből azt váltotta ki, hogy fellépésüket egyfajta veszedelmes járvány kitörésével tegyék egyenlővé és megjósolják, hogy az ilyen viselkedés eltűrésével a nemzet a vesztébe rohan. (Korábban, amikor a Csoszon udvar elrendelte, hogy a koreai férfiak vágják le a hagyományos kontyukat és nyugati frizurát viseljenek, lázadások törtek ki szerte az országban, sok sebesülést és anyagi kártételeket okozva.)

Tekintettel arra, hogy a divat és a társadalmi szokások terén Korea frissen emancipálódott fiatal női szabják meg általában a trendeket, a *mishijok* példamutatása máris előkészítette a talajt a koreai nők fontos üzleti és szakmai szereplőként való megjelenéséhez is.

Mudang (muu-dahng) –

A spiritiszta médiumok

Az egyik a közül a néhány terület közül a koreai életben, ahol a múltban – a koreaiak első megjelenésétől kezdve a történelem színpadán egészen a legutóbbi időkig – a nők vezető szerepet játszhattak, a sá-

mánizmus gyakorlása volt. Ez az ősi vallás arra a meggyőződésre épül, hogy létezik egy szellemvilág, amit az élők életét befolyásolni képes jó és rossz szellemek népesítenek be, és hogy a természetben minden anyagi dolognak megvannak a maga szellemei, amelyekkel az embereknek harmóniában kell élniük, hogy jó fizikai és mentális egészségnek örvendhessenek.

A nők bevonása a férfiak mellett a sámánizmus szertartásaiba feltehetően azért valósult meg, mert a koreai történelem korai szakaszaiban a nőket tekintették az emberiség anyjának, gyógyítójának, és a vigasz elsőrendű forrásának a szenvedők számára. Ez vezetett az elfogadásukhoz a *mudang* (muu-dahng), a „sámánista médium” szerepében a régi koreai társadalomban. Egy tiszteletteljes másik kifejezés a sámán-médiumokra a *manshin* (mahn-sheen).

A nők általában akkor töltötték be a *mudang* szerepét, amikor valamilyen pszichotikus élmény, például transzba esés vagy vizionálás után voltak – ez a jelenség világszerte gyakori az úgynevezett „hittel gyógyítók” körében. Az idő múlásával a *mudang*-ok leányai anyjuk nyomdokába léptek, és ez a „szakma” fokozatosan öröklődővé vált. Később a dobok, cintányérok és a transzba esést szolgáló táncok is integráns részévé váltak e hivatásnak.

Mielőtt a negyedik és a hatodik század között a buddhizmus, a taoizmus és a konfucianizmus is megérkezett volna Koreába, a *mudang*-ok fontos személyek voltak a saját közösségükben. Az akkori papokhoz hasonlóan, őket is tisztelet övezte. Ám a külföldről átvett filozófiák terjedésével a sámánizmus fokozatosan egyre többet veszített hivatalos államvallásként betöltött szerepéből.

Amikor a Csoszon-dinasztia alapítói 1392-ben a konfucianizmust tették államvallássá, az új kormányzat betiltott sok ősi sámánista szertartást, a *mudang*-ok hivatalos státuszának további gyengítésére törekedve. Ez a törekvés legalábbis részben azon a konfuciánus elven alapult, hogy a nők alacsonyabb rendűek a férfiaknál, és ezért nem szabad részt venniük semmiféle fontos szertartásban.

A sámánizmus dogmái és gyakorlatai azonban túlságosan mélyen be voltak ágyazódva a néplélekbe ahhoz, hogy rendeletekkel ki lehessen törölni őket. Nem csupán az egyszerű emberek alkalmazták továbbra is a *mudang* médiumokat az ősi sámánista szertartások végrehajtásánál, hanem az uralkodó osztály tagjai is – köztük a királyi családdal – folytatták nem hivatalosan ezt a szokást. A Csoszon-dinasztia hosszú évszázadai folyamán a *mudang* médiumok ténylegesen a közé a csekély számú nő közé számítottak, akiknek szabad volt hivatalosan

és nyilvánosság előtt megjelenniük férfiak társaságában. (A többiek, akiknek ez szintén szabad volt, általában hivatásos női szórakoztatók és első osztályú prostituáltak voltak.)

A *mudang* hivatás a mai Koreában is él és virul – bár a *mudang*-ok társadalmi státusza hasonló a nyugati társadalmakban működő médiumokéhoz. Még ma is meghívják őket szertartások elvégzésére minden társadalmi osztályban számos alkalommal, melyek sora a betegségektől és a halálesetektől az új épületek felavatásáig terjedhet.

A mai *mudang*-ok azonban már nem boldogulnak olyan egyszerű vallási technikákkal, mint csengettyűk rázása, dobok verése és dalamos kántálások. Az alkalomtól függően különböző kifinomult előadásokat kell nyújtaniuk, amelyekbe beletartozik a zene, az ének, a tánc, a komédiázás és sokféle más varietéjellegű tevékenység.

A sámánista szertartásokat a koreai nyelvben a *kut* (koot) és a *kosa* (koh-sah) szavakkal jelölik. A *kut* arra utal, amikor a *mudang* egy szeánsz folyamán kapcsolatba lép egy vagy több szellemmel. Azt, hogy mely szellemről vagy szellemekről van szó, az alkalom határozza meg. A *mudang* hagyományosan valamilyen megváltozott elmeállapotot előidéző tánc előadásával esik transzba, hogy kapcsolatot teremthessen a szellemekkel. A gonosz szellemek kiűzését a *narye* (nahr-yeh) szóval jelölik. A zavaró dolgokat előidéző holtak szellemeinek „megtisztítása” szolgáló szeánsz az úgynevezett ssitkimkut (sheet-keem-koot).

Egyes családok, falvak és városok ragaszkodnak a *mudang*-ok közreműködéséhez az évente rendszeresen és speciális események alkalmából tartott *kut* szertartásoknál. Egyes ilyen *kut* rendezvények nyitva állnak a közönség előtt, és ezeket más látványos eseményekhez hasonlóan az újságokban is meghirdetik. A nyilvános *kut*-okat rendszerint festői helyeken tartják, a folyók mentén vagy a hegyekben, és ezek éppen annyira szolgálnak pihenési és szórakozási célokat is, mint amennyire vallásos természetűek. Magánszemélyek által rendezett *kut*-okra külföldiek is meghívást kaphatnak, akik a nyilvános ceremóniákon meghívás nélkül is szívesen látott vendégek. A résztvevőktől többnyire elvárják, hogy kisebb pénzadományokkal járuljanak hozzá a költségekhez.

A *mudang* médiumokat meghívhatják nagyszabású vállalkozások során létrehozott új házak, irodaépületek, hajók stb. felavatására, vagy új irodák megnyitására rendezett sámánista szertartásokra. Ezeknek a neve *kosa*, ami szó szerint „imaszertartást” jelent.

Kormányzati nyilvántartások szerint egyedül Dél-Koreában ma körülbelül negyvenezer *mudang* működik, de egyes média-híradások

szerint a számuk valószínűleg közelebb áll a százezerhez, mivel a legtöbb *mudang* nem veszi a fáradságot arra, hogy regisztráltassa magát. A *mudang*-ok országos egyesületének székhelye Szöulban van.

Munhak (muun-hahk) – Irodalom és kultúra

A Koreai-félszigeten alakult kicsiny királyságok i.e. 108 és a hetedik század között ténylegesen Kína vazallus államai voltak. Ebben a hosszú korszakban a *munhak* (muun-hahk), vagyis az „irodalom” a művészetek és a kézműves iparágak, az orvoslás, a kormányzás, a filozófia és a politika, valamint a költészet különböző tárgyait és kérdéseit taglaló buddhista, konfuciánus és taoista traktátusok formájában jutott el Korea uralkodó osztályához, először kínai, majd koreai tudósok munkáiban.

Körülbelül a negyedik századtól kezdve fokozatosan a konfucianizmus vált a koreai kormányzás ideológiájává, a hivatalos államvallás pedig a buddhizmus volt. Ebben az időszakban a koreai tudósok kifejlesztettek egy írásmódot a koreai nyelv szavainak leírására az akkorra már nagy múltú kínai ideogrammak használatával. A legendák szerint ezt az *idu* (ee-duh) elnevezésű írásrendszert egy Wonhyo nevű híres hetedik századi szerzetes és az udvarhoz tartozó egyik hercegnő szerelméből született gyermek fejlesztette ki. A legenda szerint Wonhyo a különféle buddhista szekták egyesítésére és általában a vallásnak a tömegek körében való népszerűsítésére irányuló erőfeszítései folytán érzett elhivatottságot az új írásrendszer megalkotására. Működése során számos könyvet írt az *idu* írásmóddal.

A kínai írásjelek leírásának megtanulása azonban igen fáradságos folyamat volt, ami több évnyi tanulást és gyakorlást igényelt, és ezeket éppen ezért csupán néhány kiváltságos személy tudta elsajátítani. A koreai királyságok uralkodói az írástudás terjedésének korlátozása érdekében azt a politikát folytatták, hogy az oktatásban való részvételt az elit uralkodó osztály fiaira korlátozták – ez a politika a hetedik században hivatalossá vált, és érvényes maradt a következő 1200 év során.

Így egészen a modern időkig a koreai irodalom gyakorlatilag valamennyi művét kínai írásjelekkel írták le olyan hivatásos írástudók, akik éveket töltöttek a bonyolult ideogrammak leírásának és kiolvasásának megtanulásával, és az egyedüli személyek, akik közvetlenül hozzáférhettek az irodalmi művekhez – a *kiszensz* (kee-sang) elnevezésű hiva-

tásos női szórakoztatók kivételével – a *jangban* uralkodó osztály férfi tagjai voltak. Ennek az állami politikának a következtében a koreaiak túlnyomó többsége el volt vágva attól a lehetőségtől, hogy közvetlenül megismerkedhessen azokkal a buddhista, konfuciánus és taoista tanításokkal, amelyek előírták és meghatározták kultúrájukat, és amelyekben visszatükröződtek mindazok az elemek, amelyek hozzájárultak a hagyományos koreai karakter kialakulásához.

Qui Tae Yi történész „A koreaiak újrafelfedezése” című könyvében azt írja, hogy a koreai jellemnek a klasszikus koreai irodalomban feltárt legfőbb „elemei” az „evilági szekularizmus”, az elvonult remeteélet utáni vágyódás, a csodákba vetett hit, a mély megbántódásra és a lelkifurdalásra való hajlam, valamint a szeretet hiánya, amit az emberek, különösen a két nem tagjai között mesterségesen felállított gátak okoztak. Yi hozzáteszi, hogy a régi koreai irodalom hangsúlyozta az önfejelemnek és az igazság elnyomásának fontosságát az abszolút rend és harmónia biztosításának eszközeként az egész társadalomban. Egyes korszakokban a féltékenységi és más érzelmi reakciók megakadályozása érdekében még a szépség hangsúlyozása is tilos volt.

Az igazság elfojtása a rend és a harmónia fenntartásának eszközeként természetesen minden autoriter politikai rezsim jól ismert és sűrűn alkalmazott gyakorlata. Ám a szépség elnyomása, vagy – pontosabban – álcázása ennél jóval összetettebb jelenség, és csupán Ázsia konfuciánus szférájában volt tipikusnak nevezhető.

Mint ahogy a gazdag koreai tisztviselők semmitmondó külsejű otthonokat építettek maguknak, hogy a belső luxust eltakarják a kíváncsi és irigykedő szemek elől, úgy tűnik, hogy a *jangban* osztály köreiből volt egy íratlan konszenzus arra nézve is, hogy lekicsinyeljék a koreai műtárgyak, valamint a koreai nők szépségét is, hogy elejét vegyék az irigységnek a közrendűek körében, és nemkülönben a zsákmányra éhes külföldiek behatolásának az országba.

Volt azonban egy ősrégi hagyománya a szóbeli irodalomnak is Koreában, ami segített megbirkózni a közrendűek írástudatlanságával. A tizenharmadik és a tizennegyedik században Korea legnagyobb tiszteletnek örvendő tudósai azok voltak, akik lélekbe markoló történelmi szagákat írtak a *paegwan*-ok (pag-wahn), vagyis a „regősök” számára. Különösen a költészet játszott hosszú időn át kulcsszerepet a koreai kultúrában. Minden tudós tanulmányai kiterjedtek a költemények írására és élvezetére, és sokan közülük hivatásuként és foglalkozásuként gyakorolták ezt a művészetet egész életükben.

A Csooszon dinasztia (1392-1910) alapítója és korai utódai által bevezetett reformok, köztük a *bangul* (hahn-guhl) nevű egyszerűsített írásrendszerrel elvezettek az irodalom egy olyan népszerű formájának fokozatos terjedéséhez, ami már személyes érzéseket is kifejezett, beleértve olyan érzelmeket is, mint a szerelem vagy az elégedetlenség a társadalom konfuciánus szellemű berendezkedésével. Ezeknek a könyveknek a szerzői többségükben azok a sorsukkal elégedetlen írástudók voltak, akik ugyan még az elit *jangban* osztályhoz tartoztak, de a családjuk már régóta nem rendelkezett semmiféle hatalommal. Az ő írásaik vetették el a lázadások magvait, amelyek a huszadik század első évtizedének végén hozzájárultak a dinasztia bukásához.

További jelentős hozzájárulást tettek a Csooszon-dinasztia irodalmához a királyi udvar női tagjai és a vezető *jangban* tudósok és tisztviselők családtagjai, akik kihasználták az új, könnyen megtanulható írásrendszer előnyeit. Ezek a ritka női szerzők megtörték a régi tabukat, amelyek tiltották, hogy a nők műveltté váljanak és levelek, költemények, úti beszámolók, naplók és esszék írásával nyíltan kifejezhessék magukat.

A leghíresebb mű, amely női szerző tollából került ki ebben a hosszúra nyúlt korszakban, egy tankönyv volt, ami előírta a koreai asszonyoktól és általában a nőktől elvárt magatartási és viselkedési formákat. Ennek a címe *Naebun* (nie-huun) volt, Sohei királynő írta és 1475-ben jelent meg. Igen sok újrakiadást ért meg, országosan terjesztették, és ez volt a koreai nők bibliája egészen addig, amikor a Csooszon dinasztia a tizenkilencedik század végén bomlásnak indult.

Azokat a nőket, akik a Csooszon korszakban elegendő oktatásban részesültek ahhoz, hogy megtanuljanak írni és olvasni, és közülük egyesek impozáns költői és prózai műveket is hagytak hátra, általában három kategóriába sorolták. Ez a három csoport a következő volt: a királyi család és a nemesi családok tagjai, a felsőbb osztályokhoz tartozó férfiak ágyasai, és a *kiszeng*-ek, a tehetős férfiak hivatásos szórakoztatói és társasági partnerei. A felsőosztálybeli nők és a sorukra váró udvarhölgyek által írt életrajzokból, esszékből, levelekből, memoárokból és úti naplókából meglehetősen gazdag gyűjtemény maradt fenn.

Az egyik legtöbbet idézett koreai *sijo* (she-joh) költeményt a tizenhatodik században írta egy Chin I Hwang nevű hölgy:

„Kettévágok
egy hosszú novemberi éjszakát,
s a felét beteszem az ágytakaró alá.

Édes illatú, mint egy tavaszi fuvalat,
és mikor Ő megjön,
kiveszem és apránként kiterítem,
hogy megnyújtsuk az éjszakát.”²⁵

Az alábbiakban idézek egy másik *sijo* verset is, amit egy Hongnang nevű *kiszeng* írt, szintén a tizenhatodik században. Akkor fogalmazta meg, amikor elbúcsúzott a szeretőjétől, egy Kiong Chang Choe nevű tudós-költőtől, aki állami kiküldetésben teendő körútra indult. A verset búcsúajándékként adta át neki.

„Kiválasztottam egy vadon nőtt fűzfa ágát
és leszakítottam, hogy elküldjem neked.

Azt akarom, hogy ültess el
az ablakodnál, ahol alszol.

Amikor új levelet báj az éjjeli esőben,
gondold azt, hogy én vagyok az, aki eljöttem hozzád.”²⁶

A tizenkilencedik század végének zűrzavaros időszakában óriási érdeklődés támadt a világ többi részének története és mindenfajta irodalom iránt a felsőbb osztálybeli fiatal koreaiak körében. Ez az érdeklődés az írók egész új csapatát teremtette meg, beleértve az úgynevezett *sin sosol* (sheen soh-sohl), vagyis „új regények” szerzőit, akik a mindennapokban használt köznyelven írtak, mintegy szembe helyezkedve a múlt erősen stilizált irodalmi nyelvének használatával, és olyan témákat is feldolgoztak, mint a szexuális egyenlőség, a demokrácia és más dolgok, amelyek korábban idegenek voltak a koreaiak gondolkodásától.

Az egyik politikai eszközként is kiemelkedő „irodalmi” forma a falakra kiragasztott plakátok, a *pyok po* (p'yoke poh) és a *hyon sumak* (h'yohn suu-mahk) elnevezésű zászlók vagy szalaglobogók használata lett – ez utóbbiakat rendszerint fákra és a falakra is felfüggesztették, s mindkét forma politikai üzeneteket hordozott a kormánynak, illetve néha egyes személyeknek címezve. Az 1800-as évek elején a parasztok szenvedései olyan mértékűvé váltak, hogy a sérelmeiket plakátokon és zászlókon kezdték hirdetni, a lehető legparlagibb nyelvezettel megfogalmazott panaszokban. Egy ilyen zászló Csongdzsu városában történt kifüggesztése miatt a kormányzat azzal büntette a várost, hogy

25 A vers és a következő költemény szövegét a szerző által idézett angol fordításból magyarra áültette – a ford.

26 Mindkét vers a „A koreai nők története az ókortól 1945-ig” című könyvből származik, amelyet a koreai nők történetének összeállítására létrehozott bizottság adott ki, és Yung Chung Kim szerkesztett és fordított angolra *Women of Korea: A History from Ancient Times to 1945* címen (Szöul, Ewha Women's University Press, 1983.)

csökkentette a közigazgatási rendszerben betöltött rangját és megváltoztatta a nevét.

Ám csak a huszadik században kerülhetett sor a tömegoktatás megvalósítására, ami elérhetővé vált minden koreai számára és lehetővé tette, hogy az irodalom közvetlenül is kifejthesse hatását az életükre.

Korea japán megszállása és annektálása erőteljes lökést adott a művelt koreaiak egy új fajtájának a kialakulásához, akik az irodalmat használták fel arra, hogy kifejezzék az országot ért gyalázat miatti felháborodásukat és ösztönözzék az embereket, hogy szálljanak szembe a japán megszálló erővel. Ennek a mozgalomnak a Mandzsúriába, Kínába és az Egyesült Államokba menekült koreaiak voltak a vezetői. Ma az irodalmi művek kiadása és terjesztése valamennyi műfajban a koreai gazdaság igen fontos ágazata.

Munhwa (muun-whah) – A kultúra akkor és most

A hagyományos koreai kultúra gyökerei a sámánizmus korába nyúlnak vissza, az ősi hiedelmek rendszeréig, ami formát adott a nép spirituális világának, meghatározva egyúttal a mindennapi élet szerkezetét és szertartásait is társadalmi, gazdasági és politikai téren egyaránt. A törzsi vezetők egyszersmind papok és főnökök is voltak, és az élet mindennapi ritmusát az a szükséglet határozta meg, hogy a szellemek világát – és a pap-főnökökét is – kiengeszteljék.

A legkorábbi koreaiak elszigetelt, szellemek uralta világában az i.e. 1000 körüli időszakra tehető az első kínai hatások megjelenése. A koreai élet azonban nagyjából változatlan maradt egészen i.e. 109-ig, amikor a kínaiak meghódították az egész Koreai-félszigetet, és a törzsi királyságokat vazallus államaikká tették. Ettől kezdve a kínai kultúra folyamatosan áramlott be Koreába, először csak kisebb adagokban, amelyekben elsősorban az uralkodó osztály tagjai részesülhettek. A következő századok során ez az áramlat hatalmas, szakadatlan folyamattá nőtt, számos új dimenziót adva hozzá Korea kultúrájához, de nem rombolta le és nem is lazította fel az eredeti sámánista szertartásokat.

A kínai kultúra elsősorban a nyelv útján hatolt be Koreába, illetve a buddhizmus, a konfucianizmus és a taoizmus klasszikus irodalmi műveivel, amelyek mindegyike jelentős hatást fejtett ki a koreaiak gondolkodásmódjára és életstílusára, kormányzati formáiktól a gabonafé-

lékig, amelyekkel táplálkoztak és a ruházatukig, amit viseltek, valamint az általuk követett etikettre, a művészetükre és kézműves iparukra, a szórakozásaikra és a világról alkotott filozófiai felfogásukra egyaránt.

A Korjo-dinasztia uralomra kerülésekor, a tizedik században a buddhizmus már jól megalapozott állami vallás volt, és a sámánizmussal és konfucianizmussal együtt megszabta a főbb irányelveket és normákat a koreaiak világlátásához és viselkedéséhez. A Korjo kormányzat politikájának középpontjában a buddhizmus terjesztése állt. A Korjo udvar az elit osztály közreműködésével több száz templom, pagoda (imahelyként működő sztúpa) felépítését, valamint a buddhista irodalmi művek átültetését és terjesztését szponzorálta.

A Korjo korszak királyai és miniszterei elkötelezett hívei voltak a könyvek gyűjtésének és megőrzésének. Számos könyvtárat alapítottak, a könyvek leírására és kinyomtatására több ezer írástudót és a fából készült nyomódúcokkal dolgozó nyomdászt alkalmaztak. Ez a tudás felhalmozására irányuló lendület vezetett el azután 1234-ben – elsőként a világon – a mozgatható fémbetűk feltalálásához. A buddhizmust az 1390-es években a konfucianizmus egy új formája váltotta fel hivatalos államvallásként, és egy újabb tömeges programot indítottak az emberek bevezetésére az új doktrína útmutatásaiiba. Ennek a programnak a végrehajtásához több ezer konfuciánus pap, tudós, író és nyomdász közreműködésére volt szükség, akiknek a munkája nyomán a konfuciánus kultúra új hulláma árasztotta el Koreát a következő ötszáz évre.

Ma a *munhwa* (muun-whah), vagyis a „koreai kultúra” a Kelet és a Nyugat néha különös, de mindig magával ragadó ötvözetét kínálja. Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy gyakran nyugati a felszínen, és keleti legbelül, a mélyben. A „nyugatias” Korea leginkább szemmel látható arculatát az autókkal zsúfolt utcák és országutak, a felhőkarcolók, az éjszakai neonfények, a legújabb amerikai és európai divat szerint öltözött, ide-oda siető emberek és más hasonló látványelemek nyújtják, amelyek megtalálhatók bármely erősen iparosodott országban.

Ám az efféle nyugati típusú képek és hangok homlokzata mögött és azon túlnyújtózkodva még mindig megtalálható a hagyományos Korea is: a templomok és paloták Koreája, a nagy falak maradványai; a teaházak és vendégfogadók; a fűtött padlón ülve elfogyasztott, fokhagymával, paprikával és más fűszerekkel ízesített ételek; maga a nyelv, amely olyan régi, hogy valójában senki sem tudja, honnan is ered. És mindenütt ott vannak maguk az emberek, akikben intellektuális, érzelmi

és spirituális szinten is összeolvadnak még ma is a régi koreai és kínai hiedelmek és szokások a modern kor elemeivel.

Ugyanakkor van egy egyre növekvő csoportja a koreaiaknak, akik már magukra öltötték a nyugatiasság egyfajta bevonatát és képesek kilépni kulturális meghatározottságukból, ha a nyugatiakkal érintkeznek. De ha Koreában születtek és ott nevelkedtek felnőttkoruk eléréséig, akkor ez a külföldi máz is inkább csak egyfajta köpeny, amit felölthetnek vagy le is vethetnek magukról, ahogy a helyzet megkívánja.

Akárhogy is nézzük, a hagyományos Korea az, ami megadja a karakterét és az ízet ennek a különleges kultúrának, ami váltakozva taszítja és vonzza a kívülállókat. A hagyományos koreai kultúra egyik kulcsfontosságú, máig ható vonása abban áll, hogy nem ismerte el és nem engedte meg az „én-tudat” kifejlődését. Azt a célt szolgálta, hogy elnyomja az „én”, az ego önérzetét és arra kényszerítse az embereket, hogy elveszítsék az individualizmus utolsó morzsáját is, ami még megmaradhatott bennük. A koreaiak nem énközpontú személyiséggé váltak, mint amilyen a nyugatiak többsége, hanem a kultúrájuk arra nevelte őket, hogy – a koreai szociológusok egyik kedvenc kifejezésével élve – csoport- vagy emberközpontú szemlélettel forduljanak a világ felé.

Az 1930-as években, Korea japán megszállásának csúcspontján egy japán megfigyelő feljegyezte, hogy a koreai kultúra a festők, írók és tudósok alapvetően védekezésre orientált kultúrája, míg a japán kultúra a harcosok, a kardok és a politikai hatalom agresszióra orientált kultúrája.²⁷

Ez éles szemről tanúskodó és meglepő megállapítás, különösen Japánra nézve. De ami a koreaiakat illeti, valójában csak Korea hagyományos felsőbb osztályára volt érvényes, ami egészen a modern időkig majdnem teljes monopolhelyzetet élvezett az oktatás, az irodalom és a szépművészetek tekintetében. Egy aktuálisabb és sokkal hasznavehetőbb megfigyelést a koreai kultúráról Dr. Jae Un Kim szociálpszichológus tett, aki megállapításait egy sor pszichológiai profilvizsgálatra alapozta, amelyeket a legkülönbözőbb életutakat bejáró koreaiak körében végzett.

Dr. Kim azt állítja, hogy a mai Koreában a képzettségi szint meglehetősen pontos mércéjét adja az egyének kultúrájának – hogy mennyire hagyományosan koreaiak, illetve mennyire elnyugatiasodtak már gondolkodásukban és viselkedésükben. Minél magasabb az is-

²⁷ Yong Un Kim „A japánok és a koreaiak” (*The Japanese and the Koreans*, Seoul: Purigipun Namu, 1981).

kolai végzettségük – állítja Dr. Kim -, annál „kevésbé koreaiak” igyekeznek lenni az emberek a férfi-nő kapcsolatok, a férfi felsőbbrendűség, a hagyományos etikett stb. megítélésében. Azt állítja továbbá, hogy a legmagasabb szinten képzett koreaiak hajlamosak inkább önközpontúvá, kevésbé autoriterré, kevésbé alázatossá, kevésbé udvariassá, kevésbé érzelmessé, kevésbé babonássá, kevésbé fatalistává – és kevésbé melegszívűvé – válni, és ők intézik a dolgaikat a leglezserebb módon.

E csoport esetében valóban csökkent a hagyományos koreai gondolkodási és viselkedési mintákhoz társított vonások jelenléte. Ám ezek is megvannak bennük, és könnyen felismerhető életük szinte minden területén. Azoknál pedig, akik kevésbé iskolázottak, főleg a vidéki területeken élők esetében, a régi intellektuális és spirituális (muun-whah) gyakorlatilag változatlanul fennmaradt. A vidéki koreaiak modern high-tech eszközöket használnak, de legtöbbjüknek a lelki életében mindmáig a sámánizmus uralkodik. Az idősebb generációk társadalmi kapcsolatait még mindig a gyermeki engedelmisség mélyen beágyazódott konfuciánus felfogása határozza meg.

Általában véve a koreaiak gondosan megválasztják, hogy a régi kultúra mely elemeit adják fel, és mit vesznek át az új kultúrából. A múltban azokat, akik agresszíven próbálták életszínvonalukat megjavítani, erkölcstelennek és gonosznak tartották, mert az ilyen viselkedés veszélyt jelentett a status quo fenntartására. Szükségtelen mondanunk, hogy ez az a hagyományos felfogás, amit a koreaiak többé egyáltalán nem fogadnak el. Az anyagi természetű új dolgok átvételével szemben nincs semmi ellenállás, mivel azok nem jelentenek veszélyt a saját mentális kozmoszokra nézve. Ugyanakkor a rendkívüli siker az anyagi világban biztosította a koreaiak számára az időt és az ösztönzést is arra, hogy ismételten átgondolják hagyományos kultúrájuk értékeit, ezúttal már jóval tárgyilagosabb szemlélettel.

A hanyatló Cso szon dinasztia utolsó évtizedeitől, a tizenkilencedik század végétől kezdve egészen az 1970-es évekig a legtöbb koreai úgy érezte, hogy hagyományos kultúrájuk hátrányt jelent számukra és felelőssé tehető az emberek legtöbb problémájáért és szenvedéséért, amit ki kellett bírniuk az ország történelmének legnagyobb részében. Különösen a Nyugatra orientált felfogású koreaiak tekintettek a régi konfuciánus szellemű kultúrára egyfajta zavaró és kényelmetlen teherként, s igyekeztek mindenben utánozni a Nyugat világlátását és módszereit. Ahogy azonban Korea gazdaságilag egyre sikeresebbé vált, ez az attitűd saját kultúrájuk iránt változni kezdett – a csalódás felől a tisztelet és a büszkeség irányában.

A koreai tudósok, írók, művészek, üzletemberek és kormányzati vezetők is elkezdtek propagálni Korea hagyományos értékeit és szokásait nemzeti identitásuk legfőbb forrásaiként. Egy szélsőséges, de tipikus példa, amit egy koreai professzor használt a koreai kultúra felsőbbrendű természetének illusztrálására, a *po-jaegi* (poh-jie-ghee) elnevezésű, batyuba kötött terhek cipelésére használt négyszög alakú takaró összehasonlítása a nyugati stílusú aktatáskákkal, erszényekkel és más kisebb táskákkal.²⁸ A professzor rámutatott, hogy a *po-jaegi* teljesen rugalmas és természeténél fogva alkalmazkodik bárminek az alakjához és a méretéhez, amit el kell szállítani, míg az aktatáska és a többi nyugati hordozó eszköz rugalmatlan és korlátozó jellegű. Hozzátette, hogy amikor nincs rá szükség, a *po-jaegi* összehajtható és betehető egy férfi nadrág- vagy kabátzsebébe, vagy egy nő kezításkájába is, ami végképp praktikussá és kényelmessé teszi a használatát.

Gyakran állítják a koreaiak azt is, hogy a *chotkarak* (choat-kah-rahk), vagyis az „evőpálcikák”, amelyeket mindenütt használnak Koreában főzéskor és evéshez is, sokkal jobbak a villáknál és kanalaknál, mivel azok mindig egyforma alakúak és méretűek, és a használatuk korántsem rugalmas, míg az evőpálcikákra ennek éppen az ellenkezője jellemző. Egyesek hozzátesszik azt is, hogy az étel jobban ízlik, ha fa evőpálcikákkal fogyasztják.

Korea hagyományos civilizációjának efféle dicséretei sem tudták azonban elejét venni annak, hogy mára a *po-jaegi* használata gyakorlatilag eltűnt a városlakók, valamint a vidéken élő fiatalabb generációk körében is. Körülbelül az egyedüli személyek, akik még ma is rendszeresen használják, az idősebb vidéki nők. Az evőpálcikák azonban ma is az első számú evőeszközök Koreában és nem valószínű, hogy le fognak mondani róluk. (Az viszont már hosszú ideje szokásos Koreában is, hogy nagy kerámia kanalat adnak a leveshez.)

A hagyományos kultúra feletti büszkeség mindenesetre Koreában egyenértékű a hazafisággal, és a *minjok* (meen-johk), a „nacionalisták” szemében Korea dicsőségét jelenti. Sok koreai őszintén hisz abban, hogy a koreai kultúra sok szempontból felsőbbrendű, mint a nyugati kultúrák, különösen a spirituális dimenziókban, és az emberi érzésekkel való törődés tekintetében. A küzdelem ma a hagyományos kultúra

²⁸ Ugyanezt az illusztrációt használták fel a japánok is bizonyítékként az ő hagyományos kultúrájuk egyes aspektusainak felsőbbrendűségére. Japánban az ilyen batyu neve furoshiki (fuu-roh-she-kee). A *furo* jelentése „fürdő”, a *shiki* pedig „terítőt” jelent. Azt mondják, hogy eredetileg az a ruhaanyag volt, amit a fürdőzők magukkal vittek a nyilvános fürdőkbe, hogy arra terítsék le, vagy abba csomagolják be a ruhájukat, amíg ők fürdenek. Könnyen meglehet, hogy a *furoshiki* Kínából került át Koreába, és azután onnan Japánba.

olyan elemeinek megvédésére és megőrzésére irányul, amelyeket pozitívnak tekintenek a nyugati hatások beáramlásával szemben.

Yong Bok Koh koreai szociológus a koreai kultúra szerkezetére a „bizarrr” jelzőt alkalmazza. Azt mondja, hogy az három részből, nevezetesen spirituális, viselkedési és fizikai kultúrából tevődik össze, és hogy ezek között a spirituális kultúra élvez elsőbbséget a másik kettővel szemben. Hozzáteszi, hogy Korea spirituális kultúrája messze a valóság előtt jár, és hogy ma egyfajta spirituális vákuum képződött, mivel a spirituális kultúra sokkal gyorsabban változott. Ez pedig – folytatja Koh – a hagyományos koreai kultúra újraértékeléséhez vezetett, s a koreaiak előtt ma álló kihívást a koreai kultúra három oldalának újraegyesítése és egyensúlyba hozása jelenti.

Musokchi [muu-soak-chee] – A kulturális köldökszínór

Nyelvészeti szaktekintélyek azt mondják, hogy az angol nyelv „sámán” jelentésű szava, a *shaman*, amelynek a koreai nyelvben a *musok* (muu-soak) szó felel meg, a szibériai tunguz törzsek nyelvéből ered, és német közvetítéssel jutott be az angol nyelvbe. Akárhogy is történt, számos nyugati nyelv ma a „sámánizmus” kifejezést használja a koreai eredeti vallási vagy spirituális hiedelemvilágának leírására. Korea történelmének legrégebbi időszakában a sámánok neve *mu* (muu) volt, melynek jelentése „a szertartások tudója”.

A koreai *musokchi* (muu-soak-chee), vagyis a „sámánizmus” lényege az, hogy a világot jó és rossz szellemek népesítik be, amelyeket meg lehet idézni és erre alkalmas médiumokon keresztül kommunikálni is lehet velük – úgy tűnik, hogy ez a hiedelem gyakorlatilag minden ősi embercsoport körében megtalálható volt, és még ma is él számos törzsi társadalomban szerte a világon. A lélek halhatatlanságába vetett hit fontos dogmája volt az ebben a korai időszakban gyakorolt sámánizmusnak. Úgy hitték, hogy az ősök tovább élő lelke képes befolyásolni élő leszármazottaik sorsát, és ezért a szellemeket tisztelettel és odaadó gondoskodással kell kezelni.

Koreában a buddhizmusnak Kínából 372-ben történt átvételét megelőzően a sámánizmus volt az egyedüli vallási vagy spirituális filozófia. A *musokchi* világképében megjelenő kozmosz olyan világ volt, amelyben a lét emberközpontú harmonikus keveréke volt a természetesnek és a természetfelettinek, magában foglalva a jót és a rosszat

egyaránt. Ahhoz, hogy jól megtalálják a helyüket a világban, az embereknek tisztelniük kellett a szellemeket és hódolniuk kellett előttük. A sámánizmus azt tanította a koreaiaknak, hogy ha tisztelik elhunyt őseiket és elvégzik a szellemek jóllétének fenntartására előírt szertartásokat, a szellemek megjutalmazzák őket áldásaikkal. Másrészt, ha nem „imádják” őseiket, azok szellemei haragosak lesznek és balsorsot hoznak a fejükre.

A buddhizmus teljes mértékű átvétele államvallásként a negyedik században Koreában nem helyezte „hatályon kívül” a sámánizmust, és csupán kis mértékben hígította fel. Noha a buddhizmus sokkal átfogóbb és stabilabb szerkezetű vallás volt, nem volt türelmetlen vagy agresszív más vallásokkal szemben (mint a kereszténység és az iszlám). A buddhizmus nem csupán toleráns volt a sámánizmus mint vallás gyakorlásával szemben, hanem egyes sámánista rituálékat be is épített a saját szertartásrendjébe. Koreában a legtöbb buddhista templomban van egy úgynevezett *sam-song gak* (sahm-song gahk), vagyis „három-szellem csarnok”, ahol sámánista istenségek szentélyei helyezkednek el. A buddhista papok is rendszeresen osztogatnak (vagy árusítanak) jó szerencsét hozó amuletteket, és egyesek közülük jövendőmondásra is vállalkoznak – mindezek hagyományos sámánista gyakorlatok.

Az egyesített Silla korszak kezdetén (669) a koreai sámánok többsége nő volt. Ezek közvetítőként működtek az emberek és a szellemvilág között, ideértve az eső és a földművelés isteneit, valamint a királyi család jóllétét és megáldását biztosító szellemeket is. A második legfontosabb szerepük a betegek gyógyítása és a szerencsétlenségek elhárítása volt. Ezen kívül jósként is tevékenykedtek, az egyes emberek és az egész nép jövőjét előre látva.

A női sámánok a közé a kevés nő közé tartoztak a régi Koreában, akiknek meg volt engedve valamilyen hivatás vagy szakma gyakorlása és a részvétel a közéletben. (Az ebben a kiváltságban részesülő nők másik főbb kategóriája a *kiszeng*-ek, a hivatásos szórakoztatók csoportja volt, akik többnyire prostituáltként is működtek, és a későbbi századokban az orvoslást is gyakorolhatták női páciensek kezelésével, akik nem engedhették meg, hogy férfi orvosok közvetlenül megvizsgálják őket.)

A Korjo-dinasztia uralkodásának (918-1392) középső időszakától kezdve – a konfucianizmus és a hadsereg befolyásának növekedésével – a sámánok sokat veszítettek kiváltságos helyzetükből és hatalmukból, egyrészt azért, mert többségük nő volt, másrészt pedig azért, mert a konfuciánus tudós-hivatalnokok rossz szemmel nézték szereplésü-

ket a kormányzatban és az országos közéletben. Fokozatosan gyarapodtak a sámánok hivatalos szerepét érintő kormányzati korlátozások.

A Korjo-dinasztia (918-1392) uralmának közepe táján a sámánista szertartások olyan elterjedté váltak, hogy az udvar hivatalos asztrológusa petícióval fordult a királyhoz, hogy úzze el valamennyi sámánt, akiket az udvari miniszterek és más magas rangú tisztviselők a házuknál tartottak. A kérelemnek eleget tettek, de a sámánok összefogtak és megvesztegették a legbefolyásosabb minisztereket és tisztségviselőket, hogy ellenpetíciót nyújtsanak be a királyhoz. Ebben kifejtették, hogy mivel a szellemek testetlenek, nincs mód annak bizonyítására, hogy valóságosak-e vagy hamisak, és hogy a sámánok működésének teljes betiltása veszélyekkel járhat. A király érvénytelenítette a korábbi tiltást.

A konfucianizmus megjelenése Koreában a tizennegyedik századig nem veszélyeztette különösebben és nem is szorította jelentősen háttérbe a sámánizmust, mivel a nagy kínai bölcs tanításai inkább politikai és társadalmi doktrínaként, mintsem spirituális filozófiaként fejtették ki hatásukat. Mindazonáltal az 1392-ben újonnan alapított Csoszon-dinasztia a koreai állam hivatalos ideológiájaként az úgynevezett neokonfucianizmus jóval szigorúbb formájának átvételével hozzákezdett a sámánizmus diszkreditálásához. A nép ősi vallásának gyakorlását a háttérbe szorították, ám az makacsul fennmaradt és tovább élt, még a királyi udvarhoz tartozók körében is. A mai koreai szociológusok ténylegesen azt állítják, hogy a konfucianizmus elszemélytelenítő és dehumanizáló előírásai jelentős mértékben hozzájárultak a sámánizmus folyamatos fennmaradáshoz és népszerűségéhez, mivel a sámánista szertartások közvetlen, azonnali enyhülést tudtak nyújtani sok olyan intellektuális és érzelmi jellegű probléma esetében, amelyeket a szigorú konfuciánus viselkedési kódex okozott.

Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy a koreai társadalom egészen a legutóbbi időig fenntartotta törzsi jellemvonásainak jó részét, és a sámánizmus a Csoszon-dinasztia hosszantartó korszakában mindvégig vezető szerepet játszott a hagyományos koreai kultúra formálódásában és fennmaradásában.

In Hoe Kim koreai pedagógiai szakíró 1979-ben „A koreaiak értékei” (*The Values of Korean People*) című cikkében (Szöul, Munumsa) azt írta, hogy a koreaiak hagyományos sámánista hiedelmei pontosan azonossá váltak legalapvetőbb céljaikkal – a hosszú, békés, mentálisan és fizikailag egészséges és mások által irigyelt élet, valamint a családi vérvonal biztosított folytatódása tekintetében. Ám éppen ugyanazok-

nak a dolgoknak, amelyek a sámánizmust „könnyen” elfogadható és követhető vallássá tették az emberek számára, volt egy negatív oldala is, ami szintén alapvetően befolyásolta a koreaiak gondolkodását és viselkedését.

A Politikai Tanulmányok Koreai Intézete (*Korean Institute of Policy Studies, KIPS*) által a közelmúltban a sámánizmusról közzétett kutatási eredmények szerint a sámánizmus elősegítette, hogy az emberek gyerekesen alá vessék magukat a természetfölötti hatalmaknak, kizárta az önvizsgálatot és akadályozott minden törekvést az önbecsülés kifejlesztésére, az egyéni vonások és szokások erősítésére, amelyek révén az emberek a saját kezükbe vehették volna a sorsuk alakítását és büszkék lehettek volna mindenfajta kreatív erőfeszítésükre. Ugyanakkor a pozitív oldalon a sámánizmus nagyra értékelte az emberi életet és az emberi boldogságot, és harmonikus kapcsolat megteremtését, illetve fenntartását igyekezett szolgálni az emberek és a kozmosz között, a helyi természeti szellemektől az univerzum isteneiig.

Miközben a *KIPS* tanulmánya megállapította, hogy a sámánizmus hatásai általában passzívvá és alárendelődővé tették az embereket, az ellenkező oldalon az is igaz volt, hogy ha valamilyen külső erő beleavatkozott az életükbe, akkor az emberek – függetlenül annak forrásától – hajlamosak voltak vaktában visszavágni, akár szélsőségesen erőszakos módokon is.

„A koreai vallások és a kereszténység” (*Korean Religions and Christianity*) című könyvében Tong Shik Yu azt írja, hogy elsősorban a sámánizmus elégitette ki a koreaiak spirituális szükségleteit, és épp ezért jelentősen hozzájárult karakterük kialakításához. A koreaiak hagyományos „sámánista vonásai” között Yu a következőket említi: függőség (természetfeletti szellemek felelősek mindenért az életben), konzervativizmus (nem volt kellő ok vagy ösztönzés a dolgok megváltoztatására, hogy jobbak legyenek), pragmatizmus (csak az „itt és most” az, ami fontos), és hedonizmus (éneklés, tánc és italozások).

A *KIPS* szerint a sámánizmus egyedüli erkölcsi tanítása nem abszolút vagy univerzális igényű, hanem személyes jellegű és a körülményektől függő volt, és lényegében nem törődött a közjó vagy a közösségi szellem és a kölcsönös együttműködés elősegítésével.

Mindezt előrebocsátva, el kell mondani azt is, hogy a koreai sámánizmus igen gyakorlatias vallás. Nem absztrakt teológiai tanokat, áldozatokat és másvilági perspektívákat hangsúlyoz, hanem az ebben a világban elérhető fizikai és mentális jólétet helyezi a középpontba, az anyagi gazdagságra és az itt és most élvezetére helyezve a hangsúlyt.

Nem ír elő erkölcsi parancsolatokat és nem helyez kilátásba büntetéseket a túlvilágban.

A sámánizmus egyebek között ezekből az okokból tudott erőteljes tényező maradni évszázadokon át a koreai életben, mivel humanista és olyan módon szolgál jól felfogott spirituális szükségleteket, amit a buddhizmus, a kereszténység és a konfucianizmus nem tudott nyújtani. Bizonyos értelemben a sámánizmus is egyike volt azoknak a köldöksínórokknak, amelyek összekötötték a koreaiakat a saját régmúltjukkal.

A sámánista szertartásoknak különböző típusai vannak. A legjobban kidolgozottak a *kut* (kuut) szertartások, amelyeknél férfi és női sámánok különféle szerepeket töltenek be. A *kut* szertartást a családban bekövetkezett haláleset, szerencsétlenség, vagy valami más komoly baj miatt megrendelő személyek vagy családok a sámánok általában három vagy négy fős csoportját bízzák meg a szertartások elvégzésével, akik néha ugyanazon család tagjai, például férj, feleség és a leányuk. Az olyan káros hatások kiküszöbölésére szolgáló sámánista szertartásokat, mint például valamilyen tragikus esemény vagy érzelmi konfliktus, esetleg a koreai etikett okozta stressz, a *salpuri* (sahl-puu ree) kifejezéssel jelölik, melynek jelentése „szelleműző rítusok”.

Ezeknek a ceremóniáknak van egyfajta színpadias atmoszférájuk, a résztvevők által bemutatott énekek, táncok és történetek előadásához cintányérok és dobok szolgáltatják a zenei aláfestést. Az ilyenkor elmondott történetek lehetnek humorosak vagy szomorúak is, mivel úgy tartják, hogy a lélek megtisztításának folyamatához szomorúságra és nevetésre is szükség van. Azok a résztvevők, akiknek a kedvéért a szertartást megrendezik, néha maguk is előadnak valamilyen rituális táncot, melynek révén transz-közeli állapotba kerülnek.

A *kut* szertartások kulcsfontosságú része a közelmúltban elhunytak szellemével folytatott kommunikáció, melynek során tudatják velük, hogy szeretik őket és elbúcsúznak tőlük. A szertartásnak ezt a részét mindig a *mudang* elnevezésű női sámánok végzik, akik médiumként működve kapcsolatba lépnek a szellemekkel. Az ilyenfajta *kut* szertartásokon általában meglehetősen nagyszámú ember, néha egy-egy falu egész lakossága is részt vesz. A szertartás több óra hosszát, néha egész éjszaka folytatódik. Amikor pedig véget ér, az összes sámánista jelképet és más ábrázolást, amelyeket kifejezetten erre az alkalomra alkottak meg, összerakják egy halomba és elégetik.

A természetes halállal, illetve baleset vagy szerencsétlenség következtében elhunyt személyek tiszteletére rendezett *kut* szertartásokon

általában a családtagjaik és barátaik vesznek részt, akik azért gyűlnek össze, hogy leróják tiszteletüket az elhunytak előtt és búcsút vegyenek tőlük. Az elhunytak legközelebbi rokonai úgy mutatják ki gyászukat, hogy hangosan zokognak azok kiállított fényképei előtt. E rituális gyász kifejezésére a gyászolók ismételten azt kiáltják: „Edol! Edol!” Egy hasonló, táncot és éneklést is magában foglaló ceremónia, amihez szintén dobok és cintányérok szolgáltatják az aláfestést, eredetileg inkább magánjellegű rendezvény volt, és a *kosa* (koh-sah) nevet viseli. Egy harmadik típusú szertartás, amelyben a *mudang*-ok egyszerűen összedörzsölik a kezüket, miközben imádkoznak a szellemekhez, a *pison* (pee-sohn) néven ismert. A *kosa* szertartásokat ma is felhasználják a szellemek áldásának elnyerésére, új vállalkozások beindítása, új épületek felavatása és más hasonló események alkalmából.

A kormányzati nyilvántartások szerint Dél-Koreában körülbelül 40 ezer regisztrált sámán működik, koreai antropológusok becslése szerint azonban a sámánok tényleges száma közelebb van a száz-ezerhez. (Hozzáteszik, hogy a kereszténység viszonylag sikeres terjesztésének Koreában éppen az a hasonlóság volt az egyik oka, ami a sámánista szertartások és a keresztény pünkösdi egyház szertartásai között fennáll.)

A nagyobb szabású ceremóniák bemutatására specializálódott sámáncsoportok utazgatnak szerte az országban, s a legelfoglaltabbak közülük akár 15 szertartást is végezhetnek havonta. Egy nagyobb *kut* szertartás több hónapi fizetésnek megfelelő összegbe kerülhet.

Myongham (m'yohng-hanm) – A névjegyek fontossága

A családi nevek és a születéskor kapott nevek speciális fontosságúak a koreai társadalomban, és sokkal specifikusabb szerepet töltenek be, mint a legtöbb más országban. Ennek többféle oka is van. Ezek közül a legelső és a legrégebbi az a tény, hogy a koreaiak mint nép a leszármazásukat egyetlen törzsre vezetik vissza, amely viszonylag kevés családból tevődött össze, és a törzsi szokások csak az elitet alkotó alapító családok számára tették lehetővé családi nevek használatát.

Az évszázadok múlásával ezek az elit családok klánokká fejlődtek, és a nevük egyre inkább „megszentelődött”. E családok tagjai tisztelték őseiket és nevüket. (A koreai történelem legrégebbi korszakában az adott nevek „kimondhatatlan” névként voltak számon tartva és bizal-

masan el voltak zárva a legtöbb más ember elől.) Volt Korea eredeti vallása, a *musokchi* (muu-soak-shee), vagyis a sámánizmus előírta továbbá az ősök imádatának egy olyan elemét is, ami hozzájárult a nevek aprólékos nyilvántartásának fontosságához.

A negyedik század folyamán Koreában a buddhizmus és a konfucianizmus megjelenése, amelyek szintén fontos dogmaként magukba foglalták az ősök tiszteletét, még nagyobb súlyt helyezett a családi nevek és a genealógiai nyilvántartások fenntartására. 1392-ben az újonnan beiktatott Csoszon-dinasztia a neo-konfucianizmus, a konfucianus értékrend még részletesebben kidolgozott és szigorúbb formáját tette meg államvallássá és a koreai társadalmi rend alapjává. Ennek az új társadalmi berendezkedésnek a középpontjában a szülőtisztelet és az ősök imádata állt, ami kötelezővé tette a koreai családok számára az ősök nevének nyilvántartását és az emléküik előtti rendszeres tiszteletadást.

A Csoszon-dinasztia formálisan 1910-ig uralkodott, de a családi nevek nyomon követése és tiszteletben tartása olyan mélyen beágyazódott a koreai kultúrába, hogy mind a mai napig folytatódik. Mindmáig csupán néhány száz családi név van Koreában, melyek mindegyikének megvan a maga történelmi családfája és státusza. A „középső” vagy „generációs” név segít az egyének azonosításában, családfájuk és néha születési helyük figyelembevételével egyaránt.

A koreaiaknak több mint a fele mindössze hat családi név valamelyikét viseli – ezek a Kim, Lee (Li, Yi), Pak (Park), Cho (Choe), Jung (Chung), és Chang (Jang).

Társadalmi szinten különösen fontos a koreaiak számára, hogy megszólításukkor a nevüket helyesen ejtsék ki, és gyorsan megállapíthassák egymáshoz viszonyított státuszukat, hogy tudják, miként viselkedjenek egymással szemben. Amíg a másik fél őhozzá viszonyított társadalmi helyzete nem válik világossá mindkettőjük számára, a köztük folyó kommunikáció erősen korlátozott marad. Mindkét fél igen magas szintű tiszteletadást kifejező nyelvezetet használ annak elkerülése érdekében, hogy megsértsék a másikat, aki esetleg magasabban áll a társadalmi hierarchiában.

Az üzleti kapcsolatok szintjén a nevek helyes alkalmazása nem csupán társadalmi kötelesség, hanem alapvetően fontos az egyes személyek megfelelő azonosításához bármilyen jövőbeli kapcsolat felvételéhez is velük. Ennélfogva a *myongham* (m'yohng-hahm), vagyis a „névkártyák” használata életfontosságú a koreai üzleti világban, és általában az egész társadalom életében. A névkártyák segítenek legyőzni

az azonos és a hasonló nevekből fakadó súlyos problémákat azáltal, hogy megadják az adott személy vállalati hovatartozását és azon belül az osztály vagy szekció nevét is, ahol dolgoznak, a rangjuk megjelölésével, a telefonszámukat, és így tovább – mindezek rendszerint nagyon is szükségesek a több százezernyi Kim, Lee, Choe és Park megkülönböztetéséhez. Amikor egyetlen nagyvállalatnál akár két-háromszáz vagy még több dolgozó is viselheti a Lee, Kim vagy Park nevet, ha nem rendelkezünk pontos információval egy adott személyre vonatkozóan, ez lehetetlenné teheti a telefon-operátorok, recepciósök és mások számára, hogy azonosítsák és megtalálják az általunk keresett személyt. Azoknak a külföldi üzletembereknek, akik első ízben találkoznak koreai partnereikkel, különösen nagy gondot kell fordítaniuk arra, hogy megkapják a névjegyüket is, és érdemes gondoskodniuk arról, hogy az elegendő információt tartalmazzon a másoktól való megkülönböztetésükhöz a vállalatuknál, akiknek ugyanaz a nevük, vagy hasonló nevet viselnek. A névprobléma egy másik aspektusa az, hogy a leggyakoribb koreai családi nevek közül elég soknak többféle latin betűs átírása is egyidejűleg forgalomban van. A névkártyák lehetővé teszik, hogy az illető által preferált írásmódot kövessük.

Meglehetősen gyakori eset, hogy megkapjuk valakinek a névjegyt, akinek a rangját a *taewu* (tie-wuu) szóval jelölik, melynek jelentése „magas rangú”, vagy „vezetői beosztású”, de nem adnak semmi további információt róla. Ezek általában olyan emberekéi, akiknek nincs speciális pozíciójuk vagy címük, mint például osztályvezető vagy részlegvezető, igazgató stb., de kijár nekik a *taewu* cím, ami fontos helyzetüket jelzi a vállalatnál. Ezek a személyek gyakran korábbi kormányzati bürokraták, akik beléptek a vállalathoz, de nem töltöttek be közvetlen vezetői funkciókat.

A *taewu* kifejezést használják továbbá arra a bánásmódra utalva is, amiben a VIP státuszú és más olyan vendégeket részesítik, akiknek a vállalat valamilyen okból imponálni akar.

Myongye (m'yohng-eh) – A tiszteletadás szükséglete

Az amerikaiak és más nyugatiak, akik első ízben kerülnek kapcsolatba koreaiakkal, gyakran találják magukat olyan helyzetben, hogy negatív fogadtatásban részesülnek, amire nem számítottak, amit nem értenek és nem tudnak legyőzni. Ennek a gyakori koreai magatartásnak

számos oka lehet, de az egyik legfontosabb ezek közül a *myongye* (m'yohng-eh), vagyis a „tiszteletadás” fogalmával függ össze, és köze van ahhoz a megkülönböztetett szerephez, amit ez a koreai életben játszik. A koreaiak szemében a személyes tiszteletadás nem valami elvont fogalom, ami elméjük mélyén meghúzódik valahol, hanem olyan élő tényező, ami állandóan jelen van a gondolataikban, befolyásolva a viselkedésüket és másokkal kapcsolatos reakcióikat.

A koreai pszichológusok szerint a koreaiak hagyományosan szinte megszállottan törődnek a tiszteletadással, mivel elemi szükségletük az arcuk megőrzése, amit a hírnév és a tiszteletadás táplál. Hozzáteszik továbbá, hogy a koreaiakkal még ma is gyakorlatilag lehetetlen hatékonyan együttműködni a nagyra becsülésük iránti érzékenységük ápolgatása nélkül.

A múltban a koreaiak megszállott tiszteletadási igénye olyan erejű volt, hogy gyakran vezetett erőszakos cselekményekhez. Bármilyen valaki a neki járó tisztelet megtagadásaként foghat fel, akár olyan hétköznapi dolog is, mint a hadaró beszéd vagy a tiszteletteljes nyelvezet használatának hiánya, kiválthatja a számla kiegyenlítését valami büntetéssel is, amit a bűnös személynek kell elszenvednie. A Csoszon-dinasztia hosszú uralma alatt (1392-1910) ez a rendkívüli érzékenység a személyes becsületre a koreaiaknál olyan sok utcai verekezéshez vezetett, ami már országos gondot jelentett, és számos rendelet kiadását vonta magával az erőszak szintjének visszaszorítása érdekében.

Kyu Tae Yi kortárs esszéista szerint ha egy koreai elveszíti az arcát, valósággal számkivetettnek érzi magát, és az arcuk megőrzéséhez a koreaiaknak rendszeresen elismerésben kell részesülniük valamilyen tulajdonságukért vagy erőfeszítésükért. Yi úgy véli, hogy miközben a koreaiak többé már nem annyira megszállottan hajszolják a *mongye* megadását önmaguk számára, a tiszteletadás iránti vágyuk gyakran arra készteti őket, hogy feláldozzák érte tényleges gyakorlati érdekeiket. Yi főleg a dél-koreaiakról beszél, nem pedig az észak-koreaiakról, amikor megjegyzi, hogy a koreaiak többé már nem követelik megszállottan mindenkitől a nekik kijáró tiszteletet. Észak-Korea hajthatatlan politikai és katonai vezetőit továbbra is olyanfajta kényszeres előítéletesség hajszolja az arcuk megőrzésére és megbecsülésük megkövetelésére, ami nem változott a Csoszon-dinasztia fénykora óta.

Noha a koreaiak tiszteletadás iránti igényei továbbra is többféle negatív hatást fejtenek ki a társadalomban, van egy pozitív oldaluk is,

ami ellensúlyozza a negatívakat. Továbbra is igen nagy súlyt fektetnek a becsületükre, ami arra ösztönzi a fiatal koreaiakat, hogy ifjúságuk jelentős részét a tanulásnak szenteljék. A megbecsülés iránti igény késztet gyakorlatilag minden felnőtt koreait az etikett egy szigorú formájának betartására, hogy jól öltözködjének, vegyék komolyan a kötelességeiket, kivételesen keményen dolgozzanak és törődjenek nemcsak önmaguk, hanem országuk jó hírnevével is.

A koreaiakra jellemző rendkívüli akaraterő nagy része, ami kulcs szerepet játszott az ország igen gyors felemelkedésében gazdasági szuperhatalomként betöltött sztár-szerepéig, jórészt a személyes és a nemzeti büszkeség érzéséből fakad.

Ahhoz, hogy sikereket érjenek el Koreában, a külföldi üzletembereknek és diplomataknak meg kell érteniük a nagybecsülés szerepét és fontosságát a koreai életben, és ki kell fejleszteniük magukban a készséget a koreaiakkal való együttműködésre – a *mongye* iránti igények figyelembevételével, de természetesen a saját elveik feladása nélkül. Ez a koreai értékek, elvárások és általában a koreai viselkedéskultúra meglehetősen magas szintű ismeretét kívánja meg.

Namja / nampion (nahm-jah / nahm-p'yohn) – A külső személyek

A történelem világosan jelzi, hogy a tizenharmadik század táján a férfiak és nők kapcsolatai Koreában nem sokban különböztek azoktól, amelyek a nyugati világ sovínisztább országaiban fennálltak. A *namja* (nahm-jah), vagyis a férfinem domináns volt a társadalomban, és a nőket, köztük a felsőosztálybelieket is, gyakran a tulajdonuként kezelték a férfiak. Az alacsonyabb osztálybeli nők rendszeresen részét alkották az évi adó fejében a kínai császári udvarba eljuttatott küldeményeknek is, a felsőbb osztálybelieket pedig gyakran kiházásították politikai szövetségeseik udvartartásába. A tizenkilencedik század végéig a koreai férfiaknak legálisan szabad volt ágyasokat vagy másodlagos feleségeket is tartaniuk, miközben azok a feleségek, akik a féltékenység bármilyen jelét mutatták, ki voltak téve súlyos büntetéseknek – a régebbi múltban a féltékeny viselkedés akár halállal is büntethető volt.

A férfiak elfogadott felsőbbrendű státusának egyik fő oka a régi koreai társadalomban spirituális vagy vallási természetű volt. Úgy vélték, hogy a nők a menstruációs periódusuk miatt eredendően

„tisztátalanok”, és ezért nem alkalmasak azoknak a változatos vallási szertartásoknak az elvégzésére, amelyek fontos részét alkották a koreai társadalom életének. Ezt a szexuális stigmát azután felfokozott mértékben kivetítették, odáig menően, hogy a nőktől megtagadták az egyenlőséget az élet gyakorlatilag minden területén. Hozzájárult ehhez még a férfiak és a nők fizikai erejének az egyenlőtlensége is, amit csak tovább fokozott, hogy a férfiak általában jóval agresszívbak voltak és könnyebben hajlottak az erőszakra, mint a nők.

A tizenharmadik századtól kezdve a társadalmi szakadék a férfiak és a nők között még mélyebb lett, amikor a buddhizmust mint nemzeti ideológiát a konfucianizmus egy jóval szigorúbb formája kezdte felváltani. Amikor 1392-ben a neo-konfucianizmust tették meg Korea hivatalos államvallásává, a férfiak felsőbbrendűsége szigorúan betartatott kormányzati politikává vált. Az új Csoszon kormányzat olyan törvényeket fogadott el, amelyek a legintimebb részletekig pontosan szabályozták az emberek magánéletét is, az esküvőktől és temetésektől az ősök imádatának szertartásaiig, s ezek betartása kötelező volt. A nők szerepe a koreai életben általában a háztartás belső dolgainak intézésére korlátozódott.

A házakat oly módon építették, hogy a háztartás férfi és női tagjai idejük legnagyobb részét egymástól külön tölthették. A jómódú otthonokban volt egy *sarang-bang* (sah-rahng bahng) elnevezésű speciális helyiség, a család férfitagjainak privát szentélye, amit férfi vendégek fogadására és szórakoztatására használtak. A városi régiókban élő nők csak sötétedés után, bizonyos meghatározott órákban hagyhatták el otthonukat.

A koreai nyelvben a férjet jelölő *nampyon* (nahm-p'yohn) kifejezés szó szerint azt jelenti, hogy „külső személy”, és jelzi azt a szerepet, amit a férfiak hagyományosan betöltöttek a koreai társadalomban. A házasságok elrendezettek voltak. A férfiak elűzhették a feleségüket, és vehettek magukhoz újakat. Ám a feleségeknek tilos volt elhagyni a férjüket vagy elválni tőle. Ha megszöktek, nem térhettek többé haza (a szüleik nem fogadták volna be őket), és általában meg volt tiltva számukra az újránházasodás.

Ez a társadalmi berendezkedés érvényben maradt a következő ötszáz évre – ténylegesen egészen addig, amikor a Csoszon-dinasztia elkezdett felbomlani a saját belső gyengeségei miatt, amelyek elsősorban a konfuciánus miniszterek múltba forduló konzervativizmusából fakadtak. A keresztény és a demokratikus eszmék fokozatos megjelenése Koreában a tizenkilencedik század második felétől kezdve lassacskán

jelentős változásokat kezdett előidézni, különösen a férfiak és nők viszonyában, de általában a gyermekek és a szülők kapcsolataiban is.

További fél évszázadig tartó társadalmi zűrzavarnak és háborúskodásnak kellett azonban még bekövetkeznie ahhoz, hogy a nemeket elválasztó gátak kezdjenek leomlani. Az 1940-es évek második felében és az 1950-es években az ország történelme során első ízben emancipálódhattak a koreai nők is. Jogot kaptak annak a megválasztására is, hogy kivel akarnak házasságot kötni, ideértve az elrendezett házasságokat is, és joguk volt elválni is a férjüktől. Az 1960 után született nők általában egyenlőnek tekintik magukat a férjükkel, és úgy is viselkednek. A több mint ötszáz éves teljes férfi felsőbbrendűség öröksége azonban továbbra is befolyásolja Koreában mind a férfiak, mind a nők viselkedését.

Korea még ma is a férfiak világa, és óriási különbségek vannak a *namja* (férfiak) és a *yoja* (yoh-jah), a „nők” élete között. A fiúgyermeket általában még ma is előnyben részesítik a lánygyermekhez képest, és egyes feleségek képesek szándékosan elvetélni leánymagzatukat. A fiúkat előnyben részesítik az oktatásban is. A férfiak gyakorlatilag monopol helyzetben vannak a politikai hatalom és a legjobb állások betöltése szempontjából is.

Mindazonáltal a koreai férfiak többé sem legálisan, sem morálisan nem abszolút urai az otthonuknak és a családjuknak. A nemek egyenlőségének felfogása és a demokratikus eszmények jelentős mértékben felváltották a hagyományos konfuciánus rendszert, ami a férfinemet helyezte piederstálra, és egy fél évezreden át szigorú ellenőrzés alatt tartotta a koreai nők életét.

Ne-anio [neh-ah-n'yoh] – Igen és nem

A legtöbb más ázsiai néphez hasonlóan a koreaiakat is precízen „be-programozták” évszázadokon keresztül a konfrontációk, ultimátumok és kötelezettségvállalások elkerülésére, oly módon, hogy a lényeg kimondása helyett inkább kerteltek és mellébeszéltek, és legfeljebb sejtetésekkel éltek a mondanivalójuk tekintetében, vagy bizonyos dolgokra egyáltalán nem reagáltak – olyannyira, hogy ez a fajta kommunikáció végül második természetükké vált. Ezt a fajta nyelvhasználati fejleményt az hozta magával, hogy Korea alá- és fölérendeltségi viszonyokra alapozott hierarchikus társadalmában egy följebbvalónak

tagadó, helytelen vagy akár csak számára zavaró választ adni igen komoly következményeket vonhatott maga után. Ebben a környezetben a koreaiak megtanulták, hogyan használják a kulturális intuíció vagy „kulturális telepátia” képességét annak felismerésére, hogy ténylegesen mit is akar mondani az, aki beszél.

A koreai nyelvben vannak például egyszerű, világos jelentésű szavak az „igen”, és a „nem” kifejezésére – a *ne* (neh) és az *anio* (ah-n'yoh) szavak – ezeket azonban nagyon ritkán használják önmagukban. Egyenesen „nemet” mondani az idősebb generációk körében még ma is udvariatlanságnak számít – az ilyen attitűd végtelenül sok problémát okozhat tapasztalatlan külföldiek számára, akik még nem hangolódtak rá Korea kulturális kommunikációs csatornáira.

A koreaiak a magánéletben és üzleti ügyekben egyaránt csak azért tesznek olyan kijelentéseket, amiket a kívülállók ígéretnek tekintenek, hogy a kedvükben járjanak. A koreai valóságban az, ami egy külföldi szemében ígéretnek tűnik, gyakran nem több a nemet mondás egy udvarias formájánál, aminek csakis az a célja, hogy elkerüljék a viszályt, és mindkét fél megőrizhesse az arcát.

A koreaiak egyik szokászerűen használt módszere különféle kérések, folyamodványok, jelentkezések vagy bármi más elutasítására abban áll, hogy a követelményeket olyan terhesnek tüntetik fel, hogy valójában senki sem fog ragaszkodni a teljesítésükhöz. A koreaiak ösztönszerűleg megértik, hogy miről van szó, és nem erőltetik a dolgot. A külföldiek ugyanakkor inkább arra a véleményre hajlanak, hogy a szóban forgó koreaiak keményfejűek, nem együttműködők, nem becsületesek, destruktívak stb., és a maguk részéről makacsul kitartanak az álláspontjuk mellett, anélkül, hogy felismernék: a sikerre nincs semmi esélyük. A külföldi üzletemberek Koreában rendszerint úgy érthetik meg a különbséget egy ígéret és egy halogatás vagy elhárítás között, hogy megkérlik az elköteleződés írásba foglalását valamilyen hivatalos dokumentumban. Ha ez a dokumentum nem akar megérkezni, a válasz világos.

Magánjellegű és személyes helyzetekben ez a kihívás finomabb formákban jelentkezik. Ha a külföldi fél képviselői tudatában vannak, hogy a koreaiak vonakodnak közvetlenül nemet mondani és az adott helyzetben csak diplomatikusan járnak el, akkor előbbre juthatnak oly módon is, hogy megszegik az etikettet, és egyértelmű igen vagy nem választ kérnek.

A koreai nyelvben három fontosabb szó van az „igen” kifejezésére: a *ye*, amit feljebbvalókhoz címezve használnak; a *ne* (neh), amit

egyenlőek használnak egymás között; és a *kurae* (kuu-rye), ami alárendeltek irányában használatos, és olyasféle konnotációja van, mint az angol nyelvben a „helyes” szónak. A *ye* vagy a *ne* azonban nem mindig jelent kikötés nélküli, korlátlanul elfogadható „igent” a maga koreai kontextusában. Sok esetben a *ye* és a *ne* nem jelent egyetértést, hanem inkább olyasmit érzékeltet, hogy „hallom önt” vagy „értem, mit akar mondani, (de...)”. Ha például megkérünk valakit, hogy tegyen meg valamit egy bizonyos időpontig vagy napig, és ő azt mondja erre, hogy *ye* vagy *ne* (vagy *kurae*), ez nem szükségképpen jelenti azt, hogy meg is fogja tenni. Az ilyenfajta válaszokat nagyon is sok esetben csupán azért adják, hogy a dolgokat kellemes, harmonikus szinten tartás, és elkerüljék a másik személy érzéseinek felkavarását.

Az ilyenfajta kulturális ingovány elkerülésére körülbelül az egyedüli jó módszer az, ha diplomatikusan kezeljük a dolgot, megmagyarázva, mennyire fontos, hogy a dolgok időzítését pontosan megállapítsuk, és hogy ha bármi probléma várható, ezekről is tudni akarunk, és megértően fogadjuk, ha azok valóban felmerülnek.

A koreaiak általában inkább az igék negatív és pozitív változatait használják, nem pedig az egyértelmű *ye* vagy *anio* szavakat, amikor olyan egyenes kérdésekre válaszolnak, mint például az, hogy „Szándékában áll önnek...?”.

Nolda (nohl-dah) – A munka szenvedélye

A „Három Királyság” korszakában (i.e. 57-668) a királyságok uralkodói átvették a kínai kormányzási rendszert, ami igen mély hatást gyakorolt a koreai társadalomra többféle szempontból is. Először is, előidézte egy olyan új osztály megjelenését, amely végül már körülbelül tíz százalékat tette ki a lakosságnak, és tagjai úgy tartották, hogy a fizikai munka méltatlan hozzájuk.

Számos mai koreai szociológus szerint a Koreában bevezetett kínai stílusú kormányzati rendszer valósággal „feminizálta” az uralkodó osztály férfitagjait, konzervatívvá és félénkké téve őket mindenféle rendzavarással vagy változással kapcsolatban, és arra kondicionálta őket, hogy olyan autoriter kormányzást támogassanak, ami mindig féken tarthatja az alsóbb osztályokat. A szociológusok úgy ítélik meg, hogy a munka lenézésével és a status quo állhatatos fenntartásával a koreai uralkodó osztály vált mindenfajta haladás legnagyobb akadályává az országban.

A közrendű koreaiak ugyanakkor – a felsőbb osztálybeli koreai férfiak effajta attitűdjével éles ellentétben – úgy vélték, hogy a társadalom zökkenőmentes, ideális működéséhez a legfiatalabbak, a fogyatékkal élők és az idősek kivételével mindenkinek szüntelenül dolgoznia kell. Az ebbe az osztályba tartozó koreaiak a munka hiányát hagyományosan egyfajta ürességnek tartották, ami szerencsétlenséget és félelmet hoz magával – ez a munkamorál éppen olyan impozáns lehet, mint bármely más munkaerkölcs, ami Nyugaton valaha is kialakult.

L. H. Underwood asszony, egy amerikai misszionárius, aki az 1880-as és 1890-es években Koreában élt, a „Tizenöt év a kontyosok között” (*Fifteen Years Among the Top-Knots*) című könyvében azt írta, hogy a koreaiak a legkeményebben dolgozó emberek, akikkel valaha is találkozott. Hozzátette, hogy a koreaiak alkalomadtán éppolyan tehetségesek, mint a kínaiak és a japánok, és erkölcsi értelemben is ugyanolyan jók, „ha nem még jobbak”, mint a kínaiak vagy a japánok.

Underwood asszony megállapította továbbá, hogy a legtöbb közrendű koreai feleség olyan tudatlan, szegénylős, és úgy tele van keserűséggel és bánattal a kemény munka, a szeretethiány és a betegségek miatt, hogy az idő legnagyobb részében szinte kábultnak tűnt számára. Azt a látszólag ezzel ellentétes megfigyelését is megfogalmazta, hogy a koreaiak általában éles eszűek, csodálatos humorérzékük van, melegszívűek, kedvesek és nem olyan bosszúállóak, mint a kínaiak és a japánok.

A munkával kapcsolatos hagyományos koreai attitűd kettős természetét fejezi ki a gyakran használt *nolda* (nohl-dah) szó, amely utalhat egyrészt a játékra (ami nem munka), másrészt a munkanélküliségre is (amikor nincs munkája valakinek). A tipikus koreai még ma is óriási lelki nyomás alatt áll, hogy szerezzen munkát magának, és keményen dolgozzon. Egy másik érdekes aspektusa a koreaiak munkához fűződő attitűdjének az, hogy gyakorlatilag végtelen önbizalommal vannak saját képességeik iránt: úgy érzik, hogy bármit meg tudnak csinálni, amire mások képesek. A koreaiak kivétel nélkül úgy vélik, hogy bármit el tudnak érni, ha elég keményen és elég hosszú ideig dolgoznak érte – ez olyasmi, amit a zen buddhizmusból tanultak meg.

Ugyanakkor a modern koreaiak türelmetlenek is az eredmények tekintetében, és ha egy módszer nem vezet gyorsan eredményre, akkor hajlamosak átváltani valami más megközelítésre – ez a viselkedés zavaró lehet a nyugati menedzserek számára Koreában, akik nem várnak efféle reakciókat ázsiaiak részéről, és úgy érezhetik, hogy ez megnehezíti számukra a dolgok irányítását.

A koreai szakmunkások, technikusok, mérnökök és tervezők – eltérően nyugati partnereik többségétől – nem szívesen osztják meg tapasztalataikat és szaktudásukat senkivel a saját közösségeiken kívül. Az amerikaiak például gyakran szinte túlságosan is készségesnek tűnnek tudásuk megosztására – vagy az azzal való dicsekvésre – bárki-vel szemben, aki hajlamos meghallgatni őket. A legtöbb koreai azonban még mindig a szigorúan körülhatárolt csoportok ideológiájának fogságában él, és a kívülállókat versenytársnak vagy akár ellenségnek tekint, aki a tőle várható ajándékok és jóakarát körén kívül esik.

Korea történetében az 1990-es évek elején a munkaerőpiacra belépő fiatalok alkották az első olyan generációt, melynek tagjai sohasem ismerték meg az éhséget vagy bármilyen jellegű komolyabb nélkülözést. Ugyancsak ők voltak az első generáció, amely nem érezte kötelességének, hogy napi tíz vagy több órát dolgozzon hat vagy hét napon át minden héten. Jelentős előrelépéssel a múlt-hoz képest öbelőlük váltak az első olyan koreaiak, akik garantálnak tekintetté, hogy joguk van az élethez a munkán túlmenően is, beleértve a személyes boldogság keresését is.

Nolli (nohl-lee) – Vigyázzunk a logikával!

A koreaiakat hagyományosan arra nevelték, hogy inkább a kulturális intuíciora és a szokásokra támaszkodjanak, mint a logikára. Általában inkább szubjektív, mint objektív terminusokban gondolkodtak, és hajlamosak voltak inkább „közelítésekre”, mintsem kemény tényekre támaszkodva élni az életüket. Jae Un Kim pszichológus azt állítja, hogy a koreaiak ma is hajlanak az olyan racionális észjárású emberek elutasítására vagy elkerülésére, akik megpróbálják a dolgokat mindig a *nolli*, a „logika” alapján intézni. Megjegyzi továbbá, hogy a koreaiak a dolgok „körüljárását” vagy „hajlékony” megközelítését részesítik előnyben – ez a vonásuk Chae Sok Choe koreai szociológust arra készítette, hogy az effajta koreai gondolkodásmódot a „tök-mentalitás” címkéjével lássa el (a tökök kerek formájára utalva).

A hagyományos koreai társadalom olyan minták mentén szerveződött, amelyek visszanyúlnak a családok életének a kezdetéig, az apa, az anya és a gyerekek jogait és kiváltságait is szabályozva – ebben a sorrendben. Az emberi kapcsolatok azonban a családokon belül, a barátok között, az üzleti életben és a politikában is pontosan

megszabott, hierarchikus protokollra támaszkodtak, amelyben nem volt helye tárgyyszerű gondolkodásnak és individualista viselkedésnek. Az emberek neme, életkora és a családján, a társadalmi osztályán vagy az adott kapcsolatain belül élvezett pozíciója határozta meg életük majdnem minden aspektusát a születéstől a halálig. Minden képességet vagy ambíciót, amivel az egyének rendelkezettek, csakis efféle előre meghatározott tényezők által pontosan megszabott határok között kellett megvalósítani.

Ez a kulturális építmény homlokegyenest ellentétben állt a *nolli*-val, melynek jelentése kifejtve „tárgyilagos érvelés”, minek következtében a logika erkölcsstelen fogalomnak számított Koreában egészen a modern időkig. Maga a szó is gyakorlatilag tabu volt. Ez a kulturális kondicionálás olyan erőteljes volt, hogy a tipikus koreaiak még ma is visszahőkölnek a logika nyilvánvaló és különösen agresszív használatától. Azokat, akik megpróbálnak logikus módon gondolkodni és viselkedni, univerzális elveket követve irányadóként, általában nem kedvelik, és gyakran elkerülik. Úgy vélekednek róluk, hogy hidegek és számítóak, és hiányoznak belőlük azok a személyes ízű „emberi” tulajdonságok, amelyek olyan fontosak a koreai lélek számára.

Chae Sok Choe szerint az egyszerű koreaiak még ma is úgy vélik, hogy az életben mindent, beleértve az üzleti ügyeket is, úgy kell kezelni, mint a tököket – más szóval olyan sima, gömbölyű dolgokként, amelyek nem kívánnak meg semmi közelebbi vizsgálatot vagy speciális bánásmódot. Ugyanakkor a nyugatiak a maguk beépített analitikus és kritikai észjárásával igen sokszor idegesítik a koreaiakat, ami ellen-szenvet és ellenállást válthat ki belőlük.

Éppen ezért a nyugatiak számára fontos Koreában észben tartani, hogy a *nollijo-gin*, vagyis a „logikus észjárású” személyeket általában inkább zavarónak, mint konstruktívnak tekintik. Azokat pedig, akik annyira logikus gondolkodásúak, hogy nem képesek a rugalmasságra, társadalmilag deviánsnak tartják. Choe ezt a koreai jellemvonást a konfucianizmus bűnének tartja, ami az „arc” megőrzésének fontosságát hangsúlyozta, gyakorlatilag minden más elébe helyezve, s ez eredményezte a koreaiak formalista, szertartásos és néha irracionális viselkedésének kialakulását.

A *nolli*-tól való ilyen kulturális gyökerű irtózásnak a megkerülésére az lehet az egyetlen mód, ha az ember veszi magának a fáradtságot az adott tárgy, probléma vagy bármi más téma személyes ügyeként történő előadására. Minél több érzelmet viszünk be ezekbe a szemé-

lyes hangvételi prezentációkba, annál valószínűbb, hogy a megközelítésünk működni fog, mivel éppen ez az a kulturális közvetítő eszköz, amit a koreaiak a nevelésük folytán elfogadnak és pozitívan reagálnak rá.

Az egyik hagyományos koreai (valamint kínai és japán) panasz a nyugatiakkal, különösen az amerikaiakkal kapcsolatban az, hogy túl sokat beszélnek és túl keveset mondanak, és van egy speciális kifejezésük, amit az ilyen emberek leírására használnak: *mal i manta* (mahl ee mahn-tah), melynek a jelentése „sok szó”. Ezt különösen olyan emberekre alkalmazzák, akik a logikát (a szavakat!) hangsúlyozzák az érzésekkel és az „arc megőrzésével” szemben.

A koreaiakat századokon át ahhoz szoktatták hozzá, hogy a *tongchal yok* (tohng-chahl yohk) kifejezéssel jelölt zsigéri érzésre támaszkodjanak, ami szó szerint a „megérzés erejét” jelenti, szembeállítva a logikával vagy az úgynevezett tényekkel. A koreaiak a *tongchal yok* használatának képességét hagyományosan egyfajta kulturális telepátiaként fogták fel. Az idősebb koreaiak még ma is ugyanannyira, vagy még inkább támaszkodnak a *tongchal yok*-ra, mint más tényezőkre, és ez a körülmény különösen zavaró lehet a nyugatiak számára, akiket a tények és a logikus okfejtés tiszteletére neveltek.

A koreaiak és a nyugatiak gyakran másképpen értelmezik és használják a *kongpyongban* (kohng-p'yohng-hahn), azaz „tisztességes” vagy „becsületes” kifejezést is. Koreai kontextusban a tisztesség nem abszolút, hanem viszonylagos kategória, és a körülményektől függően változik. Korea például Kínával, az Egyesült Államokkal és más nagyterületű országokkal összehasonlítva földrajzilag nagyon kicsiny, következésképpen a koreaiak felfogása szerint Koreának nem kell ugyanazokhoz a külkereskedelmi normákhoz igazodnia, mint ezeknek a nagyobb országoknak.

A nyugatiak előtt álló kihívás Koreában a saját értékeik, szokásaik és gondolkodásuk hozzáigazítása a koreai normákhoz, olyan mértékig, hogy már hatékonyan tudják kezelni a koreaiak érzelmi és személyes jellegű vonásait a munkában éppúgy, mint a játékban. Az amerikaiaknak különösen sok nehézségük támadhat a nem-logikus, nem-pragmatikus kultúrák megértésével, úgyhogy általában elég nagy erőfeszítést kíván meg tőlük annak a szemléletnek az elfogadása, hogy a logika nem mindig áll az első helyen Koreában, és a személyes elemek gyakran elsőbbséget élveznek a nyugatiak számára teljesen nyilvánvaló és magától értetődő tényekkel szemben.

Ebben az értelemben kulcsfontosságú, hogy az ember „arcának” a megőrzése, amit a formális etikett is megkíván, általában sokkal töb-

bet jelent a koreaiak számára, mint a racionális, gyakorlatias gondolkodás és viselkedés. A koreaiak azonban – bármilyen kényesen ragaszkodnak is sokszor a pontosan előírt és személyre szabott etiketthez – informális és számukra veszélyt nem jelentő környezetben a világ leggondtalanabb emberei közé tartoznak, rendkívül erős vonzódással az ének, a tánc és mindenféle mulatság iránt.

Természetesen egyre több koreai „vedlett le” máris elég sok – vagy akár minden – réteget hagyományosan szubjektív világlátásából, és sokan ma már objektív megfontolások alapján vezetik üzleti vállalkozásaikat és a saját életüket is. Szerencsés az az idegen, akinek sikerül egy csapatba kerülnie az embereknek ezzel a mély benyomást keltő csoportjával.

Noemul (noh-muhl) – Megvesztegetés és ajándékozás

A régi Koreában az ajándékok átadása törzsi vezetők, egyéb főnökök és sámánok részére különféle szolgálataik viszonzásául kezdetben az azokért járó fizetség volt, és ez volt az adózás eredeti formája is. A városállamok kifejlődése után az ajándékokat rendszeresen a helyi és regionális tisztviselőknek volt szokás adni, és ezek a tisztviselők legitim jövedelmének fontos részét alkották – ezt a szokást politikailag is szentesítették, mivel csökkentette a kormány kiadásait és társadalmilag is elfogadott volt, mivel a közrendűek kezében ez volt az egyetlen eszköz ahhoz, hogy elnyerjék a hatóságok jóindulatát.

Az elit osztály tagjai rutinszerűen adtak ajándékokat a tisztviselőknek minden szinten, beleértve az udvari minisztereket is a számukra tett szívességek viszonzásaként vagy a lekötelezésükre, különböző célok elérése érdekében. I.e. 108-tól 1910-ig, közel kétezer éven át a Koreai-félszigeten alakult különböző királyságok rendszerint általa őrizhették meg függetlenségüket, hogy évente adót fizettek Kínának. Ez az adó igen sok mindent magába foglalhatott: a szokásos arany-, ezüst- és kerámiatárgyak mellett ginzeng gyökeret, lovakat, eunuchokat és nőket is.

Ebben a hagyományos környezetben az efféle adófizetést és magát az ajándékozást sem tekintették erkölcstelennek mindaddig, amíg ezzel nem éltek vissza. A tisztviselőket és más megajándékozott személyeket csak akkor tekintették erkölcstelennek, ha túlléptek bizonyos normákon azt illetően, hogy mit vártak el vagy követeltek meg segítségük viszonzásaként.

A koreai társadalom a konfucianizmus egy igen szigorú formájának átvételét követően, a Csoszon-dinasztia 1392-ben történt hatalomra kerülésétől kezdve egyre inkább hierarchikus és autoritárius berendezkedésű lett. A közrendűek igen kevés általános emberi vagy konkrét, törvény adta jogot élvezhettek, ami még inkább alapvető szükségletté tette számukra, hogy elnyerjék a helyi tisztségviselők jóindulatát és jól kijöjjenek velük, ezért igyekeztek ajándékokkal megvesztegetni őket. Így a *noemul*, a „megvesztegetés” szinte mindig az ajándékozás álcája alatt folyt, vagy – mint például Kína esetében a külső hódítóktól való védelem viszonzásaként fizetett adók formájában – nem csupán az „olajozás” szerepét töltötte be, ami a koreai politikai rendszer működését biztosította, hanem alapvető funkciója volt a nemzet fennmaradásában is.

A Csoszon-dinasztia (1392-1910) uralkodásának első évtizedeiben kifejlődött új közigazgatási rendszerben a vidéki területeken a *hyangni* (h'yahng-nee) elnevezésű tisztségviselők örökletes osztályának kellett végrehajtatnia a körzeti magisztrátusok parancsait. Ezek az alacsonyabb beosztású tisztségviselők nem kaptak semmiféle kormányzati díjazást a szolgálataikért, ami ahhoz vezetett, hogy a pozíciójukat mindenféle fizetség kicsikarására használták fel a parasztoktól és a kézművesektől, egyfajta másodlagos „adóztatásként” az adott területeken.

Az ajándékozás és a megvesztegetés ilyen arányú elterjedése Koreában elhomályosította e kétféle dolog természetét. Adni valakinek valamit, ideértve a készpénzt is „ajándék” gyanánt, függetlenül attól, hogy milyen célból, hagyományosan nem számított megvesztegetésnek a koreaiak felfogása szerint, és ehhez semmiféle bűn vagy erkölcstelenység nem társult a köztudatban.

Ám ahogy Korea lakossága gyarapodott, a kormányzás pedig egyre bonyolultabbá és bürokratikusabbá vált és egy elit társadalmi osztály kezébe került, a tisztségviselők elkezdtek kihasználni hatalmukat ajándékok kizsarolására az emberektől jóval a fölött a szint fölött, amit méltányosan elfogadhattak szolgálataikért.

A koreai társadalom autoriter rezsimek és katonai hunták kezében maradt egészen az 1980-as évekig, az ajándékozás és a megvesztegetés ugyanolyan intézményesült formái mellett, mint bármikor azelőtt.

A koreai társadalom még ma is szenved a hatalmasok számára történő adófizetés ősrégi szindrómájától, de ez nincs többé szentesítve erkölcsös viselkedésként. A kormányzat szigorú irányelveket állított fel a *noemul* és az ajándékozás ellenőrzéséhez, ha azok átlépnek egy

bizonyos határt, ám úgy tűnik, mindkettő tömeges léptékben fennmarad továbbra is.

Az 1960-as és 1970-es években, amikor Korea gazdaságát átalakították a növekvő *csébol* vállalatcsoportok, a kis feldolgozó üzemek és a kereskedelmi vállalkozások ezrei, amelyek egymással vetélkedtek a nyersanyagokért, kormányzati engedélyekért és a külföldi exportőrökkel és importőrökkel kiépíthető kapcsolatokért, a megvesztegetés (és alteregója, az ajándékozás) úgy virágzott, mint soha azelőtt. Kevés tranzakció volt, amit nem valamilyen viszonzásként elvárt „szívesség” reményében hajtottak végre, vagy nem társult hozzájuk semmi ilyesmi. Különösen a *csébolok* vonták magukra a hírmédia figyelmét és bírálatait, s ezen keresztül a közvélemény felháborodását azok miatt a módszerek miatt, amelyek alkalmazásával szerződéses állami megbízásokat és másfajta támogatásokat is elnyertek a kormányzat különféle kereskedelmi és pénzügyi szerveitől.

A személyes ajándékok koreai felfogása alapvetően eltér a nyugati felfogástól: amikor a koreaiak átadnak egy ajándékot, az nem csupán egy nagylelkű vagy udvarias gesztus. Elvárnak valamit viszonzásként – nem viszont-ajándékot, hanem személyes vagy üzleti jellegű szívességet –, és ha nem azonnal, akkor majd valamikor a jövőben. Miután a koreaiak átadtak valakinek egy ajándékot – különösen akkor, ha az viszonylag drága dolog –, és azután megkeresik a megajándékozottat valamilyen *putak* (puh-tahk), vagyis „kérés” előterjesztésével valamilyen szívesség megtételére, ennek a szívességnak a megtagadása az etikett súlyos megsértése lenne. Nyugati kontextusban ez annyi, mint zsarolás, ám a koreai felfogás szerint az ajándék fizetség volt a szívességért, amit jogosan el is várhatnak.

Az ajándékozás gyakorlata és annak szívességgel való viszonzása olyan mélyen beágyazódott, általános szokássá vált Koreában, hogy a társadalom teljes mértékben szentesíti. Igen hosszú ideje szokássá vált Koreában az is, hogy a beosztottak évente több alkalommal is ajándékokat adnak a feljebbvalóiknak, és az emberek általában megajándékoznak időnként olyan személyeket is, mint például a tanárok, orvosok és tisztségviselők, akikkel valamilyenfajta kapcsolatba kerültek. Ez mindig is hozzátartozott a harmonikus kapcsolatok fenntartásának a költségeihez.

Egyesek azonban visszaélnek az ajándékozás szokásával oly módon, hogy szélsőséges túlzásba viszik, egyesek valójában ezt használják elsőrendű üzleti stratégiájuk gyanánt is. Azok a nyugatiak, akik még nem ismerkedtek meg ezzel a szokással, gyakran az ebbe a kategóriá-

ba tartozó gátlástalan emberek áldozatául esnek. Az effajta társadalmi adósságok terhének elkerülése meglehetősen nehéz. Vannak olyan alkalmak, amikor az ajándékot vissza lehet utasítani vagy vissza lehet küldeni, de ez csak akkor lehetséges, ha a megajándékozott nincs sérülékeny pozícióban és nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy ki legyen szolgáltatva az ajándékozónak. Egy másik mód az efféle adósság „törlesztése” vagy ellensúlyozására az lehet, ha viszont-ajándékot küldünk az ajándékozónak.

Az 1990-es évek elején a koreai kormány pontos irányelveket bocsátott ki a személyes ajándékokra vonatkozóan, igyekezve világossá tenni, hogy hol kell meghúzni a határokat. Maga a szokás azonban olyan régóta intézményesült már, hogy ez az intézkedés egyszerűen csak egy új címkét ragasztott magára a gyakorlatára. Ma már gyakrabban utalnak az ajándékozásra és a nyílt megvesztegetésre a *t'ukbye* (ttuk-hay) kifejezéssel, melynek jelentése „speciális szívesség”. Koreában mind az üzleti, mind a politikai kapcsolatok szintén személyes természetűek, és a speciális szívességek alapján működnek.

A Korea mai mindennapi életében szerepet játszó *t'ukbye* skálája az esti szórakozásokra, vacsorákra és italozásokra történő meghívásoktól a viszonylag drága ajándékokig terjed, beleértve pénzösszegek átadását is, főként esküvők, temetések és más speciális események alkalmából. A koreaiak azonban még ma is különbséget tesznek az ilyen szívességek és a megvesztegetés között, rámutatva, hogy ténylegesen a közéleti és üzleti kapcsolatok személyes jellege vezetett el ahhoz, hogy az ajándékozás és a kölcsönös szívességek gyakorlata ma is jelentős szerepet játszik a koreai életben, és amit a kívülállók esetleg vesztegetésnek néznek, az nem több mint hagyományos társadalmi kötelezettségek teljesítése. Ebből természetesen következik, hogy a *t'ukbye* nem számít megvesztegetésnek, hacsak nem foglal magában jelentős pénzösszeget vagy más jelentős pénzbeli juttatásokat – és a koreaiak igen érzékenyek a két dolog megkülönböztetésére.

1995 novemberében Young Sam Kim elnök új reformkormányát letartóztatta Tae Woo Roh korábbi elnököt, akit azzal vádoltak, hogy több mint 600 millió dollárt fogadott el megvesztegetésként az ország vezető harminc nagyvállalatától. Roh, aki korábban a hadsereg tábornoka volt és elnöksége idején azáltal vált híressé, hogy demokratikus választásokat hirdetett meg, amelyek véget vetettek a diktatórikus uralom évszázadainak, bűnösnek vallotta magát az ellene felhozott vádakban és börtönbüntetésre ítélték. Roh elődjét, a szintén tábornokból

elnökké lett Doh Hwan Chun-t szintén letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték bűnrészességért több tucat diák meggyilkolásában az 1980-as kormányellenes tüntetések alkalmából, valamint vesztegetési összegek elfogadásáért.

A Koreában letelepedett, illetve átmenetileg üzleti tevékenységet folytató külföldiek számára ajánlatos, hogy különös óvatossággal járjanak el és a *noemul* elfogadásával ne kerülhessenek a futóhomok fogságába. Ha egyszer az megindult, igen nehéz megállítani. Emellett ma már illegális bármilyen jelentősebb „ajándék” átadása köztisztviselőknek, és a kormányzat eltökéltsége a gyakorlat megszüntetésére egyre csak növekszik. Koreában ajándékot elfogadó külföldieknek tisztában kell lenniük azzal, hogy ily módon egyfajta adósság terhét vették magukra, és valamikor a jövőben megkérhetik őket annak visszafizetésére.

Nongbu [nohng-buu] – „Jó emberek”

1948-ban a Koreában állomásozó amerikai hadsereg egyik tábornoka kijelentette, hogy a koreaiak sohasem lesznek képesek a technológia felhasználásával magas életszínvonalat elérni. Hozzátette, hogy a koreai társadalom mezőgazdasági jellegű marad, elsősorban rizstermelésre alapozva – feltehetően örökre. Adott lévén a koreaiak történelmi háttere és Korea állapota az adott időpontban, az amerikai Szunggye tábornoknak legalábbis részben megbocsátható ez a rövidlátó vélekedése Korea jövőjéről.

A koreai történelem kezdetétől egészen a huszadik századig a koreaiak körülbelül 80 százaléka lényegében földbérő paraszt volt, röghöz kötöten azon a földdarabon, amit megművelt, s a szokás és a törvény erejével rászorítva, hogy ne tudja megváltoztatni a foglalkozását, sem azokat a módszereket, ahogyan a dolgokat intézni szokta. A parasztok az általuk megművelt földekkel körülvett falvakban éltek. Mindegyik falu gyakorlatilag önellátó volt, minden háztartás megtermelte a saját ételmét és előállította a ruháit is. Minden falu köteles volt termésének meghatározott hányadát és más termékeket (például eperfaleveleket a selyemhernyóknak, diót és fenyőmandulát) beszállítani a földesuraknak és adó gyanánt a kormánynak.

A koreai társadalom hivatalos hierarchikus rendjében a gazdákat gyakran közvetlenül az uralkodó osztály alá sorolták be, és szokás

volt a *nongbu*, vagyis „jó emberek” néven említeni őket. A valóságban azonban általában olyan emberként kezelték őket, akiknek kevés joguk van és csak egy lépéssel vannak feljebb a rabszolgáknál és a kitzasztottaknál. A *nongbu* kifejezést a felsőbb osztály egyfajta huncutsággént használta, melynek célja a parasztok megbékítése és arra való ösztönzése volt, hogy büszkéek legyenek a saját társadalmi szerepükre. Általában elismerték, hogy a koreai parasztok testesítik meg valójában az ideális konfuciánus alattvalók erényeit – engedelmesek, szerények, udvariasak, szorgalmasak és önfeláldozók voltak, vagyis *nongbu*, a szó minden lehetséges jelentésárnyalatában.

Korea pre-modern történelme során a tudósok mindvégig tucatjával írtak magasröptű értekezéseket arról a nyilvánvaló tényről, hogy a parasztság alkotja az állam alapját és nélküle nem létezhetne az állam. Ezt az igazságot a vidéki földbirtokosok és az udvari elit uralkodó osztálya lekicsinyelte és gyakran teljesen figyelmen kívül hagyta, egyre több és több adót igyekezve kizsarolni a *nongbu*-tól, hogy fenntarthassák viszonylag luxusjellegű életstílusukat és finanszírozni tudják egymás ellen vívott pártharcukat.

A koreai parasztok nem csupán ellátták önmagukat és az ország egész lakosságát, hanem emellett a legfegyelmesebb és legdemokratikusabb módon jártak el közösségi ügyeik intézésében. A falvak életére vonatkozó valamennyi döntést megbeszélések alapján, konszenzussal hozták meg, olyasmit valósítva meg ezzel, amire a pártoskodó tudós-hivatalnokok serege és általában az uralkodói osztály gyakran képtelen volt.

Háborúk idején is kivétel nélkül mindig a parasztság viselte a harcok terheit, és a jó hírük dacára, amit a koreaiak a jó modor és az illendő viselkedés bajnokaiként, továbbá békés természetükért hagyományosan élveztek, mindig is a parasztok hadseregei siettek az ország megmentésére, amikor külső veszélyek fenyegették. (A koreai parasztok harcias szellemét jól mutatták a különböző falvakból érkező fiúk és fiatal férfiak gondosan szervezett, kődobálással vívott csatái a fesztiválok idején.)

A koreai parasztság volt az az osztály is, amelyik a leghűségesebben folytatta a régi sámánista szertartások elvégzését a szelleműzésektől a különféle ünnepekig, amelyek segítették a kultúra fennmaradását sok-sok generáción át. A parasztság zenei hagyományait ápoló *nongak* (nohng ahk) népi zenekarok is jelentősen hozzájárultak a ma már kulturális kincsnek tekintett népművészetek fejlődéséhez.

Koreának az 1960-as években megkezdett robusztus iparosítása óta a parasztok száma drámaian lecsökkent, és még mindig fogy. Az 1990-es évek végén Dél-Korea teljes lakosságának több mint a fele mindössze négy város – Szöul, Puszan, Tegu és Incshon – területén élt.

Norae (no-rye) – Énekelve a siker útján

A Koreában néhány napnál hosszabb időt eltöltő nyugatiak, különösen ha le is telepednek, elkerülhetetlenül szembe kerülnek egy olyan kihívással, amelynek kevesen képesek közülük megfelelni, vagy kellően öntudatos fellépéssel elkerülni, hogy többé-kevésbé kínos helyzetbe kerüljenek, még kevesebb eséllyel arra, hogy imponáljanak bárkinek is. Ez a kihívás a *norae*, vagyis az „éneklés”, amire nagyon is gyakran szóló előadásban kerül sor, méghozzá hallgatóság előtt – ez általában olyan dolog, amit egy átlagos nyugati sohasem tett meg azelőtt életében.

A *norae* a régmúltban integráns része volt a koreai kultúrának, kezdetben a sámánista szertartásokon és ünnepeken, amelyeken mindenkinek részt kellett vennie, majd olyan személyes és nyilvános szórakozási alkalmakkor, amelyekben szintén mindenki részt vett. Az i.e. 1000 körül Koreában járt kínai utazók beszámolóí szerint egyes általuk meglátogatott törzsi nemzetségeknél szokásban volt, hogy az emberek nyílt tűz körül gyűltek össze és rögtönzött dalfesztiválokat tartottak. Az egyik törzsről feljegyezték, hogy az egész október hónapot folyamatos ünneplésnek szentelték, melynek a *muchon* (muu-chohn), vagyis a „mennyországnak szóló táncok” nevet adták.

A koreai történelmi feljegyzések tanúsága szerint a különféle királyságok királyi udvaraiban szokás volt hivatásos dalnokok és táncosok egész csapatainak fenntartása a királyi család, a miniszterek és az államhoz érkező vendégek szórakoztatására. Az éneklés része volt a Silla-dinasztia uralkodásának (i.e. 57-669) középső időszakában megjelent híres *hwarang* (whah-rahng) harcosok képzésének és mindennapi tevékenységeinek is. A stilizált színházi szórakoztatásnak a *kamaugyak* (kah-mou-ghee-ahk) névvel jelölt speciális formája, melybe a tánc éppúgy beletartozott, mint az ének, szintén ebből a korszakból ered. (A japán *kabuki* színház, ami körülbelül ezer évvel később alakult ki, a *kamaugyak* japán megfelelője volt.)

A leghíresebb – és leghírhedtebb – énekesek a régi Koreában valószínűleg a *kiszengek* voltak, azok a fiatal nők, akiket kiképeztek a hangszereken való játék, az ének és a tánc, valamint a társalgás művészetére, hogy megfelelő társaságot nyújtsanak és ágyasai lehessenek a felsőbb osztálybeli férfiaknak. Ez az intézmény körülbelül kétezer éves múltra tekinthet vissza, és egészen a modern időkig fennmaradt. Az éneklés az egyik fő tartópillére a sámánista és más vallási szertartásoknak, amelyek ma is gyakoriak Koreában.

Az idő múlásával azután a koreaiak elkezdtek énekelni az éneklés kedvéért, és az évezredek során felhalmozódott népdalkincs a kultúra integráns részévé vált. Minden koreai gyerek neveltetése részeként megtanulta elénekelni ezeket a dalokat. Eltérően azonban más társadalmaktól, a koreaiak nem hagyták abba az éneklést, amikor felnőtte váltak. Mindenki énekelt a fesztiválokon, a társas összejöveteleken és más speciális alkalmakkor, csoportosan és szólóban is. A második világháború utáni korszakig a hivatásos szórakoztatók és az egyszerű emberek legfőbb dalrepertoárját egyaránt a népdalok alkották. Hivatásos regösök specializálódtak hőskölteményeket elbeszélő dalok előadására is, amelyek Korea történelmi dicsőségét magasztalták.

A hagyományos életstílus, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a koreaiak szinte hivatásosokhoz méltó énektudást fejlesztettek ki magukban, egészen a huszadik század közepéig fennmaradt, és bár azóta jelentősen megváltozott, a legtöbb koreai még ma is elég jól tud énekelni ahhoz, hogy kellő önbizalommal mer fellépni szólóban is. Ennek az egyik oka az, hogy van egy *jang ki* (jahng kee) elnevezésű másik hagyomány is, melynek a neve szó szerint „kedvenc képességet” jelent, és a koreaiaknak arra a szokására utal, hogy szeretik valamilyen mások szórakoztatását szolgáló készségüket – általában az éneklést – önállóan is gyakorolni, amikor egyedül vannak.

Miközben gyakorlatilag minden koreai hagyományosan már gyermekkorában szert tett bizonyos énektudásra, sokan vállalkoznak arra, hogy továbbfejlesztik éneklési képességeiket jóval az átlagos szint fölé, hogy meglephessék barátaikat és imponáljanak nekik, önmaguknak társasági és szakmai előnyöket kovácsolva – ilyenfajta célok vezették őket arra, hogy jelentős mennyiségű időt szenteljenek *jang ki* előadói készségeik tökéletesítésére.

Ez az éneklési hagyomány még ma is él és virul Koreában – és nem meglepő módon különösen erős lökést kapott az 1970-es években Japánból indult nagy karaoke-láztól, és a 80-as években végigsöpört

az egész világon.²⁹ A koreaiak természetesen arra számítanak, hogy a nem-koreaiak is ugyanúgy tudnak énekelni, mint ők, s meglepetéssel és csalódottan fedezik fel, hogy a legtöbb nyugati szinte egyáltalán nem tud énekelni, és annyira megretten magától az ötlettől, hogy gyakran nem hajlandók meg sem próbálni. Ez a kulturális különbség meglehetősen hátrányt jelent a nyugatiak számára Koreában, köztük a rövidebb látogatásra érkező üzletemberek számára is, mivel őket szinte mindig felszólítják valamilyen helyzetben – egy bárban vagy valamilyen banketten – hogy énekeljenek el valamit.

A koreai üzletemberek, akik ügyfeleiket és beszállítóikat gyakran elviszik különböző karaoke-bárokba és klubokba, ahol énekelhetnek, rendszerint egymást váltják a mikrofonnál, két-három kedvenc dalukat koreaiul, japánul vagy angolul adva elő. Amikor nagyobb csoportról van szó, ez meglehetősen sokáig tarthat. Az olyan összejöveteleken, ahol szokásos az éneklés, a díszvendéget vagy a csoport legidősebb tagját éri az a megtiszteltetés, hogy elsőként énekelhet. Azt esetleg visszautasíthatják, hogy ők legyenek az elsők, de elvárják tőlük, hogy mielőtt a parti véget ér, ők is énekeljenek. Azoktól a külföldiektől, akiket koreaiak látnak vendégül a karaoke-bárokban, elvárják, hogy ugyanúgy fellépjenek, mint mindenki más. Ha valaki nem képes teljes szívvel részt venni ezekben a *norae* előadásokban, ez nemcsak személyes bosszúságot okoz: az illető kulturális értelemben kifejezetten hátrányos helyzetbe szorulhat. Így azok számára, akik azt tervezik, hogy Koreába utaznak – vagy koreai barátaikkal és üzletfeleikkel karaoke-bárokba fognak ellátogatni New Yorkban vagy valahol másutt a világon, a legjobb megoldás az lehet, ha előre figyelmeztetést kapnak, hogy gyakorolják az éneklést, még mielőtt útnak indulnak. Feltétlenül szükségük lesz rá, hogy „megrendelésre” is el tudjanak énekelni valamit. Ha más nincs, jobb híján a „You are my sunshine” mindig beválik.

Azok, akik egyszerűen képtelenek elénekelni egy dalt, és gyakran nem tudják egyetlen dalt sem, néha azzal menthetik meg magukat, ha ragaszkodnak hozzá, hogy egy vagy több koreai jelenlévő is csatlakozzon hozzájuk duót vagy triót alkotva (a legtöbb karaoke-bárban megvannak az egyes számok dalszöveggönyvei is azok számára, akiknek szükségük van rájuk). Ily módon akár végig is tátoghatják a dalt – ezt én magam sokszor megtettem.

²⁹ A karaoke szó a japán *kara* (kah rah) szóból, melynek a jelentése „üres”, és az *orchestra* angol szó első két szótagjának eljapánosodott változatából tevődik össze. A *kara oke* kifejezés szó szerint annyit jelent, mint „üres zenekar”, arra a tényre utalva, hogy az énekesek az előre felvett zenekari aláfestésre énekelnek rá – nem pedig a helyszínen levő zenészek kísérik őket.

Azok számára pedig, akik még sohasem szereztek tapasztalatokat a karaoke stílusú éneklésről egy bárban vagy klubban, még úgy sem, hogy csak tettették a maguk részéről, hogy ők is énekelnek, ez az élmény feltétlenül erős köteléket hozhat létre a többiekkel, és hozzájárul a szoros kapcsolatok kiépítéséhez és ápolásához, amelyek rendkívül fontosak üzleti tevékenység folytatásához Koreában. Azok a külföldi üzletemberek, akik jól tudnak énekelni, és szívesen (bár szerényen) előadják a maguk *jang ki* képességeit, különösen meleg fogadtatásra számíthatnak a koreaiaknál, és gyakran úgy fogják találni, hogy a koreai partnereikkel a *norae* útján létrehozott kapcsolataik a legértékesebb vagyontárgyaik közé tartoznak.

Norae bang (no-rye bahng) – Az énekes szalonok

Az éneklés fontossága a koreai kultúrában meglepetésként éri a legtöbb nyugatit, valószínűleg a miatt a kép miatt, amit Koreáról mint hideg, hegyes-völgyes országról és a koreaiakról mint komoly gondolkodású, munkaszerető emberekről alkottak maguknak, amelyben nem volt helye léhaságnak vagy frivol viselkedésnek. A koreaiak azonban a formális illemszabályok és a megszállott ambíciók külső maszkjai mögött nagyon is vidám emberek, akik szeretik a mókát és odavannak a szójátékokért, viccekért, humoros történetekért – és az éneklésért.

Az éneklés Koreában túlmutat a jól beágyazódott szokások szintjén. Az 1990-es évek elejére már gyakorlatilag olyan nemzeti megszállottsággá vált, ami országos szinten intézményesült és önálló ágazattá vált. Az 1980-as években a szórakoztató hivatás művelői Szöulban kezdtek úgynevezett *norae bang* (no-rye bahng) szalonokat megnyitni, amelyek azután gyorsan elterjedtek az egész országban.

Eltérően a japánok által feltalált karaoke-bároktól, amelyek elsősorban bárók, és csak másodsorban az éneklés színterei, Korea mindenütt jelenlévő *norae bang*-jai egyáltalán nem tartanak és nem árusítanak szeszes italokat, és nem is engedik meg azok fogyasztását a területükön. Ténylegesen inkább arról híresek, hogy „kijózanító helyként” használják őket olyan férfiak, akik valahol másutt túl sokat ittak és nem akarnak felbérlelni valakit, hogy hazavigye őket, és nem is akarnak részegen hazatérni.

A koreai *norae bang*-okat kifejezetten azok számára hozták létre, akik szeretik bemutatni a képességeiket és jól érezni magukat olyan

kvázi-formális helyzetekben, ahol ezzel nem zavarják senkit, nem kell attól tartaniuk, hogy szégyenben maradnak, és rendelkezésükre áll professzionális színvonalú hangszóró- és videó-berendezés, ami javít az előadásukon, miközben fokozza azt az elégedettséget és örömet is, amit ők maguk kapnak ettől az élménytől.

A *norae bang* szalonokban vannak különböző méretű különtermek is, amelyeket bizonyos időre bérbe vehetnek a hely patrónusai. Minél többen vesznek részt egy-egy ilyen partin, annál nagyobb teremre van szükség. A szalonok rágcálnivalókat, könnyű falatokat és üdítőitalokat szolgáltatnak fel. Egyes nagyobb „énekes szalonok” különféle speciális szolgáltatásokat, köztük parkolási eligazítókát és szállítási lehetőségeket is nyújtanak. Mások hivatásos dobosokat is alkalmaznak, és állandó vendégeik számára időnként bemutatják a hagyományos dobolás művészetét.

Az énekes szalonok törzsvendégei rendszerint csoportosan látogatnak el ezekhez, és általában felváltva mutatnak be szólóénekesi produkciókat, de mielőtt befejezik az estét, legtöbbször közösen is elénekelnek egy-két dalt. A legtöbb ilyen törzsvendég koreaiul és angolul is tudja a dalok szövegét, de egyesek japánul is énekelnek. Az előre felvett zene szolgáltatásán kívül a *norae bang* helyiségeiben mindig vannak videó-képernyők is, amelyeken a dalok szövege jelenik meg azoknak a kedvéért, akiknek szükségük van rá.

Az énekes szalonok legnagyobb választéka Szöulban, a várost kettészelő Han-folyó déli partján található. Ezek közül a népszerűbb helyeken gyakran előzetes helyfoglalásra is szükség lehet. A koreai vendéglátók gyakran szívesebben viszik külföldi látogatóikat a kedvenc *norae bang*-jukba, mint a jóval drágább *kiszeng*-házakba, vagy a szintén hoszteszek szolgálataival működő kabarészínházakba.

Egyes koreai nagyvállalatok cégen belüli *norae bang*-ot is működtetnek dolgozóik számára, nemcsak kényelmi szolgáltatásként, hanem hivatalosan jóváhagyott eszközként is, melynek célja a munkahelyi stressz csökkentése. A Koreában működő vagy oda látogató külföldi üzletemberek értékes jó pontokat szerezhetnek maguknak azzal, ha koreai partnereikkel együtt énekelnek a *norae bang*-okban.

Noye [noh-yeh] – A rabszolgakultúra

A *noye* (noh-yeh), a rabszolgák a régi koreai társadalom integráns részét alkották. A koreai történelem kezdeteitől fogva a háborúskodás egyik legfőbb célja rabszolgák szerzése volt. Azokat a tábornokokat és más magas rangú tiszteket, akik sikereket értek el a csatamezőkön, földadományokkal és rabszolgákkal jutalmazták. Mindkét vagyontárgy öröklődővé vált. Gyakori volt az is, hogy ha valaki nem tudta kifizetni az adóit vagy az adósságait, rabszolgasorba került. Amikor egy férfit elítéltek és kivégeztek valamilyen bűn elkövetése miatt, a családtagjai rabszolgák lettek. A rabszolgák gyermekei szintén rabszolgák voltak, vagyis a rabszolga státusz is öröklődő volt, minek következtében a rabszolgák száma is növekedett, párhuzamosan a lakosság többi részének gyarapodásával.

A rabszolgák különféle kategóriáinak megnevezésére különböző kifejezéseket használtak. A *kano* (kah-noh) a háztartásban dolgozó férfi rabszolgák neve volt, a *kabi* (kah-bee) névvel a háztartások női szolgálóit jelölték; a *kadong* (kah-dohng) pedig a fiatal rabszolgafiúk megnevezése volt. Egy drákói szigorúságú intézkedéssel, melynek célja a rabszolgák társadalmi státuszának örökössé tétele és annak megakadályozása volt, hogy a rabszolgák bármilyen hatalomra tehessenek szert, olyan törvényeket hoztak, amelyek kizárták őket és leszármazottaikat is a köztisztviselői állások betöltéséből.

A magántulajdonban tartott rabszolgák mellett magának az államnak a tulajdonában is voltak rabszolgák. A Silla- királyság (i.e. 57-935) fővárosa, Csongdzsu a világ egyik legnagyobb és legszebb városa lett, elsősorban a rabszolgamunka felhasználásának köszönhetően. Silla királyai rabszolgákat dolgoztattak saját nagyszabású síremlékeik felépítésén is.

A szabad emberek által lakott falvak mellett az ország gyakorlatilag minden körzetében voltak olyan „speciális közösségek” is, amelyek ténylegesen a rabszolgák számára létesített munkatáborok voltak. A rabszolgák ezeken a településeken laktak, és onnan jártak el azokra a helyekre, ahol dolgoztatták őket. Nagyszámú rabszolga státuszú munkást és kézművest tartottak Silla különböző palotáiban és a kormányzati hivatalokban is. Egyes tisztségviselőknek akár háromezer rabszolgájuk is lehetett, ami jelzi, hogy a főváros rabszolgasorú népeisége valóban igen nagy lélekszámú volt.

A tizedik századra már olyan sok rabszolga volt az országban, hogy a Korjo udvar a rabszolgák számának drasztikus csökkentése érdekében hozott egy rabszolga-felülvizsgálati törvényt – ez a lépés egyúttal számos tisztségviselő, katonatiszt és klán-vezér gazdagságának és hatalmának csökkentésére is irányult.

A koreai történelmet számos rabszolgafelkelés is tarkítja. E lázadások többségének elsőrendű célja a helybeli és az országos kormányzat rabszolga-nyilvántartásainak megsemmisítése volt: ezek nélkül a lázadókat és leszármazottaikat nem lehetett többé hivatalosan rabszolgaként azonosítani. Néhány ilyen zavarosabb korszakban a korábbi rabszolgák elég gazdagok lettek ahhoz, hogy megvásárolják a szabadságukat, mások pedig oly módon szabadulhattak fel, hogy katonai szolgálatra vállalkoztak. Egyesekből közülük a hadsereg magas rangú tisztjei és kormányzati tisztségviselők váltak.

A tizenötödik század közepén szerte az országban körülbelül 350 ezer állami rabszolga élt, a kormányzat különböző ágazatainak és hivatalainak a tulajdonában. 1462-ben, a Csoszon-dinasztia első századának közepe táján több mint 200 ezer állami tulajdonban levő rabszolga szerepelt egyedül a szöuli kormányzati hivatalok nyilvántartásaiban. Egyes magas rangú kormányzati tisztviselők személyes tulajdonában akár háromezer rabszolga is lehetett ebben a korszakban. Ettől kezdve azonban a rabszolgák és más felügyelet alatt tartott emberek száma gyorsan csökkent.

1592-ben, amikor a japánok bevonultak Koreába és elfoglalták Szöült, menekülésre kényszerítve a királyt és egész udvarát, a rabszolgák megostromolták a *noye* nyilvántartó hivalt és a Büntetések Minisztériumát és mindkét épületet felgyújtva megsemmisítették az összes nyilvántartási jegyzéket. A tizenhetedik századra az állami rabszolgák száma 200 ezerre csökkent, de csak a tizennyolcadik század közepétől kezdett jelentősen csökkenni a magántulajdonban tartott rabszolgák száma is. Végül 1801-ben a Csoszon udvar felszabadított minden rabszolgát, aki a kormányhivatalok tulajdonában volt. Ennek a lépésnek az egyik fő célja a nagyszámú rabszolga tartása által az udvar számára jelentett komoly pénzügyi teher megszüntetése volt – a rabszolgák ily módon visszakérültek adófizetői státuszba.

A Csoszon udvar 1894-ben hivatalosan megszüntette a magán-rabszolgaságot is, de az nem hivatalosan több éven át továbbra is fennmaradt, különösen a női rabszolgák tekintetében, és egyes esetekben még az 1920-as években is beszámolt rabszolgákról a sajtó. Ekkorra Koreát már annektálta Japán (1910-ben), és a japá-

nok kegyetlen új elemeket szándékoztak bevezetni a rabszolgtartás ősi gyakorlatába.

A japán megszálló erők elkezdtek tízezzrel összefogdosni a koreai férfiakat és nőket, és Mandzsúriába vagy Japánba küldték őket, hogy ott *noye* munkásként dolgoztassák őket az üzemekben és a bányákban. Amikor Japán terjeszkedése az ázsiai szárazföldön már nyílt háborúvá vált, a japán hadsereg polgári ügynököket bízott meg azzal, hogy koreai lányok és fiatal nők ezreit fogják el, akiknek prostituált rabszolgaként kellett kiszolgálniuk a japán fegyveres erőket.

Összhangban azzal a régi szokásukkal, hogy virágnnyelven fogalmazott eufemizmusokkal homályosítsák el a valóságot, a japán parancsnokságok ezeket a szex-rabszolgákat mint „vigasz nőket” vette nyilván tartásba. Ezeknek a fiatal nőknek a körében, akiknek naponta akár ötven vagy még több férfit kellett kiszolgálniuk, igen magas volt a halandósági arány. Egyesek betegségek, mások rossz bánásmód következtében haltak meg, és sokan öngyilkosok lettek közülük. Többen „öngyilkos merénylőkké” váltak és rejtett kézigránátokat használtak fel önmaguk megölésére japán „ügyfeleikkel” együtt.

Az 1990-es években a japán hadseregnek ez a dicstelen magatartása kísértetként visszatért Japánban, amikor több tucat koreai „vigasz nő”, aki ekkor már a hatvanas vagy hetvenes éveiben járt, előállt és egyrészt bocsánatkérést, másrészt valamilyen formában kártérítést követelt a japán kormánytól. Ezekhez a koreai nőkhöz hamarosan csatlakoztak a Fülöp-szigetektől és Délkelet-Ázsia más térségeiből származó nők is, akiket szintén kényszerítettek rá, hogy prostituáltként szolgálják ki a japán katonákat, amikor 1940 és 1945 között Japán elfoglalta és megszállta hazájukat.

A japán kormányzat kezdetben tagadta, hogy a császári hadsereg bármi szerepet játszott volna bármiféle „szex-hálózatok” szervezésében és működtetésében. Hamarosan terjedelmes feljegyzések kerültek azonban nyilvánosságra, amelyek világosan bizonyították, hogy a japán hadsereg pontosan ezt tette, nem csupán Koreában, hanem mindazokban az országokban, amelyeket 1941 és 1945 között elfoglaltak.

1995-ben a japán kormányzat nem hivatalosan bevallotta, hogy a koreai nők (és a más ázsiai országokból származó nők) vádjai igazak voltak, de úgy nyilatkozott, hogy nem kötelesek semmiféle pénzügyi kártérítést fizetni, mivel ezeket az ügyeket a második világháború végén a háborús kártérítésekre vonatkozó egyezmények keretében már elrendezték. Megint csak összhangban azzal a japán (és általában

ázsiai) szokással, hogy az ilyen dolgokat nem hozzák nyilvánosságra, a japán kormányzat 1995 tavaszán felhatalmazást adott egy magán-szervezet létrehozására, melynek a feladata „vigaszdíjak” kifizetésére szolgáló pénzalapok létesítése volt a korábbi szex-rabszolgák számára.

A premodern Koreában – Ázsia más buddhista országaihoz hasonlóan – létezett az úgynevezett „érinthatatlank” osztálya, melynek tagjait a *paekchong* (pake-chong), vagyis „kitaszítottak” szóval jelölték, amely a „mészáros” foglalkozást jelölő régi kifejezés volt. Ezek olyan emberek voltak, akik hússal és bőrökkel dolgoztak vagy más olyan „tisztátalan” foglalkozást űztek, mint például a sírásás, és számukra kijelölt speciális közösségekben éltek.

A koreaiak mai mentalitásában még mindig érzékelhető a saját kormányzatuk és idegen hódítók által rájuk kényszerített intézményes rabszolgaság hosszú korszakának öröksége. Különösen érzékenyek arra, ha kívülállók a legcsekélyebb jelét mutatják annak, mintha úgy kezelnék – vagy megpróbálnák úgy kezelni – őket mint „rabszolgákat”.

Nunchi (nuun-chee) – Kulturális telepátia

Közismert jelenség, hogy azok, akik sok évig élnek együtt, különösen a házaspárok, végül már olyan jól értik már egymást, hogy szavak nélkül is tudnak kommunikálni, vagyis valójában gyakorlatilag olvasni tudnak egymás gondolataiban. Ez a jelenség bizonyos mértékig megmutatkozik nagyobb léptékben is, olyan embercsoportokon belül, amelyek ugyanazzal a tudáskészlettel, azonos értékekkel, hasonló törekvésekkel és félelmekkel stb. rendelkeznek.

Természetesen minél régiebb, minél jobban strukturált, minél kifinomultabb és minél exkluzívabb egy társadalom, tagjai annál inkább képesek nem-verbálisan kommunikálni egymással. Korea (csakúgy, mint Japán) pontosan megfelel ennek a leírásnak. A koreaiak nagyon is tudatában vannak ennek a képességüknek – és szívesen gyakorolják is –, amit *nunchi*-nak (nuun-chee) neveznek. Ez körülbelül az „érzések kiolvasását” jelenti, de fordítható „gondolatolvasásként” is – én szívesebben nevezem „kulturális telepátiának”.

A koreaiak azért vannak kulturálisan annyira ráhangolódva egymás gondolkodásának és viselkedésének követésére, mert „együtt éltek” több ezer évig, és egészen a legutóbbi időig céltudatosan és mindent

átfogó jelleggel arra igyekeztek „beprogramozni” őket, hogy egyformán gondolkodjanak és viselkedjenek, s ennek következtében valóban úgy tűnik, képesek „kiolvasni” egymás érzelmeit és gondolatait. Chae Sok Choe koreai társadalomtudós „A koreai társadalom karaktere” (*The Korean Social Character*) című könyvében azt írja, hogy a *nunchi* szerepe a koreai életben annyira fontos, hogy a koreai kultúrát „*nunchi* kultúrának” is nevezhetjük.

A külföldiek Koreában rendszeresen kerülnek olyan helyzetbe, amikor félreértik a koreaiakat, mivel azoknak szokásává vált, hogy verbálisan nem magyarázzák meg az álláspontjukat és azt, amit tesznek, s ami azzal jár együtt, hogy lenézik a külföldieket, amiért azok nem voltak képesek megjósolni koreai munkatársaik, partnereik vagy barátaik érzéseit vagy szándékait a *nunchi* révén. A *nunchi* körül természetesen nincs semmi titokzatosság. Azok a külföldiek azonban, akik még nem tanulták meg, hogyan tudnák felhasználni a koreaiakkal folytatott kommunikációjukban, komoly hátrányba kerülhetnek. Ez a hátrány különösen súlyos lehet, ha a partnerek nem is hallottak még a *nunchi* létezéséről.

A jártasság megszerzése a *nunchi* felhasználásával folyó kommunikáció terén természetesen többet jelent a nonverbális nyelv használatánál. Általában szükség van hozzá a koreaiak nemzeti karakterének és személyiségének aprólékos és bensőséges ismeretére, annak minden árnyalatával együtt, valamint alapos tájékozottságra a szóban forgó személyek képzettségi hátteréről, társadalmi státuszáról és munkahelyi pozíciójáról. A *nunchi* kommunikációban elsőrendű fontosságú tényező az életkor és a nemi hovatartozás is, amelyek közvetlenül befolyásolják az érintett személyek által közvetített és fogadott üzenetek kulturális tartalmát. Ez különösen fontossá teszi, hogy az ember hozzá tudjon férni a különböző nemű és életkorú „beszélők” által használt csatornákhöz, és pontosan „ki tudja olvasni” a közvetített üzeneteket.

Mínél magasabb státuszban van valaki Koreában, annál valószínűbb, hogy a *nunchi*-hoz fog folyamodni a hozzá érkező üzenetek értelmezésében, és annál inkább elvárja, hogy alárendeltjei és mások is képesek legyenek kiolvasni az őtől feléjük irányuló kívánságokat, szavak nélkül is. Egyes fontos pozíciókat betöltő koreaiak rutinszerűen tesztelik alárendeltjeik „koreaiságát” és hűségét oly módon, hogy olyan helyzetekbe hozzák őket, ahol a *nunchi* segítségével kell kiolvasniuk az ő kívánságait. Azokat, akiknek ez nem sikerül, ezt követően gyanakvással kezelik.

Se Chol O koreai szociológus „A koreai nép szociálpszichológiája” című könyvében azt állítja, hogy a *nunchi* az embereknek abból a szükségletéből fejlődött ki, hogy elkerüljék mások megbántását és zökkenőmentes emberi kapcsolatokat tudjanak fenntartani azáltal, hogy az egyenes beszéd helyett határozatlan, homályos kifejezésekkel kommunikálnak. Ennek elérése érdekében – teszi hozzá O – a koreaiaknak hagyományosan el kellett rejteniük valódi gondolataikat és szándékaikat mások, különösen azok elől, akik nem tartoztak a saját családi és rokonsági köreikbe. O kifejti, hogy az álcázásnak ez a szükséglete volt valójában az egyik fő oka annak, hogy a koreaiak a múltban annyira óvatosan választották meg a barátaikat, és kapcsolataikat általában a lehető legkevesebb személyre igyekeztek korlátozni.

A külföldiek Koreában nehezen kerülhetik el, hogy számukra kellemtelen helyzetbe kerüljenek, ha nem ismerik a *nunchi* kommunikáció rejtelmait. Az effajta tapasztalatokról szóló beszámolók skálája a nevetségéstől a tragikusig terjedhet. Az egyetlen gyakorlati megoldás az újonnan érkezettek számára az lehet, ha igyekeznek minél hamarabb szoros kapcsolatot kiépíteni megbízható koreai partnerekkel vagy munkatársakkal, akik egyfajta „idegenvezetőként” vagy „tolmácsként” készségesen és diszkréten segíteni fogják őket a *nunchi* értelmezésében.

Az ilyen kulturális közvetítők szolgálatainak igénybevétele különösen fontos az első alkalommal Koreába érkező külföldi üzletemberek számára, különösen ha koreai vállalatoknál lépnek munkába, mivel annak a sok tudnivalónak, amit elvárnak tőlük, hogy tudjanak, ismerjenek és tegyenek, nagy részét a *nunchi* csatornákon keresztül adják tudtukra. A Koreában letelepedett veterán külföldiek egybehangzóan állítják, hogy általában háromtól öt évig terjedő időre és igen sok erőfeszítésre van szükség, amíg a külföldiek kifejleszthetik magukban a „fogadóképességet” a *nunchi* „kód” értelmezésére, és teljes mértékig értik azokat az üzeneteket is, amiket ők maguk küldenek – akaratlanul – koreai partnereiknek.

Akárhogy is, a koreai észjárás hajlik olyan fordulatokra, amelyeket a külföldiek nem tudnak – és soha nem is fognak – teljesen megérteni, egyszerűen az egyedülálló kultúrájukból eredően.

Oegugin (oh-eh-guug-een) – Találkozások külföldiekkel

Az első oegugin-ok (oh-eh-guug-een), vagyis „külföldiek”,³⁰ akiknek a megjelenéséről Koreában megemlékezik a történelem, a kínaiak voltak, akik hódítóként érkeztek a félszigetre körülbelül négyezer évvel ezelőtt. Ez a minta folytatódott azután további 3500 évig, még több kínai, majd mongol, japán, mandzsuk és dzsürcsen hódító érkezésével. E hosszú időszak nagy részét Korea a kínaiak politikai és katonai uralma alatt, majd a mongolok és a mandzsuk fennhatósága alatt élte át, akiknek köteles volt évi adót fizetni, hogy fenntarthassa viszonylagos autonómiáját.

Az első nyugatról érkező külföldiek, akik betették a lábukat Koreába, a tizenhatodik században érkeztek, de olyan kevesen voltak, hogy csupán néhány koreai találkozhatott velük, és lényegében csak különlegességnek számítottak. Egy 1592 és 1598 között bekövetkezett hét-éves japán megszállást követően, majd amikor a mandzsuk az 1630-as években megszállták Mandzsúriát, Korea lezárta kapuit minden kívülálló előtt, a kínaiak és korlátozott számú japán kereskedő kivételével.

Azután a tizenhetedik század elején Koreának is megvolt a maga nyugati hőse, hasonlóan James Clavell „A sógun” című híres regényének angol főszereplőjéhez, akinek a sorsát a korai Japánban az író – a való életből vett modelljeként – egy Will Adams nevű tizenhetedik századi angol navigátor életéről mintázta. Az angol koreai megfelelője egy Jan Janse Weltevree nevű hollandus volt, aki 1627-ben két társával együtt zátonyra futott Korea partjainál. Ez a magas, vörös hajú, kékszemű férfi nagy szakértője volt a tűzfegyvereknek. Weltevree és a tudománya annyira imponált a Csoszon udvarnak, hogy a középosztály (*chungin*) tagjaként befogadták, katonatiszti rangot és koreai nevet is kapott (Yon Pak), és megengedték neki, hogy elvegyen egy koreai lányt. (Két társa korán meghalt.)

1653-ban, amikor Weltevree már 58 éves volt, elküldték a Koreához tartozó Csedzsü szigetre, hogy kérdezze ki hajótörést szenvedett holland hajó túlélőit, akik egy Hendrik Hamel nevű férfi parancsnoksága

³⁰ Korea történelmi, földrajzi, társadalmi és politikai megosztottságai azt vonták magukkal, hogy a nem helybelieket általában „külföldinek” tekintették, és másképpen kezelték. A helybeliek a kívülállókat a *nam* (nahm) szóval jelölték, melynek jelentése „máshová való emberek”. A regionális alapon kialakuló rokonszenv és összetartás egymás „földjei” között még ma is igen erős, és jelentős hatással van a társadalomra, befolyásolva a házasságokat, az iskolaválasztást, a munkahelyi elhelyezkedési törekvéseket és a politikát is.

alatt álltak. Egy évvel később a hajó 36 túlélőjét Szöulba vitték, ahol beosztották őket a város egyik katonai alakulatába. Többen közülük ott hunytak el. 1663-ban azt a 22 embert, akik életben maradtak közülük, áthelyezték a Csolla tartományban állomásozó haderőkhöz. Tíz évvel később nyolcan közülük megszöktek egy csónakban és eljutottak Japánba. A hajó kapitánya, Hendrik Hamel, aki a szökevények egyike volt, kiadott egy könyvet a kalandjairól, elsőként hozva információkat Koreáról Európába, és elmondva egyet s mást Weltevree történetéből is. Weltevree egész további életét Koreában élte le.

1832-től kezdve egyre több angol kereskedőhajó és hadihajó kezdett feltűnni a koreai vizeken. 1846-ban három francia hadihajó horgonyt vetett Korea partjainál, és egy levelet küldtek a királynak, amelyben a formális kapcsolatok felvételét kérték. 1854-ben két orosz hadihajó tüzet nyitott koreai hajókra és a part menti falvakra. 1866-ban pedig az amerikai tulajdonban levő Sherman nevű hajó felhajózott a Tédong-folyón egészen Phenjanig, a feljegyzések szerint azzal a szándékkal, hogy kirabolja a közeli királysírokat. Az uralkodó régens egy Taewongun nevű férfi, aki híres volt elszántságáról és kegyetlenségéről Koreának a külföldi behatolásoktól való megvédésében, elrendelte, hogy a hajót kényszerítsék azonnali visszafordulásra, vagy pusztítsák el, ha ennek nem tesz eleget. Katonák és polgárok tömege támadt rá a hajóra, megölték teljes legénységét, és felgyújtották a hajót. 1868-ban egy porosz, aki megpróbálta rábeszélni az uralkodó herceget, hogy tegye lehetővé a kereskedelmi kapcsolatokat az országgal, óriási felháborodást keltett azzal, hogy behatolt a régens család kriptájába.

Koreát 1876-ban – a növekvő nyomás eredményeként, ami magában foglalta katonai fellépés fenyegetését is Japán, Oroszország, az Egyesült Államok és az európai hatalmak részéről – végül Japán kényszerítette rá, hogy nyissa meg kapuit a külvilág előtt. A japán nacionalisták már 1873-óta nyilvánosan szorgalmazták Korea elfoglalását.

Korea 1876. évi megnyitását követően – részben a Csoszon udvar meghívására – több száz nyugati betelepülő áramlott be Szöulba és más koreai városokba, köztük misszionáriusokkal, tanárokkal és különféle szakmákat űző mesteremberekkel, akik koncentrált erőfeszítéssel hozzáfogtak Korea átváltoztatására feudális-konfuciánus társadalomból demokratikus-keresztény társadalommá. Ezeknek az embereknek a többségét szívesen és nagy tisztelettel fogadták a koreaiak, és úgy kezelték őket, mint Korea megbecsült barátait és vendégeit.

1895-ben Japán ragadta magához Kína régi pozícióját a Korea feletti uralom gyakorlásában, a saját báb-uralkodóját ültette a

Csoszon trónra és hozzákezdett a királyság gyarmattá való átalakításához. A koreaiak a japán megszálló erők elleni támadásokkal igyekeztek ellenállni ennek az új hódításnak. Japán bosszúból anektálta az országot, megsemmisítve nemzeti entitásként való létezését, majd a következő harmincöt év során megpróbálta teljesen kitörölni a koreaiak nemzeti és kulturális identitását is. A japánok ebben az időszakban kiutasították továbbá gyakorlatilag az összes nyugati betelepültet Koreából.

Így – az 1875 és 1910 közötti rövid időszaknak és annak a néhány nyugati polgárnak a kivételével, akik ekkor Koreában éltek és dolgoztak – a koreaiak tapasztalatai, amelyeket a külföldiekkel kapcsolatban egész történelmük során szereztek, a kellemetlen és rájuk nézve sértő élményektől a tömeges pusztításig terjedtek. Még ezek alatt a külföldiekkel töltött „mézeshetek” alatt is voltak köztük olyan szélsőséges nacionalisták, akik a *minjokchuui* (meen-joak-chuu-we), a „rasszizmus” erőszakos formáját hirdették, Korea minden külfölditől való megszabadítására törekedve.

A koreaiak azonban nem csupán túléltek a külföldiekkel való találkozásait: azok csak megacélozták őket, és a megpróbáltatásoktól csak még erősebbé és ellenállóbbá váltak. Koreában az *oegugin* ma gyakori látvány. A városokban nyüzsögnek a külföldi üzletemberek számos országból, és az idegenforgalmi idényben a városok és a vidéki területek is tele vannak külföldi turistákkal. Ám – hasonlóan minden más régi, erősen strukturált és exkluzív társadalomban élő ázsiai néphez – a koreaiak is rendkívül érzékenyek a külföldiek látványára és jelenlétére. Automatikusan különbséget tesznek azok és önmaguk között a külső megjelenésben észlelhető faji sajátságok, a ruházkodási, étkezési és ivási szokások, és minden más kézzelfogható és nem kézzelfogható kulturális vonások révén.

A koreaiak az újonnan érkezett külföldieket automatikusan különböző kategóriákba sorolják, azzal kezdve, hogy rendelkeznek-e már koreaiakkal vagy koreai szervezetekkel korábban létesített összeköttetésekkel vagy kapcsolatokkal. Minél bensőségesebbek az ilyen kapcsolatok, bármilyen téren jöttek is létre, annál gyorsabban és annál teljesebben fogadják el a koreaiak az újonnan jötteket. A legjelentősebb korábbi kapcsolatok a következők: ha valaki már tanított koreai egyetemeken vagy ott tanult, vérrokonságban vagy házassági kapcsolatban áll koreaiakkal, és ha már dolgozott jól ismert koreai vállalatoknál. Azt a külföldi férfit, akinek koreai felesége van, társasági szinten már „félleg” koreainak is tekinthetik.

A koreaiak nagyon örülnek, ha a külföldiek igazi érdeklődést mutatnak a kultúrájuk iránt, s igen büszkén mutatják be saját művészeti és kézműipari alkotásaikat és számos szokásukat. Azokat a külföldieket, akiket a szakmájuk, a hivatásuk vagy professzorként, mérnökként stb. betöltött állásuk miatt, vagy csak azért, mert koreaiakkal kötöttek házasságot, többé-kevésbé „tisztelőtbeli” koreainak tekintik és szívesen befogadják legalábbis koreai rokonaik tágabb családi körébe.

Különféle vizsgák vagy „tesztek” vannak, amelyeket a koreaiak már hosszú ideje használnak a külföldiek Korea iránti elkötelezettségének mérésére – olyasmiként, amire humoros módon utalhatnak, miközben ők maguk nagyon is komolyan veszik. A legszokatlanabb ezek közül a tesztek közül az, amikor a külföldit elviszik egy bizonyos étterembe, a *posintang* (poh-sin-tahng) nevű „kutyahúspörköltet” rendelik számára és megkérlik, hogy egyék meg. Azokat a külföldieket, akik megeszik az ételt és azt mondják, hogy ízlett nekik, azonnal „koreainak” nyilvánítják – legalábbis lélekben, ha testileg nem is.

A *posintang* régóta hagyományos étel Koreában, amit nagyra becsülnek egészségjavító tulajdonságai és különösen forró időjárásban kifejtett jó hatásai miatt. 1988-ban, a Szöulban tartott nyári olimpiai játékok idején az állati jogok szószólói igen nagy lármát csaptak a kutyahús fogyasztása körül, és az étlapjukon *posintang*-ot kínáló szöuli éttermek bejárata fölött elhelyezett szembeütő cégtablákat a kormány rendeletére le kellett szedni az olimpiai játékok idejére. Ezért azután a kutyahús kedvelői a Korea belügyeibe való beavatkozással vádolták a külföldieket, akiknek a kedvéért ezt az intézkedést hozták. (Japánban egy hasonló teszt a *natto* [not-toe], az erjesztett nyers szójababkrém fogyasztását tartalmazza).

Az ilyen tesztnek alávetett külföldieknek természetesen nagyon diplomatikusan kell eljárniuk, ha úgy döntenek, hogy tartózkodnak a kutyahús megevésétől. A legjobb módszer az, ha kedélyesen bocsánatot kérünk és azt mondjuk, hogy vallási meggyőződésünkkel ellenkezik, és helyzetünket a mindenfajta hús fogyasztását tiltó buddhista hagyományokhoz hasonlítjuk – ezt a szokást a koreaiak nem követik, de megértik.

Közvetlenebb szinten a koreaiak hajlamosak a számukra már ismert külföldieket – különösen a munkahelyükön – az angol nyelv (vagy az illető külföldiek bármely más anyanyelve) tanulásának ingyenes forrásaként kezelni, és gyakran előfordul, hogy az efféle kapcsolatok kihasználásában túlmennék a Nyugaton normálisnak számító baráti kötelezettség határain. Ez a törekvésük a legtöbb esetben egészen

nyilvánvaló, de az érintett nyugatiak sokszor úgy érzik, hogy az adott kapcsolat számukra is hasznos lehet, olyannyira, hogy azt nem csupán eltűrik, de szívesen is fogadják.

A koreaiak igen figyelmesen kezelik vendégeiket, és mindig gondoskodnak róla, hogy a „megfelelő helyre” ültessék őket, ami az adott alkalomból társadalmi rangjukhoz vagy státuszukhoz illik. Ez a szokás gyakran együtt jár azzal, hogy a vendégeket a válluk megérintésével is igyekeznek a megfelelő irányba terelni, ha vonakodnak követni a számukra szóban vagy jelekkel adott utasításokat arra nézve, hogy hova üljenek. Általában eltart egy ideig, amíg az újonnan jöttek felismerik, hogy ez is egy olyanfajta formális, szertartásos eljárás, ami gyakorlatilag mindig jellemző a koreaiak viselkedésére. Az egyedüli megfelelő és elfogadható válasz rá az, ha lazán fogadjuk, és együtt úszunk a folyóval.

A külföldön élő koreaiak legnagyobb számban az Egyesült Államokban telepedtek le: a koreai-amerikaiakra alkalmazott koreai kifejezés a *hangukkye migugin* (hahn-guuk-kay meguug-een). Sok koreai bevándorló az Egyesült Államokban kisebbségi lakóközetekben teremt meg otthonát és üzleti vállalkozását is ott működteti, versenyezve a spanyolajkú és afrikai származású amerikaiakkal. A koreai közösségekben divatossá vált egyik kulturális kulcsszó a *bindon-gi* (heen-dohn-ghee), vagyis „fehérke”, amit lenéző értelemben alkalmaznak az angolszász-kaukázusi eredetű amerikaiakkal szemben.

Oegugin songyosa [oh-eh-guug-een sohn-gyoh-sah] – Külföldi misszionáriusok Koreában

Az első *oegugin songyosa* (oh-eh-guug-een sohn-gyoh-sah), vagyis külföldi misszionáriusok Koreába Kínából érkeztek, miután a kínai Han-dinasztia császára, Vu-Ti i.e.109-ben elfoglalta az országot. Vu-Ti legyőzte a koreaiakat, de nem csatolta hozzá a félszigetet a han birodalomhoz, hanem az ott lévő kis törzsi jellegű királyságokat Kína vazallus államaivá tette. A következő négy évszázad során sok kínai buddhista pap és konfuciánus tudós látogatott el a koreai királyságokba – és viszont, sok koreai utazott Kínába ezeknek a számukra új filozófiáknak a tanulmányozására.

Az első nyugati misszionárius, aki betette a lábát Koreába, egy Gregorio de Cespedes nevű spanyol jezsuita pap volt, aki az egyik japán hadsereggel érkezett, amely 1597-ben behatolt Koreába (miután egy korábbi invázió a félsziget meghódítására 1592-ben sikertelen ma-

radt). Ez úgy történhetett meg, hogy a Korea elleni támadást vezető sereg ennek a második invázióknak az alkalmából japán keresztényekből állt, és a pap feltehetőleg azért tartott velük, hogy ellássa a tábormegőrzés és csapatai körül a vallási szolgálatokat. A japánok lerohanták az országot, több tízezer embert megöltek, kiraboltak és leromboltak gyakorlatilag mindent, ami az útjukba esett, és koreai művészek és kézművesek ezreit hurcolták el Japánba fogolyként, még mielőtt 1598-ban visszavonultak a félszigetről, amikor a Japán fölött ténylegesen uralkodó és az inváziót elrendelő Tojotomi Hidejosi hadúr és főminiszter meghalt. A második külföldi misszionárius, akiről a történelmi feljegyzések megemlékeznek Koreában, egy Peter Grammont nevű jezsuita pap volt, aki 1785-ben illegálisan lépte át a Koreát Kínától elválasztó határt, majd prédikálni kezdett és megkeresztelte az áttért híveket. Tíz évvel később egy Mun-mo Chu nevű kínai katolikus pap nyíltan lépett be Koreába és annak ellenére elkezdett téríteni, hogy a külföldi vallások tanításainak hirdetése abban az időben Koreában illegális volt.

1863-ban már több mint egy tucatnyi francia és tizenkét koreai pap, valamint 23 ezer keresztény áttért volt az országban. Hasonlóan a világ más részein élő testvéreikhez, a külföldi misszionáriusok azonnal megpróbálták kiépíteni vallási bázisuk mellett némi politikai hatalmat is. Az újonnan hatalomra került koreai régens herceg, Taewondung a külföldi misszionáriusokat és tanításukat hibáztatta a királyság számos problémájáért, és szisztematikusan üldözni kezdte a papokat és gyülekezeteik tagjait. Végül 1866-ban pogromok sorozata indult meg a papok és hívek ellen. A francia misszionáriusok közül kilencet elfogtak, s ezeket a Han-folyó partján Szöul külvárosában lefejezték. A következő három év során becslések szerint nyolcezer keresztényt öltek meg Korea-szerzte.

1882-ben az Egyesült Államok diplomáciai megállapodást írt alá Koreával, melyben a Csoszon udvar hozzájárult amerikai diplomaták, kereskedők és misszionáriusok beutazásához az országba. Az amerikai, főleg metodista és presbiteriánus misszionárius családok – a rájuk leselkedő veszélyek dacára – tucatjával kezdtek beáramlani Szöulba és más nagyobb koreai városokba. Az első protestáns misszionárius Koreában egy Dr. Horace N. Allen nevű amerikai volt, aki 1884-ben érkezett.

Ezeket az amerikai misszionáriusokat nagymértékben befolyásolták azok a tapasztalatok, amelyeket korábban, több mint három évszázados jelenlétük folyamán más keresztény misszionáriusok Kínában szereztek, akikre végül kivétel nélkül keserves csalódások vártak. Ezek

a korai hittérítők, akik fanatikusan vallották, hogy a kereszténység az egyetlen és egyedüli igaz vallás, hamarosan rájöttek, hogy az iskolázott kínaiakat egyáltalán nem érdekli a keresztény teológia, hogy számos istenük van a saját panteonjukban, és nem kívánják azokat felcserélni egy idegen istennel, akit olyan emberek egy kicsiny csoportja teremtet, akikről még sohasem hallottak. A misszionáriusok által átértékelte keresztények legnagyobb részét elnyomott nők és szegények alkották, akiket elsősorban a külföldiekkel való együttműködés révén elnyerhető anyagi előnyök érdekelték.

A kereszténység ilyen elutasítása a kínaiak részéről az ott dolgozó hittérítőknek elmondhatatlan lelki és intellektuális szenvedéseket okozott. Néhányan azonban közülük, akik tudományosan képzetebbek voltak, és megismerkedtek a buddhizmus és más ázsiai vallások dogmaival, kezdték felismerni, hogy a világ főbb vallásai mind alapvetően ugyanazokból a gondolatokból erednek, ugyanazt az üzenetet közvetítik, és egyiküknek sincs kizárólagos joga a világot benépesítő emberek lelkének meghódításához. Ám csak az 1880-as években kerülhetett sor arra, hogy az egész keresztény hittérítői közösség Kínában elfogadta azt a gondolatot, hogy az embereket nem tudják eltéríteni buddhista és konfucianus hitviláguktól és gyakorlataiktól, amelyek már több mint kétezer éve társadalmi, politikai és gazdasági ideológiájuk szerves részévé váltak.

A nyugati misszionáriusok Kínában elszenvedett kudarcai és csalódásai miatt azok, akik az 1880-as évek után Koreába mentek, nem követelték olyan megszállottan a koreaiaktól, hogy utasítsák el egész kultúrájukat és történelmüket egy idegen vallás kedvéért. Inkább a nyugati ismeretek tanítóiként léptek fel, mintsem fanatikus teológusokként. Hamar megtanulták továbbá azt is, hogy a kereszténység és az emberek hagyományos hiedelmei között sok hasonlóság van, és nem próbálták arra kényszeríteni őket, hogy teljesen feladják a saját kultúrájukat. A külföldi hittérítők Koreában bölcsebben jártak el abban is, hogy már kezdettől fogva koreaiakat bíztak meg az általuk meghirdetett programok vezetésével, amelyeket így koreaiak hajtottak végre koreaiak számára. Erőfeszítéseik ezért jóval sikeresebbek voltak, és a missziók hamarosan önfenntartóvá váltak.

Az amerikai misszionáriusok hozzáálltak az első iskolák és kollégiumok megalapításához nők számára, valamint az első nyugati stílusú klinikák és kórházak létesítéséhez, ezeket az intézményeket használva fel arra, hogy a koreaiakat megismertessék a nyugati eszmék és technikai eredmények széles skálájával. A *Paichai Haktang* nevű első

missziós iskolát 1884-ben alapította meg az északi metodista egyház egyik amerikai misszionárius csoportja, Henrik G. Appenzeller tiszteletes vezetésével. A következő évben egy presbiteriánus csoport megnyitott egy fiúk számára létesített középiskolát (Kyungshin). Az *Ewba Haktang* elnevezésű első leányiskolát 1886-ban alapította meg egy metodista csoport – ez ma az Ihva Női Egyetem, az ország nők számára fenntartott legtekintélyesebb oktatási intézménye.

Amerikai misszionáriusok alapították továbbá 1905-ben a Csozon Keresztény Kollégiumot, amelyből később Szöul híres Yonsei Egyeteme alakult ki. A következő évben misszionáriusok alapították meg a phenjani Sungshil Kollégiumot is. Az Egyesült Államokból érkezett protestáns hittérítők voltak az elsők, akik az emberi jogok és a demokrácia eszméit hirdetni kezdték Koreában. (Később egyes történészek úgy látták, hogy a protestáns hittérítők azért is voltak sikeresebbek Koreában, mint a katolikusok, mert a korábban érkezett katolikusok franciául beszéltek és latinul imádkoztak, míg a későbbi protestánsok angolul beszéltek és koreaiul imádkoztak.)

Nem meglepő, hogy a misszionáriusok vezette iskolák nagy számban vonzották magukhoz a legambiciózusabb és legintelligensebb nőket és férfiakat Koreában, köztük közrendűeket is, valamint az uralkodó *jangban* osztály tagjait, s ennek eredményeként azok közül, akiknek a soraiból később a modern szakmák, hivatások és foglalkozások vezető szakemberei kerültek ki, beleértve a politikát is, meglehetősen sokan a keresztény hitre áttért koreaiak voltak.

Ezeknek a missziós iskoláknak a korábbi diákjai alapították meg a Függetlenségi Klub elnevezésű szervezetet, melynek tagjai vezették Korea függetlenségi mozgalmát 1910 után, az ország japán megszállása idején. Röviddel azután, hogy Japán annektálta Koreát, a japán hatóságok ennek a csoportnak hatszáz tagját letartóztatták és megkínozták, hogy információt szedjenek ki belőlük további tagokról, majd sokakat közülük agyonverték, a többiek pedig bebörtönözték. Ennek a klubnak az egyik tagja, akit letartóztattak, amikor a japánok felszámolták a klub tevékenységét, Li Szin Man (Syngman Rhee) írt egy megtermékenyítő hatású könyvet „A függetlenség szelleme” címmel, és majdnem félszázaddal később, 1948-ban ő lett a Koreai Köztársaság első elnöke. Li eredeti koreai neve Sung Man Yi volt, amit azért angolosított, hogy könnyebben megjegyezhető és kiejthető legyen a nyugatiak számára. Li a híres Yi klán tagja volt, amelynek egy korábbi képviselője, I Szonggje tábornok alapította meg a híres Csozon-dinasztiát 1392-ben.

A misszionáriusoktól – eltérően a Koreában letelepedett más külföldiek többségétől – elvárták, hogy tanulják meg a nyelvet, egyik legfontosabb tevékenységi eszközük gyanánt, mivel semmi más módon nem tudták végrehajtani missziójukat, ha nem voltak képesek folyékonyan kommunikálni az ország nyelvén. A koreai nyelv megtanulása óriási előnyöket biztosított számukra, és lehetővé tette, hogy közvetlenül érintkezessenek az emberekkel társadalmi és szakmai téren egyaránt.

A protestáns egyházak egyik legkiemelkedőbb teljesítménye ezekben a korai években az 1905-ben indított „millió lélek Krisztusért” elnevezésű kampány volt. A kampányt nagyszabású Biblia-tanulmányozási konferenciák köré szervezték, amelyeken több százezer ember vett részt, akik meg akartak ismerkedni az emberek és a társadalom effajta új szemléletével.

A missziós iskolák egyik legfontosabb hozzájárulása Korea fejlődéséhez a koreai nyelv szavainak leírásához használt írásjelek latin betűs átírására szolgáló rendszer megalkotása volt. Ez 1939-től lehetővé tette a külföldiek számára a nyelv elsajátítását anélkül, hogy meg kellene tanulniuk akár a *hangul*-t, az egyszerűsített koreai írásmódot, amit tudósok egy csoportja a tizenötödik században dolgozott ki, akár az ennél jóval bonyolultabb és nehezebben elsajátítható kínai ideogramákat, amelyek a tizennyolcadik század végén még mindig használatban voltak.

Az amerikai misszionáriusok Koreában az emberi jogok bajnokaiként a kormányzás demokratikus formáit hirdették, szembeállítva a Csoszon-dinasztia autoriter rendszerével. Amikor Japán 1910-ben megbuktatta a Csoszon kormányzatot és annektálta Koreát, az amerikai hittérítők hallgatólagosan, csendben támogatták a koreaiak függetlenségét célzó erőfeszítéseket. Végül 1940-ben a japánok kiutasítottak minden külföldi misszionáriust Koreából.

Öt évvel később, amikor a második világháború Japán vereségével véget ért, sokan ugyanezek közül a misszionáriusok közül visszatértek az ország déli részébe, de északra nem. Az oroszok, akik beléptek a háborúba Japán ellen, mindössze néhány héttel a háború vége előtt felvállalták a Koreát megszálló japán erők lefegyverzésének feladatát az ország északi felében, és megtagadták a külföldi hittérítők visszaengedését Nyugatra.

A háború utáni Dél-Korea még termékenyebb talajt nyújtott a keresztény misszionáriusok tevékenységéhez. A külföldi missziók jól megalapozott tevékenységet folytathattak Koreában és országos infrastruktúrát építettek ki, ami támogatta őket és törekvéseiket. (Dél-

Korea lakosságának majdnem 25 százaléka van keresztényként nyilvántartva – ezek kb. 80 százaléka a metodista és a presbiteriánus egyházhoz tartozik.)

A katolikus egyház leggyorsabb gyarapodási korszaka 1962 után kezdődött, amikor a Vatikán engedélyt adott a katolikus misszionáriusoknak, hogy a miséket koreai nyelven celebrálják, és jóváhagyta egy közös katolikus-protestáns bibliafordítás kiadását. 1984-ben II. János Pál pápa elutazott Koreába, hogy személyesen elnököljön 93 koreai és tíz francia mártír hittérítő szentté avatásán. Ez volt az első alkalom, amikor a katolikus egyház a Vatikánon kívül tartott szentté avatási szertartást, és Korea ettől fogva a negyedik lett azoknak az országoknak a sorában, amelyek a világ legtöbb szentjével büszkélkedhetnek.

Az 1860-as években a hírhedt Taewongun régens herceg által elrendelt keresztényellenes pogromok voltak az első és utolsó nagyobb erőszakos események külföldi misszionáriusok ellen Koreában. Ettől kezdve a koreaiak valószínűleg nagyobb vendégszeretetet és több fogadókészséget tanúsítottak a külföldi misszionáriusok iránt, mint bármely más ázsiai ország. Mivel az 1880-as évek Koreájában még mindig érvényben volt a férfiak és nők elkülönítésének szigorú politikája, Mary Fitch Crantan – az első amerikai hittérítő, akit a metodista egyházon belül működő Nők Külföldi Misszionárius Társasága küldött Koreába – azt a fortélyt alkalmazta, hogy a férfi prédikátorokat elrejtette egy függöny mögé, s így a hallgatóságuk nem láthatta őket. Egy másik stratégia a nemek szegregálásának megkerülésére az volt, hogy a templomokat L-alakúra építették: a férfiak ülhettek az egyik szárnyban, a nők pedig a másikon, míg a lelkipásztor a sarokban foglalt helyet, ahol a két szárny csatlakozott egymáshoz.

Spencer J. Palmer, Kelet-Ázsia kultúrtörténetének kutatója „Korea és a kereszténység” című könyvében megállapítja, hogy a keresztény misszionáriusok kiemelkedő sikerességének Koreában 1895 és 1910 között elsősorban az volt az oka, hogy az országot hihetetlenül sok tragikus esemény sújtotta ebben a korszakban, köztük a kínaiak és a japánok inváziói, a királynő meggyilkolása és végül az ország elfoglalása a japán csapatok által, ami a veszteség- és szegényérzet elhatalmasodását eredményezte az egész lakosságban. Palmer szerint az embereken olyan mértékig úrrá lett a csüggedés és a hanyatlás érzése, amire a buddhisták a *kali yuga* (kahlee yuu-gah) kifejezést alkalmazzák, melynek jelentése „az utolsó napok”, és a kereszténység nyújtotta számukra az egyetlen reményt.

A protestáns lelkipásztorok azt tanították, hogy a férfiak és a nők egyenlők, a férfiaknak tiszteletben kell tartaniuk a nők jogait, és hűségeseznek kell lenniük a feleségükhöz. Amikor az egyház női tagjai panaszkodtak a férjükre, a lelkipásztorok figyelmeztették a férfiakat, hogy ha nem változtatják meg a viselkedésüket, akkor kutaszthatják őket az egyházból. Ezek után a protestáns egyház vált a nemek szegregációja terén uralkodó ősrégi szokások megváltozásának legfőbb katalizátorává.

A protestáns egyház ez irányú „keresztes hadjáratát” segítette egy háromhetenként megjelenő folyóirat, melynek címe *Tongnip sinmun* (tohng-neep sheen-muun), vagyis „Függetlenségi Újság” volt, amely folyamatosan azt hirdette igen szókimondó stílusban, hogy azok a férfiak, akik a nőket alsóbbrendűként kezelik, civilizálatlanok és primitívek, és hogy a tudatlanság csúcsát jelenti, ha lemondanak a népesség feléről és elfecséreltik a benne rejlő energiákat.

A keresztény misszionáriusok több szempontból is sokkal sikerebbek voltak Koreában, mint bármely más ázsiai országban, és a kereszténység terjedése a koreaiak között mára önfenntartó folyamatá vált. A különféle keresztény felekezetek gyarapodása nem támaszkodik többé külföldi misszionáriusok tevékenységére. A lelkipásztori hivatás igen komoly presztízst élvez, és sok koreai férfi számára vonzó. Ennek eredményeként a keresztény egyházak saját erejükből is gyarapodnak.

Ogi (oh-ghee) – A makacs vonás

A koreaiak hagyományos gondolkodásában és viselkedéseiben sok ellentmondás van, amelyek közül egyesek viszonylag jótékonyak, míg mások kifejezetten romboló hatásúak is lehetnek. Ezek az ellentmondások mélyen beágyazódtak a koreaiak karakterébe, mivel évszázadokon keresztül arra nevelték őket, hogy legtermészetesebb hajlamaik és szükségleteik jó részét nyomják el, s olyan hiedelmeket fogadjanak el és olyan szokásokat kövessenek, amelyek ellentétben állnak legalapvetőbb érzelmeikkel és genetikai „beprogramozottságukkal”.

Az egyszerű koreaiakat egyrészt arra nevelték, hogy szerények, passzívok és engedelmesek legyenek minden körülmények között. Ez a fajta programozás hozzájárult ahhoz, hogy hihetetlenül ellenállóvá és rugalmassá váltak, természeti és ember okozta szerencsétlenségekkel

szembesülve egyaránt. Emellett ugyanennyire makacssá is váltak. Ezt a csökönyösséget a koreai jellemben az *ogi* (oh-ghee) kifejezéssel jelölik, melynek jelentése „hajthatatlan szellem”, és megvan a pozitív és a negatív oldala is.

Az *ogi* negatív oldala többek között abban nyilvánul meg, hogy egy koreai számára gyakorlatilag lehetetlen bevallani, hogy ő személyesen valami hibát követett el, vagy a saját tehetségtelensége vagy gyöngesége következtében kudarcot vallott. Ugyanakkor, ha olyan helyzetbe kerülnek, amelyben a kompetenciájuk megkérdőjeleződik, ez a bosszúállás kényszerítő szükségét vonja magával. A koreai karakternek ezt az aspektusát különösen nehéz a nyugatiaknak elfogadni és kezelni, mivel a nyugatiak a hibák és gyöngeségek bevallását az erkölcsi bátorság bámulatra méltó jelének tekintik, míg a hibák és gyöngeségek takargatása az ő szemükben tisztességtelennek és romboló hatásúnak számít.

A kultúráközi üzleti és politikai kapcsolatok ápolása Koreában éppen ezért rendkívüli érzékenységet kíván meg, különös tekintettel az *ogi* tényezőnek erre az oldalára a koreai karakterben, melynek a hatékony kezeléséhez ügyes diplomáciára van szükség. Természetesen ugyanilyen fontos az *ogi* pozitív oldala is, ami lehetővé tette a koreaiak számára, hogy túléljék az elnyomó uralom és az egymást követő háborúk hosszú évszázadait, valamint az 1960-as évektől kezdve rendületlenül folytatódó felemelkedésüket is. Koreában letelepedett külföldi üzletemberek, akik már évtizedeket töltöttek az országban, azt mondják, hogy a koreaiak gazdasági sikerei és az ő saját sikereik is nagyrészt a koreai *ogi* karakter pozitív oldalának köszönhetők. Koreai partnereik és alkalmazottaik egyszerűen nem voltak hajlandók feladni valamit, amibe már belekezdtek, tekintet nélkül az ezzel járó veszélyekre és a változó esélyekre.

Egy koreai elemző úgy írta le a koreaiak karakterét, hogy a gyomnövényekhez hasonlította őket: olyanok, mint a gyomok. Nem számít, hányszor taposnak rájuk, vágják le vagy tépik ki őket, mindig újra felállnak. Kevés külföldi tölt el hosszabb időt Koreában úgy, hogy ne találkozna a makacsságukkal, és az többnyire mély benyomást tesz rájuk – jó és rossz értelemben egyaránt.

Amikor üzletemberek – külföldiek vagy koreaiak – szembekerülnek valamilyen holtponthoz, amit a koreai *ogi* negatív oldala okoz, körülbelül az egyetlen megoldás az, ha udvariasan kitartanak az álláspontjuk mellett, majd ehhez továbbra is ragaszkodnak. A koreai üzletemberek maguk is gyakran viccelődnek azon, hogy az üzleti sikerhez szükséges

legfontosabb adottság Koreában a vasgyomor (a képesség rengeteg alkohol elfogyasztására és ennek túlélésére), és a vasfenék (a képesség órák hosszat ülni értekezleteken a hullamerevség beállása nélkül), és az, hogy az illetőben még több *ogi* legyen, mint a másik félben, akivel üzletel.

A koreaiak hagyományosan büszkélkednek is a makacsságukkal, mivel ez volt az egyetlen eszközük, amit bevethettek a külföldi megszállók ellenében. Az *ogi* egyik legkomolyabb demonstrációját, amit valaha is látott a világ, 1953-ban a koreai háború végén rendezte meg Észak-Korea Panmindzsonnál, az Észak- és Dél-Korea között létesített demilitarizált övezetben. Több mint ötven évvel később a kommunista eszmével indoktrinált észak-koreai politikai és katonai vezetők még mindig elutasítják az ország újraegyesítésének gondolatát.

Személyes természetű dolgokban érdemes észben tartani, hogy az *ogi* szindróma pozitív vonásai a koreai karakterben általában csak az adott csoportok tagjaira vonatkoznak – családtagokra, munkáltatókra, iskolákra –, akiket már olyan kötelezők fűznek össze, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. A koreaiak nem éreznek különösebb kötelezettséget arra, hogy ragaszkodjanak nem kielégítő kapcsolatok fenntartásához ezen a belső körön kívül álló személyekkel.

Egy másik, újabb keletű kifejezés a koreaiakra különösen jellemző makacsságra a *kojip* (koh-jeep).

Omoni [oh-moh-nee] – Az anyák mint szentek

Az *omoni* (oh-moh-nee), vagyis „anya” szót sok koreai a második legfontosabb „kulturális kulcsszónak” tekinti a koreai nyelv szókincsében, s ez a rangsorolás a nyilvánvaló érvek mellett közvetlenül a jól szervezett és fegyelmezett konfuciánus társadalom eszméire vezethető vissza. (A koreai nyelv kulturális szempontból legfontosabb szavainak listáján a legtöbb koreai az *aboji*, vagyis az „apa” szót helyezi az első helyre.)³¹

A koreai társadalomban az *omoni* hagyományos imázsának és szerepének kialakulásában a neokonfucianizmus játssza a legfontosabb

³¹ További „kulturális kódsszavak”, amelyeket szinte mindig az első tíz legfontosabb közé sorolnak, az *adul* (ah-duhl), melynek jelentése „fiú”; a *kongbu* (kohng-buu), a „tanulás”; az *uiiri* (wee-ree), a „kötelesség”; és – újabban – a *ton* (tohn), a „pénz”.

szerepet. Ez a konfuciánus ideológia, amit a tizennegyedik század utolsó évtizedében a Csoszon-dinasztia vezetett be, előírta a férfiak és a nők tevékenységeinek és kötelességeinek teljes elkülönítését egymástól. A nők szerepe szigorúan a háztartási (és földművelési) munkákra korlátozódott, beleértve a ruhaanyagok szövését és a ruhadarakok megvarrását is, és kötelességük volt természetesen a gyermekek – lehetőleg fiúk – megszülése és felnevelése is. A városi területeken ez a szegregáció annyira teljes volt, hogy a nők napközben nem hagyhatták el otthonukat és falakkal elzárt kertjeiket, ami tovább korlátozta részvételüket az ország társadalmi életében.

A házasságkötésig és anyává válásig a fiatal koreai lányok – a felsőosztálybeliek kivételével – lényegében véve szolgák, és gyakran rabszolgák voltak. Helyzetük tipikusan még rosszabbá vált, amikor elrendezett házasságkötés útján férjhez mentek és a férjük családjához költöztek. Csak azután kezdhettek elérni bármilyen említésre méltó pozíciót, ami valamilyen kiváltságot vagy előjogot is biztosíthatott számukra a férjük családjában, ha már legalább egy fiút szültek. Még ezeknek a kiváltságoknak a mértékét is szigorúan megszabta a férjük, sőt annak szülei közül különösen a *shiomoni* (she-oh-moh-nee), az „anyósuk”. A koreai anyósok a múltban szigorú munkafelügyelők maradtak egész életükben, és a menyük csak a halálukkal szabadult fel első ízben olyan más nők felügyelete és követelése alól, akiknek terjes mértékben alá volt rendelve és engedelmességgel tartozott. A nők – legalábbis hivatalosan – sohasem szabadultak meg a férfiak domináns hatalmától, amit először az apjuk, majd a férjük és az apósuk, végül felnőtt fiaik gyakoroltak fölöttük.

A valóságban azonban a koreai nők gyakran meglehetősen hatalommal bírtak a színfalak mögött. A fegyelmezés és a gyakori bántalmazás, aminek ki voltak téve, általában mentálisan igen keménnyé tették őket, és míg a nyilvánosság előtt és férfiak jelenlétében többnyire eleget tettek a konfuciánus etikett megszentezett szabályainak, amikor egyedül maradtak, az *anbang* (ahn-bahng), vagyis a „belső szobáik” falai között valódi királynők lehettek. Ez különösen igaz volt azért is, mert a fiúk hagyományos nevelése nem tanította meg őket arra, hogyan kell bánni a nőkkel, és a férfiak így gyakran hátrányos helyzetbe kerültek, amikor szembesültek egy-egy erős akaratú feleség és anya fortélyaiával.

A koreai férfiak – fölérendelt társadalmi pozíciójuk dacára – nemcsak azért függtek is a nőktől, mert fiúgyermekre volt szükségük a család vérvonalának fenntartásához és az ősök imádatához tartozó szertartások elvégzéséhez, ami mindig a legidősebb fiú feladata volt, hanem azért is, hogy vezessék a háztartásukat és gondoskodjanak a

család étkezéseiről és ruházkodásáról. Ezzel a pozícióval pedig együtt járt bizonyos mértékű hatalom is, amit a nők felhasználhattak pozitív vagy negatív célokra, a férjükkel kialakított kapcsolataiktól függően.

Mivel a koreai férfiak általában elkülönítették magukat a feleségüktől és gyermekeiktől, a legfőbb hatások az *omoni*-juktól érték a gyermekeket. Ennek a rendszernek az eredményeként a koreaiak egész életükben erősen kötődtek az anyjukhoz, miközben jóval kevesebb és gyengébb kötelék fűzte őket az apjukhoz. A legidősebb fiúk a valóságban gyakran el is idegenedtek az apjuktól a miatt a tartós ellenőrzés miatt, amit az gyakorolt fölöttük.

A koreai anyák és apák, illetve az apák és gyermekeik közötti kapcsolatok a huszadik század közepe óta drámaian megváltoztak, különösen az 1960 után született generációk körében. A nemek nincsenek többé elkülönítve egymástól. Az anyákat egyre inkább egyenlő partnerként kezelik. A legtöbb apa igyekszik olyan gyakran együtt lenni a gyermekeivel, amennyire csak lehetséges. Ám még mindig létezik az „apák világa” és az „anyák világa” a mai Koreában is, és a szociológusok azt állítják, hogy Korea lassan felölti a matriarchátus jellemző vonásait, amelyben az anya és az „anya háza” központi szerepet játszik mind a férfiak, mind a nők gondolkodásában. A mesterségesen konstruált rangok és szerepek, amelyeket a konfucianizmus kényszerített rá a koreaiakra több mint félezer éven át, markánsan rányomták bélyegüket a társadalomra, de úgy tűnik, hogy az inga most végre átlendül az anyák – és általában a nők – oldalára, fokozatosan az ellenkezőjére fordítva azt a fundamentális társadalmi ideológiát, ami valószínűleg már az emberi faj hajnalától kezdve uralkodott egész Ázsiában.

Omsal (ohm-sahl) –

A rokonszenv elnyerése

Korea eredeti kínai neve Csoszon volt, ami költőien „a reggeli nyugalom országa” kifejezéssel fordítható le. Az ország egy másik régi kínai neve olyasfélét jelent, mint „a keleti emberek országa, akik az udvariasság mintaképei”. Ám annak ellenére, hogy igen hosszú ideje társítják hozzájuk a nyugodt viselkedés és udvariasság jellemző vonásait, a koreaiak (ázsiai rokonaikkal együtt) valójában érzelmileg rendkívül túlfűtött emberek, akik hajlamosak szélsőséges viselkedésre, ha olyasmi történik, ami megzavarja harmonikus egyensúlyukat. Mindamellettt ebben az ellentmondásban nincs semmi rejtélyes. Az udvariasság és a harmónia, amiről a koreaiak hagyományosan hí-

reszek voltak, éppen annak a szigorú viselkedési kondicionálásnak volt az eredménye, ami természetes indulataik elnyomására kényszerítette őket. Ez a kulturális kondicionálás nem törölte ki azonban teljes mértékig természetes ösztöneiket, és az önfegyelemük meglehetősen rendszeres és előre látható alkalmakkor meglazul, és ilyenkor képesek a szó szoros értelmében dührohamokat produkálni. Ha hosszabb időn keresztül sértő módon provokálják őket, akár szélsőséges erőszakhoz is folyamodhatnak.

A koreaiak hajlamossága érzelmi kitörésekre életstílusuk alapvető változásai miatt az utóbbi évtizedekben csökkent. A fiatalokat nem kényszerítik többé beszédmódjuk és viselkedésük folyamatos kontrolljára, legalábbis meg sem közelítve ebben azt a szintet, ami egészen az 1970-es évekig jellemző volt a koreai társadalomra. Maga a szindróma azonban állandó tényező marad a koreai életben.

A koreaiak még ma sem engedhetik teljesen szabadjárá természetes késztetéseiket, és jól érzékelhető szinten fenn kell tartaniuk a harmóniát valamennyi személyes kapcsolatukban, mégpedig az udvarias beszéd és viselkedés kiszámított hatásai alapján, nehogy megbántsák bárkinek is az érzéseit. Ennek a szindrómának a létezése a koreai kultúrában hozzájárult egy másik gyakran észlelhető kulturális szokás megjelenéséhez, ami abban áll, hogy mások rokonszenvének elnyerése érdekében erősen eltúloznak bizonyos helyzeteket. Erre a már intézményesült gyakorlatra az *omsal* (ohm-sahl) kifejezéssel utalnak, ami „a szimpátia elnyerését” jelenti.

Természetesen normálisnak tekinthető, ha az emberek a szokásosnál erősebb érzelmi ráhatásokat alkalmaznak, amikor el akarják nyerni valakinek a jóindulatát. Ami a koreaiak viselkedését az *omsal* tekintetében szokatlanná teszi, az nem más, mint a mérték, ameddig erre irányuló erőfeszítéseikben képesek elmenni. Akik felhasználják az *omsal* eszközzeit, sok olyan színvonalas gesztust alkalmaznak, mint amilyenekkel a színészek élnek nagy drámai szerepekben, zokogva és rendkívüli intenzitással gesztikulálva. Különösen a nőkre jellemző az általuk alkalmazott *omsal* hevessége, különösen olyan férfiak irányában, akikről úgy vélik, hogy megsértették őket vagy igazságtalanul bántak velük. Azok a külföldi férfiak, akik érzelmi kapcsolatba kerülnek koreai nőkkel és ki vannak téve drámai *omsal* jeleneteknek, gyakran úgy találják, hogy ezekkel nem tudnak mit kezdeni, mivel efféle nyers és gátlástalan érzelmkitörések kezelésében egyszerűen nincsenek tapasztalataik.

A koreaiakat mind arra nevelték, hogy az *omsal* felhasználásával manipulálják személyes és közéleti vagy szakmai kapcsolataikat egyaránt.

Ez részét alkotja azoknak a képességeiknek, amelyeket mindenki – legyen bár egyszerű dolgozó, vállalati vezető, politikus vagy diplomás szakember – bevisz mindenféle kapcsolatába.

Azok a külföldi üzletemberek, akik még csak rövid ideje vannak Koreában és eddig még kevés tapasztalatot szereztek a koreai karakter érzelmi oldalának kezelésében, különösen ki vannak téve annak, hogy okosan alkalmazott *omsal* taktikák révén manipulálják őket. Ez gyakran különösen igaz olyan felsőbb vezetők esetében, akik csak rövid, magas szintű értekezletekre érkeznek Koreába, és nem látnak túl a vörös szőnyegen, amit koreai vendéglátóik terítenek a lábuk alá. Ugyanakkor önmaguk megvédéséhez még az sem mindig elégséges a nyugatiak számára, ha már megismertek az *omsal* szindrómával, mivel többségük egyáltalán nincs felkészülve a szenvedélyesen kifejezett érzelmek kezelésére. Ennek eredményeként sokakat annyira megfélemlíthet az efféle érzelmi kitörések fenyegetése, hogy inkább alacsonyabbra teszik normáikat és elvárásaikat.

Ondol (ohn-dohl) –

Hogyan tartsuk melegén a padlót?

A legtöbb más ázsiai néphez hasonlóan a koreaiak is hagyományosan az otthonuk padlóján éltek, a pihenéshez, evéshez és különféle munkák elvégzéséhez a padlóra vetett párnákon üldögéltek és a padlóra terített gyékényeken aludtak. Valamikor a régmúltban Korea északi részén, ahol télen néha dermesztően hideg van, valaki újra felfedezte azt a régi kínai elgondolást, hogy a főzéshez gyújtott tüzek hőenergiáját a hideg évszakban fel lehet használni az élet jóval kényelmesebbé tételére.

Ez a fűtési rendszer, amit a koreai nyelvben az *ondol* (ohn-dohl) szóval jelölnek, úgy működik, hogy a tűzhelyekből származó füstöt bevezetik a padló alatt elhelyezett csatornába. Erre a kínai találmányra építve a régi koreaiak először csatornákat ástak a földszinti padló alá, majd ezeket beborították vastag kőlapokkal és azokra egy réteg agyagot terítettek. (A későbbi évszázadokban az agyagot ezután letakarták nehéz olajozott papírlapokkal.) A hőt szállító forró füstöt a tűzhelyekből bevezették a csatornába, ahol felhevítette a kőlapokat és azok agyagburkolatát. A kő és az agyag több órán keresztül megtartotta a hőt még az után is, hogy a tűz kialudt.

Az *ondol* volt a világ egyik első és leghatásosabb központi fűtési rendszere, nem csupán azért, mert a hő felfelé áramlik, hanem azért is, mert a koreaiak a szó szoros értelmében a beépített padló-radiátorokon éltek. Az *ondol* eredeti formái és modernizált változatai egyaránt mindmáig használatban vannak Koreában. (A régebbi időkben a tűzhelyekben nemcsak fát, hanem rizs- és árpaszalmát is égettek.) A koreai háló matracok többnyire meglehetősen vékonyak, hogy ne gátolják a hő útját a padlóból felfelé, míg a paplanok vagy takarók, amelyeket magukra húznak, általában elég vastagok ahhoz, hogy benntartsák a hőt.

A modern házakban, lakásokban és irodaépületekben Koreában ma a padló alá beépített csövekben meleg víz kering a tűzhelyekből származó füst helyett. Általában azonban a koreai otthonokat és munkahelyeket nem tartják olyan melegen télen, mint ahogy a nyugatiak szeretik, nemcsak takarékoságból, hanem azért is, mert a hideg túrése panaszkodás nélkül hagyományosan erős jellemre utalt. Amellett azonban, hogy jól tűrik a hideget, a leghidegebb hónapokban a koreaiak – szintén hagyományosan – bélelt ruhákat viseltek házon belül és házon kívül egyaránt.

A modern technológia nem sokat javított az *ondol* régi alapelvén, hogy a padlót kell fűteni az otthonokban és az épületekben, ahelyett, hogy a helyiségeket fűtenék, ami nem elég hatásos és sok veszteséggel jár. Azok a külföldiek, akiknek alkalmuk van ellátogatni néhány ilyen fűtéssel ellátott koreai házba vagy luxuslakásba télen, gyakran meglepődnek és igen örülnek, hogy a padló kellemesen meleg.

Orange Jok (orange joak) –

A narancs-törzs

A mai Korea külső megjelenése annyira különbözik az 1970-es évek előtti Koreától, mintha két különböző országról lenne szó. Az 1970 utáni generációk észjárása és magatartása is más lett, sok szempontból olyan mértékig, hogy ezeket a fiatalokat nevezhetnénk a koreaiak egy új fajtájának is. Nem konfuciánus szellemben nevelkedtek már korai gyermekkoruktól kezdve, nem voltak elkülönítve egymástól nemük szerint szintén már kis koruktól fogva, és nincsenek többé kondicionálva olyan formális viselkedésre, ami azelőtt figyelemreméltó mértékben homogenizálta a társadalmat, és nem kapnak büntetéseket sem, ha mernek kü-

lőnbözni másoktól. Ezek között az újgenerációs koreaiak között sokan vannak, akik igen hasonlóan viselkednek más fejlett országok fiataljaihoz szerte a világon, ugyanolyan fajta ruhákat és kiegészítőket hordanak, ugyanolyan fajta zenét hallgatnak, igen hasonló ételeket esznek és ugyanazokban az időtöltésekben lelik örömeiket.

A kultúra internacionalizálódásában természetesen nincs semmi új, ennek egyes elágazásai azonban annyira különböznek a még mindig nagyon közeli múlttól, hogy rendkívüli figyelmet vonnak magukra. A legtöbb koreainak még az 1950-es évek második felében is hihetetlenül sokat és igen keményen kellett dolgoznia a pusztá fennmaradásért is. A fiatal férfiak és nők nem kereshették egymás társaságát nyilvánosan, nem randevúzhattak, és bármely korosztályban a népességnek csupán egy elenyészően kicsiny hányada rendelkezett elegendő jövedelemmel ahhoz, hogy annak egy részét szórakozásra, ötletszerű vásárlásokra vagy pusztán hengezésre, gazdagságának fitogtatására fordíthassa. A legirigyeltebb emberek abban az időben az ország területén különböző táborokban állomásozó amerikai hadsereg katonái és polgári alkalmazottai voltak. Ezeknek a fizetése és hozzáférése az amerikaiak által üzemeltetett postaszolgáltatón keresztül érkező küldeményekhez gazdaggá tette őket, legalábbis az akkori koreai normák szerint.

A „jó élet”, amit a bőséges enivaló, divatos ruházzkodás, elektronikus eszközök és a jó mód más kellékei biztosíthattak volna, még az 1970-es évek elején is csak álomnak számított a legtöbb koreai szemében. Az 1980-as évek végére azonban mindez megváltozott. Ekkor először az ország történetében az egyszerű emberek is megengedhették maguknak, hogy belemerüljenek az anyagi javak bőségébe. A jó mód létrehozta a fiatalok egy olyan csoportját, akik az *orange jok* (orange joak) néven váltak ismertté: ennek jelentése „narancsszínű csoport” – vagy inkább „narancs- törzs”, ami jobban érzékeltetheti a kifejezésnek azt az ízt és jelentésárnyalatát, ami leginkább illik hozzá.

Az „orange” szó konnotációja ebben a megnevezésben bizonyos mértékig az egyedi értelmezésektől függ. Általános konszenzus van azonban legalább annyiban, hogy a narancsszín összekapcsolják egyrészt a frissességgel, másrészt olyan külföldi eredetű dolgokkal, amelyek drágák, és magának a szóképnek is van valami egzotikus vonzóereje azok számára, akik szeretik önmagukat nem hagyományos módokon kifejezni.

Az *orange jok* tagjai a különösen gazdag családokhoz tartoznak, akik hírhedtek arról, hogy drága külföldi autókat vezetnek, méregdrá-

ga importált divatcikkeket viselnek, és nagy pénzüsségeket költenek el éttermekben és éjszakai klubokban, továbbá utazásokra és más egyebekre is. A narancs-törzs bírálói azt mondják, hogy ezek a fiatalok annyira el vannak kényeztetve, hogy nem veszik komolyan az életet. Megjegyzik továbbá, hogy sokan közülük újonnan meggazdagodott családokból származnak és nem eléggé iskolázottak – efféle megjegyzésekkel magyarázva ezeknek a független gondolkodású, *playboy*- és *playgirl*-életstílust folytató fiataloknak a nem-koreaias viselkedését.

Az idősebb koreaiak számára, akiknek az emlékezete még túlmutat az 1970-es éveken, egy ilyen jól megkülönböztethető embercsoportnak a külső megjelenése és extravaganciája, a „belső sávban” előző életmódja igen zavaró és kínos is, amennyiben mintegy szégyent hoz rájuk, az önmagukról mint olyan, komoly gondolkodású és szorgalmas emberekről alkotott képükre, akik számára az élet kihívásai nem banálisak. Mivel itt nyilvánvalóan generációs jelenségről van szó, az *orange jok* negatív képe az idő múlásával kétségtelenül fakulni fog.

Origwan-unsok (oh-ree-gwahn-uun-sohk) – Önzetlen szeretet és megbocsátás

Ha Konfuciusznak megbocsátható annak a gondolatnak az elfogadása és hirdetése, hogy a neme, életkora, bölcsessége és szerencsés születése – különösen ez utóbbi – egyes emberek számára isteni jogot biztosít arra, hogy uralkodjon mások fölött, akkor más hozzájárulásai az emberiség jólétéhez és boldogságához sokkal népszerűbbek lettek volna. Meglátásai a jó zene hallgatásának jótéteményeiről például önmagukban is elegendőek lehettek volna ahhoz, hogy szentté avassák bármely társadalomban. Nem csupán azt hirdette, hogy a jó zene megnyugtatja és civilizálja az embert, hanem azt is, hogy nagymértékben hozzájárul a társadalom általános harmóniájához.

Konfuciusz elsőrendű célja teljes áttörés elérése volt az emberiség civilizálásában. Úgy vélte azonban, hogy mielőtt ezzel a kihívással szembe lehetne nézni, elsősorban rendnek és stabilitásnak kellett lennie a társadalomban, s ezért úgy döntött, hogy át kell dolgozni a meglévő politikai rendszert, mivel ténylegesen nem is volt más gyakorlati lehetőség.

Az általa vizionált társadalom alapjai az *origwan-unsok* (oh-ree-gwahn-uun-sohk) kifejezésben foglalhatók össze, melynek jelentése „önzetlen szeretet és megbocsátás” (japánul *amae*). Egyszerűen szól-

va, Konfuciusz feltételezte, hogy ha az emberek viselkedése és minden attitűdje az abszolút önzetlen szereteten és megbocsátáson alapul, akkor nem lesz diszharmónia az emberek között, és nem lesz szükség szigorú kormányzatra, amely megbünteti a bűnözőket.

Az *origwan-unsok* fogalma a konfucianizmussal együtt érkezett el Koreába, először a negyedik század tájékán, azután pedig azzal a mindent átfogó politikai, társadalmi és kulturális programmal, amelyet az újonnan alapított Csooszon-dinasztia indított meg 1392-ben, a konfucianizmus egy új, szigorú formáját téve meg az ország hivatalos nemzeti ideológiájává. Hasonlóan azonban a Kínában történetekhez, az önzetlen szeretet és megbocsátás Koreában is a második helyre szorult az erősen rétegezett társadalmi rendszer és a mindenféle viselkedést és emberi kapcsolatot szabályozó igen szigorú protokollok mögött. Más szóval a koreai vezetők – hasonlóan kínai szerepmódellekhez – a diszharmóniának viselkedési minták beszűkítése révén elérhető megszüntetését helyezték az első helyre, ahelyett, hogy megpróbálták volna az embereket az *origwan-unsok* szellemében nevelni, és azután rábízták volna a jó természetükre, hogy biztosítsa a rendet és a stabilitást.

Ahogy azonban a generációk egymásra következtek, az önzetlen szeretet és megbocsátás filozófiája mégis fokozatosan átitatta a koreai kultúrát. Az uralkodó osztály tagjai a nyilvánosság előtt igen nagy tiszteletben tartották, a gyakorlatban azonban olyasminek tekintették, ami csak a közrendűeknek való, és általános szabályként csupán önmagukat szerették önzetlenül és önmaguk iránt voltak megbocsátóak. Az első nyugatiak, akik bizonyos időt eltöltöttek Koreában és azután beszámoltak a tapasztalataikról, elragadtatással emlékeztek meg az egyszerű koreaiak önzetlen és nyílt szívű természetéről. Ezek szerint a külföldi látogatók szerint minél szegényebbek voltak az emberek, annál jámborabb hívei és gyakorlati művelői voltak az *origwan-unsok* filozófiájának.

Az *origwan-unsok* érvényesülése hagyományosan a gyermeknevelésben volt a legszembetűnőbb. A szülők szinte végtelenül türelmesek voltak a kisgyermekük viselkedését illetően, amíg azok el nem érték a négy vagy öt éves életkort, és akkor kezdték el szigorúan rászoktatni őket az erősen stilizált etikett betartására, a koreai viselkedés jellemző vonásaként. A kisfiúkkal szemben különösen engedékenyek voltak, elhalmozták őket szeretetükkel, és előnyben részesítették őket a lánygyermekkel szemben. Ez a mai szociológusok szerint azzal az eredménnyel járt, hogy különösen akaratossá váltak a családjukkal, és szexistává a nőkkel szemben.

Az *origwan-unsok* a mai Koreában is megmaradt az ország ideális társadalmi ideológiájának, és a koreaiak – különösen a jómódúak – gyakran büszkén hivatkoznak rá kultúrájuk egyik legkiválóbb vonásaként. Ténylegesen úgy tűnik, hogy ez a filozófia fokozatosan teret nyer éppen abban az osztályban is, amelyik oly sok évszázadon keresztül nem vett róla tudomást. És mint ahogy az első nyugati látogatókra Koreában olyan nagy benyomást tett a legtöbb koreai veleszületett önzetlen és megbocsátó természete, ugyanez a kulturális jellemvonás az, ami finoman ma is kifejti vonzó hatását a Koreába látogató külföldiekre, és gyakran vezet ahhoz, hogy azok hosszabb időre vagy véglegesen letelepednek az országban.

P'a [ppah] –

A pártoskodási szindróma

A koreaiak egyik legszembetűnőbb és sok mindenre kiható jellemvonása kulturálisan mélyen beidegződött szükségletük arra, hogy azonosuljanak valamilyen másokat kirekesztő *p'a* (ppah), vagyis „csoport” közösségével és azon belül tevékenykedjenek önmaguk védelme, valamilyen üggyel való hozzájárulás, vagy saját személyes céljaik elérése érdekében. Ez a késztetésük olyan erős és átható, hogy az élet szinte minden aspektusára rányomja bélyegét az országban, és különösen jelentős hatásokkal jár a politikában és a gazdasági szervezeteknél.

A vállalati dolgozók, a bürokrata és a politikusok hajlamossága a *p'a* közösségek formálására számos elsőrendű fontosságú társadalmi tényező eredménye, amelyek közül több is visszavezethető a régmúltig. Ezek között az elemek között a legfontosabb kétségkívül a klán-rendszer volt, amely egészen a modern időkig fennmaradt, valamint a konfucianus gondolkodás elkötelezettsége amellett, hogy az embereket társadalmi osztály-hovatartozásuk, családon belüli helyzetük, nemük és életkoruk, iskolázottságuk és foglalkozásuk alapján pontosan meghatározott és hierarchikusan elrendezett csoportokra kell felosztani.

Ez a társadalmi rendszer nem adott helyet a személyes függetlenség vagy az egyéni akciók számára. Mindenki véges számú embercsoport-hoz és ezeken belül bizonyos közösségekhez tartozott, amelyek együttesen meghatározták a hozzáállásukat a világhoz és a viselkedésüket. Senki sem cselekedhetett önállóan, a saját szabad akaratából, aki megbecsült társadalmi státusszal rendelkezett. Mindennek meg kellett felelnie azoknak a szokásoknak és szabályoknak, amelyek részletesen

meghatározták az egyének jogait és kötelességeit minden egyes csoportban – megint csak a nemük, életkoruk, pozíciójuk stb. alapján.

Gyakorlatilag minden öt-hat főnél több embert magában foglaló csoporton belül még kisebb csoportok tömörülnek egy-egy erős vagy karizmatikus személy körül vérségi kötelékek, osztály-hovatartozás, életkor, születési hely, iskolai kötődések és közös célok mentén. A hosszú ideig uralkodó Csoszon dinasztia idejében (1392-1910) több tucatnyi ilyen csoport volt a királyi udvaron belül is. Volt továbbá számos párt, kisebbek és nagyobbak egyaránt, a tudós-hivatalnokok elit köreiben belül, és a kormányzaton kívül működő hivatásos tudósok körében is. Az egymást követő kormányzatokban a koreai történelem egész folyamán valójában mindig bizonyos klánok tagjaiból alakult frakciók játszottak domináns szerepet.

A mai Koreában lényegesen több tere van az egyéni gondolkodásnak és viselkedésnek, mint amennyi a korábbi években lehetséges volt, de ma is megvannak a különböző méretű klikkek és frakciók országsszerte minden szervezetben, a gazdaság és a politika terén egyaránt. A politikai arénában különösen gyakran van szükség a tisztánlátásra azt illetően, kivel és hogyan kell tárgyalni ezekben a frakciókban ahhoz, hogy bármit el lehessen intézni. Az egyes klikkek befolyása a kereskedelmi vállalatoknál általában kevésbé érvényesül, de ott is jelen van, és néha igen fontos lehet az egyes csoportok között éppen fennálló erőviszonyok ismerete, különös tekintettel azok programjaira és vezetőire.

A politikai frakciók és vezetőik jól ismertek a közvélemény számára. Erősségeiket, sikereiket és kudarcaikat folyamatosan monitorozza a sajtó és az ellenzékük is, úgyhogy nem okoz problémát az azonosításuk, és annak a szerepnek a megismerése és meghatározása sem, amit a kormányzat mindennapi ügyeiben játszanak. Ugyanakkor az üzleti vállalkozásoknál és a félig független állami fenntartású szervezeteknél alakult *p'a*-k rendszerint láthatatlanok a kívülállók számára, és általában csak a bennfentes ismeretekkel rendelkező dolgozók vagy más személyek által azonosíthatók.

A koreai nagyvállalatoknál kialakuló hasonló belső köröket a vérokonok, az ugyanabból az iskolából érkezett vagy a vállalathoz egy időben belépett dolgozók, egymás földije az ország különböző részeiből, valamint a kivételesen tehetséges, erős és ambiciózus egyének hívei alkotják.

Természetesen a Koreába első ízben érkező üzletembereknek is meg kell próbálniuk azonosítani és megismerni minden olyan csoportot,

amely fontos lehet számukra – ez olyasmi, amit a lehető legfinomabb módszerekkel célszerű megtenni. A koreai vállalatoknál működő *p'a*-kra vonatkozó információk legjobb forrásai rendszerint a bankárok, a konzultánsok, továbbá a vállalat ügyfelei és beszállítói.

Paduk [pah-duke] –

Egy intelligens játék

A fennmaradás és sikeres megélhetés a koreai társadalomban mindig is bonyolult és igencsak sokat követelő folyamat volt, amióta csak az ország népe fellépett a történelem színpadára. A legrégebbi időktől kezdve megvolt a precízen előírt etikett a viselkedés minden mozzanatára, és számos hosszadalmas szertartásrend előírásait kellett követni a vallási, társadalmi és politikai események lebonyolításánál is, amelyeknek a megtanulása éveket vett igénybe, s mindezeknek az elsajátítását többször is újra meg újra meg kellett erősíteni. Ez a környezet olyan rekreációs és versengő tevékenységeket hívott életre, amelyek hasonlóan sok erőfeszítést követeltek, ideértve a kínai eredetű *paduk* (pah-duke) játékot is.

A *paduk*, ami Kínában a *wei-chi* (way-chee), japánul és angolul pedig a *go* néven ismert, egy olyan játék, amit négyzet alakú kockás táblára helyezett sima fekete és fehér kőekkel játszanak. A játék szabályai egyszerűek – olyan egyszerűek, hogy a játék első pillantásra valójában hasonlónak tűnik a dámajátékhoz. Minden játszma üres táblával kezdődik. A játékosok felváltva helyeznek egy-egy követ a tábla tucatnyi sávjának a kereszteződési pontjaira. Ha egy követ egyszer letettek, az nem mozdulhat onnan, kivéve, ha a másik fél „elfogja” oly módon, hogy bekeríti és leveszi a tábláról. Amikor a kőek egy egész csoportja bekerítődik az ellenfél köveivel és nincs többé „két szeme”, vagyis nincs számukra kijáratú út egy vagy több kereszteződés felé, akkor „halottnak” számít az adott helyen. Aki a legnagyobb területet képes ily módon bekeríteni, az nyeri a játékot.

A *paduk* sok szempontból emlékeztet a sakkra is, amelyben a figurákat pontos formációkban rendezik el az ellenfelek egymással szemben, és onnan haladhatnak előre a táblán, hogy elfogják vagy csapdába ejtsék az ellenfél sakkfiguráit. A *paduk*-ban azonban nincs „frontvonal”. A játékosok bármely nyílt helyre letehetik a köveiket, ami több tucatnyi választási lehetőséget ad, amelyek végül befolyásolják a játék kimenetelét. Egy másik vonás, amelyben a *paduk* különbözik a sakk-

tól, abban áll, hogy a kövek mind egyenlő értékűek. Ez kiküszöböli azt a lehetőséget, hogy valaki az ellenfél mozgásának blokkolásával nyerje meg a játszmat. Mindig maradnak olyan helyek a táblán, ahová el lehet helyezni újabb köveket.

A *paduk* mesterek végső célja nem az, hogy gyorsan elfoglaljanak területeket és így érjen véget a játék, hanem a felsőbbrendű stratégiai gondolkodásuk demonstrálása, melynek révén sorra hiúsítják meg az ellenfél szándékait. Minél kevesebb követ használnak fel valamely terület fölötti ellenőrzés megszerzésére az egész táblán, annál nagyobb fölényüket sikerül bizonyítani. A több tucatnyi lehetőség a kövek elhelyezésére az ellenfél köveihez viszonyítva a játékot sokkal bonyolultabbá teszi, mint amilyennek eleinte tűnhet. A jó játékosoknak képesnek kell lenniük úgy gondolkodni, mint egy számítógép, jó előre számításba véve számos lehetőséget minden lépésük és az ellenfél által megtehető lépések tekintetében is.

A régi koreaiak kozmikus elágazásokat és összefüggéseket is tulajdonítottak a *paduk*-nak, s úgy vélték, hogy a játékban elért nyereség vagy veszteség jelentős hatással bírhat mindennapi tevékenységükre és általában egész életükre. A játékot egyfajta tesztnek tekintették a jellem és a lélek, valamint az intellektus megítéléséhez, és a legnagyobb komolysággal kezelték. Ugyanakkor a legjobb játékosok képesek voltak arra is, hogy a lépéseikkel egyfajta humort is kifejezésre juttassanak. A játékot gyakran felhasználták ellenfelek valódi élethelyzetekben is a köztük fennálló ellentétek – és ahol erre mód nyílt, intellektuális fölényük – kifejezésére.

Korea egyik legismertebb amatőr *paduk*-játékosa az üzletember, diplomata, költő és filozófus Sung Pum Lee a *paduk*ot a zen-hez, a magasabb szintű matematikához és azokhoz a kreatív folyamatokhoz hasonlította, amelyekben az ember belső szelleme felszabadul, és a játékost kozmikus intuíciók irányítják.

Azt mondják, hogy gyakorlatilag bárki viszonylag rövid idő alatt megtanulhatja élvezhetően játszani a *paduk*-ot, de azok számára, akiknek nincs meg az istenadta tehetségük hozzá, évekig tarthat, hogy valóban mesterévé váljanak a játéknak. A sakk koreai megfelelőjét, a *changgi* (cahng-gee) játékot állítólag csak a „közönséges” emberek kedvelik – olyanokat értve ez alatt, akiket nem tekintenek jó intellektuális adottságúnak.

Nem meglepő tehát, hogy a koreaiak a *paduk*-ot olyan jellegzetesen koreai dolognak tartják, ami túlmutat a külföldiek látókörén. A koreai kultúra egyik szakavatott tekintélye, Martin H. Sours felidézte,

hogy egy koreai barátja azt mondta neki, hogy ő sohasem tanulhatja meg a *paduk*-ot, mert nem koreai. „A barátom nem akart ezzel engem leszólni, vagy bármi ilyesmit” – tette hozzá Sours, majd így folytatta: „Inkább védeni akarta az én *kibun*-omat – az érzéseimet –, mert nem akarta, hogy kudarcot valljak a próbálkozásaimban. Ugyanakkor ezzel azt is tudtomra adta, hogy nem várhatom el tőle, hogy elmagyarázza nekem a *paduk* rejtelseit, mert én külföldi vagyok. A koreaiak – csak úgy, mint a kínaiak és a japánok – tipikusan ezt az elitista attitűdöt veszik fel kultúrájuk lényegi vonásait illetően.”

Paik il (pake eel) –

A századik napi ünnepségek

A régi Koreában a gyermekhalandóság igen magas volt, számos betegség és különféle más egészségügyi problémák következtében, amelyek nem voltak gyógyíthatók gyógyfüvekkel. Az újszülött csecsemőkkel különösen gondosan bántak, életük megóvására törekedve. Ehhez általában hozzátartozott a kívülállók látogatásának tiltása a csecsemő életének első huszonegy napja alatt, és az új családtag létezését formálisan nem is vették tudomásul, amíg meglehetősen bizonyosak nem lehettek benne, hogy a gyermek életben fog maradni.

A régmúltban szokásossá vált az is, hogy a családok a századik napig vártak az újszülött világra jöttének hivatalos megünneplésére rendezett *paek il*, vagyis „századik napi ünnepség” megrendezésével – ezt az alkalmat téve az egyik legkiemelkedőbb társadalmi eseménnyé a koreai életben. Erre a boldog eseményre a családok rokonaikat és közeli barátait hívták meg. A *paek il* ünnepségek még ma is szokások Koreában, és továbbra is a fontosabb események sorába tartoznak, amelyek rendszeresen előfordulnak egész évben. Sok család ténylegesen három *paek il* ünnepet is rendez – egyet az apa, egy másikat az anya családja, és egy harmadikat az apa iskolatársai és munkahelyi kollégái számára. (A *paek* szó írásmódja és kiejtése elfogadható „b” hanggal, *baek* formában írva is.)

A *paek il* megünnepléséhez hozzátartozik a speciális ételek gazdag változatossága. A vendégektől elvárják, hogy hozzanak magukkal ajándékokat. A családok általában rizstortát és más specialitásokkal rakott tálakat visznek a közelebbi szomszédjaiknak, akik ezt ajándékokkal viszonzózzák a gyermek számára. A századik napi ünnepségek mindig alkalmat adnak sok fénykép elkészítésére, amelyek azután a családi al-

bumokba kerülnek. Régen szokásos volt az is, hogy a fiúcsesemőkről meztelen képeket készítettek előlnézetből, hogy mindenki számára láthatóan bizonyítsák fiú voltak.

A második mérföldkő egy újszülött életében az első születésnapja. Az első születésnap megünneplésére rendezett *doll* (dohl) képviseli a legújabb jövevény „színrelépését” a koreai családokban. A családok minden tőlük telhetőt megtesznek, és népszerű ünnepi ételekkel is igyekeznek biztosítani, hogy vendégeik jól érezzék magukat. A gyermekeket rendszerint hagyományos koreai viseletbe öltöztetik (melynek neve *banbok*, vagyis „koreai öltözék”) ebből az alkalomból. Az anyák, a nagymamák és gyakran más családtagok és rokonok is *banbok*-ot öltenek magukra.

Ilyenkor speciális „ünnepi asztalt” állítanak fel a gyermek és az anya számára (aki a gyermeket eteti és gondoskodik róla, hogy az ne verjen le dolgokat az asztalról), amelyre hagyományos ünnepi ételeket halmoznak fel színes edényekben. Az egyik fő esemény az ilyen *doll* partikon abból áll, hogy a gyermek elé állított asztalkára egy pénzdarabot, egy tollat, egy fonalat és egy könyvet helyeznek, majd lesik, hogy az melyikhez fog először hozzányúl. A régi hiedelmek szerint a gyermek által először felvett tárgy jelzi jövőbeli sorsát. A pénz a gazdagságot, a toll az írást, a könyv a tudós státust, a fonál pedig a hosszú életet jelenti. Nem meglepő, hogy a legtöbb szülő reményei szerint a gyermek először a pénzt fogja választani. A *doll* ünnepségekre meghívott rokonoktól és barátoktól elvárják, hogy ajándékokat hozzanak. A legtöbbre értékelt és leggyakoribb ajándékok az aranygyűrűk (ezek a múltban azért is fontosak voltak, mert védelmet nyújtottak különféle szerencsétlenségek ellen), ruhadarabok és játékok.

A gyermek első születésnapját követő századik napon tartott ünnepség során a családok rizs- és tengeri hínárleves-áldozatot mutatnak be a *samsin balmóni* (sahm-sheen hahl-mohn-ee), a „nagymama szeleme” előtt, annak a szerepnek az elismeréseként, amit a nagymamák hagyományosan betöltöttek a gyermeknevelés terén Koreában. A család, a rokonok és a barátok ezután olyan, jó szerencsét hozó hagyományos ételek fogyasztásával folytatják az ünneplést, mint például a vörösbab-sütemények és a rizstorták. Ebből az alkalomból a résztvevő fiúk modernizált hagyományos öltözetet, és olyan fejfedőt viselnek, ami jelzi még nőtlen voltukat, a lányok pedig hagyományos ruhát és sminket viselnek.

Pipyong (peep-yohng) –

A kritika buktatói

A régi Koreában a *pipyong* (peep-yohng – ennek a szónak a kiejtése néha „b” hanggal *beeb-yohng*), vagyis a „bírálat” csakis egyirányú lehetett. A feljebbvalók előjoga és kötelessége volt közvetlen alárendeltjeik és általában a náluk alacsonyabb pozíciót betöltő személyek bírálata, de az alárendeltnek szigorúan tilos volt bíráltniuk a náluk magasabb rangúakat. Ez annyit jelentett, hogy az alsóbb osztály tagjai számára meg volt tiltva, hogy nyilvános kritikával illessék az elit felsőbb osztály képviselőit. Minden nőt eleve a férfiaknak alárendeltként kezeltek. Ennélfogva a konfuciánus erkölcs komoly sérelmét jelentette, ha egy nő férfiakat bíralt: bármely nő, aki ezt megtette, komoly bajt hozhatott magára.

Minél magasabb rangú volt egy feljebbvaló, annál teljesebb immunitást élvezett a bírálattal szemben – ez az elv pedig szinte mindig ahhoz vezetett, hogy a feljebbvalók egyfajta sérthetetlenséget tulajdonítottak maguknak, ami azután a tehetetlenség, az eredménytelenség és a korrupció elburjánzásához vezetett, és sokban hozzájárult a konfuciánus szellemű társadalmi berendezkedés fenntartásához. A *pipyong* súlyos politikai és társadalmi tiltásai, összeadódva az ősök imádatával és annak az előretéktetés helyett a múltba nézésre helyezett hangsúlyával a premodern Koreában gyakorlatilag lehetetlenné tették a társadalmi és gazdasági előrehaladást.

Amikor az embereket vagy a szervezeteket a jóváhagyott kulturális kontextusokon kívül érte bírálat, kénytelenek voltak valamilyen ellenlépést tenni a jó hírnevükön esett folt kiküszöbölésére. Érdekes, hogy a híres művészek és írók kritizálása egészen a legutóbbi időkig tilosnak számított – ezt azzal indokolták, hogy ha bírálat éri őket, ettől elbátortalanodhatnak és lemondhatnak arról, hogy a tökéletesség elérésére törekedjenek a munkájukban.

A *pipyong* „hivatalosan” nem tabu többé Koreában, de még mindig magába foglalja a veszély nagyon is reális lehetőségét, ami személyes és szakmai kockázatot is jelenthet, ha egy alacsonyabb rangú személy a fölötte állókat merészeli bíráltni. Az emberek, embercsoportok vagy szervezetek nyilvánosság előtti bírálata még ma is a bosszú valamilyen formáját vonja maga után. A külföldieknek Koreában a hivatásos konzultánsaik és közelebbi barátaik egyaránt azt a tanácsot adják, akár többször is megismételve, hogy tartózkodjanak bárminek vagy bárkinek a nyilvános bírálatától, és ezáltal kerüljék el kapcsolataik megromlásának a lehetőségét.

A külföldiek számára különösen fontos szem előtt tartani, hogy a koreaiak – eltérően az amerikaiaktól és más nyugatiaktól – nem szeretik, ha a *chalmot*-jaikat (chahl-moat), vagyis a „hibáikat, tévedéseiket és botlásaikat” a fejükre olvassák. Emellett hajlamosak személyes sértésnek tekinteni bármilyen bírálatot, amit egy külföldi Koreával, a népével vagy az intézményeivel szemben gyakorol, és ettől kezdve ellenszenvvel kezelik azt, aki ilyen bírálatnak adott hangot.

Ellentétben az alárendelték részéről a feljebbvalóik irányában – és a kívülállók által Koreát érintően – gyakorolt bírálat tabujával, a koreai nagyvállalatok középszintű menedzserei és felsővezetői nyilvánosan bírálhatják alárendeltjeiket, akik hibákat követnek el vagy nem teljesítik a velük szemben támasztott elvárásokat. Az a szenvedélyes hangnem azonban, amivel ezt rendszeresen meg is teszik, valósággal sokkoló lehet a külföldiek számára, akik soha sem voltak tanúi effélének és nem is számítanak ilyen viselkedésre koreaiak részéről.

Egyes vállalatoknál tartanak olyan hetenkénti értekezleteket, amelyeknek az egyedüli célja gyakran láthatólag semmi más, mint hogy a vezetők lehordják a dolgozók valamely csoportját vagy bizonyos személyeket a hibáikért. Az ilyen összejövetelek célja az illető dolgozók nyilvános megalázása és megszégyenítése annak érdekében, hogy fokozzák erőfeszítéseiket és szorgalmasabbak legyenek, ami voltaképpen nem más, mint alkalmazott standard konfuciánus pszichológia.³² (Lásd a *Puseo-jiang Hoe* című fejezetet is.)

Ez a módszer a külföldi menedzserek számára azonban nem javasolható Koreában, ahol a külföldi menedzserek nincsenek felhatalmazva, hogy ugyanúgy kezeljék az alkalmazottaikat, mint a koreai vezetők. Nem lévén koreaiak, a külföldiek nem rendelkeznek a koreaiakat megillető jogokkal a hierarchiában, és bármilyen törekvésük az ilyen jogok megszerzésére komoly ellenállást válthat ki. A külföldiektől azt várják, hogy a koreai dolgozókat csakis négy szemközt illessék bírálattal. Ennek az indoklása egyrészt abból a tényből indul ki, hogy a külföldiek faji, kulturális és társadalmi értelemben egyaránt kívülállónak számítanak, tehát nincs joguk úgy viselkedni, mint a koreaiaknak, másrészt pedig abból, hogy a koreaiak semmilyen körülmények között nem szeretnek nyilvánosság előtt megszégyenülni, és bár koreai feljebbvalóiktól ezt el kell fogadniuk, külföldiektől erre nem hajlandók.

32 Ennek a módszernek, illetve pszichológiának van egy másik oldala is, ami jellemző az autoritárius berendezkedésű társadalmakra, és amit különösen megtestesített a Kínát 1966 és 1976 között romba döntő úgynevezett „kulturális forradalom”. A vörösgárdista diákok elfogták az emberek millióit, akiket azzal gyanúsítottak, hogy nyugati eszmékkel „fertőződtek meg”, nyilvánosan megalázták és megkínózták őket, amíg be nem vallották, hogy „Mao-ellenes gondolataik” voltak, majd megfosztották őket az állásuktól és bebörtönözték vagy megölték őket. A lakosság megfélemlítésére ezeket végezték ki nyilvánosan, akiket gyakran egyszerűen halálra vertek.

Pohjojuui [poh-hoh-juu-wee] – Protekcionizmus koreai módra

Korea népe történelmének egész korai szakaszában úgy maradt fenn mint önálló nép, hogy Kína vazallusának szerepét játszotta, elsősorban azzal védve meg magát, hogy adót fizetett és hagyta, hogy lényegében a kínaiak diktálják külpolitikáját – egy olyan rendszerben, ami arra kényszerítette a koreaiakat, hogy nyomják el az indulataikat és maradjanak udvariasak a kínaiakhoz. 1945-ben a második világháború győzteseként az Egyesült Államok vette át a hatalmat Korea fölött.

Az Egyesült Államok több egymást követő, Korea szuverenitásának védelmében kifejtett erőfeszítésének és mindazoknak a hozzájárulásoknak ellenére, amelyekkel elősegítette Korea átalakulását fejlett ipari országgá, ma sok fiatal koreai, különösen az egyetemi hallgatók sorában hajlamos az Egyesült Államokat egyfajta gazdasági tirannusnak tekinteni, aki megpróbálja tisztességtelenül rákényszeríteni akarátát a világ többi országára – az ókori Kína egyfajta modern nyugati változataként.

Az Amerika-ellenes, másképp gondolkodó ellenzékiek álláspontja Rudyard Kipling híres mondását idézi, miszerint „a Kelet az Kelet, a Nyugat pedig a Nyugat, és a kettő sohasem fog találkozni”. Kipling megjegyzése a Keletet és a Nyugatot elválasztó különbségekről bizonyos szempontokból már meghaladott lehet, más tekintetben azonban még ma is éppen annyira érvényes, mint a tizenkilencedik században volt. A *pohjojuui* (poh-hoh-juu-wee), vagyis a „protekcionizmus” fogalmának koreai értelmezése és alkalmazása Korea kereskedelmi és más külföldi kapcsolataiban, különös tekintettel az Egyesült Államokhoz fűződőkre, egyike azoknak a területeknek, ahol a Kelet és a Nyugat még ma is ketté van választva.

Az amerikaiak és más nyugatiak a kereskedelmi kapcsolatokra vonatkozó felfogásukat az egyenlő jogok és a kölcsönösség elvére alapozzák. A tisztesség olyan felfogása, amibe beletartozik bizonyos mozgástér a körülmények hatásainak enyhítésére, szintén normális részét alkotja a nyugati gondolkodásmódnak. A kereskedelmi kapcsolatokban azonban a tisztességről alkotott nyugati fogalmak általában exkluzív jellegűek. A tisztességes eljárást nem úgy fogják fel, mint egy golfjátékmát, amelyben a tapasztalatlanabb játékos kap némi előnyt, hogy a játékosok egyenlőbb esélyekkel mérkőzhessenek meg. Ugyanakkor

a koreaiak arra az álláspontra helyezkednek, hogy számukra természetes módon meg kell védeniük gyártó- és feldolgozó vállalataikat, valamint piacaikat a külföldi versenytől, mivel Korea kis ország, kevés természeti erőforrással, és nem várható el tőle, hogy egyenlő feltételek mellett szálljon versenybe bárkivel.

A maga koreai kontextusában a *pobojuu* inkább erkölcsi, mint gazdasági kérdés, amelyben az erkölcsiség alapja természetesen csakis az erkölcs koreai felfogása lehet. A koreaiak észjárása szerint az erkölcs sokdimenziós és egészszívű felfogásának van helye, ami nem abszolút elveken, hanem inkább a körülmények figyelembevételén nyugszik. Úgy érvelnek, hogy nincs semmi értelme annak, ha a koreai piacot az amerikai piachoz hasonlítják. Ez az álláspont ahhoz vezet, hogy a nyugatiak tisztességtelennek, vagyis erkölcstelennek tartják Korea kereskedelmi politikáját, a koreaiak pedig azt mondják, hogy a nyugati kereskedelmi politika nem tisztességes, tehát nem is erkölcsös, ami máris visszavezet a kiplingi patthelyzethez.

Egy másik oldala a koreaiak erkölcsi felfogásának a külkereskedelmi kapcsolatok tekintetében úgy foglалható össze, hogy szerintük ők már olyan sokat szenvedtek, olyan sok áldozatot hoztak és olyan keményen megdolgoztak azért a sikerért, amit ma élveznek, hogy ezt különösen az Egyesült Államoknak tekintetbe kell vennie Koreával kapcsolatos kereskedelmi politikájában.

Az egyedüli jó megoldás ebben a patthelyzetben, a vele járó nacionalista és morális felhangok figyelembevétele mellett is csak az lehet, ha a koreai vállalatok a technológiai transzferek, a gyártás és a marketing vonalán egyaránt folytatják műveleteik összehangolását a külföldi vállalatokkal. Ebben el kell jutniuk egy olyan pontig, amikor a koreaiak már hisznek benne, hogy a nemzetközi vállalkozások igen nagy részében egyenlő partnerek, és képesek eléggé megerősíteni az önbizalmukat ahhoz, hogy országukat gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt megnyissák a világ előtt.

Időközben az Egyesült Államok kormánya és az amerikai üzletemberek számára célszerűnek látszik, ha érzékenyek maradnak Koreához fűződő kereskedelmi kapcsolataik erkölcsi aspektusaira, és olyan stratégiákat alkalmaznak, amelyek lehetővé teszik egy erkölcsi dimenzió beépítését a megnyilatkozásaikba és akcióikba egyaránt – ez a megközelítés mindkét oldalnak hasznára válhat. Amíg ezeket a lépéseket nem teszik meg, Korea *pobojuu*-ja továbbra is fontos hátráltató tényező marad valamennyi érintett számára.

Pojungkum (poh-juung-kuum) – A kulcspénz megfizetése

Még mielőtt Korea megindult volna a gazdasági felemelkedés útján – különösen a második világháború és a koreai háború utáni első két évtizedben – a pénz- és a lakásállomány terén egyaránt rendkívül nagy hiányok voltak az országban. Az építési vállalatok és az ingatlanulajdonosok egyik legfontosabb módszere az új házak és lakások felépítéséhez szükséges pénz előteremtésére az volt, hogy a leendő bérlőktől nagy összegű *pojungkum* (poh-juung-kuum), vagyis „kulcspénz” letétbe helyezését kívánták meg már az építkezés megkezdése előtt. Ez a módszer a lakóingatlanok „bérletére” a *chonse* (chohn-say) néven ismert.

Egyes építők és ingatlanulajdonosok, főleg azok, akik a nagyvállalatok és az országban letelepedett külföldiek számára építkeztek (akik az akkori koreai normák szerint gazdagok voltak), szintén megkivánták, hogy a bérleti díjat jó előre, mintegy előlegként fizessék meg, néha akár öt évvel a beköltözés előtt. Ez a „kulcspénz” teljes mértékben visszatérítendő volt a lízing-szerződés lejártakor, de az addig eltelt időben az építő akár évi 35 százalékos kamatra is kikölcsönözhetette azt és ily módon azonnali készpénz beáramlásra tehetett szert, melynek összege néha meg is haladta azt a határt, amire az évi bérleti és lízingdíjak rúgtak volna az építkezés befejezéséig.

Sokan azok közül, akik kritikus szükséghelyzetben voltak, szívesen vállalták az extra költségeket a folyamat felgyorsítása érdekében, ami a *kol-lykum* (kohl-lee-kuum) elnevezésű, nem visszatérítendő típusú kulcspénz kialakulásához vezetett.

A háború utáni állapotok, amelyek magukkal vonták az előre fizetendő kulcspénz és az egy vagy akár több évvel előre fizetett bérleti díjak rendszerét, már régen megszűntek, de a *pojungkum* rendszer megmaradt. A kulcspénz és az előlegbe fizetett bérleti díjak jelentik ma is a normát Koreában, megnehezítve az átlagos családok számára új otthonok bérletét vagy felépítését.

Ma kétféle bérleti rendszer működik Koreában, az egyikre a *junse* (june-say) vagy *chonse* (chohn-say), a másikra pedig a *wolse* (wohl-say) kifejezéssel utalnak. A *junse* rendszerben a bérlő letétbe helyezi a ház vagy lakás értékének körülbelül a felét, és az előlegből befolyó kamatok az ingatlan tulajdonosát illetik. A *wolse* rendszerben a bérlő kisebb, alku tárgyát képező előleget fizet, melynek kamatai szintén a tulajdonost illetik, és emellett megfizeti a havi bérleti díjat is. Minél

nagyobb az előleg, annál alacsonyabbak a havonta fizetendő díjak. Az irodahelyiségek bérlete esetében ez a rendszer a leggyakoribb.

A lakó- és irodaépületek alapterületét Koreában a *p'yong* (p'yohng) nevű mértékegységgel mérik, amely körülbelül 6 négyzetláb, vagyis 0,54 négyzetméternek felel meg. A kiadó irodák, lakások vagy házak hirdetéseiben *p'yong*-ban megadott területi méretekbe egyes tulajdonosok beleszámítják a folyosókat és az előcsarnokot, kisebb külső erkélyeket és más nem belakható területeket is, fontos tehát, hogy a leendő bérlők tudjanak erről és részletesen informálódjanak a kibérelni szándékozott ingatlanokról.

Pok / O-Bok [pohk / oh-bohk] – A szellemek áldásai

Úgy tűnik, egyetemes elvnek tekinthető, hogy minél kevesebb szabadságot élveznek az emberek és minél inkább ki vannak szolgáltatva abszolút hatalommal bíró uralkodók önkényének és szeszélyeinek, annál nagyobb valószínűséggel hisznek természetfeletti jelenségekben, amelyekről vigasztalást és védelmet várnak. Az istenek és a szellemek természetesen nem csupán a vallási és politikai önkényurak teremtményei, de legjobban az autokratikus társadalmakban tenyésznek, amelyekben a közönséges embereknek igen kevés joguk van (ha vannak egyáltalán jogaik), és kötelességük az elit uralkodó osztály szolgálatára.

A régi Korea királyai és a *jangban* uralkodó osztály tagjai a kívüljáró normái szerint nem voltak különösebben kegyetlenek, de egészen a modern korig – ami valójában csak a koreai háború befejezésével, az 1950-es években köszöntött be – a közrendűek emberi jogai erősen korlátozottak voltak, és a társadalom általában a velejéig autoriter, fiuralomra alapozott és feudálisztikus volt.

A legrégebbi időkben is voltak jó szándékú uralkodók és *jangban* nemesek Koreában, de ezeknek a jóindulata az a fajta volt, amit valaki egy megbecsült szolga vagy rabszolga irányában tanúsít, nem pedig olyan, ami megengedné a gondolkodás szabadságát vagy a független viselkedésnek akár csak az árnyékát is. Ebben a környezetben a természetfeletti világ kulcsszerepet játszott az egyszerű koreaiak életében, akik teljes mértékben függtek az istenek és a szellemek *pok*-jától (pohk), vagyis „áldásaitól”, amelyek megvédték őket a természeti erők rombolásától, valamint uraik rossz bánásmódjától és erőszakos visszaéléseitől is.

Koreában általában béke és stabilitás volt, kivéve azokat a ritka alkalmakat, amikor az ilyen visszaélések tűrhetetlenné váltak és lázadások törték ki. Ezt a békét és stabilitást azonban csak azért tudták elérni, mert a rendszer megkövetelte, hogy az emberek teljes mértékig alárendeljék magukat feljebbvalóiknak, és kérdés vagy késedelem nélkül engedelmeskedjenek nekik. Így az egyetlen „jó”, amit a közrendű koreaiak várhattak az élettől, a szellemek áldása, a *pok* volt. Éppen ezért igen pontosan megtartották a védelmező szellemeknek és isteneknek szóló imádságokat és szertartásokat, akik kiterjesztették hatalmukat az otthonaikra, falvaikra, nagyobb közösségeikre, sőt még a közeli hegyekre és a halál utáni életre is.

A régi koreaiak nem voltak szemérmesek abban, hogy mit is akartak az élettől. Összeállítottak egy listát, ami az O-Bok (oh-bohk), vagyis az „öt áldás” néven vált ismertté. Ezek az áldások a következők voltak: gazdagság, magas társadalmi státusz, hosszú és egészséges élet, bőséges gyermekáldás, valamint a fájdalommentes természetes halál. Szükségtelen mondani, hogy egészen a legutóbbi időkig a koreai népességből csupán egy igen kicsiny hányadnak volt valaha is bármi esélye, hogy ezek közül legalább egy-két áldást elérjen, mivel az emberek társadalmi osztályhelyzete és életminősége már a születésükkor meg volt határozva, alig magasabban a létfenntartáshoz szükséges szintnél.

Amikor az 1970-es években láthatóvá vált, hogy sok koreai képes lehet elérni a hagyományos *O-Bok* legnagyobb részét vagy akár mind az öt áldást, ez igen élénk közéleti vitákhoz vezetett, melyek során egyesek rámutattak, hogy ha mindenki megkapná, amit akar, az végül áldás helyett akár szerencsétlenséget is jelenthet. A viták egyik központi témája az volt, hogy a szegények vágyakozása a gazdagság elérésére, mintegy a többi áldás előfeltételeként, az erkölcsök leromlásához vezet, melynek eredményeként az ország a kapzsiság, a korrupció és a züllöttség mocsarába süllyedhet. Egy másik vitatott kérdés az volt, hogy ha minden családnak annyi gyereke lehetne, amennyit csak akarnak, és mindenki idős kort érne meg, ez pusztító hatású társadalmi és gazdasági következményekkel járna.

Számos mélyebben gondolkodó kommentátor az O-Bok tekintetében úgy vélte, hogy a koreai mentalitás egészének meg kellene változnia, mielőtt pozitív előrehaladást lehetne tenni egy olyan társadalom felé, amelyben az Öt Áldás uralkodik. Megállapításaik között szerepelt, hogy a koreaiaknak fel kellene adniuk hagyományos konfuciánus indíttatású késztetésüket arra, hogy sok gyermeket nevelje-

nek fel, továbbá a férfi felsőbbrendűség, az apaági leszármazás és a nők másodrendű státusza tekintetében szinte mániákus csökönyösséggel vallott nézeteiket. Ezek az emberek lényegében azt hangoztatták, hogy a koreaiaknak le kellene mondaniuk azokról a konfucianus eszmékről, amelyeken egész társadalmuk és kultúrájuk alapult, és az élet sokkal gyakorlatiasabb felfogásával kellene mindent újrakezdeniük. És annak ellenére, hogy történelmileg a koreaiak voltak a leginkább konfucianus népként ismertek Ázsia konfucianus szférájának valamennyi népe közül, valójában pontosan ez lett az, amit többségük az 1980-as évek óta tesz.

A legtöbb mai koreanak nem kell többé a szellemek áldásaitól függenie. Ma már elégséges szabadságjogaik és anyagi eszközeik vannak ahhoz, hogy a maguk erejéből érhessék el egy jól boldoguló iparosodott társadalom intellektuális, érzelmi és anyagi „áldásait”. A koreai társadalom berendezkedése azonban alapvetően ugyanaz maradt. Az emberek még mindig vertikális hierarchiába szerveződnek társadalmi osztályuk, nemük, pozíciójuk és életkoruk szerint. A modern *pok*, amiben részesülnek, a családjukon és munkahelyükön belül betöltött viszonylagos pozíciójuknak megfelelően alakulhat.

Korea átalakulása a szellemek áldásaitól függő, teljesen konfucianus szellemű társadalomból egy inkább gyakorlati erőfeszítésekre alapozott társadalommá mélyebbre hatolt és még drasztikusabb volt, mint a Kínában és Japánban végbement hasonló változások. A koreaiak mint egyének több önbizalommal rendelkeznek, mint a japánok, és gyakran nyíltabbak és társaságkedvelőbbek, mint a kínaiak. Továbbá könnyebben fogadják be az individualizmus és a demokrácia elveit a japánoknál, és kevesebbet intrikálnak a kínaiaknál.

A koreaiak hajlandósága a változásokra már az 1960-as években megmutatkozott egy igen jelentős, nagy horderejű példában. A vezető koreai nagyvállalatok elkezdtek idegen nyelvtudással és külföldön szerzett üzleti tapasztalatokkal vagy képzettséggel rendelkező embereket alkalmazni, felelősségteljes menedzseri pozíciókba helyezve őket. Ezzel ellentétben Japán vezető vállalatai – kevés kivételtől eltekintve – nem voltak hajlandók külföldi tapasztalatokkal bíró dolgozók alkalmazására. Amikor saját dolgozóik visszatértek valamely tengerentúli kiküldetésből, külföldön szerzett tapasztalataikat szándékosan figyelmen kívül hagyták. Sok vállalat szinte kitaszítottként kezelte a visszatérő dolgozóit. A nagyvállalatok magasabb beosztású japán vezetői csak az 1980-as évek elején kezdtek ezen az elszigetelődési előítéleten túljutni, és egyrészt kis létszámban külföldieket is al-

kalmazni, másrészt saját külföldről visszatérő veterán dolgozóikat felelősségteljes pozíciókba helyezni.

Ugyanakkor a koreaiak, akiket nem hátráltatott ez a fajta szélsőséges etnocentrikus fanatizmus, nem csupán jó ütemben haladnak az *O-Bok*, az „öt áldás” közül minél többnek az elérése felé, hanem hisznek benne, hogy előbb-utóbb maguk mögött hagyják Japánt.

Poksu [pohk-suu] –

A bosszú szükséglete

A koreaiak erkölcsi felfogása hagyományosan a hierarchikus társadalmi etikett pontosan előírt és szinte embertelenül magas normáinak alapjára épült, melynek eredményeként az emberek rendkívül érzékennyé váltak a vélt vagy valós sértésekre és bármilyen fenyegetésre, ami személyes kapcsolataikat, az „arcuk megőrzését” vagy kiváltságait érinthette. Ez az érzékenység egyúttal létrehozta a számla kiegyenlítésére sarkalló vágyat a *poksu* (pohk-suu), vagyis a „bosszú” iránt, ami hosszú ideje jelentős eleme a koreai karakternek.

Hogy a társadalmi kapcsolatok Koreában még bonyolultabbak legyenek, a családi, rokonsági és mindenféle más csoportok nagyfokú összetartása a koreai társadalomban általában lehetetlenné tette, hogy valamely inzultus vagy fenyegetés, illetve a *poksu* csak az érintett személyekre korlátozódjon. A társadalom természeténél fogva az ilyen incidensek szinte mindig egész csoportok ügyévé váltak. Amikor kínos helyzetek vagy konfliktusok alakulnak ki, a koreaiak jellegzetes reakciója még ma is elsősorban a szövetségesek keresése egyfajta „bosszúterv”, a *mor'yak* (moh-r'yahk) kidolgozásához valamilyen büntetés végrehajtására a másik féllel szemben. A *mor'yak*-ban nyoma sincs a *fair play* szabályainak. A bosszúra szövetkezők bármilyen eszközt felhasználhatnak a másik fél ellenében, amivel nem sodorják önmagukat is veszélybe.

Egy másik történelmi oka a *poksu* szindróma kialakulásának a koreai társadalomban a klánok és más hatalmi csoportok soha véget nem érő politikai, gazdasági és társadalmi versengése volt, ami állandó küzdelmet jelentett az életben maradásért és a sikerért, és minden esetben magán viselte a halálos ellenségeskedés jellegzetes jegyeit. A külföldi üzletemberek Koreában gyakorta áldozatul esnek a *mor'yak* valamilyen formájának – gyakran anélkül, hogy tisztában lennének azal, kik is az ellenfeleik és miért kell a bosszút elszenvedniük. Egyes

bosszúterveket a külföldi vezetők ellen ténylegesen olyan ravaszul eszelnek ki és hajtanak végre, hogy azok nem is tudják, hogy szándékosan ellenük irányuló események áldozatává válnak, és kudarcukat, áthelyezésüket vagy elbocsátásukat más dolgoknak tulajdonítják.

Egy külföldi üzletember ellen Koreában végrehajtott *mor'yak*-nak két főbb oka lehet. Az egyik az, ha a koreai dolgozók kollektívájának egy vagy több tagja arrogánsnak, inkompetensnek vagy méltatlannak tartja (a vezető pozícióval járó felelősség és magas fizetés szempontjából), vagy egyidejűleg több ilyen hibát is lát benne. A másik leggyakoribb ok pedig az lehet, ha egy koreai dolgozó úgy véli, hogy inkább neki kellene a vállalatnál a külföldi által elfoglalt helyet betöltenie, és hozzálát, hogy ezt a célját a külföldi menedzser tekintélyének aláásásával érje el.

Az ilyenfajta bosszúállás potenciális sikerét a koreai vállalatoknál és szakmai szervezeteknél csak növeli, hogy az erősebb, agresszívabb és ambiciózusabb egyéneket mindig követők veszik körül, akik együttműködnek velük az effajta célok elérésében. A koreaiaknak jelentős mennyiségű időt és energiát kell fordítaniuk az ellenük irányuló *mor'yak* kampányok megelőzésére, jól megalapozott protokoll követésével valamennyi személyes és szakmai kapcsolatukban, továbbá nem önmaguk ellen fordítva az embereket, a saját „arcuk” megőrzésével stb. – mindezeket általában nehéz és néha lehetetlen megtenni, különösen olyan emberekkel szemben, akik különösen érzékenyek valamilyen okból, vagy titkos terveik vannak.

A Koreában élő és dolgozó külföldiek különösen sebezhetőek a *mor'yak* összeesküvésekkel szemben, mivel általában nincsenek anynyira tudatában a veszélynek, vagy nem olyan ügyesek az ellentéteket szülő helyzetek elkerülésében, mint a koreaiak. Az egyetlen gyakorlati megoldás a külföldiek számára ilyenkor a szükséges tudatosság és készségek kifejlesztése önmagukban, amilyen gyorsan csak lehet, és addig is szoros kapcsolatok teremtése koreai tanácsadókkal vagy mentorokkal, akik segíthetik őket kapcsolataik kiegyensúlyozott szinten tartásában.

Pongnyok (pohng-nyohk) – Az erőszakos oldal

Korea ugyan hosszú időn át híres volt „a reggeli nyugalom országaként”, mégis volt egy megrendítő, sokkal kevésbé ismert másik oldala is ennek a képnek. Különösen a tizenötödik századtól kezdve

a közrendű koreaiak hajlamossá váltak a *pongnyok* (pohng-nyohk), vagyis az „erőszak” szélsőséges kitöréseire, és a hatóságok is rendszeresen folyamodtak erőszakos eszközök alkalmazásához a közigazgatás valamennyi szintjén. A koreai karakterben meglevő ilyen ellentmondások okait – nem meglepő módon – a vallási és politikai ideológiákban kell keresnünk.

Amikor a kínaiak először kezdtek tudomást venni a Koreai-félszigetet benépesítő törzsekről, a társadalmi szokások széles választékával és a kulturális kifinomultság különböző szintjeivel találták szemben magukat. A kínai feljegyzések szerint egyes törzsek békések és fegyelmezett magaviseletűek voltak, míg másokat heves vérmérsékletüként írtak le, amelyeknél a gyilkosság és a rablás mindennapos volt.

A történelmi feljegyzések azt mutatják, hogy Korea első törzsi államai hódítás útján jöttek létre – a szomszédos államok megtámadásával és elfoglalásával, valamint népességük rabszolgasorba kényszerítésével. Kogurjo, Pekcse és Silla „három királysága”, köztük különösen Kogurjo harcban állt Kínával is. Kogurjo megépítette a maga Nagy Falát, hogy megakadályozza Kína és az északi törzsek behatolásait. Ez a fal a Koreát Kínától elválasztó észak-nyugati határ mentén ezer li (420 km) hosszan húzódott. A félsziget egyesítését 669-ben Silla lobogója alatt a fegyverek erejével hajtották végre. 1170-ben a hadsereg tisztjei ragadták magukhoz a hatalmat, ami az erőszakos események évtizedekig elhúzódó korszakát nyitotta meg. Ebbe beletartoztak politikai orgyilkosságok és különféle vérontások az uralkodó osztály körében, valamint a parasztok és a rabszolgák lázadásai is.

A tizenötödik században Szedzso király (1455-1468) a trónra kerülésekor vérfürdőt rendezett, megöletve az adott korszak számos vezető tudósát és államférfiját, köztük az „Érdemesek Csarnoka”, a királyi tudományos kutatóintézet több tagját is. Szedzso, aki kegyetlen ember hírében állt, új törvénykódexet léptetett életbe, ami teljes mértékben bürokratizálta a közigazgatási rendszert, a kormányzást tudóshivatalnokok és a hadseregben szolgáló főtisztek kezébe helyezve – ez a rendszer egészen 1910-ig maradt fenn.

1392-től kezdve az egymást követő autoritárius uralkodók által Koreára rákényszerített társadalmi és politikai rendszer a népesség alsóbb osztályaiban a béke hosszabb időszakait tudta biztosítani, de a csúcson, ahol az elit pártoskodó csoportjai vetélkedtek és küzdöttek egymással a hatalomért, gyakori maradt az erőszak. A tizenkilencedik század végére a *pongnyok* szinte népbetegséggé vált, s a belső küzdelmek folytatódásával és külső megszálló erők behatolásaival – először

a kínaiak, majd a japán hadsereg részéről – évtizedeken át tartott. Az 1950-től 1953-ig tartó koreai háború a tömeges léptékű erőszak valóságos orgiája volt. A háború befejezése után a kormányzat, a diákok és a szakszervezetek is rutinszerűen folyamodtak erőszakhoz az egymás elleni küzdelemben, egy olyan erőszakhullám eseményei során, ami csak az 1980-as években kezdett el csökkenni.

Az erőszak története Koreában valójában nem más, mint a két főbb ideológia, a buddhizmus és a konfucianizmus története. Miután Korea törzsi királyságai Kína befolyása alatt i.e. 108-ban átvették a buddhizmust, majd a konfucianizmust is, ezeknek az új filozófiáknak az ellentmondásai szinte meghasadt személyiséget alakítottak ki az emberekben. A koreaiak kétféle gondolkodásmódra és viselkedésre lettek „beprogramozva”, amelyek pontosan szemben álltak egymással, és megkívánták a legtöbb természetes érzésük elnyomását, ez viszont olyan intellektuális és érzelmi konfliktusokhoz vezetett, amelyek nem voltak elsimíthatók erőszak-kitörések nélkül.

A koreaiak egyrészt arra voltak kondicionálva, hogy családtagjaik és barátaik felé a legnagyobb kedvességgel, a hatóságok felé pedig a legnagyobb tisztelettel forduljanak. Az idegenek azonban kívül estek az előírt udvarias viselkedés körén. A koreaiakat arra is ránevelték, hogy a legnagyobb tiszteletben részesítsék a tanulást, de a *kiszeng*-ek, vagyis a hivatásos női szórakoztatók kivételével az oktatás szinte kizárólag az elit uralkodó osztály férfitagjaira korlátozódott.

Koreában a konfuciánus családi és klán-orientált csoportszellem a társadalmi stabilitás és harmónia biztosítását szolgálta, de a kapcsolatok nem mindig voltak harmonikusak a családtagok között sem. Minden családban gyakorlatilag mindig megvolt a harag és az elégedetlenség egyfajta ellenáramlata is, ami az évek folyamán csak felerősödött, mivel hivatalosan és formálisan minden hatalom az apák kezében összpontosult. A családok minden tagja alá volt rendelve az apák akaratának, akik lehettek önkényesek és igazságtalanok is. A fiatalabb családtagoktól elvárták, hogy alárendeljék magukat idősebb testvéreiknek, különösen fiútestvéreknek, akik kihasználhatták fölérendelt pozíciójukat, és ezt gyakran meg is tették.

A családtagok közötti viták mindennaposak voltak, és számos olyan alkalom volt, amikor a felgyült harag, elfojtott indulat és sértettség kitört az ellenőrzés alól, és erőszakos fizikai összetűzésekben nyilvánult meg a fivérek, illetve az apák és fiúk között. Ez rákényszerítette az emberekre a család- és csoportszellem követését, és egyúttal elősegítette a szélsőséges pártoskodást is, ami helyi és regio-

nális szinten egyaránt egymással vetélkedő csoportok küzdelméhez vezetett az egész társadalomban, különösen az elit uralkodó osztály frakciói között, amelyek folyamatosan harcban álltak egymással a hatalomért.

Az erőszak kitörései házon belül és a politikai színtéren – a nők és a férfiak részéről egyaránt – különösen jellemzőek voltak a koreaiakra a Csoszon-dinasztia hosszan tartó uralma idején (1392-1910), amikor a neo-konfucianizmus bevezetése az ország társadalmi és politikai ideológiájaként a spontán emberi érzésekkel ellentétes viselkedésre kényszerítette őket. Viselkedésük minden mozzanatát, különösen a nők esetében, olyan pontosan előírták és ellenőrizték, hogy az idő legnagyobb részében kénytelenek voltak elnyomni gyakorlatilag minden érzelmi késztetésüket. A férfiak lerészegedhettek és házasságon kívüli szexuális kapcsolatokat folytathattak az életükben felhalmozódott stressz részleges enyhítésére, de a feleségek és a nem-hivatásos nők számára nem volt engedélyezve semmiféle biztonsági szelep alkalmazása.

Az egyszerű nők érzelmeinek levezetésére gyakorlatilag az egyetlen lehetőséget a gyermekeik iránti szeretet és a róluk való gondoskodás nyújtotta, miután férjhez mentek. A házasságok elrendezettek voltak, s ennek következtében kevés érzelmi kötelék kapcsolta őket a férjükhöz. A koreai férfiak (hasonlóan a világ más részein élő férfiakhoz) nem voltak tudatában annak, hogy a feleségüknek olyan szexuális és érzelmi szükségleteik vannak, amelyek a sorozatos terhességek, a gyermeknevelés és a szüntelen háztartási munka mellett nem jutottak kielégüléshez.

A paraszti sorban élő feleségek kivételével, akiknek dolgozniuk kellett a földeken is, a nőktől megkövetelték, hogy napközben a házukban vagy fallal körülvett udvarukban tartózkodjanak. Az egyedüli nők, akiknek szabad volt nappal az utcákon járniuk, a szolgálólányok és más szolgák voltak, akik valamilyen vészhelyzeti küldetést teljesítettek. A nők csak sötétedés után hagyhatták el otthonukat, miután egy nagy harang megszólalt, és éjfélre haza kellett térniük. A családokból és más stresszhatásokból eredő női betegségek igen gyakoriak voltak. Viszonylag igen nagyszámú nő szenvedett idegösszeomlást, sokan kerültek transzba közülük, és az akut stresszhatások más szimptomáit produkálták. Amikor az így felmutatott szimptomák körébe beletartozott a transzállapot is, az emberek feltételezték, hogy az illetőket megszállták a szellemek, minek következtében sokan közülük úgynevezett *mudang*-gá, vagyis „spirituális médiummá” vál-

tak, és ez a státuszuk bizonyos tiszteletet kiváltó pozíciót biztosított számukra a közösségeikben.

A koreaiak hagyományos karakterében mutatkozó kettősség jelent meg abban is, hogy gyakran jelentős eltérés volt a hivatalosan valóságnak nyilvánított helyzet és a tényleges valóság között. Ez az eltérés Kwang Kyu Yi, a hagyományos koreai családokban bekövetkezett változások egyik szakértője szerint a konfucianizmus és a mindennapi élet realitásai által felállított magas normák és elvárások elérhetetlenségéből fakadt, különösen politikai téren.

Yi megállapításai szerint az ilyen magas elvárások elkerülhetetlenné tették az elégedetlenség ugyanilyen magas szintjének kialakulását. Yi rámutatott továbbá arra a tényre is, hogy a konfuciánus családi rendszer olyan mértékig előnyben részesítette az elsőszülött fiúkat a család minden más gyermekével szemben, hogy a fiatalabb testvéreket gyakorlatilag szinte kizárólagosként kezelték, melynek eredményeként azok az őket ért igazságtalanság és a csalódások intenzív érzéseitől szenvedtek. Az elsőszülött fiúknak a többiek fölé rendelését indokoló elsőrendű szempont a koreai családi rendszerben az volt, hogy a legidősebb fiú volt felelős a családi vérvonal fenntartásáért és az ősök imádatához tartozó szertartások végrehajtásáért, amelyek mind hozzátartoztak a gyermeki engedelmesség kultúrájának központi magjához.

A hosszú Csoszon-korszak nagy részét, különösen az első két évszázadot az erőszakos események időről időre összesűrűsödő korszakai tarkították, ideértve számos *sabwa*-t (*sah-wah*), vagyis „politikai tisztogatást” is, amelyeket az új, konfuciánus szellemű tudós-hivatalnokok, és a hagyományos buddhista frakciók közötti konfliktusok hoztak magukkal.

A *pongnyok*-ra való hajlam még ma is meglehetősen szembetűnő oldala a koreai karakternek, nem csupán a konfucianizmus mindmáig érzékelhetően súlyos terhet jelentő előírásaira való reakcióként, amelyek arra kényszerítik őket, hogy érzelmeiket az idő legnagyobb részében elnyomva tartsák, hanem azért is, mert még nem szerezhettek elég tapasztalatot személyes és közéleti konfliktusaik békés viták és értelmes érvelés útján való rendezésében.

A külföldiek Koreában kevesebb valószínűséggel lehetnek kitéve fizikai vagy szóbeli erőszaknak, mint maguk a koreaiak, mivel őket általában vendégnek tekintik, és ennél fogva egészen más viselkedési szabályok hatálya alá sorolják. Mégis tanácsos lehet a külföldiek számára elkerülni minden olyan viselkedést, amiről tudható, hogy felzaklatják a koreaiakat, ideértve olyan dolgokat, mint a nyilvánvalóan arrogáns

modor, az udvariatlan vagy sértő beszéd, a nyilvánosság előtti bírálatai, a kulturalis tabuk semmibevétele.

A koreaiak – a kínaiaktól és a japánoktól eltérően – jellemzően hajlamosak a konfrontációra a mindennapitól eltérő helyzetek kezelésében. Szembeszegülési reakcióikat azonban általában gondosan kontrollálják, és ezek általában nem vezetnek a kommunikáció vagy az egyezkedési folyamat megszakításához. A diákok, munkások és mások részvételével rendezett utcai tüntetések alkalmából a helyzet gyakran kivételesen erőszakossá is vált, és az emberek gyakran megsérültek, de a halálos kimenetelű összetűzések rendkívül ritkák voltak. Az 1960-as évektől az 1990-es évek elejéig Koreát rendszeresen megrázkódtatták a szakszervezetek küzdelmei, melyek során a közéleti erőszak hullámai újabb magaslatokra hágta. A kormányzat és a nagyvállalatok vezetősége együttműködött a szakszervezetek ellenében teljes erőbedobással vívott háborúban, minek következtében az erőszakos összetűzések váltak a normává. A napilapok rendszeresen közöltek beszámolókat arról, hogy a szakszervezetek képviselői szélsőségeikig képesek elmenni azért, hogy a közvélemény figyelmét rátereljék a törekvéseikre. A bizarrabb incidensek sorában előfordult, hogy nők meztelenül vonultak fel tüntetni, egy munkás benzinnel lelocsolva felgyújtotta magát és halálra égett, más dolgozók magas épületekről leugorva követték el öngyilkosságot, szakszervezeti tagok pedig tűszokat ejtettek és tartottak fogva, és így tovább.

Az 1996-os új munkaügyi törvény elfogadása a forrongások újabb hullámát indította el az év decemberében, majd 1997 januárjában ismét.

Chan Sup Chang koreai gazdasági szakíró „A koreai vezetési rendszer: kulturális, politikai és gazdasági alapok” című könyvében e véres események dacára is azt állítja, hogy a koreaiak gyűlölik a vérontást, „még jobban, mint bármely más nép a világon”. Chang hozzáteszi, hogy a koreaiak ösztönösen megérzik, mikor kell „valamilyen helyzetre erőszakkal reagálni”, és mikor kell azt barátságosan megközelíteni. Sajnálatos módon az egész koreai történelem során szinte sohasem szűntek meg az olyan körülmények, amelyek között a koreaiak előtt nyitva álló egyedüli megoldás az erőszak alkalmazása volt.

Nyilvánvalóan fontos, hogy a külföldiek is megtanulják, hogyan kell „ráérezni” a potenciálisan veszélyes helyzetekre Koreában, hogy elkerülhessék a nem megfelelő lépések megtételét.

Pop [pope] –

Minél kevesebb a törvény, annál jobb

A koreai történészek a Három Királyság korszakában (i.e. 57-668) hozott törvényeket, amelyeket a *pop* (pope) névvel jelöltek, úgy jellemzik, hogy azok „egyszerűek és szigorúak” voltak. A törvénysértéseket általában kivégzéssel büntették, ideértve a gyilkosságot, a testi sértést, a lopást, a női paráznaságot és a féltékenységet is a feleségek részéről. Mivel a poligámia szokásban volt, az utóbbi két „bűncselekmény” elkövetőinek megbüntetését különösen a férfiak szorgalmazták, hogy a feleségüket visszatartsák azoktól.

A konfucianizmus, ami a Három Királyság legfőbb politikai ideológiájává vált fennállásuk utolsó évszázadaiban, egyszersmind átok és áldás is volt Korea számára, de a törvények tekintetében biztos, hogy jótéteménynek számított. Konfuciusz ugyanis azt hirdette, hogy a törvények önmagukban még nem biztosítják a békét és a nyugalmat, és hogy azokat a társadalmakat, amelyek törvényekre támaszkodnak a helyes gondolkodás és helyes viselkedés kikényszerítésében, végül szét fogja szakítani a helytelen viselkedés és az erőszak. Konfuciusz hozzátette, hogy minél több törvénye van egy országnak, annál több törvényszegő polgára is lesz, ám az egyre több és több *pop* elfogadása az erkölcstelen, erőszakos társadalmakban mindig is kedvenc eszköze volt a politikusoknak.

A koreaiaknak ténylegesen nagyon kevés tapasztalatuk volt olyanfajta törvényekkel kapcsolatban, amelyek ismerősek az amerikaiak és más nyugatiak számára. A huszadik század második feléig olyan autoriter kormányzatok uralma alatt álltak, amelyek nem fogadtak el semmiféle beleszólást a dolgukba, és nem tűrtek el engedetlenséget a közrendű alattvalók részéről. Nyugati értelemben Korea nem a törvények, hanem olyan kormányzati szabályozások és a közigazgatási tisztviselők országa volt, akik nem a nép, hanem a kormány nevében tartatták be a szabályokat. Az ilyenfajta környezet természetesen nem szeretettette meg a törvényeket a koreaiakkal. Általánosságban szólva, többnyire féltek a törvényektől és gyakran nem is törődtek velük, amire jó okuk volt.

A múltban ténylegesen kevés törvény volt Koreában, mivel nem volt rájuk szükség. A koreaiak viselkedését csak néhány esetben írták elő a törvény erejével. Mindennapi viselkedésüket elsősorban azok az elvek és gyakorlatok szabályozták, vallásos színezetű engedelmeskedést követelve, amelyeket a konfucianizmus filozófiája fektetett le az egyének

és a családok számára. Az apák voltak felelősek egész családjuk viselkedéséért, a falusi és más közösségi vezetők pedig mindenkinek a magatartásáért feleltek, akiknek az ellenőrzése a hatáskörükbe tartozott.

A jogtudósok Koreában az 1960-as évek óta számos felmérést végeztek a koreaiak attitűdjéről a törvényekkel kapcsolatban, amelyek feltárták, hogy az emberek alapvetően közömbösen viszonyulnak a törvények által képviselt értékekhez és tényekhez. A helyesről és a helytelenről, a jó és a rossz viselkedésről alkotott fogalmaik elsősorban a személyekhez kötődő körülményeken alapulnak, nem pedig elvont elveken. A viselkedésre nem jogi, hanem inkább személyes, emberi aspektusból tekintenek, és egyszerűen figyelmen kívül hagyják az olyan törvényeket, amelyek ellentétben állnak ezzel a felfogással. Az az elgondolás, hogy a törvények erősítik az emberek erényeit, teljesen idegen tőlük. A vizsgálatok eredményei újból kihangsúlyozták, hogy a koreaiak túlnyomó többsége még ma is előnyben részesíti a problémák és konfliktusok közvetlen, humanista szellemű megoldását a bíróságokon elérhető jogi megoldásokkal szemben.

Sung Jong Hyon a *Sasang Gie* („Az eszmék világa”) című folyóirat 1965. májusi számában „A koreaiak jogi tudatossága” címmel közölt cikkében megállapította, hogy a koreaiak az ország modernizálása során nem tették magukévá a jogszerűség iránti érzékenységet, és még mindig nem hisznek a legalizmus elveiben.

Az azóta eltelt évtizedekben a koreaiak attitűdje a törvények irányában sokat változott, de nem drámai mértékben. A koreaiak még mindig nem bíznak a kormányzatokban, a bíróságokban és a törvényben. Még mindig jobban szeretik eseti elbírálással rendezni a problémákat. Ez az attitűd természetesen hatással van a szerződésekre és az üzleti tevékenység más területeire is Koreában, és számos csalódást okoz a külföldi üzletembereknek, akik közül sokan az írott szó erejére alapozzák saját maguk és a vállalatuk megbecsülését és érdekeinek szolgálatát.

Az ő szempontjukból tekintve a koreai bíróságok és kormányzati hivatalok rutinszerűen személyes vagy nemzeti céljaik elérésére használják fel a törvényt, ami gyakran annyit jelent, hogy a külföldi érdekek ellenében döntenek, függetlenül attól, hogy az országos hatályú *pop* konkrétan mit mond vagy mit von magával. A koreai kormányzat mind általánosságban, mind konkrét esetekben arra az álláspontra helyezkedik, hogy a jogászok és a bíróságok a kormányzat „ügynökei”, és elsőrendű kötelességeik nem a megbízóik, a kérelmezőik vagy bárki más, hanem elsősorban a kormányzat irányában állnak fenn.

A társadalom eredeti konfuciánus felfogása értelmében a rend és a harmónia fenntartásának alapját a társadalomban nem a törvények betartatása, hanem az emberek közötti elégedetlenség minden forrásának kiküszöbölése és az elme nyugalmanak garantálása alkotják. A mai koreaiak karakterének vizsgálatai azt mutatják, hogy még mindig ez tekinthető az emberek alapvető meggyőződésének.

A koreai bíróságokon a bírók reputációja nem annyira attól függ, hogy milyen szigorúan alkalmazzák a törvényt, hanem inkább attól, hogy a családi viszonyok és az emberiség szempontjából hogyan kezelik az egyes ügyeket. Azokat a bírókat, akik szigorúan a törvény betűje alapján döntenek az elébük kerülő ügyekben, kegyetlennek tartják és alkalmatlannak tekintik a hivatásuk gyakorlására.

Úgy tűnik, hogy a legtöbb fiatal koreai örökölte a morálisan tökéletes karakterrel kapcsolatos konfuciánus felfogást és azt a gondolatot, hogy a lelki-szellemi jólét elsőbbséget élvez az anyagi szempontokkal szemben. Hajlamosak a tudást és az eredményeket elébe helyezni a technikai jellegű szaktudásnak, és a barátságokat és a művészetek terén elért teljesítményeket kíváncsabbnak tartják a gazdagságnál. Ilyen érzéseik következtében a fiatal koreaiak igen kritikusan viszonyulnak az extravagáns költekezéshez és egyéb pazarló szokásokhoz, az efféle extravaganciák listájában magas helyre téve a nagyszabású születésnapi ünnepségeket és esküvői ceremóniákat. Az efféle gyakorlatok azonban mindmáig gyakoriak a társadalom valamennyi szintjén.

A koreaiaknak a kormányzat irányában tanúsított attitűdjét illetően van egy bizonyos változás, ami rendkívüli jelentőséggel bír. Az az ősrégi filozófiai felfogás, hogy a polgárságnak joga van bírálni egy visszaéléseket elkövető és tehetetlen kormányzatot, többé már nemcsak absztrakt fogalom. Ma a koreaiak ki is követelik maguknak a jogot, hogy részt vegyenek az ország ügyeiben, függetlenül attól, hogy hány törvényt kell ebben a folyamatban megszegniük, és milyen veszélyekkel kerülhetnek szembe az ilyen akcióik következtében.

A Koreába ellátogató külföldieknek különösen érdemes észben tartaniuk, hogy a gyanúsítottakat mindaddig bűnösnek tekintik, amíg az ártatlanságuk nincs bizonyítva. A rendőrség és más hatóságok feljogosítva érzik magukat arra, hogy a vádlottakat vallomásra kényszerítsék. Azt a felfogást, hogy a vádlott ártatlansága a bíróság előtt tett tanúvallomások alapján bizonyítható, nem tekintik jól megalapozottnak. A vádlottak vagy vallomást tesznek, vagy szabadon engedik őket, mert megtagadják a vallomást, és nem támasztják alá bizonyítékok a rendőrség vádjait. A gyanúsítottak megkínzása a

rendőrségeken hagyományos gyakorlat Koreában, és korábbi börtönviseltek vallomásai és sajtóbeszámolók szerint még ma is gyakran előfordul, bár valamennyivel kevésbé lehet csak borzalmas, mint azelőtt.

Young Sam Kim, az 1992-ben megválasztott elnök kormányzati rendszerét illeti az elismerés azért, hogy a rendőri hatóságok elfogadhatatlan eljárásait jórészt sikerült kiküszöbölnie, és neki tulajdonítják sokan a paradigmaváltás érdemét a kormányzati dolgozóknak a polgárok irányában mutatott attitűdjében. A közvélemény általános felfogása szerint a régi rossz napok már a múltéi, és az embereknek nem kell többé elfogadniuk semmilyen arrogáns bánásmódot.

A jog és az igazságszolgáltatás szerepében ellentmondásosnak tűnik azonban, hogy törvénybe ütközik, ha valaki az otthonában megsebesít egy betörőt, és ha azt meg is öli, akkor gyilkosnak tekintik. Ennek az egyik következménye az, hogy a betörők Koreában hagyományosan nem voltak erőszakosak, és azonnal elhagyták a helyszínt, ha bármi jelét észlelték annak, hogy valaki van otthon. Azok az autóvezetők, akik olyan balesetek résztvevői lettek, melyek során bármely másik fél sérülést szenvedett, számíthatnak arra, hogy törvénybe ütköző cselekmény elkövetésének vádjával börtönbe kerülnek, és pénzbüntetést kell fizetniük vagy bizonyos időt börtönben kell tölteniük.

Pop ko chum (pope koh chuum) – A törvény dobtánca

A zene és a tánc mindig is igen fontos szerepet játszott a koreai életben: a szellemekkel folytatott kommunikáció egyfajta módjának tekintették, és alapvető funkciót töltött be a karakterfejlesztésben és a kozmoszsal való harmónia fenntartásában is. A múltban Korea felsőbb osztályának tagjai közül igen sokan, köztük királyok és a királyi udvar tagjai is, életük nagy részében maguk is gyakorolták ezeket a művészeteket.

A zene és a tánc hozzátartozott a koreai *musok* (muu-soak), a „sámánok” eszköztárához, amikor transzba estek és pszichikai médiumként léptek fel. Ugyanezeket a módszereket használják fel ma is megbízóik vagy pácienseik transzközeli állapotba hozására, hogy megszabadítsák őket a szellemektől és pszichoszomatikus problémáiktól. A do-

bok kulcstényezők a koreai zene és tánc tudatmódosító hatásainak kifejtésében, és egy bizonyos buddhista tánc, a *pop ko chum* (pope koh chuun), vagyis „a törvény dobtánca” különösen ismert arról az elvarázsoló hatásról, amit nézőire kifejt. Ez a tánc, amit eredetileg egy szólótáncos adott elő egy kis dobbal és két dobverővel felszerelve, fokozatosan épül fel, a dobszó crescendójával kísérve, ami figyelemre méltó mértékig felkorbácsolja a szenvedélyeket.

Van egy híres történet a törvény dobtáncának hatalmáról, ami a legmélyebb szenvedélyeket képes kiváltani. Az eset a tizenhatodik században történt meg és egy híres *kiszeng* (hivatásos női szórakoztató művész) szerepelt benne, akit jól ismertek táncosként, muzsikusként, költőként és szeretőként is, valamint egy szerzetes, aki ugyanolyan híres volt arról a képességéről, hogy mindenfajta érzelmi kísértésnek ellen tud állni. A *kiszeng*, akinek feléledtek a szakmai ambíciói, vállalkozott rá, hogy elcsábítja a szerzetest. Magára öltve egy buddhista köpenyt és kalapot, bement a szerzetes templomába és felajánlotta, hogy az ő kedvéért előadja a *pop ko chum* nevű táncot, amelynek a célja a buddhista törvények hatalmának bemutatása a test vágyai és az erotikum fölött. A szerzetes készségesen beleegyezett.

A *kiszeng* igen hosszú ideig elnyújtotta a táncát, majd az előadás végén hirtelen ledobta magáról a köpenyt és ott állt a felajzott szerzetes előtt teljesen meztelenül. Mondanunk sem kell, hogy a szerzetes híres akaratereje egy pillanat alatt elpárolgott.

Az utóbbi időkben a *pop ko chum* teljes mértékben bevonult a világi életbe, és az egyik legnépszerűbb színpadi produkcióként üzleti alapokra helyeződött. Kortárs reinkarnációjában a táncot öt, kilenc vagy akár tizenkét női táncos adja elő, akiket a szépségük mellett tánc tudásuk és dobolási képességeik alapján válogatnak ki. A pompás kosztümöket és erős sminket viselő táncosok akrobatikus táncfigurák elragadó repertoárját vonultatják fel, összehangolva a dobok pergetésével – ezeket az előadásokat általában a színpadi produkciók fináléjaként mutatják be, mert a végén hallgatóságukat izgatott állapotban hagyják.

Azok a külföldiek, akiket koreai vendéglátóik meghívna valamilyen *pop ko chum* előadásra, általában nincsenek tisztában a tánc hírnevével, amit hathatós afrodiziákumként vívott ki magának, és tudatosan nem is társítanak hozzá semmi mást, mint jó szórakozást. Kevesen tagadhatják azonban azok közül, akik már részt vettek egy ilyen előadáson, hogy az valóban libidó-ébresztő hatással jár.

Az utóbbi években számos *pop ko chum* táncscapat járja a külföldi országokat is, olyan előadásokat mutatva be, amelyeket hivatalosan is

kijelöltek a koreai kultúra terjesztésére. Nem meglepő, hogy ezek az előadások jóval lelkesebb fogadtatásra találnak, mint a művészeti és kézműipari kiállítások.

Pujong [puu-johng] –

A nők alacsony státuszban tartása

A nőket Koreában már a történelem hajnalától kezdve egészen a huszadik századig hivatalosan *pujong*-nak (puu-johng), vagyis „tisztátalannak” vagy „szennyesnek” tekintették, fizikai és szellemi értelemben egyaránt, és tilos volt számukra részt venni különféle szertartásokban, vagy belépni bizonyos, csak férfiak számára fenntartott helyekre. A férfiaknak ez az attitűdje és viselkedése kétségkívül abból a tényből eredt, hogy a férfiakat mindig is megrémítette és taszította a nők menstruálása, terhessége és maga a gyermekszülés, és ezeket a biológiai funkciókat használták fel annak a megindoklására, hogy a nőket lenézik és fizikailag, intellektuálisan és szellemileg is alsóbbrendűnek tartják a férfiaknál.

Végso soron természetesen a *pujong* ilyenfajta felfogása – más férfiak uralta társadalmakhoz hasonlóan – Koreában is csak szégyentelen ürügy volt arra, hogy a férfiak a nők szexualitását, munkáját és gyermekkihordási funkcióit a saját önző érdekeik szolgálatába állítsák. A női *pujong* fogalmát nem csupán szentesítették és elősegítették Korea férfi vallási vezetői, hanem az intézményesítődött a politikai rendszerben is, és átítatta az egész kultúrát. Maguk a koreai nők is hajlottak arra a vélekedésre, hogy ők ténylegesen alsóbbrendűek, és készek voltak alacsonyabb státuszuk elfogadására. A nőktől a házasságuk előtt abszolút tisztaságot, utána pedig férjük iránti abszolút hűséget követeltek meg. A házasság előtti és a házasságon kívüli szexuális kapcsolat a férfiak esetében nem csupán meg volt engedve, de határozott támogatást és ösztönzést is kapott.

A tizennegyedik századi Koreában a férfiak, akiket a konfucianizmus új formájának macsó szelleme is erre készítetett, a nők alsóbbrendűként kezelését még tovább vitték, mint a világ más részeiben élő partnereik, és olyan döntéseket hoztak, hogy a nőket gyakorlatilag el kell különíteni a férfiak világától. Ennek jegyében a fiúkat és a lányokat már igen korai életkoruktól kezdve elválasztották egymástól, és miközben egymás mellett éltek, valójában más-más világban töltötték napjaikat.

A nőkről és a társadalomban betöltött helyükről alkotott nyugati fogalmak csak a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben jutottak el Koreába, elsősorban amerikai misszionáriusok közvetítésével. A nyugati hatások lassacskán erodálni kezdték a *pujong* szerepét a koreai nők életében. Am csak a japán gyarmati korszak lezárultával, 1945-től kerülhetett sor Koreában arra, hogy a nők státusza – legalábbis Dél-Koreában, ami akkor az Egyesült Államok hadseregének ellenőrzése alatt állt – drámaian kezdett megváltozni. Az újonnan elfogadott törvények – ekkor először az ország történetében – megadták a nőknek is szinte mindazokat a jogokat, amelyeket hagyományosan csak a férfiak élveztek.

Am az emberekbe sok-sok generáción keresztül beültetett meggyőződések és szokások lassan halnak el. Az új törvényeknek gyakorlatilag semmi hatásuk nem volt a legtöbb felnőtt koreai életére. Csak a háború után született első generációhoz tartozó koreai nők kezdték el a nyilvánosság előtt is elvetni a *pujong*-gal kapcsolatos régi szokások jelentős részét, különösen azokat, melyek már igen fiatal kortól kezdve elválasztották őket a férfiaktól.

Ezek a fiatal nők elkezdtek beáramlani az iskolákba, üzletekbe és irodákba. Az amerikai zene, a filmek és a televízió-műsorok hatására elkezdtek randevúkra járni (szintén először az ország történetében), és sokan közülük maguk kezdték kiválasztani leendő házastársukat.

A koreai társadalomban mindazonáltal még mindig a férfiak játszószék a főszerepeket, s a nőket még mindig másodrendű lényekként kezelik, politikai és gazdasági téren egyaránt. Egyre több jel mutat azonban arra, hogy a koreai nők gyorsabban el fogják érni az egyenlőséget vagy legalábbis a majdnem-egyenlőséget, mint Ázsia más konfuciánus társadalmaiban élő nővéreik. A koreai nők hajlanak rá, hogy agresszívabbak legyenek ázsiai partnereiknél, nem csupán intellektuálisan és érzelmileg, hanem fizikailag is. Amikor a fiatal koreai nők akarnak valamit, valószínűleg minden rendelkezésükre álló eszközt bedobnak a küzdelembe, hogy meg is kapják, amit akarnak. Világosan felismerve, hogy a pénzügyi siker és a függetlenség társadalmi és politikai szinten egyaránt hatalmat ad a kezükbe, a koreai nők egyre aktívabban lépnek színre üzleti vállalkozóként is. A leg-sikeresebb és izgalmasan fejlődő *start-up* vállalatok közül jó néhányat ezek a rendkívül ambiciózus és tehetséges nők hoztak létre és működtetnek.

A koreai férfiak meg sem próbálhatják többé a régi *pujong* trükk használatával igazolni azt a törekvésüket, hogy a nőket „a helyükön”

tartsák. Ma a hivatalos állami politikában az a felfogás tükröződik, hogy Korea nem érheti el potenciáljának teljes kibontakoztatását a nők korlátozástól mentes közreműködése nélkül.

Pulda [puhl-dah] –

A munkahelyi stressz kiküszöbölése

A koreai etikett betartása – különösen a nagyobb vállalatok irodáiban, ahol a viselkedési szabályok különösen szigorúak – nem könnyű és nem érhető el ráfordítások nélkül. Az, hogy koreai környezetben nőttek fel, a koreaiaknak nyilvánvalóan segít felkészülni erre a próbátételre, mindazonáltal nekik is meglehetősen sok lelki energiájukat emészt fel annak az ártalmas jelenségnek a kialakulása, aminek egyes koreai egészségügyi szaktekintélyek az „irodai stressz” nevet adták, bár a *pulda* (puhl-dah) kifejezés általában mindenféle stresszre alkalmazható. A *pulda* elismerten komoly egészségi tényező a koreai irodai dolgozók életében, és a vállalatok által munkaidő után szervezett különféle tevékenységek egyik fő célja – a bárok végiglatogatásától és a tekéztől a hegymászásig – éppen az ezt okozó nyomások enyhítése.

A koreai életben általában csak bizonyos, a munkaidő utáni órákra szervezett tevékenységek nyújtanak alkalmat arra, hogy az alárendeltek és feljebbvalóik szabadon félretehessék a kapcsolataikat általában szabályozó formális etikett követését, és egyenlő felekként fordulhassanak egymáshoz. A szabályok effajta fellazulása nem valami kényes vagy alkalmi jellegű dolog. Nyíltan és gyakran igen hangsúlyozottan élnek vele, az alárendeltek és a feljebbvalók egyaránt eltúlozva a viselkedésüket, hogy kidomborítsák: átmenetileg egyenlők. A vezetők gyakran be is jelentik, hogy a szerepük most mintegy „ki van kapcsolva”, most az alárendeltek lettek az ő „főnökeik” az adott alkalomból (mivel azok tapasztaltabbak vagy jártasabbak az éppen adott tevékenységben, amit folytatnak).

Ez az egyenlődsi a munkatársak között leginkább az olyan összejöveteleken szembeötlő, ahol a szeszitalok fogyasztása a rendezvény fontos, intézményesített összetevője. Az ilyen alkalmakkor az egyik legfontosabb követelmény az, hogy a résztvevők adják fel a szokásos merev etikettet, ami elválasztja őket egymástól, és „engedjék le a hajukat”. A közös tánc, az éneklés és tréfás jelenetek előadása egyaránt rutinszerű tartozéka ezeknek a partiknak. Arrogáns, sőt kifejezetten

sértő viselkedésnek számít, ha bárki – ideértve a külföldi dolgozókat vagy a vállalat vendégeként történetesen ott tartózkodó külföldieket is – megtagadja a részvételt ezekben az akciókban.

Az ilyen partikon gyakorlatilag mindenki együttműködik abban a folyamatban, hogy kölcsönösen addig itatják egymást, amíg lereszednek. A koreaiak – hasonlóan a kínaiakhoz és a japánokhoz – szeretnek vetélkedni, hogy lássák, ki tud a legtöbbet inni. Akarják látni és „szükségük van a látására”, hogy mások eleget isznak a „valódi” karakterük és személyiségük megmutatkozásához – ez pedig nem történik meg addig, amíg józanok maradnak és eleget tesznek annak a szerepnek, amit társadalmi státusuk és a szervezetnél viselt rangjuk megkíván tőlük.

A nagyobb összejöveteleik alkalmából azonban, ahol felsővezetők is jelen vannak, sem a struktúra, sem a viselkedés nem teljesen demokratikus. Az ültetési rend mindig megfelel az alárendeltnek és a feljebbvalóik között fennálló hagyományos hierarchikus kapcsolatoknak, és a beosztottak, különösen a fiatalabbak és alacsonyabb beosztásúak, tiszteletteljesen fordulnak a vezetők felé. A közép- és felsőbb szintű vezetők ugyanakkor olyan informálisan és közvetlenül viselkedhetnek az alacsonyabb rangú dolgozók irányában, amennyire csak kedvük tartja.

Többé-kevésbé az egyetlen lehetőség, amikor az alacsonyabb beosztású dolgozóknak szabad bírálniuk a felsőbb vezetőket vagy a vállalatuk vezetési gyakorlatát, a tréfás jelenetekben adódik számukra, közvetett módon – ez a kulturális hagyomány is a legrégebbi időkig visszanyúló múltra tekinthet vissza Koreában. A szórakozást valóban már a múltban is felhasználták pszichológiai eszközként az emberek befolyásolására a koreai társadalom minden szintjén, az országos kormányzattól a vállalati vezetőkig.

A koreai csúcsvezetők a nagyobb vállalatoknál éberén tisztában vannak a *pulda* kiépülésének veszélyeivel és világosan látják a vállalat által szponzorált szórakozási és kulturális programok fontosságát a dolgozók attitűdjének és viselkedésének alakításában. Az ilyen rendezvények kulcsfontosságú részét alkotják a legtöbb vállalat vezetési stratégiájának. A Koreában működő külföldi vállalatoknak is tisztában kell lenniük a *pulda* szerepével a nagyvállalati kultúrában, különös tekintettel arra a tényre, hogy a stressz koreai környezetben jóval intenzívebbé válhat, mint a tipikus külföldi vállalatoknál, és célszerű rendszeresen szervezni a feszültség oldására alkalmas programokat annak érdekében, hogy ellenőrzés alatt tudják tartani.

Pulgyo (puul-g'yoh) – A buddhista hullám

I.e.109-ben a Kínában újonnan megalapított Han-dinasztia seregei behatoltak a Koreai-félszigetre és elfoglalták azokat a kisebb királyságokat, amelyeknek abban az időben a félsziget otthont adott. A következő néhány évtized során a kínai befolyás döntő szerepet játszott abban, hogy ezek a kicsiny törzsi államok három, viszonylag nagyobb királysággá olvadtak össze. Ezek a következők voltak: Silla (i.e.57-935), Kogurjo (i.e.37-668) és Pekcse (i.e.18-660).

Ezek az új koreai királyságok, amelyek többé-kevésbé Kína vazallusaiként és adófizetőiként maradhattak fenn, átvették a kormányzás kínai formáját, de általában megtartották hagyományos kultúrájukat. Ez az ősi kultúra azonban a negyedik századtól kezdve – amikor a *pulgyo* (puul-g'yoh), a „buddhizmus” megjelent Koreában – igen jelentős változásokon ment keresztül. A koreai történészek a buddhizmus megjelenésének pontos dátumát a Kogurjo királyságban a 372. évre teszik, Szoszurim király uralkodásának idejére, aki elkötelezett patrónusává vált az új vallásnak. 384-ben Pekcsében is a buddhizmus lett a hivatalos vallás, a félszigeten jóval délebbre fekvő Sillában pedig 528-ban került sor erre.

Miután Szoszurim király és Pekcsében uralkodó partnere elrendelte a buddhizmus mint hivatalos államvallás bevezetését, nagy számban telepedtek le Koreában kínai buddhista papok, akik a koreai uralkodó osztály tanítói és tanácsadói lettek. Ezek a papok – mindkét királyi udvar hivatalos támogatásával – a kínai művészeti és kézműipari ágak egész sorát mutatták be koreai támogatóiknak, beleértve a kínai írásrendszer megismertetését is velük.

A következő évszázadok során a buddhizmus, valamint a kínai eredetű művészetek és kézműves iparágak koreai patrónusai nagyvonalúan szponzorálták azok művelését és terjesztését országos szinten. Több száz *chol*-t (chohl), vagyis buddhista templomot, köztük hatalmas épületkomplexumokat építettek fel szerte az országban. Ezek közül sok a távoli hegyvidéki területeken helyezkedett el, amelyeket kifejezetten a látványos fekvésük, szépségük és békés, nyugalmas hangulatuk kedvéért választottak ki. A vallástörténészek számos buddhista filozófiai iskola alapítását az újonnan áttért koreai szerzeteseknek tulajdonítják – ezek az iskolák később igen mély befolyást gyakoroltak nem csupán Kínában, hanem Délkelet-Ázsiában, Tibetben és Japán-

ban is. A vezető buddhista papok olyan megtisztelő címeket viselhetek, mint például a *Kuk Sa* (kuuk sah), vagyis „nemzeti mester” és *Wang Sa* (wahng sah), vagyis „királyi mester”.

A buddhizmus azt tanította, hogy az emberek személyes jóléte és a nép állapota kegyes cselekedetek révén emelhető magasabb szintre, és ez a hit a buddhista templomok és kolostorok rendkívüli megsohasodásához vezetett az egész félszigeten, amelyekben naponta elvégezték a buddhista szertartásokat. A hatalom birtokosai úgy vélték, hogy minél több templomot építenek, annál sikeresebbek lesznek. Több mint hetven templom volt csak Keszongban, a Korjo királyság fővárosában. Más, szintén kegyesnek tartott cselekedetek közé tartozott a buddhista tanításokat tartalmazó iratok másolása, az utcákon való felvonulások, buddhista szútrák szavalása mellett vagy azok szövegét viselő zászlókat lobogtatva, és a kolduló szerzetesek etetése. Az egyik legnagyobb, évente megrendezett esemény a Korjo királyság idejében egy nagyszabású vegetáriánus bankett volt, melynek alkalmából több mint százezer szerzetest vendégeltek meg.

A *pulgyo* egyik legnagyobb hatású dogmája a lélekvándorlás tana volt, amely rendkívül népszerűvé vált Korea alsóbb osztályainak körében, akiknek az élete tele volt bizonytalansággal és viszontagsággal, és többnyire rövid volt, ami különösen fogékonná tette őket egy olyan hitre, ami további életeket ígért nekik. A felsőbb osztály tagjai szintén hamar jámbor buddhistává váltak, nem csupán a halál utáni újabb élet ígérete miatt, hanem azért is, mert úgy látták, hogy a buddhizmus isteni védelmet nyújthat a nép számára – ez a felfogás a *ho guk* (hoe guuk) kifejezésben is tükröződik, ami úgy fordítható, mint „a nemzet védelmezője”.

A *son* (vagy *zen*) buddhizmusról azt jegyezték fel, hogy a hetedik században jelent meg Koreában, de csak a kilencedik században vált olyan erővé, amellyel a regionális hűbérurak támogatásának köszönhetően számolni kellett. A Silla-dinasztia uralkodásának végén, 935-ben a *son* már jól megalapozott vallássá vált a vidéki nemesség körében és az általuk fenntartott magánhadseregeknél, mivel az egyszerűséget, a fegyelmet és a hajthatatlan elszántságot hirdette a célok elérése érdekében, legyenek azok akár művészetek, akár a háborúskodás területén kitűzve. A kilencedik és a tizennegyedik század között a *pulgyo* hívei megoszlottak az eredeti vallás és a *son* között, ami a meditációt és az „én” szigorú aszkétikus gyakorlatok útján történő tökéletesítését hangsúlyozta. Minden jó a kegyes cselekedetekből származott.

A buddhizmus betelepedésével hivatalos államvallásként a Korjo dinasztia egész uralkodása idején a buddhista szerzetesek még inkább kulcsszerephez jutottak a királyok, a miniszterek és az elit uralkodó osztály más fontos tagjai mellett működő tanácsadókként. Az a széles körben elterjedt hit, hogy az állam fennmaradása az istenek kezében van, óriási hatalmat adott a buddhista papok kezébe.

Annak, hogy a buddhizmus Tiszta Föld szektája olyan gyorsan el tudott terjedni Koreában, az volt az egyik legfőbb oka, hogy tanításai szerint az egyetlen dolog, amit az embereknek tenniük kell azért, hogy a buddhista paradicsomban szülessenek újra, nem más volt, mint hogy elkántálják a *Nammu amita pul* (nahm-muu ah-mee-tah puh) szútrát. Nem volt szükség nehéz metafizikai doktrínák tanulmányozására vagy azok fölötti meditációra, ami annyit jelentett, hogy az írástudatlan egyszerű emberek is jó buddhisták lehetnek, és garantálva volt számukra, hogy haláluk után bejuthatnak a „Tiszta Földre”.

A szerzetesek, templomaik és kolostoraik örökjogú földadományokat kaptak az államtól, és a szerzetesek fel voltak mentve a kényszermunka kötelessége alól. Az évtizedek múlásával a templomok és a kolostorok igen gazdaggá váltak, ami lehetővé tette számukra, hogy még több földet vásároljanak – vagy foglaljanak el – és különféle kereskedelmi vállalkozásokat indítsanak, melynek eredményeként még több vagyont halmoztak fel. Gazdagságuk megvédésére elkezdtek harcoszá kikepezni a fiatal szerzeteseket. Végül minden kolostornak megvoltak a saját fegyveres gárdái és helyőrségei – ez utóbbiak gyakran komolyabb csatákat is vívtak. A tizenkettedik században egy szerzetes olyan hatalmassá vált, hogy miután nem tudta rávenni a királyt, hogy fővárosát tegye át Phenjanba, ahol a földjölési erők kedvezőbbek voltak, nagy létszámú hadsereget állított fel és megpróbálta – sikertelenül – elbitorolni a trónt.

Egy emlékezetes esemény, ami a tizenharmadik században történt, szemléletesen mutatja, hogy a buddhizmus milyen szerepet játszott a koreai társadalomban. 1231-ben Dzsingisz kán, Ázsia ostroma megtámadta Koreát, és az egész koreai udvar elmenekült előle Kanhva szigetére, közel a szárazföldhöz a Sárga-tengerben. Ott az akkor Korjóban uralkodó király megparancsolta a buddhista szent szövegek teljes kínai fordításának bevését 81 258 fatáblára, amelyek a *Palman-Taejangkyong* vagy *Korjo Taejanggyong* néven váltak ismertté. Ez a feladat több száz kézműves munkáját igényelte tizenhat éven át. Mindegyik tábla huszonnégy centiméter széles, hatvan centiméter hosszú és három centiméter vastag volt, és 3,5 kilogramot nyomott.

Amikor ez a maratoni vállalkozás elkészült, az összes táblát elpusztították – vagy maga a király égettette el őket az istenek jóindulatának elnyerését szolgáló áldozatként az udvar küzdelmében a mongolok ellen, vagy pedig a betörő mongolok (a történelmi feljegyzések eltérően számolnak be erről). Maga az erőfeszítés azonban lehet, hogy mégsem volt teljesen hiábavaló. A mongolok megnyerték a háborút, de megengedték Korea fennmaradását vazallus államként a Mongol Birodalmon belül. A mongolok egyik módszere az ügyek ellenőrzésére Koreában az volt, hogy megkövetelték, a koronahercegek nevelése Pekingben történjen, mongol hercegnőket vegyenek feleségül és maradjanak a fővárosban egészen addig, amíg eljön az ideje, hogy elfoglalják a Korjo királyság trónját.

Miután ez az egyezmény a mongolokkal létrejött, a király elrendelte egy újabb sorozat elkészítését a buddhista szövegeket tartalmazó táblákból. Ez a *Tripitaka Koreana* elnevezésű készlet ma is megtekinthető a Haeinsa templomban, közel Tegu városához, ahol speciális tárolókban tartják, amelyek egyenletes szinten tartják a légáramlást és a levegő nedvességét. Állítólag kifogástalan állapotban vannak, a kulturális minisztérium „32. sz. nemzeti kincs” címszó alatt tartja nyilván. (A *Tripitaka*, melynek jelentése „három kosár”, páli nyelvű kifejezés a buddhista szent iratok jelölésére.)

A buddhizmus nyújtotta az impulzust a mozgatható fémbetűk feltalálásához egy koreai férfi számára 1234-ben, bő kétszáz évvel megelőzve Johannes Gutenberg teljesítményét Németországban. (A rézből készült első fémbetűket 1403-ban öntötték Koreában a Csoszon-dinasztia akkor uralkodó királyának rendeletére.)

A tizennegyedik század elejére azonban a Korjo-dinasztia már korrupttá és tehetetlenné vált. Ezért főként a buddhizmust tették felelőssé, ami továbbra is szinte teljesen lekötötte az udvar figyelmét és magához vonta az ország gazdagságát. A belépés valamelyik buddhista kolostorba a fiatal férfiak körében népszerű módja lett a rendszeres munka, az adózás és más mindennapi kötelességek elkerülésének, miközben számos kiváltsággal járt együtt. A legtöbb szerzetes számára ebben a korszakban minden vallásos áhítat és kegyelet, amit felmutattak, csak álca volt, amit szent hivatásuk sérthetlenségének kihasználására fordítottak, és belevetették magukat a kellemes dolgok élvezetébe, ideértve a vonzó nők társaságát is.

A tizennegyedik század közepén a kínaiak fellázdak a mongolok uralma ellen és kiűzték őket az országból. A kínaiak sikeres felkelése a mongolok ellen egyúttal Koreát is felszabadította a mongol iga alól.

Röviddel ezután azonban a győzedelmes kínai felkelők megalapították a Ming-dinasztiát és bevonultak Koreába, megkísérelve helyreállítani hegemoniájukat a boldogtalan ország fölött. Korea királya a kiváló I Szonggje tábornokot küldte a behatolók feltartóztatására. Amikor I számára nyilvánvaló lett, hogy nem tudja legyőzni a kínaiakat, visszafordult, elmozdította a Korjo uralkodót és békeegyezményt írt alá a kínaiakkal, ami megmentette a királyságot, de Koreát ismét Kína vazallus államává tette. Néhány évvel később, 1392-ben I Szonggje tábornok a mennyek áldásáért folyamodva királlyá kiáltotta ki magát és megalapította a Csoszon- (vagy I-) dinasztiát, amely egészen 1910-ig uralkodott, amikor Japán anektálta az országot.

A tábornokból lett új uralkodó (Thedzso király néven) hatályon kívül helyezte azokat a törvényeket, amelyek a *pulgyo*-t Korea hivatalos államvallásává tették, felszámolta a vallás gyakorlásának intézményeit és az úgynevezett neokonfucianizmust állította a helyére, ami a gyermeki engedelmisséget és az ősök imádatát tette az új nemzeti vallás alapjává. Thedzso király elkobozta a templomok és a kolostorok ingatlan- és egyéb vagyonát, a szerzeteseket a hegyekbe űzte, és korlátozta azoknak a fiatal fiúknak a számát, akik beléphettek a szerzetesek rendjébe. Egy családban legfeljebb háromból egy fiú válhatott szerzetessé.

Egy további intézkedéssel Thedzso 1406-ban összesen 242 buddhista kolostor működését engedélyezte az országban, és elrendelte az összes többinek a bezárását. Kötelezővé tette továbbá minden szerzetes összeírását, hogy a kormányzat nyomon tudja követni őket. A következő században a buddhizmus sorsa hullámozó volt, de a tizenhatodik század végére már alig volt több mint egyfajta magánjellegű vallásos hit, amit főként nők vallottak, egyszerű templomai pedig alig voltak többek egy dicsőséges múlt emlékműveinél.

Ki Yong Yi kortárs buddhista tudós a *Korean Studies* című folyóiratban megjelent egyik cikkében azt írta, hogy a *pulgyo* pozitív hatásai között, amit a koreai társadalomra gyakorolt, fontos szerepet játszott az irgalmasság és a jótékonyság, az a felfogás, hogy a jót ösztönözni és a gonoszt büntetni kell, és hogy az embereknek késznek kell lenniük áldozatok meghozatalára a családjuk, a közösségeik és általában a társadalom jólétéért. Lehet, hogy ez idealizált visszapillantás a történelembe, de a buddhizmus Koreára gyakorolt befolyása – a kínai kultúra más elemeivel együtt – kétségkívül mélyreható volt, és még korántsem szűnt meg.

Jelenleg körülbelül húsz elismert buddhista szekta van Koreában, továbbá több mint hétezer templom és kolostor, amelyek némelyike a Korjo korszakból származik. A lakosság körülbelül 20 százaléka vallja

magát buddhistának. A buddhista ünnepeket és fesztiválokat megtartják szerte az országban.

A két legnagyobb buddhista felekezet a *csogje* és a *taego*, mindkettő a buddhizmus Mahájána ágához tartozik. A *csogje* felekezet a *son* (sohn) és a *kjo* (k'yoh) „iskolákból” tevődik össze. A *son* iskola, amely japánul és angolul a *zen* néven ismeretes, a meditációt és az intellektuális rejtvények megoldására való törekvést hangsúlyozza a megvilágosodás elérésének eszközeként. A *kjo* a szent iratok tanulmányozására helyezi a hangsúlyt. A koreai buddhisták körülbelül 90 százaléka tartozik a *csogje* felekezethez. A *taego* felekezet megengedi szerzeteseinek a házasságot – ezt a gyakorlatot a japánok vezették be 1910 és 1945 között, amikor elfoglalták és annektálták Koreát, mivel úgy vélték, hogy a nős szerzeteseket jóval könnyebb irányítani, mint azokat, akiknek el kell nyomniuk szexuális vágyaikat. (Ha ez így igaz, nyilvánvalóan felmerül a kérdés, hogy a japánok miért nem tették lehetővé a *csogje* felekezet papjai számára is a házasodást, mivel azoknak a száma 9:1 arányban felülmúlta a *taego* papokét.)

A koreai szociológusok a buddhizmus modern újjáéledését³³ összekapcsolják a koreaiak növekvő igényével egy olyan identitásra, amit nem köt sem a neokonfucianizmus fullasztó filozófiája, ami a Csoszon-dinasztia korát jellemezte, sem a „nyugatimádat”, amit sokan romboló hatásúnak tartanak a hagyományos koreai kultúra pozitív vonásaira nézve.

Pumjil (puum-jeel) –

A minőség mint kulturális tényező

Az 1960-as években a japánok híresek lettek termékeik minőségéről, azt azonban csak kevesen tudják, hogy a japánok a minőség fontosságáról és a minőségellenőrzésről a koreai művészekről és kézműves mesterektől kapták az első leckéiket, több mint ezer évvel azelőtt, hogy a Japánban gyártott órák, motorkerékpárok és elektronikai termékek rohammal bevették az egész világot.

Már a negyedik században nagyszámú koreai tudós és kézműves telepedett le Japánban a császárai udvar patronálása mellett (egyes feljegyzések szerint magát a császári dinasztia is koreaiak alapították).

³³ Azoknak a nyugatiaknak, akiket esetleg zavarba hoz az a horogkeresztnek tűnő szimbólum, amit a koreai buddhista templomok elhelyezkedésének jelzésére használnak, a crossed mark, jó tudni, hogy ez valójában a náci horogkereszt fordítottja, indiai eredetű ősi buddhista szimbólum.

A történelmi krónikák azt jelzik, hogy ettől az időszaktól kezdve gyakorlatilag minden művészeti és kézműipari tevékenységet, ami megjelent Japánban, vagy koreai mesterek, vagy olyan japánok vezették be, akik koreai vagy kínai mestereknél tanultak.

Egyes történészek azt is állítják továbbá, hogy Japán ugyanilyen híres teaszertartása, ami igen fontos társadalmi és gazdasági tényezőként alakult ki a tizenhatodik században, és a minőség japán hagyományainak filozófiai és esztétikai alapjául szolgált, elsősorban koreai keramikusok és fazekasok munkájára támaszkodott.

Akárhogy is volt, Korea már az első század végén átvette Kínától annak művészeti és képzőművészeti kultúráját, és a következő évszázadokban nemcsak a technológiát sajátította el, hanem az esztétikai és utilitárius elveket is, amelyeket a kínai mesterek bevittek a termékeikbe. A feljegyzések arról is tanúskodnak, hogy a koreai keramikusok alkalmasint felül is múlták kínai mestereiket, elsősorban a Korjo-dinasztia idejében (918-1392) előállított szeladon mázas kőcseréptárgyak szépsége és minősége tekintetében, minek következtében ezeket igen nagyra értékelték Kínában.

A koreai keramikusok által ebben a korszakban elért kékes-zöld színárnyalat olyan kiemelkedő szépségű volt, hogy a Szung korszak egyik kínai tudósa azt írta róla, hogy ez a szín a tíz legcsodálatosabb dolog közé tartozik a világon. (A többi kilenc ilyen dolog – köztük a selyemmel és a jade faragványokkal – mind kínai volt.)

A *pumjil* (puum-jeel) koreai hagyományai – a kifejezés szó szerint „a kiválóság mértékét” jelenti – a Japánban a későbbi századokban kialakultakhoz hasonlóan abból a mesterek és tanítványaik között kifejlődött szokásból ered, hogy a mestereket akkoriban támogatták a királyi udvar és a társadalom kiemelkedő tagjai. Ez a királyi patronálás rendkívül erős motivációt nyújtott a kézművesek számára, hogy a királyi jóindulat fenntartása érdekében igyekezzenek elérni a tökéletességet a munkájukban, és ennek eredményeként a termékeik minőségi és esztétikai színvonala minden egyes generációváltással egyre magasabbra emelkedett.

Az 1590-es években Korea minőségi hagyományai jelentős viszszaesést szenvedtek el, ami olyan súlyos volt, hogy a régi szintet egészen az 1960-as évekig nem is tudták újból elérni, ezért a viszszaesésért pedig Japánt tartották közvetlenül felelősnek. 1592-ben a japánok lerohanták Koreát, megindítva egy hét évig tartó háborút, melynek során Korea művészete és kézműipara elpusztult. A kézműves iparágak teljes infrastruktúrájának (kemencék, múze-

umok, tankönyvek) elpusztítása mellett – a koreai történészek állítása szerint – a japánok elfogták és Japánba küldték rabszolgaként a legsikeresebb művészeket és kézműveseket, majd a megmaradó mestereket és a tanítványait is megölték, hogy megakadályozzák a kézműipar újraélesztését.

Nem sokkal ezután a tragikus eseménysorozat után Korea lezárta kapuit, és a „remete királyság” néven vált ismertté. A mesterek nélkül a művészet és a kézművesség Koreában hanyatlani kezdett, és minőségi hagyományai hosszú időn keresztül alig voltak többek a múlt emlékeinél.

Korea „remete” korszaka egészen 1873-ig tartott, amikor ismét Japán okozott tragédiát a sokat szenvedett félszigeten. Kényszerítette Koreát kapuinak újra megnyitására a külvilág előtt, majd 1910-ben újabb véres harcok után annektálta az országot. A koreaiak végül csak az 1960-as években kezdhettek hozzá országuk újjáépítéséhez, és akkor térhettek vissza a *pumjil* történelmi hagyományaihoz, miután visszanyerték szabadságukat Japántól és átéltek egy pusztító polgárháborút.

Korea *pumjil* minőségi normái – különösen a *hightech* szektorban – mára azonos szinten vannak a korábban csupán a Nyugat és Japán által elért színvonallal, de a koreaiak nem érik be azzal, hogy csupán egyenlők legyenek a japánokkal. Úgy vélik, hogy felül tudják és felül is fogják múlni a japánokat, és ennek során végre helyrehoznak valami rosszat, amivel eddig már a tizenhatodik század óta együtt éltek. Egy ezzel kapcsolatos kifejezés, a *yangil* (yahn-geel) jelentése „jó termék”.

Pungnyu [poong-n'yuu] – „Együtt haladni a természet áramaival”

A kozmosz eredeti koreai értelmezéséhez Korea első vallása, az animizmus nyújtotta az intellektuális, érzelmi és spirituális alapokat. Megmagyarázta a koreai nép „létrejöttét” és viszonyát a környező világhoz. Az egyik legfontosabb lecke, amit a koreaiak a természettől megtanultak, az volt, hogy valamennyi formájában a természet a legnagyobb hatalom az univerzumban, és mivel nem tudták megváltoztatni vagy legyőzni, az egyetlen logikus megoldás számukra az volt, ha együtt haladnak vele, vagyis követik a *pungnyu*-t (poong-n'yuu), „a szél áramlását”.

Jon Carter Covell és Alan Covell (anya és fia) koreai tudósok „A koreai kerámia világa” című irányadó könyvükben megállapítják, hogy a koreai kerámiák szépségével kapcsolatban használt *pungnyu* kifejezéssel jelölt esztétikai elv pszichológiai értelemben egyfajta mozgásra utal. Ebben az esetben a „szél áramlása” az, ami magához vonzza és mintegy behúzza a szemlélőt az anyag, a forma, és végül a kerámiatárgy lényegébe. A szerzők szerint ez a szél-áram többet is elér annál, hogy az embert összekapcsolja a kerámiával. Azt állítják, hogy valójában a természet és az ember között létesít kapcsolatot, olyan értelemben, hogy mindkettő ugyanazon kontinuum részét alkotja, ami folytonosan változik és mégis bármelyik pillanatban „megfagyhat” egy bizonyos formában.

A koreaiak a kínaiaktól tanulták meg a porcelánkészítés művészetét, de nem álltak meg ott, hogy csak utánozzák a kínai mestereket, hanem még tovább fejlesztették azt, amit tanultak (és a koreai fazekasok és a koreai kerámia volt az, ami megadta a kellő lökést Japán híres teaszertartása és a hozzá kapcsolódó esztétikai elvek kifejlődéséhez a tizenhatodik században).³⁴ A *pungnyu* nem korlátozódott a kerámiatárgyak készítésére a koreai kultúrában. Átitatta az összes művészetet és kézműipari tevékenységet, és nyugodtan mondhatjuk, hogy a lényegét adja azok koreaiságának és szépségének is, mivel ebben testesül meg az a lényegi elem, amit minden művész és kézműves megpróbál tudat alatt is belevinni a munkájába. A *pungnyu* hatalmának egy másik titka abban rejlett, hogy igen finom, ténylegesen annyira finom és kényes, hogy azok, akik nem részesültek esztétikai képzésben vagy tapasztalatokban, vagy nem rendelkeztek megfelelő fokú természetes érzékenységgel, nem is tudták meglátni vagy megérezni.

A *pungnyu* érvényesülését súlyos sorscsapás vetette vissza 1592-ben, amikor a Japán déli és délnyugati részében élő tartományi hűbérurak Tojotomi Hidejosi hadúr parancsára felállított hadseregei megszállták az országot, és különös gondot fordítottak nagyszámú koreai fazekas és más kézműves mester foglyul ejtésére, akiket hadizsákmányként Japánba vittek. Miközben a kerámiaipar Koreában ettől kezdve szinte a teljes eltűnés határáig menő hanyatlásba kezdett, Japánban megdöbbentő eredményekkel reinkarnálódott. A Japánba hurcolt koreai fazekasok – az őket foglyul ejtő nagyhatalmú tartományi urak egymással versengő patronálása mellett – új csúcscok eléréséig fejlesztették a *pungnyu* elvét, először a teaszertartásban, majd mindazokban

³⁴ A történelmi feljegyzések azt jelzik, hogy Japán legnagyobb teamestere és esztétája, Sen no Rikiyu (1522-1591) maga is egy koreai fazekas leszármazottja volt, aki két generációval előbb telepedett le Japánban.

a művészetekben és kézműves iparágakban, amelyekről a japánok később híresek lettek.

A művészetek és a kézművesség fejlődésének megszakítása Koreában az 1590-es években egymást követő japán behatolások és a mandzsuk folytatódó támadásai által a következő évszázadban hosszantartó negatív hatást gyakorolt a *pungnyu* szerepére a koreai életben. Azután következtek a tizenkilencedik század politikai zűrzavarai, majd Korea annektálása Japán által 1910-ben, és végül a koreai háború az 1950-es években, amelyek mind csak tovább csökkentették a művészetek szerepét Koreában.

A koreai kultúrából azonban mindezeknek a kataklizmával felérő eseményeknek a dacára sem tűnt el a *pungnyu* fogalma, ami az 1980-as évektől kezdve fokozatosan visszatér és erősödik. A „szél áramlásának” elve ma a hagyományos művészetek és kézművesség termékei helyett elsősorban számos különféle modern termék dizájnájában és előállításában érvényesül. Az animizmus ősi erői még mindig megvannak a koreaiakban, és kétségkívül továbbra is jelentős előnyt biztosítanak számukra a világ többi részével folytatott versengésben.

Pungsu (puung-su) – Beilleszkedés a kozmikus harmóniába

Jó megfigyelőképességű látogatók Koreában észrevehetik, hogy a paloták, templomok, pagodák és más régi épületek olyan speciális földrajzi elrendeződésben helyezkednek el, ami az adott helyszín irányvonalait és fizikai adottságait illetően eleget tesznek egy olyan tervezési elvnek, amelynek gyakran egyszerűen a „keleti” nevet szokás adni. Ez a fajta orientáció és tervezés a koreaiak által Kínából hosszú idővel ezelőtt átvett felfogásból és szemléletből ered, olyan hiedelmekből, melyek szerint a halottak és az élők egészsége és jóléte közvetlenül összefügg a naphól, a dombokból és hegyekből, a szélből és a vizekből kiáradó természeti erőkkal.

Ez a felfogás magában foglalja azt az eszmét is, hogy ha egy sír nincs harmóniában a környezetével, akkor az elhunyt szelleme nem nyughatik, és ha egy épület homlokzata „rossz” irányba néz, vagy az ajtó és ablakai nem a „megfelelő” helyen vannak, akkor a rossz szellemek bejutnak az épületbe, és bajt hoznak az ott lakókra. Ezzel szemben ha a sírokat megfelelően helyezik el, illetve magukat az épületeket és az ajtóikat, ablakaikat és a környezetüket is a jó szellemek áramlásával összhangban

helyezik el, akkor a szerencse fog rámosolyogni az ott lakó vagy ott dolgozó emberekre, az épület funkciójától függően. A sírok, az épületek és az ajtók megfelelő orientációjának megjósolása az a népi tudomány vagy művészet, amit a *pungsu* (puung-su) szóval jelölnek, melynek jelentése szó szerint „szél és víz”, és ami a nyugati világban „földjósítás” néven ismert. Ezt a művészetet a múlt gyakorlatilag minden régebbi és fejlettebb kultúrájában gyakorolták Afrikában, Európában és Ázsiában is.

A *pungsu* elmélete a földet tekinti minden dolgok anyjának, és úgy tartja, hogy a földet átítató energia különböző helyeken más-más irányok mentén változik, és alapvető hatást fejt ki mindenkire, aki az adott helyen tartózkodik, és minden tevékenységre, amit ott folytatnak. Ugyanez az elmélet állítja azt is, hogy a mennyország férfi-lényegű, és amikor a női (a földi) és a férfi (mennyei) oldal harmóniában van egymással, akkor egy mindent átható és befolyásoló láthatatlan energia szabadul fel, szelet és esőt fakasztva.

Miután egy épület tervei elkészültek, a földjósítás avatott szakértője előtt álló kihívás az volt, hogy megpróbálja lokalizálni – kínai kifejezéssel szólva – „a kozmikus sárkány leheletét”, mégpedig egy nagyméretű, bonyolult mágneses tájoló segítségével, amit Kínában találtak fel körülbelül kétezer évvel ezelőtt, és amelyen koncentrikus körök és számok jelzik az északi iránytól, valamint a jin-jang erők aktuális helyzetétől való eltérések fokát a kozmoszban. (Ezen a készüléken a páros számok a jin, a páratlanok pedig a jang erőkre utalnak.)

A földjósítást Koreában kezdetben csak az uralkodó osztály tagjai használták a paloták és a királyi sírok elhelyezésének megválasztásához. Ahogy azonban a nemesi családok száma növekedett és a vidéki klánok is egyre nagyobbak és hatalmasabbak lettek, ezek is átvették a szokást, őtőlük pedig az továbbterjedt az egész népességben. A *pungsu* népszerűsítésében egy Toson nevű buddhista szerzetesnek (827-898) tulajdonítják a legtöbb érdemet abban a tekintetben, hogy buddhista elveket is alkalmazott tanácsadó tevékenységében és írásaiban.

Toson ideje óta szinte minden új épület, újonnan létesített falu, város és nagyváros földrajzi elhelyezkedését a *pungsu* elveivel összhangban határozták meg, amibe beletartozott nem csupán az új települések egészének beilleszkedése a tájba, hanem az egyes épületek mérete és alakja, valamint az ott lévő fák és más tájelemek elhelyezkedése – még olyan dolgoké is, mint például a zászlórudak. A legkedvezőbb hely egy épület vagy sírhely stb. számára a *myong dang* (m'yohng-dahng), vagyis a „ragyogó hely” volt.

A Korjo-dinasztia idején (936-1392) a földjölás befolyása olyan nagy volt, hogy a dinasztia első évszázadaiban három főváros volt egyidejűleg, mindegyik olyan helyen, amelyről úgy tartották, hogy különösen kedvező a rezsim számára. Az uralkodó királyok megosztották idejüket az egyes fővárosok között, több hónapot töltve mindegyikben egy-egy év során. Amikor az országban zavarok voltak, minden alkalommal többen is azt követelték, hogy a központi fővárost, Keszongot teljesen hagyják el egy újabb hely kedvéért.

A vidéki nemesség jómódú osztályának gyarapodása hozzájárult a földjölás terjedéséhez, mivel ezek a csoportok megépítették családi székhelyeiket, temetkezési kriptáikat és templomaikat, és arra törekedtek, hogy a szellemeket a maguk oldalára állítsák, és növeljék saját hatalmukat és pozíciójukat a kerületeikben. A vidéki nemesség és a városi uralkodó osztály által épített legszembetűnőbb épületek az úgynevezett „imádság-pagodák” voltak, amelyeket a jó szerencséért fohászoló imáik hatékonyságának fokozására emeltek.

Thedzso király (korábban I Szonggje tábornok), aki 1392-ben megalapította a Csongon-dinasztiát, Szöult választotta új fővárosának helyéül, miután a város fekvését hónapokig tanulmányozták a kor vezető földjölás-szakértői. A Szöult különösen kedvezővé tevő adottságok között a feljegyzések a következőket említik: a területet hegyek vették körül, és egy nagy folyó (a Han-folyó) és egy fontosabb patak (a Cshonggjecshon) is átszelte a medence középső részét.

A gyors iparosítás és a nagy építkezések Koreában az 1960-as évek óta másodlagossá tették a *pungsu* figyelembe vételét az ember alkotó tényezőkhöz képest, de a Szöulban és más koreai városokban az 1980-as években elfogadott építkezési szabályozásokat részben a földjölás elveire alapozták, különös tekintettel a beépítetlen területek mértékére, amit engedélyeztek az építők számára, és azok környezetének kialakítására.

A legtöbb koreai, tekintet nélkül arra, hogy hol él, még ma is hisz abban, hogy a *pungsu* hatásainak figyelmen kívül hagyása vagy helytelen olvasata negatív hatást fog kifejteni az egészségükre, a munkájukra és általában egész életükre. A koreai lakóház-építők, akik a vidéki területeken élnek, ahol sok elérhető hely van, és a városi lakosok, akik elég jómódúak ahhoz, hogy nagy telkeket vásároljanak, még ma is kikéri a földjölás tanácsait otthonuk megtervezésénél és a fő irányok kijelölésénél. A sírokat szintén automatikusan úgy helyezik el, hogy összhangban legyenek a *pungsu* elveivel.

Azok a külföldiek, akik belekerülnek bármiféle újjáépítési vagy építési programba Koreában, igen sokat nyerhetnek a róluk kialakított pozitív kép tekintetében, ha demonstrálják, hogy ismerik és figyelembe veszik a *pungsu* elveit.³⁵ Ajánlott olvasmány ebben a témában „A feng-shui alkalmazása az üzlet világában” Evelyn Lip építész és földjölás tollából (*Feng Shui for Business*, Times Books International, Szingapúr és Kuala Lumpur, 1989).

Szerencsére a legtöbb embernek mindenféle szakmai képzés nélkül is van veleszületett érzéke arra, hogy egy épület alakjának és tájolásának megválasztásában mi a helyes és mi nem, és – elég érdekes módon – amikor leírnak egy olyan épületet, amelyet kedvelnek, és amelyben szívesen tartózkodnak, a földjölásokhoz nagyon hasonló érveket hoznak fel ennek indoklásául.

Azok, akik megkérdőjelezik a földjölás érvényességét vagy nem akarják elfogadni, hogy lehet benne valami, vegyék figyelembe a következőket: e művészet szakértői szerint a kozmikus feltételek állandóan változnak, és a harmónia fenntartásához velük egyes épületeknek, illetve azok ajtóinak az irányultságát húszévenként meg kell változtatni. Hozzáteszik, hogy más épületek akár még harminc évig is változatlanok maradhatnak anélkül, hogy kiesnének a kozmosszal való szinkronitásból – attól függően, hogy a környezetük hogyan változik.

Egyes nyugati építészek és ipari komplexumok tervezői ma már rendszeresen tanulmányozzák a *pungsu*-t, és annak elveit felhasználják a munkájukban.

Puseo jang hoe [puh-say-oh jahng hoh-eh] – A dolgozók hetenkénti összeszidása

Talán semmi sem demonstrálja jobban a hagyományos konfuciánus családfelfogás hatását a koreai nagyvállalatok személyzeti politikájára, mint a vezetők által hetenként összehívott értekezletek intézménye. Ezeken a *puseo jang hoe* elnevezésű eseményeken az értekezletet levezető illetékes főnök általában úgy kezeli az alacsonyabb beosztású

³⁵ Az egyik leghíresebb eset a közelmúltban, amelyben komoly szerepet játszott a *pungsu*, Hongkongban történt, ahol ez a tudomány a feng-shui néven ismert, melynek jelentése „szél és eső”. Amikor a Hongkongi és Sanghaji Bank épületének eredeti terveit a projekttel megbízott építészcsapat elkészítette, a kínai befektetők ragaszkodtak hozzá, hogy a tervet mutassák be egy avatott földjölásnak is. A földjölás részletes listát készített az építészek számára azokról a változtatásokról, amelyeket eszközölni kell a terveknek annak érdekében, hogy az épület harmóniában álljon a környezetével. A befektetők az ezzel járó késedelem és a további költségek dacára is úgy rendelkeztek, hogy a változtatásokat végre kell hajtani a terveknek.

dolgozókat, ahogy egy igen szigorú és sokat követelő apa bánik éretlen és felelőtlen gyermekeivel.

Akik már részt vettek ilyen *puseo jang boe* alkalmakon, azt mondják, hogy az értekezletek hangulata bizonyos mértékig változik az elnöklő vezetők karakterétől és személyiségétől függően, de mind-egyik azt a célt szolgálja, hogy megfenyítse a résztvevőket minden mulasztásért vagy hibáért, amit a munkájukban elkövetnek, ösztönözze őket, hogy még nagyobb szorgalommal dolgozzanak, és még inkább törekedjenek a tökéletességre. További céljuk fokozni a feljebbvalók által alárendeltjeik fölött gyakorolt ellenőrzés elveinek elfogadását és érvényesülését a gyakorlatban.

E megfigyelők szerint gyakori jelenség az is, hogy az ilyen értekezletek vezetői igen durva nyelvezetet használnak, amikor bírálják az egyes résztvevők beszámolóit, és néha akár 15-20 percig tartó szóáradatot is zúdítanak egy-egy kipécézett személyre. Az ilyen fajta szidalmazás heves-sége megdöbbentő lehet olyan nyugati szemtanúk számára, akik nem voltak erre előzetesen felkészítve, és még nem fejlesztettek ki magukban elegendő toleranciát ehhez az élményhez. Miután magam is több tucat alkalommal jelen voltam ilyen összejöveteleken (Koreában és Japánban is), személyesen tanúsíthatom, hogy ezek milyen kínosak és felzaklatóak lehetnek tapasztalatlanabb kívülállók számára, és milyen hosszú idő kell céljaik megértéséhez és elfogadásához a maguk kulturális kontextusában.

A *puseo jang boe* résztvevőitől elvárják, hogy „üljenek és hallgassanak”, mindenféle kísérlet nélkül önmaguk megvédésére. Általában az egyetlen dolog, ami meg van engedve számukra azon kívül, hogy a közvetlenül hozzájuk intézett kérdésekre válaszoljanak, az ismételt bocsá-natkérés és az ígéretek arra nézve, hogy jobban fognak igyekezni.

A maguk koreai környezetében ezeket a „szidalmazó értekezleteket” a csúcsvezetőség az állandóan zajló képzési folyamat részének tekinti, melynek célja a közép- és alacsonyabb szintű vezetők szigorúságának fenntartása, és hogy azok is megtegyenek mindent, ami tőlük telik. Az ilyen rendszeres szidalmazásoknak kitett személyek nyilvánvalóan biztosak lehetnek abban, hogy az előléptetési esélyeik erősen csökkennek, s így a motiváció annak elkerülésére, hogy személy szerint pellengérre állítsák és leszidják őket, igen erős. A közép- és alsóbb szintű vezetőktől elvárják, hogy ugyanezt a módszert alkalmazzák az alájuk rendelt dolgozók bírálatában és ellenőrzésében a saját részlegük-nél vagy osztályuknál. Minél komolyabb bármely alsóbb szintű dolgozó összeszidása, annál valószínűbb, hogy ugyanaz a vezető, aki a nyilvánosság előtt lehordta őket, később valamikor meghívja az illetőt

néhány italra és vacsorára munkaidő után, annak demonstrálására, hogy a „letámadásában” semmi személyes elem nem volt.

Ennek a vezetési módszernek az egyik szembevetendő negatív folyamánnyaként a közép- és alsóbb szintű vezetők vonakodnak bárminek az önálló jóváhagyásától, s ennek eredményeként olyan bürokratikus rendszer alakult ki, amelyben – még mielőtt egy javaslat vagy egy dokumentum jóváhagyása megtörténik – három-négy, vagy akár egy tucat, sőt még több aláírásra (*tojang*-ra vagy „névpecsétre”) is szükség lehet olyan személyektől, akik fokozatosan egyre magasabb pozíciót töltenek be.

Egy másik eredménye ennek a rendszernek az, hogy a vezetők majdnem mindig találnak valami kivetnivalót az alárendeltjeik munkájában. Egyes menedzserek, akikkel dolgom volt, nagyon keveset tudtak vagy egyáltalán nem is beszéltek angolul, és megingathatatlanul ragaszkodtak valamilyen változtatás végrehajtásához egy-egy olyan szövegben, amit vagy én írtam, vagy valaki más, aki anyanyelveként beszélt az angolt.

Nem meglepő tehát, hogy az ültetési rendben (a *puseo jang boe* alkal-mából is pontosan beállítva) visszatükröződik az értekezlet résztvevőinek a hierarchiában elfoglalt pozíciója, a legmagasabb rangú személlyel az asztalfőnél, és a legalacsonyabb rangúakkal az asztal végén.

Room salon (room sah-lohn) – Szex a pohárban

Az éjszakai szórakozóhelyek legérdekesebb és legnépszerűbb attrakciói közé tartozik Koreában az úgynevezett *room salon* (room sah-lohn) elnevezésű klubok működtetése, amelyek hasonlítanak a Japánban, Hongkongban, Bangkokban, Manilában és más ázsiai nagyvárosokban működő intimebb hangulatú kabarészínházakhoz és éjszakai klubokhoz, amelyek gyönyörű hostesseket alkalmaznak, és kizárólag férfi vendégeket szolgálnak ki. Eltérően azonban a legtöbb más ázsiai országban működő partnereiktől, Korea *room salon*-jai rendszerint még intimebbek annyiban, hogy különtermeket tartanak fenn vendégeik egyes csoportjai számára (és még jobban emlékeztetnek a tajvani teaházakra). A tipikus különtermeket „otthonos” stílusban rendezik be, szófákat helyezve el egy vagy több dohányzóasztal körül, a szoba méretétől függően. A padló egy részét üresen hagyják táncterként.

Egyes nagyobb szalonokban élőzene is van, a zenekar egy közepén elhelyezett emelvényen játszik, és néha vándorútra indul, egymás

után több különtermet érintve. Ez utóbbiaknál a zenészek azoknak a vendégeknek játszanak, akik élő zenére akarnak énekelni. A dalszövegkönyvek szinte minden esetben nemcsak koreaiul, hanem japánul és angolul is kéznél vannak a törzsvendégek használatára.

Minden vendéghez, aki belép egy ilyen *room salon*-ba, automatikusan kijelölnek egy hostesst, aki táncpartnereként és igen élénk asztaltársként is szerepel, kitölti az italokat, részt vesz az előkerülő szójátékokban vagy más társasjátékokban, és általában stimuláló hangulatot teremt. Egy íratlan törvény szerint egy vendég, aki nincs megelégedve a hozzá kijelölt hostessel, legalább egyszer kérheti annak lecserélését egy másikra, de ezt néha kétszer is megteheti. A legtöbb helyen nemtetszéssel fogadják az olyan vendégeket, akik kettőnél többször akarnak cserélni.

A legtöbbször tartott és leggyakoribb ital a szalonokban a skót whisky. Egyes törzsvendégek számára a kedvenc helyükön mindig raktáron tartják az általuk legjobban kedvelt fajtákat. A vendégek kifizetik a hostessek szolgálatait, és mindent, amit esznek, az italaik kivételével. A *room salon*-okban felszolgált *anju* (ahn-juu) rágcálnivalók közé olyan dolgok tartoznak, mint a mogyorófélek, szárított borsó, héjában párolt bab, a sós-vajas kekszek, a hal és a gyümölcs. Egyes törzsvendégek a kedvenc helyükön számlát vezetnek, amelyet a megbízottjuk vagy a vállalatuk havonta törleszt. Ez lehetővé teszi számukra, hogy vendégeket vigyenek magukkal, vagy távozhassanak anélkül, hogy bármilyen utalás történné a számlára – ami az első ízben Koreába látogató külföldiekre meglehetősen mély benyomást gyakorolhat.

A legszebb, legmagasabb szinten képzett és legtehetségesebb nők egy része Koreában teljes munkaidőben foglalkoztatott hivatásos hostessként dolgozik a szalonokban. Mások diákok vagy hivatali dolgozók lehetnek nappal, és hostessek éjszaka. Egyes háziasszonyok is vállalkoznak hostessként végzett munkára.

A koreai szalonok hostessei a múltbeli *kiszeng*-ek modern megfelelői, akik a *kiszeng*-házakban űzik hivatásukat (hasonlóan a japán gésákhoz), és túlságosan drágák az átlagos városiak számára. Minden szalon viszonylag drága. Az első osztályú klubok, például azok, amelyek a nagyobb nemzetközi szállodákban működnek, igen magas árakat szabnak. A borraivaló egy-egy népszerű hostess számára az ilyen helyeken elérheti egy átlagos dolgozó férfi heti fizetésének összegét is. A kihívóbb koreai szalonok törzsvendégeinek többségét ezért olyan helybeli üzletemberek alkotják, akik nagyvonalú költségvetésből gazdálkodhatnak ügyfeleik és leendő üzleti partnereik szórakoztatására,

és ezt alaposan ki is használják, különösen akkor, ha külföldi látogatókról van szó.

Az üzleti partnerek szórakoztatásának szokása miatt a rövid látogatásra érkező külföldi üzletemberek számára a szalonok nyújtják gyakorlatilag az egyedüli lehetőséget ahhoz, hogy találkozzanak fiatal koreai nőkkel és élvezhessék azok társaságát – ezt a helyzetet a koreai üzletemberek és politikusok a lehető legnagyobb mértékben ki is használják a saját javukra. A koreai üzletemberek (hasonlóan a Japánban és más ázsiai országokban működő partnereikhez) már régen megtanulták, hogy semmi sem lágyítja meg és fegyverezi le jobban és gyorsabban a férfiakat, mint a nők társasága, és a szalonok hostessei vezető szerepet játszanak üzleti kapcsolataik ápolásában. Egyes szalon-hostessek szolgálatait rendszeresen igénybe veszik ugyanazok a vendégek a saját ügyfeleik elkápráztatására és befolyásolására, és amikor különösen fontos egyezkedésekben vesznek részt és valami további előny megszerzésére törekednek a másik oldallal szemben.

Világot járt nyugati üzletemberek, akik sokat utaztak már Ázsiában, és vannak tapasztalataik a Tokióban, Tajpejben, Hongkongban, Bangkokban, Kuala Lumpurban, Szingapúrban és Manilában működő kabaré-hostessek bájáról; azt mondják, hogy szépségük és érzékiségük tekintetében egyaránt csak a legkiemelkedőbb manilai hostessek hasonlíthatók össze a koreaiakkal. Az általuk nyújtott „szex” ugyan többnyire a nem kézzelfogható fajtához tartozik, mégis a külső szépség és a női bájak hathatós összjátékát kínálja, amit a szalonok atmoszférája csak még erősebbé tesz.

Azoknak a külföldi üzletembereknek, akik csak látogatóba érkeznek Koreába, vagy még újoncok a helyi viszonyok tekintetében, ám mégis igénybe akarják venni a *room salon*-okat a saját szórakozásuk céljából, tanácsos lehet valamely tapasztalt koreai üzlettárs segítségét kérni, hogy az tájékoztassa őket a rendszer működéséről, s így képesek legyenek ellenőrizni egy esti szórakozás költségeit, miközben biztosak lehetnek abban, hogy a vendégeik elvárásait sikerül kielégíteni, és mindenki jól érzi magát. Azok számára, akik kevésbé drága esti szórakozásra vágnak a városban, egy másik népszerű választási lehetőséget nyújtanak a *Hof* elnevezésű német stílusú sörbárok, amelyek olyan tipikus német ennivalókat kínálnak, mint a kolbász és a burgonya. Egyesek egy ilyen *Hof*-ban kezdik meg az estét, majd máshová mennek vacsorázni. Mások éppen az ellenkezőjét teszik – először megvacsoráznak, és azután térnek be egy *Hof*-ba beszélgetni, énekelni, inni és szórakozni.

A nyugati stílusú éjszakai klubok (vagy kabarék) szintén bőven megtalálhatók Koreában, ezek közül sok a nagyobb nemzetközi szállodák területén működik. A *room salon*-okhoz hasonlóan ezeknek az elsőszámú vendégcsalogatói is az elegánsan öltözött és tökéletes frizurát viselő hostesseik, akikből gyakran valósággal sugárzik a *maeryok* (mayer-yohk), az érzékiség.

Sagwa (sahg-wah) – A bocsánatkérés szerepe

Chae Sok Choe, „A koreai társadalmi karakter” (*The Korean Social Character*) című könyv szerzője azt állítja, hogy a koreaiak a velük egyenlőkhöz fűződő kapcsolataikban képtelenek nyugodtan viselkedni: annyira beléjük van nevelve az alá- és fölérendeltségi viszonyok között használatos nyelvezet, a modor és az általánosan elvárt viselkedés, hogy a velük egyenlő sorban álló „szabad” emberek társasága találkozásaik során felzaklatja őket. Choe hozzáteszi, hogy az alá-fölérendeltségi kapcsolatokban a megfelelő formák és a rend fenntartása igen nehéz, és nagyfokú feszültség és aggodalom forrása lehet a koreaiak számára az állandó félelem miatt, hogy valami hibát követhetnek el, és veszélyeztetik a másik fél „arcának” megőrzését.

Ez az aggodalom az egyik oka annak, hogy a *sagwa*, vagyis a „bocsánatkérés” annyira jellemzővé vált a koreaiak viselkedésére az évszázadok során. Az emberek folyton bocsánatot kérnek valós vagy vélt hibák, megbántások vagy sértések miatt. A századok folyamán megtanulták, hogy a feljebbvalóik előtti bocsánatkérés mindig jó hatással jár, még akkor is, ha valójában nincs miért bocsánatot kérni.

Mivel a bocsánatkérések annyira gyakoriak voltak, egy felületesen megejtett *sagwa* ugyanolyan rossz lehet, mint ha egyáltalán nem kérnek bocsánatot, s ennek eredményeként az emberek valósággal dramatizálják sűrű bocsánatkéréseiket családtagjaik, barátaik, munkatársaik, munkáltatóik és a hivatali tisztségviselők irányában, mély meghajlásokkal és sajnálkozásuk érzelmes kinyilvánításaival. Choe a továbbiakban azt fejt ki, hogy idegenekkel szemben a koreaiak hagyományosan képtelenek voltak szerényen viselkedni, és azoktól őszintén bocsánatot kérni. Ez a tényező egyike azoknak az okoknak, amiért a szócsaták és a „vérre menő” verekedések hagyományosan annyira mindennaposak voltak a koreai férfiak között. A férfiak gyakran kerültek olyan helyzetbe, ahol a konfliktusok, akármilyen enyhék

voltak is, nem oldódhattak meg engesztelő szavakkal, és nem volt más választásuk, mint az ökölharchoz folyamodni az arcuk megőrzéséért. (Az utóbbi időkben a koreaiaknak ez a hajlama a verekedésre nagymértékben csökkent, ahogy a társadalom nyitottabbá vált és az emberek szabadabban fejezhették ki magukat verbálisan.)

Abban a 35 éves időszakban, amíg Japán megszállva tartotta Koreát (1910-1945), lepecsételt dossziékat vezettek minden koreairól, akinek a személye bármi jelentőséggel bírt társadalmi, politikai vagy üzleti szempontból. Ezek a dossziék, amelyeket állandóan frissítve tartott a reguláris rendőrség, valamint a titkos ügynökök és helyi informátorok is, az illető koreaiak életének minden aspektusát lefedték, az általuk tett személyes megjegyzésektől kezdve a barátaik kilétéig. Ha ezek közül az emberek közül valaki elkövetett olyasmit, amiből a japánok szabálysértést konstruálhattak, minden alkalommal megkövetelték tőlük, hogy egy *simal so* (she-mahl soh) elnevezésű „bocsánatkérő levelet” írjanak a japán hatóságoknak, amelyben azt kérik, hogy nézzék el nekik, amit elkövettek és megígérik, hogy ez soha többé nem fog előfordulni.

Ha azután valaki közülük további kisebb szabálysértéseket követett el, akkor letartóztatták és a felhalmozódott bocsánatkérő leveleket használták fel annak bizonyítására, hogy az illető visszaeső másképpen gondolkodó vagy bűnöző, és ezekkel támasztották alá, hogy börtönbüntetésre ítélik őket. A Koreában ipari és kereskedelmi vállalkozásokat vezető japán menedzserek szintén felhasználták a dosszié-rendszert koreai alkalmazottaik attitűdjének és viselkedésének nyilvántartására, hogy ellenőrzés alatt tarthassák őket, és a feljegyzéseket bármikor felhasználhassák ellenük, amikor ez megfelelt a japánok céljainak.

A *simal so* szokását, amit a japánok intézményesítettek, a koreai hatóságok és a vállalatok vezetősége azután is tovább használta, hogy Korea visszanyerte függetlenségét. Ez ma már jóval kevésbé tolatkodóan folyik, mint annak idején a japán korszakban, de még ma is fontos eleme a koreai életnek.

A „bocsánatkérő levelek” megírása ugyanolyan jól működik külföldiek esetében is, mint a koreaiaknál, és azoknak a külföldieknek, akik valós vagy vélt szabálysértéseket követnek el, tanácsos felhasználniuk ezt a szentesített gyakorlatot arra irányuló törekvéseikben, hogy harmonikus kapcsolatot tartsanak fel koreai partnereikkel és a kormányzati szervekkel.

A *sagwa* szerepe a koreai társadalomban általában véve jelentősen csökkent, párhuzamosan az individualizmus térnyerésével és az ön-

bizalom növekedésével, ami a demokrácia bevezetésével összefüggésben indult fejlődésnek. Ám a bocsánatkérő attitűd és magatartás még mindig jellemző az alacsonyabb pozíciót betöltő koreaiakra, és a bocsánatkérés fontos szerepet játszik a zökkenőmentes kapcsolatok fenntartásában.

A Koreában még tapasztalatlan külföldiek igen gyakran félreértik az alacsonyabb rangú koreaiak ilyen bocsánatkérő magatartását, és arra utaló jelnek tekintik, hogy azok nem olyan erős akarátúak, tehetségesek vagy megbízhatóak, mint amilyenek a nyugatiak szeretnék látni őket. A koreaiak szokásszerű mentegetőzéseinek legtöbbször nincs semmi köze bármilyen sértéshez, amit elkövettek volna. Csupán hagyományos udvariasságuk egyik megnyilvánulási formája, amelybe beletartozik az alázatosság eleme is, amit az emberek a társadalom minden szintjén gyakorolnak.

Az alázat eleme a koreai udvariasságban a konfuciánus hatások egyik kétélű eredménye. A konfucianizmus egyrészt arra kondicionálta az embereket, hogy őszintén udvariasak legyenek, másrészt azonban arra is ránevelte őket, hogy az arrogancia bármilyen jelét feljebbvalóik részéről sértőnek tekintsék. A koreaiak általában arra voltak beprogramozva, hogy fogadják el mások társadalmilag fölébük rendelt pozícióját, mivel azok felsőbbiségét „a mennyek akarata” vagy a sors rendelte el – ám csak addig, amíg a fölérendelt pozíciót betöltő személyek nem engedték, hogy a rangjuk vagy a hatalmuk arrogánssá tegye őket. Az a társadalmi tényező, ami a magas és az alacsony státuszú koreaiak közötti kapcsolatokat harmóniában tartotta, éppen a szertartásos udvariasság és a bocsánatkérések formájában kifejezésre juttatott, látható szerénység volt.

Azok a nyugatiak, akik megértik a bocsánatkérés szerepét és tisztába jönnek a hatalmával Koreában, minden esetben sokkal jobban boldogulnak a koreaiakhoz fűződő magánjellegű és szakmai kapcsolataikban egyaránt.

Sajokuro / Yonjul (sah-johk-ur-roh / yohn-juul) – Személyesség és összeköttetések

Korea dinasztikus kormányzatai több mint kétezer éven át autoriter szelleműek voltak, és minden emberi kapcsolat a hierarchikus osztályrendszeren alapult. Ebben nem volt helye olyan fogalmaknak, mint a nyugati értelemben vett egyenlőség és igazságosság. A társadalom

olyan konfuciánus elvek menték szerveződött, melyeknek a célja a politikai stabilitás, a béke és a harmónia megteremtése és fenntartása volt, kiiktatva az individualizmust és a családi közösséget téve meg az elsőrendű társadalmi egységgé.

Végül ez a rendszer vált a koreai kultúra központi magjává, és olyan társadalmat hozott létre, amely fizikailag és érzelmileg egyaránt kirekesztő típusú családi csoportokra töredezett, és általában arra kényszerítette a családokat, hogy a külső világgal szemben nem egyénként, hanem csoportként lépjenek fel. Az egyes családok közötti, továbbá a családok és a gazdasági vállalkozások, valamint a családok és a hivatalok közötti kapcsolatokat ez a rendszer igen erősen korlátozta, mivel az ilyen kapcsolatok inkább érzelmi tényezőként és önkényes szabályokon alapultak, mintsem gyakorlati realitásokon.

Ennek eredményeként az egész társadalom a *sajokuro* (sah-johk-ur-roh), vagyis a „személyesség” alapjára épül – az emberek minden attitűdjébe és tevékenységébe beépítve valami személyes elemet, ami az illetők nemétől, osztályhelyzetétől, életkorától és pozíciójától függött. És mivel a személyes attitűdök és cselekvések értelemszerűen érzelmi töltésűek, a másokhoz fűződő harmonikus kapcsolatok létesítése és hatékony működtetése – a magánéletben csakúgy, mint a közéletben és az üzleti ügyekben – az érzelmek kiegyensúlyozásának rendkívül kényes folyamatává vált, függetlenül attól, hogy adott esetben milyen konfliktusok vagy ellentmondások adódhatnak elő.

E miatt a személyes alapokon álló és érzelmekre támaszkodó társadalmi, politikai és gazdasági berendezkedés miatt Koreában minden kapcsolattól, köztük az üzleti és szakmai kapcsolatoktól is azt várták, hogy inkább a személyes összeköttetéseken, mintsem a közös érdekeken, közös szükségleteken vagy kölcsönös előnyökön alapuljanak. Így a *yonjul* (yohn-juul) szóval jelölt „összeköttetések” váltak a kapcsolatok üzemanyagává és egyszersmind kenőanyagává Koreában. A családtagok, akiknek szükségük volt valamire, mindig a saját rokonsági csoportjukhoz fordultak először, és csak azután terjesztették vagy bővítették ki elvárásaikat külsőbb körökre is, társadalmi hálózatokat hozva létre azokkal a személyekkel, vállalatokkal vagy kormányzati hivatalokkal, melyeknek az együttműködésére vagy segítségére volt szükségük.

Ezek között az *in maek* (inn make) elnevezésű társadalmi hálózatok között a leghatékonyabbak pontosan meghatározott közös vonásokon alapultak, a vérségi kötelékektől kezdve az azonos faluban vagy városban született „földiek” összetartásán és a közös

munkahelyi közösségeken keresztül – már a modern időkben – az ugyanabba az iskolába járásig és ugyanazon tanároktól tanulás közös élményéig. Az *in maek* kifejezés szó szerint valami olyasmit jelent, mint „emberi szívdobogás”, és jelzi ezeknek a személyes hálózatoknak a fontosságát. A személyesség és az összeköttetések alkotják még ma is a legszívesebben választott közös alapot gyakorlatilag minden magánjellegű vagy közéleti interakcióhoz Koreában. Amikor az embereket kényszerítik arra, hogy olyan személyekkel lépjenek kapcsolatba, akikkel nincsenek megfelelő közös alapjaik, minden esetben nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a kapcsolatot személyes alapra helyezték, amilyen gyorsan csak lehet. Ez a tudatalatti szükséglet is egyike azoknak a tényezőknek, amelyeket a koreai üzletemberekkel és tisztségviselőkkel kapcsolatba kerülő külföldieknek tudniuk kell kezelni, méghozzá lehetőleg gyorsan és hatékonyan, hogy jó kapcsolatokat tudjanak teremteni és fenntartani velük.

Koreai munkatársaim elmagyarázták, hogy olykor valamilyen okból lehetetlen számukra őszinte, személyes kapcsolatot létesíteni valamely ügyfelükkel, beszállítójukkal vagy egy-egy kormányzati tisztviselővel, akikkel dolguk van, és a beszédmódjukkal és általában egész viselkedésükkel érzékeltetve színlelniük kell, hogy a kapcsolat mégis személyes. Ez korántsem jelenti azt, hogy a másik felet közvetlen módon kezelnék. A megfelelő társadalmi protokollt ilyen helyzetekben még gondosabban kell követni. Ez tehát valójában annyit jelent, hogy a másik fél irányában úgy kell viselkedniük, mintha a kapcsolatuk kifejezetten személyes jellegű, érzelmdús és nagyon fontos lenne – nem pedig csupán valami közömbös üzleti ügy.

A *sajokuro* szindróma egy másik vonása a koreai kultúrában, ami gyakran kihat a nyugatiakra is, abban áll, hogy megakadályozta a *kukpiui* (kook-pee-wee), vagyis a „bizalmasság” fogalmának kifejlődését. Miközben Korea hagyományos társadalmi rendszere kifejezetten a személyes kapcsolatokon alapult, mégsem foglalta magában azt a gondolatot, hogy a „személyes dolgok” bizalmasak vagy szigorúan magánjellegűek lennének, mivel gyakorlatilag minden ügy inkább az egész családot, klánt vagy közösséget érintette, mint csak az illető személyt. Ez a történelmi kondicionálás még mindig jelentős részét adja a koreaiak karakterének. A személyes ügyeket, pénzügyi dolgokat és hasonlókat a legtöbb ember nem tekinti bizalmas természetűnek, és jóval nyíltabban beszél ezekről, mint ahogyan a nyugati társadalmakban szokásos. Ugyanez a helyzet áll elő általában minden üzleti

kérdés tekintetében is, ami szükségessé teszi az új dolgozók alapos tájékoztatását annak fontosságáról, hogy bizonyos dolgokról nem szabad kívülállókkal beszélniük.

Tapasztalt Korea-járó külföldiek rámutatnak, hogy a *kukpiui* fontosságának ilyen „laza” felfogása egyike azoknak az okoknak, amelyek miatt a külföldi menedzsereknek különösen fontos személyesen kiválasztani és minősíteni az alkalmazni kívánt *piso*-jukat (pee-soh), „magántitkárukat”, különösen akkor, ha közös vállalkozási vagy más együttműködő partnerkapcsolatban állnak. A legtapasztaltabbak megfigyelték, hogy bár a koreaiak általában lojálisabbak az egyes *posu* (poh-sue), vagyis „főnökök”, mint a vállalat egésze iránt, ez nem feltétlenül igaz a közös vállalatok esetében. Azok a személyi titkárok, akiket a koreai fél szerződött/ valamely közös vállalkozásban a külföldi vezetők számára, hajlamosak a lojalitásukat inkább a koreai oldalnak szentelni, s ez a helyzet a külföldi menedzser számára kényelmetlen és veszélyes is lehet.

A személyesség igénye Koreában gyakran összekapcsolódik a nacionalizmussal, melynek eredményeként a koreaiak tipikusan összetartó csoportként lépnek fel bizonyos népszerű közügyekben. Sokkal könnyebb valamilyen országos *poikotu*-t (poy-kot-tuu), vagyis „bojkottot” szervezni bizonyos külföldi termékek Koreában való behozatala ellen, mint a legtöbb más országban, mivel a koreaiak személyesebb módon fogják fel a dolgokat, és arra vannak nevelve, hogy együtt cselekedjenek.

Az egyik legfontosabb személyes töltésű kulcsmondat a koreai nyelvben a *Jal butak hamnida...* (Jahl buu-tock hahm-nee-dah), ami olyasmit jelent, mint a „kérlek, tedd meg nekem, hogy...”. Ezt az intézményesített szertartásos frázist igen gyakran használják az emberek, amikor másokhoz fordulnak, mert valamit kérni akarnak tőlük, hogy gondoskodjanak valamiről, ami nem tartozik a mindennapos dolgok közé.

A kifejezés használatos formális és informális szituációkban is, általában az azonos társadalmi szinten állók között, valamint ha alárendeltek feljebbvalóikhoz fordulnak. Magában foglalja a megálázkodás elemét és mintegy felemeli a másik felet. A kifejezés használata minden kérést nagyon személyes ízűvé tesz, s ezáltal a másik fél legmélyebben beágyazódott kulturális késztetéseihez folyamodik.

A külföldi üzletemberek és mások Koreában javíthatják a koreai barátaiktól és partnereiktől feléjük irányuló válaszokat a *Jal butak*

hamnida hozzáértő használatával, mindig szem előtt tartva azonban, hogy nem szabad eltúlozni, és álcasnyabb beosztású dolgozók irányában csak olyan speciális alkalmakkor célszerű használni, hogy olyasmit kérnek tőlük, ami teljesen kívül esik a normális kötelességeik körén.

Egy másik kulcskifejezés, amely szorosan összefügg a *Jal butak hamnida*-val, az *Oryo u sbiji-man* (Oh-ree-yo uu she-jee-mahn), melynek jelentése körülbelül így adható vissza: „Tudom, hogy nehezet kérek, de kérem, tegyen meg mindent, ami módjában áll”. Ez a kifejezés szintén személyes alapokra helyezi az adott kérést, s ezáltal a megkért vagy megszólított személy büszkeségét és az „arcát” veszi célba, hogy az vállalja a feladatot.

San [sahn] – Korea szent hegyei

A hagyományos koreai kozmoszban minden *san* (sahn), vagyis „hegy” szent hely volt, mivel mindegyiknek megvolt a maga *san shin*-je (sahn sheen), vagyis „hegyi szelleme” – ez a vélekedés abból a sámánista hiedelemből ered, hogy minden magasabban fekvő helyen szellemek lakoznak. Koreában a negyedik és a hetedik század között elterjedt buddhizmus is nagy tisztelettel fordult a hegyek felé, ugyanebből az okból, és azt tanította, hogy a hegyek szépsége és nyugalma elősegíti az elmélyült spirituális kontemplációt. E felfogás eredményeként a hegyek hagyományosan igen fontos szerepet játszottak Korea történetében, és minél magasabb és minél látványosabb volt valamelyik hegy, annál fontosabbá vált ez a szerep.

A koreai történelem során a sámánok és a közönséges emberek egyaránt rendszeresen elzarándokoltak azokba a hegyekbe, amelyeket a nagyobb hatalmú istenek otthonának tartottak, hogy tanácskozzanak a szellemekkel és elnyerjék a támogatásukat. A legrégebbi idők óta kezdve a buddhista papok szintén igyekeztek a kivételesen festői helyeket kiválasztani a hegyekben a templomok építéséhez, hogy életüket ott tölthessék kontemplációval és tanulással.

A sámánok és követők számára a legfontosabb hegy az Észak-Koreában fekvő Pektu-hegy volt. 2744 méteres magasságával ez a legmagasabban fekvő hely Koreában. A Pektu-hegység, amely a Koreát Kínától elválasztó határ mentén húzódik, különösen szent a koreaiak számára már a legrégebbi idők óta, mivel a teremtmismítoszuk szerint ez volt az

a hely, ahol a koreai faj létrejött az i.e.2333. évben.³⁶ A mítosz szerint a mennyek ura leküldte a Földre a fiát, Hvanungot, aki itt találkozott egy medvével és egy tigrissel. Hvanung esélyt adott mindkettőnek, hogy emberré válhasson, ha hosszú ideig egy barlangban marad és csupán fokhagymát eszik. A tigris elbukott a vizsgán, de a medve sikerrel járt, és gyönyörű nővé változott. Hvanung szeretkezett vele és született egy fiuk, Tangun – ő lett a koreai nép ősapja és első királya.

A japáni Fuji-hegyhez hasonlóan a Pektu-hegy is egy kialudt vulkáni kúp, amely már sok igen messziről is jól látható, és télen hó borítja. Közelről még látványosabbá teszi egy krátertő a csúcsán, amely 380 méter mély, és a kerülete 14 kilométer.

Korea 1948-ban történt felosztása két különálló politikai entitásra, amelyeket katonákkal őrzött, áthatolhatatlan akadály választ el a 38. északi szélességi kör mentén, azt jelentette, hogy a dél-koreaiak többé nem zarándokolhattak el a Pektu-hegyre. Ez végül ahhoz vezetett, hogy a Szöultól keletre eső Kangvon tartományban fekvő és a Keleti-tengerre (más néven Japán-tengerre) néző Thebek-hegyet tekintik a nemzetalapító Tangun másik otthonának. Egy harmadik „alternatív” helyszín a Tangun születésének megünneplésére szolgáló sámánista szertartásokhoz a Szöultól nyugatra fekvő part menti Kanghva-szigeten emelkedő Mani-hegy.

A koreai sámánista rítusok más, hagyományosan szintén szent hegyei közé tartozik a Kumgang és a Myohyang-hegy Észak-Koreában, valamint a Chiri, Moak, Mudung, Invang és a Pukan-hegy Szöultól északra.

A szintén vulkáni eredetű Halla-hegy, amely a Csedzsü-sziget (Korea legnagyobb szigete, és egyúttal Dél-Korea kilenc tartományának egyike) területének legnagyobb részét elfoglalja, szintén büszkélkedhet egy krátertővel a csúcsán, és néha az ország déli részének Pektu-hegyeként utalnak rá. A szubtrópusi éghajlatú Csedzsü-sziget körülbelül 85 kilométerre fekszik a Koreai-félsziget déli végétől, és századokon keresztül lényegében elkülönült a koreai élet fő sodrájától. Viszonylagos elszigeteltségének köszönhetően az itteni sámánista hagyományok érintetlenül fennmaradtak egészen a modern időkig.³⁷

³⁶ Az észak-koreai kormányzat – ügyes fogást alkalmazva Kim Ir Szen, Korea első elnöke tekintélyének növelésére – átíratta a történelemkönyveket, azzal a betoldással, hogy Kim a második világháború alatt titkos gerilla-főhadiszállást létesített a Pektu-hegyen, és ebből a táborból kiindulva vereget mért a japán hadsereg, amely megszállva tartotta akkor Koreát. Az új történelemkönyvek azt állítják továbbá, hogy Kim Dzsongil, aki apja, Kim Ir Szen utódaként 1994-ben Észak-Korea elnöke lett, a Pektu-hegyen született, és születésekor fehér lovakat láttak repülni a közelben. Korábbi források az oroszországi Habarovszk városát jelölik meg Kim Dzsongil születési helyként.

³⁷ A Csedzsü-sziget bennszülött népességének megvan a maga külön eredetmítosza is, amely hasonló az amerikai Arizona államban élő hopi indiánokéhoz. A hopik és a csedzsü-szigetiek egyaránt úgy tudják, hogy ők a Föld belsejéből származnak, ahonnan egy kürtön keresztül érkeztek meg erre a világra.

(Az 1980-as évek közepén Csedzsú már semmi esetre sem volt elszigeteltnek nevezhető. Kedvenc nyaralóhelyévé vált nemcsak a koreaiaknak, hanem a japánoknak is, világszínvonalú szállodákkal és nemzetközi étlapot kínáló, kiváló vendéglőkkel. A szigeten ma golfpályák és egyéb szórakozási és sportlehetőségek is várják a turistákat. Egyesek szerint a sziget egyfajta Hongkonggá fejlődik, és ideális kiinduló helyet jelent azok számára, akik el akarnak látogatni Korea fő szárazföldi területeire és Kínába is, ami csupán egy rövid hajóútnyi távolságra van innen.)

Koreában a múltban minden falunak megvolt a maga speciális hegye, ahol megtalálható volt a hegy szellemének lakóhelyeül szolgáló szentély is. Egyes falvak a mai Koreában is folytatják a hagyományos sámánista gyakorlatokat, és minden évben a koreaiak százezrei tesznek zarándokutat a városokból és a vidéki területekről is a hegyekbe, hogy megszerezzék az istenek jóindulatát. A fiatal koreaiak közül egyre többen azonban a félsziget festői hegyvidékeit inkább hegymászási és síelési úti célokként értékelik, mintsem vallási szent helyekként.

Sashil (sah-sheel) – Felejtsük el a tényeket!

A koreaiak és a nyugatiak közötti találkozások néha valóságos kulturális sokkot jelentenek a nyugatiak számára, ami lehet enyhe, de akár bénító hatású is. Ennek az egyik oka az, hogy a koreaiak az emberekre orientáltak, a nyugatiak pedig elsősorban a tényekre orientáltak „beprogramozva”. Az emberi értékek és a tények azonban gyakran úgy viszonyulnak egymáshoz, mint az olaj és a víz. Nem keverednek, különösen akkor, ha az emberi értékek egy olyan társadalomban születtek, ahol az olyan fogalmak, mint az egyenlőség, a tisztesség, az egyenes beszéd, a csorbítatlan ragaszkodás az igazsághoz és a racionális gondolkodás hagyományosan erkölcstelennek vagy ismeretlennek (vagy mindkettőnek) számítottak – ez a leírás pontosan ráillik a múltbeli Koreára.

A mai koreaiak természetesen képesek a racionális gondolkodásra és az igen pragmatikus viselkedésre is, ha előnyös számukra, hogy ezt válasszák, de személyes magatartásukat közvetlen személyes kapcsolataikban még mindig jórészt az érzések elsőbbségére alapozzák, a *sashil*-l (sah-sheel), vagyis a „tényekkel” szemben. Legtöbbször a *chonsbik* (chohng-sheek), vagyis a „formalitás” vagy „formális eljárás” is fontosabb minden másnál.

A nyugati üzletemberek – különösen az amerikaiak – szinte kivétel nélkül hangsúlyoznak két dolgot, amikor bármilyen párbeszédbe bocsátkoznak koreaiakkal: a tényeket és a korrektséget. A koreaiak azonban általában zavarónak tartják ezt a megközelítést, ami elég gyakran – attól függően, hogy a másik fél mennyire agresszív – el is riasztja őket a párbeszéd folytatásától, mivel úgy vélik, hogy a megfelelő és egyben a legjobb eljárás az, ha az emberi tényezőket helyezik az első helyre, és a „tényeket” csak fokozatosan veszik számba, ahogy a körülmények indokolják.

A dolgokat csak még bonyolultabbá teszi, hogy a tisztesség hagyományos koreai felfogása gyakran jelentősen eltér a nyugati felfogástól. Míg a tisztességes eljárás nyugati kontextusban a kölcsönös egyenlőségen alapul, a koreai tisztességfogalom az egocentrizmusra hajlik, és a hierarchia nézőpontjából értelmezendő.

Ebben a kontextusban az emberek közötti alá- és fölérendeltségi viszonyok határozzák meg, hogy mi számít tisztességesnek, és mivel egyesek mindig „egyenlőbbek” másoknál, a tisztesség meghatározása önkényes lehet, a szóban forgó személyek társadalmi státuszától függően. Amikor idegenek – és külföldiek – a szereplők, a tisztesség kritériuma személyesebbé válik, és még jobban ki van téve az egyéni értelmezésnek. A várható személyes előnyök válnak minden mászt felülíró tényezővé, nem pedig az a kötelezettség, hogy objektív értelemben is tisztességesen kell eljárni.

A külföldi vállalatokat is magában foglaló üzleti szituációkban általában felmerül még egy további tényező is: az a mélyen meggyökerezett vélekedés, hogy az üzletben Koreának előnyben kell részesülnie. E jól beágyazódott attitűd egyik gyakori indoklását az a nacionalista felfogás adja, hogy Korea kicsi ország, korlátozott természeti erőforrásokkal rendelkezik, és a múltban mindig is kívülállóként élt, s éppen ezért a koreai vállalatoknak nem egyenlő félként kellene versengeniük a külföldi vállalatokkal, vagy a nagyobb és gazdagabb külföldi országokkal.

A külföldi üzletemberek általában úgy tudják megkerülni azt a szokást, hogy a személyes tényezőket a *sashil* elébe helyezik, hogy valamely projektjavaslat előterjesztését a dolog személyes, emberi oldalával kezdik, és csak azután térnek rá a tényszerű adatokra, nem pedig fordítva. Azon kívül, hogy ily módon nem váltja ki a koreaiak ellenkezését a kemény tényekkel szemben mindjárt az elején, ez a megközelítés világosan jelzi, hogy a külföldi oldal érzékenyen figyelembe veszi a koreai szokásokat, és olyan vállalati kultúrát kíván teremteni, ami beilleszkedik a koreai környezetbe.

Ugyanakkor alapvetően fontos, hogy a külföldi vállalatok ne hajoljanak meg annyira a koreai széljárás előtt, hogy folyamatosan kibillenthetők legyenek az egyensúlyukból. A megfelelő egyensúly megtalálása a tények és a helyi viszonyokkal megőrzendő harmónia között jelentős kulturális ismereteket igényel, amit általában úgy lehet a legjobban elérni rövid idő alatt, hogy a külföldiek olyan kétnyelvű és multikulturális közegben jártas koreaiak segítségét veszik igénybe, akiknek már jelentős tapasztalataik vannak hasonló kulturális szakadékok sikeres áthidalásában. A régóta Koreában élő külföldiek szerint három-négy évnél intenzív kultúraközi „megmártózásra” van szükség ahhoz, hogy egy külföldi eleget megtanuljon a nyelvből és a kultúrából ahhoz, hogy maga is jól tudja olvasni a viselkedési jelzéseket, és azokra hatékonyan tudjon reagálni.

Sayang (sah-yahng) – Legyünk szerények!

A múltbeli Koreában a dicsekvés bármilyen formája – bármivel, de különösen az ember saját intelligenciájával és képességeivel – a hagyományos erkölcs súlyos megsértését jelentette. A kérkedést egyenlőnek tekintették az arroganciával, és az emberi kapcsolatok konfuciánus felfogása szerint hivatalosan is tilos volt. A koreaiakat gyermekkoruktól kezdve arra nevelték, hogy teljes megvetéssel illessék azokat, akik dicsekednek a tudásukkal vagy a teljesítményükkel, és felnézzenek azokra, akik a másik fél érzéseire való tekintettel inkább elrejtik az intelligenciájukat és tehetségüket. Minél alacsonyabb társadalmi osztályba tartozó emberekről van szó, annál inkább tilos bármilyenfajta fölény hangoztatása.

Ez a kényszerű *sayang* (sah-yahng), vagyis „szerénység” igen sokat tett már a harmónia megőrzéséért a koreai társadalomban. Hozzájárult azonban a tudatlanság és a középszerűség fenntartásához is az emberek túlnyomó többségét alkotó osztályok körében, és általában megakadályozta a velük született vagy szerzett képességekkel rendelkező embereket abban, hogy tudásukat és készségeiket demonstrálni tudják, s ezáltal előmozdítsák a technikai és társadalmi fejlődést. Az igazán bölcs és tehetséges emberek egyik legnagyobbra értékelt vonása a művelt uralkodó osztályban is a szerény viselkedés volt, minden tekintetben.

Ugyanakkor az emberek büszkesége és arroganciája hajlamos volt egyenes arányban növekedni az általuk betöltött pozícióból fa-

kadó politikai hatalommal, a szerénységet már inkább személyes és tetszőlegesen vállalt tényezővé téve, mintsem egyetemlegesen jellemző kulturális vonássá. Ebben a társadalmi és politikai környezetben az alárendeltek hajlamossá váltak alázatos modort felőlni a feljebbvalókkal való kapcsolataikban, a feljebbvalók pedig hajlottak a büszkeségre módot adó kiváltságaikat és előjogaikat gyakorolni az alárendeltjeikhez fűződő kapcsolataikban. Más szóval a szerénység, mint minden más viselkedési vonás is a hagyományos koreai karakterben, a körülményekhez igazodott, és elsősorban az érintett személyek között fennálló hierarchikus kapcsolatokon alapult.

A *sayang* ma is igen fontos szerepet játszik a koreai életben. A modern etikett megkívánja, hogy az emberek ne fitogtassák szóban a képességeiket és az eredményeiket, de nem zárja ki, hogy demonstrálják, mit tudnak és mit képesek megtenni. A bizalom azt illetően, hogy a koreaiak demonstrálni is tudják a képességeiket, gyakorlatilag korlátlan. Mindaddig, amíg ez a „megtehetjük” attitűd nem egy személy, hanem egy csoport részéről nyilvánul meg, nemcsak kulturálisan elfogadható, hanem el is várják, és csodálattal fogadják.

A *sayang*-szindróma egyik leggyakoribb megjelenése valószínűleg akkor érhető tetten, amikor az embernek felszolgálják a teát vagy egy étkezés fogásait. Általános szokás várni addig, amíg a felszólítás az ivásra vagy evésre már legalább háromszor elhangzott, mielőtt ténylegesen hozzákezdenénk. Ebben a kontextusban a kifejezés valójában arra utal, hogy olyasmit kell tenni, ami az ember akaratával szemben áll (megtagadni az ivást vagy az evést, amikor valaki szomjas vagy éhes), de ez a viselkedés is integráns részét alkotja a koreai etikettnak.

A szerény fellépés fenntartásának fontossága Koreában éles ellentétben áll az agresszív önbizalom, a büszkeség és az önfényezés szerepével, ami jellemző az amerikaiakra és más nyugatiakra, és gyakran lényeges félreértések és súrlódások forrása lehet koreaiak és nyugatiak között. Azok a nyugatiak, akik nem beszélnek koreaiul, és még kevés vagy semmi tapasztalatot nem szereztek a koreai kultúráról, gyakran rosszul ítélik meg a koreaiak intelligenciáját és képességeit – nemcsak azért, mert a koreaiak szerényen csökkenteni igyekeznek saját képességeiket, hanem azért is, mert a nyugatiak nem képesek azok reális megítélésére.

Ugyanakkor a koreaiak valószínűleg úgy fogják fel sok nyugati agresszív, önmagát előtérbe helyező viselkedését, mint az arrogancia és a mások érzései iránti érzéketlenség jelét, tovább súlyosbítva a kultúraközi kommunikáció és együttműködés problémáit. A koreaiak speciális nehézségekkel küzdenek az olyanfajta kurta, szűkszavú és agresszív

viselkedés elfogadása és kezelése terén, ami gyakran megfigyelhető egyes nyugatiaknál. Amikor efféle viselkedéssel találkoznak, akár finomabb, akár nyíltabb formákban, a reagálásuk erre természetesen negatív lesz, ami megint csak tovább nehezíti a helyzetet.

Ennek a sajátos kulturális konfliktusból eredő problémának nincs könnyű és gyors megoldása. Természetszerűleg a probléma megoldására tett minden kísérletnek előfeltétele, hogy mindkét fél tudatában legyen a sűrűlódás mélyebben fekvő okainak, és lépéseket tegyen a saját viselkedésének módosítására valami elfogadható kompromisszum elérése érdekében, és ki kell fejleszteniük a toleranciát önmagukban az olyan dolgok iránt, amelyeket nem tudnak könnyen vagy gyorsan megváltoztatni.

A Koreában üzleti tevékenység megindítását fontolgató nyugatiak számára természetesen az lehet az ideális megoldás, ha intenzív tanfolyamon vesznek részt a koreai nyelv és kultúra elsajátítására, majd kifejlesztenek magukban egy olyan szemléletet, ami lehetővé teszi számukra, hogy őszinte érdeklődéssel forduljanak minden koreai felé, tekintet nélkül azok státuszára – ezáltal több tiszteletet és együttműködést érhetnek el részükről, mint hogyha megpróbálnák utánozni a koreaiak viselkedését.

Segyehwa [say-gay-hwah] – Globalizáció koreai módra

Korea történelme már az ókori idők óta bensőséges kapcsolatban állt Japánéval. Ez a kapcsolat körülbelül a negyedik századtól egészen a tizenhetedik század első évtizedéig egyoldalú volt: a kulturális és technológiai hatások Korea felől érkeztek el Japánba. Az 1630-as években mindkét nemzet gyakorlatilag kiiktatta magát a világból. A japánok csupán három keskeny ablakot hagytak nyitva a külvilághoz fűződő korlátozott kapcsolatok számára – ideértve a holland kereskedők egy kis csoportját, akiket elszigetelten tartottak a Nagaszaki-öböl egy ember alkotta szigetén, és évente csupán egyetlen hajó érkezését engedélyezték hozzájuk, továbbá szabályos időközönként beengedtek kínai és koreai kereskedőhajókat is, amelyeket a sógúnátus gondosan ellenőrzött.

Koreának a külvilág felé nyíló egyedüli kapui sem voltak többek keskeny réseknél, ideértve az adó fejében évente Pekingbe irányított terményeket szállító küldöttségeket, továbbá a Japánnal fenntartott korlátozott kapcsolatokat Cusima szigetén keresztül, amely félúton

fekszik a koreai Puszan városa és Japán délnyugati partjai között. Mindkét ország „remete királyság” maradt egészen a tizenkilencedik századig.

Japán földrajzi elhelyezkedése a Csendes-óceán északi részén, ahol a japánok a tizennyolcadik századi korai amerikai bálnavadászok, orosz felfedezők és európai kereskedők számára óhatatlanul ismertté váltak, ahhoz vezetett, hogy Japán nyitotta meg először kikötőit újból a külső világ előtt. Ahogy egyre több és több hajó érkezett Oroszországból, az Egyesült Államokból, és Európa gyarmatosító nagyhatalmainak hajói is elkezdtek megjelenni a japán vizeken és tájfunok következtében időnként hajótörést szenvedve partra is sodródtak, ezek az országok egymással versengve próbálták rákényszeríteni Japánt, hogy vessen véget elszigetelődesi politikájának.

Ebben a versengésben a hadihajó-diplomácia eszközeinek alkalmazásával az Egyesült Államok győzött, és az 1850-es években az első külföldi országgént létesített diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat Japánnal azóta, hogy az 1637-ben bezárta kapuit. Japán sógúnátusi kormányzati rendszere nem élhette túl ezeket a találkozásokat a Nyugattal, és 1867-ben a kormányzás egy olyan fiatal radikálisokból álló csoport kezébe került, akik eltökélték magukat, hogy országukat nyugati típusú gazdasági és katonai hatalommá alakítják át.

Kevesebb mint 15 évvel később a gyorsan iparosodó Japán már katonai erőt használt fel Korea elszigeteltségének megszüntetésére, és ez végül magával vonta a koreai kormányzat összeomlását. Ahelyett azonban, hogy lehetővé tették volna a progresszív erők számára egy új típusú kormányzás bevezetését Koreában, a japánok elfoglalták, megszállták és 1910-ben annektálták az országot.

Noha 1910-től az 1945. évig (amikor Korea visszanyerte szuverenitását, miután Japán a második világháborúban vereséget szenvedett) Japán játszott vezető szerepet Korea iparosításában, ez az iparosodás csak egyfajta függelékeként ment végbe a Japán saját gazdaságában végrehajtott korszerűsítésnek. Így 1945-ben, amikor Japánt legyőzték és Korea visszanyerte függetlenségét, a koreai üzleti közösség még mindig körülbelül 65 évvel Japán mögött kullogott a menedzsment terén szerzett tapasztalatok tekintetében.

A helyzetet Koreában tovább súlyosbította az ország felosztása 1945-ben Észak- és Dél-Koreára, majd 1950-től 53-ig a koreai háború is, ami tovább pusztította az ország ipari infrastruktúráját, és több százezer főnyi embervesztéssel járt az ország legjobban képzett és legtapasztaltabb embereinek köréből.

Csak az 1950-es évek közepén vált lehetővé Korea számára, hogy energiáit az ország újraépítésére fordítsa, amihez még ezután is csak egy olyan ipari bázis szolgáltathatta az alapot, amely jóval kisebb volt Japánénál. Csupán néhány száz koreai menedzsernek voltak bizonyos tapasztalatai nagyszabású üzleti tranzakciók lebonyolításában, és gyakorlatilag még ezek közül sem volt senkinek semmiféle nemzetközi tapasztalata.

Amit Korea ezután véghezvitt, történelmi fordulatot jelentett a Japánhoz fűződő hagyományos kapcsolataiban is. Japán követendő szereppelletté vált Korea számára, és ez olyan gyorsasággal és hatékonysággal ment végbe, ami megdöbbentette a világot. Egyesek szerint a Korea által megvalósított gazdasági „csoda” ténylegesen még inkább csodaszámba ment, mint Japán saját gyors felemelkedése a gazdasági kiválóság szintjére, mivel Korea sokkal kevesebb eszközzel rendelkezett ehhez, és jóval mélyebbről kellett indulnia.

Korea folytatta Japán utánzását a gazdaságpolitikában és néhány más területen is, ahol gyakorlatilag sikerült kiküszöbölni a vállalatvezetési és technológiai szinten fennállt különbségeket a két ország között. Ténylegesen sok külföldi üzletember azt állítja Koreában, hogy a koreaiak jobb menedzserek, mint a japánok, mert érdeklődőbbek, nyitottabb szemléletűek és rugalmasabbak, valamint gyakorlatiasabb szemlélettel fordulnak a kutatásokhoz.

Könnyen meglehet, hogy az utolsó leckék, amelyeket a koreaiak kapnak a japán tapasztalatoktól, a koreai gazdaság globalizálódásának folyamatát és sebességét fogják érinteni. Az 1980-as években Japán egyes szélesebb látókörű ipari és politikai vezetői elkezdtek emlegetni a *kyosei* (k'yoh-say-ee) kifejezést, melynek szó szerinti jelentése „szimbiózis” vagy „harmonikus együttélés”, a japán gazdaságnak a globális gazdaságba való integrálódására utalva. Tekintettel azonban arra a tényre, hogy a japán üzletemberek és bürokrata túlnyomó többsége hevesen tiltakozott az elgondolás ellen abban a hitben, hogy az pusztító hatással lenne az országra nézve, a japán gazdaság deregulációját és globalizálását sürgetők azt a tipikus megoldást választották, hogy a *kyosei* elérését kis lépésekre osztva tűzték ki célul, több évtizedes korszakra előre tekintve.

Az 1990-es évek elejétől kezdve a koreai üzleti és politikai vezetők a *seggyehwa* (say-gay-hwah) kifejezést kezdték használni a gazdasági rendszerre és a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokra vonatkozó beszédekben és kommentárjaikban. A *seggyehwa* annyit jelent, mint „nagyvilágiasítás”, vagyis „globalizáció”, és az üzleti tevékenység szellemére és struktúrájára egyaránt utal. Ezek a koreai vezetők azon-

ban – hasonlóan japán partnereikhez – miközben nyilvánosan kezdtek barátkozni a *seggyehwa* gondolatával, a gyakorlatban továbbra is úgy folytatták a dolgokat, ahogyan mindig is tették, a miatt a mélyen gyökerező félelem miatt, amit a saját hazai piacukon éreztek a külföldi versenytársakkal szemben.

Korea nagy multinacionális vállalatának csúcsvezetői jól tudták, hogy a koreai gazdaság globalizálódása elkerülhetetlen lesz a jövőben, ha továbbra is jelen akarnak lenni a külföldi piacokon. Ezeknek az újonnan áttért globalistáknak az első számú célja azonban az volt, hogy elhallgattassák a külföldi üzletemberek és kormányzatok növekvő kritikáját a koreai piac zárt természetére nézve és a koreai gyártóknak a külföldi piacokra való behatolásait illetően.

A *seggyehwa* hamarosan mindenre alkalmazható jelszóvá vált azoknál a vállalatoknál, amelyek jó benyomást akartak tenni a külföldi bírálókra, és azt a célt szolgálta, hogy a bürokratakat és az üzletemberek egyaránt meggyőzzék a koreai gazdaság globalizálásának előnyeiről. Sok idősebb koreai számára, akik még a múlt emlékeit dédelgették és úgy vélték, hogy a koreaiak többsége nem fogja elfogadni a globalizációt, nagy meglepetést okozott, hogy a koreaiak fiatalabb generációi gyakorlatilag tömegesen a híveivé szegődtek ennek az alapvető kulturális változásnak.

E figyelemreméltó váltás a koreaiak perspektívájában és céljaiban nagyrészt azoknak az országos, regionális és helyi programoknak volt köszönhető, amelyeket a diákok intenzív angol nyelvi képzése terén indítottak – ezek a programok rendkívül sikeresek voltak és oda vezettek, hogy igen sokan tanultak meg gyakorlatilag folyékonyan angolul beszélni.

Korea minden nemzetközi vállalatánál nagyszámú kétnyelvű dolgozót lehet találni, és az új dolgozók felvételénél sok vállalat megköveteli az angol nyelvtudást. Egyesek megkínájk, hogy nemzetközi részlegeiknél a mindennapi ügymenet nyelve is az angol legyen.

E sorok írása idején a dél-koreai diákok a matematikai és természettudományi tárgyakban világviszonylatú összehasonlításban az első vagy a második helyen állnak – figyelemreméltó módon tanúskodva arról, hogy a koreai szülők milyen nagy fontosságot tulajdonítanak gyermekeik oktatásának.

Seon [say-own] – Feleség- és férjvadászat

Az ázsiaiak hagyományos attitűdjének és viselkedésének jelentős részét a nyugatiak általában unpraktikusnak és irracionálisnak tekintik. A formások kedvelése, a szertartásos modor és az a szokás, hogy homályos beszédfordulatokat használnak, amelyek régóta ismert jellemző vonásai az ázsiai kultúráknak, gyakran arra késztetik a nyugatiakat, hogy lekicsinyeljék az ázsiaiakat és önmagukat felsőbbrendűnek állítsák be. Az „elrendezett házasságok” ázsiai hagyományai és általánosan elterjedt gyakorlata a „szerelmi házasságok” helyett szintén olyan szokás, amit a nyugatiak hajlamosak elutasítani.

Az ázsiaiak nézőpontjából azonban az elrendezett és a szerelmi házasságok tárgyilagos összehasonlítása világosan feltárja, hogy az elrendezett házasságnak több értelme van, mint a szerelmi zálogként kötött „csomóknak”. Az úgynevezett szerelmi házasságok elsősorban érzelmi és szexuális igényeken alapulnak, amelyek – mint közismert – „vakok”. A családi háttér, az iskolák, a fizikai és mentális egészség és a genetikai örökség ilyenkor csekély fontosságú vagy semmilyen szerepet sem játszik.

Másrészt az elrendezett házasságokban az érett felnőttek, akik a háztartások, illetve fiaik és lányaik hosszú távú érdekeit veszik számba elsőként, hosszú listáját képesek felállítani azoknak az objektív kritériumoknak, amelyek alapján összehozhatják a leendő házastársakat. Koreában a potenciális menyasszonyok és vőlegények találkozása egy formális esemény, ami a *seon* (say-own) néven ismert. A két fiatal „segédei” –hivatásos közvetítők, közeli rokonok, munkáltatók és szülők – külön-külön elkísérik a fiatalokat valamilyen nyilvános találkozóhelyre, rendszerint egy étterembe, ahol bemutatják őket és szemügyre vehetik egymást. Ha mindkét fél túljut ezen az első akadályon, akkor megszerveznek egy második találkozást, rendszerint csupán a két fiatal részvételével. Egy sikeres második találkozó rendszerint elvezet a kölcsönös házassági szándék kinyilvánításához.

Annak dacára, hogy a szerelmi házasságok népszerűsége fokozódik Koreában, a hagyományos *seon* továbbra is fontos társadalmi szokás marad, amely valószínűleg nem fog eltűnni a belátható jövőben. A koreai hagyományőrzők hangsúlyozzák, hogy ez sokkal racionálisabb és gyakorlatiasabb eljárás, mint a nyugatiak „vaktában” alkalmazott módszere.

Egy új „udvarlási kulcsszó”, amely a nyolcvanas években vált divattá a főiskolai és egyetemi hallgatók körében, hasonló értelmű a „randevúzáshoz”. Ez az új kifejezés nem más, mint az angol *meeting* szó, amely beépült a koreai nyelvbe és a még házasulatlan nők és férfiak közötti randevúra utal, akik romantikus érzelmeket táplálnak egymás iránt. Használják továbbá fiúk és lányok – rendszerint diákok – kisebb csoportjaira is, akik rendszeresen találkoznak bizonyos helyeken, az ellenkező neműek társaságát keresve azzal a céllal, hogy az olyan párok, akik vonzódnak egymáshoz, kezdjenek el ezután randevúzni. Noha a *meeting* szó „koreaisított” változata még ma is leginkább a diákok körében használatos, fokozatosan terjed a felsőoktatási intézmények körén kívül is.

Shi (she) –

A poétikus kultúra

Hasonlóan Ázsia buddhista szférájának minden más kultúrájához, a hagyományos koreai életmódban is felfedezhető egy költői dimenzió, ami alapvető hatást gyakorolt az emberek intellektuális, spirituális és érzelmi életére. A *shi* (she), vagyis a „költészet” azonban már a buddhizmus megjelenése előtt is fontos volt Koreában. Mint a legtöbb régi kultúrában, a népköltészet kezdetben Koreában is csupán szóbeli volt, és elsősorban a szertartásos vallásgyakorlás és a ritualizált munka területéhez tartozó kántálásokból és dalokból állt.

I.e. 109-ben Kína behatolt Koreába és a következő négyszáz évben jelentős ellenőrzést gyakorolt a különféle koreai királyságok mint tartományi hűbértartók fölött. Ezekben a századokban a kínai írásrendszer, valamint a buddhizmus, a konfucianizmus és a kínai oktatási rendszer is megjelent Koreában és integráns részévé vált a koreai kultúrának.

A költemények tanulmányozása és írása Kínában ekkor már több mint ezer éve az oktatás egyik legfontosabb oldalát képezte. A kínai művelt osztály tagjai körében a költészet ismerete és a versírás képessége – gyakran a pillanat sugallatára – az emberek kulturális színvonalának és a közhivatal viselésére való képesítésének fontos mércéje volt. Ezt a hagyományt Korea is átvette.

Így az első koreai költeményeket, amelyek valódi költészetként foghatók fel (ellentétben a soha le nem írt dalokkal és rigmusokkal) kínaiul írták le a koreai tudósok, és ezek a kínai mintákat követték. Az egyhangú dallammal kántált sámánista énekekből és imádságokból a

buddhista szerzetesek alakították ki Korea első írott költészetét, ami a *hyangga* (h'yahng-gah), vagyis „népi dalok” nevet kapta.

A koreai irodalomtörténészek azt állítják, hogy a *han shi* (hahn she), vagyis a „kínai stílusú költemények” írásához négy alapvető vonást vagy követelményt kellett figyelembe venni. Először is, a költeménynek „énközpontúnak” kellett lennie, a szerző személyes nézőpontját vagy érzelmeit kellett kifejezésre juttatnia. Másodszor ki kellett fejeződnie benne a szabadság és az elme felszabadítása útján elérhető transzcendencia buddhista filozófiájának, valamint annak a konfuciánus felfogásnak is, hogy a végső bölcsesség rend és fegyelem útján érhető el.

A költészet harmadik kritériuma a spontaneitás volt. A költemény nem lehetett olyan, amin a szerző órákig, napokig vagy akár hetekig dolgozott, és egy erőteljes univerzális érzést vagy gondolatot kellett tükröznie, amit valami hirtelen esemény vagy élmény vált ki az emberből, mint például látni a hold felkeltét, egy madár röptét, vagy váratlanul találkozni egy régi baráttal. A negyedik minőségi követelmény pedig az volt, hogy a költeménynek a dolgok egyetemes lényegéről kellett szólnia, nem pedig azok külső megjelenéséről. Egy harmattal borított virág megpillantása a reggeli nap fényében például szimbolizálhatta az egész természetet.

Az egyesített Silla korszakban (669-935) a koreai tudósok kifejlesztettek egy új rendszert a koreai nyelv szavainak leírására a kínai ideogrammak fonetikus felhasználásával. Ez lehetővé tette a *hyangga* dalok szerzői számára, hogy leírják kompozícióikat és írásban rögzítsenek sokat azok közül a régebbi dalok közül is, amelyek addig csupán orálisan hagyományozódtak át generációról generációra.

A Korjo dinasztia idejében (918-1392) a költészet egy újabb műfaja, a *changga* (chahng-gah), a „hosszú dalok” műfaja váltotta fel a régebbi *hyangga*-t. A *changga*-nak két fajtája volt – egy hosszabb, kifinomultabb típus, amit kínaiul írtak, és egy rövidebb változat, ami csak szóban terjedhetett, s melynek neve *sogyo* (soag-yoh) volt – ennek a jelentése „közönséges” vagy „vulgáris”, de valójában ez is igen elegáns és finom volt (hasonlóan a haiku-költészethez).

A *han shi* hagyománya tovább élt Korea utolsó dinasztíája (a Csoszon dinasztia, 1392-1910) uralkodása alatt is, és két műfajra oszlott: a *sijo* (she-joh) és a *kasa* (kah-sah) állítólag együtt tudták kifejezni azt az érzékenységet, ami a leginkább jellemző volt a koreaiakra.

A *kasa* költemények, amelyeket „prózaversekként” is leírhatunk, a természet szépségét ünnepelték, a *sijo* költészet pedig, ami még a Korjo-dinasztia korában alakult ki, filozofikus természetű volt.

Néhány példa a *han shi* költeményekre:

Őszi szelek fújnak,
szomorú dalt énekelek.
Oly kevesen vannak a világon,
akik valaha megértettek engem.
A harmadik őrseg ideje van;
eső csapkodja az ablakot.
A lámpa előtt ülök,
a lelkem tízezer *li* távolságra jár.

A költeményt a nyolcadik században írta Chiwon Choe, aki tisztviselőként szolgált Kínában, távol koreai otthonától.

Elhagyatott a szerzetes kunyhója
az ős öreg fa mellett;
egyetlen lámpa ég a szentélyben,
egyetlen illatos füstölő izzik.
Megkérdem az öreg szerzetest,
hogyan tölti el napjait:
Beszélgetünk, ha vendég jön;
amikor elmegy, szundítok egyet.

Kyu Bo Yi (1168-1241)

Szakítsd ketté fekete köpenyedet;
viselj térdnadrágot!
Vedd le az olvasódat;
használd ostorként a szamarad farán!
Ezt a tíz évet pedig, amit
Buddha Tiszta Földjét tanulmányozva töltöttél el,
megidézve a könyörületesség istennőjét
és Amitábha megmentő kezét –
engedd el, hadd menjenek, ahová akarnak.
Ha egy apáca mellén szunnyadsz,
ez nem megfelelő idő a szútrák morzsolásához.

Chol Chong (1536-1593)

A kortárs koreai *shiin* (she-een), a „költők” természetesen a saját nyelvükön írnak. Egyesek közülük a régi koreai és kínai hagyományokat, mások a nyugati hagyományt követik. Egyesek megteremtik a saját önálló stílusukat. Egy példa erre:

Úgy elcsitult az ég.
Egy orchidea tűnődik,
miért nyitotta tágra szirmait.³⁸

Ismeretlen szerző

Shigan (she-gahn) – Gyorsuló idő

A Koreában élő üzletembereknek gyakran van alkalmuk megmosolyogni a New Yorkból újonnan érkezett látogatókat, akik hajlamosak hencegni az üzleti élet gyors tempójával abban a városban – vagy éppen panaszkodnak miatta. Általában nem tart tovább egy hétnél vagy legfeljebb tíz napnál, amíg megváltoztatják a hangvételüket és arra kezdenek vágyni, hogy mielőbb visszatérhessenek hazai bázisukra, ahol végre kipihenhetik magukat.

A koreaiak felfogása az időről drámaian megváltozott 1961 óta, amikor Chung Hee Pak (más írásmóddal: Park) tábornok gyakorlatilag katonai diktatúrát vezetett be az országban és hozzáfogott Dél-Korea átalakításához egy Japán-típusú gazdasági szupershatalommá. A következő tizennyolc év során Pak tábornok (aki 1963-ban leszerelt a hadseregtől és az elnökválasztást már polgári személyként nyerte meg) kemény katonai fegyelemmel vezette Koreát. 1979-ben diktatórikus politikája és a választások manipulálása miatt növekvő elégedetlenség következtében meggyilkolta a koreai Központi Hírszerző Ügynökség, a „koreai CIA” vezetője. Ám a közbeeső időben ő és kormánya sikeresen újtára indított egy olyan gazdasági csodát, ami jóval nagyobb benyomást tett a világra, mint az, amit a japánok korábban sikeresen végrehajtottak, mert a koreaiak sokkal kevesebb „bevitt vagyonnal” kezdtek hozzá, és jóval kevesebb segítséget kaptak a Egyesült Államoktól és más nyugati országoktól.

Figyelembe véve a koreaiak hagyományos időfelfogását és azt, ahogyan a *shigan* (she-gahn), vagyis az „idő” fogalmát értelmezték, a koreaiak elköteleződése Pak tábornok programja mellett megdöbbentő mértékű volt. A gyári munkások és a menedzserek egyaránt 60-80 órát is dolgoztak hetenként, olyan szorgalommal, ami szinte emberfelet-

tinek mondható. Magas beosztású vállalati vezetők gyakran napokig vagy hetekig az irodájukban éltek, és a feleségük vitt be számukra tisztá ruhát és ételt. A munka és az üzleti élet ritmusa Koreában több mint harminc éven át örületes tempót vett fel, és még ma is sokkal gyorsabb és intenzívebb, mint a legtöbb más országban.

Ez a rendkívüli átalakulás a koreaiak karakterében nyilvánvalóan annak volt köszönhető, hogy az ország történetében ekkor először dolgozhattak az emberek ténylegesen önmaguk és a nemzetük javára. A kormányzat nem akadályozta erőfeszítéseiket, ahogyan a múltban hagyományosan tenni szokta, hanem vezető szerepet játszott az igen nagy léptékű gazdasági haladás megtervezésében és előmozdításában.

Miután történelmük kezdeteitől egészen 1910-ig ki voltak téve saját királyaik és uralkodó osztályuk önkényes uralmának, majd 1910-től 1945-ig gyakorlatilag rabszolgasorba vetett kényszermunkásként a japánok számára dolgoztak, a koreaiakat a szó szoros értelmében szinte szétvetette az energia és a tenni akarás. Ennek az átalakulásnak részét alkotta a viszontagságos és boldogtalan múlt teljes elutasítása is. A múlt olyasmi volt, amit el kell felejteni.

A modern számítógépes szoftver-programokhoz hasonlóan a koreaiak is megkíséreltek egyre több és több tevékenységet bepréselni a nap és az éjszaka minden egyes órájába. A gyorsaság vált az egyik kulcs-értékké, ami az üzleti világot motiválta. Semmi sem lehetett túl nagy, túl magas szintű technikát igénylő vagy túl bonyolult ahhoz, hogy meg ne kísérelték volna megvalósítani. Ebben a korszakban igen csekély különbség volt a magáncélokra és a közéleti részvételre vagy a munkára fordított idő között. Általában véve azt lehet mondani, hogy az emberek jövedelme nem azon alapult, hogy hány órát dolgoztak, hanem azon, hogy mennyi munkát voltak képesek elvégezni. Körülbelül harminc éven át minden másodlagos volt a munkához és a termelékenységhez képest.

Az üzleti tevékenység tempója Koreában azóta lelassult valamivel a fénysebesség alá, de a legtöbb koreai – különösen a *high-tech* export-iparágakban és a nemzetközi klientúrát kiszolgáló szolgáltatási ágakban – még ma is olyan buzgalommal és energiával dolgozik, ami megkülönbözteti őket a legtöbb más néptől.

Kyu Tae Yi koreai esszéista szerint a *shigan* Koreában ma intenzíven „szorít”, és „gyorsul”. Azt állítja továbbá, hogy a mai koreaiak erénynek tekintik a sietséget, a tennivalók lehető leggyorsabb elvégzését és több dolog megtételét egyidejűleg. Yi hozzáteszi továbbá, hogy szeretnek elsők lenni, és a „magaslai állásokat” elfoglalni mindenben. Sze-

³⁸ Az idézett költeményeknek feltehetőleg a szerző fordításában közölt angol szövegét magyarra átültette a ford.

mélyes kapcsolataikban a tipikus koreaiak azonban ilyen attitűdjük és a velejáró magatartásformák dacára sem annyira időhöz kötöttek, mint az amerikaiak és más nyugatiak. Az időt képlékenyebbnek és rugalmasabbnak tekintik. Azt, hogy „pontosak” legyenek, nem tekintik eredendően fontos dolognak. A szándék elsőbbséget élvez az idővel szemben.

Ami a személyes találkozók időpontjának betartását illeti, harminc perces „késés” kulturálisan elfogadható a koreaiak számára. Az üzlet-emberek azonban, különösen azok, akik hozzá vannak szokva ahhoz, hogy külföldiekkel kerüljenek kapcsolatba, általában áteszik a nyugati időfelfogást a találkozók időpontjának betartása terén.

A koreaiak még ma is hajlamosak összerosni a magánéletre és a közéletre fordított időt. Időfelfogásuk – folytatja Yi – „emberközpontú” és „munkára orientált”, s így nem tartják automatikusan számon a munkával töltött órákat, ahogyan a nyugatiak szokták. A dolgozók nem rohannak a kijárat felé, amikor a hivatalos munkaidő véget ér. A *shigan* iránti attitűd a fiatalabb generációk körében azonban már változóban van. A fiatalok egyre inkább érdekeltté válnak a munkahelyüktől távol töltött idő alatt folytatott életben, és körükben az idejük méltányosabb megosztása irányában ható nyomás növekszik.

Shilpae (sheel-pay) – A hibák kerülése

A koreaiak valósággal irtóznak a *shilpae* (sheel-pay), vagyis a hibák elkövetésétől, egyéni szinten általában és konkrétan, személy szerint is. Századokon át a csoportszellemet és a csoportfelelősséget helyezve előtérbe, arra voltak „programozva”, hogy őrizzék meg az individualizmustól és a személyes felelősségtől, ami kivételesen óvatossá tette őket mindenfajta személyesen elkövetett hibát illetően. Ennek a kondicionálásnak az öröksége mindmáig jelentős része maradt a koreaiak nemzeti karakterének. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a koreaiak nem tapasztalják meg, vagy nem ismerik fel az egyének által elkövetett hibákat. Ilyesmi megtörténhet bármikor, de továbbra is jelentős erőfeszítést tesznek a hibákért viselt személyes felelősség feloldására vagy összerosására oly módon, hogy ezeket lehetőleg egy egész csoport kontextusában kezelik. A személyes felelősségre vonás valamilyen hibáért megszegyenüléshez vezethet, ami az egyik legrosszabb dolog,

ami koreaiakkal történhet, tehát igyekeznek elkerülni, amikor csak lehetséges.

A személyes *shilpae*-tól való félelem egyike azoknak a tényezőknek, amelyek rendkívüli energiával és motivációval töltik fel a hibák elkerülésére törekvő koreaiakat a makacs kitartáshoz – tekintet nélkül az esélyekre – mindenben, amire csak vállalkoznak. Ez a kulturális vonás gyakorlatilag az ellenkezője a nyugatiak attitűdjének, akik a hibát az egyik legjobb útként fogják fel a tanuláshoz, és rutinszerűen vállalnak olyan kockázatokat, amelyek jó eséllyel kudarchoz is vezethetnek, és a felkelés és újrapróbálkozás filozófiáját hirdetik.

A régi koreai társadalom általában véve nem volt toleráns semmiféle hibával szemben, semmilyen szinten. A buddhizmus *zen* ágazata megtanította a koreaiaknak, hogy minden cselekedet célja a tökéletesség, és az embereknek szüntelenül törekedniük kell e cél elérésére. Ugyanakkor a társadalmi és gazdasági ideológia nagymértékben korlátozott minden innovációt és kísérletezést, ennek megfelelően csökkentve a hibák esélyeit, mivel az emberek számára lehetséges cselekvési alternatívák szintén korlátozottak voltak.

A hibákból eredő személyes szégyen és a dolgok megváltoztatására irányuló törekvések tabuja mellett a hibák elkövetőinek még valamilyenfajta büntetéssel is számolniuk kellett, bizonyos kiváltságok elvesztésétől a rangjuk vagy társadalmi státuszuk lefokozásáig terjedően. Ezek miatt a *shilpae* ellen alkalmazott társadalmi szankciók miatt a koreaiak általában nem vállalkoztak semmire, amiről úgy érezték, hogy kínosnak bizonyulhat vagy bajba sodorhatja őket.

A feudális társadalmi rendszer megszűnése Koreában a huszadik század közepén első ízben szabadította fel a koreaiakat új dolgok kipróbálására és bizonytalan esélyek vállalására, de nem szüntette meg a hibáktól való irtózást beléjük nevelő évszázados kondicionálás határait. Ennek köszönhetően juthattak el odáig, hogy szinte emberfeletti energiával és szorgalommal végzett tanulás és munka révén is igyekeznek elkerülni a hibákat. 1960 és 1990 között Koreában a szó szoros értelmében dühöngött az emberek és a gépek szüntelen munkálkodásából fakadó zajok kakofóniája.

A koreaiak még ma is megjegyzik, hogy az amerikaiak és más nagyobb iparosodott országok állampolgárai megengedhetik maguknak, hogy hibákat kövessenek el, mivel azok minden komoly következmény nélkül újra hozzáfoghatnak az adott feladathoz, miközben nekik gyakran csak egyetlen alkalmuk nyílik a sikerre. A Koreában

működő külföldi üzletemberek és diplomaták mindig találkoznak valamilyen formában ezzel a *shilpae*-félelem szindrómával, és módot kell találniuk a megkerülésére. Ez magában foglalhatja a dolgozók hosszabb távon megvalósítható ránevelését arra a felfogásra, hogy a hiba nem jelenti a világ végét, ha a törekvés őszinte volt, és legtöbb-ször értékes tanulási eszköz. Ahhoz, hogy ezt a leckét el is fogadják, fontos hogy a koreai vezetőknek és a dolgozóknak is szilárd garanciájuk legyen a munkaviszonyuk fenntartására. Az a felfogás, hogy jobb próbálkozni és kudarcot vallani, mint egyáltalán meg sem próbálni, teljesen idegen volt a koreaiak számára egészen a koreai háború (1950-1953) befejeződését követő időig, amikor gyakorlatilag nem volt más választásuk, ha életben akartak maradni.

Shin (sheen) – Isten nélkül élni

A koreaiaknak sohasem volt megszemélyesített képük egy „élő Istenről”, valami egyetlen, legfelsőbb szellemi lényről, aki figyelemmel kíséri a sorsukat, megítéli gondolataikat és cselekedeteiket, és arra vár, hogy üdvözölje őket a mennyországban vagy a pokolra küldje őket, életük során tanúsított attitűdjüktől és viselkedésüktől függően. A régi koreaiak nem teremtettek maguknak egy mindenható *Shin*-t (sheen), vagyis Istent, önnön idealizált képükre. Nem alkották meg a mennyország vagy a pokol képét sem, azok népszerű keresztény felfogásának megfelelően.

A „mennyei lényeket” a koreai kozmoszban helyesebb lenne talán a természet szellemeinek nevezni. A koreai gondolkodás sámánista panteonjában volt egy fő vagy legfelsőbb isten, de úgy tűnik, hogy ez inkább tiszteletbeli pozíciót jelentett, mint bármilyen más, mivel „őt” magát csak ritkán vagy sohasem említették. Az emberek az egyes istenekhez és szellemekhez imádkoztak, akik közvetlenül felelősek voltak az életüket befolyásoló erőkért – akik irányították az esőt, a szelek járását, a gabona érését és más gyakorlati dolgok sokaságát. Tae Rim Yun szociológus „A koreai észjárás struktúrája” (*Koreans: The Structure of Their Minds*) című könyvében megállapítja, hogy amit a koreaiak a „mennyeiktől” kívánnak, az mindössze a hosszú élet, a gazdagság, a kényelem, a jó társadalmi státusz, és hogy emlékezzenek rájuk haláluk után. Leginkább az „itt és most” körülményeire orientáltak.

A koreai kozmoszban nem szerepel semmiféle eredendő bűn fogalma, így a koreaiak nem érznek készletét arra, hogy valamiféle megváltásra törekedjenek egy bosszúálló istenség részéről. Az egy vagy több istenhez és szellemhez való imádkozás sem biztosít számukra semmiféle megváltást a haláluk után. Amikor imádkoznak, ezt konkrét előnyök elérése érdekében teszik, itt a valóságos világban, akár azonnal, akár a jövőben. Van egy régi koreai közmondás, miszerint „jobb egy trágyadombon élni ebben a világban, mint egy jobb életben reménykedni a másvilágban”.

Ezeknél az okoknál fogva sok koreai számára nehézséget jelent olyan vallások megértése és elfogadása, amelyek csak egyetlen istent ismernek, és inkább egy bizonytalan és megismerhetetlen, halál utáni élet fontosságát hangsúlyozzák, mint az itt és most valóságát. A dolgok koreai felfogása szerint az ilyen vallások életellenesek és igazából nem sok értelmük van. Amikor az 1870-es és 1880-as években a keresztény misszionáriusok elkezdtek beáramlani Koreába, el voltak ragadtatva attól a fogadtatástól, amiben részesültek sok koreaitól. Ám az a vonzóerő, amivel a kereszténység bírt a koreaiak irányában, nem teológiai, hanem társadalmi és politikai természetű volt. A koreaiakra mély benyomást tettek a szellemi, társadalmi és politikai egyenlőség foglalmi, az emberi jogok keresztény felfogása és más olyan eszmék, amelyekről azelőtt még soha nem hallottak.

A kereszténység ilyen aspektusai 1880 és 1910 között nagy szerepet játszottak a konfuciánus Csoszon-dinasztia hanyatlásában, és gyakorlatilag mindazokban a pozitív politikai, társadalmi és gazdasági változásokban, amelyek ettől kezdve Koreában végbementek. A koreaiak azonban ezek közül a változások közül egyiket sem a keresztény istennek, hanem azoknak a társadalmi és politikai vonatkozású filozófiai elveknek tulajdonították, amelyek integráns részeit alkotják a kereszténységnek. Az értékek, a szeretet, a jótékonyság, az én-kép, az individualizmus keresztény felfogása és a keresztény közösségekben folyó élet az, ami a kereszténységet vonzóvá teszi sok koreai számára.

Általában véve a koreaiak úgy vélik, hogy a buddhizmus és annak különböző ágai sok szempontból felsőbbrendűek a kereszténységnél, a judaizmusnál és az iszlámnál, mivel ezek intoleráns „egyistenbívó” vallások, amelyek megpróbálják olyan viselkedésre kényszeríteni az embereket, ami gyakran irracionális és embertelen. Népszerűen szólva, a legtöbb koreai – ha egyáltalán szentel néhány gondolatot ennek a kérdésnek – jobban érzi magát több isten társaságában, akik

nem olyan szigorúak, nem annyira bosszúállóak, és megértőbbek az emberek természetével szemben.

Valószínűleg a legfontosabb dolog, amit a keresztény nyugatiaknak a koreaiak világfelfogását és viselkedését illetően érdemes észben tartaniuk, abban áll, hogy azok erkölcsi felfogása – a „bűnről” alkotott fogalmai – nem valamilyen teológiai jellegű filozófián alapulnak arra nézve, hogy mi helyes vagy helytelen, hanem az itt és most világában fontos gyakorlati dolgokon. Ez annyit jelent, hogy az attitűdjük és viselkedésük igen nagymértékben változó lehet, a körülményektől függően.

Shinyong (sheen-yohng) –

A bizalmi tőke

Korea premodern történelmének utolsó ötszáz évében a társadalom elsősorban a kultúra elidegeníthetetlen részét alkotó konfuciánus elvek alapján működött. Az emberek természetes módon szívták magukba ezeket az elveket, miközben felnőttek. Viselkedésüket inkább ez a kulturális és társadalmi „programozás” határozta meg, mintsem valamilyen írott törvény. Ebben a környezetben minden kapcsolat a kötelezettségek és a *shinyong* (sheen-yohng), vagyis a „bizalom” valamilyen kombinációján alapult. Mindenkitől elvárták, hogy viselkedését a pontosan előírt etikethez igazítsa, amit az életkoruk és nemi hovatartozásuk, valamint társadalmi osztályhelyzetük és pozíciójuk megváltoztathatatlan tényezői írtak elő számukra.

A társadalmi viselkedés alapját, ideértve a koreai erkölcs alapjait is, a családi egységek alkották, miközben ugyanaz az etikett és erkölcsi normarendszer vonatkozott általában valamennyi családra. Ezek betartása mégis inkább személyes, mintsem egyetemes természetű dolog volt, melynek hatására a bizalomban részesítendő személyek körét a családtagokra és csekély számú kívülállóra korlátozták, akikkel valamilyen személyes kapcsolatban álltak.

A családra és a személyes kapcsolatokra szorítkozó *shinyong* mindmáig kulcsfontosságú tényező maradt a koreai életben, különösen az üzleti vállalkozások és a kormányzati szervezetek személyzeti politikájában, valamint általában a menedzsment terén. Ez arra készítette a koreai társadalomtudósokat, hogy kategóriákba sorolják az embereket egyfajta „bizalmi rangsor” mentén, ami a nullától a száz százalékos bizalomig

terjed. Az ezeken a skálákon száz százalékos értéken jelzett személyek listája általában a szülők, a házastársak, a gyermekek és a testvérek körére szorítkozott. Közvetlenül ez után következtek az unokaöccsök és unokahúgok, akik 99 százalékos érdemeltek. Az unokatestvéreket 97, míg más rokonokat 96 százalékos bizalom illette meg. A középiskolai osztálytársak a 97, az egyetemi és főiskolai évfolyamtársak 85, az azonos egyházi felekezetek tagjai pedig 95 százalékos szinten álltak.

Akik ugyanazt a családi nevet viselték, valamint akiknek az ősi otthonai az ország ugyanazon részében voltak, 70 százalékos szintet értek el a bizalmi skálán. Más koreaiakat, akik idegennek számítottak, az igen alacsony, 5 százalékos szintre soroltak be. A legalacsonyabb értéket azok a külföldiek kapták, akikkel egyáltalán semmilyen kapcsolatban nem álltak – ezek a feltűnően alacsony, egyszázalékos bizalmat érdemelték ki.

H. J. Chang koreai konzultáns és közvetítő szakember (a Semco International vállalatnál) és mások is úgy vélik, hogy ezek a felmérések ma már túlságosan szűk kategóriákat használnak, de a „bizalmi skálák” továbbra is hasznos alapot szolgáltatnak a koreaiak számára mindenféle olyan vállalkozás előzetes megfontolásánál, megindításánál és működtetésénél is, amelyekben alkalmazottak vagy partnerek vesznek részt. Ezek a pontosan meghatározott kapcsolatok számos gyakran előforduló helyzetben elsőbbséget élveznek minden más megfontolással szemben, és bizonyos mértékig szerepet játszanak gyakorlatilag minden vállalkozásban. Az egyénekre vonatkozó bizalmi skálák mellett a középiskolákat és a felsőoktatási intézményeket is rangsorolják Koreában, a presztízsüket mérő skálán. Ezt a kétféle rangsort általában együttesen alkalmazzák, amikor a felvételre jelentkező dolgozók alkalmasságát értékelik. Az 1990-es évek elejéig a legtöbb koreai nagyvállalat azt a gyakorlatot alkalmazta, hogy csak egy vagy két iskola végzett diákjai közül válogatta ki a dolgozóit, hogy kihasználhassa a közöttük fennálló kapcsolatok előnyeit. A mai felvételi gyakorlat már inkább támaszkodik emellett a jelentkezők egyéni képesítéseire és minősítésére is.

Tekintetbe véve a *shinyong* tényezőt a koreai életben, az újonnan érkező külföldi üzletemberek, akiknek nincsenek korábbi kapcsolataik egyes koreaiakkal vagy koreai iskolákkal, komolyan hátrányos helyzetben vannak. A „régimotorosok” azt mondják, hogy körülbelül három évig tart, amíg az újonnan érkezettek elfogadottá és munkájukban eredményessé válhatnak, még akkor is, ha eléggé tisztában vannak az akadályokkal, amelyekkel szembe kell nézniük, és szorgalmasan dolgoznak azok legyőzésén. Ez az időkeret azonban lerövidíthető, ha már hónapokkal a Koreába érkezésük tényleges időpontja előtt lét-

rehoznak egyfajta kapcsolati hálót. Ez megtehető a koreai követségek, konzulátusok, bankok, egyetemek, szolgáltató szervezetek (Kiwanis és Rotary kapcsolatok), szakmai egyesületek, külföldön élő koreaiak helyi csoportjai, valamint koreai cégek külföldi leányvállalatai és hasonló segítségével.

Akárhogy is alakul a helyzet, a külföldieknek szem előtt kell tartaniuk, hogy az üzleti és más kapcsolatok Koreában kivétel nélkül mindig inkább a személyes bizalmon, mintsem szerződéseken, törvényeken vagy olyan elveken alapulnak, mint az egyenlőség, a tisztesség és az igazságosság.

Shipijikan [sheep-ee-jee-kahn] – A számok bűvöletében

A modern kor beköszöntése előtti Koreában az asztrológusok a társadalom egyik fő oszlopát alkották, akikkel gyakorlatilag mindenki konzultált. A királyi udvarban számos asztrológust alkalmaztak teljes munkaidőben. Az elit *jangban* osztályhoz tartozó családok szintén igénybe vették szolgálataikat, mindenféle döntés meghozatalának előkészítésében, attól kezdve, hogy mikor tartsák az esküvőket, az utazásra vagy valamilyen vállalkozás indítására legalkalmasabb napok kiválasztásáig. Az asztrológusok, akik közül sokan csak idejük egy részében működtek ilyen minőségben, elérhetővé tették szolgálataikat az egyszerű emberek számára is, gyakran ideiglenes bódékban berendezett „irodáik” felállításával esténként a falvakban és a városokban.

A koreai asztrológia kulcsát jelentő *shipijikan*-t (sheep-ee-jee-kahn), vagyis a „zodiákust” (szó szerinti fordításban a „tizenkét földi oszlopot”) – sok más dologhoz hasonlóan – Kínából vették át körülbelül kétezer évvel ezelőtt. Csakúgy, mint Ázsia más régióiban, ez Koreában is a holdnaptáron alapul, nem pedig a naphoz igazított nyugati naptáron. Mivel a holdnaptár szerint az év rövidebb, mint a szoláris naptárban, szükség van egy hónap betoldására minden harmincadik hónap után, hogy a kétféle naptár többé-kevésbé szinkronban álljon egymással. Ennek következtében a holdnaptáron alapuló asztrológiai előrejelzések és az ünnepek dátumai akár harmincnyolc nappal is eltérhetnek egymástól a kétféle naptár szerint.

A koreai asztrológia annyiban is különbözik a nyugati párjától, hogy egy adott személy *tti* (tee) jele elsősorban születésének az

évén, nem pedig a hónapján és a napján alapul. A születés pontos időpontjának a szerepe azonban ugyanaz. Egy másik különbség az ázsiai és a nyugati *shipijikan* között, hogy míg a nyugati zodiákus a bolygók és a csillagok mozgásán és egymáshoz viszonyított helyzetét veszi alapul, az ázsiai állatöv szimbolikusan tizenkét konkrétan meghatározott állatfajra és a nekik tulajdonított jellemző vonásokra támaszkodik.

Van egy lefegyverzően kedves történet arról, hogy mely állatok nevei kerültek be a holdnaptárba. A legenda szerint Buddha megparancsolta, hogy minden állat jelenjen meg előtte. Ennek azonban csak a patkány, az ökör (vagy tehén), a tigris, a nyúl, a sárkány, a kígyó, a ló, a kecske, a majom, a kakas, a kutya és a disznó engedelmeskedett, ebben a sorrendben.

Ettől az időtől fogva ezeket az állatokat tisztelték meg azzal, hogy velük illusztrálják az emberek által tanúsított attitűdöket és viselkedési módokat, mindegyik jellemző vonásukat a lehető legszorosabban összekapcsolva a születési évüket reprezentáló állat természetével – ez a szemlélet jobban illeszkedik a konfuciánus és buddhista ázsiaiak hagyományos karakteréhez és személyiségéhez, mint a más filozófiai és vallási hagyományokon nevelkedett népekéhez. (Ami személy szerint engem illet, nekem nem könnyű egyenlőségjelet tenni a saját személyiségem, jellemem és a „születésem szerinti állatom” – a sárkány – között, még akkor is, ha ez sokkal jobban „hangzik”, mint hogyha egy patkánnyal, nyúlal, kecskével vagy disznóval hasonlítanám össze magamat.)

Az asztrológia nem játszik többé ilyen meghatározó szerepet a koreai életben, de még mindig fontos kulturális tényező sok ember életében, melynek fontosságát elsősorban az illető iskolázottsági szintje és a nemzetközi arénában szerzett tapasztalatai határozzák meg. Érdekes módon, a leendő házastársuk kiválasztásánál és általában a különféle ciklusok és dátumok időzítésének meghatározásakor még a viszonylag kifinomultabb műveltségű emberek is nagy figyelmet szentelnek a *shipijikan* jeleknek.

Shiropka [she-rope-kah] – Az üzletemberek újraértékelése

A kereskedők, az iparosodás előtti Korea üzletemberei egészen a modern időkig hivatalosan a legalacsonyabb társadalmi osztályba tartoztak, a miatt a vallási meggyőződés miatt, hogy a mások munkájából

való profitszerzés erkölcstelen. Az üzleti érzék és a bármilyen fajta fizikai munka terén mutatott hozzáértés – tekintet nélkül arra, hogy egy adott személy mennyire volt szakértője az adott feladatnak, vagy milyen technológia alkalmazásáról volt szó – nem biztosított senki számára különleges társadalmi státuszt. A legkiválóbb ácsok, kőművesek, fazekasok vagy fémművesek sem érdemelték ki olyan tiszteletet, ami megbolygathatta volna a társadalom vertikális szerkezetét.

Elismerten magas társadalmi státuszt általában csak a tudósok és a kormányzati tisztviselők élveztek, különösen az utóbbiak, mivel csak nekik állt módjukban döntéseket hozni és vagyont felhalmozni. Ennélfogva gyakorlatilag minden koreai férfi álma az volt, hogy kormányzati tisztviselő lehessen – ami Korea történelmének legnagyobb részében teljesen reménytelen volt mindenki számára, aki nem tartozott az elit *jangban* osztály fiai közé.

A Csozon-dinasztia (1392-1910) uralkodásának első évtizedeiben a királyi udvar engedélyeket bocsátott ki meglehetősen nagyszámú kereskedő számára, amelyek felhatalmazták őket arra, hogy a kormányzat felvásárló ügynökeiként járjanak el. Az ilyen engedélyek birtokában levő kereskedők a *kong in* (kohng-een), vagyis „adófizető” néven voltak ismertek, arra a kötelezettségükre utalva, hogy jövedelmük bizonyos százalékát az udvarnak kellett befizetniük.

Ezek a speciális engedélyek öröklődtek, és több mint kétszáz évig maradtak érvényben. Mivel birtokosaiknak kizárólagos joguk volt az udvar és valamennyi kormányzati hivatal szükségleteinek ellátására, az ilyen kereskedők jövedelme biztosítva volt, és végül egy jómódú középosztályt alkothattak – első ízben Korea történelme során. A változatlanul fennmaradó vallási környezet miatt azonban, ami az üzleti tevékenységet erkölcstelennek tekintette és gyakorlatilag semmiféle törvényes védelmet nem nyújtott az üzleti tevékenység számára, ezek a kereskedők a főleges tőkéjüket inkább földtulajdonba fektették, mint új vállalkozásokba, állandósítva az alapvetően mezőgazdasági és háziipari gazdaságot, ami a legrégebbi idők óta működött az országban.

Csak 1791-ben kerülhetett sor arra, összefüggésben három nagy nyilvános piac megnyitásával Szöulban, hogy ezeknek a királyi engedélyeknek a legtöbbjét visszavonják. Az egyik ilyen piac a Keleti Kapu közelében volt, közvetlenül a várost övező nagy falon belül. Egy másik közvetlenül a Déli Kapun kívül helyezkedett el, a harmadik pedig abban a kerületben, amely ma a Csongno nevet viseli. A keleti és a déli kapunál levő piacok mindmáig virágzanak és a város leghíresebb turista-attrakciói közé tartoznak.

Körülbelül 1880-tól 1910-ig a koreaiak ezrei váltak vállalkozóvá, mindenféle vállalkozásokat indítva a kézműves boltoktól a nagyobb bányászati és feldolgozóipari létesítményekig. Ezek közül az új üzletemberek közül sokan még az ország japán gyarmattá válását követő „sötét korszakban” is képesek voltak működtetni vállalkozásaikat, bár ezt a japán törvényekhez és igényekhez igazodva kellett tenniük. Ugyanakkor több ezer koreai szerzett tapasztalatokat a modern feldolgozóipari és vezetési módszerek terén a japán tulajdonban levő vállalatok alkalmazottjaként, amelyek 1905 után valósággal burjánzottak a félszigeten. Amikor Korea 1945-ben visszanyerte szuverenitását, a japán megszállás és a második világháború túlélői jó célokra fordíthatták ezeket a tapasztalataikat.

Csak jóval a koreai háború 1953-as befejeződése után nyílt lehetőség arra, hogy sok egyszerű ember is megindíthassa a saját vállalkozását Dél-Koreában, és hozzákezdhesen a *shiropka* (she-rope-kah), az „üzletemberek” személyéről kialakult képnek az ellenkezőjére fordításához. A Dél-Korea gazdasági szuperhatalomként való felemelkedéséhez vezető első évtizedek során az üzlet világa szabadon nyitva állt mindenki számára. A meglévő törvényeket és szabályozásokat általában figyelmen kívül hagyták. Az adóelkerülés, a megvesztegetés, a kartellezés, a csalás és a szellemi tulajdon ellopása mindennapos volt. A legtöbb vállalatalapító feudális hűbérúrként vezette saját cégét. Az anarchia azonban működött. Az ország történetében ekkor először bekövetkezett szabadságnak köszönhetően, amit saját vállalataik megalapítására és a bárkivel folytatható üzleti tevékenységre nézve élvezhettek, a koreaiak ezrei váltak ipari termékek előállítóivá és exportőreivé, gyakorlatilag egyik napról a másikra.

A fent említett néhány kivételtől eltekintve azok a koreaiak, akik a második világháború végét, majd a koreai háború lezárulását követően vállalatokat alapítottak, egyáltalán semmilyen tapasztalattal vagy tudással nem rendelkeztek a modern üzletvitel és a vállalatvezetés, illetve a személyzeti munka módszerei terén. Csupán kulturális tapasztalataikra és a felhalmozódott népi bölcsességekre támaszkodhattak. Ebben a korszakban a koreai dolgozók számára, ideértve a legnagyobb vállalatok alkalmazottait is, semmiféle életre szóló munkahelybiztonság nem volt garantálva, ami olyan híressé vált a háború utáni Japánban. Csupán a konfuciánus erkölcsi és társadalmi szankciók védték őket, amelyek megakadályozták, hogy a munkáltatóik elbocsássák őket – hogy azok elkerülhessék önmaguk és dolgozóik megszégyenítését.

A koreai háború után alapított számos vállalat útját a sikerhez egy havonta megjelenő angol nyelvű kereskedelmi magazin egyengette (melynek a címe először *Oriental America*, később pedig *The Importer* volt), amit 1957-ben alapított Tokióban egy Ray A. Woodside nevű amerikai, az arizonai Glendale-ben működő Amerikai Kereskedelmi Intézet (American Institute for Foreign Trade, mai nevén American Graduate School of International Management, népszerű becenevén Thunderbird) végzős hallgatója alapított.

Ez a lap, melynek szerkesztőjeként dolgoztam 1958-tól 1962-ig, a Japánban, Koreában és Délkelet-Ázsiában gyártott, exportpiacra szánt fogyasztási cikkekkel foglalkozott. A magazint előfizetéses rendszerben terjesztették az importvállalatok körében szerte a világon, leginkább az Egyesült Államokban élő *Importer*-előfizetőkre koncentrálva. 1959-től kezdve az *Importer* lehetővé tette a koreai gyártók és exportőrök számára is, beleértve az akár csupán egy- vagy kétszemélyes vállalkozásokat is, hogy havi rendszerességgel elérhessék az importőröket a gazdag amerikai és európai piacokon. Ennek a hozzáférési lehetőségnek köszönhetően az *Importer* legkorábbi koreai hirdetőinek neve ma már jól ismert a legtöbb háztartásban szerte a világon.

Korea új típusú üzletemberei – dacára természetes hajlamuknak arra, hogy kormányzati támogatásra és a nemzetközi versennyel szemben számukra biztosított védelemre támaszkodhassanak – végül gyakorlatiasabb gondolkodásúnak bizonyultak, mint japán partnereik. A magas rangú japán vállalati vezetők a külföldön képzett és külföldi munkatapasztalatokat szerzett dolgozókat valamiképpen „szennyezettnek/fertőzöttnek” tekintették, és egészen az 1980-as évek közepéig nem voltak hajlandók alkalmazni őket. Ezzel ellentétben a dél-koreai vállalatalapítók már az 1960-as években elkezdték fiaikat külföldre küldeni, hogy a Harvard, a Yale, a Stanford és más híres egyetemek hallgatóiként szerezzék meg MBA (Master of Business Administration) diplomával elismert gazdaságtudományi képzettségüket.

Az 1990-es évek közepére Korea legtöbb vezető nagyvállalatát már ennek a külföldön képzett második generációnak a tagjai igazgatták, és a *shiroпка*-ról mint a mások munkáján piócafént élőködő emberekről kialakult régi konfuciánus kép eltűnt, és a helyére az *üzletemberekről* mint a társadalom elsőszámú tartóoszlopairól kialakult új imázs lépett. Mára a *chabonjuui* (chah-bohn-juu-we), a „kapitalizmus” már szilárdan megvetette a lábát, és az üzlet lett Korea új vallása. A sikeres üzletemberek, nem pedig a kormányzati tisztviselők lettek olyan szerepmoddellé, amit a legtöbb fiatal koreai szeretne utá-

nozni. Egy másik új kulcsszó a koreai nyelv szókincsében a *saopkka* (sahohp-kah), vagyis a „vállalkozó” – egy olyan fogalom, ami egészen a huszadik század utolsó évtizedéig teljesen idegen volt a koreai kultúrától.

Dacára a számos alapvető különbségnek a koreaiak és japán partnereik üzleti módszerei között, egy bizonyos aspektusból a koreai üzletemberek erősen emlékeztetnek a japánokra, amit a nyugatiaknak is nagyon tanácsos lenne beilleszteni a saját filozófiájukba. Ebben a hasonlóságban nagy szerepet játszik egyfajta kulturális átalakulás, ami akkor következik be, ha egyes vállalkozók sikeressé válnak.

Minél sikeresebbek a koreai üzletemberek, annál inkább hajlanak az elmélyült elmélkedésre és a moralizálásra. Általában véve, ha egyszer feljutottak a csúcsra, nem úgy néznek ki és nem úgy viselkednek, mint amit a csúcsvezetőkről kialakult amerikai imázs sugall a keményen dolgozó dinamikus egyéniségről, aki nem társadalmilag felelősségteljes üzletemberekhez, hanem inkább kalózokhoz illő módon viselkedik. A koreai csúcsvezetők – japán partnereikhez hasonlóan – általában lemondanak a napi menedzsment terén korábban ellátott teendőikről, és idejüket vállalatuk működésének filozófiai és morális implikációi fölötti elmélkedésnek szentelik, arra törekedve, hogy a vállalatokat még inkább felelősségteljes társadalmi szereplővé tegyék és biztosítsák az általuk felállított elvek állandósulását.

Koreában vannak más tényezők is, amelyek erős hatást gyakorolnak a gazdaságra, valamint az ország nemzetközi politikai és kereskedelmi kapcsolataira is. Az egyik ilyen tényező a „gazdasági nacionalizmus” kialakulása. Általános értelemben véve, a koreai üzletembereket ösztönző motívumok fontos eleme az erős vágy arra, hogy működésük nemcsak önmaguk és a családjuk, hanem az egész ország javára váljon. Úgy tekintik, hogy a sikerért folytatott különösen kemény munka hazafias kötelességük.

A koreai nyelvben van egy speciális kifejezés annak az érzékeltetésére, hogy az üzleti siker hozzájárul a nemzet jólétéhez, nevezetesen a *sanop bo guk* (sahn-ohp boh gook), ami olyasmint jelent, mint „üzleti tevékenységgel szolgálni az országot”. A vállalati csúcsvezetők önmagukat egy hazafias élcsapat tagjainak tekintik, akik azért igyekeznek felépíteni egy erős alapokon álló gazdaságot, hogy biztosítsák Korea fennmaradását.

Egy másik fontos szó a koreai üzleti szótárban a *kongchae* (kohng-chay), ami azokra a versengő jellegű felvételi vizsgákra utal, amelyeket a vállalatok az egyetemekről frissen kikerülő és náluk valamilyen

vezető állásra jelentkező diákok számára előírnak. Azt mondják, ezeknek a bárki által letehető vizsgáknak eredetileg az volt a céljuk, hogy kiküszöböljék a vállalatoknak azt a gyakorlatát, hogy főleg már meglevő dolgozóik rokonait, vagy más személyek által javasolt személyeket alkalmazzák és lehetővé tegyék, hogy új dolgozóikat a jellemük, képzettségük és gondolkodásmódjuk alapján válasszák ki.

Noha a *kongchae* vizsgák ma is használatosak, a rendszer egyes bírálói azt mondják, hogy ennek az előnyeit (inkább a vizsgaeredmények, mint a rokonság vagy személyes kapcsolatok alapján történő felvételt) gyakran ellensúlyozza az a hatás, hogy az így felvett dolgozók sokszor nem olyan hűségesek a vállalatukhoz, mint mások. Az ilyen bírálók szerint a *kongchae* eljárással felvett menedzserek körében általános gyakorlat a gyakori munkahelyváltás.

(Dacára a megbélyegzésnek, amit azok kénytelenek elviselni, akik saját jószántukból változtatnak munkahelyet, ezeknek a száma növekszik. Azokra, akik nagyobb fizetést és jobb munkakörülményeket keresve mennek át az egyik vállalatról egy másikhoz, gyakran a *chamsae jok* [cahm-sigh johk] kifejezéssel utalnak, melynek jelentése „egy csapat veréb”).

Koreában a *yonjul* (yohn-juul), vagyis az „összeköttetések” a munkaerő-felvételi eljárások demokratizálása irányában történt elmozdulás ellenére még mindig fontos tényezőt jelentenek minden területen a sikerhez vezető úton, az üzlettől és a politikától az egyetemi professzori kinevezésekig. Az ideális összeköttetések akkor adódnak, ha egy üzletembernek vannak középiskolai iskolatársai magas kormányzati pozíciókban, akik nála valamivel alacsonyabb osztályba jártak. Kevés más tényező van, ami fontosabb lenne az üzletemberek és politikusok életében, mint a *hakyun* (hahk-yuun), az „iskolai kötelékek”. A vérségi és az iskolai kötelékek után fontossági sorrendben a *ji yun* (jee yuun), vagyis a „születési hely szerinti kötelékek” következnek, amelyek a család eredeti otthonát jelentő körzet azonosságából adódnak.

A koreai nagyvállalatok a menedzseri állásra jelentkezőket több hetes „kiképzésnek” vetik alá, melynek során elsősorban igyekeznek teljesen átítatni őket az illető vállalat filozófiájával és szellemével, és arra oktatják őket, hogyan viselkedjenek és hogyan működjenek együtt más dolgozókkal és kívülállókcal. Ezek a képzési programok minden vállalatnál magukban foglalják a vállalat jelmondatának és indulójának a megtanulását.

Egy másik kulcsszó a koreai vállalatoknál a *sungjin* (suung-jeen), az „előléptetés”. A dolgozókat a legtöbb koreai vállalatnál a munkában

töltött idejük és érdemeik alapján léptetik elő. Ám eltérően a múltban alkalmazott gyakorlattól, amikor elsősorban az életkor számított, ma egyre gyakoribbá válik a koreai vállalatoknál, hogy olyan menedzserek vannak, akik fiatalabbak egyes dolgozóiknál. Sok vállalatnál az attitűd és a viselkedés mégis ugyanolyan súllyal esik latba, mint a szakmai tudás, és emellett a szaktudás, a szorgalom és a hűség is fontos előfeltétel lehet az előléptetéshez.

Az elsőrendű szempont a magasabb szintű vezetői állásba való előléptetésnél egyre több koreai nagyvállalatnál az úgynevezett *tongchal yok* (tong-chahl yahk), az „élelátás” vagy a „megérzések” képessége – ez a kifejezés különösen fontos, mivel magában foglalja a kulturális érzékenységet és bizonyos kulturális készségeket (a nyelvhasználat, a más emberek gondolataiban olvasás képessége, a hűség és a támogatás ösztönzése terén), valamint a lényegre való intuitív ráérzés és a helyes döntéshozatal képességét is. Az olyan, egymással semmiféle kapcsolatban nem álló egyének, családok, klánok, falvak és egyes régiók között fennálló társadalmi gátak, amelyek hagyományosan elválasztották ezeket évszázadokon keresztül, a demokratikus elvek megjelenése és a tömeges iparosítás megkezdése óta jelentős mértékben leomlottak már az 1960 és 1980 közötti időszakban, de elég sok közülük mindmáig fennmaradt ahhoz, hogy felismerhető és gyakran kártékony hatást fejtsen ki a nagyobb vállalatokon és szervezeteken belül folyó kommunikációra.

A nagyobb vállalatok és szervezetek egyes részlegeinél és osztályainál dolgozó emberek önmagukat alapjában véve egy exkluzív és inkluzív csoport tagjainak tekintik, míg az ugyanannak a szervezetnek más részlegeinél dolgozókat kívülállóként kezelik, akik versengenek velük. Az egyes szervezeti egységek közötti kommunikációt általában ellenőrzik, és legtöbbször van egy pontosan kidolgozott protokoll, amit be kell tartani a sűrűlódások és nemkívánatos utóhatások elkerülése érdekében. Ez a rendszer nyilvánvalóan elég jól megfelel a koreai vállalatoknál ahhoz, hogy különböző szintű hatékonysággal működni tudjanak, de gyakran komoly hátrányt jelenthet ott, ahol a koreai vállalatokkal együttműködő külföldiek is érintve vannak, mivel ez lelassítja a kommunikációs folyamatot, és gyakran megváltoztatja az üzenetek tartalmát is.

Egy másik jellegzetes viselkedési vonás, ami gyakran elválasztja egymástól a koreai és a külföldi üzletembereket, a koreaiaknak az a szokása, hogy kerülik a konfrontációt és az olyan határozatokat, amelyekkel nem értenek egyet, nem akarják megmondani az embereknek azt, amit azok hallani akarnak, és inkább azt teszik, amit első helyen jónak

látnak, majd később bocsánatot kérnek, amikor önkényesen választott akcióik következményeivel kerülnek szembe.

A koreai társadalomban 1945 óta végbement változások dacára, az üzletemberek túlnyomó többsége Koreában még ma is jellegzetesen koreai észjárású, a hagyományos értelemben. S. H. Jang, a második világháború utáni Korea egyik reneszánsz polihisztora, akiben a nemzetközi vállalati csúcsvezető, a konzultáns, a tudós, a professzor, az újságíró és a könyveket író szerző alakja összefonódik, összefoglalta a tipikus koreai üzletember jellemző vonásait. Lényegében olyannak festette le, aki barátságos, rendkívül jó humorérzéke van, intenzíven energikus, könnyen felbosszantható, heves vérmérsékletű, felhőborítóan nagy önbizalma van és olyan türelmes, mint Jób az egyik oldalon, miközben rettentően türelmetlen más körülmények között, bővelkedik erőteljes érzésekben, és igen nagyfokú irigységnek van kitéve.

Jang hozzáteszi, hogy a tipikus koreai üzletember sohasem elégedett, és nem nyugszik addig, amíg a vállalat élére, csúcsvezetői pozícióba nem kerül – ez a mélyen gyökerező motiváció készteti arra, hogy kivételesen keményen dolgozzon és állandóan törekedjen a feljebbjutásra a menedzseri hierarchiában.

Jang szerint a barátokkal és vendégekkel eltöltött szabadidő kivételével minden koreában megvan egyfajta „kivagyisági” szindróma mint hajtóerő, ami kevés gátlást ismer – ebben minden bizonnyal annak az évszázados kulturális kondicionálásnak a visszahatása jelenik meg, ami a múltban mindig másodlagos szerepre kárhóztatta őket.

A sikeres koreai üzletemberek karakterének és tulajdonságainak egy másik igen fontos összetevője az igen erős paternalista érzés. Elvárják tőlük, hogy alkalmazottaikkal az állásuknak megfelelő tiszteletel bánjanak és a legtöbb személyzeti politikai döntést inkább érzések, mintsem tények alapján hozzák meg.

A vállalatok alapítói, a *sbijo* (she-joh) különösen jelentős szerepet játszottak Korea átalakításában ipari nagyhatalommá, és számos újságíró és könyv jelent meg „az alapítók szelleméről”, ami energiával töltötte fel a gazdaságot 1945-től kezdve az 1980-as évekig. Az olyan csébol-alapítók energiája, víziója és meggyőződései, mint Byong Choi Yi (Lee) a Samsungnál, Chu Yong Chong a Hyundainál, In Hoe Ku az LG Csoportnál, Chung Hun Cho a Hanjinnál és Chan U Ryu a Poongsannál – Korea Fordjai, Rockefellerrei, Harrimanjai és Carnegie-jei – szerepmodeleként, bár kisebb léptékben, követőkre találtak szinte mindenütt az üzleti világban. A legtöbb koreai üzletember úgy vezeti a vállalatát, mint ahogy a katonai osztagokat szokás, mindazzal a fegyelemmel, mindazzal a for-

malitással, egyformasággal, ranghierarchiával és kiváltságokkal, amelyek a legjobb katonai szervezetek lényegi szellemét biztosítják. Továbbá – szintén a katonasághoz hasonlóan – a jutalmak általában itt is lassan érkeznek, de helytelen viselkedésért járó büntetés biztos és gyorsan jön. A dolgozókat különféle csoportokba (szakaszokba, rajokba, századokba) rendezik és csoportként is kezelik, melyeknek a tagjai csapatmunkát végeznek. Általában a jutalmak és a büntetések is csoportként érik őket – bár egyes személyeket rutinszerűen összeszidnak a feljebbvalóik, gyakran éppen ebből a célból összehívott csoportértekezletek alkalmából.

A koreai vállalati protokoll – megint csak a katonai szervezetekhez hasonlóan – megkívánja, hogy a beosztott dolgozók a menedzsereket és az igazgatókat a címük megadásával vagy családnevük és a címük használatával szólítsák meg. Katonai módszerekre emlékeztet az is, hogy az, *ahogyan* megteszik a dolgokat, ugyanolyan fontos, mint az, *amit* tesznek. A dolgozóktól általában megkövetelik, hogy a „papírformát” kövessék mindig. Ez különösen frusztráló lehet a nyugatiak számára, akik hajlamosak inkább a tényekre és a lényegre összpontosítani, mint a formákra.

Annak ellenére, hogy a legtöbb koreai üzletember mindmáig fenntartja a nyaktörő tempót a munkájában, egyre többen közülük már nem hajlandók egész életüket csak a munkának szentelni, kikapcsolódás nélkül. A kiszeng-házak, kabarék, room-szalonok és más szórakozóhelyek látogatása mellett, ahol az étel, ital és a különösen csábító nők társasága jelenti a fő vonzóerőt számukra, sok koreai üzletember igénybe veszi az ország számos szauna fürdőjének szolgáltatásait is. A nagyobbak ezek közül a szaunák közül fényűző pihenőhelyek, amelyek öltözőszekrényeket, zuhanyozókat, gőzfürdőket, száraz szaunákat, aromaterápiás szobákat, forró, meleg és hideg vizes fürdőket, valamint „testápolási szobákat” nyújtanak vendégeiknek, ahol azok fogat moshatnak, borotválkozhatnak és megcsináltathatják a frizurájukat is. A legtöbb törzsvendég munka után látogat el a szaunákba és ott tölt egy-két órát, mielőtt hazatér vagy elindul valamilyen esti programra.

Shisaem [she-same] –

A féltékenység tilos

A fél-demokratikus társadalmi berendezkedés kialakulásáig a második világháborút követően erős konfuciánus tiltás volt érvényben a *shisaem* (she-same), a „féltékenység” ellen a koreai társadalomban.

Történelmi feljegyzések rávilágítanak, hogy a legkorábbi időktől kezdve egészen az utolsó dinasztia 1910-ben bekövetkezett bukásáig törvények tiltották, hogy a feleségek kinyilvánítsák féltékenységüket férjük házasságon kívüli kapcsolata miatt. A régebbi időkben azokat a feleségeket, akik áthágták ezt a tilalmat, akár ki is végezhették. Az utóbbi századokban elválás, becsületüktől való megfosztás lehetett a büntetésük, és további életüket rendszerint szegénységben töltötték el.

A konfucianizmus azt tanította, hogy féltékenykedni valakire bármiért is erkölcstelen, és nemcsak a féltékeny személy lelkében okozhat károkat, hanem negatív hatással van családtagjaira és végül az egész országra is – ez az utóbbi veszély pedig már a hatóságok feladatai közé utalta a féltékenység kezelését.

A koreai társadalom a tizenötödik század korai éveitől egészen a huszadik századig rögzített osztályokra oszlott. Az alsóbb osztályokhoz tartozók, akik a népesség több mint 80 százalékát tették ki, kevés kivételtől eltekintve nem kerülhettek át magasabb osztályba. A *sbisaem*-et, amit a náluk jobban élő személyek iránt érezhettek, el kellett nyomniauk, és folyamatosan meg kellett alázkodniuk azok előtt.

Ebben a környezetben különösen frusztráló volt az egyszerű koreaiak számára látni azokat, akik fölöttük helyezkedtek el, mert alárendelt pozíciójuk öröklődő volt, mindenfajta lehetőség nélkül arra, hogy valaha is megváltozhasson. A hátrányos helyzetű, másokat kiszolgáló emberek azon túlmenően, ami egyidejűleg javíthatott a saját körülményeiken is, nem segítettek egymást.

Semmiféle ünnepségre nem került sor, ha valakinek a szomszédja valahogyan javítani tudott akár csak a legcsekélyebb mértékben is a saját otthonán azáltal, hogy keményebben dolgozott, vagy ügyesebb volt. A fölény bármilyen demonstrációját azonos életkorúak között, és különösen a hierarchiában alattuk állóak részéről gyűlölködő elutasítással fogadták.

A mélyen beágyazódott előítéletek ilyen szélsőséges megnyilvánulásai még ma sem tűntek el a koreai kultúrából. Ma is jellemző a koreaiakra, hogy rosszindulatúan irigykednek azokra a környezetükben, akik javítanak a helyzetükön, legális vagy illegális eszközökkel. Hagyományos reakciójuk erre az, hogy a saját átlagos vagy alacsonyabb szintű tehetségüket sértve érzik, és az egyetlen mód, amivel az ilyen sértett érzéseket el tudják törölni, az lehet, ha a sikeresebb embereket visszahúzzák a saját szintjükre.

A *sbisaem* különösen heves lehet a külföldi és koreai vegyesvállalatoknál, amikor a külföldi oldal felelős az új dolgozók felvételé-

ért, és nem követi azt a koreai szokást, hogy az adott kollektívát a nemi hovatartozás, társadalmi helyzet, képzettség, iskolai kötelek, sőt vérrokonság szerinti rétegekre osszák fel. A féltékenység továbbra is fontos szerepet játszik a koreai nők életében, különösen azok között, akik külföldi férfakkal randevúznak vagy házasságot kötnek. Az 1950-es évek közepe óta társadalmilag és legálisan egyaránt szabad kinyilvánítani a féltékenységet, ám a féltékenységnek és annak az erőszakosságnak a mértéke, amivel gyakran reagálnak, ha a férjük vagy a barátjuk megcsalja őket, egyike a koreai társadalom igen figyelemreméltó vonásainak.

A külföldiekkel összeházasodott koreai feleségek, akik féltékennyé válnak, gyakran szenvednek attól a ténytól, hogy a féltékenység kinyilvánítását tiltó tabu még mindig mélyen be van ágyazódva a lelkükbe, és noha most már társadalmilag szabad nekik is féltékeny viselkedést tanúsítaniuk, legbelül úgy érzik, hogy az effajta magatartás helytelen és nem lenne szabad féltékenynek lenniük.

Sil hak (sheer hahk) –

A „gyakorlati tanulás”

Körülbelül a tizenötödik századtól a tizenkilencedik század utolsó évtizedéig a koreai politikai és társadalmi élet középpontjában az az igyekezet állt, hogy eleget tegyenek a nagy kínai bölcs, Konfuciusz által az i.e. ötödik században felállított társadalmi és politikai formáknak. Ebbe az összpontosításba beletartozott az emberek hierarchikus elrendezése a társadalmon belül, az autoriter kormányzás, a férfiak dominanciája és az ősök imádata – csupa olyan tényező, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a múltra helyezték a hangsúlyt minden intellektuális tevékenységben, ami gyakorlatilag kizárt mindenfajta társadalmi és gazdasági haladást. Egy másik fontos eleme a hagyományos koreai észjárásnak, ami jelentősen hozzájárult az egyetemes stagnáláshoz, az a taoista filozófia volt, hogy az embereknek nem szabad megkísérelniük megváltoztatni a dolgokat, teljesen passzívnak kell lenniük és életüket úgy kell leélniük, hogy megpróbálnak összeolvadni a kozmosszal. A buddhizmus szintén bátorította azt a reflektív és passzív életmódot, ami az innováció és a fejlődés minden formája ellenében hatott. Az individualitás, a szellem, a kíváncsiság és az ambíciók, amelyek eredendően hozzátartoznak az emberek lelki alkatához, a konfuciánus harmónia nevében el voltak fojtva.

Ezeknek a filozófiai és vallási hatásoknak az eredményeként az egyedüli személyek Koreában, akiknek meg volt engedve, hogy tanuljanak és művelté váljanak – csupán kevés kivétellel a századok során – egy olyan rendszer fogságába kerültek, ami az oktatásukat a megkérdőjelezhetetlen és megváltoztathatatlan filozófiai, irodalmi és ezoterikus tárgyakra korlátozta. A századok múlásával a legtanultabb emberek többsége az országban azzal töltötte az idejét, hogy olyan tárgyak fölött folytasson kontemplációt, kommentárokat fűzzön hozzájuk vagy vitatott kérdéseket elemezzen, amelyeknek nem volt semmiféle relevanciája az állam és a társadalom problémái szempontjából.

Csak a tizenhetedik században és azt követően került sor arra, hogy néhány független szellemű konfuciánus tudós, akik közül a legtöbben nem voltak kormányzati tisztviselők és nem rendelkeztek politikai hatalommal, elkezdett egy újfajta „gyakorlati tanulást” propagálni, ami a *sil hak* nevet kapta. Ez a csoport különféle társadalmi, politikai és gazdasági reformok bevezetésére is tett javaslatokat, mégpedig a Koreába Kínából beszivárgó nyugati fogalmak alapján. A történészek szerint a *sil hak* legnagyobb hatású terjesztője egy Yag Yong Chong (1762-1836) nevű tudós szerző volt. Chong kritikája a koreai társadalomról és az akkori politikai rendszerről nagymértékben tükrözte a római katolikus vallás befolyását. Az ehhez az egyházhoz fűződő kapcsolatai miatt Chongot tizennyolc évre száműzték Szöulból, és további tizenhét évre eltiltották bármilyen állami tisztség viselésétől.

A „gyakorlati tanulást” hirdető tudósoknak a hatása azonban a legjobb esetben is csak minimális volt, és nem lassította le a Csooszon dinasztia hanyatlását egy lefelé futó spirális mentén. A Yonsei Egyetem egyik professzora, Chong Hong Pak erről ezt mondta: „A legtöbb, amit a *sil hak* szószólói tehettek, mindössze annyi volt, hogy hatástalanul tiltakoztak és háborogtak”. Az ezekből a megkésett erőfeszítésekből eredő ösztönző lökések jó része azoknak a jezsuita misszionáriusoknak a befolyásából fakadt, akik a tizenhatodik században Kínában telepedtek le, különösen egy Matteo Ricci nevű katolikus pap írásain keresztül – ezeket az évente Pekingbe indított küldöttségek, amelyek az adó fejében vitt ajándékokat szállították el a kínai császári udvarhoz, hazatérőben magukkal vitték Koreába.

Korea történelmének ezt a korszakát tárgyalva Pak professzor hozzátette, hogy a tizenhetedik és a tizennyolcadik században az

elit uralkodó osztály konfuciánus frakciói azzal töltötték az idejüket, hogy „felszedeggették a konfuciánus doktrína kiszáradt csontjait”, és „az ország fogyatkozó vérét szívták”.

A tizenkilencedik század közepére a Csooszon udvar egymással veszekedő konfuciánus tisztviselői már kifárasztották magukat és az egész országot, a *sil hak* szószólói pedig erőt és lendületet gyűjtöttek. A külföldi hatalmak, s köztük leginkább Japán által megindított események azonban megakadályozták, hogy a „gyakorlati tanulást” hirdető tudósok képesek legyenek fordítani az ország sorsán, és a *sil hak* nem válhatott a haladás eszközévé, amiben reménykedtek. Koreának a Nyugat előtti megnyitásától számítva mindössze húsz éven belül Japán gyakorlatilag átvette az uralmat az ország gazdasága és külföldi kapcsolatai fölött, és 1910-ben formálisan is annektálta az országot, integráns részévé téve a Japán Birodalomnak.

Korea 1945-ben visszanyerte ugyan szuverenitását, de hamarosan kétfelé szakadt és végig kellett szenvednie egy pusztító polgárháború viszontagságait is, amit a kommunisták vezette Észak-Korea és kínai szövetségesei kezdeményeztek, és a dél-koreaiak csak ekkor kezdhettek hozzá végre igazából a *sil hak* megvalósításának országos programjához. Ám ez még ekkor sem történhetett meg azonnal. Dél-Koreának először helyre kellett állítania a koreai háború pusztításait és le kellett győznie a háború utáni első kormányok korrupcióját. Dél-Korea népe csak akkor került végül olyan pozícióba, hogy elnyomott ambícióit egy teljes erőbedobással, mindenre kiterjedően indított program keretében az ország iparosítására és modernizálására fordíthassa, amikor Chung Hee Park, a hadsereg egyik tábornoka 1961 májusában vértelen államcsínnel átvette a hatalmat.

A *sil hak* központi szerepet játszott ebben az átalakulásban. Dél-Korea elkezdett tömeges méretekben technológiákat importálni. A fiatal koreaiak ezreit küldték külföldre – vagy azok mentek önként –, hogy külföldi egyetemeken szerezzenek képzettséget és magukba szívják azt a „gyakorlati tudást”, ami országuk történelmének legnagyobb részében meg volt tagadva tőlük. A koreaiak szomjúsága a *sil hak* iránt szinte csillapíthatatlan volt, és az ország egyetlen generációváltás alatt ugrásszerűen megérkezett a technológia korába, számos fronton versengve Japánnal, az Egyesült Államokkal és a világ más fejlett országaival. Ma a *sil hak* és eredményeinek hasznosítása a kormányzat gazdasági és politikai stratégiájának középpontjában áll és gyakran elsőbbséget élvez más or-

szágok érdekeivel szemben. Ma kevés olyan nép van a világon, ami gyakorlatiasabb észjárású lenne a koreaiaknál, vagy jobban érdekelt lenne a *so hak* (soh hahk), vagyis a „nyugati tanulás” módszereinek alkalmazásában, amikor a saját gazdasági jólétéről van szó.

Sodo [soh-doh] – Az írás fegyelme

A Kínában kifejlődött, majd Koreában és Japánban is elterjedt írásrendszer, nagyobb és több embert érintő hatást fejtett ki a kultúrák fejlődésére, mint a világ bármely más írásrendszere. Az írás kínai módja nem állt meg az egyszerű piktogramok vagy hieroglifák alkalmazásánál, amelyek a legtöbb ősi írásrendszer alapját alkották. Kína korai történelmének századai folyamán a kínaiak ismeretei szerint a mindennapi életet és a kozmoszt reprezentáló alapvető szimbólumokat kombinálták más piktogramokkal, hogy egyre komplexebb fogalmakat is meg tudjanak jeleníteni, s az így létrejött írásjelek száma végül százezer fölé emelkedett.

Ahhoz, hogy valaki akár csak szerény szinten írástudóvá válhasson, éveket kellett töltenie több ezer ilyen „karakter” memorizálásával, miközben azt is meg kellett tanulnia, hogyan kell azokat megfelelően lerajzolni – éles ellentétben annak a huszonegynéhány betűnek a megtanulásával, amelyek felhasználásával egy-egy nyelv valamennyi hangját jelölni lehet, mint többek között az angol abc esetében is. Az írástudás megszerzésével együtt járó vesszőfutás olyan folyamat volt, ami mélyrehatóan befolyásolta azoknak a karakterét és személyiségét, valamint mentális és manuális képességeit is, akik vállalták ezt a megpróbáltatást. Az írástudóvá váláshoz a kínai nyelvterületen megkövetelt rendkívül nagy idő- és energia-befektetés miatt a régi Kínában gyakorlatilag minden erre irányuló oktatás az elit uralkodó osztályra, és annak is csak a férfi tagjaira korlátozódott. Az írás oktatását végül nem csupán gazdasági szempontok korlátozták, hanem az írástudást csupán a felső osztály előjogává tevő törvények is szigorúan körülhatárolták.

A századok múlásával egyes írás-tanítók és tudósok elkezdtek a saját művészeti hajlamaik szerint stilizálni az írásjeleket, s ennek eredményeként többféle „iskola” alakult ki, amelyek különböző írási stílusokat tanítottak. Az idő további múlásával az írásjelek leírása egyre inkább önálló művészetté vált, melynek mesterei az egymást követő generáci-

ókban a múltbeli mesterek utánzására és felülmúlására törekedtek. Végül azután ezek a mesterek a karakterek leírását önálló szépművészetté tették, amelyben a kiválasztott karakterek jelentése csupán másodlagos szerepet játszott. Az ezt a művészetet jelölő kínai szó a *shufa* (shuu-fah), vagyis – modern kifejezéssel – a „kalligráfia” volt.

A kínai tudósok az i.e. 108. évtől kezdtek el bevezetni a saját írásrendszerüket Koreában is, amikor a Koreai-félszigeten kialakult kicsiny királyságok Kína fennhatósága alá kerültek. A *shufa* művészete a koreai nyelvben a *sodo* (soh-doh) nevet kapta. További körülbelül ötszáz évre volt szükség, amíg a *sodo* koreai mesterei viszonylag nagy számban kezdtek megjelenni, és egy újabb évezrednek kellett eltelnie, mielőtt az írás jelentős hatást gyakorolhatott olyan emberekre is, akik az országos és regionális kormányzatok munkáját ellátó elit osztályhoz tartozó férfi tudósok körén kívül estek.

Az oktatás fokozatos terjedésével a Csoszon- (vagy I-) dinasztia 1392. évi megalapítását követően a *sodo* gyakorlása is szélesebb körűvé vált. Végül a *sodo* területén felmutatott készségeket egyenlővé tették valakinek nem csak a műveltségével, hanem erkölcsi szintjével is. A kalligráfiai készségek fejlesztéséről úgy tartották, hogy az emeli az emberek szellemi színvonalát és kifinomítja a viselkedésüket, s ennél fogva számos társadalmi és kulturális jótéteménnyel jár.

A kínai karakterek használata – és a *sodo* gyakorlata – 1945 és 1985 között Koreában sokat veszített jelentőségéből annak következtében, hogy a külföldi eredetű dolgokkal szemben erős nacionalista érzelmek alakultak ki. A karakterek azonban olyan mélyen beágyazódtak már az irodalomba és általában az egész kultúrába, hogy a használatuk kiiktatására irányuló kísérletek túl korainak bizonyultak. Az 1980-as évek végére a koreaiak növekvő önbizalma, valamint az ország bővülő kapcsolatai Kínával, Japánnal és más országokkal Délkelet-Ázsiában, ahol nagy számban éltek gazdag emigráns kínaiak, nyilvánvalóvá tették, hogy a karakterek használatának folytatása jelentős gazdasági és politikai előnyökkel jár.

A modern Koreában a *sodo* művészete terén felmutatott múltbeli teljesítményeket igen nagyra értékelik, és e művészet gyakorlása ma is részét alkotja gyakorlatilag minden koreai oktatásának. Széles körben felismerték Koreában is, hogy a kínai karakterek leírásának megtanulásához vezető folyamat során megkívánt fegyelem – különösen a stilizálási készségek valamilyen szintjének elsajátításával együtt – jelentősen hozzájárul a koreaiak esztétikai érzékenységéhez, manu-

ális készségeihez és szorgalmához is, tehát fontos tényező azoknak a tulajdonságoknak a fenntartásában, melyek révén a koreaiak nagy tudású és keményen dolgozó népet alkothatnak.

A *sodo* – bár hivatalosan nem ismerik el ilyen tényezőként – minden bizonnyal Korea kulturális kincsei közé sorolható.

Sogae (soh-gay) – A bemutatkozás kerülése

A régi Koreában az emberek nem találkozhattak és nem keveredhetek egymás társaságába természetes, közvetlen módon. A társadalom szigorúan elkülönülő osztályokra oszlott, amelyeket további rétegekre bontottak az exkluzív jellegű alá- és fölérendeltségi viszonyok, még a családokon és a munkacsoportokon belül is. A családok és a rokoni csoportok exkluzivitása olyan mértékű volt, hogy gyakorlatilag megakadályozta az embereket, különösen a nőket a kívülállókhoz fűződő alkalmi barátságok kialakításában. Ennek egyszerűen túl sok társadalmi korlát állta útját.

Ebben a környezetben az embereknek nem volt széles baráti körük még a saját társadalmi szintjükön sem. Tekintettel a barátságok ápolásával együtt járó különféle kötelezettségekre és az önmaguk mások előtti exponálásával járó veszélyekre, erre nem is nagyon törekedtek. Mivel nagyon is reálisan fennállt az a lehetőség, hogy minden ismerettségéből komoly kötelezettségek adódhatnak, a *sogae*-t (soh-gay), vagyis a „bemutatásokat” igen komolyan vették, a hozzá tartozó szigorú protokollal együtt.

Ez a rendszer, amely több mint ezer éven át fennállt, olyan mélyen beivódott a koreaiak lelkivilágába, hogy még ma is jelentős szerepet játszik az életükben, a személyes és szakmai kapcsolatok terén egyaránt. Noha Korea hagyományos társadalmi rendszere a pontosan meghatározott rangokkal és tabukkal együtt a huszadik század utolsó évtizedei óta drasztikus változásokon ment át, a bemutatásokat még ma sem veszik könnyedén.

A legtöbb koreai, aki nyilvános helyen találkozik barátaival, nem mutatja be őket automatikusan másoknak, akikkel találkoznak. Általában mellőzi a bemutatást, hacsak nem törekednek kifejezetten arra, hogy az illetők üzleti vagy politikai célokból formális kapcsolatba lépjenek egymással. Ilyen helyzetekben a koreaiak nem tehetik meg, hogy ne

vegyenek tudomást egymás társadalmi osztályhelyzetéről és adottnak tekintsék az egymás iránti jóindulatot. Gyorsan meg kell állapítaniuk egymáshoz viszonyított társadalmi státuszukat, és azután a megfelelő viselkedést és az adott szinthez illő tiszteletteljes nyelvezetet kell használniuk egymással szemben.

Amikor valaki fontosnak tekinti mások bemutatását, gondosan megállapítják mindegyik fél viszonylagos társadalmi helyzetét a bemutatásuk részeként, hogy mindkét fél megfelelően tudjon reagálni a másikra. A családi és a generációs név mellett ezek a bemutatások magukba foglalnak olyan dolgokat is, mint az illetők vállalati vagy szervezeti hovatartozása, rangja vagy címe, oktatási háttere, születési helye, és így tovább, mivel mindezek a dolgok befolyásolják, hogy ki kivel találkozhat, a találkozás alkalmával követendő etikettet és azt a kapcsolatot is, ami azután kialakulhat az illető személyek között. Általában véve a mai koreaiak még ma is fenntartják a társasági körben töltendő idejük és az erre fordítható forrásaik legnagyobb részét a rokonaik és iskolaéveik során szerzett barátaik kicsiny, szoros kötelékekkel összekapcsolt köre számára.

A bemutatások Koreában – különösen akkor, ha középkorú vagy idősebb felnőttek is vannak az érintettek között – többnyire formális jellegűek. Ilyenkor a résztvevők állnak, meghajolnak egymás felé és megmondják a nevüket. A férfiak, főként azok, akik valamilyen kapcsolatban állnak a nemzetközi közösséggel a meghajlás mellett kezet is ráznak. A magasabb rangú idősebb férfiak gyakran csupán biccentenek a fejükkel, amikor náluk alacsonyabban álló embereket mutatnak be nekik. Ha a saját korosztályukon belül, hasonló rangú személyekkel találkoznak, akkor legtöbbször csupán kezet ráznak. Különleges udvariasság, tisztelet és lelkesedés jele lehet az a gesztus, ha valaki mindkét kezét használva ráz kezet a másik féllel.

Az egyik ok, amiért a koreaiak hagyományosan óvakodtak a másokkal való találkozástól, az volt, hogy amint a kapcsolat létrejött, új barátaik feljogosítva érezhették magukat szívességek kérésére – amit konfuciánus neveltetésükből kifolyólag igen nehezen lehet megtagadni. Minél több érzelmi elemet vitt bele valaki egy szívességre irányuló kérésébe, annál nagyobb nyomás nehezedett a másik félre annak teljesítése érdekében.

Miközben a koreaiak egymás közti viselkedése is egyre inkább nyugatiassá válik, ennek a mértéke sok tényezőtől függ, az illető személyek életkorától és nemétől az iskolázottságuk, lakóhelyük, munkatapasztalataik és nyugatiakkal akár Koreán belül, akár külföldi utazások alkalmából megvalósult korábbi együttműködésük figyelembe vételéig.

És noha ezek a változások gyorsulóban vannak, ahogy a kommunikációs és kulturális gátak folyamatosan leomlanak, a kívülállók részéről általában mégsem bölcs dolog automatikusan feltételezni, hogy azok a személyek, akikkel találkoznak, már nyugatias attitűdöt vagy viselkedést fognak tanúsítani. Amíg „elnyugatiasodásuk” mértéke nem válik nyilvánvalóvá – ami eltarthat néhány percre –, jobb fenntartani a formális udvarias modort, alkalmazkodva az ismert koreai értékekhez.

Sogaejang (soh-gay-jahng) – Ajánlólevelek

A koreaiak többek között azért szeretnek annyira az Egyesült Államokban élni és dolgozni, mert ott félretehetik az ősrégi etikett legnagyobb részét, ami szabályozza – és alapvetően korlátozza – az életvitelüket, amikor Koreában vannak. Egy gyakran említett példa erre az, hogy Amerikában telefonálhatnak bárkinek vagy egyszerűen megszólíthatnak bárkit anélkül, hogy törődniük kellene az illető nemével, társadalmi osztályával, rangjával vagy az ebből adódható bármilyen jövőbeli komplikációval. Ugyanakkor Koreában hagyományosan elképzelhetetlen volt az emberek számára, hogy ismeretlenül felhívjanak másokat és bemutatkozzanak más üzletembereknek vagy kormányzati bürokrátáknak, akikkel találkozni akarnak vagy találkozniuk kell. Az efféle viselkedést gyakran még ma is udvariatlanságnak (vagy illetlenségnek) és szakszerűtlen eljárásnak tekintik.

Amikor Koreában folytatandó üzleti tevékenységről van szó, ehhez először is összeköttetésekre van szükség. A második legfontosabb dolog általában a *sogaejang* (soh-gay-jahng), az „ajánlólevelek” beszerzése. A koreaiak éppen ezért sok időt és energiát fordítanak ajánlólevelek megszerzésére olyan személyekhez, akikkel üzleti kapcsolatba kívánnak lépni, vagy akiktől valamit akarnak. Az ilyen ajánlólevelek legértékesebb forrásai a rokonok, az egyetemi profeszszorok, akik tanították az illetőket, akikkel találkozni kívánnak, az osztálytársak, egyetemi évfolyamtársak, vezető kormányzati bürokráták, valamint a bankárok és olyan más üzletemberek, akikkel az érintettek szoros kapcsolatban állnak. A magasabb rangú kormányzati bürokrátákat és nagyvállalati vezetőket, akik második karrierjüket konzultánsként és mediátorként építik ki, miután nyugdíjba vonultak, gyakran éppoly nagyra értékelik az ajánlóleveleikért, mint

a tanácsaikért. A köztisztvisletben álló személyek különösen hatékony közvetítők lehetnek.

A koreai üzletemberek és kormányzati bürokráták hajlamosak toleránsan kezelni azokat a külföldieket is, akik ajánlólevél nélkül fordulnak hozzájuk, különösen akkor, ha az illetővel a saját érdekükben is szeretnének megismerkedni, vagy ha a külföldiek motivációja arra, hogy hozzájuk forduljanak, különösen érdekes számukra. Minden más alkalommal azonban a fogadtatás, amelyben a külföldiek részesülnek, rendszerint igen udvarias és vendégszerető, de csak eddig a határig, és szigorúan formális marad.

A helyzet teljesen megváltozik, ha az ember olyan valakitől származó *sogaejang*-gal érkezik, akivel a felkeresett személy kapcsolatba áll. Minél erősebb ez a kapcsolat, annál inkább kénytelen az illető kedvezően reagálni a megkeresésre. Éppen ezért illendő, hogy Koreában a külföldi üzletemberek is átvegyék az ajánlólevelek felhasználásának koreai szokását, és ezt a gyakorlatot rendszeresítsék általánosan alkalmazott üzletviteli módszereikben. Ezzel a megközelítéssel a koreai társadalomban oly nagy szerepet játszó személyes tényezők figyelembe vétele is megvalósul. Általában minél személyesebb jellegű egy két embert összekötő kapcsolat, annál erősebb a társadalmi adósság köteleke is, ami összekapcsolja őket, és annál fontosabb számukra, hogy teljesítsék egymás iránti kötelezettségeiket.

Ezek alól az általános szabályok és szokások alól természetesen vannak kivételek, különösen az olyan, egyre sokasodó koreai üzletemberek körében, akik külföldön szereztek meg képzettségüket, vagy éveket töltöttek munkával más országokban, ám még ma is kifizetődik, ha az ilyen embereket is jó, erős ajánlólevelekkel közelítjük meg, mivel ez jelentősen felgyorsíthatja a kívánt kapcsolat létrehozásának folyamatát.

Soktam (soak-tahm) – A közmondások bölcsessége

A koreai kultúra számos jellegzetes vonását tükrözik vissza frappánsan a *soktam* (soak-tahm), a „közmondások”, amelyek nemcsak a nép bölcsességét juttatják kifejezésre, hanem megjelennek bennük a koreaiak gyengeségei, félelmei és túlérzékenységei is. Az 1970-es években To Hwan Kim koreai pszichológus elemzésnek vetett alá 7300 leggyakrabban idézett mondást és közmondást a koreai nyelvben, megkísérelve rávilágítani a koreaiak észjárására és viselkedésé-

re, és vizsgálatainak eredményeit „A koreai közmondások pszichológiai elemzése” (*A Psychological Analysis of Korean Proverbs*) című könyvében tette közzé.

Kim a következő tizenegy kategóriára osztotta fel a közmondásokat a témájuk alapján: szegénység, gazdasági pragmatizmus, a tisztviselői iránti ellenségesség, az elit *jangban* uralkodó osztállyal szemben megnyilvánuló ellenségesség és irigység, az alantas munkát végző emberek lenézése, a társadalmi állapotok miatti aggodalom, autoritarizmus, optimizmus, fatalizmus, evilági orientálódás, valamint babonás hiedelmek és előítéletek.

A Kim által tanulmányozott *soktam* korpuszában leggyakrabban ismétlődő utalások abból a tényből adódnak, hogy az utolsó és leg-hosszabb ideig uralkodó koreai dinasztia idején (1392-1910) az volt az állam hivatalos politikája, hogy az egyszerű embereket az állandó szegénység állapotában kell tartani. Amikor a szegénységhez még természeti katasztrófák és az időjárás szeszélyei is hozzájárultak, a közönséges koreaiak élete állandó veszélyben forgott.

Emiatt a helyzetük miatt a koreaiak szinte megszállottjává váltak a meggazdagodás gondolatának, ami megszabadítaná őket a szegénység szörnyű terheitől, ám az ez előtt álló társadalmi és politikai akadályok miatt mindössze annyit tehettek, hogy panaszkodtak a helyzetükről és álmódóztak a megváltoztatásáról.

A saját tisztviselőik és az országba behatoló megszálló csapatok által hagyományosan elnyomott és minden elképzelhető módon kizsákmányolt egyszerű koreaiakban természetesen kialakult egy rendkívüli ellenséges érzület a hivatalok világával szemben, annak minden formáját és valamennyi szintjét illetően. Haragjuk legnagyobb része a *jangban* osztály tagjaira irányult, mivel ez az elit csoport monopolizálta az anyagi gazdagságot és a politikai hatalmat egyaránt Koreában, és szimbolikusan megtestesítette magában mindazt, amit az egyszerű koreaiak gyűöltek a kormányzattal kapcsolatban.

Az alantas munka iránti megvetés erős érzése, ami jellemző volt a koreaiakra a feudalizmus hosszú nyúlt korszakában, az olyan „tisztátalan” foglalkozásokkal szemben felállított buddhista tabukból alakult ki, mint az állatok lemészárolása, az állatbőrökkel végzett munka, a sírás és a szemétygyűjtés. Az ilyen öröklődő foglalkozást űző emberek mindig is a hierarchia legalsó fokán helyezkedtek el.

A Korea férfiak uralta hierarchikus társadalmában megkövetelt szigorú etikett és az érzelmek, különösen a szeretet és a szerelem nyilvánítását tiltó tabuk meglehetősen rideggé és frusztrálóvá tették

az életet. Amikor ehhez még hozzájárult az uralkodó osztály körében elburjánzott korrupció is, az egyszerű emberek az állandó aggodalom állapotában éltek. A rend fenntartására vonatkozó egész konfuciánus normarendszer a családokon belül, a kormányzatban és általában az egész társadalomban az abszolút autoritarizmuson, valamint az erőszak állandó fenyegetésén alapult, melynek eredményeként az aggodás a koreaiak második természetévé vált.

Kim azonban úgy találta, hogy a koreaiakra nehezedő viszonytárságok és veszélyek dacára is megvolt a karakterükben és a szemléletükben egy optimista vonás is, ami segített nekik elviselni a szegénységet és a szabadság hiányát. Azt is megállapította azonban, hogy ez az optimizmus csak a második helyet foglalta el a mögött a mélyen fatalista beállítódás mögött, amit az elsősorban sanyarú életük eleve kijelölt számukra, és aminek a megváltoztatása érdekében semmit sem tehettek.

Kim megállapította továbbá, hogy sok *soktam* a koreaiak evilági orientálódását demonstrálja, a túlvilági étellel szemben. Gondolataik és erőfeszítéseik elsősorban az élet mindennapi kihívásainak való megfelelésre irányultak, és megpróbáltak annyi örömet találni az életben, amennyi csak lehetséges volt. Kim tizenegyedik következtetése szerint a közmondások azt tükrözik, hogy a koreaiak a múltban igen babonás emberek voltak, igen sok előítélettel, de ösztönösen ugyanolyan gondoskodással fordultak családtagjaik, rokonaik és közeli barátaik felé, mint amit önmaguk irányában mutattak. Ebben a tekintetben nem különböztek a legtöbb más néptől, és Korea több száz leggyakrabban ismételt közmondásának megvannak a pontos megfelelői más kultúrákban is.

Néhány példa:

„A szegénység a bűn anyja;

ne tanítsd öreganyádat kiszívni egy tojást;

a mezőnek szeme, az erdőnek füle van;

a rossz hírek gyorsan utaznak;

ami az enyém, az az enyém, és ami a tied, az is az enyém.”

Sonbae / hubae [sohn-bay / huuh-bay] – Alá- és fölérendeltségi viszonyok

Korea üzleti és szakmai világának alapos tanulmányozása feltárja, hogy a gazdasági és politikai tevékenység Koreában teljes egészében inkább személyes, mintsem objektív tényezők körül forog. Az alapot az alkalmazásba vételhez a kormányzati szférában és a magánszektor-

ban, a kapcsolatokat a kormányzati hivatalok és az ipari vállalkozások, kereskedelmi cégek és egyéb munkáltatók között legtöbbször olyan szempontok határozzák meg, hogy az érintett személyek hol születtek, hol jártak iskolába (főleg egyetemre), valamint más személyes természetű megfontolások.

Koreában a társadalmi és gazdasági kapcsolatok kulcselemei a vérségi és a gyermekkori vagy ifjúkori barátsági kötelékek, ám az ugyanazon középiskolák és felsőoktatási intézmények látogatásából adódó iskolatársi kötődések is különösen fontos szerepet játszanak a közéletben és a gazdasági életben is. Az ugyanabban az iskolában végzetek rendkívüli mértékben köteleességüknek érzik, hogy együttműködjenek és segítsék egymást egész életükben. Az a szerep, amit az idősebbek játszanak a velük azonos iskolában végzett fiatalabbak segítségével, gyakran arra emlékeztet, amit a keresztszülők töltenek be a keresztény társadalmakban. Az ugyanabban az iskolában végzetek közötti speciális kapcsolatokra utaló kulcsszavak a *sonbae* és a *hubae* (sohn-bay/huuh-bay). A *sonbae* jelentése „senior” vagy „feljebbvaló”, számos további konnotációjával együtt, ideértve a „mester” vagy a „gazda” és a „patrónus” fogalmát is. A *hubae* jelentése „junior”, „alárendelt”, vagy „követő”. Ha egyszer ez a kapcsolat ugyanazon iskola látogatása révén kialakult, soha többé nem változhat, és nem is szűnhet meg. A *hubae* kötelesek tiszteletet mutatni a *sonbae* iránt, és szolgáltatukra kell állniuk bármiben, amiben csak tudnak. A *sonbae*-k hasonlóképpen kötelesek segíteni a *hubae*-ket mindenféleképpen, ami módjukban áll. Ezt az alá-fölérendeltségi viszonyt egyszer s mindenkorra meghatározza, hogy ki végzett először.

Valószínűleg a leggyakoribb szerep, amiket azok a *sonbae*-k játszanak, akik a gazdaságban vagy a kormányzati hivatalokban menedzszeri szintre jutottak, a régi iskolájukból kilépő újonnan végzetek segítése abban, hogy a saját szervezetüknél vagy olyan helyeken kapjanak állást, amelyekkel erős kapcsolataik vannak. A *sonbae*-nek ez a funkciója olyan fontos, hogy sok középiskola végzett diákjai annak alapján próbálják eldönteni, melyik egyetemre jelentkezzenek, hogy az illető egyetemen hány olyan befolyásos személy dolgozik, aki az ő iskolájuk diákja volt. Minél több végzett diákja kerül valamely iskolának hatalommal járó gazdasági és kormányzati pozíciókba, annál magasabb az iskola státusza a diákok körében.

Korea egyetemi öregdiák-egyesületei, ideértve azokat is, amelyek külföldi egyetemek volt diákjaiból szerveződnek, érthető módon meglehetősen erősek, csakúgy, mint az egyes kormányzati hivatalok-

nál és a nagyvállalatoknál működő öregdiák-csoportok. Többnyire az történik, hogy minden egyes évjárat, amelyik a vállalati és az üzleti szférában kikerül valamely egyetemről, informálisan megalakítja a maga egyedi öregdiák-csoportját, és csatlakozik az illető szervezet már konszolidálódott alumni-csoportjához. Az egyetemi évfolyamtársakat jelölő *tonggi* (tohng-ghee), és az osztálytársakra utaló *tonggisaeng* (tohng-ghee-sang) kifejezések szintén kulcsszavak ezekben a forgatókönyvekben. Az egyes szervezetek gyakorlata különböző lehet, de általános szokásuk, hogy minden évben havonta, félhavonta és még gyakrabban is tartanak összejöveteleket, többnyire ünnepi partikkal és más eseményekkel egybekötve.

A külföldi üzletembereknek, akik leendő dolgozóikat toborozzák Koreában, tisztában kell lenniük a *sonbae/hubae* kapcsolatok szerepével és fontosságával, és feltétlenül célszerű igénybe venniük ezeket az összeköttetéseket is. Általában véve, az ugyanabban az iskolában végzett dolgozók jobban együttműködnek egymással, és ezért csoportként is hatékonyabban funkcionálnak.

Egy másik tényező, amit szintén figyelembe kell venni, abban áll, hogy a legtekintélyesebb középiskolák és egyetemek öregdiákjai – miután elhelyezkedtek valamilyen középvezetői pozícióban –, nem kívánnak alárendelt helyzetbe kerülni olyan más menedzserekhez képest, akik alacsonyabb rangú iskolából érkeztek. Ez a társadalmi osztály-érzékenység komoly morális és hatékonysági problémát jelenthet, különösen akkor, ha az „alacsonyabb osztályú” vezetők attitűdje és viselkedése nem elég diplomatikus.

A külföldi vállalatok számára a legkönnyebb mód az ilyenfajta problémák elkerülésére az lehet, ha a dolgozóik felvételét teljes egészében helybeli munkatársaikra bízzák. A koreaiak igen jól értenek az életkori, nemi és társadalmi osztály-hovatartozás szerinti kérdések kezeléséhez a munkahelyen. Ennek a megoldásnak azonban nyilvánvalóan van egy olyan árnyoldala, hogy az új dolgozók felvételével megbízott munkatársak általában azokat a jelölteket fogják előnyben részesíteni, akik mellett ők maguk domináns szerephez jutnak. Veterán üzletemberek véleménye szerint a külföldi vállalatok Koreában úgy érhetik el dolgozóik összetételében a legjobb arányokat, ha a toborzási munkát teljes egészében egy jól megalapozott, megbízható konzultációs cégre bízzák.

Sonbi (sohn-bee) – Az ideális ember

A keresztény országoknak hagyományosan megvannak a maguk szentjei – olyan különleges erényekkel megáldott önzetlen emberek, akiket szerepmoddellnek tekintenek az egész emberiség számára. Koreában hasonló szerepet játszó ideálok voltak a *sonbi* (sohn-bee) néven ismert bölcsek – ez a régi szó „tudóst” vagy „szellemi embert” jelent, olyan értelemben, hogy valaki fel tudja mutatni mindazokat a leginkább csodálatra méltó erényeket, amelyeket a konfucianizmusnak tulajdonítanak.

A koreai legendák és mítoszok a *sonbi* imázsát és szerepét olyan ideális emberi lényként mutatják be, akinek az elsőrendű funkciója a tanulatlanok irányítása, és közvetítő szerep betöltése az egyszerű emberek és a kormányzat, illetve az istenek között. Korea tudós-uraitól elvárták, hogy megtestesítsék magukban a *sonbi* szellemét, ami olyan önzetlen, fegyelmezett férfiakra vonatkozik, akik képesek ellenőrzés alatt tartani földi vágyaikat, és akik elkötelezettek a nemzet és az emberek jóléte iránt. A valóságban azonban nagyon kevesen közelítették meg a *sonbi* ideáljait.

A múltban az egyetlen út a társadalmi mobilitáshoz Koreában általában az oktatáson keresztül vezetett, ami azonban alapjában véve csak az öröklődő nemességre korlátozódott – és a nemes ifjoknak is elég jómódúnak kellett lenniük ahhoz, hogy megengedhessék maguknak a költségeket. Így csak azoknak a családoknak volt bármi esélyük társadalmi, politikai és gazdasági státuszuk emelésére, amelyek meg tudtak lenni a fiaik munkája nélkül, és megengedhették maguknak a lehető legjobb tanítók alkalmazását fiaik mellett. A tudományos teljesítményekből fakadó siker önmagában nem volt öröklődő. Ám, ha egyszer egy fiú elérte a tudós-hivatalnok magas státuszát, ennek politikai, gazdasági és társadalmi előnyei általában lehetővé tették a család számára, hogy a továbbiakban átvigye ezt a sikert egyik generációról a következőre, létrehozva ezáltal egy állandósult felső osztályt, amely átörököltette önmagát – és egyszersmind korlátozott méretű maradt.

Minél jobban elsáncolódott a művelt osztály, annál kevesebb lehetőség volt más családok számára, hogy a saját szerencsájuk kovácsaivá váljanak. A koreai társadalom így viszonylag statikussá vált az elit uralkodó osztállyal a csúcson, és a parasztokkal, kézművesekkel és kereskedőkkel az alsó szinten. A történelem azonban beszámol róla,

hogy a *sonbi*-k voltak azok, akik a nép nevében felléptek bizonyos kormányzati tisztviselők ellen, még akkor is, ha ez a saját karrierjük teljes romba dőlésével járt együtt társadalmi és politikai szinten egyaránt, sőt néha a halálukat is jelenthette. Éppen az önzetlenségnek és önfeláldozásnak ez a hagyománya tette a *sonbi*-kat a nép hőseivé. Voltak azonban olyan *sonbi*-k is, különösen a későbbi századokban, akik a harmónia fenntartását helyezték mindennek elébe, a felsőbbbségnek való abszolút engedelmesség útján – ez az ideológia az elitet az egyszerű emberek fölébe helyezte és nem volt inyére az alacsonyabb osztályoknak.

1913-ban egy Chang Ho An nevű pedagógus-hazafi megalapított egy Hung Sa Dan (huung sahn dahn), vagyis „úriember-nevelő társaság” elnevezésű szervezetet, arra törekedve, hogy a fiatal koreaiakat olyan *sonbi*-hoz illő tulajdonságok kifejlesztésére nevelje, amelyek révén képesek lesznek megállítani a koreaiak híres jó modorának degenerálódását, amit a japán gyarmatosítás okoz az országban. Egyes mai társadalomtudósok, köztük Kyu Tae Yi, „A koreai gondolkodás szerkezete” (*The Structure of the Korean Mind*) és számos más könyv szerzője, gyakran utalnak a *sonbi*-kultuszra mint olyan ideológiára, amelynek pozitív és negatív oldala is van, és így csak részben jelentett áldást a múltban Koreára.

Yi felfogása szerint a *sonbi*-kultusz központi fogalmai a gyermeki engedelmesség, a jóakarat, az igazságosság, a hűség és a ragaszkodás az ember elveihez, bár a *sonbi* tudósok ezen kívül híresek voltak az anyagi javak iránti közömbösségükről és a másoknak való segítség melletti elkötelezettségükről is, tekintet nélkül az ezért általuk meghozandó áldozatukra.

A mai Koreában kevés ember áll igazán jó hírben, mint *sonbi* a szó hagyományos, pozitív értelmében, de úgy tűnik, hogy ezeknek a száma növekszik és erényeik köre újabb dimenziókkal bővül, beleértve a nagyvállalatok üzleti sikerét is. Korea legsikeresebb nagyvállalatainak (Samsung, Hyundai, LG Csoport [korábban Lucky Gold-Star], Daewoo, Sunkyong stb.) alapítói – a koreaiakra általában gyakorolt hatásuknak köszönhetően – elérték az „újkori *sonbi*” rangját.

Más modernkori kritikai elemzők kurtán elbánnak a *sonbi*-kultuszban kifejeződő ideálokkal, azzal vádolva a mai tudósokat és értelmiségieket, hogy következtelenek a nyilvánosság előtt hangoztatott meggyőződésük és a magánéletben tanúsított viselkedésük tekintetében. Szerintük ezek a mai *sonbi*-k még mindig a konfucianizmus és a feudális autoritarizmus formális erkölceit követik, és egyebek között jövődömondók szolgálataihoz és *jin-jang* gyakor-

latokhoz is folyamodnak, magánéletükben és szakmai dolgaikban egyaránt.

A koreai tudósoknak abból az örökségből, hogy nem piszkítják be a kezüket semmiféle munkával, bizonyos elemek fennmaradtak egészen a modern időkig. A professzorok és más hivatásos tudósok rendszerint olyan asszisztenseket tartanak maguk mellett, akik elvégzik helyettük a projektjeikkel összefüggő gyakorlati feladatokat, vagy legalábbis azok legnagyobb részét. Általában véve azonban a humanizmusra orientált *sonbi*-kat az egész koreai társadalom továbbra is ideális modellnek tekinti az emberek számára abban a törekvésükben, hogy magasabb iskolai végzettséget szerezzenek és sikert érjenek el az üzletben, a szakmájukban vagy a politikában.

Ugyanakkor a nyugati tudósokat vagy kiemelkedően sikeres üzletembereket a koreaiak általában nem tekintik *sonbi*-jellegű személyeknek, mégpedig azért, mert azok helyeslik és elfogadják az individualizmust és a materializmust.

Song [sohng] –

Tisztesség és törvényesség

A konfuciánus ideológia, ami a Csoszon-dinasztia (1392-1910) korai éveiben a koreai társadalom alapjává vált, lényegében elitista filozófia volt, amit a kiváltságos kevesek szigorú autoriter uralmának igazolására használtak fel. Az egyszerű emberek a bizonytalanság és az örökös aggodalom állapotában éltek, mivel nem volt semmi garancia arra, hogy életük és javaik biztonságban lehetnek. Ebben a környezetben a törvények elsősorban a kormányzat fennmaradását és védelmét, nem pedig az embereket szolgálták.

Ez az állandó aggodalom ahhoz vezetett, hogy a koreaiak rendkívül sok időt és érzelmi energiát fordítottak olyan emberekhez fűződő összeköttetéseik megteremtésére és ápolására, akik szükség idején segíthettek nekik és veszély esetén meg is védhették őket. Ám ahhoz, hogy ez a rendszer működjön, többre volt szükség, mint csupán félelemre, ami az embereket összeköti. A konfuciánus válasz erre a kihívásra a *song* (sohng), vagyis az „integritás”, a „tisztesség” fogalmára helyezett rendkívül erős hangsúly, amit az egyik legfontosabb erényként tanítottak.

Miközben a megélhetésük és gyakran a pusztán életük is jórészt más családtagjaik, rokonaik, szomszédjaik és helyi tisztviselők jóin-

dulatától és együttműködési készségétől függött, a *song* parancsoló társadalmi, politikai és gazdasági szükségletté, imperatívusszá vált. Az ilyen környezetben létezett *song* azonban nem egyetemes magatartási elveken alapult, hanem általában csupán az emberek családjára, rokonaira, baráti körére és összeköttetéseire szorítkozott, tehát a körülmények függvénye volt. Tágabb értelemben véve az emberek nem érezték társadalmi kötelességüknek az integritásuk kiterjesztését kívülállókra is, mivel igen ritkán vagy szinte sohasem kerültek kapcsolatba kívülállókcal.

Valaki jellemének a megítélésakor a koreaiak által használt egyik igen fontos mércét a *chin shimuro* (cheen sheen-uu-roh) kifejezéssel jelölik, melynek jelentése „tiszt szív”. A koreaiak szemében az a személy, aki rendelkezik a *chin shimuro*-val, olyan valaki, akinek abszolút integritása van, teljes mértékben őszinte, és akire mindig lehet számítani, hogy azt teszi, ami helyes (természetesen úgy érve, hogy amit a koreaiak helyesnek tartanak). Amikor fiatal jelölteknek valamilyen állás betöltésére való alkalmasságát mérlegelik, a koreai személyzeti vezetőket általában jobban érdekli, hogy a jelölteknek „tiszt szívük” legyen, mint a tanulmányi eredményeik.

A *song* értelmezése mindmáig nem vált egészen egyetemes jellegűvé Koreában. A koreaiak számára még mindig elsősorban olyan személyes és a körülményektől függő dolog, ami csak azokra vonatkozik, akikkel az illető valamilyen pozitív kapcsolatban áll. Amikor azonban külföldiekről is szó van, más megfontolások is gyakran szerepet kapnak.

A koreaiak hajlamosak minden külföldit, különösen a nyugatiakat a „vendég” kategóriába sorolni, és ennek megfelelően másképpen bánni velük, mivel a külföldiek nem illenek bele egyikbe sem azok közül az előírt kulturális kategóriák közül, amelyekből a koreai társadalom hagyományosan összetevődött. Ennek a speciális bánásmódnak fontos részét alkotja, hogy a külföldiekkel szemben általánosabb és magasabb erkölcsi normákat alkalmaznak, beleértve a *song*-ot is. A vendégeknek járó kivételesen jó bánásmód megindokolása a konfuciánus filozófia fontos eleme. A konfucianizmus azt tanítja, hogy a vendégszeretet az egyik legfontosabb erény, s a civilizált és kulturált ember egyik legfontosabb tulajdonsága.

Ennek a kondicionálásnak az eredményeként a koreaiak híressé váltak a nagyvonalúságukról/bőkezűségükről, amit vendégeik ellátásának költségei terén mutatnak fel, és hogy mindent megtesznek, amit csak tudnak a kedvükért – ezt nemzeti kötelezettségüknek tekin-

tik és alapvetőnek tartják valamennyi koreai jó hírének és az ország imázsának fenntartása érdekében. Ez a tényező különösen fontos szerepet játszott a koreai gazdaság 1960 utáni fejlődésében, mivel sok külföldi importőrre olyan mély benyomást tett koreai beszállítók becsületessége, elszántsága és kemény munkája, hogy gyakran számos akadály ellenére is kitartottak mellettük. A nyugati üzletemberek és Koreába ellátogatók ma is legtöbbször haszonélvezőivé válnak a koreai integrációnak és vendégszeretnek.

Song (sohng) – Szexuális erkölcsök

A konfucianizmus egyik legfeltűnőbb és legerőteljesebb oldala az emberi viselkedés szabályozására való törekvés oly módon is, hogy szigorúan korlátozzák a szerelem és a *song* (sohng), vagyis a „szeretkezés” szerepét, melynek funkcióját a nők számára alapvetően csakis az utódok létrehozásában látták. A konfucianizmus általában nem ismerte el és nem tartotta bocsánatosnak a szexet mint csupán örömszerző tevékenységet. A szexről beszélni vagy még inkább írni róla tabu volt, és azokat, akik megszegték ezt a tilalmat, gyakran súlyosan megbüntették. A szex ellenében hozott vallási és politikai tilalmak következtében az egyszerű koreaiak rendkívül gátlásossá váltak szexuális viselkedésükben. Egyebek között azt tanították számukra, hogy a szexuális tevékenység folytatása csak a gyönyör kedvéért negatív hatással van az életerőre, árt az egészségnek és csökkenti az emberek élettartamát.

A szexuális készítés azonban túlságosan erős volt ahhoz, hogy teljesen meg lehessen tagadni, és mint minden más társadalomban is, amelyek megkísérlik ellenőrzés alatt tartani az emberek szexuális viselkedését, a férfiak – különösen a kiváltságos felső osztályokban – kivonták magukat a legtöbb szexuális tilalom hatálya alól. A jómódú felsőosztálybeli koreai férfiak ágyasokat és szeretőket tartottak, és patronálták a kiszengék, a hivatásos prostituált-szórakoztatók osztályát. A nagyvárosok mellett a kisvárosokban és a falvakban is működtek a prostitúcióra specializálódott vendégfogadók vagy speciális házak, amelyekben sokszor akaratuk ellenére tartották a nőket. (A taoizmus vonzerejének a felsőosztálybeli férfiak körében a régi Koreában az volt az egyik oka, hogy az nem csupán jóváhagyta a szexuális tevékenységet, hanem elő is írta a nirvánába vezető egyik útként.)

Az a gondolat, hogy mentális és fizikai egészségük fenntartásához a nőknek is szükségük van szexuális élményekre, úgy tűnik, ismeretlen volt Koreában (csakúgy, mint gyakorlatilag mindenütt másutt is, egészen a legutóbbi időkig). A feleségek szexuális tevékenysége általában csak a gyermeknemzés szolgálatában állt, minek következtében sokféle lelki és fizikai betegség ütötte fel a fejét a nők körében, mély hatást gyakorolva a régi Korea általános társadalmi és politika berendezkedésére.

„A koreaiak és kultúrájuk” című könyvében Charles Osgood antropológus a koreai férfiakat a világon a legzárkózottabbként írta le, amikor nőkről van szó. Megjegyezte továbbá, hogy szexuális gátlásaik következtében a koreaiak érzelmileg instabilak. Tipikus reakcióikat az egyik oldalon egy hibernálódó medve mozdulataihoz, a másik oldalon pedig egy felgerjedt tigris tombolásához hasonlította – olyanfajta viselkedésre utalva, ami kétségkívül kapcsolatban áll a szexuális készítetések elnyomásával.

A Csoszon-dinasztia megalapításától kezdve (1392), amikor a konfucianizmus egy jóval szigorúbb formáját vették át az állam hivatalos ideológiájaként, a fiúkat és a lányokat már hétéves koruktól elkülönítették egymástól (ami a nyugati életkorszámitás szerint hatéves vagy ötéves kornak felel meg, mivel a koreai gyermekeket már születésük pillanatában egyévesnek, a születésük utáni első újév napján pedig kétévesnek tekintették). A nemek elkülönítésének ez a hivatalos politikája a *naeobob* (niegh-ohh-ehh-bob) néven volt ismert, ami „külső-belső szabályt” jelent. A férfi és a női nem közötti társadalmi szakadék jelölésére általánosan használt kifejezés a *namjon-yobi* (nahm-joan-yoh-bee) volt, melynek jelentése „tiszteletre méltó férfiak, alacsonyrendű nők”.

A családokon belül a fiatal fiú- és lánytestvérek étkezések alkalmából együtt ülhetek és együtt is játszhattak, de amikor más gyermekek társaságába kerültek, akkor már nemek szerint elkülönítették őket. A nők élete a háztartásokban az *ambang* (ahn-bahng), a „belső szobák”, a férfiaké pedig a *sarangbang* (sah-rahng-bahng), a külső szobák területére összpontosult. Az elit *jangban* osztály fiait a konfuciánus klasszikusok ismeretére oktatták, és vállalkozhattak a közigazgatási szolgálati pozíciók elnyeréséhez előírt, államilag szponzorált vizsgák letételére. A lányokat az otthonteremtési és háztartási készségekre oktatták, és ezen kívül semmi mást nem tanulhattak. Házasságkötésük után a lányok gyakorlatilag az anyósuk szolgálóivá váltak. Csupán azután tehettek szert némi személyes szabadságra, hogy fiúgyermeknek adtak életet és idősebbé váltak.

A koreai nők életét szigorúan szabályozta a tabuk egész listája, ami a *chilgo chiak* (cheel-goh chee-ahk), vagyis „hét bűn” néven vált ismertté. Ezek a következők voltak: engedetlenség férjük családtagja-inak, képtelenség fiúgyermek születésére, házasságtörés, féltékenység kinyilvánítása, öröklött betegség, bőbeszédűség és tolvajlás. Ha egy nő ezek közül a „bűnök” közül bármelyiket elkövette, a férje vagy annak szülei felbonthatták a házassági köteléket, teljességgel kiközösítve őt, mivel a saját családja nem fogadta vissza. A nők semmilyen alapon nem válhattak el a férjüktől.

A Csoszon-dinasztia több mint ötszáz éves uralma idején a városi nők nem hagyhatták el otthonukat napközben, nehogy a családtagjaikon kívül bárki más férfi megláthassa őket, vagy kapcsolatba kerülhesen velük. Ez alól a törvény alól az egyetlen kivételt az alkotta, hogy a hajadon lányokat vagy más női szolgálókat szabad volt elküldeni speciális megbízatások teljesítése, például gyógyszerek beszerzése végett. A nők naplemente után elhagyhatták az otthonukat néhány órára, de csak azt követően, hogy a férfiakat hatalmas harangok kongatásával figyelmeztették, maradjanak házon belül. Noha akkor már sötét volt, amikor a nők kiléptek az otthonukból, a fejüket és részben az arcukat is eltakaró sálát kellett viselniük arra az esetre, ha véletlenül mégis találkozónának egy férfival.

Noha a Csoszon-dinasztia 1910-es bukásával a nők gyakorlatilag rabszolgasorban tartása hivatalosan megszűnt, a valóságban még több évtizeden át fennmaradt. Sok koreai nő a nagyobb városokban még az 1950-es években sem lépett ki soha otthonának falai közül napvilágnál, és egyesek közülük egész életükben soha sem hagyták el otthonuk területét.

A koreai férfiak olyan megszállottan ragaszkodtak a nők tisztaságához, hogy azoknak a nőknek, akik megözvegyültek vagy a férjük elvált tőlük (helytelen viselkedésük miatt, vagy azért, mert nem tudtak fiút szülni), általában tilos volt újra férjhez menni. Ennek következtében sokan közülük olyanfajta szokásjog-alapú házasságra léptek, ami „zsák-házasság” néven volt ismert – arra a gyakorlatra utalva, hogy a második feleségre vagy ágyasra szert tenni kívánó férfiak éjszaka belopóztak az özvegy vagy elvált nők házába, betették őket egy zsákba és úgy vitték el a hátukon – gyakran az özvegyek jóváhagyásával.

A demokratikus elvek 1945. évi megjelenését követően a feudális családi rendszer megszűnésével a nők újrահázasodásának törvényes tiltása hivatalosan véget ért Koreában. A többször házasodott nők el-

len továbbra is érvényben maradt társadalmi szankciók azonban fontos szerepet játszottak a koreai életben.

Tong Se Han szociológus „A koreaiak felfogása a szexről” című cikkében a *Sedae* („Generáció”) című lapban azt írta, hogy a szex „gyermeknemzés-központúsága” volt nagyrészt felelős a koreai társadalomra egészen a modern időkig jellemző családcentrikusság és férfi-felsőbbrendűség kialakulásáért, valamint a leszármazási vonal megszállott nyomon követéséért és a nők alávetettségéért is. Ebben a környezetben Han szerint a férfiak és feleségek elsőrendű kötelessége a számos utód létrehozása volt a családi vonal folytatásának biztosítására. Az effajta gondolkodásból eredő problémák egyike az volt, hogy a család fenntartását elébe helyezte a nők és minden más gyermek jólétének, az első fiú kivételével.

A múltban a koreai nőkre vadásztak a kínai, khitán és mongol hódítók is, akiknek szükségük volt rájuk szex-rabszolgaként és kényszermunkára fogható cselédként is, és a nők részét alkották az évi adónak is, amit az első koreai királyságok fizettek Kínának. A tizenötödik és tizenhatodik században japán kalózok is végigrabolták a koreai partokat, nők és egyéb zsákmány megszerzésére törekedve.

Az 1930-as években és az 1940-es évek elején a japánok sok koreai nőt elfogtak és arra kényszerítették, hogy prostituáltként szolgálnak a fegyveres erőknél. Az 1990-es években ennek a csoportnak a még életben maradt tagjai, akiket a japán hadsereg annak idején mint „vigasz nőket” hivatalosan nyilvántartásba vett, megpróbálták a japán kormányzattal elismertetni létezésüket, és kárpótlást igényeltek az általuk átélt szenvedésekért.

A legtöbb koreai nő életében a koreai háború (1950-53) lett egyfajta vízválasztó. Miután ez véget ért és megkezdődött az újjáépítés, igen sok fiatal nő kezdett beáramlani az egyetemekre, ipari vállalatokba, különböző gazdasági ágazatokba, és szakmai karriert kezdtek építeni maguknak. Egy másik kulcstényező a koreai nők társadalmi és szexuális emancipálódásában a koreai háború befejezését követően az amerikai és a velük szövetséges csapatok állomásozása volt Koreában, azok polgári alkalmazottaival együtt.

Miután Korea japán megszállása és a második világháború, majd a koreai háború során oly sok koreai férfi pusztult el, és a háborúk következtében a legtöbb koreai család abszolút szegénységbe süllyedt, igen sok fiatal koreai nőt vettek fel az országban állomásozó külföldi csapatok állományába. A barátkozás a szövetséges erők katonái és a koreai nők között új értelmet adott a „külföldi kapcsolat” kifejezésnek.

A megszálló csapatok szükségleteinek kiszolgálására igen gyorsan megteremtett szórakoztatóipari infrastruktúra magában foglalta a piroslámpás kerületeket, a független bordélyházak mindenféle fajtáját és az olyan nightclubokat, amelyekben hoszteszek egész csapatai szolgálták ki a vendégeket. Ezek a nightclubok magukhoz vonzották a legszebb, legintelligensebb és legtehetségesebb nők egy részét – olyan nőket, akiknek a fizikai vonzereje szinte hipnotizált sok nyugati férfi látogatót. Az 1960-as és 1970-es években a fiatal koreai nők ezrei dolgoztak „call-girl”-ként egy olyan ágazatban, ami éppolyan jól és hatékonyan szervezett volt, mint bármely másik üzleti ág. A szöuli szállodákba bejelentkező férfi vendégek szinte kivétel nélkül ezektől a fiatal nőktől kapták az első telefonhívásaikat, mindössze néhány perccel az után, hogy beléptek a szobájukba. Az ebben az időszakban a külföldiekkel kapcsolatba került fiatal nők közül sokakat feleségül is vettek az ügyfeleik. Mások önállóan folytatták a tevékenységüket, és egyesek közülük kisebb vagyonokat halmoztak fel.

A koreai nők hosszú utat jártak be a háború óta, de még ma is igen gyakran másodosztályú állampolgárként kezelik őket. A fiúgyermeket még mindig sokkal jobban óhajtják, az elvált anyáknak nincsenek törvényes jogaik a gyermekeik sorsa fölötti rendelkezéshez, és a válási ügyekben általában az apáknál helyeznek el minden gyermeket. Az 1970-es évekre gyakorivá vált, hogy az egyedülálló koreai férfiak és nők nyugati módra udvarolnak egymásnak és önállóan választják ki a házastársukat, de az elrendezett házasságok is mindmáig gyakoriak, különösen a vidéki területeken.

A nemek elválasztása által okozott hagyományos társadalmi gátak gyengülésére érdekes válasz volt a tinédzserek körében egy olyan szokás, ami a „palackpörgetés” egyfajta koreai változataként írható le – ám a véletlen eleme nélkül. Ebben a „játékban” tinédzserek egy csoportja találkozik valami előre kijelölt helyen. A fiúk kirakják személyes tárgyaikat egy asztalra, vagy valami más felületre a lányok elé. Ezután a lányok dolga felszedni valamelyik tárgyat. Az adott tárgy tulajdonosa lesz az, akivel randevúzni fognak.

Az egyetemi hallgatók körében végzett újabb felmérések azt mutatják, hogy a szexuális viselkedésük és a szex iránti attitűdjük nem mondható többé konfuciánus szelleműnek, de nem is olyan liberális, amint amilyennek a mai viselkedés egyes kritikusai állítják. Felmérések azt mutatják, hogy az egyetemista korú koreai férfiaknak és nőknek körülbelül a fele véli úgy, hogy a házasság előtti szex teljesen rendben van, és nem kell feltétlenül házassághoz vezetnie. Korea máig fennálló családi klán-

rendszerének egyik öröksége gyakran negatív hatással van az összeházassodni kívánó fiatal párokra. A koreai törvények tiltják a házasságot olyan felek között, akik apai ágon közös ősökkel bírnak, függetlenül attól, hogy ez a kapcsolat milyen messzire nyúlik vissza a múltba. A törvény az anyai ágon rokonságban állók házasságát a negyedik generáció után megengedi. Csak 1995 után tette lehetővé egy új törvény a hatalmas Kim klán tagjai számára, hogy összeházassodjanak egymással, ha a két fél között nem áll fenn nyomon követhető rokonság.

Songnihak (sohng-nee-hahk) – Kozmikus gondolkodás

A koreai filozófiában van egy *songnibak* (sohng-nee-hahk) elnevezésű irányzat, melynek neve – igen szabad fordításban, megközelítően – visszaadható mint „kozmosz gondolkodás” is: egy olyan szemléletmód, ami jóval túlmutat a látható és hétköznapi világ határain, és magába foglalja a lételméletet, csakúgy, mint a kozmológiát, és az emberiségnek ezekhez a gondolati iskolákhoz fűződő spirituális kapcsolatát.³⁹

A kozmikus gondolkodás ilyen felfogásának van egy eredendően koreai, illetve eredendően kínai eleme is. Korea hagyományos animista világszemlélete termékeny talajt nyújtott a kínai filozófiai iskolák számára, amelyek már i.e. 108-tól elkezdtek beáramlani az országba, amikor Kína úgynevezett „katonacsászára”, Vu-Ti uralma alá hajtotta a Koreai-félszigetet. Ettől kezdve a kínai tudósok rendszeresen ellátogattak Koreába, és a fiatal koreaiakat Kína fővárosába küldték tanulni. Kína ideografikus írásrendszerének átvétele a Korea elit osztályát alkotó uralkodók és kormányzati tisztviselők által i.e. 108 és a hatodik század között magával vonta a filozófiai eszmék egész kínai „csomagjának” átvételét is, beleértve a buddhizmus, a konfucianizmus és a taoizmus tanításait – amelyek mindegyike a *songnibak* egyes aspektusain alapult.

Tágabb értelemben véve a kozmikus gondolkodás magában foglalta valamennyi természeti erő számbavételét, és az embernek a világ egészével harmóniában álló viselkedését. Ez azonban nem arra utal, hogy a hagyományos koreai kultúra kozmikus elveken alapult, vagy mindennel harmóniában állt volna. Ami az emberi kapcsolatokat illeti,

³⁹ Lásd ugyanerről a *Kongja / Yugyo* c. fejezetet is. – A ford.

Korea feudális társadalmi rendszerének gyakorlatilag minden vonása ellentmondott a *songnibak*-nak.

Kínai partnereikhez hasonlóan a koreai tudós-hivatalnokok is állandóan a kozmikus gondolkodás felfogását prédikálták, de magát ezt a fogalmat minden hatalomra jutó csoport kisajátította uralmának az igazolására, és mint ahogyan a modern időkben a „demokratikus” jelzőt a kommunista rendszerek használják előszeretettel, ez valójában orwelli visszaélés volt a kifejezéssel. Az egyedüli kozmikusnak vagy holisztikusnak nevezhető dolgok a régi Korea társadalmi és politikai rendszereiben csupán az emberek attitűdjének vagy viselkedésének teljes ellenőrzésére irányuló kísérletek voltak az uralkodó osztály részéről.

A *songnibak* mindazonáltal fontos szerepet játszott a koreai társadalomban, és mindmáig jelen van. A premodern Koreában ez a szerep elsősorban az intellektuális és spirituális szférákra korlátozódott, ahol némi vigaszt nyújtott azokért a szenvedésekért, amit a személyes szabadság teljes hiánya és az önmegtagadás, az „én” tagadása okozott. A mai Koreában ez a felfogás fokozatosan új életre kel, közvetlen kapcsolatban a kormány által engedélyezett gondolatszabadság mértékével és minőségével.

Gyakorlatilag minden koreai kulturálisan át van itatva azzal a gondolattal, hogy az emberiséget a kozmikus gondolkodásnak kellene irányítania, és amíg ez be nem következik, addig sem Korea, sem az egész világ nem működhet helyesen együtt a kozmossszal, és mindent meg kell tenni ennek az eléréséért. A koreaiakat azonban erősen terhelik mindazoknak a viszontagságoknak az emlékei, amelyeket elszenvedtek a múltban saját uraik és külföldi erők részéről. Ezekből az emlékekből táplálkozik a koreaiak megszállott törekvése az ahhoz szükséges erő megszerzésére, hogy kiirtsanak minden még meglevő gonoszsgot a saját társadalmukból, és meg tudják védeni magukat a kívülről ható romboló erők ellenében.

Ez a megszállottság tükröződik abban a szinte már paranoid nacionalizmusban, ami továbbra is megnyilvánul a politikai autoritarizmusban, a gazdasági protekcionizmusban és a „tegyünk meg mindent, ami szükséges” attitűdben a kormányzat és az üzleti világ részéről egyaránt.

A külföld részéről a koreai félelmekre és ambíciókra, valamint a folytatódó merkantilista politikára adandó válasznak fel kellene ismernie e megszállottság forrásait, garantálnia kellene az erős együttműködést velük céljaik elérésének segítésére, és ugyanilyen erős nyomást kellene kifejtenie rájuk annak érdekében, hogy ez az együttműködő kapcsolat kölcsönös és kétirányú erőfeszítést jelentsen. Ha ezt sikerül el-

érni, a koreaiaknak lehetőségük nyílhat a *songnibak* bölcsességének tényleges alkalmazására politikai, gazdasági és társadalmi rendszerük alakításában – első ízben történelmük során.

Songshilhan [sohng-sheel-hahn] – A hűség fontossága

Az olyan társadalmakban, amelyekben személyes kapcsolatok határoznak meg és szabályoznak gyakorlatilag mindenfajta viselkedést, a hűség az élet valamennyi aspektusának egyik elsőrendű oszlopává válik, ám az élet az ilyen társadalmakban mindig bizonytalan és veszélyes, mivel nem egyetemes elvek, hanem egyes személyek érzelmei irányítják.

A múltbeli Korea kiemelkedő példát nyújtott az olyan, személyes kapcsolatokra orientált társadalomra, amelyben a *songshilhan* (sohng-sheel-hahn), vagyis a „hűség” az ember családjához, klánjához, közösségéhez vagy pártjához rendszerint elsőbbséget élvezett minden mással szemben, ideértve a legmélyebb érzelmeket is. A hűség – hagyományos koreai kontextusában – általában egyenlő volt az ember saját érdekeinek elnyomásával, az alárendeltek feltétel nélküli engedelmeskedésével feljebbvalóiknak és a nem egyénileg, hanem mindig a csoport nevében történő cselekvéssel.

A *songshilhan* a mai Koreában is még mindig inkább a személyes kapcsolatokra, mintsem általános elvekre orientált. A magántermészetű ügyekben a család iránti hűség ma is mindig eleve adott, de nem foglalja többé magában azt a felfogást, hogy minden személyes érzést és vágyat el kell nyomni, vagy abszolút engedelmességgel teljesíteni kell az apák vagy más, magasabb rangú családtagok parancsait. A fiatal koreaiak ma sok döntésüket már önállóan hozzák meg.

A vállalatoknál és más munkahelyeken az egyes koreai dolgozók hagyományosan csatlakoztak valamely fölöttük álló személyhez, aki bizonyos hatalommal bírt, és már megindult a felemelkedés útján. Az abszolút hűség demonstrálásával ezek iránt a „seniorok” iránt gyakorlatilag nélkülözhetetlenné tették magukat, és azok magukkal húzták őket. Ez a fajta személyes hűség, egészen az 1980-as és 1990-es évekig szinte mindig elsőbbséget élvezett a tehetséggel szemben. Ám ahogy a szakmai és vezetői készségek fontosabbá váltak, egyre több és több vezető találta úgy, hogy nekik maguknak és a vállalatuk-

nak is jobb szolgálatot tesz, ha a képességeket részesítik előnyben a hűséggel szemben.

A személyes hűség azonban általában mindmáig olyan uralkodó vonás maradt, amit a koreai menedzserek megkövetelnek az alárendeltjeiktől. Ahhoz, hogy a tehetség teljes egészében a személyes hűség helyébe lépjen, a koreai kultúra egész csoportkapcsolati rendszerének is alapvető változásokon kell átmennie.

A *songsilhan* az egyes vállalatok között éppen olyan fontos Koreában, mint az egyének között. Miután egy vállalat üzleti kapcsolatba kerül egy másik vállalattal, igen nehéz megszakítani ezt a kapcsolatot. Az egynél több vállalattal folytatott üzleti együttműködés szintén elég érzékeny dolog. Ha egy termék vagy szolgáltatás olyasmi, amit a legmagasabb rangú vállalat tud nyújtani – vagy úgy véli, hogy nyújtani képes –, akkor ha valaki ugyanezért egy másik vállalathoz fordul, ezt sértőnek tekintik és úgy fogják fel mint annak a jelét, hogy nem adják meg a kellő tiszteletet az első vállalatnak.

A koreaiakat mindig felzaklatja továbbá az is, ha külföldi vállalatok ügynökök és partnerek után kutatva nyilvánosan körülnéznek és egyidejűleg több vállalathoz fordulnak ilyen ügyben. Ezt a módszert tiszteességtelennek és opportunistának tekintik, és ismertté vált, hogy az ilyen vállalatokat gyakran kiközösítik. Veterán külföldi üzletemberek Koreában gyakran azt mondják, hogy a vállalatok megsértését úgy lehet a legjobban elkerülni, ha diszkréten kutatják fel a potenciális ügynököket vagy partnereket, és csak azután lépnek kapcsolatba azazal, amelyik a legmegfelelőbb az adott célokra.

A koreaiakkal bármilyen okból üzleti kapcsolatban álló külföldieknek célszerű észben tartaniuk, hogy a kapcsolat minőségét jelentős mértékben a koreai felfogás szerinti hűség határozza meg, nem pedig gyakorlati észérvek és elvek. Más szóval, a kapcsolat érzelmi tartalma elsőbbséget élvez a logikus tartalommal szemben.

Sonmul (sohn-muul) –

Az ajándékozás mint „társadalmi kenőolaj”

A személyes kapcsolatok létesítése és ápolása hagyományosan kulcsfontosságú része az életnek Koreában. Az egyik módszer, amellyel az emberek a múltban kialakították és ápták ezeket a kapcsolatokat, a *sonmul* (sohn-muul), az „ajándékozás” volt. A *sonmul*-t felhasználták a barátság, a tisztelet és a lojalitás kifejezésére, valamint olyan társa-

dalmi, gazdasági és erkölcsi kötelezettségek kiépítésére is, amelyekre valamely későbbi időpontban is támaszkodni lehet.

Mivel az ajándékok ilyen fontos szerepet játszottak a koreai életben, azok kiválasztását, átadását és elfogadását igen sok protokolláris előírás szabályozta, és az ajándékozási szokások a koreai kultúra fontos megkülönböztető vonásaivá váltak. Az ajándékozás körül Korea hosszú feudális korszakában kialakult formalitások mostanra jelentősen visszaszorultak, de ezen a téren még ma is lényeges etikettszabályok vannak érvényben.

Az ajándékozási protokoll magában foglalja az arra vonatkozó etikett szabályait, ahogyan bármilyen tárgyat át lehet adni másoknak. Az például, hogy valaki melyik kezét használja ehhez, világosan jelezheti, hogy az érintettek közül ki a feljebbvaló és ki az alárendelt. A jobb kezét akkor használja valaki, ha olyan személynek ad át valamit, aki nála magasabb státuszban van. Formális helyzetekben a kinyilvánított udvariasság és tiszteletadás mértékét jelentősen növeli, ha a jobb kezét ilyenkor megtámasztják bal kézzel is (a balkezet a jobb kéz alá csúsztatva). A tárgyak alacsonyabb státuszú személyeknek való átadásánál bármelyik kéz használható, de egyik kezüket sem használják, hacsak valaki nem akar megalázkodni egy másik személy előtt, például a bocsánatkérése részeként valami komolyabb baj vagy megbántás miatt.

Az olyan ajándékok között, amelyeket az emberek otthonában tett látogatások alkalmából adnak át, gyakran szerepelnek gyümölcsök, téstafélék, bor és más szeszes italok. A játékok mindig megfelelőek olyan családoknál, ahol kisgyerekek vannak. A koreaiak ilyen alkalmakkor általában nem ajándékoznak háztartási készülékeket vagy dísz tárgyakat. A csomagolásnak is speciális jelentősége van. Több mint kétezer éves kézműves hagyományaik birtokában a koreaiak igen magasra teszik a mércét, amikor az ajándékok becsomagolásáról vagy a megfelelő dobozokról van szó. A házilag előállított ajándékok (például sütemények) kivételével azonban a csomagolás rendszerint nem probléma, mivel az áruházak és más ajándékokat árusító üzletek kitűnően értenek azok megfelelő becsomagolásához.

A készpénz a legrégebbi időktől kezdve népszerű ajándék Koreában, de új dimenziókat vett fel, amióta Korea fontos ipari hatalommá vált, és a jólét elterjedt az egyszerű emberek között is. Ma a készpénz ajándékozása – különösen temetések, esküvők, kiemelt születésnapok és más fontos események alkalmából – a koreai élet gyakori velejárója.

Az ajándékozási etikett megkívánja, hogy a pénzajándékokat egy borítékba téve, vagy egy papírlapba becsomagolva adják át. Az ünnepélyes alkalmakkor a házigazdának átadott készpénzajándék neve *pujugum* (puu-juu-guhm), ami „pénzsegélyt” jelent, vagyis a pénz a házigazda által viselt költségek kifizetéséhez nyújtott hozzájárulás.

Az átadott, illetve elfogadott ajándékok nyomon követésének fontosságát jelzi az a tény, hogy sok ember (családok és egyének egyaránt) hagyományosan vezettek egy *mulmokkye* (muhl-moak-keh) elnevezésű nyilvántartókönyvet az ajándékokról, különös tekintettel azoknak a nevére, akik ajándékokat hoztak speciális alkalmakkor. Ennek az egyik oka az, hogy a vendéglátók részéről is szokás ajándékot adni vendégeiknek (például fogadásokon, esküvőkön stb.), amikor azok távoznak. Ez utóbbi vendég-ajándékok neve *daprye-poom* (dah-preh-poom), melynek jelentése „köszönöm-ajándék”. Van egy speciális kifejezés azoknak az embereknek a jelölésére is, akik anélkül vesznek részt ezeken az eseményeken, hogy ajándékot hoznának – *pin son* (peen sohn), melynek a jelentése „üres kéz”.

Amikor a koreaiak külföldre utaznak, különösen üzleti vagy szakmai célokból, rendszerint sok apró ajándékot visznek magukkal, melyeknek a neve *chonjimina* (choan-jee-mee-nah) szó szerint annyit jelent, mint „egy centiméternyi érzés”. Ezeket olyanoknak szánják, akiktől bármilyen segítséget kapnak az utazásaik alkalmából. A *chonjimina* átadása kifejezésre juttatja köszönetüket a kapott kisebb szívességekért és azok nagyra értékelését. Jó ötlet lehet a Koreába látogató üzlet-emberek számára is, ha utánozzák ezt a szokást, és visznek magukkal kisebb ilyen „jóérzés”-ajándékokat. Gondosan ügyelni kell azonban arra, hogy felismerjük, kik azok az emberek, akik megérdemelnek – és esetleg el is várnak – valami komolyabb ajándékot, és nem szabad csalódást okozni nekik egy *chonjimina* átadásával.

Hasonló fontosságú oldala az ajándékozásnak Koreában az országban gyártott regionális jellegű *myung mul* (me'yuung muul), vagyis „híres termékek” választása. A századok folyamán az ország minden főbb régiója kifejlesztette a maga *myung mul*-ját, amelyeket igen kedvelnek a más területekről érkezők ajándék vagy emléktárgy gyanánt. Azoktól, akik csak kedvtelésből vagy üzleti célból utazgatnak (*chultchang* [chuhlt-chahng]) Koreán belül, gyakran elvárják, hogy visszatérésük *myung mul*-t hozzanak magukkal. A külföldről visszatérő koreaiaktól szintén elvárják, hogy olyan ajándékokat hozzanak magukkal, amelyek reprezentálják az általuk meglátogatott régiókat.

Sonnim (sohn-neem) – Nagy tiszteletben álló vendégek

A koreai kultúra egyik kettősségét az abban a bánásmódban megnyilvánuló különbség jelenti, ahogy a koreaiak a számukra ismerős, illetve ismeretlen embereket kezelik, és ahogy a viselkedésük megváltozik az általuk előzőleg nem ismert személyek irányában, amint elismerik azokat *sonnim*-ként (sohn-neem), ami a „vendéget” jelölő közhasználatú kifejezés. A vendégnek járó megtisztelő terminus a *naebin* (nay-bean). A koreaiakat – hasonlóan a kínaiakhoz és a japánokhoz – hagyományosan arra nevelték, hogy elkerüljenek minden felesleges kontaktust idegenekkel, nehogy újabb elemekkel bonyolítsák azokat a hűségi kötelezettségeiket, amelyekkel családjuknak, munkahelyi kollektívájuknak és feljebbvalóiknak tartoztak, és az új kapcsolatok – a régebbi időkben – akár életveszélyesnek is bizonyulhattak.

Ennek az elkerülési szindrómának az volt az egyik fő oka, hogy minden személyes kapcsolat megkívánta az etikett igen pontos előírásainak követését az érintkezésben használt nyelvezet és a fizikai viselkedés tekintetében egyaránt, amit az érintettek társadalmi státusza határozott meg. Ennek a státusznak a helyes megállapítása igen kényes és gyakran időrabló folyamat volt, ami abban az esetben, ha a kapcsolat folytatódása nem volt várható, egyszerűen nem érte meg a ráfordított energiát. Társadalmilag elfogadhatatlan volt továbbá egy alárendelt társadalmi helyzetben lévő személy részéről személyes kapcsolat kialakítását kezdeményezni minden különösebb ok nélkül egy olyan személlyel, aki rangban felette áll, és viszont: hallatlan esetnek számított, ha valamely rangos személy bármilyen alkalmi társadalmi kapcsolatot keresett alatta álló személyekkel. Az idegenek irányában tanúsított tartózkodó viselkedést a társadalmi rétegződésből és a rangkorságból adódó nehézségeken kívül még az is indokolta, hogy a család és a közeli rokonság kirekesztő jellege gyakorlatilag lehetetlenné tette a személyes kapcsolatok kialakítását kívülállókkal.

Éles ellentétben azzal a visszafogott viselkedéssel, amit kívülállókkal szemben tanúsítottak, a koreaiak hagyományosan olyan túlradó vendégszeretettel kezelték a *sonnim*-nak tekintett idegeneket, ami azok számára akár már terhes vagy fojtogató is lehetett. Mindent megtenni a vendégekért személyes büszkeség kérdése volt, és nagy szerepet játszott benne a vágy a vendéglátó „arcának” emelésére. A régi időkben a vendéglátás egyike volt azoknak a ritka alkalmaknak, amikor az

egyszerű koreaiak félretehették az egyébként kötelező mértékletességet, kényeztethették önmagukat is, és a szó szoros értelmében dicsekedhettek mások előtt.

A koreaiaknak ma gyakorlatilag korlátlan lehetőségeik vannak önmaguk és barátaik, valamint üzleti és szakmai partnereik szórakoztatására. Azonban még mindig jelentős kulturális akadályok állnak az alkalmi vagy a megkülönböztetés nélkül bárkivel létesítendő szorosabb kapcsolatok előtt, különösen olyan emberek tekintetében, akik nem a saját társadalmi osztályuk tagjai. Ezeket az akadályokat azonban át lehet törni, amikor vendégekről van szó, és koreaiak vendégének lenni még ma is – akár üzleti, akár személyes kapcsolatok keretében – különleges élmény, mivel a vendégszeretet hagyományai nem csupán ma is élnek, hanem anyagi eszközeik gyarapodásával arányosan még gazdagodtak is.

A vendégszeretet mai megnyilvánulásai Koreában szintén továbbra is tartalmaznak erős nacionalista és személyes elemeket egyaránt. A koreaiak mindig is rendkívül büszkék voltak az országukra, és ez a büszkeség gazdasági teljesítményeiknek köszönhetően mára még erősebbé vált. A bőkezű vendéglátás demonstrálása a *sonnim* előtt továbbra is az egyik legfontosabb mód, amivel a koreaiak „arcot” nyernek saját maguk és az országuk számára. Ez a kulturális vonás különösen szembetűnő a nemzetközi szállodaiparban, ahol a szolgáltatások színvonala és a vendégszeretet messze meghaladja a legtöbb más országban szokásos szintet, és a nemzeti büszkeség kifejezésére szolgál. Ez a büszkeség a vendégek kiszolgálásában egyike annak a sok jellegzetes kulturális vonásnak, amelyek hozzájárultak a koreaiak sikereihez és versenyképességéhez a nemzetközi kereskedelemben is. A külföldiek szinte kivétel nélkül szeretnek Koreába látogatni és a koreaiakkal üzletelni, mivel ezt a koreaiak élvezetessé élménnyé tudják tenni számukra.

Ssirum [ssee-ruhm] – A koreai birkózás

A *ssirum* (ssee-ruhm), a koreai birkózás eredete vélhetőleg a negyedik és ötödik század fordulója körüli időszakra tehető, a Kogurjo királyságban. Maga ez az összetett szó „férfiak vetélkedését” jelenti. Az első mérkőzések valószínűleg vallásos szertartásokhoz társulhattak. Akárhogy is, hamarosan rendszeres kellékeivé váltak a fesztiváloknak,

különösen a *Tano* (tahn-oh) ünnepen az ötödik hónap ötödik napján, amit ma rendszerint május elején tartanak meg.

A *Tano*, amit a „tavaszi fesztivál” néven is szokás emlegetni, eredetileg sámánista ceremónia volt, melynek célja a jó aratás biztosítása volt. Ezt ma is egy hétig tartó eseménysorozattal ünneplik a falvakban, kisvárosokban és a nagyvárosokban is, ami népi táncot, dal-vetélkedőket, birkózást és különféle imádsági szertartásokat foglal magába – ezt a fesztivált a Kulturális és Sport Minisztérium a „13. sz. nem kézzel fogható kulturális vagyon” jelzéssel tart nyilván.

A *ssirum* mérkőzéseken egészen a legutóbbi időig nem fordítottak figyelmet a résztvevők méretére vagy súlyára. A versenyzők minden kihívóval kiálltak, és az lett a bajnok, aki valamennyi versenytársát legyőzte, vagy legalábbis a legkevesebb alkalommal veszített. Ezeknek az évente megrendezett kieséses vetélkedőknek a győztesei elnyerték a „szuper erős férfi” címet és jutalomdíjként egy bikát kaptak. Kezdetben a *ssirum* birkózókat jómódú kormányzati tisztviselők és a kolostorok szponzorálták. Később a sport elterjedt az egyszerű emberek körében is, és a parasztok és a halászok kedvence lett, mivel egyszerű volt és nem volt szükség hozzá semmiféle különleges felszerelésre. Ma az év fő *ssirum* versenysorozatát szeptemberben tartják a *Cursok* (chuu-soak) elnevezésű „koreai hálaadásnapi” rendezvényekkel összekötve. A bajnokság nyertesei ma egy élő bika helyett arany bika-trófeát és készpénzt nyernek.

Az 1980-as évek elején a *ssirum* professzionális sportággá szerveződött a koreai *ssirum* egyesület (*Korean Ssirum Association, KSA*) keretein belül, nyolc súlycsoportra osztva – a száz kg fölötti, illetve ez alatti súlyú versenyzők szétválasztásával. A birkózók tucatnyi vagy még több tagot számláló klubcsapatokhoz tartoznak. A KSA három „top-szupererős férfi bajnokság” és négy „szupererős férfi bajnokság” rendezvényesorozatát szervezi meg évente, amelyek a birkózást az az ország egyik legnépszerűbb látványsportjává tették. Az edzők bejárják az egész országot különösen erős tinédzser fiúk után kutatva, akik szeretnének hivatásos birkózóvá válni. Akiket kiválasztanak, a klubok vagy „istállók” tagjaivá válnak, ahol igen kemény képzési és edzésprogramokon mennek keresztül. A *ssirum* birkózás részét képező a valamennyi középiskolára kiterjedő testnevelési programnak is Koreában.

A *ssirum* a szumó birkózás koreai megfelelőjének is tekinthető, de körülbelül az egyetlen valódi hasonlóság a kettő között abban áll, hogy a szumóhoz hasonlóan a *ssirum* is az ókorban fejlődött ki mint

félig-meddig vallási rituálé, majd a századok folyamán vált fokozatosan az udvar és a jómódú tisztviselők által patronált látványsporttá.

A *ssirum* mérkőzéseken a két ellenfél rövidnadrágot vagy ágyékkötőt viselve szembeáll egymással egy homokos pályán. A derekuknál és a jobb lábuknál össze vannak kötve egymással két erős, *satba* (sahtbah) elnevezésű szalaggal, amelyek közül az egyik piros, a másik kék. A szalagok körülbelül másfél méter hosszúak és megakadályozzák, hogy a birkózók ennél jobban eltávolodjanak egymástól. A bíró vörös szalagot visel az egyik karján, és kéket a másikon.

A mérkőzés kezdetekor a birkózók felveszik a kezdő pozíciót. Félig guggoló helyzetben szembenézve egymással, mindkét birkózó megragadja jobb kézzel a másiknak az övét, bal kézzel pedig elkapja a másik jobb lába köré csavart szalagot. A bíró jeladására, aki ellép az útból és megüt egy nagyméretű gongot, a birkózók igyekeznek húzással, nyomással vagy dobással kibillenteni ellenfelüket az egyensúlyából, a homok érintésére kényszerítve a másikat teste bármely részével, a lábukat kivéve. Aki először érinti a talajt, az lesz a vesztes. A bíró annak a karjának a felemelésével jelzi a győztest, amelyik az illető *satba*-jával megegyező színű szalag van kötve. Egy mérkőzés két vagy három menetből áll: aki kettőt megnyer, az győz.

Egyes történelmi források szerint a *ssirum* birkózás mongol eredetű, ami arra utal, hogy megjelenése Koreában hozzánk sokkal közelebbi időszakra tehető. A mongolok 1231-ben hatoltak be Koreába, fokozatosan növelték ellenőrzésüket a félsziget fölött, és az 1260-as évektől kezdve totális hegemoniát gyakoroltak az ország fölött a következő száz esztendő folyamán. Az ebben a viszonylag rövid történelmi korszakban a mongolok által Koreára gyakorolt hatás igen figyelemreméltó volt, tekintettel az ország hosszú vazallusi kapcsolatára Kínával.

A koreai ételek, valamint Korea hagyományos férfi és női viseletei sokkal közelebb állnak a mongol stílusirányokhoz, mint a kínaiakhoz – ezt egyes történészek szerint az indokolhatja, hogy már eleve volt etnikai és kulturális rokonság a mongolok és a koreaiak között. A koreai történészek azonban a *ssirum* birkózás eredetének időpontját legalább ezer évvel a mongolok megérkezése előtti időszakra teszik, és úgy tűnik, hogy ezt a fajta birkózást a világon sehol másutt nem gyakorolják.

A fokozódó nyugatiasodás Koreában a legkevésbé sem csökkentette a *ssirum* népszerűségét. Éppen ellenkezőleg, ahogy a koreaiak tehetősebbé váltak, még fokozódott is az olyan hagyományos gyakorlatok nagyra értékelése, mint a *ssirum*, ami ma népszerűbb, mint valaha, és művelői között egyre több női birkózót is lehet találni.

Sujupngun (suu-jupe-ngun) – A félenkségi szindróma

A *sujupngun*-t (suu-jupe-ngun), vagyis a „félenkséget” a koreai társadalomtudósok és a koreaiak általában is szinte kivétel nélkül a hagyományos koreai karakter legfontosabb vonásai közé sorolják. A koreai férfiak gyakran használják ezt a kifejezést, amikor felsorolják a koreai nők erényeit, vagy amikor a nyugatiaknak próbálják megmagyarázni a koreai dolgozók passzív viselkedését különféle munkahelyi szituációkban.

Ám – mint ahogy az Ázsia egész konfuciánus szférájában szokásos – a koreaiak félenkségének is két oldala és több megkülönböztető vonása is van. A régebbi múltban, amikor a koreai társadalomban még teljes mértékig a férfiak domináltak, a nőket arra nevelték, hogy legyenek szégyenlősek, szerények és engedelmesek minden körülmények között, különösen a szexualitásuk kifejezésre juttatásában. A férfiakat ugyanakkor arra tanították, hogy a rangban fölöttük álló férfiak jelenlétében szerényen viselkedjenek, és feltétel nélkül engedelmeskedjenek azoknak, de a nőkkel szemben legyenek agresszívak. A koreai nők legendásan elbűvölő vonzereje nagyrészt erre a félenkségre, passzivitásra és sebezhetőségre kiváltó nevelésre vezethető vissza, mivel éppen ezek a tulajdonságok mindig is felébresztették a legtöbb férfi szexuális vágyait. Ugyanakkor az a hírnév, amit a koreai férfiak békés természetükkel és a konfuciánus etikett bajnokaiként szereztek, részben annak volt tulajdonítható, hogy a feljebbvalóik jelenlétében tanúsítandó szerénységre és passzivitásra nevelték őket.

A kulturális eredetű, bizalmasabb jellegű *pukkurowobaji* kifejezéssel érzékeltetett félenkség még ma is jelentős része a koreai karakternek, de ma rendszeresen keveredik a független és agresszív szellem egyes megnyilvánulásaival mind a férfiak, mind a nők részéről, ami meglepő hatást gyakorolhat a kívülállókra. A korai férfiak még mindig engedelmesek a feljebbvalóikkal szemben, de többé nem félnek a véleményük hangoztatásától és a jogaikért való kiállástól, még akkor sem, ha ezt csak csoportos összejöveteleken teszik meg.

A legtöbbet azonban a koreai nők változtak. Noha a nyilvánosság előtti viselkedésük általában nagyon félénk a nyugati normák szerint, ugyanolyan pozitív és egyenes fellépésük is lehetnek, mint a férfiak, vagy talán még azoknál is inkább, üzleti és magánjellegű, intim helyzetekben egyaránt. Általában még nyíltabbak és még bátrabbak,

ha nyugati férfiakra van szó, mivel ilyenkor nem gátolják őket olyan kulturális tabuk, amelyek még mindig befolyásolják a koreai és más ázsiai férfiak iránti reakcióikat.

Mindent egybevetve, még mindig elegendő maradt a hagyományos Korea tiszta *pukkurowobaji*-jából ahhoz, hogy kellemes tényezője legyen az életnek a modern Koreában, különösen a nyugatiak számára, akiknek a saját kultúrája nem értékeli többé olyan magasra a féltékenységet a férfiak vagy a nők vonzerejének részeként.

Sulpum (suhl-puum) –

A szomorúság szerepe a koreai kultúrában

Az újonnan Koreába érkezett nyugatiak gyakran visszahőkölnek az olyan fajta hagyományos stílusú népdalok hallatára, amelyek a *chang* (chahng) nevet viselik, és az újonnan jöttek szerint úgy hangzanak, mintha az énekes keservesen sírna. A *chang*-éneklés ténylegesen egyike azoknak a hagyományos módoknak, ahogyan a koreaiak kifejezésre juttatják a lelkük mélyén érzett *sulpum*-ot, „szomorúságot”, ami elválaszthatatlanul hozzátartozik a lelkivilágukhoz. Az ily módon elénekelt dalok tele vannak az élet problémái okozta bánat kifejeződésével. Az *aigo chukketta* (aye-go chuke-ket-tah) kifejezés, ami szó szerint annyit jelent, hogy „mindjárt meghalok”, egy másfajta utalás a koreai életet ősidők óta átjáró szomorúságra, és gyakran előfordul a mindennapi beszédben.

A *sulpum* fontos eleme a koreai kultúrának már jóval több, mint ezer éve – pontosabban a buddhizmus mint nemzeti vallás és a konfucianizmus mint nemzeti politikai és társadalmi ideológia átvétele óta. A buddhista filozófia az emberi élet törékenységét és rövidegét hangsúlyozza, és hajlamossá teszi az embereket arra, hogy fatalista vagy lényegében szomorú attitűddel viszonyuljanak az élethez. A buddhizmus ihlette költeményekben az emberi létet tipikusan a virágok életéhez hasonlítják – ami rövid és keserű.

A buddhizmus *son* (sohn) vagy *zen* irányzata, ami bensőséges kapcsolatban állt Japán *szamuráj* harcosaival és valamivel kisebb mértékben a koreai *hwarang*-okkal, „a virágkör harcosaival” is, azt tanítja, hogy az ember vesse meg azt, ami puha és könnyű, ne féljen a haláltól, vállalja fel az élet terheit és szomorúságát.

A konfucianizmus olyan módon itatta át a koreai kultúrát a szomorúság elemével, hogy megtiltotta az érzelmek verbális és fizikai kifejezését, ami az embereket természetellenes viselkedésre és csalódásaik

csöndben való elszenvedésére kényszerítette. Különösen a nők életét annyira korlátok közé szorította a törvény és a szokás, hogy valójában el sem tudták képzelni, hogy csak a maguk számára is kereshetnék a boldogságot. A szomorúság életmódjuk alapeleme volt.

Az olyan ritka kivételektől eltekintve, amit a fesztiválok és más ünnepek nyújtottak, a pre-modern Koreában a nők semmiféle rekreációs vagy önmegvalósítási céllal nem léphettek kapcsolatba olyan személyekkel, akik nem tartoztak családtagjaik közé. A nem a családjukhoz tartozó férfiakkal való találkozás, szóba elegyedés, sőt szemkontaktus is tilos volt számukra. Az emberek általában nem hozhattak még kisebb döntéseket sem a saját életükre vonatkozóan. Az egyéni fellépés és individumként való viselkedés erkölcstelennek számított és súlyos következményekhez vezethetett. A család és a csoport volt mindig az első.

Ebben a környezetben a szomorúság természetesebb állapotot jelentett, mint a boldogság, mivel az, ha az emberek nem mutathatják ki érzelmeiket, nem ölelhetik meg, sőt meg sem érinthetik egymást, természetellenes és igen káros hatásokkal járhat.

Az egyik módszer, ahogyan a koreaiak hagyományosan kifejezésre jutatták boldogtalanságukat társadalmi kötelességeik és az életükre nehezedő más korlátozások miatt, a *sonin*-ok, vagyis a „remeték” egyszerű, bonyodalmaktól mentes és biztonságosabb élete utáni vágyakozás volt – ez a téma újból és újból megjelenik a régi Korea irodalmában.

A mai koreaiak már felszabadultak a legtöbb olyan nevelési ráhatás alól, amelyek a múltban eltorzították az életüket és létrehozták a szomorúság kultúráját. A majdnem kétezer éven át formálódott kulturális örökség azonban nem vethető el egyetlen generációváltás alatt. A szomorúság még mindig észrevehető a legtöbb idősebb koreanak a világhoz való hozzáállásában és viselkedésében, amikor kissé elcsendesednek – az a szomorúság, ami a múlt öröklött fájdalmaiból és mindazoknak az örömeknek és lehetőségeknek az elmulasztásából fakad, amelyeket elődeik nem élvezhettek. Ez a szomorúság egy sajátos megrendítő vonást ad hozzá a koreai élethez, ami különösen vonzóvá teszi azt olyanok számára, akik érzékenyek az ilyen emberi lelkiállapotokra.

Egy másik, a *sulpum*-mal is kapcsolatban álló kulcskifejezés a koreai kultúra megértéséhez az *omsuk* (ohm-suuk), melynek jelentése „komolyság, ünnepélyesség, merevség” – az a hangulat és attitűd, aminek a kialakulását a sámánizmus, a buddhizmus és különösen a konfucianizmus is elősegítette, mint az egyedül

megfelelő és elfogadható magatartási módot a magánéletben és a közügyekben egyaránt. A legtöbb koreai még ma is egyfajta komoly méltósággal viselkedik, ami általában megkülönbözteti az amerikaiaktól és másoktól.

Suyong (suu-yohng) – A test és a lélek megtisztítása

A koreaiak igen korán megtanulták, hogy az emberek, miközben felnőnek, általában igen komoly érzelmi terheket gyűjtenek magukba, amelyeknek a hordozása egyre nehezebbé és nehezebbé válik, és ez a súly – hacsak nem sikerül valahogyan megszabadulni tőle – mindenféle mentális és fizikai bajokat okozhat. A későbbi évszázadokban, különösen a Csoszon-dinasztia megalapítása (1392) után a koreaiak, különösen a nők, minden elképzelhető érzelmi stressz közül a legpusztítóbb fajtájúak hatása alá kerültek.

A férfiak és a nők viselkedésének gyakorlatilag minden aspektusát olyan pontosan előírta az államilag is kötelezővé tett konfuciánus etika, morál és etikett, hogy az életükben semmi sem maradt természetes vagy spontán jellegű. A fiúkat és a lányokat már egy igen korai életkorban elválasztották egymástól. A nők szexualitása majdnem teljesen el volt fojtva. A szülőknek, különösen az apáknak mindig engedelmeskedni kellett, függetlenül attól, hogy azok viselkedése mennyire irracionális vagy kártékony lehetett.

A Csoszon-dinasztia hosszú uralma (1391-1910) idején érvényre jutott társadalmi ideológia végső célja az individualitás és az én-tudat teljes lerombolása és a csoporttudattal való helyettesítése volt, ami viszont a kormányzat elfogadását és az annak való feltétlen engedelmeskedést célozta.

Az ebben a korszakban és még korábban élt emberek esetleg fel sem ismerték annak a stressznek a forrásait, ami életük során felgyűlt bennük – különösen a nőkben –, mindazonáltal képesek voltak kidolgozni számos módszert a stressz enyhítésére, amelyek segítettek helyreállítani az emberek érzelmi és spirituális egészségét. A koreai férfiak igen gyakran folyamodtak italozáshoz, verekedésekhez és házasságon kívüli kapcsolatokhoz a stresszoldás eszközeiként, a nőktől azonban az efféle megoldások teljesen meg voltak tagadva.

Volt azonban egyetlen gyógymód, ami elérhető volt a nők számára is: egyfajta spirituális és érzelmi megtisztulás, amit a *suyong* (suu-

yohng) szóval jelöltek. Ez a tisztító hatású eljárás, amit a sámánok végeztek el, ugyanaz, mint amit mindenütt másutt is használtak szer- te a világon, vélhetőleg már attól az időtől kezdve, amikor az emberek öntudatra ébredtek. A tisztító szertartások kántálásokat, énekeket, táncot és különféle kellékek használatát foglalták magukba, melyeknek sora a gyógyfüvektől és hallucinogén anyagoktól a vallási talizmánokig terjedt, melyeknek a célja a sámánok mágikus erejének növelése volt.

A betegségek, különösen a mentális bajok nem voltak gyógyíthatók a hagyományos gyógyfüvekkel, és a traumatikus elhalálozások nyújtották a leggyakoribb alkalmakat a *suyong* használatához. A mentális és más megmagyarázhatatlan betegségek esetében fel-tételezték, hogy a beteg testét megszállták a gonosz szellemek és azokat csak a *suyong* alkalmazásával lehet kiűzni belőlük. A halál be- állta esetén a megtisztító eljárás célja a túlélők megszabadítása volt a gyásztól, lehetővé téve számukra, hogy végső búcsút vegyenek a halottaktól, és elvágják az érzelmi kötelékeket, amelyek összefűzték őket az életben.

A *suyong* szertartások még ma is lényeges részét alkotják sok koreai életének, különösen azoknál, akik vidéki területeken élnek és ragaszkodnak a régi életmód legtöbb – vagy akár valamennyi – módszeréhez, amelyek jóval hatásosabbnak tűnnek a nyugati világban használatos pszichoanalízis módszereinél. A sámánok koreai pácienseinek rendszerint csak egyetlen kezelésre van szükségük a beszélgető terápia ülések sorozata helyett, ami esetleg nem is válik be.

Tabang (tah-bahng) – Kávézók és kávéházak

A bárók, kabarék, kávéházak, éttermek és teaházak sokasága a modern koreai városokban meghazudtolja a hagyományos konfuciánus szellemű családi és társadalmi rendszert, ami nem engedett meg ilyen extravaganciákat. A premodern Koreában létezett nyilvános szórakozási lehetőségek csupán a férfiak előtt álltak nyitva, és első számú céljuk az volt, hogy a férfiak bele vessék magukat az ivásba és prostituáltak szolgáltatásait vegyék igénybe. A falvakkal megvoltak a maguk közösségi csarnokai, de a férfiak és nők együttes szórakozásának és barátok, alkalmi ismerősök vagy üzleti partnerek társaságában töltött otthoni együttléteknek nem voltak történelmi előzményei.

A koreaiak azonban, férfiak és nők egyaránt – kortárs kínai és japán szomszédaikhoz hasonlóan – ma olyan gyakran járnak el hazulról iszogatni, ami az inkább az otthonra orientált nyugatiak számára szokatlan lehet. E miatt a szokás miatt a *sbiktang*-ok (sheek-tahng), vagyis éttermek, a *kyongyang shick* (kyohng-yahng sheek) elnevezésű kávézók, a *tabang* (tah-bahng) néven ismert kávéházak, a *tagwahoe* (tah-gwah-hoh-eh) nevű teaházak és a *saeng maekchu chip* (sang make-chuu cheep) elnevezésű sörözők mennyisége Koreában valóban megdöbbentő. Mindezeknek a helyeknek megvan a működésüket patronáló törzsközönségük, de Korea társadalmi életében minden bizonnyal a mindenütt jelenlevő *tabang*-ok, a „kávéházak” játsszák közülük a legfontosabb szerepet. A *tabang*-ok azok a helyek, ahol a koreaiak találkoznak, hogy ismerkedjenek, beszélgessenek vagy üzleti megbeszéléseket folytassanak egymással, olvassanak, zenét hallgassanak, elmeneküljenek a téli hideg vagy a nyári forróság és nedvesség elől, vagy egyszerűen csak pihenjenek. Kedvelt helyek továbbá a városban töltött esték megkezdésére és befejezésére is.

A *tabang*-ok viszonylag magas árat számítanak fel a kávéért, teáért, gyümölcslevekért és különféle más üdítőitalokért, de törzsvendégeik addig maradhatnak, ameddig csak akarnak és az extra magas árak ennek az előjoguknak a fedezetéül szolgálnak. A *tabang* szerepe a koreai életben – megint csak Japánhoz hasonlóan – egy összetett társadalmi konstrukció kialakulásából ered, amit „kávéházi kultúrának” nevezhetünk, összefoglalóan utalva az ilyen helyiségek belsőépítészeti kialakítására és díszítményeire, az általuk szolgáltatott zene minőségére, általános hangulatukra és az általuk ösztönzött viselkedésre.

Az újonnan érkezett magányos külföldi férfiak Szöulban és más nagyvárosokban hamarosan megtanulják, hogy a *tabang*-ok a legjobb helyek közé tartoznak az országban a lányok szemügyre vételéhez (egy másik népszerű helyet ennek a tiszteletreméltó szokásnak a gyakorlására a főbb nemzetközi szállodák előcsarnokai és kávéházai nyújtanak számukra). A turistaként Koreába érkezők számára is tanácsos ottlétük során ellátogatni legalább két-három *tabang*-ba, hogy könyöktávolagságból érintkezessenek a diákok, hivatali dolgozók, háziasszonyok és más koreaiak hétköznapi életével. Az ilyen helyeken kezdi érezni az ember Korea pulzusának lüktetését.

A *kyongyang shick*-ek, a „kávézók” Koreában hasonlóan népszerű találkozóhelyek, mint a kávéházak, de azokról eltérően ezeknek van engedélyük ételek és szeszesitalok felszolgálására is, és általában magasabb szintet képviselnek építészeti kialakításuk és bútortatuk te-

kintetében is. Ezek hajlamosak továbbá speciális életkori csoportok kiszolgálására: egyesek közülük a húszas éveikben járó férfiakra és nőkre orientálódnak, mások pedig az idősebbeket veszik célba. Van-
nak továbbá úgynevezett „rock-kávézók” is, amelyek egyfajta hibridet képeznek a rock-and-roll klubok és a kávézók között, ahol a vendégek ihatnak és táncolhatnak.

Taedo (tay-doh) –

A modor mint erkölcsiség

A koreaiakat mindig is összekapcsolták a *taedo*-val (tay-doh), vagyis a „jó modorral”. Általánosságban a koreaiak hagyományos erkölcsi a szülők és gyermekek, illetve az alárendeltek és feljebbvalók közötti kapcsolatokat szabályozó szigorú előírások feltétel nélküli betartásán alapultak. Ez a konfuciánus szellemű etikett-rendszer nem olyan absztrakt elvekre támaszkodott, amelyek irányíthaták volna a koreaiak döntéseit a mindennapi viselkedésükben, mivel nem voltak megfontolandó döntéseik, nem voltak önálló választási lehetőségeik.

Gyakorlatilag mindent, amit a koreaiaktól elvártak, és amit megengedtek számukra, gondosan ritualizáltak, egészen a legapróbb részletekig. Ez kiterjedt az élet minden tevékenységére, az ülés, az evés, az öltözködés, a beszélgetés és a munka vagy akár a séta valamilyeni társaságbeli módjára. Bármely eltérés a megszabott úttól azonnal szembeötlő volt, és tilosnak számított. Ez a társadalmi rendszer, amit a Csoszon-dinasztia első évtizedeiben az ország törvényévé tettek, mintegy rátelepült annak a kifinomult modernak a hagyományaira, amiről a koreaiak olyan híresek voltak több mint kétezer éven át.

Az eredeti *taedo* Koreában vélhetőleg a mindennapi élet integráns részét alkotó animista szertartásokból nőtt ki, melyeknek a célja a szellemek jóindulatának elnyerése, illetve mindenkinek és mindennek a kozmoszsal való harmóniában tartása volt. Az idő múlásával és a népesség növekedésével az elit uralkodó osztály új szabályokkal egészítette ki ezeket a régi szertartásokat, engedelmes lakosság és harmonikus társadalom kialakítására törekedve. Az etikett fokozatosan egyenlővé vált az etikával, olyan fizikailag létező dologgá téve az erkölcsiséget, ami mindenki számára látható volt.

A koreaiakat nem köti többé a feudális korszak mindenre kiterjedő etikettje. Családtagjaik, barátai és ismerőseik körében azonban a viselkedésükre még ma is szemmel láthatóan jellemző a *taedo* igen magas szintje,

ami Ázsia konfuciánus szféráján kívül ritkán érvényesül és speciális ízeket és hangulati színeket ad hozzá az ország mindennapi életéhez. A koreai *taedo* ténylegesen érzékelhető pozitív hatást gyakorol a legtöbb nyugati-ra, aki néhány hétnél több időt tölt el az országban, finoman érzékenyebbé téve őket a saját viselkedésükre is, miközben mindenki – különböző mértékben – átveszi a koreai modor bizonyos elemeit. A több évet Koreában töltő külföldiek pedig, különösen ha megtanulják a nyelvet és képesek elmélyedni a kultúrában, rendszerint azon veszik észre magukat, hogy ők is hajlonganak és lazább személyes kapcsolataikban is sok szempontból nagyon hasonlóan viselkednek a koreaiakhoz.

A Koreában tartózkodó külföldieknek ez a hajlamossága a kultúra bizonyos színeinek átvételére jó és rossz hatásokkal is járhat. A pozitív oldalon segít csökkenteni azt a kulturális stresszt, ami a külföldieket és a koreaiakat egyaránt éri, amikor egymás társaságában vannak. Ez többnyire inkább a koreai fél számára előnyös, mint a külföldieknek, mivel a még nem nyugatiasodott koreaiak számára a külföldiekkel való együttlét különösen komoly feszültséget okoz, főleg akkor, ha az angolul vagy valamilyen más idegen nyelven folyó kommunikáció terhe is rájuk nehezedik.

Annak a negatív hatásai, ha a külföldiek „bennszülöttet játszanak”, az igen finomtól az égbekiáltóig terjednek, de mindegyik ugyanabból a töből fakad, ugyanis amikor a külföldiek koreai módra viselkednek, a koreaiak hajlamosak őket is egyre inkább úgy kezelni, mint ahogyan más koreaiakkal bánnak. Egyes Koreában élő tapasztalt nyugatiak szerint a koreaiaknak ez a reakciója annyira hátrányos lehet, hogy ők maguk szándékosan inkább továbbra is „külföldi módra” járnak el mindenben, függetlenül attól, hogy mennyi ideje vannak már Koreában, milyen jól beszélnek a nyelvet, vagy mennyire tisztában vannak a koreai viselkedés legfinomabb árnyalatával is. Emögött az az egyszerű megfontolás húzódik meg, hogy a koreaiak általában úgy kezelik a külföldieket, mint a vendégeiket, akiknek a kényelméért és jó közérzetéért mindent megtesznek, és sokkal toleránsabbak bármilyen hibával szemben, amit esetleg elkövetnek – ez pedig jelentős előnyt nyújt a külföldi látogatók és a Koreában letelepedett külföldiek számára is, ha nem élnek vissza vele.

Egy másik oldala ennek a kérdésnek az, hogy a legtöbb koreai személy szerint nem sokra tartja, ha a külföldiek túlságosan is a koreaiakéhoz hasonló attitűdöt vesznek fel. Az ő szemükben ez egyrészt irracionális, másrészt nem is célszerű, mivel világosan látják, hogy a hagyományos koreai etikett – az összes velejáró kötelezettséggel – gyakran annyira korlátozó jellegű és terhes, hogy nem sok értelme van többé.

A „régimotorosok” Koreában azt mondják, hogy ennek a kihívásnak a legjobb gyakorlati megoldása az lehet, ha lazább személyes kapcsolatainkban követjük a koreai *taedo* finomságait, de a nyugati viselkedési mintákhoz ragaszkodunk minden lényeges dologban, fenntartva ezáltal a koreaiak irányunkban mutatott tiszteletét és együttműködési készségét.

Taejop (tay-jope) – Élvezzük ki a szabadidőnket!

A vendégek lelkes jól tartása étellel-itallal és barátságos, meleg hangú beszélgetésekkel köztudottan számos pozitív hatással jár, egyesek azonban még energikusabbak és még jobbak ezen a téren, mint mások. A koreaiak olyan élvezettel szórakoztatják egymást, a barátait és a vendégeiket, amivel túltesznek minden más nép hasonló szokásain. A koreai *taejop* (tay-jope), vagyis a „szórakozás” ténylegesen besorolható az ország leghatékonyabb önvédelmi és támadó fegyverei közé.

Koreai szaktekintélyek ezt a nemzeti hajlamot az energikus, életvidám szórakozásra azzal magyarázzák, hogy hagyományos filozófiájuk nagy hangsúlyt helyez az itt és most elérhető örömekre – ahelyett, hogy várnának az eljövendő „jó idők” ígéretének beteljesülésére valamilyen túlvilági életben. Egy másik nyilvánvaló magyarázat a *taejop* hagyományos népszerűségére Koreában az, hogy az élet a legtöbb koreai számára rendkívül kemény volt történelmük legnagyobb részében, és amikor lehetőségük volt a szórakozásra, nem korlátozta őket az a gondolat, hogy bármit is félretegyenek maguknak máskorra. Ugyanilyen fontos volt az a tény is, hogy az egyedüli alkalom, amikor az emberek mellőzhették az erősen stilizált és korlátozó etikett betartását, ami a társadalmi rendszer lényegét alkotta, akkor érkezett el, amikor valamilyen italozással együtt járó társas összejövetelen vettek részt.

A *taejop* leggyakoribb formája Koreában az evés-ivás – óriási adagok elfogyasztása, főként fűszeres ételekből, mindig hasonlóan nagy mennyiségű sör, bor vagy whisky mellett –, aminek a helyszíne lehet egy privát otthon, egy étterem vagy egy vendégfogadó.⁴⁰ A szeszes italok fogyasztása már igen régóta különösen fontos összetevője a koreai

⁴⁰ Az 1980-as évektől a legtöbb koreai étterem és klub, ahol ételt szolgáltak fel, automatikusan kínálta a *bolí cha* (boh-lee chah) nevű „árpateát” víz helyett. Azoknak, akik inkább vizet kívántak, általában meg kellett azt rendelniük. Ma gyakoribb, hogy palackozott ásványvizet szolgálnak fel. Az újoncként Koreába érkezőknek azonban azt javasolom, hogy feltétlenül próbálják ki a *bolí cha*-t. Ennek a pezsgőízű italnak az ember hamar megkedveli, és különösen finom jól behűtött nyári italként.

szórakozásnak, mivel a szigorú etikett megakadályozta, hogy a koreaiak feltárják valódi karakterüket és személyiségüket – az italozások kivételével.

A koreaiak még ma is úgy vélik, hogy nem tudnak igazából megismerni valakit, amíg egyszer vele együtt le nem részegedtek, és beláthattak a modor és az erkölcsi látszatok álarca mögé. Következésképpen az üzleti tranzakciók és más fontos dolgok jelentős részét Koreában éttermekben, vendéglőkben és más nyilvános helyeken ütik nyélbe, amelyek jó ételeket és italokat kínálnak, magas színvonalú kiszolgálás mellett.

Egy másik rendkívül fontos aspektusa a vendégszeretetnek a koreai *taejop* terén a fiatal, gyönyörű nők alkalmazása, akik a szexuális ígéretek auráját sugározzák magukból. A koreaiak – más ázsiaiakhoz hasonlóan igen hosszú ideje megtanulták, hogy a szép nők társasága szesz italokkal kombinálva figyelemreméltó feloldó hatást gyakorol a férfiakra, és néhány óra leforgása alatt többet ér, mint gyakorlatilag bármi más a férfiak megnyerésében és az üzleti kapcsolatok előbbre vitelében.

A legizgalmasabb – és egyesek szemében hírhedt – helyek, amelyeket a koreaiak hagyományosan felhasználnak szex útján is megerősített üzleti célokra, a kiszeng-házak, amelyek tökéletes társaság nyújtására kiképzett nőket alkalmaznak. Korea leggyakrabban felhasznált szexuális töltésű szórakozóhelyeit azonban azoknak a kabaréknak és éjszakai kluboknak a száza jelenti, amelyek szerte az országban mindenütt nagyon szép fiatal hoszteszeket kínálnak tánc- és ivópartnerként vendégeik számára. Általában azonban csak a szex csábítása, nem pedig a megvalósulása az, amiért a férfi vendégek készek sokat fizetni ezeken a népszerű éjszakai szórakozóhelyeken, bár egy ivással, énekléssel és tánccal eltöltött este után az ott alkalmazott fiatal nők egy része elérhető további privát együttlétekre is.

Az effajta szórakozás nem olcsó és mondanom sem kell, hogy azoktól az üzletemberektől, akiket ilyen partikon látnak vendégül, elvárják, hogy ezt viszonzják is az első adandó alkalommal. Ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az éjszakai szórakoztatás az egyik legnagyobb iparággá vált Koreában, és miközben a kiszeng-házak, kabarék és különféle bárók szerepe Korea üzleti életében az 1980-as évek óta egyenesen csökken, csekély valószínűsége van annak, hogy teljesen eltűnhet, mivel túlságosan mélyen gyökerezik a kultúrában és attrakciói túl mélyen befészkeltek magukat a férfiak lelkivilágába.

A külföldi üzletemberek sem kivételek az üzleti célú *taejop* igényei alól Koreában. Őket is agresszíven és gyakran igen költséges módon

szórakoztatják, és ennek az erősen meggyökerezett koreai szokásnak az elutasítása határozottan negatív hatást fejthet ki egy bimbózó kapcsolat további sorsára.

A „fogadást”, illetve „partit” jelentő *choppdae* (chope-tay) szót gyakran használják „szórakoztatás” jelentéssel is.

Taekshi (tack-she) – Közlekedés taxival Koreában

Az utcákon bőségesen látható *taekshi*-k (tack-she), vagyis taxik leintése és a taxival közlekedés Koreában már hosszabb ideje olyan kaland, amit sok külföldi látogató legszívesebben elkerülne. Vannak *mobom* (moh-bohm) elnevezésű elit taxik, amelyeknek speciális engedélyük van a külföldi látogatók kiszolgálására, a nyelvi és egyéb problémák elkerülése érdekében, de ezek drágák és csak korlátozott számban állnak rendelkezésre. A nemzetközi szállodák szintén rendelkeznek a „standard” taxik csapatával, amelyek szinte kizárólag a szállóvendégek szolgálatára állnak. Ezek a taxik, amelyeket független vállalatok és magánszemélyek üzemeltetnek, nem azt a szabványos szolgáltatást nyújtják, mint amit a *mobom* osztályba sorolt társaik.

A „deluxe” taxik feketére vannak festve és egy széles arany színű csík húzódik végig az oldalukon, a tetejükön pedig sárga jelzést viselnek. A vezetőik, akik birtokában vannak a külföldi látogatók kiszolgálására jogosító engedélynek, komoly képzésen mentek át az udvarias bánásmód és az idegen nyelvek terén, és helyismereti képesítő vizsgákat kellett letenniük a városok leggyakoribb és legfontosabb úticéljainak ismeretéről. Egyenruhát viselnek és igen professzionális módon végzik a dolgukat. A közönséges taxisofőrök, akik elsősorban a nemzetközi szállodák vendégeit szolgálják ki, rendszerint szintén igen tájékozottak a népszerű úticélok tekintetében, idegen nyelvtudásuk azonban többnyire korlátozott vagy szinte semmi. Ezt a problémát úgy kerülik meg, hogy a szállodák portásai mondják meg nekik, hogy az utasaik hová akarnak menni.

A fontosabb szállodák környezetében található taxiállomásokon kívül a főbb útvonalak mentén és a fontosabb irodaépületek előtt vannak a városi önkormányzatok által fenntartott taxiállomások is. Ezeknél a nyilvános taxiállomásoknál rendszerint kéznél vannak fizetett „segítők” is, akik gondoskodnak arról, hogy a taxik és a leendő utasok is sorba álljanak és várják ki a sorukat. A külföldiek

számára a taxival tett utazások kalandos része akkor kezdődik, amikor az utcán vagy egy olyan épület előtt intik le – vagy próbálják leinteni – a taxit, ahol nincs taxiállomás. A sofőrök, akik még újak ezen a pályán és nem beszélnek angolul (amiről úgy gondolják, hogy minden külföldi ezt a nyelvet beszéli), gyakran nem vesznek tudomást az utcán hevesen integető külföldiekről, mert úgy gondolják – rendszerint helyesen –, hogy úgysem fogják megérteni, hová akar menni az utas. Még az első osztályú szállodák és más fontos épületek, éttermek és hasonló koreai nevei is különféleképpen hangzanak, amikor más-más koreai ejti ki őket – „helyes” koreai kiejtéssel.

Egy másik gond az utasra vadászó taxik leintésekor az utcán az a körülmény, hogy általában nincs érvényben semmi olyasmi, mint az elsőbbségi sorrend, vagy a „hölgyek előnyben”. Csak az számít, hogy ki jut be elsőként egy taxiba, függetlenül attól, hogy azt ki intette le, ki várt a legtovább rá, és ki van a legközelebb hozzá, amikor megáll. Amikor egy taxi megáll bárhol, a taxiállomások és a szállodák bejárata előtti helyek kivételével, nincsenek szabályok. Az embereknek általában nincsenek gátlásaik a tolakodásban vagy mások megelőzésében, amikor gyors futással „elroznak” mások előtt egy taxit. Ez az egyik legszembetűnőbb olyan helyzet, amelyben a koreaiak jó modora és udvariassága egyszerűen nem érvényes, és gyakran hallani a *shillye* (sheel-yeh) kifejezést, ami „gorombaságot” vagy „udvariatlanságot” jelent. Egyike továbbá a legkeservesebb dolgoknak, amit a külföldi látogatók és egyre több bennszülött koreai is megtapasztal az országban.

Egy másik idegesítő szokás a beavatatlan külföldi látogatók számára a *hapsung* (hop-suung), vagyis a „másokkal megosztott utazás”. A taxisofőrök rendszeresen befogadnak két, három vagy még több utast is ugyanannál a taxiállomásnál, vagy további viteldíjakat szednek össze, miközben az utcákon haladnak, ha még van hely a kocsijukban. Az egyetlen kritérium a sofőr számára ilyenkor az, ha a további utasok azt mondják, hogy ugyanabba az irányba tartanak. A sofőrök, akik már felvettek egy vagy több utast, de megpillantanak leendő további utasokat, akik a járdáról integetnek nekik, félrehúznak és lelassítanak vagy megállnak. A taxira várók ilyenkor elordítják az úti céljukat. Ha bármelyik ezek közül egybeesik a már bent ülők úti céljával, a taxi felveszi az illetőt. Az útközben felszedett utasok megfizetnek egy csekély alapidíjat is a fölött az összeg fölött, amit a beszállásuk óta a taxióra mutat.

A kommunikációs problémák még súlyosabbak lehetnek, ha a sofőr nem vagy csak nagyon keveset beszél angolul, az utas nem tud koreaiul, és az úticél nem valami jól ismert tájékozási pont. Az ilyen problémák egy része könnyen megoldható egy kis előzetes gondolkodással és tervezéssel: mielőtt elindul valaki egy utazásra, aki nem beszél koreaiul még a túlélési szinten sem, megkérheti egy koreai barátját, egy szállodai alkalmazottat stb., hogy írja le az úti célját a koreai írásrendszer, a hangul használatával egy kártyára vagy egy papírlapra, amit megmutathat a taxisofőröknek.

Még ez a megoldás is csak akkor működik azonban jól, ha a cím valamilyen ismert úti cél. Ha valamilyen magánlakás vagy valami távol eső hely, és az utas nincs felszerelve részletes térképpel, a cél megtalálása gyakran „próba-szerencse” jellegű élmény, mivel kevés utcának van neve, és a postacím-rendszernek semmi köze sincs azokhoz az utcákhoz, amelyeken az illető épületek vagy házak elhelyezkednek (lásd a *Cbuso* című fejezetet).

Természetesen a kiinduló pontra való visszajutás is komoly probléma lehet a látogatók számára, és akkor ugyanazt a módszert lehet használni. A legtöbb szálloda és számos üzleti vállalkozás telephelye is bölcsen előkészítve tart előre kinyomtatott címkártyákat koreai nyelven is a vendégeik és ügyfeleik számára, amit megmutathatnak a taxisofőröknek.⁴¹ Mivel a taxisofőrök körében nagy a fluktuáció, és az újonnan munkába állók mindig újoncok az adott városban, erre a problémára nincs garantált vagy állandó megoldás. Egyes taxisofőrök, akik üres kocsival járkál az utcákat utasra vadászva, vagy *hapsung* utasokat akarnak felszedni, rendszerint nem vesznek tudomást a külföldiekről, különösen ha azok turistáknak látszanak, feltételezve, hogy nem fognak tudni kommunikálni velük, és inkább igyekeznek elkerülni a problémákat.

Számos más szokatlan körülmény is van a taxikkal kapcsolatban Koreában. Az alagutaknál, amelyekből több is van a hegyes-völgyes Szöulban és más városokban is, gyakran díjat szednek az áthaladóktól. A taxisofőrök rendszerint megfizetik a díjat, majd ennek a költségét hozzászámítják a viteldíjhoz az út végén. A taxisofőrök műszakonként váltják egymást, először kora reggeltől délutánig,

⁴¹ Japánban ugyanolyan postacím rendszer van érvényben, mint Koreában. Az 1950-es években a japán éttermek azzal oldották meg legalább részben az önmaguk ismertté tételének problémáját ügyfeleik számára, hogy a címüket apró lapos gyufásdobozokra vagy levelekre nyomtatták, és azokat ingyenesen osztogatták. 1959-ben sikerült bevezetnem azt a szokást is, hogy a címetek – eligazító térképekkel együtt – kisméretű „flash” kártyákra nyomtassák angolul és japánul is, több száz kulcsfontosságú úti célhoz Tokióban („de Mente önlirányító kalauza Tokióban”/De Mente's Self-Guide to Tokyo). Ezeknek és hasonlóknak az alkalmazása gyorsan elterjedt az egész országban.

majd attól kezdve éjfélig vagy még későbbig dolgoznak. Műszakjuk lejártával a sofőrök megindulnak az állomáshelyeik felé. Egyesek még ekkor is felszednek utasokat, akik ugyanabba az irányba tartanak. Mások csak elhúznak a várakozók mellett. Egyes régóta Koreában élő külföldiek azt mondják, hogy az 1990-es évek közepén a növekvő bűnözési arányok miatt nők számára késő éjjel nem volt biztonságos egyedül taxiba ülni.

Tae kwon do [tie kwahn doh] – Harc kézzel-lábbal

Koreában, más ázsiai országokhoz hasonlóan, hosszú múltra tekintenek vissza a harcművészetek, különösen azok, amelyek önvédelem, illetve fegyver nélkül vívott közelharc céljára fejlődtek ki. Erre a hagyományosan fegyvertelen önvédelemre azért helyeztek olyan nagy hangsúlyt, mert a régi időkben a közönséges koreaiak számára – más ázsiaiakhoz hasonlóan – általában tilos volt fegyvert birtokolni vagy viselni, és ezért szükségük volt valamilyen hatásos módszerre önmaguk megvédéséhez, mivel gyakran ki voltak téve rablók és más törvényen kívüliek támadásának.

Egy másik ok a fegyvertelen harc készségeinek kifejlődésére az volt, hogy a fegyverviselésre jogosult harcosokat és más személyeket is gyakran érte támadás olyankor, amikor éppen nem volt náluk fegyver, vagy meglepetésszerűen ütöttek rajtuk, és nem volt idejük használni a fegyverüket. Ezen túlmenően a fegyvertelen harcművészeteket testgyakorlás céljából, és a királyi udvarnál betöltendő pozíciókért történő vetélkedésre is felhasználták.

Korea legnépszerűbb harcművészete a *tae kwon do* (tie kwahn doh), melynek a nevét latin betűkkel egyetlen szóként írják le a *taekwondo* kifejezéssel, ami szó szerint annyit jelent, mint „a kéz és a láb útja” – ezeket a fegyvereket használják a legtöbbször a harcban. „Bizonyos fegyverek, nevezetesen rövid botok, hosszú karók, kések és kardok a múltban szintén használhatók voltak a taekwondo művelőinél, de a fő hangsúlyt a fegyvertelen önvédelemre helyezték” – írta Ernest G. Beck amerikai taekwondo mester.

A *taekwondo* bizonyos mértékig hasonlít a kínai kungfura, amit a Shaolin templom papjai fejlesztettek ki és tettek híressé, valamint az okinavai *karate-do* (kah-rah- tay doh), vagyis „az üres kéz útja” művészetére, de a koreai harcművészet ezektől a jól ismert

harci módszerektől függetlenül fejlődött ki. A *taekwondo*-t körülbelül kétezer éve művelik Koreában, tehát jóval régebbi, mint a karate.

A kungfuhoz hasonlóan a taekwondo is inkább a mentális energiák felhasználásán alapul, mintsem a nyers fizikai erőn, és fontos szerepet játszik benne az a tudás, hogy pontosan hol kell lesújtani az ellenfélre, hogy egyetlen csapással harcképtelenné tegyék vagy megölhessék. A taekwondo erejének „titka” állítólag a *ki* (kee), ami az ázsiai filozófiák szerint nem más, mint az a kozmikus energia, ami áttelepszik minden életet. A taekwondo művészetének gyakorlói mentálisan összpontosítják ezt az energiát a kezükbe vagy a lábukba, olyan mértékig, hogy minden ütés vagy rúgás szinte robbanásként hat. Ernest Beck taekwondo mester ehhez hozzáteszi:

„Jelentős erőfeszítéseket kell tenni a kéz és a láb edzésére, hogy hihetetlen sebességgel tudjanak mozdulni, s ez drámaian megsokszorozza az energiát, ami felszabadul, amikor megütnek egy tárgyat.” Ez az energia-kitörés mélyen behatol a célterületre, olyan lökeshullámot keltve, ami jelentős kárt képes okozni.

A mai taekwondo mesterek legfontosabb célja természetesen nem annak a megtanítása a növendékeik számára, hogy hogyan kell megölni vagy megnyomorítani az ellenfelüket, hanem fizikai és mentális energiáik koordinációjára, fegyelemre, önbecsülésre és mások tiszteletére tanítják őket. A taekwondo sportág világszintű minősítő testülete a Koreai Taekwondo Társaság (*KTA – Korea Taekwondo Association*), amelyet 1961-ben alapítottak, és a központja Szöulban van Koreában. 1973-ban a KTA külföldi diákok képzésére és minősítésére a hagyományos taekwondo művelésében megalapította a Taekwondo Világszövetséget. Az évek során ez a világszövetség erősen elmozdult abba az irányba, hogy a harcművészetet küzdősportként tanítsák, és sikeresen elérte, hogy a sportágat felvették az 1988-as és 1992-es olimpiai játékok programjába bemutató sportként, 1996-ban pedig a Nemzetközi Olimpiai Bizottság a 2000. évi játékoktól kezdve befogadta a hivatalos olimpiai sportágak közé.

Időközben a koreai taekwondo szövetség, az eredeti egyesület megmaradt hagyományos harcművészeti szervezatként. A taekwondo mint hagyományos harcművészet oktatásának fenntartása érdekében a koreai taekwondo szövetség kinevezett számos amerikai taekwondo mester-instruktort a szövetség képviselőivé, akiket felhatalmaztak a feketeöves fokozat odaítélésére a hagyományos taekwondo területén. Ez a program meglehetősen sikeres volt az Egyesült Államokban,

melynek eredményeként más hagyományos harcművészeti iskolák is hasonló minősítési programokat indítottak.

Az olyan jól ismert koreai szervezetek, mint a Koreai Hapkido Szövetség és a Koreai Köztársaság Cselgáncs Szövetsége szorosan együttműködik amerikai mesterekkel annak érdekében, hogy fenntartsák a hagyományos módszerek oktatását. Ezekhez a programokhoz Koreában jelentős támogatást nyújt a Koreai Harcművészeti Instruktorok Egyesülete is, amely koordinálja a különféle képzési formákat és magas fokozatú mester-instruktorok közreműködését biztosítja az Egyesült Államokban tartott kurzusokon az illető harcművészeti iskolákból.

A taekwondo külföldi művelői is tagjai lehetnek az olyan koreai szervezeteknek, mint a koreai *Tang Soo Do Moo Duk Kwan* egyesület és a koreai Régi Harcművészeti Társaság (*Ancient Martial Arts Society*).

A *Hanmadang* (hahn-mah-dahng) elnevezésű harcművészeti fesztivált Koreában már 1962 óta megrendezik minden évben, 1995 óta pedig már az Egyesült Államokban is. Ezekre az évente megrendezett fesztiválokra valamennyi harcművészeti ág művelőit meghívják, akik az általuk gyakorolt formák – *poomse*, *hung*, *kata*, *sets* stb. – szerint küzdenek a trófeáért. A *Hanmadang* fesztiválokra nincs „szabadfogású” küzdelem. A fesztiválok elsőrendű célja a hagyományos harcmódorok tanulmányozásának és gyakorlatának elősegítése.

A taekwondót, ami az Ázsiai Játékok egyik hivatalos eseménye is, sportként tanítják több mint száz országban, szerte a világon. Noha a művészet sportváltozatában van testkontaktus is, az csak korlátozott lehet, a sérülések megelőzése érdekében. Beck mester szerint a *taekwondo* amerikai híveinek egyik hosszú távú célja az, hogy ennek a hagyományos művészetnek a tanítását bevigyék az általános- és középiskolák standard tantervébe is. Mint mondja:

„Egyre több és több ember ismeri fel, hogy azt a fegyelmet, amit a növendékek megtanulnak a hagyományos *taekwondo* edzésprogramok során, átviszik az iskolai munkájukba – eredményeik javulnak! – és az otthonukba is: több tiszteletet mutatnak szüleik és mások iránt.”

A Szöulba látogatók a *taekwondo* világszövetség központjában kiállításokat és bemutatókat is láthatnak a *taekwondo* gyakorlatáról.

A második legnépszerűbb harcművészet Koreában a *judo* (japánul *judo*), melynek jelentése „a finomság útja”, arra a hangsúlyra utalva, hogy utat enged, passzivitást mutat és engedi, hogy az ellenfelek védjék magukat, kihasználva azok mozdulatait és a saját erejüket fordítva ellenük. A *judo* az ókori időkben fejlődött ki Kínában és a tizenket-

tedik században került át Koreába, ahol rövid ideig virágzott, majd a művelése fokozatosan háttérbe szorult.

A koreaiak azonban átvitték ezt a művészetet Japánba is, ahol fontos része lett annak a képzésnek, amiben Japán híres samuráj harcos osztályának tagjai részesültek, akik a tizenkettedik század második felétől egészen 1868-ig uralkodtak Japánban. Amikor Japán 1905-ben elfoglalta Koreát és végül 1910-ben annektálta az országot, a japán megszálló erők ismét behozták a *judo*-t Koreába, és beiktatták a koreai fiatalok testi és mentális nevelésének programjába (a koreaiak általános eljapánosítási kampányának részeként).

A *judo*-t még ma is tanítják a koreai iskolákban mint sportot, és része a koreai katonák és rendőrök kiképzésének is. Számos koreai judo-mester nyert aranyérmet az Olimpiai Játékokon is.

Tangol (tahn-gohl) – Kiváltságos ügyfelek

Egyes üzlettulajdonosok, nagykereskedők, és más vállalkozók Koreában több generáción keresztül fennmaradó kapcsolatokat alakítanak ki vásárlóikkal. Gyakorlatilag minden kereskedelmi vállalkozás hagyományosan olyan viszony kialakítására törekszik a vásárlóival, ami a *tangol* (tahn-gohl) vagy *tankol* (tahn-kohl) kapcsolat néven ismert. A *tangol* kifejezés szó szerinti jelentése „gyakori ügyfél”, és egyszerűsített a „jó vevő”, vagy „hűséges vevő” fogalmát is magában foglalja – azokra a vásárlókra utalva, akik mindig visszatérnek, és ezért a kereskedő különösen értékesnek tartja őket.

A *tangol* kapcsolatok kiépítéséhez az üzlettulajdonosok és más vállalkozók Koreában gyakran azzal fognak hozzá, hogy egyes vásárlóik számára önkéntesen *oesang*-ot (oh-eh-sahng), vagyis „hitelt” nyújtanak. Ez lekötözi a vásárlót, hogy továbbra is „patronálja” az illető kereskedőt. Egyes *tangol* kapcsolatok meglehetősen gyorsan létrejönnek, különösen akkor, ha kisléptékűek, és csak az érintettek lakóhelyének szomszédságában működő kereskedőkre terjednek ki. Mások több hónapig, vagy akár évekig tartó gondos ápolás útján jönnek létre. A *tangol* és az *oesang* rendszer együttes alkalmazása jelentős mértékben növeli a kereskedők nyilvántartási terheit, de egyben állandó vevőkört biztosít számukra. A falvakban és más, régóta fennálló szomszédsági körzetekben a több generáció leforgása óta fennálló *tangol* kapcsolatok általában már intézményesített

jelleget öltenek, az idő és a szokás által szentesítve. A kereskedők és *tangol* vásárlóik egyfajta rokonság módjára kötődnek egymáshoz, ami gyakorlatilag megtörhetetlen. Hétköznapi kifejezéssel élve, az ilyen vásárlók „hozzátartoznak” a kereskedőkhöz, akiket hagyományosan patronálnak.

A Koreában piaci részesedésre törekvő külföldi vállalatok sokkal könnyebben boldogulnak, ha be tudják illeszteni a *tangol* elemeit a saját programjaikba – ez azonban annyit jelent, hogy tudatában kell lenniük a már létező *tangol* kapcsolatoknak, számolniuk kell velük, és a megfelelő stratégiákat kell alkalmazniuk azok megkerülésére vagy túlszárnyalására. A koreai vásárlók a vidéki területeken, valamint a kis- és nagykereskedők bárhol az országban általában nem változtatják meg automatikusan a kedvenc beszállítóikat csupán az árak vagy hasonló tényezők figyelembe vételével, ami az Egyesült Államokban és másutt is a folytonos mozgás állapotában tartja a piacokat. A hagyományos beszállítókhoz való ragaszkodás általában elsőbbséget élvez az ilyen dolgokkal szemben.

A *tangol* kifejezés japán megfelelője, a *to kui* (toh kuu-ee) rendszert a tiszteletteljes *san* (sahn) kiegészítéssel jár együtt – például *tokui san*, vagyis „mélyen tisztelt törzsvásárló”.

Todok [toh-dohk] – A körülményektől függő erkölcs

A hagyományos koreai társadalomban a *todok* (toh-dohk), vagyis az „erkölcs” inkább az etikett betartását jelentette, mint a helyes és a helytelen megkülönböztetésének abszolút elveihez való ragaszkodást. Ennek eredményeként alakult ki az, amit Kyong Dong Kim szociológus „rituális erkölcsnek” nevez. Más szóval, az erkölcsös viselkedés lényegében abból állt, hogy az emberek engedelmessé váltak a Konfuciusz által előírt alá-fölérendeltségi rituáléknak, ahelyett, hogy a közjót tekintették volna az erkölcs alapjának. Kim szerint Korea nemessége a rituális erkölcs fogalmát és gyakorlatát a saját uralmuk igazolására használták fel, ami feljogosítja őket az erő és az autoriter módszerek alkalmazására az ország igazgatásában.

Más szóval, a koreai erkölcs nem a helyes és a helytelen fogalmának a vallásban vagy bármilyen más filozófiában kodifikált abszolút és egyetemes fogalmain alapult. Inkább a körülményektől függő irányelvek

személyre szabott készletét jelentette, amelyek az adott egyénre vonatkoztak, annak a saját családjához, rokonaihoz, szakmai kapcsolataihoz, barátaihoz és a kormányzathoz fűződő kapcsolatait illetően. A kulcsszó mindenfajta viselkedés és kapcsolat tekintetében a „körülményekre” utaló *sagong* (sah-gohng) kifejezés volt.

Korea hagyományos *todok*-ja abból a konfuciánus felfogásból fejlődött ki, hogy a „helyes” – és ennél fogva erkölcsös – rend a társadalomban az emberek nemi, életkori, társadalmi osztály és pozíció szerinti hovatartozásán alapuló alá- és fölérendeltségi kapcsolatokon nyugszik. Minden, ami ezeknek a vertikális kapcsolati viszonyoknak a fenntartásához és erősítéséhez hozzájárult, erkölcsösnek számított; és bármi, ami ezeket veszélyeztette vagy károsította, erkölcstelen volt. Ez annyit jelentett, hogy a hagyományos koreai erkölcs nem egyetemes elvek betartását írta elő, amelyek mindenkire egyformán vonatkoznak minden esetben. Az erkölcsi parancsok „helyzetfüggőek” vagy a „körülményektől függőek” voltak annyiban, hogy az adott időpontban az adott helyen fennálló személyes és érzelmi tényezők határozták meg őket.

Az erkölcs körülményektől függő természetét Koreában már régen megállapították a szegények tekintetében. Azt mondják, hogy a szegények nem engedhetik meg maguknak a *todok*, az erkölcs luxusát. Az is közkeletű vélekedés továbbá, hogy ha valaki elveszíti a *hyongpyon*-ját (h'yohng-p'yohn), vagyis a „pozícióját” a társadalomban és családjának fennmaradása veszélybe kerül, jogosan figyelmen kívül hagyhatja az erkölcsöt és akár szélsőséges eszközökhöz is folyamodhat.

A gyakorlatban a koreai erkölcs lényegében viselkedési irányelveket jelentett, az alárendeltek részéről a feljebbvalóik irányában fennálló különféle kötelességekre, valamint – legalábbis elméletben – a feljebbvalók alárendeltjeik iránti kötelességeire alapozva. Fő célja nem az volt, hogy előírja vagy biztosítsa az egyenlőség, a tisztesség és az igazságosság magas szintű normáit olyan értelemben, ahogyan ezeket a fogalmakat – elvileg – Nyugaton értelmezik. Általánosságban szólva, az erkölcs célja és legfőbb funkciója az efféle „nyugati” elveknek pontosan az ellenkezője, nevezetesen a status quo fenntartása volt egy egyenlőtlenségekre alapozott társadalomban.

A hagyományos koreai erkölcs személyes orientációja erősen akadályozta az egyének innovatív gondolkodását és cselekvését. Noha az etikai előírások egyéni értelmezés szerint voltak alkalmazhatók, csupán a *chang* (chahng) vonatkozásában juthattak kifejezésre, ami a valamilyen konkrétan létező társadalmi csoporthoz tartozás erős testi-lelki átérzésére utal. Valójában éppen ebben fejeződik ki leginkább

a csoporttudat és a csoporterkölcs, nem pedig a közösségi tudatban vagy az univerzális erkölcsiségben.

A nyugati elvekre alapozott *todok* a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben jelent meg Koreában az amerikai misszionárius tudósok közvetítésével, akik iskolákat alapítottak, és tutorként vagy tanácsadóként működtek számos személyiség mellett, akik vezető szerepet játszottak az ország ezt követően megindult modernizálásában. A mai Koreában továbbra is kétféle erkölcsi normarendszer érvényesül: a hagyományos, ami elsősorban a körülményeken alapul, és a nyugati moralitás, ami többé-kevésbé a helyes és a helytelen abszolút elveire támaszkodik. Nem meglepő, hogy a koreaiak könnyen összevegyítik ezt a kétféle felfogást, és – a körülményektől függően – gyakran átváltnak az egyikről a másikra.

A kívülállók számára általában könnyű felismerni, hogy a koreaiak melyik *todok* szerint járnak el, mivel a különbség annyira nyilvánvaló, hogy ez nem is lehet kérdéses. Maguk a koreaiak a kétféle erkölcsöt úgy különböztették meg, hogy az egyiket „a koreai útnak”, a másikat pedig „a külföldi útnak” vagy a „nyugati útnak” tekintették. Sok példát lehet sorolni arra, amikor a koreaiakkal együttműködő nyugatiak is kénytelenek keverni a kétféle erkölcsiséget és egyes alkalmakkor „a koreai úton” kell járniuk, hogy haladást érthessenek el. Bármelyik lehetőséget tekintjük is a kettő közül, a nyugatiak előtt álló legfőbb kihívás az, hogy a leghatékonyabb döntés meghozatala érdekében ki tudják tágítani a saját kulturális horizontjukat.

Az erkölcs nyugati felfogása ugyan már a tizenkilencedik század vége felé megjelent Koreában, de az embereknek csupán egy elég kicsiny csoportját érintette, és azt is elég felszínesen. A népesség zöme csak jóval a huszadik század közepe után ismerkedett meg ezzel a felfogással. Koreában azonban általában még mindig a „koreai erkölcs” követése jelenti a szabályt, a nyugati gondolkodás és viselkedés növekvő befolyásának dacára. A több évezred folyamán kialakult és beépült attitűdök és szokások nem űzhetők ki olyan könnyen a kultúrából – még akkor sem, ha jelentős belső és külső nyomás nyilvánul meg ennek megtételére.

Az egyik fontos oka annak, hogy a koreai erkölcs fennmaradt a modern időkben is, jóval túlmutat a mélyen beágyazódott kulturális emlékezet határain. Sok idősebb koreai őszintén hiszi, hogy a koreai erkölcs különb a nyugati erkölcsnél, és mindent megtesz annak érdekében, hogy megőrizze. Minél sikeresebbé válik Korea gazdasági tekintetben, annál jobban meg vannak győződve ezek az emberek arról, hogy sikerük a hagyományos erkölcs eredménye.

A koreai erkölcs természetesen nem az egyének szintjén, hanem csoporthelyzetekben érvényesül a legerősebben, különösen a kormányzati minisztériumokban, a nagyvállalatoknál és más állami és magánintézményeknél. Azok a nyugatiak, akik első ízben találkoznak Korea csoportalapú szituációs erkölcsével, általában döbbenetben fogadják. Az ő nézőpontjukból a kormányzati tisztviselők és a vállalati vezetők viselkedése gyakran fondorlatos, képmutató és tisztességtelen. Minél inkább nemzetközivé válnak azonban a koreai nagyvállalatok, annál nagyobb valószínűséggel alkalmazkodnak a szigorú nyugati erkölcsi előírásokhoz – mindaddig, amíg külföldi tevékenységeikről van szó. A koreai viselkedés bizonyos elemei valószínűleg máris teljesen megfelelnek a „papírforma szerinti” amerikai elvárásoknak. Az 1951 és 1953 között lezajlott koreai háború után a koreaiak igen erős nyomás alatt álltak, hogy mutassanak fel jó teljesítményeket és eredményeket érjenek el. Az „eredményorientáltság” valóságos megszállottsággá vált náluk, előidézve a bajok sokaságát, amelyek azóta is fertőzik az országot – a megvesztegetésektől és összejárásuktól a protekcionista kereskedelmi politikáig.

Még ma is gyakori jelenség, hogy sok koreai üzletembert jobban érdekli a végeredmény, mint az a mód, ahogyan valamit sikerül elérni. Más szóval, a cél szentesíti az eszközt – ez a filozófia ősidők óta ismert és nagyra értékelt Nyugaton is, ám a nyugatiak hajlamosak a kárhoztatására, amikor a koreai fél él vele, hogy előnyhöz jusson a külföldiekkel szemben.

Se Chol O a „*Kultúra és a szociálpszichológia elmélete*” című tanulmányában a koreai erkölcs érdekes vonásai között említi, hogy a koreai nők erkölcsösebbek és megbízhatóbbak a koreai férfiaknál (bár bizvást elmondható, hogy gyakorlatilag minden kultúrában ez a helyzet). O megállapítja, hogy a koreaiak tipikusan minden sikerüket másoktól kapott támogatásnak tulajdonítják, ám amikor kudarcot valának, akkor is inkább másokat hibáztatnak, hogy nem adtak nekik elegendő segítséget, ahelyett, hogy magukra vállalnának bármit is a hibákból. Yong Bok Koh szociológus még hozzáteszi ehhez, hogy az országot sújtó legtöbb társadalmi probléma legfőbb gyökerének Korea „erkölcsi dualizmusa” tekinthető továbbra is, ami útját állja annak, amit ő „morális integrálódásnak” nevez.

A koreai viselkedés O által hangsúlyozott egyik különös oldalát az jelentette, hogy minél több néző van jelen valamilyen balesetnél, annál kevésbé valószínű, hogy a koreaiak közül bárki segítségére sietne egy bajba jutott idegennek – ez a jelenség egyre gyakoribb az Egyesült

Államokban és más nyugati országokban is. Ugyanezt a vonalat követve, úgy tűnik, hogy a nyugati erkölcs is egyre inkább hasonlít a koreai *todok*-hoz: egyre inkább szituáció-függővé válik az abszolút elvek követése helyett – vagy inkább a kétféle felfogás „kombinációja” változik a körülményektől függően. Miközben a két oldal elvi szinten továbbra is radikálisan különbözik, a gyakorlatban nincsenek olyan távol egymástól, és a nyugatiak, miután túlesnek az első érzelmi megrázkódáson, rendszerint képessé válnak üzleti tevékenység folytatására.

Tojang [toh-jahng] – A névpecsétek

I.e. 109-ben egy kínai hadsereg az akkor uralkodó császár, Vu Ti parancsnoksága alatt behatolt a Koreai-félszigeten levő kicsiny királyságok területére, elfoglalta azokat és Kína vazallus államai-vá tette őket, amelyek kötelesek voltak évi adót fizetni Kínának. A következő évszázadok során ezeknek a királyságoknak az uralkodó osztályai átvették hatalmas, magasan fejlett szomszédjuktól és asszimilálták a buddhizmust és a konfucianizmust, valamint számos művészeti és kézműipari ágazatot és nem utolsósorban a kínai írásrendszert is.

Egy másik kínai szokás, amit a koreaiak ebben a korszakban átvettek, az úgynevezett *tojang*-ok (toh-jahng), a „névpecsétek”, vagy „hivatali pecsétek” használata volt, a nevük rögzítéséhez leveleken, dokumentumokon, festményeken és rajzokon. A *tojang*, ami rendszerint a kínai ideogrammákkal leírt családi nevet tartalmazta, fából, elefántcsontból vagy más anyagból készült kisméretű hengerek végébe bevésve, vélhetően Indiából eredt, ahol a *chap* (chhap) szóval jelölték, melynek jelentése „pecsét”. Korea első királyságai átvették továbbá a kínai katonai és közigazgatási rendszert is, és létrehozták a hivatásos bürokraták osztályát, akiknek a hatalmát végül a *tojang*-juk képviselte. A kormányzati rendeleteken és más dokumentumokon minden illetékes minisztériumi tisztviselő vagy bürokrata pecsétjének rajta kellett lennie ahhoz, hogy hivatalosnak számítsanak.

Az idő múlásával a *tojang* használata elterjedt az egész nemesség, majd a polgári osztály és végül az egyszerű emberek körében is, egyfajta hivatalos „aláírásként”, ami igen sok hivatásos *tojang*-vésző iparos megjelenéséhez vezetett. Ez a szokás igen komoly zavarokat okozott Koreában, mivel olyan sok ember viselte ugyanazt a családi

nevet – a Kim, Lee, Choi és Pak klánok leszármazottai több mint a felét tették ki az egész népességnek. Az egyetlen mód, ahogy egy Kim különbözővé tehetette a saját pecsétjét más Kimek pecsétjeitől, az volt, ha a nevét rögzítő kínai írásjeleket olyan stilizált módon vésette be, ami megkülönböztette mindenki másétól – többé-kevésbé úgy, ahogy az ujjlenyomatok különböznek egymástól.

Az ilyen eleve beépített különbségek ellenére a *tojang*-ok használata együtt járt még egy másik komoly problémával is. Mivel ezek a hivatalos aláírásait jelentették valamely személynek, bárki, aki megtalálta, ellopta vagy másképpen megkaparintotta valakinek a pecsétjét, legálisan kötelezettségeket róhatott az illetőre, ugyanolyan szinten, mintha annak meghatalmazott képviselőjeként vagy ügyvédjeként járna el. Végül ez a veszély ahhoz vezetett, hogy a kormányzati tisztviselők és a kereskedők a *tojang*-juk egyik változatát nyilvántartásba vették a saját településük jegyzői hivatalában vagy egyházközségi irodájában, hogy hitelesítsék azt hivatalos aláírásuk gyanánt. Ezt a regisztrált pecsétet azután elzárták, amikor nem használták. Általában azok, akik hivatalos célokra regisztrált *tojang*-gal rendelkeztek, emellett használtak regisztrálatlan pecsétet is a közönséges levelek, rajzok, stb. aláírására.

Az írástudás terjedésével Koreában a tizenkilencedik század végétől kezdve, és különösen a nemzetközi üzleti és egyéb ügyek drámai mértékű gyarapodásával az 1950-es évektől a *tojang* használata fokozatosan átadta helyét az írásbeli aláírásnak. Röviddel azután, hogy Korea 1945-ben visszanyerte szuverenitását (Japántól), törvényt fogadtak el, ami csak az írott aláírást ismerte el az egyetlen törvényesen hiteles aláírásként. Ez a lépés a *tojang*-ot Korea színes múltjába száműzhette volna, ám mégsem ez történt, többféle okból: a pecsétek vésése fontos kézműves iparág lett; sok koreai kedvelte a pecsétek hagyományidéző hangulatát a magántermészetű irataikon és egyéb dokumentumokon; és az országba látogató turisták elkezdték emléktárgyként felvásárolni az általános jelentésű generikus pecsétet, sőt megcsináltatták a saját *tojang*-jukat is, nevüket fonetikusán átírva és a kínai írásjelekkel vagy a tisztán koreai *hangul* karakterekkel rögzítve.

A mai *tojang*-vésők különféle anyagokat használnak, köztük a kevésbé drága faféléket, műanyagot, márványt és fémeket, valamint az igen drága jádét. Az elefántcsont-kereskedelemre kivetett nemzetközi tilalom dacára még ma is lehet találni elefántcsont pecsétet Koreában.

Tomanghada [toh-mahng-hah-dah] – Menekülés a kötelezettségektől

A koreai kultúra egyik fontos ismervét képezi az a sokféle társadalmi kötelezettség, ami együtt jár a családtagokhoz, barátokhoz, munkatársakhoz és vállalati vezetőkhez fűződő jó kapcsolatok fenntartásával – ezek a kötelezettségek rendszerint igen időigényesek és gyakran költségesek. Magukban foglalják a temetéseken, esküvőkön és speciális születésnap ünnepeken való részvételt, amelyek mindegyike jelentős készpénz-kiadással jár. A múltban az efféle személyes kötelezettségek teljesítése kötelező volt mindenki számára, aki nem akart kiközösítetté válni és egyfajta száműzöttként élni a társadalom peremén.

Ahogy az 1950-es évek közepétől fogva Korea gazdasága növekedett, a koreai vállalatok elkezdtek még további újabb követelményeket is hozzáadni ezekhez a magánjellegű társadalmi kötelezettségekhez, megkívánva a dolgozóktól, hogy vegyenek részt olyan, a vállalatok által szponzorált eseményeken, mint az atlétikai vetélkedők, a hegymászás és a piknikek. A dolgozóktól elvárták, hogy csatlakozzanak ezekhez a *sawonyobaeng* (sah-wohn yoh-hang) elnevezésű „dolgozói kirándulásokon”, melyeknek a célja a csoportjuk és a vállalatuk iránti hűség kinyilvánítása és megerősítése, valamint a munkatársakat összetartó személyes kötelékek újra megszilárdítása és megerősítése volt.

Az első néhány évtized során ezek a vállalati kirándulások, amelyek magukban foglaltak híres üdülőhelyekre tett utazásokat és evés-ivást, igen népszerűek voltak a dolgozók között. Ám ahogy az életszínvonal emelkedett, és a fiatalabb generációk individualistábbá váltak, sokan közülük elkezdtek elutasítani ezeket a kikényszerített együttléteket. Egyre többen közülük kezdtek a *tomanghada* (toh-mahng-hah-dah), vagyis a „menekülés” eszközhöz folyamodni, különféle mentségekkel kitérve ezek elől a kötelezettségek elől.

Egy másik szakítás a hagyományokkal, ami egyre inkább terjed, a munkaidő utáni italozásokkal kapcsolatos, amelyeket egyes osztályvezetők vagy részlegvezetők szponzorálnak a személyes kapcsolatok elmélyítésére, a stressz oldására, enyhítésére és a panaszok kezelésére irányuló vállalati programok részeként. A fiatal koreai férfiak gyakran szívesebben járnak el iszogatni a barátaikkal,

a barátnőjükkel találkoznak, vagy inkább hazamennek, mintsem hogy a főnökükkel és a munkatársaikkal töltsék el az estét.

Ma már egyes középkorú és idősebb koreai üzletemberek is ellenzik, ha a vállalat igényt tart a szabadidejükre, különösen, ha arról a régi gyakorlatról van szó, ami a múltban mindig együtt járt kiadás alkoholfogyasztással is. A koreai üzletemberek – japán partnereikhez hasonlóan – amikor elviszik vendégeiket vacsorázni és iszogatni, rendszerint nem állnak meg egy étkezés és néhány ital elfogyasztásánál. Indítatva érzik magukat, hogy ellátogassanak egy karaoke bárba vagy kabaréba, ahol hoszteszek vannak és táncolni is lehet. Az ilyen éjszakai programok során gyakran van egy harmadik és negyedik megálló is, attól függően, hogy a vendéglátók mennyire akarnak mély benyomást tenni vendégeikre a saját ivási kapacitásukkal, illetve mennyire akarják valóban felmérni vendégeik „őszinteségét” és állóképességét.

Roger L. Janelli antropológus és Dawn Hee Yim történész-politológus „*A kapitalizmus építése: egy dél-koreai ipari konglomerátum társadalmi és kulturális szerkezete*” című könyvükben megjegyzik, hogy Koreában néha humoros utalásokat tesznek a negyedik megállóra, azt egyfajta „gyilkosnak” nevezve. Ezzel azt jelzik, hogy ekkorra rendszerint már mindenki holtrészeg, ugyanis a *sa* (sah) szó, aminek a jelentése „négy”, egyszersmind a „halál” homonimája is.

Az ilyen együttléti rituálék mellőzése komoly kihívás a hagyománnyal szemben, és határozottan jelzi a koreai társadalomban végbemenő alapvető változásokat. A külföldi üzletembereknek Koreában még e változások ellenére is különösen óvatosnak kell lenniük az éjszakai szórakozásokra szóló meghívások visszautasításával. Az ilyen társadalmi szokások elutasítása nyilvánvalóan károsítja a kapcsolatokat, vagy eleve meg is akadályozhatja azok kialakulását; ha a *tomanghada* nem elég indokolt vagy nem intézik diplomatikusan. Az, hogy az ember biztonságosan kitérhet-e valamely konkrét meghívás elől, vagy rövidre foghatja-e az adott esetben az éjszakai programot, minden esetben gondos megfontolást igényel, az aktuális körülmények figyelembevételével.

Egyes vállalatok és menedzserek továbbra is hangsúlyozzák a *sawonyobaeng* fontosságát, és vannak olyan alkalmak, amikor külföldi partnereiket is meghívják, hogy csatlakozzanak hozzájuk az ilyen kirándulásokon. Ezek elfogadása egyrészt jó politika, másrészt kellemes időtöltés is lehet.

Tongchang hoe [tohng-chahng hoh-eh] – Öregdiák csoportok

A koreai kirendeltségeket létesítő amerikai vállalatok dolgozói felvételekor rendszeresen olyan személyzeti problémákkal találkoznak, amelyek annyira távol állnak saját korábbi tapasztalataik körétől, hogy gyakran nem is ismerik fel, mi idézi elő őket. Ez azért fordulhat elő, mert az amerikai menedzsereket gyakran elvakítja és ezáltal hátrányos helyzetbe juttatja, hogy egyszerűen hiányzik belőlük a társadalmi osztályhelyzet tudomásulvételének képessége – ez egyike azoknak a dolgoknak, amik az amerikai társadalmat a világ legkellemesebb társadalmává teszik.

A koreaiak ezzel ellentétben annyira osztálytudatosak, hogy amikor viszonylagos társadalmi státuszukról nem vesznek tudomást, kényelmetlenül érzik magukat, és nehézségeket okoz számukra a kapcsolat felvétele és az együttműködés egymással. Egyes esetekben, amikor például fiatalabb, „alacsonyabb osztálybeli” személyek kerülnek magasabb beosztásba a náluk idősebb és a Koreában fennálló társadalmi hierarchiában náluk feljebb álló munkatársaiknál, ennek az érzelmi következményei olyan szélsőségesek is lehetnek, hogy mind a munkahelyi morál, mind a munka hatékonysága komoly kárt szenvedhet.

Sok példa akad arra, hogy a Koreában letelepedett amerikai menedzserek, akik már tisztában vannak az „osztályhelyzeti” súrlódások problémájával koreai dolgozók körében, megpróbálták azt úgy megoldani, hogy mindenkit összehívtak és kioktató hangnemben előadást tartottak nekik a demokráciáról, az egyenlőségről és az érdemek figyelembe vételével történő vezetésről. Ez a legtöbb esetben csak súlyosbította a problémákat, mivel felbátorította a menedzseri pozícióba került alsóbb osztálybeli dolgozókat arra, hogy még agresszívabbak legyenek, és még többet követeljenek. A régóta Koreában élő üzletemberek koreai üzleti konzultánsokkal egybehangzóan azt állítják, hogy dacára az amerikaiak irtózásának az osztálykülönbségek figyelembe vételétől, vannak olyan alkalmak, amikor az egyetlen gyakorlati megoldás csak az lehet, ha ők is úgy tesznek, ahogyan a koreaiak járnak el.

Egy másik kulturális tényező Koreában a kapcsolatok tekintetében az, hogy a külföldi vállalatvezetőknek tisztában kell lenniük a *tongchang hoe*-k, az „öregdiákcsoporthoz” fontosságával. Az iskolai kötelek, különösen olyan személyek között, akik ugyanazokban az oktatási intézményekben tanultak az elemi iskolától egészen az egyetemi tanulmányokig, rendkívül erősek. A nagyobb vállalatoknál

és a kormányhivataloknál majdnem mindig vannak olyan *tongchang hoe*-k, amelyek befolyást gyakorolnak a menedzsmentre és az adott vállalkozás sikerpotenciáljára.

A hagyományos koreai kultúra kontextusában a közös iskolai élmények élethosszig tartó köteleket teremtenek. Ugyanazon iskolák végzettjei erkölcsi köteleességüknek érzik, hogy segítsék egymást. Minél magasabbra emelkedik valaki a politikai vagy az üzleti világban, annál valószínűbb, hogy körülveszi magát olyan dolgozókkal, akik szintén az ő régi iskoláikba jártak – ez a rendszer ily módon állandósítja magát, ahogy az öregdiákok mindegyik újabb generációja ugyanezt a gyakorlatot folytatja.

A vállalatokon belül működő öregdiákcsoportok olyan generációs rétegeket alkotnak a dolgozók között, amelyek különösen együttműködőek és lojálisak, s ezért igen hatékony csapatmunkára képesek. A különböző vállalatoknál és minisztériumoknál működő, ugyanabból az iskolából érkező *tongchang hoe*-k közötti kötelek egyúttal olyan összeköttetést is jelentenek, ami igen fontos szerepet játszik a munkahelyeik közötti kapcsolatokban is.

Számos sikertörténetet lehet hallani Koreában, amelyek a *tongchang hoe* fontosságát illusztrálják. A Koreába készülő külföldi vállalatoknak tudatában kell lenniük ennek a tényezőnek és érdemes ki is használniuk oly módon, hogy olyan iskolákban végzett dolgozókat vesznek fel, amelyeknek különösen jó pozíciókat elérő öregdiákjai vannak, és érdemes a már meglévő öregdiákcsoportok véleményére hallgatni, amikor új alkalmazottakat keresnek.

A legértékesebb összeköttetések között, amelyekkel egy üzletember Koreában rendelkezhet, előkelő helyet foglalnak el a magas kormányzati pozíciókat betöltő, de náluk fiatalabb iskolatársaik. Azok az öregdiákok vannak a leginkább irigylésre méltó helyzetben, akik idősebbek Korea elnökénél és kabinetminisztereinél.

Tong Hak [tohng hahk] – A keleti tan háborúja

A tizenhatodik, tizenhetedik és tizennyolcadik században a művelt koreaiak – kínai kapcsolataikon keresztül – általában tudatában voltak annak, hogy a külvilágban nagy tudományos és technológiai változások mennek végbe. A tizenhatodik század utolsó évtizedeiben a koreai hadsereg és haditengerészet már rendelkezett puskákkal és ágyúkkal,

és az utóbbiakat (páncélozott hadihajókon alkalmazva) arra használták fel, hogy két alkalommal is – 1592-ben és 1597-ben – vereséget mérjenek a vizeikre behatoló japán flottákra.

A legtöbb koreai tudós-hivatalnok számára azonban az Európában végment ipari forradalom éppúgy lehetett volna akár a Holdon is. A konfuciánus filozófia konzervativizmusával és a múltra helyezett hangsúlyával áthatva beérték azzal, hogy hagyják a külső világot menni a maga útján. A tizenkilencedik század első évtizedeire azonban ezeknek a változásoknak a hatását nem lehetett többé nem tudomásul venni. Ám minél nagyobb volt a nyomás, és minél veszélyesebbek lettek a fenyegetések Kína, Japán és a nyugati gyarmati hatalmak részéről, annál idegengyűlölőbbé és konzervatívabbá vált a koreaiak többsége.

Az 1850-es években ezek az érzések egy vallási indíttatású, alulról jövő társadalmi mozgalom keretei között kezdtek megnyilvánulni a külföldi befolyás ellenében és a külföldiek távoltartására Koreától. Ennek a mozgalomnak a megalapítása, ami – utalásként Konfuciusz tanításaira – a *Tong Hak* (tohng hahk), vagyis a „keleti tan” néven vált ismertté, egy Che U Choe nevű, alacsonyabb osztályba sorolt vidéki arisztokrata nevéhez fűződik. Egyes koreai történészek szerint a *Tong Hak* mozgalom Koreában részben a „nyugati tanok” néven ismert a katolicizmus növekvő befolyására adott reakció volt.

Choe azt kezdte hirdetni, hogy Korea számára az egyetlen megváltást a „nyugati tanoknak” való ellenállás jelenti, a konfuciánus tanítások bölcsességére támaszkodva, ami társadalmuk alapját képezte több mint ötszáz éven keresztül. Tong Hak csoportok alakultak szerte az országban és egyre harciasabban léptek fel, ahogy a külföldi hatalmak folytatták gyarmatosítási törekvéseiket és különösen Japán nagymértékben növelte jelenlétét Koreában. Végül 1894-ben ezek a Tong Hak csoportok felkelések sorozatát robbantották ki, a gyenge Choson udvar megbuktatására és egy erősebb kormányzat megalakítására törekedve, amely inkább képes lehet az ország megvédésére. Amikor az egyik ilyen Tong Hak inspirálta lázadó csoport több döntő fontosságú győzelmet aratott a kormányzati erőkkel szemben, a király Kínától kért segítséget. Peking azonnal csapatokat küldött a Yalu-folyón keresztül Koreába.

Japán úgy reagált erre a lépésre, hogy egy nagyobb és sokkal jobban felszerelt hadsereget küldött Koreába a kínaiak visszaverésére, ez pedig a kínai-japán háború megindulásához vezetett, amelyben Kína dicstelen vereséget szenvedett, Korea pedig kiszolgáltatottá vált Japán

kénye-kedvének. Choe-t elfogták, bíróság elé állították eretnekség vádjával, és kivégezték.

Későbbi koreai elemzők megállapították, hogy a konfuciánus tanok, amelyek sok évszázadon keresztül formálták Korea kultúráját és fenntartották a koreai társadalmat, ezúttal cserbenhagyták őket, és olyan események sorozatát indították be, amelyek aztán gyorsan elvezettek a koreai állam teljes pusztulásához és végül háborút robbantottak ki Japán és az Egyesült Államok között is.

Noha a koreaiak a leginkább konfuciánus szelleműek voltak – és ma is azok, meggyőződéseik és viselkedésük tekintetében egyaránt – Ázsia konfuciánus szférájának valamennyi népe közül, ideértve magát Kínát is, a Tong Hak mozgalom kudarcából tanult leckét nem felejtették el. A második világháború befejeződését és szuverenitásuk visszatérését követően a koreaiak különös módon álltak bosszút az őket nyeresét követően a koreaiak különös módon álltak bosszút az őket ért nyugati behatásokért: gyors ütemben igen erős iparosított gazdaságot hoztak létre. Elkezdtek továbbá lefektetni egy olyan társadalom alapjait, amelynek értékrendjében a keleti filozófiai iskolák tanai összefonódnak a Nyugat racionalizmusával és humanizmusával.

A koreaiak rendkívüli mértékű előrehaladást tettek azon céljuk elérése felé, hogy a Kelet és a Nyugat legjobb eredményeire alapozva egy új kultúrát teremtsenek, de ez még távolról sem mondható egyenesnek vagy kiforrottnak. E cél felé haladva jóval megelőzik Kínát és Japánt, mivel realistábbak és pragmatistábbak – ez az örökségük valószínűleg abból a tényből ered, hogy történelmük során mindig inkább áldozatok, mint agresszorok voltak.

Miközben a mai koreaiak tele vannak rendkívüli önbizalommal a saját képességeiket illetően, nem terheli őket semmiféle felsőbbrendűségi komplexus, ami a kínaiakat és a japánokat sújtja, és éppen ezért jóval gyakorlatiasabban fogják fel az életet és a más népekhez fűződő kapcsolataikat is.

Tong il (tohng eel) – A nagy újraegyesítési álom

A Koreai-félsziget kezdetben több kisebb klán, illetve törzs hazájaként jelent meg a történelemben, amelyek később néhány királyságba – nevezetesen Kogurjo, Pekcse, Silla és Kaja államaiba – olvadtak össze. A hatszázas évek végén a félsziget déli részén elhelyezkedő Silla Királyság sikeresen egyesítette a királyságokat egyetlen nemzeti zászló

alatt. A félsziget egyesített államot alkotott egészen 1948-ig, amikor a második világháború után a Szovjetunió és az Egyesült Államok között keletkezett konfliktus részeként felosztották Észak- és Dél-Koreára. 1950-ben a kommunista uralom alatt álló Észak-Korea megtámadta Dél-Koreát, megkísérelve a félsziget két felének erőszakos újraegyesítését. Az Egyesült Államok és az ENSZ más tagállamai beléptek a háborúba Dél-Korea oldalán. A Szovjetunió és Kína Észak-Koreát támogatta csapatokkal és hadi felszereléssel. A harc három évig tartott, és 1953 júliusában ért véget.

Mindkét Koreában súlyos pusztítást okozott a háború. Több mint egymillió ember halt meg, és további milliók váltak hajléktalanná vagy szakadtak el a családjuktól. A fegyverszünet a félsziget két részét egymás iránti gyanakvással terhes patthelyzetben hagyta, mindkét oldalt újra felfegyverezték a támogatóik, és az ellenségeskedés olyan fokot ért el, különösen az észak-koreai vezetés részéről, ami már az esztelenség határait súrolta. A következő évtizedek során a legtöbb egyszerű koreai szenvedélyes vágyakozása a *tong il* (tohng eel), az „újraegyesítés” iránt mindvégig megmaradt, egyfajta elérhetetlen Szent Grál óhajként.

A *tong il* kifejezés önálló életre kelt, mindmáig folytatódó vitákat és végtelen tárgyalásokat eredményezve Észak- és Dél-Korea képviselői között, ez utóbbiak amerikai tanácsadóinak bevonásával, melyeknek a haláltánc-színjátékokra emlékeztető aurája állandóan a totális erőszak küszöbénél táncol. Ezek a tárgyalások a Szöultól mindössze egy órányira fekvő Panmindszom faluban teátrális kellékeikkel turistákat vonzó eseményé váltak.

Az észak-koreai vezetők csak az 1990-es években kezdték a rugalmasság jeleit mutatni a *tong il*-lel kapcsolatos álláspontjukban, miután a Szovjetunió felbomlott, és a két Németország újra egyesült. Ekkorra azonban már gyanítható volt, hogy Észak-Korea rendelkezik nukleáris fegyverekkel, vagy azok előállításának a küszöbére jutott. Ez vált az új „gumicsonttá”, amin rágódva a két fél még keservesebb patthelyzetbe került. A következő években további kiszámított jelei mutatkoztak a haladásnak a *tong il* elérésére irányuló törekvésekben, de ezekről minden esetben kiderült, hogy Észak-Korea kommunista vezetőinek időhúzási taktikájához tartoznak.

1995-re Észak-Korea gazdasága az Oroszországból, Kínából és a kelet-európai tömb más országaiból érkező segélyek jelentős csökkenésével és egyes esetekben teljes megszűnésével közel került az összeomláshoz, amihez hozzájárult több természeti katasztrófa

is – az élelmiszer- és üzemanyaghiány arra kényszerítette a phen-jani hatóságokat, hogy a nemzetközi közösséghez forduljanak segítségért. Ez újraélesztette a reményt, hogy Észak-Korea vezetői megközelíthetőbbé válnak a *tong il* kérdésében. Ezek a remények azonban ismét megghiúsultak. 1997-re úgy tűnt, hogy Észak-Koreán kívül konszenzus alakult ki annyiban, hogy az észak-koreai nép forradalmi felkelése nélkül – egy olyan össznépi forradalom nélkül, amit az észak-koreai hadsereg egészének vagy legnagyobb részének is támogatnia kellene ahhoz, hogy sikeres lehessen – bármilyen *tong il* csakis fokozatosan, kisebb lépések sorozatával mehet végbe, évtizedek leforgása alatt. Tekintettel a történelmi ellentétekre Korea északi és déli részei között, még ez az előrejelzés is túlságosan optimista lehet.

Az addig hátralévő időben pedig a *tong il* egyike marad a politikai, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt legérzékenyebb és legprovokatívabb kifejezéseknek a koreai nyelvben, amely felkavarja a vágyakat, félelmeket és elfojtott indulatokat e miatt az új szenvedés miatt, amit kívülállók kényszerítenek rá Koreára.

Tongnip (tohng-neepp) – Függetlenség és hagyomány

Sok külföldi „régimotoros” Koreában azt állítja, hogy a koreaiak nem olyan etnocentrikusak, mint kínai és japán szomszédjaik, és azoknál könnyebben tudnak érintkezni a nyugatiakkal és más külföldiekkel. Hozzáteszik azonban, hogy konfuciánus szellemű, generációkon keresztül folytatódott kondicionálásuk mindmáig érezhető hatásainak következtében a koreaiak hajlamosak ambivalenssé válni a nyugatiak individualista filozófiája és viselkedése iránti attitűdjükben.

Általában az amerikaiak váltják ki egyrészt a legtöbb csodálatot, másrészt a legtöbb bírálatot is a koreaiakból, nem csupán azért, mert több vagy nagyobb ellentét van az amerikai és a koreai viselkedés között, hanem azért is, mert sokkal nagyobb mértékben ki voltak téve az amerikai módszerekkel való találkozásnak. A legtöbb koreai, különösen a fiatalabb generációkban, irigylí az amerikaiak *tongnip*-ját (tohng-neepp), vagyis „függetlenségét” (olyan értelemben, hogy képesek egyéni vagy személyes döntéseket hozni, és a saját kedvükre cselekedni), és több függetlenségre vágnak a saját életükben is. Sokan közülük azonban igen hamar kritizálják is az amerikaiakat, amiért önzőek és nincsenek

tekintettel másokra – ami éppen ellentétes azzal a véleménynel, amit az amerikaiak alkotnak saját magukról.

A koreai észjárás szerint mindazt a jót, amit az amerikaiak tettek egyénileg vagy szervezett csoportokban, vagy mint nép, gyakran beárnyékolja a koreaiak negatív reakciója az olyan amerikai fellépésre és viselkedésre, ami a koreai kultúrában hagyományosan tilos volt. Az önzetlenségre és a csoporthűségekre való kondicionálás oly sok százada miatt a koreaiak hajlamosak a másokkal való együttműködés amerikai módszereit, a kapitalizmus versengő természetét és az amerikai stílusú vállalatvezetést az önző és érzéketlen természet szimptomáinak tekinteni.

Az átlagos koreaiak – annak ellenére, hogy az amerikai kultúra sok vonását csodálják, és igyekeznek utánozni is – képtelenek különbséget tenni az amerikaiak individualizmusa és önzése az egyik oldalon, illetve kedves és gondoskodó természete között a másik oldalon, egyszerűen azért, mert ezek az ellentmondásosnak tűnő alapállások sohasem képezték részét a saját történelmi tapasztalataiknak.

Amikor konkrétan rákérdez az ember a *tongnip* mibenlétére, a koreaiak általában azt mondják, hogy az amerikai stílusú függetlenség nem felel meg az ő számukra, és létre kell hozniuk az önálló stílusukat a saját továbbélő kultúrájuk kontextusában. Rámutatnak, hogy az „önző és túlzott” függetlenségből fakadó erőszak az amerikai társadalom „népbetegsége”. A személyes *tongnip* azonban növekszik Koreában is, a jólét és az emberi természet önérvényesítő hajlamai következtében, nem pedig azért, mert a koreaiak tudatosan utánoznák az amerikai életstílust. Egyre több és több fiatal, akik sikeres üzleti karriert futnak be, hozzászókkott már a magánélet fontosságához és a függetlenséghez, és úgy dönt, hogy nem a szüleinél, hanem a saját lakásában lakik. Ugyanebből az okból az idősebb, jómódúvá vált és nyugdíjba vonult szülők szintén gyakran választják azt a lehetőséget, hogy nem költöznék össze valamelyik fiukkal vagy lányukkal, hanem inkább külön élnek.

A Korea előtt álló számos kihívás egyike abban áll, hogy az önazonosság és a függetlenség iránti természetes emberi vágyakozást össze tudják egyeztetni a konfucianus szellemű családi és társadalmi felelősségekkel, és rátaláljanak egy arany középutra. A koreaiak úgy próbálják apránként újrafogalmazni a *tongnip*-ről alkotott fogalmait, hogy megfeleljenek a saját kulturális szempontjaiknak.

Uimu (wee-mu) –

Kötelesség és erkölcs

Noha Korea történelme több mint négyezer évre nyúlik vissza, a koreaiakhoz társított hagyományos karakter és erkölcs körvonalai elsősorban az ország utolsó és leghosszabb ideig uralmon volt dinasztiája – a Csoszon vagy I-dinasztia – idején formálódtak ki, a tizennegyedik század végétől a huszadik század elejéig. Ennek a dinasztiának az alapítója egy hivatásos katona, I Szonggje tábornok volt, aki 1392-ben sikeres államcsínyt hajtott végre a Korjo udvar ellen, békét kötött az országba behatoló kínai hadsereggel, és Kína akkori neokonfucianus filozófiáját tette új rendszerének politikai és társadalmi ideológiájává.

A neokonfucianizmus a nagy bölcs tanításainak egy újabb foglalta volt, ami a gyermeki engedelmisséget és az ősök imádatát tette a nemi és társadalmi osztály-hovatartozási alapon strukturálódott, hierarchikus társadalom építőköveivé, s az erkölcsöt a nemi és társadalmi megkülönböztetések alapján pontosan meghatározott kötelességek teljesítésére alapozta. Ezt követően az *uimu* (wee-mu), vagyis a „kötelesség” kulcsfontosságú részévé vált annak az érzelmi, spirituális és intellektuális erőnek, ami összetartotta a koreai társadalmat. Külön *uimu* vonatkozott a gyermekeknek a szüleikhez, az egyéneknek a családjukhoz, az alárendelteknek a feljebbvalóikhoz, a közembereknek a kormányzati hatóságokhoz, valamint az élőknek a holtakhoz fűződő viszonyára.

Ezek a kötelességek elsőbbséget élveztek gyakorlatilag minden más szemponttal, különösen a személyes érzésekkel szemben, ideértve a szerelmet és a személyes célokat is. A rendszer megkövetelte, hogy az alárendeltek a társadalom minden szintjén engedelmeskedjenek a feljebbvalóiknak, és a csoportfelelősség vagy kollektív felelősség elvét vezette be, a családdal kezdve. Tágabb értelemben az *uimu* azokra a társadalmi kötelezettségekre utal, amelyek vele születnek az emberekkel, valamint azokra is, amelyek természetesen bomlanak ki a gondoskodásból és nevelésből, amiben mindenki részesül felnőtté válása folyamatában.

Ebben az orwelli típusú környezetben a család – és elsősorban annak legidősebb férfitagja – volt felelős valamennyi családtag viselkedéséért, és a család egésze volt kitéve büntetésnek, ha a család bármely tagja megsértette az előírásokat. Ez a kollektív felelősség vonatkozott egész közösségekre és falvakra is, arra kényszerítve az embereket,

hogy próbálják ellenőrizni mindenkinek a viselkedését a saját csoportjukban. Egyes esetekben a kollektív felelősség és a kollektív büntetés alattomos természete ahhoz vezetett, hogy azoknak a szomszédjai, akik megsértettek valamilyen törvényt vagy társadalmi tabut, a saját kezükbe vették a dolgok intézését, önbíráskodást végezve és kiszabva a büntetést.

Miközben a kollektív felelősség többé már nem része Korea hivatalos ideológiájának, a legtöbb koreai életét még ma is jelentősen befolyásolja a családjuk, tanáraik, osztálytársaik, közeli barátaik és főnökeik iránti *uimu*. A koreaiak továbbra is rendkívüli mértékben családcentrikusak és minden fontosabb döntés alkalmából, amit meghoznak, feltétlenül tekintetbe veszik a családjukat és minden szorosabb személyes kapcsolatukat. Az egyénként végrehajtott önálló cselekvés még ma is viszonylag ritka.

A külföldiek, akik nem ismerősek a koreaiakat terhelő kötelességek rendszerével, és így kerülnek kapcsolatba velük üzleti vagy más célokból, a dolgokhoz való hozzáállásuk és viselkedésük jó részét gyakran zavarónak és frusztrálónak találják. Erre a problémára nincs gyors és könnyű megoldás. Az olyan külföldi üzletemberek esetében, akik dolgozókkal és ügyfelekkel vagy megbízókkal, valamint külső partnerekkel is kapcsolatba kerülnek, gyakran nincs más választási lehetőség, mint legalább bizonyos mértékig alkalmazkodni hozzá a komolyabb akadályok kialakulásának elkerülése érdekében.

Ezt a kultúráközi problémát még súlyosbítják azok a koreaiak, akik már kétnyelvűvé és bi-kulturálissá váltak. Ők általában nyugati módra gondolkodnak és cselekednek, amikor nyugatiakkal van dolguk, de alkalmazkodniuk kell a koreai felfogáshoz és viselkedéshez, amikor más koreaiakkal működnek együtt – ez a helyzet gyakran eredményez félreértéseket és sűrűlódásokat a külföldi vezetésű vállalatoknál (és diplomáciai körökben is) Koreában.

Az egyedüli gyakorlati értékű válasz erre a gyakori problémára az, ha mindkét oldal elég érzékeny kulturálisan ahhoz, hogy tisztában legyen a probléma meglétével és elég diplomatikus ahhoz, hogy kölcsönösen elfogadható kompromisszum elérése érdekében nyugodtan és racionálisan megvitassák minden alkalommal, amikor felmerül.

Uiri (wee-ree) –

A kötelezettségek terhe

A hagyományos koreai társadalomban, ami nagyrészt fennmaradt a modern időkben is, a családi élet az apák körül forgott. Az apák rendelkeztek minden családban a kizárólagos joggal minden olyan döntés meghozatalára, amely bármely következményt vonhatott maga után és ők voltak felelősek minden családtag viselkedéséért. A kifejezés mindenféle értelmében az apák voltak az urak és a gazdák az otthonukban, és gyakran folyamodtak az erő és a büntetés eszközhöz családtagjaik ellenőrzése során. Ám kellett lenni az erőn és büntetésen kívül valami másnak is, amitől ez a rendszer simán működhett, és ami hozzájárult a *bwa* (whah), vagyis a „harmónia” meglétéhez, ami olyan fontos volt a koreai társadalomban. Ez a dolog pedig az *uiri* (wee-ree) volt, ami a legegyszerűbb kontextusában egyszerűen „kötelezettségeket” jelent, de teljesen kifejtve magában foglalja az abszolút tisztességet, a becsületességet és a hűség fogalmát, valamint a konfucianus erkölcs legmagasabb normáit is.

Az *uiri* volt az a kulturális ragasztóanyag, amely összekötötte az embereket egymással a maguk helyén, amit a hierarchiában elfoglaltak – megtestesítve magában azt a hűséget is, amivel a szülők és a gyermekek egymásnak és általában az emberek a rokonaiknak, barátaiknak, tanáraiknak, munkáltatóiknak valamint a kormányzati tisztviselőknek tartoztak. Az *uiri* nem olyasmi volt, amit az emberek szabadon elfogadhattak vagy figyelmen kívül hagyhattak. Hasonlóan a kereszténység „eredendő bűnéhez”, minden koreaival veleszületett bizonyos számú eleve elrendelt kötelezettség, amelyek azután az idő múlásával csak szaporodtak. Az „eredendő kötelessége” minden koreainak az volt, amivel a szüleiknek tartoztak, amiért életet adtak nekik és felnevelték őket, gyakran jelentős áldozatokkal. Ez a kötelesség kiterjedt arra is, hogy minden tőlük telhetőt meg kellett tenniük szüleik boldogságáért és elégedettségéért életükben, majd haláluk után is rendszeresen tisztelniük kellett az emléküket előtt.

Egy másik, szintén erős kötelezettség a koreai társadalomban a valamennyi idős embernek kijáró tisztelet megadása volt, nem csupán a szülőknek és nagyszülőknek. Ebből adódóan a fiatalabbakat és az idősebbeket speciális kifejezésekkel illették, amelyek azonosították, milyen kategóriába tartoznak: a *noin* (noh-eeen) szócska az „idősebb családtagokat” vagy általában az „idősebb embereket”, a *cholmun saram*

(chohl-muun sah-rahm) pedig a „fiatalokat” jelezte. A *noin* szó volt ezek közül a jóval fontosabbik, mivel a koreaiakat kisgyermekkoruktól fogva arra kondicionálták, hogy tiszteljék mindazokat, akik idősebbek náluk, és minél öregebb volt valaki, annál több tisztelet járt neki.

Valamennyi kötelezettség megfelelő teljesítésének elmulasztása, amikor azok esedékesek voltak, a legszegyenletesebb – és gyakran veszélyes – dolgok közé tartozott, ami a koreaiakkal előfordulhatott, és az ilyen hibák nem csupán arra a személyre hoztak szégyent, aki elkövette őket, hanem a családjukra és a barátaikra is.

Igen sokféle dolog volt, amit a koreaiaknak meg kellett tenniük az *uiiri* követelményeinek teljesítésére. Ezek közé tartozott a konfuciánus szellemű szülőtisztelő valamennyi parancsának betartása, a családon belüli személyes kapcsolatokról az ősök imádatáig, valamint a kifinomult etikett betartása, ami megkövetelte a tiszteletteljes kifejezések és nyelvi formák gondos használatát. Pontosán előírt kötelezettségek vonatkoztak az esküvők, a születések, a születésnap ünnepségek, temetések, fesztiválok és más események alkalmából előírt tennivalókra, amelyek egyrészt időrablók, másrészt költségesek voltak, s ezeket az emberek – attól félve, hogy „veszítene az arcukból”, veszélyeztetik saját maguk és családjuk státuszát – nem merték alábecsülni vagy figyelmen kívül hagyni.

Az *uiiri* teljesítésének kikényszerítésére használt első számú szankció a társadalmi kiközösítés igen reális fenyegetése volt, ami még rosszabb következményeket is vonhatott maga után. Azok, akik szándékosan és ismételten megszegték a pontos viselkedési szabályokat, a szó szoros értelmében elveszítették helyüket a társadalomban és kitaszítottá váltak. Ha egy magasabb rangú tisztségviselő irányában nem tartották magukat az előírt protokollhoz, ennek a folyamánai még komolyabbak is lehettek.

Az *uiiri* hatalma a koreai életben jelentősen csökkent, amióta az 1960-as években a demokrácia kezdte fokozatosan felváltani a konfucianizmust hivatalos társadalmi ideológiaként, ám mindmáig sok minden mást felülíró tényező marad a legtöbb ember életében. Minden koreai ma is olyan kötelezettségekkel tartozik a családjá, a rokonai, barátai, munkatársai és munkáltatói iránt, amelyek megbecsült koreaiaként viselt identitásának integráns részét alkotják. Azoknak a külföldieknek, akik hatékony és kellemes együttműködésre törekednek a koreaiakkal, szintén olyan *uiiri*-kötődésű kapcsolatokat kell létesíteniük velük, amelyeknél mindkét félben megvan a szükséges bizalom az iránt, hogy a másik fél is őszinte, együttműködő és támogató lesz, és szükség esetén támaszkodhatnak egymásra.

Uishik (we-sheek) –

A koreai észjárás sajátosságai

A koreaiak – a japánokhoz hasonlóan – el vannak ragadtatva a saját lelkialkatuktól. A társadalomtudósok és más szakemberek állandóan próbálják elemezni és magyarázni a koreai gondolkodásmódot és viselkedést. Önmaguk megértésére irányuló erőfeszítéseik során a koreai értelmiségiek számos elmélettel és terminussal álltak elő az ország intellektuális örökségének a költészet, az irodalom és a tudás gyakorlatilag valamennyi területét felölelő könyvek tanúsága alapján folytatott kimerítő tanulmányozása alapján, ideértve még a Koreában letelepedett és odalátogató külföldiek kommentárjait is.

Az egyik kifejezés, amellyel rendszeresen találkozhatunk ebben a témakörben, az *uishik* (we-sheek), amit rendszerint a „tudatosság” szóval fordítanak le, de valójában jóval túlmutat az ébrenlét és az éberség fogalmán. Magában foglalja a koreai elme teljes „tartalmát” – mindazokat a hiedelmeket, szellemi beállítódásokat, értékeket és minden mást, amiből a koreaiak hagyományos filozófiája és lelkialkata összetevődik.

A koreaiak *uishik*-jának kutatói készségesen bevallják, hogy a szemléletmódjuk „nem tudományos” és következtetéseik csupán „megközelítéseknek” tekinthetők, nem pedig „tudományos tényeknek”, de hozzáteszik ehhez, hogy ítéleteik többsége a mai koreaiak attitűdjének és viselkedésének figyelembevételével szinte magától értetődik. A koreai észjárás egyik fontos aspektusa, amit a kutatók hangsúlyoznak, az „evilágisága”, ami annyit jelent, hogy a koreaiak hagyományosan hajlamosak az „itt és most”, a kézzelfogható dolgok kedvéért elhanyagolni az absztrakt gondolkodást és az elvont fogalmakra alapozott viselkedést – az olyan dolgokat részesítve előnyben, amelyeket látni, tapintani és hasznosítani lehet mindennapi életükben. A kutatók azt állítják, hogy ez a tipikus koreai jellemvonás abból a tényből fakad, hogy a koreai közemberek egészen a legutóbbi időkig nem engedhették meg maguknak azt a luxust, hogy elvont eszméken tündöjjenek, mert minden energiájukra és erőfeszítésükre szükség volt életben maradáshoz egyik napról a másikra.

A koreaiak ilyenfajta nemzeti karakterének kialakulásában a kutatók szerint kulcsszerepet játszott az a tény, hogy a politikai hatalom Koreában hagyományosan mindig autoriter természetű volt, és az egyszerű embereket évszázadokon át a sorsuk passzív elfogadására

kondicionálták, a füvek és a fák eleve elrendelt sorsához hasonlóan. A hagyományos koreai elme „tartalmának” összetevői között, amelyeket a hivatásos és laikus kutatók felsoroltak, szerepelt a gazdagság és a hatalom elérésének hajszolása, a szenvedélyes vágy a tanulásra és önmaguk állandó fejlesztésére, egy óriási adag büszkeség, a rendkívüli érzékenység a jó hírekre és a mindent felülíró önbizalom, hogy képesek bármit megvalósítani, amire elszánják magukat.

A koreai társadalom – a családotól a kormányzatig – nem autoriter berendezkedésű többé, és a koreaiak *uiszik*-ja radikálisan megváltozott és folyamatosan változik. A hagyományos karaktervonások közül elég sok mindmáig jól felismerhetően megvan minden koreaiiban, azokat is beleértve, akik külföldi képzésben részesültek vagy külföldi munkatapasztalatokkal bírnak, és szemmel láthatóan elnyugatiasodtak. Van azonban egy bizonyos pont, amelyen túl a koreaiak *uiszik*-ja valószínűleg nem fog változni, függetlenül attól, hogy milyen mértékben vagy mennyi ideig lesznek kitéve másfajta gondolkodásmódok hatásainak. A koreaiak a hagyományos *uiszik*-juknak csak egy részét tekintik negatívnak vagy olyasvalaminek, amitől meg akarnak szabadulni. Nem csupán elégedettek a „nemzeti gondolatvilágukat” betöltő „tartalommal”, hanem azt különben tekintik másokénál, büszkének rá, és mélyen eltökéltek állandó fenntartására.

Ujong (uh-johng) – Barátságok

Korea utolsó és leghosszabban regnáló királyi dinasztiájának konfucianus politikai és társadalmi rendszere oly módon határozta meg és egyben korlátozta a személyes kapcsolatokat, hogy az embereket pontosan körülhatárolt osztályokba és foglalkozási körökbe sorolta, majd a különböző csoportokon belüli és az azok közötti viselkedés szabályozására lefektette a követelmények és tiltások egész sorát. Ez a rendszer megakadályozta, hogy az emberek személyes kapcsolatokat létesítsenek saját közvetlen csoportjukon kívül, ami általában csak a családjuk, a rokonságuk, a munkahelyük, és a felsőbb osztálybeli fiúk esetében az iskoláik körét jelentette. Ez a társadalmi rendszer igen messzire ható módon arra kondicionálta az embereket, hogy csupán a saját csoportjukat tartsák mindig szem előtt és mindenki mást kívülállónak tekintsenek, aki iránt nem tartoznak semmiféle jóindulattal, sem bizalommal, sem támogatással.

Mivel az embereket megakadályozták abban, hogy szorosabb kapcsolatokat alakítsanak ki kívülállókkal, a saját csoportjukon belül létrejövő kötelékek különösen fontosak váltak. Ebben a környezetben az *ujong* (uh-johng), vagyis a „barátság” fogalma speciális jelentőségre tett szert a koreaiak számára. A néhány rokonukkal, szomszédjukkal és azonos nemű, velük egykorú osztálytársaikkal gyermekkorukban vagy tinédzserként kialakított barátságok voltak általában az egyedüliek, amelyek fennmaradtak egész életükben. Egy másik fontos oka annak, hogy ezek a korai, azonos neműek közötti *ujong*-ok olyan fontosak voltak a koreai életben, az a tény volt, hogy a fiúkat és a lányokat, amennyire csak fizikailag ez lehetséges volt, már hét éves koruktól elkülönítették, ettől kezdve a két nem alapvetően külön élt egymástól.

A koreai szociológusok a hagyományos barátságokat bensőségesként és élethosszig tartóként írják le. A „vértestvérek” nyugati fogalma azonban valószínűleg jobban kifejezi a hagyományos *ujong* kötelékek mélységét és fontosságát a koreai társadalomban.

Az a konfucianus kondicionálás, ami az 1960-as évekig felelős volt a koreai barátságok szűk körre korlátozásáért és egyszersmind azok elmélyítéséért és megerősítéséért, a mai Koreában drámaian csökkent, de a hatása mindmáig érződik. A koreaiak még ma sem barátkoznak olyan könnyedén, mint a nyugatiak többsége, és társadalmi, valamint munkahelyi és üzleti tevékenységeiket gyakran ma is olyan kötődésekre alapozzák, amelyek visszanyúlnak gyermekkorukig és tinédzser éveikig.

Érdekes módon, a koreai szociológusok szerint az az elgondolás, hogy a koreai apák és fiaik, vagy a nagybácsik és unokaöccsek egymás barátai lehetnek, a családtagok és rokonaik közötti kapcsolatok természete miatt hagyományosan elképzelhetetlen volt. Kyung Soo Chun szociológus a „Kölcsönösség és a koreai társadalom: a Hasami népcsoport etnográfiaja” című kötetében megállapítja, hogy a vidéki területeken még az 1970-es években is gyakori jelenség volt, hogy a fiúk szó szerint gyűlöletet éreztek az apjuk iránt és az egymás iránti kölcsönös kötelezettségeik által megkívánt formális alkalmak kivételével igyekeztek kerülni a találkozást az apjukkal.

Kétségtelen, hogy a baráti kapcsolatok hagyományos korlátozottsága a koreai társadalomban egyike a fő okoknak, amiért a koreaiak olyan szívesen barátkoznak külföldiekkel. Nem lévén koreaiak, a külföldiek lényegében véve „kultúramentesnek” tekinthetők és a baráti kapcsolatok kialakításának velük igen kevés akadálya lehet, vagy sem-

mi sem gátolja azt. Ez a barátkozási hajlam vezető szerepet játszott a Korea és a Nyugat közötti kapcsolatokban, Koreának a nyugati világ előtti 1880-as megnyitása óta. A Koreába érkező első nyugatiak – diplomáták, misszionáriusok, tanárok és üzletemberek – képesek voltak gyorsan létrehozni olyan kapcsolatokat, amelyek át tudták hidalni a kulturális különbségeket, és nem csupán a saját életük végéig maradtak fenn, hanem átörököthetők voltak a következő generációkra is.

Mivel az üzlet – csakúgy, mint gyakorlatilag minden szakmai tevékenység Koreában – szorosan összekulcsolódik a személyes kapcsolatokkal, azok a nyugatiak, akik bármilyen célból hosszabb időt szándékoznak Koreában tölteni, úgy fogják találni, hogy a legnagyobb vagyont, amire szert tehetnek, a baráti kapcsolataik fogják alkotni, amelyeket a lehető legtöbb koreával érdemes megkötniük. Az *ujjong* kapcsolatok létesítését tanácsos igen előkelő helyre tenniük a teendőik listáján.

Umju (uhm-juu) – A nagy kiegyenlítő

A csoportszellemre orientált hierarchikus társadalmak, amelyekben az embereket osztály-hovatartozási, életkori, nemi és foglalkozási alapon alárendeltekre és feljebbvalókra osztják fel, megkívánják egy rendkívül részletesen kidolgozott és szigorúan betartatott etikett követését a rendszer működéséhez. Az ilyen rendszerek minden esetben korlátozzák még az ugyanahhoz a csoporthoz tartozó emberek közötti kommunikációt is, és különösen nehézé, sőt gyakran lehetetlenné teszik a különböző csoportokhoz tartozó személyek érintkezését egymással.

Ez a fajta társadalmi rendszer a valóságban annyira abszurd és megvalósíthatatlan, hogy az ilyen társadalmakban abszolút létszükséglet, hogy legyenek módok az etikettnek és mindazoknak a tilalmaknak a megkerülésére, amelyek általában megakadályozzák a teljes értékű, őszinte kommunikációt. Ázsia csoportszellemű társadalmi általában úgy oldották meg ezt a problémát, hogy bizonyos alkalmakból, amikor szeszitalokat is fogyasztottak, megengedték tagjaiknak a hagyományos etikett figyelmen kívül hagyását és az egymással folytatott nyílt, őszinte beszédet, az osztálykorlátok és a kulturálisan rájuk kényszerített határok átlépésével.

A koreai társadalom hagyományosan kiemelkedő példát nyújt erre a szabályra, ám annak Koreában is – csakúgy, mint mindenütt másutt

Ázsiában – megvan a maga rossz oldala is. A ritualizált *umju* (uhm-juu), vagyis a közös „italozás” egyik legártalmasabb vonása az a felfogás volt, hogy az emberek nem felelősek a viselkedésükért, amikor le vannak részegedve, és ennek eredményeként az erőszakos cselekmények gyakran büntetlenek maradtak. Végül azt a szokást, hogy a részek zavaró és destruktív viselkedését megbocsájtják, intézményesítették és törvénybe is iktatták, ami egészen a modern időkig érvényben maradt.

Még ma, a nézetek és a viselkedés terén végbement jelentős változások dacára is, gyakorlatilag minden, az országban folyó gazdasági, társadalmi és politikai tevékenység kenőanyaga az alkohol. Egy külföldi rezidens az ivást Korea „nemzeti sportjának” nevezte. A koreai férfiak hagyományosan azzal a céllal szoktak inni, hogy elérjék a *chwihada* (chwee-hah-dah), a „részegség” állapotát, ám nemcsak azért, hogy egy kissé emelkedett hangulatba kerüljenek és legyen mentségük, ha áthágják a szabályokat. Voltak a múltban más viselkedési határok is, amelyeket nem lehetett átlépni büntetlenül. Egy *silsu* (sheel-suu), vagyis „etikett-vétség” elkövetése egy feljebbvalóval szemben – történjen az bármilyen lumpolás alkalmából – még ma is tilos.

Az olyan kulturális tabuk következtében, amelyek hagyományosan korlátozták a kommunikációt a koreaiak között, és a közös italozások kivételével általában megakadályozták, hogy nyíltan és őszintén beszéljenek, természetesen adódott az a helyzet, hogy az emberek nem tudtak hinni egymásnak vagy megbízni egymásban. Nem tudták ugyanis igazán megismerni egymást – mindaddig, amíg részt nem vettek néhány *umju* típusú csörtében, amelyek lehetővé tették számukra, hogy levessék maszkjukat és feltárják igazi énjüket egymás előtt.

Miközben annak az abszolút szükségszerűsége, hogy közösen lerészegedjenek, mielőtt valódi bizalmas kapcsolatokat teremtenek egymással, az utóbbi évtizedekben jelentősen csökkent, az ivás továbbra is alapvető részét képezi gyakorlatilag minden kapcsolatnak a férfiak között Koreában, és a *hanchan bapsbita* (hHahn-chahn hahp-shitah), vagyis „igyunk egyet” kifejezés egyike a leggyakrabban hallott beszédfordulatoknak Koreában. Amikor a koreaiak meg akarnak beszélni valami személyes ügyet vagy üzleti témát, ez többnyire a *hanchan bapsbita* felszólítással kezdődik. Egy ezzel összefüggő másik kifejezés, amit gyakran használnak összekapcsolva az „igyunk egyet” jvaslattal, a *han jan man* (hahn jahn mahn), melynek jelentése „csak egy pohárral”. Ezt nem kell szó szerint venni.

A koreai vendéglátók számára hagyomány írja elő, hogy ismételten próbáljanak nyomást gyakorolni vendégeikre, hogy igyanak minél többet, gyakran cserélve velük poharat vagy bögrét a barátság és tisztelet jeléül. Ezt a régóta meggyökerezett szokást nem követni faragatlanságnak vagy udvariatlanságnak számít. Ebben a környezetben azok a férfiak, akik visszautasítják az ivást, mindig gyanúsak, hacsak nincs valami komolyan vehető egészségi okuk erre, és ha nem akarnak, vagy nem tudnak inni, ez őket magukat és a társaikat vagy partnereiket is kellemetlen helyzetbe hozza. A koreaiak különösen feszélyezetté válnak, amikor antialkoholista külföldiekkel van dolguk.

A csak kevés, vagy egyáltalán semmi szeszestalt nem fogyasztó külföldieknek igen diplomatikusan kell kezelniük ezt a helyzetet. Az egyik olyan eljárás, amihez sikerrel folyamodhatnak a keveset ivók – koreaiak éppúgy, mint külföldiek – a részegség tettetése mindössze egy-két poháryi ital után, és csupán a poharuk szopogatása a parti hátralevő részében. Egy másik, egyre gyakrabban a koreaiak által is használt trükk annak a bejelentése, hogy valamilyen antibiotikumot szednek, ami kizárja, hogy alkoholt fogyasszanak – ez társasági helyzetekben elegendő lehet, de enyhén szólva is kifejezetten gyenge kifogásnak minősül, amikor valaki üzleti partnereivel van együtt valahol, és a lehető legjobb benyomást próbál tenni rájuk.

Az ivást erőtető nyomás valóságos és elég erős ahhoz, hogy sok koreai, aki rosszul bírja az alkoholt, és sok esetben ténylegesen allergiás is lehet rá, ennek ellenére mégis inni fog, miközben tudja, hogy ez megbetegítheti. A külföldiek számára zavaró lehet a koreaiaknak az a kulturális eredetű vonása, hogy amikor isznak – bárokban még inkább, mint ünnepi vacsorákon –, a „felejtsük el az etikettet” jegyében rendszerint hangossá, néha lármássá vagy érzelmessé válnak és hajlamosak a testi kontaktusra, például szívesen átfogják az ember vállát, amikor kiengedik magukból az érzelmek és indulatok gőzét. A koreaiak természetesen toleránsan fogadják az effajta viselkedést, mivel az társadalmilag megengedett évszázadok óta. Kellemetlen, zavaró és kínos lehet azonban azok számára, akik visszafogottabb modorhoz vannak hozzászokva, különösen nyilvános helyen.

Mint ahogy más olyan társadalmakban is szokásos, ahol az ivás fontos kulturális kifejezési forma, az ivási rituálék végrehajtásában a koreaiak is pontos etikettet követnek. Az elején az a szokás, hogy az esemény házigazdája a fő vendég vagy vendégek poharát tölti meg először. Ha a társaság kicsi és főleg egyenrangúakból áll, a vendég-

látó felállhat a helyéről és tölthet mindenkinek. Az első kör után a társaság tagjai versengenek azért a tisztességért, hogy most ők tölthessék meg a házigazda poharát. A parti folyamán az alárendeltek mindvégig nagy felhajtást csapnak a körül, hogy tölthetessék feljebbvalóik poharát, néha körüljárva az asztalt. Amikor valaki kitölt számunkra egy italt, az etikett megkívánja, hogy ezt viszonzzuk. A hagyomány pedig azt írja elő, hogy ürítsük ki a poharunkat, majd az üres poharat adjuk át annak, aki nekünk töltött, és mi is töltsünk az ő számára.

Ha a poharunk nem üres, amikor valaki tölteni akar számunkra, a szigorú etikett megkívánja, hogy előbb gyorsan hajtsuk fel a tartalmát. A legtöbb esetben elegendő lehet, ha csak egy szerényebb kortyot iszunk ilyenkor, de egyes különösen agresszív résztvevők ragaszkodni fognak hozzá, hogy ürítsük ki poharunkat. A megfelelő etikett azt kívánja, hogy az alacsonyabb rangú személyek mindkét kézzel tartsák a poharukat, vagy csak a bal kezükkel, de azt jobb kézzel megtámasztva, amikor valaki tölt számukra. Annak, aki tölt, ugyanígy kell tartania az üveget. A koreai férfiak – éles ellentétben egyébként tartózkodó viselkedésükkel, amikor józanok – tipikusan igen érzelmessé válnak, mihelyt megittak néhány pohárral és kissé becsíptek: megérintik egymás karját, szorongatják egymás kezét, összekapaszkodnak stb. Sokszor bocsánatot is kérnek ezért a viselkedésükért, különösen akkor, ha nyugatiak is vannak a társaságban, akik nem viselkednek ugyanígy, és gyakran észrevehetően hátrahőkölnek vagy elhúzódnak, amikor a combjukat vagy a kezüket simogatják.

A múltban a koreai nők általában nem ittak szeszestalt. Egyesek azonban elkezdtek inni, miután betöltötték a hatvanadik életévüket, és nem voltak többé felelősek azért, hogy gondot viseljenek a családjukra. A legfeltűnőbb kivételt ez alól a szabály alól a *kiszeng*-ek (a jobban ismert japán gésák koreai megfelelői) alkották, azok a hivatásos nők, akiket kifejezetten a jó módú férfiak szórakoztatására és a társaságukban velük együtt ivásra képeztek ki. Ma társasági összejövetelek alkalmából a legtöbb koreai nő iszik valamennyit, de elég visszafogottan.

Egy másik kifejezés, ami szorosan kapcsolódik az ivási szokásokhoz Koreában, az *ich'a boe* (eech-ah hoh-eh), melynek a jelentése „második parti”. Amikor koreai üzletemberek és mások elviszik vendégeiket iszogatni este, szinte mindig legalább két helyre látogatnak el, beleértve egy *ich'a boe*-t, és néha még egy harmadik vagy negyedik helyet is. A külföldi vendégeknek, akik elfogadják az ilyen esti szórakozásra

szóló meghívást, ajánlatos észben tartaniuk, hogy ne iganak túl sokat már az első megállónál.

A koreaiak által főként ivási célból frekvenciált szórakozóhelyek gyűjtőneve a *muljangsa* (muhl-jahng-sah), ideértve a bárakat, room szalonokat (hoszteszekkel), és a nightclubokat is.

A legtöbb koreai üzletembernek van egy vagy több *seiryuk kwon*-ja (say-ruuk kwanh), vagyis „törzshelye”, ami alatt azokat a kedvenc bárakat és kabarékat kell érteni, ahová gyakran ellátogatnak, és ahol jól ismerik őket a személyzet tagjai és a vezetők is. Tudják, hogy ezeken a helyeken különleges figyelemmel szolgálják ki őket és ezért rendszerint odaviszik a vendégeiket, megbízóikat és leendő ügyfeleiket, hogy jó benyomást gyakoroljanak rájuk. Egy másik gyakran használt megnevezése azoknak az ivásra alkalmas helyeknek, ahol a törzsvendégek szoros kapcsolatot alakítottak ki a tulajdonossal vagy a vezetővel és a hoszteszekkel, a *tan gol* (tahn gohl), ami szó szerint „édes helyet” jelent.

Egy másik sokatmondó kifejezés, ami arra a szokásra utal, hogy a koreaiak szeretik elvinni vendégeiket vacsorázni és borozni a jó kapcsolat fenntartásáért, vagy hogy bizonyos célok érdekében megpuhítsák őket, a *bang suk ul galda* (bahng suuk uhl gahl-dah), ami szó szerint azt jelenti, hogy „párnát tenni alájuk”. Ez lényegében arra szolgál, hogy kellemesen érezzék magukat és jó hangulatba kerüljenek, ami nagyban növeli annak a lehetőségét, hogy az ember megkapja tőlük azt, amit akar.

A koreaiak a *daepochip* (die-poh-cheep) szót használják azokra a hagyományos szórakozóhelyekre utalva, amelyek az italok mellett különféle ételeket is felszolgálnak. A *daepochip* a japán *akachin* (ah-kah-cheen) szó koreai megfelelője, a jelentése „piros lámpa”, és az elsősorban ivásra szolgáló létesítmények szimbólumaként használatos. A *daepochip*-nek van egy ettől teljesen eltérő jelentése is, és emiatt ezt a jelzést nem akasztják ki a bejárat fölé, ahogyan az *akachin*-t Japánban. A *daepochip* „tüzérségi raktár” is jelent, vagyis azt a helyet, ahol a nagyméretű lövegeket tárolják. Ezzel arra akarnak utalni, hogy amikor az emberek isznak, akkor szabadjára engedik a szájukat, és minél többet isznak, annál többet „kibeszélnék”.

Az ivással függ össze egy másik világ is Koreában, ami a *cha* (chah), a „tea” körül forog. A teaivást vélhetőleg Kínából érkezett buddhista szerzetesek vezették be röviddel azután, hogy a kínaiak i.e. 109-ben meghódították a Koreai-félszigetet, és az ott akkor létezett kisebb királyságokat Kína vazallus államaivá tették. Ezt

megelőzően a koreaiak századokon, ha nem akár évezredekken át különféle gyógyfüvekből készült italokat ittak egészség-megóvási célokból. A teaivás kínai szokása addigra már hosszú ideje egyfajta formalizált rekreációs és társadalmi szertartássá fejlődött Kínában, és hamarosan igen kedvelté vált a koreai nemesek és általában az uralkodó osztály körében. Korea különféle teákkal büszkélkedhet, amelyeket sokféle gabonából, szárított gyümölcsből és falevelekből készítenek. A leggyakoribb ezek között a *boli cha* (boh-lee chah), vagyis „árpatea”, a *mogwa cha* (mohg-wah chah), a „birstea”, a *bodo cha* (hoh-doh chah), a „diótea”, az *insam cha* (een-sah chah), a „gingeng tea”, és a *hong cha* (hohng chah), azaz „fekete tea”. Az árpatea neve latin betűs átírásban előfordul *bari cha* (bah-ree chah) formában is.

Az árpatea (amihez az árpát megpirítják) a leggyakrabban felszolgált tea Koreában. Gyakorlatilag minden háznál és az éttermekben is víz helyett fogyasztják. Télen általában melegítve kínálják, és amióta a hűtőszekrények az 1960-as években megjelentek, nyáron általában hűtve szolgálják fel.

A koreaiak igen sok *cha*-t isznak télen-nyáron egyaránt, és a vendégek teával kínálása szentesített szertartás. A Koreában felszolgált teákat nem csupán üdítőitalnak, hanem egyben az egészséget óvó gyógyitalnak tekintik.

A koreaiak felfogása az ivásról éppen ellentétes az amerikai kultúrába beépült alkoholelles alapállással. Amikor fiatal férfiak és nők, akik nem isznak, bármilyen okból Koreába utaznak, gyakran megdöbbennek, látva, hogy rendszeresen mekkora nyomást gyakorolnak mindenkire ezzel kapcsolatban. Meg kell azonban jegyezni, hogy az ittas állapotban való autóvezetés ellen hozott törvényes szankciók igen komolyak Koreában és a hivatásos vezetők nem isznak, amikor szolgálatban vannak.

Um-yang (umm-yahng) – A koreai észjárás kettőssége

A kozmosszal kapcsolatos koreai hiedelmeket és az emberek mindennapi viselkedését alapvetően befolyásolta a *jin-jang* kettősség klaszikus kínai felfogása, amit a régi kínai filozófusok tanítottak. A koreai nyelvben a *jin* jelölésére használt ideogramma kiejtése „umm”. Az *um-yang* (umm-yahng) elvét rendszerint úgy határozzák meg, hogy

az egyrészt a passzív, „nőies”, sötét, hűvös kozmikus elemre, másrészt pedig a természet ezzel szembenálló agresszív, „férfias”, világos és forró elemeire utal.

E szerint a hiedelemrendszer szerint a világon minden dolog vagy *um*, vagy *yang* természetű, vagy mindkét féle vonások egyesülnek benne, és amikor ezek az élő szervezetekben együtt vannak jelen, a megfelelő egyensúlyban kell kiegyensúlyozniuk egymást, hogy a szervezet megfelelően tudjon működni. Egyes koreai tudósok az *um-yang* felfogást tekintik a legfőbb vezérelvnek, amelyen Korea hagyományos kultúrája alapult, a nemek elkülönítésétől, a férfiak dominanciájától és a gyermekek szülei iránt tanúsítandó viselkedésétől azokig a kötelezettségeig, melyek jegyében az embereknek feltétel nélkül engedelmeskedniük kellett a felettük állóknak, különösen a kormányzati tisztviselőknek.

Miközben a kultúrának ezeket az elemeit általában alátámasztja és magyarázni tudja a konfucianizmus, Shin Pyo Kang koreai tudós „A koreaiak világfelfogása” című könyvében azt állítja, hogy maga a konfucianizmus is az *um-yang* elvén alapul, és az *um-yang* elv az, ami rendet és harmóniát teremt a társadalomban, csakúgy, mint a természetben. Kang szerint ez a felfogás feltételezi, hogy valamely személy eleve megszabott módon alárendelt vagy fölérendelt viszonyba kerül másokkal, de a társadalmi státusza változhat az egyik találkozástól a következőig, és felváltva lehet fölé- és alárendelt is. Éppen ezért – teszi hozzá Kang – a stabilitás és a harmónia a koreai társadalomban azon alapul, hogy az emberek minden egyes másokkal való találkozásuk alkalmából tisztában legyenek a számukra előírt szereppel, és azt megfelelően töltsék be.

Kang szerint a koreai mentalitás és viselkedés megértésének előfeltétele az *um-yang* elv elsajátítása. Más koreaiak, köztük Chan Sup Chang közgazdász szerint a kozmosz *um-yang* felfogása ténylegesen értéktelen, minden ellentétre szükség van, hogy kiegyensúlyozhassák egymást, és a kozmosz végső üzenete nem más, mint minden dolgok koegzisztenciája.

Úgy tűnik azonban, hogy az emberi természet bizonyos *um* elemeket hangsúlyoz, miközben kisebbíti a *yang* természetűeket, és viszont, s végeredményben az *um-yang* elven alapuló társadalmakban mindig ellentmondások és összeférhetetlenségek vannak az emberek természetében és a problémáik kezelésében egyaránt.

Pu Yong Yi koreai pszichológus vállalkozott arra, hogy a klinikai és az analitikus pszichológia nézőpontjából szisztematikusan és objektí-

ven elemzi a koreai jellem ellentmondásait, és eredményeiről számos értekezésben számolt be, köztük „A modern koreaiak nemzeti karaktere: a koreai személyiség pszichológiai elemzése” és „A koreai nép erkölcsi felfogása” című kötetekben, amelyeket a Koreai Tanulmányok Akadémiája (*Academy of Korean Studies*) adott ki Szöulban.

Yi abban a sommás megállapításban foglalta össze eredményeit, hogy a koreaiak egyrészt humánus, békeszerető, türelmes, alkalmazkodó, udvarias, egyszerű, engedelkeny, mesterkéletlen, családcentrikus, nyílt, kreatív és fejlődőképes, másrészt érzelmes, kegyetlen, mazochista, szadista, durva, heves vérmérsékletű, alárendelődésre hajlamos, ravasz, álnok és féltékeny emberek. Emellett nem tesznek különbséget a magántermészetű és a nyilvánosságra tartozó dolgok között, lusták, hiányzik belőlük az esztétikai érzék, szűklátókörűek, és pártoskodók, igen nagy súlyt helyeznek az érzéseik és „az arcuk” megőrzésére, és nem szeretik, ha mások beavatkoznak a magánéletükbe.

Mindez arra mutat, hogy a koreai kultúrát a *yang* elemek túlsúlya jellemzi, kétségtől azért, mert az uralkodó osztály férfi tagjai voltak azok, akik meghatározták az *um* és a *yang* elemek viszonylagos hatóerejét a kultúra erjedékének összetételében, és úgy döntöttek, hogy a saját elemüket juttatják fölényhez a nőkhöz és az egyszerű emberekhez társított elemekkel szemben.

A koreaiak állásfoglalásának és viselkedésének elemzése az *um-yang* nézőpontjából izgalmas intellektuális gyakorlat, és ténylegesen megmagyarázza a koreai karakter kettősségeit, de nem küszöböli ki az abból fakadó csalódásokat és bosszúságokat, ha ilyen kettős természetű személyiségekkel van dolgunk. A koreaiakat természetesen évszázadokon keresztül arra kondicionálták, hogy együtt tudjanak élni ezekkel a kettősségekkel, de ezt csak természetes hajlamaik és szükségleteik legnagyobb részének elnyomásával tudták elérni. Az ezzel járó csalódások és bosszúságok különösen kellemetlenek lehetnek a nyugatiak számára, akik nem olyan szellemben nevelkedtek, hogy elfogadják az alá- és fölérendeltségi szemléletet és más kiegyensúlyozatlanságokat a koreaiak viselkedésében. Mégis nyújthat némi vigasztalást az, ha képesek vagyunk legalább intellektuálisan megérteni a tipikus koreai viselkedésben közrejátszó erők kettős természetét, éppúgy, mint ahogyan jó, ha tudjuk valakiről, hogy fáj a feje, és ennek megfelelően igazíthatjuk a saját viselkedésünket vele kapcsolatban.

A koreai karakter kettőssége közvetlenül visszatükröződik a *sa-saengwal*-lal (*sah-sang-wahl*), a „magánélettel” kapcsolatos reak-

cióikban. Úgy tűnik, hogy a koreaiak megszállottan igyekeznek intim részleteket megtudni mások életéről, ám ezzel ellentmondásban ugyanakkor a leghatározottabban elutasítják, ha mások próbálják beleszütni az orrukba az ő magánéletükbe. Ez Jae Un Kim pszichológus szerint a koreai észjárás énközpontú orientálódására adott reakció, ami megakadályozza őket abban, hogy képesek legyenek másokat tárgyilagosan szemlélni vagy önmagukat mások helyébe képzelni.

Az *um-yang* kettősség nem csupán a személyes kapcsolatokban szembetűnő Koreában, hanem különböző esztétikai és grafikus formákban is. A *kukkei*-n (kuuk-kee), vagyis a Koreai Köztársaság nemzeti zászlaján megjelenik az ősrégi *um-yang* szimbólum. A zászlón láthatóeplő négy trigramma mindegyikének – kun (kuun), kon (kone), gan (gahn) és i (ee) – szintén megvan a maga jelentése. A *kun* képviseli a mennyországot, a tavaszt, a keleti irányt és a jóakaratot; a *kon* reprezentálja a földet, a nyarat, a nyugati irányt és a becsületességet; a *gan* jelentéstartományába a nap, az ős, a déli irány és az udvariasság tartozik bele; az *i* pedig a holdat, a telet, az északi irányt és a tudást képviseli.

Unhye (unh-heh) – Társadalmi tartozások

Minden koreai születésétől fogva magán viseli egész sor társadalmi és erkölcsi adósság terhét és ehhez járulnak hozzá később újabbak, ahogy az emberek idősödnek és aktívvá válnak családi körükön kívül is. A legfontosabbak ezek közül azok, amelyekkel valaki a szüleinek tartozik. A további adósságok körébe tartoznak a tanítók, iskolatársak, munkáltatók stb., vagyis mindazok iránti kötelezettségek, akik közvetlenül hozzájárulnak az ember megélhetéséhez és életcéljainak eléréséhez.

Mindezek a társadalmi kötelezettségek bennfoglaltatnak a konfuciánus gondolati töltésű *unhye* (uhn-heh) szóban, ami „hasznor” jelent, és egyike a legfontosabb kifejezéseknek a koreai nyelv szókincsében. Minél több jótéteményt kap valaki másoktól, annál több kötelezettsége van azok valamilyenfajta viszonzására. Különösen a szülők támaszthatnak igen komoly követelményeket gyermekeikkel szemben. A tanárok is erkölcsi felhatalmazást élveznek arra, hogy valamilyen viszonzást várjanak el azokért a jótettekért, amelyekben a tanítványaik részesültek tőlük.

Az *unhye* kifejezés erős erkölcsi tartalmának következtében az a befolyás, amivel az egyetemi professzorok rendelkeznek diákjaik fölött,

élethossziglan fennmaradhat, különösen akkor, ha a professzorok felhasználják külső kapcsolataikat diákjaik segítésére nagy presztízsű vállalatoknál és kormányzati hivataloknál betöltendő állások elnyerésében. Azokat a diákokat, akik idővel kiemelkedő pozícióba kerülnek a kormányzatnál vagy a gazdaságban, gyakran felkeresik korábbi tanáraik, valamilyen szívességet kérve tőlük. Általában véve, minél magasabb képzettségi szintet ér el valaki Koreában, annál inkább adósnak érzi magát tanárai iránt, és annál inkább hajlamos lesz segíteni őket a későbbi években.

Az *unhye* körébe tartozó adósságokból eredő élethosszig tartó kapcsolatok a koreai társadalomban még egy újabb kötődési hálót adnak hozzá azokhoz, amelyekre a koreaiak hagyományosan támaszkodhattak boldogulásuk érdekében egy olyan társadalmi és politikai rendszerben, ami eredendően antihumánus volt és antagonisztikus ellentétekre épült, a harmónia és az erények filozófiáját hirdető minden hamis látszat dacára. Mivel az emberek gyakorlatilag be voltak szorítva bizonyos csoportok (család, rokonság, osztálytársak, jótévők) határai közé, és nem létesíthettek, illetve kamatoztathattak szabadon más kapcsolatokat olyan gyakorlati alapokra helyezve, mint a jóakarát és a kölcsönös ráutaltság, az *unhye* elvéből fakadó társadalmi elkötelezettségek elsőrendű fontosságú szerepet játszottak egész életükben.

Az *unhye* rendszer mindmáig él és virul a modern koreai társadalomban is. Nincs meg többé az a már szinte „megszentelt” státusza, amit valaha élvezett, amikor az emberek többsége számára nem nyíltak más választási lehetőségek, de továbbra is fennmarad, és jelentős szerepet tölt be, mivel a társadalmi kötelezettségek tiszteletben tartása még ma is az egyik legmagasabbra értékelt erénynek számít. Bárkit, aki megtagadja a segítséget korábbi jótéteményétől, olyan embernek tekintenek, akinek nem jár tisztelet, és keresztülnéznék rajta.

Egyike azoknak a ritka alkalmaknak, amikor valaki bebocsátást nyerhet egy koreai család belső körébe, akkor adódik, ha valamilyen jótéteményben részesíti a család valamelyik tagját. Ez különösen vonatkozik azokra a külföldiekre, akik tanári állást töltenek be, mivel a koreaiak nagyra értékelik az oktatást, és a tudósokat igen nagy tisztelet övezi. A külföldi családok, akik külföldön tanuló koreai diákokat fogadtak be, szintén örököseivé válnak az átruházódó társadalmi adósságnak, amit a koreaiak komolyan vesznek. Azok a külföldiek, akik egyes koreaiaknak segítenek belépni az üzlet világába vagy ott boldogulni, szintén minden esetben *unhye* „kreditpontokat” érdemelnek ki, amelyek az idő múlásával kamatozóvá válnak.

Unmyong (uhn-m'yohng) – Öröklődő sorsok

A már hosszú ideje Koreában élő nyugatiakat megdöbbenetette a koreaiak egy sajátos személyiségvonása, ami teljességgel oda nem illőnek tűnt egy konfuciánus társadalomban, amelyet olyan szigorúan szabályoztak, hogy az emberek gyakran képtelennek tűntek a független gondolkodásra. Csodálkozva látták, hogy a különféle ünnepek és más informális események alkalmából a koreaiak jókedvű, gondtalan, néha a fellegekben járó embereknek tűntek és gyakran olyan változékony vonásokat mutattak, amiket a nyugatiak inkább az írekhez szoktak társítani – ennek a korszaknak a krónikásai közül többen is „a Kelet írjeiként” jellemezték őket.

Ez meglehetősen figyelemreméltó megállapítás volt egy ázsiai nép tagjairól, akik az animizmus, a buddhizmus, a taoizmus és a konfucianizmus tanításával voltak átitatva egy ezredéves folyamat eredményeként, ami arra nevelte őket, hogy inkább egyfajta automataként, mint szabadszellemű egyéniségként viselkedjenek, és abban higgyenek, hogy az életük az unmyong (uhn-m'yohng), vagyis a „sors” kezében van. A modern időkig a koreaiaknak nem volt más választásuk, mint hinni a sorsban. A hétköznapiakban az életüket az autoriter kormányzatok és egy még inkább autokratikus családi rendszer programozta be, amelyben gyakorlatilag semmiféle szabad választási lehetőségük nem volt. Spirituális szempontból azt a meggyőződést sulykolták beléjük, hogy az életük az istenek és a szellemek kezében van, továbbá olyan gyakorlati jelentőségű tudnivalókat, mint például az, hogy a nevük megválasztása és a házuk elhelyezkedésének és bejáratainak a betájolása befolyásolja a szerencséjüket.

A koreaiak fatalizmusáról egy Sang Bok Han nevű író „Az élet és a gondolkodásmód koreai mintái” című könyvében megállapította, hogy a koreaiak egészen a legutóbbi időkig gyakorlatilag foglyai voltak a saját társadalmi osztályuknak és közvetlen környezetüknek. Gyakorlatilag semmi sem volt az életükben, amit megváltoztathattak volna anélkül, hogy szélsőséges erőszakhoz folyamodjanak, és az ilyen változtatások megakadályozására igen erőteljes szankciók voltak érvényben. Han hozzátette, hogy az egyszerű koreaiak élete a „krónikus szegénység” és a „szörnyű aggodalmak” jegyében telt el, és mivel politikailag teljesen erőtlenség voltak, az egyetlen menedék az volt számukra, hogy életüket a házi szellemeik és a faluközösséget óvó isteneik kezébe helyezték.

Il Chol Shin filozófus részletesen foglalkozott ezzel a témával a „Korea felfedezése” című könyvében és megállapította, hogy a koreaiak hagyományosan a passzív és lemondó béketűrési állapotában kényszerültek élni; képtelenül a tiltakozásra és érzéketlenül mások helyzetére. Ezt a fajta társadalmi berendezkedést teljesen erkölcsösként és helyesként igazolta a konfucianizmus ideológiája, ami 1392-től egészen 1910-ig az uralkodó dinasztia hatalmát alátámasztó hivatalos doktrína volt.

A természetfeletti hatalmakba és a szellemekkel való kommunikációba vetett hit továbbra is jelentős szerepet játszik sok koreai életében; különösen a vidéki területeken. A falvakban, de a városokban is sokan még ma is gyakran konzultálnak asztrológusokkal és másfajta szerencsemondókkal. Igen sokan hívnak el *mudang*-okat (muu-dahng), „sámánista spirituális médiumokat”, hogy segítsék őket megküzdenni a családban bekövetkezett halálesetekből és különféle lelki problémákból fakadó nehézségeikkel. Jól képzett és kulturált emberek is konzultálnak a földjósást művelő specialistákkal, amikor új házak vagy irodaépületek megépítését tervezik el.

Az *unmyong* azonban többé már nem annyira nagy hatású erő a koreaiak életében. Most első ízben országuk története során a koreaiak elég szabadsághoz és lehetőséghez jutottak ahhoz, hogy befolyásolhassák a sorsukat a személyes és a közéleti szférában egyaránt, és ebbe egyre nagyobb lelkesedéssel és képzelőerővel vetik bele magukat. Ma a koreaiak nem sötétnek és riasztónak, hanem ragyogónak látják a jövőjüket, és úgy érzik, hogy végül el fogják érni az „Öt Áldást” (lásd a Pok/O-Bok c. fejezetet is).

Könnyen lehetséges, hogy az „ír lélek” felszabadulása lesz az a koreaiak karakterében, ami lehetővé teszi számukra, hogy ők legyenek az első ázsiaiak, akik intellektuális, spirituális és emocionális szempontból egyaránt teljes mértékben beilleszkedhetnek a nemzetközi közösségbe.

Uri nara saram (uh-ree nah-rah sah-rahm) – A mi hazánk fiai

A koreai kultúra kirekesztő jellege olyan módokon is megnyilvánul, ami különös és gyakran megrázó is lehet kívülállók számára – és ezen a kulturális exkluzivitáson senki sem dőbben meg jobban, mint azok a koreai származású emberek, akik Korea határain kívül születtek és nevelkedtek. Amikor a koreai-amerikaiak, koreai-kanadaiaiak és mások

visszatérnek a hazájukba, hogy ott dolgozzanak, vagy csak látogatást tegyenek, ez olyanfajta zárandoklat, ami mélyen érinti őket. Ilyenkor visszatérnek a gyökereikhez, és olyan emelkedett érzelmi állapotba kerülnek, ami rendkívül érzékennyé teszi őket mindenre, amit látnak és hallanak.

Ám a „külföldi koreaiak”, és különösen azok közülük, akik munkát vállaltak Koreában, hamarosan felfedezik – legnagyobb meglepetésükre és bosszúságukra –, hogy a „bennszülött” koreaiak nem nagy lelkesedéssel fogadják őket mint régóta elveszett „bárányokat”. Egyes koreaiak ténylegesen olyanfajta megvetéssel kezelik őket, ami rendszerint az árulóknak jár ki. Kevesen beszélnek közülük a koreai nyelvet folyékonyan, és az a nyelvezet, amit használnak, régimódi. Nem ismerik továbbá a koreai etikettet, vagy azt csak kínos hibákkal tudják követni személyes vagy üzleti kapcsolataikban. Ennek következtében gyakran az idegenek és újonnan szerzett ismerőseik is a legjobb esetben egyfajta érdekességnek, a legrosszabb esetben pedig kulturális értelemben fajankónak tekintik őket.

Amikor a koreai „bennszülöttek” olyan emberekkel találkoznak, akik pontosan úgy néznek ki, mint ők maguk, de úgy beszélnek és úgy viselkednek, mint a külföldiek, mindenekelőtt nagyon meglepődnek, azután pedig nem akarnak hinni a szemüknek. Ez a fajta hitetlenkedés egyes koreaiak körében – erre jó példát nyújtanak a taxisofőrök – könnyen átfordulhat haragba is, mivel spontán reakciójuk az, hogy az illető megjátssza magát és csak tettet, hogy nem koreai. Korea erőfeszítései gazdaságának globalizálására és polgárainak nemzetközi szereplővé tételére ily módon ütközésbe kerülnek azoknak az érzelmi reakciójával, akik még nem fogadták el ezeket az elveket.

E miatt a máig folytatódó kulturális kirekesztés miatt a külföldön született koreaiak nem részesülnek automatikusan a „vendég” kategóriájába tartozók számára nyújtott jótéteményekben, amelyekben a koreaiak szinte mindig részesítik a nem-koreai külföldieket, különösen a kaukázusi eredetű nyugatiakat. Ehelyett olyan koreaiaknak tekintik őket, akik önként hagyták el hazájukat és kultúrájukat, és ezzel mintegy lefokozták önmagukat.

Mindazonáltal, ha a külföldön élő koreaiak tisztában vannak azokkal a kulturális gátakkal, amelyekkel szembe kell nézniük, amikor megpróbálnak beilleszkedni a mai Koreába, továbbá kellemes személyiségük van és kifejezetten szerényen és udvariasan viselkednek, alkalmasint elnyerhetik az *uri nara saram* (uh-ree nah-rah sah-rahm) státuszt, melynek jelentése „a mi hazánk fia”, „a mi kutyánk kölyke”.

Ez a címke olyasmi, mintha valaki „tiszteletbeli koreai” státuszba kerülne. Általában azonban csak a barátok és üzlettársak körében érvényesül, akiknél az illető már megmutathatta vonzó tulajdonságait. Az *uri nara saram* kialakításához szükséges bonyolult ismerkedési folyamaton minden egyes új kapcsolat esetében végig kell mennie.

Mint ahogyan különböző kultúrák ütközésekor általában lenni szokott, minél magasabb társadalmi és gazdasági szinten állnak azok a koreaiak, akikkel a külföldről érkezett honfitársaik találkoznak, annál kevesebb előítélettel fogják ez utóbbiak szemben találni magukat. Ez alól vannak kivételek, különösen azoknak a „külföldi koreaiaknak” az esetében, akik új hazájuk nevében vállaltak diplomáciai szolgálatot és szakmai képzésük eredményeként perfekt koreai nyelvtudásra tettek szert. Ezek nagy valószínűséggel számíthatnak elutasításra koreai partnereik részéről, amiért „eladták” a hazájukat.

A külföldön született koreaiakat és azokat, akik – miután elnyerték más országok állampolgárságát – kiváló pozícióba kerültek ott mint mérnökök, természettudósok vagy más tudományok művelői, és egyetemek vagy nagyvállalatok meghívására érkeztek vissza Koreába, szintén speciális kategóriába sorolják azok, akik meghívták őket. Mihelyt azonban kikerülnek ezekből a speciális körökből, nekik is ugyanúgy meg kell küzdeniük azért, hogy mint *uri nara saram*-ot fogadják őket.

Az őseik hazájába utazást tervező, külföldön élő koreaiak jól teszik, ha gondoskodnak róla, hogy minél több olyan embernek mutassák be őket személyesen, akik képesek és hajlandók megkönnyíteni belépésüket a korai társadalomba – ilyen segítők lehetnek például utazási ügynökök, szállodai menedzserek, vállalati vezetők, tanárok, kormányzati tisztviselők és mások is. Az egyik legjobb kontaktus a koreai társadalomba való beilleszkedéshez egy olyan korábbi koreai diák lehet, aki összebarátkozott az illetők családjával. Az egyházi kapcsolatok is különösen hasznosak lehetnek.

Wiom (we-ohm) –

A méltóság az első

Az elsők között Koreába látogató nyugatiak szinte kivétel nélkül megemlékeztek – általában igen dicsérő szavakkal – arról a rendkívül méltóságteljes tartásról, ahogyan a különböző osztályokba tartozó koreaiak viselkedtek, gyakorlatilag mindenféle helyzetben. Úgy ta-

lálták, hogy a közönséges, írástudatlan napszámosok is olyan kimért méltósággal viselték magukat, amit a külföldiek csak a felső osztályok tagjaihoz társítottak, akik speciális képzésben részesültek a jó modor terén. Különösen az idősebb koreaiak mutatták fel a *wiom* (we-ohm), a „méltóság” klasszikus képét.

Ennek megvolt a maga oka. A múltban a koreaiaknak el kellett nyomniuk személyes véleményüket, hajlamaikat és reményeiket a családi, munkahelyi és más csoportok kedvéért, amelyeknek tagjai voltak. Ez a kulturális parancs azt vonta magával, hogy a külső megjelenés, amit a *wiom* szó fejez ki, gyakran fontosabb volt, mint a személyes vélemények és meggyőződések. A *wiom* gyakran elsőbbséget élvezett az őszinteséggel és az igazsággal szemben, valamint minden más olyan személyes tényezővel szemben is, amelyek legbelsőbb gondolataik feltárására kényszeríthették volna a koreaiakat. A méltóság magas szintjének fenntartása lehetővé tette számukra, hogy semmit se áruljanak el belső gondolataikból, ezáltal védve az arcukat és gyakran az életüket is.

A méltóságteljes megjelenés mellett, amiben a hagyományos koreai etikett – a formális meghajlások, a kifinomult testbeszéd, az öltözködésre fordított nagy figyelem – tükröződött, a koreaiakat az évszázadok során valósággal átitatta az a konfuciánus felfogás, hogy a méltóságteljes viselkedés önmagában is nagy erény. A méltóságteljes viselkedés ugyanazon normáinak a követése, amelyek az elit *jangban* osztályra voltak jellemzők, egyike volt annak a kevés dolognak, amit az alsóbb osztályba tartozók közösen birtokolhattak a felső osztályok tagjaival.

A mai koreaiak, különösen a fiatalabb generációkban sokkal felszabadultabban viselkednek és szabadabban cserélnek személyes információkat egymással, panaszkodnak a kormányzatra, vagy másféleképpen hangoztatják a véleményüket. A *wiom* azonban a szó hagyományos értelmében mindmáig nagyon is részét alkotja a koreai észjárásnak, és jól láthatóan megkülönbözteti a koreaiakat az Egyesült Államokban és másutt élő kortársaiktól.

Az egyik mód, amivel a mai koreaiak is megőrzik a méltóságukat, abban áll, hogy olyan passzívak és alkalmazkodók, amennyire csak lehetséges, amikor idősebbek, feljebbvalók és főleg magas rangú vezetők és kormányzati tisztviselők vannak jelen. Egy másik módszerük a méltóságuk megőrzésére az, hogy nem vesznek tudomást az idegenekről, akik keresztezik az útjukat vagy belépnek a privát terükbe, nem szólítják meg őket közvetlenül, vagy nem beszélnek hozzájuk. Ez a fajta viselkedés hivatali helyzetekben ugyanúgy előfordul, mint a mindennapi élet-

ben. Az irodákba, üzletekbe, és hasonló helyekre ellátogatók gyakran találják úgy, hogy gyakorlatilag egyáltalán nem vesznek tudomást róluk mindaddig, amíg magukhoz nem ragadják a kezdeményezést és meg nem szólítanak valakit. Az emberek nyilvános helyeken hajlamosak „keresztülnézni” azokon, akik a közelükben vannak.

Mivel a koreai lélekben az emberek *wiom*-ja és az „arca” szorosan összekapcsolódik, a koreaiakat arra kondicionálják, hogy nagyon érzékenyek legyenek mindenfajta verbális vagy fizikai támadásra. Bármely sértés nem csupán megsebz a méltóságukat, hanem valamiféle jóvátételt is megkövetel. A gyakori megbántások közé tartozik, ha valakinek nem adják meg az őt megillető címet, vagy azt nem helyesen teszik, ha valakitől olyan dolog megtételét kérik, amiről az illető úgy érzi, hogy az nem az ő dolga vagy azzal lealacsonyítaná magát, ha nyilvánosan kritikával illetnek valakit (az illető közvetlen feljebbvalóinak kivételével, akiknek ez meg van engedve), és ha valakiről rosszat mondanak vagy kifigurázzák.

A külföldi menedzsereknek Koreában meglehetősen finom határvonalat kell tiszteletben tartaniuk, hogy elkerüljék alkalmazottaik méltóságának megsértését. Ennek a vonalnak a kiszélesítése például úgy érhető el, ha kijelentik, hogy nincsenek tisztában a megfelelő koreai etikett előírásaival, és előre is bocsánatot kérnek annak bármilyen megsértéséért az ő részükről. Érdekes módon a koreaiak nagyon kedvelik azokat az embereket, akiknek jó humorérzékük van, és ez az egyik legfontosabb „jó pont” lehet egy külföldi menedzser számára, ha népszerűsége törekszik.

Az egyetlen alkalom, amikor a koreai férfiak szándékosan „lemondtak” a méltóságukról, hagyományosan akkor adódott, amikor zárt ajtók mögött, barátaik és családjuk körében lerészegedtek, és ez általában még ma is így van. Azok a koreaiak, akik külföldieket látnak vendégül italozással együtt járó partikon, elvárják, hogy a külföldiek is levessék a méltóságukat, és oldottan szórakozzanak.

Wonmang (wun-mahng) – Az érzékenységi szindróma

Korea hagyományos kultúrájában az ember makulátlan „arcának” fenntartása, ami lényegében azonos volt az emberek önmagukról alkotott képével, kulcsfontosságú része volt a társadalmi erkölcsnek. Gyakorlatilag minden kapcsolatot és együttműködést igyekeztek sze-

mélyessé és az arcuk fenntartásától függővé tenni, így az emberek rendkívül érzékennyé váltak minden olyan magatartásra, amelynek következtében mások szemében veszíthettek az arcukból, vagyis a saját önbecsülésükből.

Mivel az embereket alapvetően nem egyénné, hanem a családjuk egyfajta kiterjesztésének tekintették, ha bármely családtag valamilyen okból elveszítette az arcát, az egész család jó hírneve szenvedett kárt. Minél magasabb társadalmi szinten állt a család, annál komolyabban vették ezeket a dolgokat és azok annál messzebbre ható következményekkel járhattak. Egy megbántás vagy sértés például a klán egyik tagjával szemben, különösen ha az illető magas rangú volt, az egész klán szégyenének számított.

A viszonylag enyhébb megbántások orvosolhatók voltak formális bocsánatkéréssel, főleg akkor, ha a szóban forgó sértés szándékolatlan volt. Ha azonban szándékos volt, és főleg ha rangos személyt érintett, a bocsánatkérés rendszerint nem volt elegendő a dolog teljes tisztázásához. A sértett félnek valamilyen aktív módon is elégtételt kellett vennie.

Ebben a környezetben jellemző tünetté vált, hogy az emberek *wonmang*-ot (wun-mahng), vagyis „haragot” tápláljanak, néha akár generációkon keresztül, és keressék az alkalmat a bosszúra. A belső erőszak nagy része, ami a múltban Koreában előfordult, a tudósi tekintélyért és a politikai hatalomért vetélkedő klánok közötti viszálykodásból fakadó *wonmang* eredménye volt. A legtöbb harag azonban a családokon és a szomszédsági körzeteken belüli vetélkedésből és diszkriminációból eredt.

A férfiak megbecsülésének és tiszteletének már-már kultikus gyakorlata a nők rovására, illetve az elsőszülött fiút a többi testvér kizárásával örökössé tevő törvény csupán két példa azokra a kulturális tényezőkre, amelyek elkerülhetetlenné tették az emberek közötti versengést és az összeütközéseket. Az apjuk akaratának kiszolgáltatott fiúk egészen az apjuk haláláig olyan labilis helyzetbe kerültek, ami gyakran túlfeszítette az érzelmeiket.

Mára a premodern koreai társadalom alapját jelentő feudális gyakorlatok már háttérbe szorultak, de a mai koreai erkölcs és etikett is elég sokat követelő maradt ahhoz, hogy jelentős érzelmi feszültségeket keltsen az emberek között, akik éberren figyelnek mindenféle kellemetlen megjegyzésre vagy cselekedetre, következésképpen a *wonmang* ma is jelen van.

A külföldi üzletemberek Koreában különösen könnyen eshetnek abba a hibába – anélkül, hogy tudnának róla –, hogy koreai dolgozók és mások

részéről is haragot ébresszenek személy szerint önmaguk vagy a vállalatuk egésze iránt, mivel nincsenek tudatában mindazoknak a dolgoknak, amivel a *wonmang*-ot kiválthatják. Ezek közé a dolgok közé tartozhatnak egyszerű kulturális baklövések, különösen ha ismétlődnek, továbbá fölényes viselkedés, érzéketlenség a dolgozók közötti társadalmi kapcsolatokra a külföldiek részéről, valamint egyes dolgozók rejtett személyes törekvései valamilyen céljuknak az elérésére.

A külföldieket Koreában csak a koreai módszerek ismerete, a barátságos és támogató alkalmazottak vagy tanácsadó mentorok segítsége, az állandó törekvés a kulturális szakadékok áthidalására, és nem utolsósorban a szerencse mentheti meg attól, hogy a *wonmang* céltábláivá váljanak. Van azonban valami, amit az újoncok – az ellenségek szerzésének lehetőségét csökkentendő – megtehetnek addig is, amíg nem tudnak többet, ez pedig nem más, mint a rendszeres és őszinte bocsánatkérés, a szándékolatlan hibákért, és ha kéri a többiek türelmét és támogatását. A koreaiak nagyra értékelik a szerénységet, és annak őszinte megnyilvánulásaira pozitívan reagálnak.

Yangban (yahng-bahn) – Korea mandarinjai

A nyugatiakat, akik ellátogattak Koreába, miután az ország az 1880-as években megnyitotta kapuit a külvilág előtt, egyrészt zavarba ejtette, másrészt elbűvölte a középkorú vagy idősebb férfiak egy jelentős csoportja, akiket rendkívüli tisztelet övezett, és akikre a *yangban* – magyaros átírásban: *jangban* – megnevezést használták. Misszionáriusok, üzletemberek és turisták egyaránt hosszasan értekeztek a *jangban* osztály tulajdonságairól, és ezt a megnevezést időnként a „tudós úriemberek” kifejezéssel adták vissza.

James S. Gale a „Koreai vázlatok” című könyvében azt írta, hogy a *jangban* osztály tagjai nem végeztek semmiféle produktív munkát, bár igen magasan képzetek voltak; mindig nagyon tisztának és finomnak tűntek, hosszúra növesztették a körmüket és életük legnagyobb részét a padlón ülve és alacsony asztalkák fölél hajolva töltötték, s így a gerincük az idő múlásával meghajlott, mire középkorúvá váltak. A keresztény misszionáriusként Koreába érkezett Gale még hozzátette ehhez a leíráshoz, hogy a *jangban* tagjai nem értettek az üzlethez, passzívok és fatalisták voltak,

lenézték a nőket, továbbá fősvények, ám mindig rendkívül fegyelmezettek, összeszedettek, méltóságteljesek, ugyanakkor könnyedek és kedvesek voltak.

Gale, aki 1889 és 1892 között élt Koreában, bevallotta, hogy nem tudta megérteni azt a szerepet, amit a *jangban* osztály játszott a koreai életben, és azt sem, hogy miért állt olyan nagy tiszteletben az alsóbb osztályok részéről. Többféle összehasonlítást tett a *jangban* és a munkásosztályok között, megemlítve, hogy az a „nyomorúságos szegénység”, amiben a közönséges koreaiak éltek, kétségkívül a konfucianizmus eredménye, ami a szegénységet mint erényt dicsőítette. A *jangban* nemességnek azok a tagjai, akikkel Gale és más nyugati látogatók találkoztak, a Koreában az ókori idők óta az elitet alkotó uralkodó osztályhoz tartoztak.

A társadalmi hierarchiában alattuk helyezkedtek el – feltehetően a társadalmi státuszuknak megfelelő sorrendben – a parasztok, a kézművesek és a kereskedők osztályai. A kereskedők a társadalmi ranglista aljára kerültek, mivel úgy vélték, hogy a profitszerzés kereskedés útján erkölcsstelen.

A *jangban* nem volt bevett, legális kifejezés, de a századok folyamán, különösen a Csoszon-dinasztia 1392-ben kezdődött uralkodásának első évtizedeiben az „uralkodó osztály”, a „nemesség” és a „felsőbb osztály” szinonímájává vált. A *jangban* osztály tagjainak az ágyasaiktól vagy „második feleségüktől” született gyermekeire a *so-ol* (soh-ohl) kifejezéssel utaltak, és ezeket törvénytelennek tekintették. A *jangban* férfiak második feleségeinek leszármazottai a *soya* nevet kapták.

A tizenkilencedik század végére Korea *jangban* osztálya már hosszú, de általában dicstelen történelemre tekinthetett vissza. I.e. 57 és a hetedik század között a Koreai-félszigeten létrejött különféle királyságok átvették a konfuciánus elveken alapuló kínai kormányzati rendszert, amit a tudós hivatalnokok és a hadsereg tisztjei irányítottak. Ezek a tudós hivatalnokok és katonai vezetők végül kollektíven a *jangban* megnevezéssel váltak ismertté, ami szó szerint „kettős rendet” jelent, arra a tényre utalva, hogy az uralkodó osztály „két rendből” vagy „két ágból” tevődött össze.

A koreai társadalmat abban az időben még viszonylag kis létszámú klán alkotta, melyeknek a története egészen az első dinasztia i.e. 2333. évi megalapításáig nyúlt vissza. A két leghatalmasabb klán a Kim és a Yi klán volt. A további jól ismert klánok közé tartozott a Ko, Sok, Yun és a Choe klán. Az ezekhez tartozó családok játszottak domináns szerepet a kialakuló *jangban* osztályban, melynek első számú kötelessége az

volt, hogy életét a konfuciánus doktrínák és más kínai klasszikusok tanulmányozásának, a kormányzati teendők ellátásának és a hadseregben való szolgálatnak szenteljék. A *jangban* a hetedik századtól egészen a modern időkig gyakorlatilag monopóliumot élvezett az oktatásban, valamint a politikai és gazdasági hatalom gyakorlásában is Koreában.

A legrégebbi *jangban* családok megbecsültsége és státusza a fiaik tudományos teljesítményén és azon alapult, hogy hányan váltak közülük sikeresen kormányzati tisztviselővé és a hadsereg magas rangú tisztjeivé. Az oktatás emiatt komoly családi ügy volt. Bizonyos korszakokban az volt a törvény, hogy ha valamely arisztokrata család három generáción keresztül nem tud produkálni olyan írástudót, aki képes letenni a kormányzati szolgálat betöltéséhez előírt vizsgákat, akkor le kell mondania kiváltságos osztályhelyzetéről és közrendűvé minősül vissza.

Maguk a *jangban* tisztviselők nem végeztek semmiféle fizikai munkát. Szigorúan véve olyan adminisztrátorok voltak, akiknek a tudós emberként elért teljesítményétől várták annak az erkölcsi környezetnek a megteremtését, melynek révén létrejöhet egy tökéletesen harmonikus társadalom. A generációk múlásával szokásossá vált, hogy a *jangban* tagjai csak a saját osztályukon belül házasodtak, és speciális körzetekben laktak a dinasztiai fővárosában, vagy fallal körülvett udvarházakban vidéken.

A generációk egymásutánja során ezekből a tudós-hivatalnokokból alakult ki az új elit osztály, melynek tagsága öröklődő lett és nem függött többé attól, hogy férfi tagjai letegyék az országos kormányzati szolgálati vizsgákat. Ahogy a Korjo-dinasztia uralkodása idején (918-1392) a *jangban* osztály tagjainak száma gyarapodott, a létszámuk végül meghaladta az elérhető kormányzati pozíciók számát. Ennek eredményeként nagyszámú nemes kiszorult a kormányzásból és a sikereesebbek közülük nagyhatalmú tartományi földesurak lettek.

A Csoszon-dinasztia 1392. évi megalapítását követő évszázadban a kormányzati pozíciókat betöltő nemesek (a királyok rokonai) többségét fokozatosan felváltották olyan nem-nemesi származású konfuciánus írástudók, akik letették a szükséges vizsgákat, s így a kormányzati bürokrácia teljes egészében a *jangban* kezébe került.

Az idő múlásával különféle rangok és fokozatok alakultak ki a *jangban* osztályon belül is, melyeknek egy része regionális tényezőkön, másik része pedig a leszármazási vonalak mentén alapult. A nem az első feleségtől, hanem ágyasoktól vagy második feleségtől született leszá-

mazottak alacsonyabb státuszba kerültek. Azok, akik az északi tartományokban éltek, szintén alacsonyabb rangúak voltak a központi és déli régiókban élőknél. Ahogy a *jangban* osztályhoz tartozó kormányzati dolgozók hatalma nőtt, ezek kieszközölték az adómentességet a maguk számára, és elkezdtek önmagukat földadományokkal jutalmazni. A földbirtokokhoz hozzátartoztak azok a parasztok is, akik az adott földterületet művelték. Az ilyen juttatásokból származó jövedelmek gazdaggá tették a tudós hivatalnokokat, akiknek a kezében így még több hatalom koncentrálódott. 1556-ban a Csooszon udvar megpróbálta csökkenteni a *jangban* tisztviselők hatalmát egy olyan rendelet kiadásával, miszerint a számukra juttatott földbirtokokból beszedett adók helyett rendszeres fizetést kapjanak a kormányzati munkáért. Az udvar azonban elkezdett földadományokat juttatni a hadsereg magas rangú tisztjeinek, és olyan helyi tisztségviselőknek is, akik szintén a *jangban* osztály tagjai voltak, erősen csökkentve ezáltal a reformintézkedés hatását.

1585-ban a *jangban* osztályon belüli széthúzás az osztály két pártra szakadásához, egy keleti és egy nyugati frakció kialakulásához vezetett. A keleti frakción belül létrejött később egy északi és egy déli csoport, és mindezek vetélkedtek egymással a befolyásért és hatalomért, melynek során néha orgyilkosságokra és nyílt harcokra is sor került.

Az 1630-as években a mandzsuk – mintegy Kína megtámadásának és elfoglalásának nyitányaként – behatoltak Koreába. A Csooszon udvar kénytelen volt hűséget esküdni a mandzsuknak, még tovább fokozva az uralkodó *jangban* pártok megosztottságát. (Korea gyakorlatilag egész premodern története során az egyes dinasztiák csupán az egymást követő kínai császári udvarok jóváhagyásával, azok útmutatásait követve uralkodhattak.)

Hjodzsong király 1659-ben bekövetkezett halálát követően a *jangban* osztály tagjait felmentették az általános katonai szolgálati adó megfizetése, és a legtöbb esetben a katonai szolgálat teljesítése alól is. A további törekvések a régi *jangban* rendszer megőrzésére csak rontottak az ország gazdasági helyzetén, és növelték a feszültséget az elnyomott paraszti osztályban és a nemességnek azokban a köreiből, amelyek kiszorultak a hatalomból. A frakcióharcok a *jangban* osztályon belül minden generációváltással egyre hevesebbé váltak.

Majdnem minden generációváltás újabb válságokat hozott magával, amelyek közül a súlyosabbak reformokhoz vezettek, s ezek hozzájárultak a gazdasági növekedés rövidebb korszakaihoz, de a rendszer lényegéből fakadó gyengeségei minden alkalommal újból felszínre kerültek és egyre komolyabbá váltak. A tizenhetedik század végére

már négy öröklődő csoport különült el a *jangban* családi klánok között, amelyek mindegyike rendelkezett a saját vidéki hűbértokaival. Ezeknek a klánoknak a vezetői közül sokan Szöul számukra fenntartott speciális körzeteiben laktak, és életük java részét a hatalom megszerzése érdekében folytatott áskálódásokkal töltötték az udvarnál.

Mivel a gazdagsághoz, a hatalomhoz és a biztonsághoz csakis valamilyen kormányzati hivatal betöltésén keresztül vezetett az út, a kormányzati tisztviselői pozíciókért folyó vetélkedés egyre hevesebbé és erőszakosabbá vált. Mindennapossá váltak a szervezett öldöklések és orgyilkosságok. A *jangban* földesurak újabb és újabb földek megvásárlásával és bérbevételével egyre növelték birtokaikat. A szegényparasztok a városokba áramlottak, az új gazdasági ágazatokban keresve munkát. Egyes területeken a nem dolgozó elit osztály létszáma túlszárnyalta minden más osztályét. Ugyanakkor egyesek a *jangban* osztályon belül is nincstelenné váltak, lemondtak kiemelt státuszukról és beházasodtak a közrendű osztályhoz tartozó jobb módú gazdálkodók és kereskedők családjába.

Azok az arisztokraták, akik nem töltöttek be hivatali pozíciókat a kormányzatban, művészként, tudósként, tanárként és földesúrként éltek. Amikor nem vettek részt a frakciós intrikákban, idejük nagy részét arra fordították, hogy elvégezzék a személyes kapcsolataikkal és az ősök imádatával együtt járó különféle szertartásokat.

Azokból a *jangban* férfiakból, akik akár saját választásuk, akár a velük szemben álló frakciók intrikái következtében, vagy egyszerűen a számukra elérhető pozíciók hiánya miatt nem léptek kormányzati szolgálatba, és már több generáció óta vidéki területen éltek, végül kialakult az úgynevezett *hyangban* (he-yahng-bahn), vagyis „korábbi *jangban*” elnevezésű réteg, amelynek engedélyezték, hogy kereskedelmi tevékenységet folytasson. Még további generációváltások után a nemesség képzetlen és elszegényedett tagjainak a száma is jelentőssé vált. Az osztályuknak is járó presztízs miatt azonban a saját vidéki lakóhelyük környezetében ezek a szegény nemesek is képesek voltak domináns szerep betöltésére a társadalomban és a politikában.

A tizenhetedik század második felében a különféle *jangban* pártok közötti összeütközések még erőszakosabbá váltak. A hatalomból kiszorult fiatal arisztokraták egy csoportja elkezdte hirdetni azt a gondolatot, hogy egy nemzet fennmaradhat uralkodó nélkül, de nem élhet meg parasztok híján, és ezért feltétlenül szükség van reformokra. Az efféle elvi eltérések újabb pártszakadásokhoz vezettek. A régi gárda alkotta a *noron* (noh-rohn) elnevezésű „idősebb csoportot”, az új,

reformszellemű liberálisok pedig a *sonon* (soh-rohn), a „fiatalabb csoport” néven váltak ismertté. A *jangban* osztály fiatalabb tagjai, akik nem részesedtek a hatalomból, és gazdálkodásra vagy valamilyen foglalkozás űzésére kényszerültek a megélhetésük biztosítása érdekében, inkább a parasztsággal, mint az elittel azonosultak.

A *jangban* osztálynak azok a tagjai, akiknek gazdálkodóként kellett gondoskodniuk a megélhetésükről, a gúnyos hangzású *chanban* (chahn-bahn), vagyis „lecsúszott *jangban*” nevet kapták. Ezek a családok már generációk óta vidéken éltek és nem tudtak olyan fiúkat felmutatni, akik képesek lettek volna letenni a kormányzati szolgálathoz szükséges vizsgákat, és így nem kerülhettek semmiféle kormányzati pozícióba. A kor követelményeinek teljesítéséhez az udvar egyre több engedélyt adott ki a beszállítóiként működő nagykereskedők számára, hogy növelje a bevételeit. Ezek az engedélyek lettek azután azok a magvak, amelyekből egy jómódú kereskedő osztály kisarjadt. Egyes földművesek szintén meggazdagodtak és *jangban* státuszt vásároltak saját maguk és a családjuk számára.

A tizenhetedik század végén a *jangban* osztállyal és az állami ideológia szerepét betöltő konfucianizmussal való elégedetlenség eredményeként a hatalomból kiszorult arisztokraták megindították a *Sil Hak* (sheer hahk), vagyis a „gyakorlati tanulás” mozgalmát. Álláspontjuk szerint a konfuciánus klasszikusok művei, amelyeket a kormányzati hivatalra pályázóknak el kellett sajátítaniuk, egyáltalán semmiféle relevanciával nem bírtak az országot érintő politikai és gazdasági problémák megoldása szempontjából, és ezért a meglévő oktatási rendszert fel kell váltani egy olyannal, ami a gyakorlatban hasznosítható tudás átadásán alapul.

Ezeknek az újfajta „gyakorlati tanulást” hirdető írástudóknak a befolyását azonban háttérbe szorította a következő kétszáz évre a kormányzaton belüli pártoskodás. A hagyományos dogmatikus konfuciánus tudósok tovább folytatták az elmélkedést, a vitákat és holtpontra jutattak minden olyan törekvést, ami alapvető változásokat hozhatott volna a politikai rendszerben.

1714-ben az uralkodó Yi család egyik független gondolkodású tagja, Chung Hwan Yi közzétett egy értekezést a koreai jellemről, amelyben a *jangban* – a saját osztálya – tagjainak gyakorlatilag minden negatív vonását kipellengérezte. Yi azt írta, hogy az egyes pártok szövetségeként való fellépéssel, a szegény parasztság kizsákmányolásával, a hatalomért folytatott állandó harcokkal, más frakciók csalárdsággal és

áskálódással való meggyanúsításával a nemesség a lehető legrosszabb példát mutatja a közrendűeknek, és az erkölcstelenséget terjeszti, ahol csak megtelepedik. Yi azzal vádolta a nemesség frakcióit, hogy triviális viták csapdájába esik, amelyek egyik generációtól a másikig folytatódnak és mérgezik a levegőt mindenki számára.

A Csoszon-dinasztia utolsó évszázadaiban a *jangban* családok három osztályra oszlottak. Az „igazi *jangban*” osztályt azok a családok alkották, amelyeknek voltak magas kormányzati pozíciót betöltő tagjaik az utolsó négy generáció valamelyikében; a *hyangban*, vagyis a „lecsúszott *jangban*” osztályhoz tartozók körében több mint négy generációra visszatekintve nem volt magas rangú tisztviselő; a *toban* (toh-bahn) osztályba pedig azok a családok tartoztak, amelyeknek a tagjai semmiféle magasabb kormányzati pozíciót nem töltöttek be sok generáció leforgása alatt.

Ez alatt a három osztály alatt az embereket az alábbi négy kategóriába sorolták: *jung-in* (juung-een), *so-ol* (soh-ohl), *sangmin* (sahng-meen) és *chommin* (chohm-meen). A *jung-in* csoportba tartoztak a „technokraták” – az orvosok, a tolmácsok és a történészek. A *so-ol* csoportot a *jangban* férfiak ágyasainak a leszármazottai alkották. A *sang-min* a közrendűek gyűjtőneve volt: ide tartoztak a parasztok, a halászok és a kézművesek. A *chommin* körébe azokat sorolták, akik húsfélékkel és állati bőrökkel foglalkoztak, továbbá a táncosokat, a jövőmondókat és a sámánokat.

Korea konfuciánus társadalmi rendszerében az erényeket is két nagy csoportra osztották, az egyikbe sorolt erények a közrendűekre, a másikba soroltak pedig az uralkodó *jangban* osztályra vonatkoztak. A konfucianizmust a *jangban* osztály a saját politikai és gazdasági monopóliumának alátámasztására, valamint a fegyveres erők, a bebörtönzések és a kivégzések mint kényszerítő eszközök igénybe vételének igazolására használta fel, amivel abszolút engedelmességre szorították a közrendűeket. Ez a rendszer természetesen elidegenítette a közembereket a kormányzattól, különösen a gazdálkodók voltak bizalmatlanok a tisztségviselőkkel szemben, és egyre gyakoribbá váltak a parasztlázadások.

Jae Un Kim „A koreaiak észjárása és viselkedése” című könyvében azt állítja, hogy a Csoszon-dinasztia utolsó generációinak idejében a *jangban* osztály tagjai többségükben arra fordították az idejüket és energiájukat, hogy a bölcsesség megszerzésére törekedjenek, gondozzák erényeiket, ápolják a barátságokat, művészkedjenek és lubickoljanak az étel-ital és a szex nyújtotta fizikai gyönyörökben.

A Csoszon korszak konfuciánus ideológiája azt tanította, hogy az emberi kapcsolatok alapja a mások tisztelete és az igazságosság mindenivel szemben. A *jangban* tagjai azonban – állítja Pae Ho Han „A koreai politika természete és funkciója” című kötetében – ezt az ideológiát csak a saját osztályukra vonatkozóan tekintették. Úgy vélték, hogy a közrendűek viselkedésének alapját csakis a minden feljebbvalójuk iránti abszolút engedelmesség alkothatja.

A koreai közembereket hagyományosan arra a meggyőződésre kondicionálták, hogy a magasabb státuszban lévők felsőbbrendű jellemvonásaiknak köszönhetően vannak hatalmi pozícióban, és hogy elfogadják a társadalmi szintek közötti egyenlőtlenséget a dolgok természetes rendjeként. Han azonban hozzáteszi, hogy a *jangban* rendszer azért állhatott fenn olyan sokáig, mert a Csoszon udvarnak, Korea utolsó és leghosszabb ideig uralkodó dinasztiájának (1392-1910) az első évszázadokban megvolt az eltökéltsége és a hatalma is ahhoz, hogy ezt az ideológiát szellemileg és fizikailag is rákényszerítse a közrendűekre.

A tizenkilencedik század végére azonban a *jangban* osztály már annyira tehetetlenné és megosztottá vált, hogy képtelen volt bármilyen hatékony stratégia kidolgozására és alkalmazására az ország megvédéséhez a külföldi hatalmak, elsősorban Japán növekvő beavatkozásaival szemben, melyek eredményeként Koreát végül sikeresen beolvasztották a növekvő Japán Birodalomba.

A *jangban* osztály hivatalosan elismert rangját a Csoszon udvar 1894-ben megszüntette, de az olyan mértékig részévé vált Korea társadalmi berendezkedésének, hogy a *jangban* osztály sok leszármazottja, különösen az ország vidéki területein még az 1970-es és 1980-as években is a nemesség tagjának tekintette magát, arisztokrataként viselkedett, és a saját körzetében általában a felső osztályhoz tartozóként élvezett státuszát érvényesítette a közrendűekkel szemben.

Korea 1910-ben történt annektálása után a korábbi nemesség sok tagját a japánok egyfajta helyettesítőiként használták fel az ország közigazgatásában. Számos *jangban* osztálybeli földbirtokos készségesen együttműködött a japán gyarmatosítókkal, amivel csak még több gyűlöletet váltott ki maga iránt a földjeit bérlő parasztokból.

Amikor a japánokra 1945-ben vereséget mértek és kiűzték őket Koreából, a *jangban* leszármazottai azonnal megjelentek, hogy újra felvegyék azt a szerepet, amit több mint ezer éven keresztül betöltöttek a társadalomban. Bár többé nem volt törvényes monopóliumuk a politikai hatalom gyakorlására és a vagyonok fel-

halmozásához szükséges eszközök megszerzésére, csoportként mindazonáltal még mindig ők voltak a legjobban képzettek és a legtapasztaltabbak az üzleti és a kormányzati tevékenységben egyaránt, és még mindig megvolt a hagyományos elit státuszuknak kijáró társadalmi presztízszük.

A koreai kormányzat vezető bürokratái és az ország fegyveres erőinek vezetői ma is a múltbeli nagy családok közvetlen leszármazottai, a mentalitásukat és viselkedésüket pedig egyes koreai bírálóik a régi *jangban* hasonló attitűdjeivel azonosítják. Végbementek azonban alapvető változások is abban a társadalmi közfelfogásban, ami a múltban elválasztotta egymástól a *jangban* osztály tagjait és a közrendűeket. A házasságkötést a *jangban* leszármazottai és a közrendűek között – különösen a meggazdagodott közrendűek esetében – általában elfogadják azóta is, hogy Korea az 1970-es években fontos gazdasági hatalommá vált.

Yatpoda [yaht-poh-dah] –

A koreaiakat nem szabad lebecsülni

Szigorúan véve A *yatpoda* (yaht-poh-dah) kifejezés, melynek jelentése „lebecsülés”, valójában nem kulturális kulcsszó, legalábbis ami magukat a koreaiakat illeti. Utal azonban egy olyan szindrómára, ami történelmileg befolyásolta igen sok nyugatinak a Koreával kapcsolatos beállítódását és viselkedését.

Amikor a tizenkilencedik század végén nyugati üzletemberek első ízben kezdtek ellátogatni Koreába, az ország technológiai elmaradottsága és archaikus társadalmi intézményei miatt sokan közülük fölényes attitűdöt vettek fel a koreaiak irányában. A koreaiak naiv és passzív attitűdje abban az időben csak fokozta ezt a szokásos reagálást, megerősítve a nyugatiak felsőbbrendűségi komplexusát.

Azok a nyugatiak, akiknek még nem voltak lényeges kultúraközi tapasztalataik más, személyes kapcsolatokra épülő kultúrákban, nehéznak és néha lehetetlennek találták egy olyan gondolat elfogadását, hogy az, amit ők a koreaiak irracionális és gyakorlatiatlan gondolkodásának és viselkedésének tekintettek, bármilyen téren sikerhez vezet-hessen. Számukra az effajta gondolkodás és viselkedés „értelmetlen”, eredménytelen, időrabló és végső soron önpusztító volt – és olyan észjárásra utalt, aminek kivétel nélkül mindig csalódáshoz és sűrűlődsokhoz kell vezetnie.

A koreaiak intellektuális képességeinek, jellemének és személyiségének ezt a félreértését az okozta, hogy a nyugatiak képtelenek voltak felfogni, értékelni vagy egyáltalán megítélni a koreaiak mentalitását vagy kulturális „beprogramozottságát” és a mindig a legrosszabbnak a feltételezésére való hajlamát – az effajta kultúrákőzi félreértések mindmáig gyakoriak szinte minden nép esetében.

A Koreával kapcsolatba kerülő külföldiek még ma is túl gyakran a *yatpoda* áldozatává válnak – lebecsülik a még nem nyugatiasodott koreai üzletembereket és kormányzati tisztviselőket – egyszerűen azért, mert azok nem beszélnek angolul, és tipikusan nem a nyugati viselkedésre jellemző egyenes, agresszív és individualista modorban járnak el. A nyugatiak természetesen ott követik el a hibát, hogy a koreaiakat a saját értékeik és normáik szerint ítélik meg, amelyekről szilárdan úgy hiszik, hogy azok a legjobbak. Nyilvánvaló, hogy a koreai módszerek is beválnak a dolgok elvégzésére, és a külföldiek előtt álló kihívást annak a felfedezése jelenti, hogy azok valójában hogyan is működnek, és hogyan egyeztethetők össze velük a saját attitűdjüket és viselkedésüket annak érdekében, hogy a legjobbat tudják kihozni a koreai módszerek és a sajátjaik valamilyen kombinált alkalmazásából.

A koreaiak – hasonlóan más konfuciánus és buddhista ázsiaiakhoz – már igen hosszú ideje megtanulták, hogyan használják fel a felszínen mutatott passzivitás, udvariasság, ravaszság és makacs kitartás eszközeit a csoportszellemmel együtt a saját céljaik elérésére, rendszerint lassan adagolt, kisebb lépéseken keresztül. Az effajta gondolkodásmód és viselkedés felismerése és a megküzdés vele komoly feladatot jelent a Koreában működő nyugati üzletemberek és diplomataik számára. Újfajta észjárás és kultúrákőzi készségek elsajátítását kívánja meg egy olyan típusú új tudástőke felhasználásához, amit leginkább egy hosszabb szakmai képzés, majd munka közbeni továbbképzés során lehet elsajátítani.

A nyelvi korlátok továbbra is igen nagymértékben hozzájárulnak a *yatpoda* kialakulásához. A Koreában tevékenykedő nyugatiak nem beszélnek koreaiul – vagy legalábbis túlnyomó többségükről ez elmondható – és kénytelenek olyan koreaiakra támaszkodni, akik elég jól tudnak angolul (vagy valamilyen más nyelven) ahhoz, hogy kommunikálni tudjanak velük. Mivel az angolul folyékonyan beszélő koreaiak száma is korlátozott, a koreaiak és a nyugatiak közötti kommunikáció színvonala és minősége veszélyesen alacsony. Amikor ez a kölcsönösen fennálló akadály a megértés útjában összeadódik az értékek és a

viselkedés terén fennálló alapvető különbségekkel, a félreértések és hibák előfordulása gyakorlatilag garantáltnak tekinthető.

Am ha valaki csak beszél koreaiul, az még nem jelenti azt, hogy az illető a szó legteljesebb értelmében kommunikálni is képes a koreaiakkal. Ez csupán a kisebbik részét jelenti a kihívásnak. A dolog nehezebbik része abban áll, hogy birtokoljuk és használni is tudjuk azt a történelmi tudást, ami kulturális jelentőséget ad a nyelvnek, és ismerjük azokat a finomabb kulturális árnyalatokat, amelyek a koreaiakat és a nyelvüket egyedülállóvá teszik az egész világon. Miután sikeresen túljutottunk ezen a gáton is, még egy újabb akadályt kell legyőznünk, hogy képesek legyünk hatékonyan kezelni a kulturális különbségeket is.

A külföldieket és a koreaiakat egymástól elválasztó *yatpoda* fontos részét alkotják a kulturális és faji előítéletek is. A kínaiak és a japánok kulturálisan fölényben érzik magukat a koreaiakkal szemben. Az angol-amerikaiak, kanadaiak és más kaukázusi származásúak szintén – kulturális és faji értelemben egyaránt – felsőbbrendűnek vélik magukat a koreaiakhoz képest. Ez a koreaiak és a külföldiek között a leghétköznapibb kapcsolatok kivételével mindent bonyolultabbá tesz, gyakran olyan módokon is, amelyek annyira finomak, hogy észrevétlenek is maradhatnak, és csupán akkor válnak jelentőssé, miután már hosszabb ideje felhalmozódtak.

Úgy tűnhet, hogy Korea gazdasági sikerei máris igen sokat tettek a *yatpoda* szindróma kiküszöbölése érdekében a nyugatiaknál, beleértve azokat is, akiknek még nincsenek, vagy alig vannak személyes tapasztalataik Koreában, de nem mindig ez a helyzet. Vannak emberek, akik ahelyett, hogy elismernék a koreaiak személyes érdemeit, Korea felemelkedését a szerencsés körülményeknek, valamint annak tulajdonítják, hogy tisztességtelen előnyhöz jutottak, nem pedig az emberek intelligenciájának és tehetségének. A valóságban természetesen mindezeknek a tényezőknek a kombinációjáról volt szó.

Yeon / yonjul (yohn / yohn-juhl) – Személyes kapcsolatok

Természetesen általános igazság, hogy ha valakinek vannak barátai magasabb pozícióban, valamint más „megfelelő helyeken”, ez sokat javíthat az ember életminőségén, és néha meg is hosszabbíthatja az életét. Talán sehol sem érvényesül ez jobban, mint éppen Koreában.

A szigorúan elkülönített osztályok hierarchiáján alapuló konfuciánus társadalmi berendezkedés öröksége mindmáig irányítja a legtöbb koreai gondolkodását és viselkedését.

A koreaiak pontosan meghatározott és egymástól szétválasztott osztályok és rangok elfogadására irányuló kondicionálásának az egyik legfontosabb hatása az volt, hogy általában megakadályozott mindenféle alkalmi kapcsolatot és kommunikációt olyan emberek között, akik nem álltak egymással vérrokonságban, és korlátozta a spontán kommunikációt még a családokon belül is, különösen az apák és fiúk között. Ez a vertikális irányú társadalmi szegregáció az általában öröklődő osztályhelyzeti és foglalkozás szerinti különbségekkel együtt nagyban korlátozta az üzleti és a társadalmi kapcsolatok kiépülését is.

Ennek a rendszernek kulcsfontosságú vonása volt, hogy olyan, már a születéskor rögzített személyes tényezőkre támaszkodott, mint az illető neme, a születési sorrend alapján a családon belül elfoglalt helyzete, osztályhelyzete, az apa foglalkozása, ősei, sőt a születési helye is. Ennek a rendszernek a következtében a *yeon* (yohn), vagyis a „személyes kapcsolatok” váltak mindenféle együttműködés alapjává, ideértve az üzletet is. A legfontosabb ok, amiért az üzleti kapcsolatokat is személyes összeköttetésekre alapozták, abban állt, hogy a három lépés távolságot megtartva végzett, „hideg” üzleti tevékenységnek nem voltak sem történelmi előzményei, sem törvényes alapjai. Az emberek egyszerűen nem társultak és nem üzleteltek idegenekkel.

A szükséges *yeon* kiépítése az emberek között a régi Koreában bonyolult, rendszerint időigényes, és gyakran költséges folyamat volt, mivel az emberek közötti kapcsolatokat szabályozó protokoll az említett, már születéstől fogva rögzített tényezőkön alapult, és emellett igen pontosan kidolgozott és nagy igényeket támasztó volt. A szigorúan objektív megfontolásoknál fontosabb volt az előírt etikett betartása.

A mai Koreában a megfelelő *yeon* megteremtése már közel sem olyan nehéz, mint a múltban volt, de nem kevésbé fontos az üzleti kötelekek kialakításában és fenntartásában. Az ilyen személyes kapcsolatok kialakításában nincs semmi titokzatos vagy szokatlan. A kapcsolatok kezdeményezése egyszerű bemutatkozás útján már nem tabu, de még mindig sokkal jobb, ha az ismerkedési folyamatot más személyek vagy vállalatok közreműködésével indítjuk el, akik, illetve amelyek mindkét érintett fél előtt ismertek és tiszteletben állnak. A következő fázis a személyes találkozások régi, általános gyakorlata, a több alkalommal megismételt közös evés-ivás, melynek célja egymás társadalmi, képzettségi és üzleti hátterének megismerése.

Bármilyen nyilvánvalónak is hangzik mindez, a *yeon* fontosságát az üzleti vállalkozások vitelében Koreában nem szabad elhanyagolni vagy lebecsülni. Az üzleti kapcsolatok ritkán kezdődnek és sohasem működnek simán mindaddig, amíg az érintett felek között nem alakul ki jelentős fokú bizalom egymás iránt.

A személyes összeköttetésekre vonatkozó koreai kulcsszó a *yonjul* (yohn-juhl) vagy *yeon-jul*. Vannak olyan emberek, akik széleskörű ismeretségi és baráti kapcsolatokkal rendelkeznek a kormányzatban, a magángazdaságban és különböző szakmákban, és arról híresek, hogy gyakorlatilag bármit el tudnak intézni az ilyen *yonjul*-ok, vagyis „összeköttetések” felhasználásával. Ezeket gyakran jellemzik a *bal i nulba* (bahl ee nuhl-ba) kifejezéssel, melynek jelentése „széles lábú”. (Ennek a japán megfelelője a *kao ga hiroi* (kah-oh ga he-roe-e), azaz „szélesarcú”).

A *bal i nulba* „intézményének” kialakulása a hagyományos koreai társadalom exkluzív és inkluzív természetéből fakadt. A társadalom az emberek speciális csoportjaira volt felosztva, a családokkal, a rokonságokkal és a helyi közösségekkel kezdve. Ezeknek a csoportoknak a kirekesztő jellege és az a parancsoló szükséglet, hogy a lehető legnagyobb mértékben önfenntartók legyenek, szinte elképzelhetetlen né tette számukra, hogy más csoportokkal társuljanak vagy alkalmi kapcsolati alapon, három lépésnyi távolságból üzleti tevékenységet folytassanak. Ezek a társadalmi, gazdasági és politikai követelmények nagymértékben korlátozták az emberek által létrehozott külső kapcsolatok számát, és minden kapcsolatnak, amit ténylegesen kialakítottak, először személyessé kellett válnia.

Amikor a tizenkilencedik század végén ennek a társadalmi berendezkedésnek a politikai alapját megszüntették és Korea elkezdett iparosodni, abszolút szükségessé vált az emberek számára, hogy számos kapcsolatot építsenek ki sok más emberrel. A koreaiak azonban nem mondtak le mindazokról a hagyományos kulturális kötelekekről, amelyek szabályozták kapcsolataikat személyes és üzleti ügyeikben egyaránt. Továbbra is igyekeztek kapcsolataikat személyessé tenni olyan mértékig, amennyire az lehetséges vagy szükséges volt.

A mai Korea még mindig a *yonjul* mentén működik. Azok, akik nem rendelkeznek a „megfelelő” összeköttetésekkel és nem tudnak ilyeneket létrehozni, erősen hátrányos helyzetben vannak abban a tekintetben, hogy mit érhetnek el. A versenyszférában üzleti és politikai összeköttetések nélkül szinte semmiféle mód nem nyílik számukra, hogy bármilyen említésre méltó sikert érjenek el. A koreaiak ezért idejük,

energiájuk és tartalékaik jelentős részét fordítják olyan személyes hálozatok kiépítésére és ápolására, amelyeket pontosan azért alakítanak ki, hogy hozzájáruljanak céljaik eléréséhez.

A Koreában sikerre törekvő külföldiek számára kifejezetten tanácsos lehet ugyanezt tenni. A legjárhatóbb út az újoncok számára a követségeik, kereskedelmi kamaráik, egyetemi kapcsolataik és általában a már Koreában működő honfitársaik segítségével keresni kapcsolatokat. A *Rotary* és a *Kiwan*i klubok tagsága szintén belépőt jelenthet az üzleti világ belső köreihez Koreában.

Yeui pomjol [yeh-we pohm-jol] – Az etikett mint erkölcsiség

Korea hagyományos etikája és etikettje – hasonlóan Ázsia más konfucianus szellemű országaihoz – inkább az emberek külső viselkedésén alapult, mintsem belső meggyőződéseiken a helyes és a helytelen, vagy a humánus és az emberellenes fogalmainak abszolút érvényű elvek alapján történő megkülönböztetését illetően. A koreai *yeui pomjol* (yeh-we pohm-jol), vagyis az „etikett” általában véve inkább egyfajta előre „beprogramozott” szerepjátékot jelentett, amit az emberek nemük, életkoruk és társadalmi osztályhelyzetük, valamint más, önkényesen kijelölt és a körülményektől függően változó tényezők által meghatározott szabályok szerint játszottak el a társadalom színpadán.

A koreai karakter és észjárás alakításában ugyanilyen fontosságú volt az a tény, hogy az etikettet a múltbeli Koreában hivatalosan előírták a legapróbb részletekig, és a betartásáról autoriter kormányzatok gondoskodtak, amelyek abszolút hatalmat gyakoroltak vallási, politikai és gazdasági téren egyaránt, és így képesek voltak az embereket a nekik megfelelő irányba hajlítani.

Ez a környezet az emberek viselkedését szinte tökéletesen megjósolhatóvá tette, ami természetesen éppen megfelelt a kormányzat céljainak, de ennek az ára az egyéniség, a változatosság, a spontaneitás, a kreativitás és az innovatív készségek feladása volt. Mivel az etikett és az erkölcs közé lényegében egyenlőségjelet tettek, az emberek erkölcei mindenki számára láthatóak voltak. A magasabb elvek helyét a viselkedés erősen stilizált formái vették át minden személyes kapcsolatban, a különféle meghajlásoktól a protokoll más fizikai és verbális formáinak betartásáig.

A koreaiak történelmük során igen korán, ténylegesen már a konfucianizmus megjelenése előtt híresek voltak egy igen kifinomult és stilizált etikett betartásáról, olyannyira, hogy az országba látogató első kínaiak „az etikett földje” megnevezéssel és más hasonló gúnynevekkel utaltak az országra. A konfucianizmus a hetedik századtól kezdett számottevő hatást kifejteni az országban, majd a tizennegyedik század utolsó évtizedében a társadalom elsőrendű politikai ideológiája és erkölcsi alapja lett, ami magával vonta a *yeui pomjol* hivatalos intézményesítését, a koreai kultúra kulcsfontosságú részévé téve azt.

Az emberi kapcsolatokban tanúsítandó viselkedés szabályai, amelyeket a konfucianizmus írt elő majdnem öt évszázadon keresztül Koreában, többé már nem olyan merevek és fojtogatóak, mint valaha voltak, mindazonáltal továbbra is jelentős tényezőnek számítanak a kortárs koreai kultúrában. A jó modort még mindig az erkölcs és az iskolázottság mércéjének tekintik. Az udvarias és megfelelő viselkedés normái még mindig elég magasak ahhoz, hogy elsőbbséget élvezzenek más szempontokkal szemben, ideértve a kapcsolatok tartalmát is.

A nyugatiak, akiket sokkal szabadabb viselkedésre, valamint a tények és a gyakorlati szempontok figyelembevételére neveltek, a koreaiak módszereit néha zavarba ejtőnek és frusztrálóknak találják. A legtöbb nyugati számára nincs elfogadható mentség olyan dolgokra, mint például komoly hibák elhallgatása és a helyzet rosszabbodásának előidézése csak azért, hogy valaki megőrizhesse az arcát, vagy védje valaki másnak az érzéseit. Azok azonban, akik megpróbálnak üzleti tevékenységet folytatni Koreában, hamar felfedezik, hogy meg kell tanulniuk kezelni a *yeui pomjol*-t, függetlenül attól, hogy az mennyire irracionálisnak tűnhet.

A koreai etikettnek sok olyan folyománya van, ami messze túlmutat a tiszteletteljes nyelvezet használatán, a meghajlásokon és más viselkedési előírásokon. Többek között kihatással volt a koreaiak személyes térigényeinek alakulására is. A koreaiak privát zónájának „térbeli határai” – miután évszázadokon keresztül ahhoz szoktak hozzá, hogy szorosan körülhatárolt terekben éljenek és dolgozzanak, kevés helyet hagyva a magánéletre – jóval szűkebbek, mint a nyugatiakéi. A fizikai kontaktus akár egy zsúfolt mulatóhelyen, akár az utcán is zokszó nélkül elfogadott normálisként. A lökdösődés és tülekedés beszálláskor a buszokon vagy a metróon és a vonatokon például szintén tipikusan könnyedén vett, megszokott jelenség.

Yobo / yoboseyo (yoh-boh / yoh-boh-say-yoh) –
Hé, te; Helló, drágám!

A szeretet kinyilvánítását a koreai férfiak és feleségek között a múltban társadalmilag nem kívánatosnak tekintették, egészen a huszadik század közepéig, mivel zavaró érzelmi elemeket vitt be egy olyan kapcsolatba, amit a törvények előírásai és a szokások a nemek elkülönítését és a női nem diszkriminálását jelentő rendszer fenntartására és az abszolút harmónia biztosítására terveztek egy vertikálisan strukturált társadalomban, ahol a rend minden másnál fontosabb volt.

Ez a rendszer, ami Koreában a tizennegyedik század végétől a modern időkig a kultúra alapjaként uralkodott, az etikától és az etikettől a hivatalos államvallásig, a nőt a szolgák szerepébe kényszerítette, először szülei és idősebb fiútestvéreik, majd férjük, anyósuk és más fölöttük álló személyek szolgálatában.

A férfiak nem szólították a feleségüket a kapott nevükön vagy a becenevükön, amit majdnem minden leánygyermek kap kicsi korában. A férfiak és feleségek közti kapcsolat általában olyan volt, hogy nem sok időt töltöttek egymás társaságában, laza módon a szabadidejükben sem. Életük megoszlott a szigorúan fenntartott férfi és női szférák között. Amikor a férfiak valamiért fel akarták hívni magukra a feleségük figyelmét, általában a *yobo* (yoh-bo) megszólítással éltek, ami a múltban többé-kevésbé a „hé!” vagy a „hé, te!” megfelelőjeként szolgált.

A nemek hagyományos – és törvényesített – elkülönítésének megszűnésével és az érzelemnyilvánítások elleni tabuk fokozatos csökkenésével, különös tekintettel a szeretetre és a szerelemre, a *yobo* megszólítás fokozatosan olyan gyengéd jelentésárnyalatokat vett fel, amelyek hasonlóvá tették az angol nyelvben használt *my dear* (kedves) vagy *darling* (drágám) kifejezésekhez. A huszadik század utolsó évtizedeiben már ezeket a terminusokat használták a hivatalosan jóváhagyott koreai-angol szótárak is a *yobo* meghatározásaként. Társadalmi felmérések szerint azonban egyes idősebb nők, akiknek a férje nem változtatott jelentősen a hagyományos attitűdjein és viselkedésén, vitatják ezt a hivatalos meghatározást, és azt állítják, hogy abban a hangnemben, ahogy a férjük használja ezt a megszólítást, nincs semmiféle gyengéd elem. A fiatalabb koreaiak fokozatosan leszoknak az efféle kifejezések használatáról.

A *yobo* egy kibővített alakját, a *yoboseyo* (yoh-boh-say-yoh) kifejezést két más különböző értelemben is használják. Egyrészt a „hello”

megfelelőjeként, amikor felveszik a telefont, másrészt pedig a „bocsánat...” megszólítás értelmében, amikor odaszólnak valakinek, példáulul férj a feleségének, az étteremben egy pincérnek vagy egy pincérnőnek, vagy egy üzletben az eladónak.

Yoja (yoh-jah) –
Koreai nők

A törzsi államok korában a Koreai-félszigetre ellátogató kínai tisztviselők feljegyezték, hogy azok a nők, akik féltékenyek lettek a férjük házasságon kívüli szexuális kapcsolata miatt, ki voltak téve annak, hogy lefejezéssel kivégzik őket. Az egyik törzsnél, ahol ezt a büntetést alkalmazták a nőkkel szemben, az ítélet végrehajtása után közszemlére tették a nő testét, és a családjától meglehetősen nagy váltságdíjat követeltek érte, ha el akarták temetni. A *yoja*, vagyis a „nők” kezelése a negyedik században, a buddhizmus megjelenését követően drámaian megjavult Koreában, ám a koreai nőt hagyományosan – kevés kivételtől eltekintve – továbbra is alsóbbrendűnek tekintették a férfiaknál.

A Három Királyság korszakában (i.e. 57-668) és az egyesített Shilla-dinasztia (669-935) uralkodásának elején több anyakirálynő regensként uralkodott kiskorú fiai helyett. Röviddel a Shilla dinasztia megalapítása után három nő is teljes jogú királynőként működött, mivel az adott időszakban ők voltak a királyi család legmagasabb rangú tagjai. Ezek közül az első, Sondok királynő 632-től 647-ig ült a trónon, majd egy női unokatestvére, Chindok követte, aki 647-től 654-ig uralkodott.

A Shilla udvarban a nők két fajtája élt mint *kungnyo*, vagyis „a palota hölgyei”. A nemesek és a tartományi urak női családtagjai mint udvarhölgyek és leendő feleségek szolgáltak; azok pedig, akiket közrendű családokból választottak ki, szolgálók és szórakoztató-prostituáltak lettek.

Korea mongol megszállása 1231-től, majd a szinte folyamatos háborúskodás a következő negyven év során, és a mongol Jüan-dinasztia uralkodása Kínában az 1380-as évekig különösen kegyetlen időszak volt a koreai nők számára. Azon túl, hogy mindig ki voltak téve annak, hogy a mongol katonák megerőszakolják őket, sokakat közülük összefogdostak és elszállítottak a Jüan udvarba mint rabszolgákat és prostituáltakat. Miközben a koreai hercegeket kényszerítették, hogy mongol hercegnőkkel lépjenek házasságra, ez utóbbiak nehézzé és veszélyessé tették a koreai udvarhoz tartozó hölgyek éle-

tét is. A mongolok elrendelték továbbá, hogy a koreai udvar gyűjtsön be több száz fiatal nőt minden évben, és adja feleségül őket a távoli posztokon szolgálatot teljesítő katonákhoz. A koreai udvar az előírt kvótát kezdetben bűnözők özvegyeinek és a buddhista szerzetesek szeretőinek kiválasztásával teljesítette, de a mongolok kifogásolták ezt a gyakorlatot és megparancsolták, hogy csak a felsőbb osztálybeli koreaiak legvonzóbb lányait válasszák ki erre a célra. Ennek eredményeként a családok minden lehetőséget megragadtak leányaik elrejtésére, és sok szülő súlyos büntetést szenvedett, amiért nem engedelmeskedett a mongolok parancsainak.

A Korjo-dinasztia uralkodásának (918-1392) utolsó évszázadában a közerkölcsök újabb mélypontra süllyedtek. Számos feljegyzés számol be arról, hogy férfiak és nők együtt fürödtek meztelenül a folyókban, és sok nő járt be a templomokba, hogy ott töltsék az éjszakát a szerzetesekkel. Ennek következtében új törvényeket hoztak, amelyek szigorúan korlátozták a nők jogait a nyilvánosság előtti megjelenésre. Ezek az előírások a következő évszázadok során egyre szigorúbbak lettek. A koreai nők státuszának lesüllyedése a szinte kegyelmi állapotból gyakorlatilag a rabszolgaságig 1200 körül kezdődött meg, közvetlen összefüggésben a konfucianizmus térhódításával.

A koreai nők sorsa 1392-ben megpecsételődött a következő mintegy ötszáz évre, amikor az újonnan alapított Csozon-dinasztia a nagy bölcs tanításainak egy igen szigorú formáját, a neokonfucianizmust tette az ország hivatalos politikai és társadalmi ideológiájává. A Csozon-dinasztia uralkodása idején az évek múlásával a nőket fokozatosan egyre inkább elkülönítették a férfiak világától az úgynevezett *naeobop* (nigh-oh-eh-bohp) rendszerben, melynek jelentése körülbelül úgy adható vissza, mint „a belsők (a nők) és a külsők (a férfiak) törvénye”. A felsőosztálybeli családok házai fallal körülvett épületegyüttesek voltak, amelyeken belül a férfiak és a hétévesnél idősebb fiúk szálláshelye el volt különítve a nők és a hét év alatti gyermekek, illetve a szolgák lakóhelyétől.

Mindazonáltal a Csozon-dinasztia uralkodásának első évszázadában a lánygyermekek státusza még meglehetősen magas maradt. Nevüket a fiúk nevével együtt feljegyezték az apa *chok-po*-jában (*chohk poh*), vagyis klán-nyilvántartásában. A nők jogai a tulajdoni viszonyok és az öröklés tekintetében hasonlóak voltak a férfiakéhoz. Csak a tizenhatodik században került sort arra, hogy a lányokat kezdték mintegy senkiként, a feleségeket pedig a férjük tulajdonaként kezelni.

A tizenötödik század vége felé a felsőosztálybeli nőknek a városokban nem volt szabad napvilágnál elhagyniuk fallal körülvett otthonukat, csak este léphettek ki az utcára az úgynevezett *sodung* (soh-duung), a férfiakra vonatkozó „kijárási tilalom” idején, amikor a férfiaknak otthon kellett maradniuk. Ennek a rendszernek az volt a célja, hogy a nők a családtagjaikon kívül ne kerülhessenek semmiféle kontaktusba más férfiakkal és azok ne is láthassák őket. A társadalmi események alkalmából (ideértve az igen fontos hatvanadik születésnap ünnepségeket, valamint az esküvőket és a temetéseket is) a férfiak és feleségek nem egymás mellett ültek, hanem a velük azonos neműek elkülönített csoportjaiban foglaltak helyet. A parasztok feleségeit a földeken végzett munka során általában elkülönítették a férfi dolgozóktól. Tízéves koruk után a lányoknak nem volt szabad eljárnuk otthonról játszani, barátokat látogatni, és iskolába sem járhattak. Nem lehettek többé a saját fiútestvéreik társaságában sem.

A másik oldalon a fiúkat átköltöztették a női szállásról a *sarang* (sahrang) elnevezésű „férfiszállásra”, attól fogva soha többé nem volt szabad belépniük a nők szállására. Azokat a városi nőket, akiket rajtakaptak, hogy napközben speciális engedély nélkül elhagyták otthonukat, bambuszpálcával kimért száz botütésre büntethették. A férfiak általában csak akkor léptek be a női szállásra, amikor szexuális együttélre vágytak a feleségükkel vagy ágyasukkal.

A nők napközben ajtók és falak mögötti elszigetelésének szokása egy hagyományos gyermekjáték kialakulását is eredményezte, ami különös fontosságra tett szert a fiatal lányok életében. Ez a játék a libikóka koreai változata volt, melynek eszköze a *nul* (nuhl) volt. A *nul* egy vastag, körülbelül hét láb hosszú és két láb széles palló volt, amelyet mérleghinta módjára kiegyensúlyozva ráhelyeztek egy nagy zsák rizsszalmára (vagy a modern időkben valami másfajta középponti támasztószerkezetre).

A koreai játékosok azonban nem ráülnek a palló két végére és csak fel-alá hintáznak, hanem az egyik rááll a pallóra, a másik pedig felugrik a levegőbe, és a palló másik végére esik vissza, amivel a partnerét felröpíti a levegőbe. Az a játékos, aki a levegőbe emelkedik, ilyenkor azzal növeli a repülés magasságát, hogy pontosan ugyanabban a pillanatban maga is ugrik, amikor a palló másik végére leérkezik a partnere, így módon jelentősen növelve a fellendítő hatást.

A fiatal lányok arra használták a nul-t, hogy minél magasabbra ugorhassanak fel, és megpillanthassák a külső világot az otthonuk falain túl. Alkalmassint ez a gyakorlat annyira elterjedt, hogy intézményesítették,

és a koreai kultúra egyik érdekes színfoltjának számított. Manapság a *nul-ddwee-gee* (nuhl-ddway-ghee) játékot általában csak speciális ünnepek, fesztiválok alkalmából és a kereskedelmi céllal működtetett skanzenekben lehet látni.

Az egyik legrégebbi házassági szokás, a *minmyonuri* (meen-m'yoh-nuu-ree) abban állt, hogy a lányt valamikor hatéves és tizenegy éves kora között kiházasították és elküldték, hogy a férje családjával éljen, ahol a legtöbb esetben az anyósának a szolgálójaként dolgozott. A házasságot általában nem hálták el addig, amíg a lány a pubertáskorba nem ért. Az ilyen gyermek-asszonyok egyike által hátrahagyott feljegyzések feltárják, hogy ez a tapasztalat a legtöbbjük számára szörnyű, szomorú megpróbáltatás volt. Egyes esetekben a férj akár harminc évvel is öregebb volt, mint *minmyonuri* asszonya. A minmyonuri házasságok gyakorlata Koreában még jócskán a huszadik században is folytatódott.

Az özvegyek újránházasodásával szemben bevezetett társadalmi és törvényes szankciók a Csoszon-dinasztia (vagy I-dinasztia) idején súlyosak voltak. 1406-ban a Csoszon udvar elrendelte a *chanyoan* (chahn-yoh-ahn), vagyis a „feszített nők nyilvántartásának” bevezetését az egész országban, és utasította a helyi tisztviselőket, hogy részletes nyilvántartást vezessenek azokról a nőkről, akik kettőnél többször mentek férjhez. Egy feljegyzett esetben, amiről a „Nők az I-dinasztia korában” (*Women of the Yi Dynasty*) című tanulmány beszámol, egy újránházasodott nő szomszédjai elkapták az illetőt, nehéz követ kötöttek a nyakára, és bedobták a folyóba. Egy másik esetben egy fiú megölte megözvegyült anyját, amiért az egy másik férfival kezdett viszonyt. Egy harmadik bizarr esetben, amikor a kormányzat tudomására jutott, hogy egy kis part menti sziget lakosai megengedték az özvegy nők és az özvegy férfiak újránházasodását, leromboltatták az összes házat a szigeten, és az összes nőt kitelepítették, csak férfiakat hagyva a szigeten. A női tisztaságot olyan nagy becsben tartották, hogy háború idején elvárták a nőktől, hogy inkább öljék meg magukat, mintsem engedjék magukat megerőszakolni az ellenséges katonáktól.

Ennek az emberellenes társadalmi berendezkedésnek az egyik következményeként alakult ki egy különös szokás a közrendűek körében, ami a „zsákházasság” vagy „elragadott özvegyek” néven vált ismertté. Egy özvegy férfinak, vagy egy olyan nős férfinak a barátai, aki második feleséget akart szerezni, kinéztek számára egy özvegyet valamelyik közeli faluban vagy városban, majd belopóztak éjszaka annak a házába, befogták a száját, összekötözték, beletették egy

zsákba, és elcipelték az özvegy férfi házába. Egyes esetekben az erre hajlandóságot mutató özvegyeket jó előre értesítették a tervről, és azok együttműködtek az összeesküvőkkel, máskor azonban nem figyelmeztették őket, és nem is mindig tartottak velük készségesen. Ez utóbbi esetben az volt a szokás, hogy a férfi barátai rákötözték a nőt a férfi hátára, aki így olyan pozícióban vihette el, hogy a nő ne tudja megkarmolni vagy megharapni.

Az ilyen zsákházasságok céljára elrabolt nőkkel kapcsolatban többféle törvény volt érvényben. Ha a rablást végrehajtó férfiakat felfedezték az özvegy házában, annak családja szembe szállhatott a behatóllokkal. Ha azonban a férfiaknak sikerült elérni, hogy a nő legalább az egyik lábát kitegye a kapun, akkor minden törekvést abba kellett hagyni a kiszabadítására. Az ebben a korszakban készült feljegyzések azt mutatják, hogy amikor a „bezsákol” özvegyek családja panaszt tett a hatóságoknál, azok soha nem követelték meg az özvegy visszaadását, azon az alapon, hogy ez jól megalapozott régi szokás volt. Voltak továbbá gyakran olyan esetek is, amikor a családok együttműködtek a zsákházasságban, hogy elkerüljék az esküvői szertartásokkal járó költségeket.

A koreai nők sorsát a Csoszon-dinasztia idején mélyen befolyásolta Szongdzsong király anyjának személye, aki a „zsarnok királynő” néven vált ismertté. 1475-ben a királynő összeállított és közreadott egy könyvet, melynek a *Naebun* (nie-huun), azaz „Útmutató a nők számára” címet adta. Forrásként több mint negyven más könyvet és értekezést felhasználva a konfuciánus szellemű erkölcs és viselkedés témájában, a királynő komplex szabályrendszert állított fel a nők oktatására és viselkedésére vonatkozólag, ami gyakorlatilag az ország törvényévé vált. A lányok szülei és a nők számára lefektetett irányelvekben szerepeltek többek között a következők: a lányokat korán férjhez kell adni; a férfiaknak szeretőt kell tartaniuk, hogy a feleségüket ne zavarják szexuális kívánságokkal; a feleségeknek nem szabad elhagyni az otthonukat napvilágnál; a feleség sohasem hozhat önálló döntéseket; a feleségnek sohasem szabad beszélni olyasmiről, amit ő maga személyesen nem tapasztalt meg.

A koreai nők életében a legrosszabb korszakot a régebbi múltban valószínűleg az jelentette, amikor a japánok 1592 és 1598 között megszállták a félszigetet. A kis létszámú, gyakorlatlan koreai hadsereg nem volt méltó ellenfele a már sok csatában edződött, kegyetlen japán harcosoknak. A japánok hónapok leforgása alatt lerohanták az egész félszigetet, s a gyilkolás és pusztítás mellett tömegesen megerőszakolták a nőket. A japán csapatok nagyszámú koreai nőt zaklattak, és tábo-

rokba zárva kényszermunkásként és szexrabszolgaként dolgoztatták őket. Több ezren ezek a közül a nők közül inkább megölték magukat, mint hogy a japánoknak engedjenek. A nők alacsony státuszát a koreai társadalomban még megrázóbbá tette az a széles körben elterjedt gyakorlat a koreai férfiak részéről, hogy önmagukat japán katonáknak álcázva csoportosan megerőszakolták a lányokat és a nőket.

A háború végéig olyan sok koreai nőt becstelenítettek meg a japán katonák, köztük nemesek feleségeit és lányait is, akikkel a koreai férfiak ez után nem akartak házasságot kötni vagy házasságban élni, hogy országos válsághelyzet alakult ki, melynek megoldására a kormánynak különleges rendelettel kellett köteleznie a férfiakat a házasságkötésre, illetve feleségük megtartására akkor is, ha az érintett nők erőszak áldozatai lettek.

Amikor a mandzsuk 1627-ben, majd 1636-ban ismét megtámadták Koreát, az ő katonáik is úgy kezelték a koreai nőket mint számukra felkínált rabszolgákat. Több tízezernyi nőt hurcoltak el Mandzsúriába, ahol sokan közülük meghaltak már az első néhány hónap során. A túlélőket 1637-ig tartották ott, amikor megengedték nekik, hogy hazatérjenek, miután váltságdíjat fizettek értük. Ebben az időszakban Korea felvilágosultabb és nyíltabban beszélő tudósai közül néhányan keményen bíralták a koreai kormányzatot és általában a koreai férfiakat a nőkkel szemben tanúsított embertelen bánásmódjuk és viselkedésük miatt, de nem sok eredménnyel.

Egyes koreai értelmezések szerint a nőknek nem azért volt tilos a családtagjaikon kívül más férfakkal érintkezniük és napközben elhagyni az otthonukat (kivéve, ha a földeken kellett dolgozniuk), mert a nők eleve alsóbbrendűnek számítottak, hanem azért, mert a társadalmi rendszer a nők szerepét a „belső” (az otthonon belüli), a férfiakét pedig a „külső” (az otthonon kívüli) kategóriába sorolta.

E szerint a magyarázat szerint a nők kötelessége az volt, hogy viseljenek gondot az otthonra és a gyermekekre, gondoskodjanak a család étkezéséről és ruházatáról, továbbá segítsék férjüket a mezei munkában, és emellett tartsák fenn a béke atmoszféráját, hogy a férjük szabadon megfelelhessen a családra háruló közéleti kötelezettségeknek. Ennek jegyében a nők alá voltak vetve a „három engedelmség törvényének”: engedelmeskedniük kellett az apjuknak, mielőtt férjhez mentek, a férjüknek a házasságot követően, és a legidősebb fiuknak is a férjük halála után. A szeretet és a szerelem érzését még a férjek és feleségek között sem volt szabad kinyilvánítani, vagy megengedni, hogy az befolyásolja bárkinek a viselkedését.

Amikor egy feleség nem tudott fiút szülni, a férje vagy elvált tőle, vagy ágyasokat hozott a házba. Minél magasabb társadalmi státusza volt egy feleségnek, annál nagyobb nyomás nehezedett a férjére, hogy inkább ágyast fogadjon, mint elváljon a feleségétől, mert a válás nem csupán szegényt hozott a feleségre és az egész családra, hanem a történelem egyes korszakaiban azt is jelentette, hogy nem házasodhattak újra. A koreai férfiaknak az a szokása azonban, hogy ágyasokat vigyenek a házba, kártékony hatással volt a társadalomra egészen a modern időkig, mert az ilyen „második feleségektől” született fiúk nem voltak az apák törvényes örökösei. Az ágyasok fiúgyermekai rendszerint újabb, „elágazó” családokat alapítottak, amelyeknek azonban a törvénytelenység bélyegét kellett viselniük több generáción keresztül.

Korea felsőbb osztályában voltak kivételek a nőkre vonatkozó általános szabályok alól. Egyes írástudók családjában a lányok nyíltan és rejtetten is oktatásban részesültek, és egyesekből közülük művészek, kalligráfusok, költők és írók válhattak. Ám a legjobban ismertté ezek közül a ritka kivételek közül a hivatásos női szórakoztatók kategóriája vált, amely a kiszeng néven vált ismertté, és tagjai kivételt képeztek gyakorlatilag valamennyi, a nőkre vonatkozó szabály alól.

Az „engedelmesség három törvénye” mellett a férjezett nőktől a szokás és a törvény egyaránt megkövetelte, hogy tartózkodjanak a „hét fő bűntől”, amelyek közül némelyik átfedésben volt a „három törvénynyel”. Ez a *chilgo chiak* (cheel-goh chee-ahck) néven ismert hét bűn a következő volt: engedetlenség a férj családtagjainak, képtelenség fiúgyermek szülésére, házasságtörés elkövetése, féltékenység kimutatása, öröklődő betegség, szőszátyárság és lopás. E hét bűn bármelyikének elkövetése elegendő volt ahhoz, hogy egy nő egész életét tönkretégye.

A szülők vagy közvetítők által elrendezett házasságkötés után az új asszonyok a férjük házába költöztek (bár az ókori időkben még az volt a szokás, hogy a férjek a feleségük otthonában laktak az első gyermekük megszületéséig). A férjeknek és a szüleiknek joguk volt elkergetni az olyan feleséget, aki elkövette a hét bűn bármelyikét – ez pedig gyakran tragikusabb volt, mint amilyennek hangozhat, mert a nők általában nem térhettek vissza a saját családjukhoz. Sokak számára közülük az egyetlen megoldás a prostitúció volt, ami elszigetelte őket a társadalom fő sodrától.

Minél magasabb társadalmi osztályhoz tartozott egy nő, annál inkább megkövetelték tőle, hogy teljes mértékben különítse el magát a férfiaktól. Az 1900-as évek elején Szöulban letelepedett külföldiek (közvetlenül az előtt, hogy Japán – viszonylag rövid időre – anektálta

Koreát) arról számoltak be, hogy a kormányzati tisztviselők feleségei és nőrokonai még ekkor is csak este hagyhatták el a családi otthonukat, miután megszólaltatták a nagy gongot, ami jelt adott arra, hogy a férfiak távozzanak el az utcákról. Az ilyen „kimenőik” alkalmából a felsőbb osztálybeli nőket zárt gyaloghintóban vitték, és többségük más családi otthonok női lakosztályába igyekezett, közeli rokonainak meglátogatására.

Azoktól a felsőosztálybeli nőktől, akik este gyalog jártak az utcákon, megkövetelték, hogy takarják el a fejüket és viseljenek fátylat, ami megakadályozza, hogy bárki meglássa az arcukat. A fátyol típusára nézve törvény írta elő, hogy a felsőbb osztálybeli nőket meg lehessen különböztetni az alsóbb osztálybeliektől. Csupán a női rabszolgák, a szórakoztató művészek, a prostituáltak és hasonlóak jelenhettek meg nyilvánosan fátyol viselése nélkül. A korai nyugati látogatók Koreában arról számoltak be, hogy a rabszolgánők ruháinak szabadon kellett hagyniuk a nők mellett.

A nők státuszát a Csooszon éra első évtizedeitől egészen a huszadik század közepéig mélyrehatóan befolyásolták azok a törvények is, amelyek értelmében csak az apai ágú rokonokat tekintették családtagoknak. Társadalmi osztályhelyzet és a jogok csupán az apáktól öröklődtek át a fiúkra, az apáé volt a kizárólagos hatalom minden családban, a házasságot csupán a vérvonal szerinti klánon kívüliekkel engedélyezték, és csakis az elsőszülött fiúé volt a lineáris utódlás joga.

A huszadik század elejéig a közrendű lányokat és nőket szüleik rendszeresen eladták szolgálónak és prostituálnak. A lányok sorsa azonban a koreai családokban nem mindig volt csupa keserűség. Mint a legtöbb családban más országokban is, a legfiatalabb lány gyakran különleges bánásmódban részesült, különösen a nagyszülei részéről – ezekre a múltban az *usum kkot* (uh-suum kkhot) névvel utaltak, amit a „mosolygó virág” szóösszetétellel lehet lefordítani, és gyengédséget, kedveskedést fejezett ki.

A koreai nők hagyományosan csak az után viselkedhettek bizonyos mértékig szabadabban, hogy elérték a 60 éves életkort, különösen ha sok gyermekük és unokájuk volt, mivel ezt tekintették az életciklus beteljesítésének. A közrendű nők általában csak ebben az életszakaszukban engedhették meg maguknak, hogy szeszes italokat fogyasszanak, dohányozzanak, s durva és gyakran trágár szavakat használjanak. Az idősebb koreai nők valójában távolról sem voltak olyan passzív teremtmények, mint amilyennek le szokták festeni őket. A nyugatiak Koreában a huszadik század elején feljegyezték, hogy gyakran láttak

közrendű feleségeket, akik megragadták a kontyát részeg férjüknek, hangosan szidalmazták őket, és néha a hajuknál fogva vonszolták őket haza. Efféle szabadosságok a felsőbb osztálybeli nők körében nem fordulhattak elő.

Múltbeli tapasztalataik olyan mély hatást fejtettek ki a koreai nők lelkiállására, ami fennmaradt egészen a modern időkig. Roger R. Janelli antropológus beszámol arról, hogy az 1970-es években, amikor egy Kagong-ni Hubuk nevű faluban valamilyen nyilvános esemény alkalmából fényképek is készültek, a férfiak és a nők elkülönült csoportokban pózoltak a fényképész előtt. Janelli megemlíti továbbá, hogy a falusi feleségeket még az első fiuk megszülése után sem kezelték a férjük családjának teljes jogú tagjaiként, és hogy ez a családi státuszuk nem volt garantálva, míg meg nem haltak, és a halálukat hivatalosan be nem jegyezték férjük családi nyilvántartásába.

Az a tény, hogy az első nyugati orvosok, misszionáriusok és tanárok között, akik a tizenkilencedik század végén Koreába érkeztek, sok nő volt, jelentős hatással járt annak a felfogásnak a terjedésére, hogy a nők konfuciánus lealacsonyítása és a rájuk vonatkozó jogi korlátozások egyrészt erkölcstelenek, másrészt kifejezetten kártékony hatással vannak a társadalomra és a gazdaságra egyaránt. Az ilyen külföldi nők által tanított fiatal koreai lányok közül később sokan vezető szerepet játszottak a koreai nőknek a múlt béklyóitól való megszabadítására irányuló mozgalom továbbvitelében.

Az első koreai nő, aki szakított a hagyományokkal és nyugati öltözetet kezdett viselni, egy Ko Ra Yun nevű hölgy volt, aki valóságos felbolydulást okozott, amikor 1899-ben megjelent Szöul utcáin. A második nő, aki megtörte ezt az ősrégi hagyományt, Emily Hwang volt, a Chinmyong leányiskola korábbi tanára. További húsz évek kellett azonban elteltie, amíg a nyugati öltözetet viselő nők látványa megszokottá vált a koreai városokban. A nők első szervezetét Koreában 1896-ban alapították. Ez a *Sun Song* (suun song), a „Szenségimádat Társasága” alapította és működtette a Sun Song leányiskolát, melynek a célja a nők emancipációja volt, oktatásuk és arra való ösztönzésük révén, hogy vegyenek részt a Korea függetlenségéért küzdő mozgalomban. 1907-ben a nők egy csoportja megszervezte az „A nők társasága az államadósság kifizetéséért” elnevezésű csoportot, és országos kampányt kezdeményezett pénzalapok gyűjtésére a nemzeti kormányzat számára.

Az első országos nőszervezetet Koreában 1927-ben alapították, a nők felszabadítását és függetlenségét célzó mozgalom részeként, amely az 1890-es években indult meg. Ennek a szervezetnek a céljai

igen ambiciózusak voltak: a nőkkel szembeni társadalmi, gazdasági és jogi diszkrimináció megszüntetése, a korai kiházásítás eltörlése; és a házastárs szabad megválasztásának biztosítása. A mozgalom nem volt sikeres, mivel fellépése arra az időszakra esett, amikor Korea Japán megszállás alatt állt, és a dolgok csak egyre rosszabbra fordultak, egészen a japánok 1945. évi vereségéig és az országból való kiűzéséig. 1910 és 1920 között a nők jogainak számos szöszölőjét tartóztatták le és végezték ki a japán hatóságok.

A koreai nők felszabadításáért küzdő mozgalom egyes vezetői szerint a huszadik század első negyedében az országban alapított különféle női szervezetek közül a legkiválóbb és a legtartósabb hatású a „Fiatal Nők Keresztény Szervezete” (*Young Women's Christian Association, YWCA*) volt, amit 1922-ben Helen Kim, az Ehwa női egyetem 1917-ben végzett hallgatója és a koreai nők oktatásáért sokat tett aktivistája alapított egy másik pedagógus, Pil Ye Kim közreműködésével.

Miután a második világháborúban és az azt követő koreai háború során olyan sok koreai férfi halt meg, a fennmaradó férfiközpontú rendszer kénytelen volt lehetővé tenni a nők számára is, hogy otthonukon kívül dolgozzanak, sokkal nagyobb számban, mint azelőtt valaha is. A növekvő automatizálás az iparban, különösen a burjánzó elektronikai iparágakban növelte a női dolgozók iránti igényeket. A Koreában véghezvitt gazdasági csoda ténylegesen nagyrészt a koreai nők munkájának volt köszönhető. Abban a megdöbbentő növekedést felmutató korszakban, ami az 1960-as évek elején kezdődött és az 1990-es évekig tartott, a lányok és fiatal nők százezrei ugyanolyan keményen dolgoztak, mint a férfiak.

A női dolgozóknak Koreában a munkahelyi egyenlőségüket biztosító törvények ellenére is kevesebbet fizetnek, mint a férfiaknak, és a nőknek a legjobb esetben is igen kevés lehetőségük nyílik arra, hogy vezetővé vagy felsővezetővé váljanak. A diszkrimináció más területeken is érvényesül továbbra is. Nem csupán azt várják el a nőktől, hogy hatékonyan és produktívan dolgozzanak, hanem általános vállalati politika/stratégia az is, hogy viselkedésük és öltözködésük szembetűnően nőies legyen. Egyes vállalatokról ismertté vált, hogy felmondtak azoknak a fiatal női dolgozóknak, akik nem feleltek meg a cég által felállított nőiességi normáknak. Férfi üzleti konzultánsok azonban hozzátesszik ehhez, hogy amikor a nők magasabb rangot érnek el a vállalatuknál, értékelésüknél a nőiességük veszt fontosságából.

A női dolgozóktól elvárják továbbá, hogy az *in* (inn) vagy *induck* (inn-dook) kifejezéssel jelölt „erényes élet” hagyományos konfuciánus normái szerint viselkedjenek, amelyek már hosszú ideje társulnak a hölgyek – és az urak – idealizált koreai fogalmához/imázsához. Csak 1991-ben került sor a családi törvény felülvizsgálatára, ami ezután a nők számára egyenlő tulajdonlási jogokat biztosított a férfiakkal, és garantálta számukra a lehetőséget, hogy elválásuk esetén a gyermekeket náluk is elhelyezhessék.

Ma több mint kétezer női szervezet működik Koreában, amelyek ugyanolyan fajta belföldi és nemzetközi tevékenységet folytatnak, mint a hasonló szervezetek az Egyesült Államokban és másutt. És noha a koreai nők vezető szerepet játszottak a konfuciánus bilincsektől való megszabadulásban, amelyek a tizennegyedik századtól egészen a huszadik század közepéig gúzsba kötötték őket, mégsem úgy gondolkodnak a szabadságról és a férfiakkal való egyenlőségről, mint a nyugati feministák. A koreai nők nem akarnak úgy gondolkodni és úgy viselkedni, mint a férfiak. Jogot akarnak ahhoz, hogy nők legyenek, a szó legteljesebb értelmében. Azt akarják továbbá, hogy egyenlő partnerei legyenek a férfiaknak mindenben, de a saját női természetük megőrzésével. Világosan meghatározott „női világot” szeretnének, ami egyenlő jogokat élvez a „férfiak világával”.

Úgy tűnik, hogy a koreai lányok és fiatal nők különösen nagy gondot fordítanak a megjelenésükre, és jelentős mennyiségű időt szentelnek a szépségápolásra, de emellett megállapítható az is, hogy öltözködésükkel és megjelenésükkel más nőkre is éppen olyan jó benyomást akarnak tenni, mint a férfiakra. Kétségtelen, hogy ennek a fő oka szintén a történelemben keresendő. A múltban a nőknek nem a kinézetük alapján kellett párt keresniük maguknak, mert elrendezett házasságok voltak. A férfiak nem bókoltak a nőknek a megjelenésükért, részben azért, mert a nőket a törvény és szokás egyaránt arra kötelezte, hogy az osztályhelyzetüknek megfelelő öltözetet hordjanak, a hajukat ugyanolyan frizurába fésülve viseljék, és a lehető legnagyobb mértékben egyformán nézzenek ki és viselkedjenek. A férfiak valójában semmiért sem illették bókokkal a nőket. Mindez a fiatalabb generáció körében ma természetesen változóban van, de a belátható jövőben kétségtávol még jó darabig részét fogja alkotni a koreai életnek.

Yolshimhi Hapsida (yohl-sheem-he hahp-she-dah) – Tegyünk meg mindent, ami tőlünk telik!

Az élet Koreában sohasem volt könnyű a lakosság többsége számára. Amellett, hogy meg kellett küzdeniük a mostoha éghajlattal, a viszonylag kevés megművelhető földdel, külső hatalmak ismételt invázióival és a hatalomért vetélkedő pártok belső harcaival, a koreaiakat hagyományosan elnyomták a saját autoriter kormányzataik és egy olyan társadalmi rendszer, ami kényszerítette őket az érzelmeik, egyéniségük és ambícióik – szinte valamennyi természetes késztetésük – elnyomására.

A koreaiak életkörülményei körülbelül 1870-től egészen az 1970-es évekig még ennél is rosszabbak voltak. Felkelések, lázadások, majd az ország japánok általi megszállása és annektálása, amit a japán kormányzattól, katonáktól és rendőrségtől 36 éven át elszenvedett brutális bánásmód követett, továbbá egy pusztító polgárháború, melynek következtében az ország két részre szakadt, és a kegyetlen autoriter kormányzás folytatódása egészen az 1980-as évekig a mindezt túlélő koreaiakat megkeményítette és kiábrándította, de ugyanakkor eltökélte is tette egy jobb világ megteremtésére.

A koreaiak elszántsága egy jobb világ felépítésére ténylegesen már-már megszállottsággá vált, ami több mint ezeréves szenvedésekből és csalódásokból fakadt, ezek azonban nem törték meg az emberek lelkét, hanem csak megerősítette bennük az elszántságot, arányosan az általuk elviselt szenvedésekkel. Ennek a teljesítmények és sikerek iránti megszállottságnak egyik jellemző vonását jól foglalja össze a *yolshimbi hapsida* (yohl-sheem-he hahp-she-dah) kifejezés, melynek szó szerinti jelentése: „Tegyünk meg mindent, ami tőlünk telik!”.

Mint ahogy ez gyakran előfordul a koreai szavak és kifejezések idegen nyelvre fordításakor, a „tegyünk meg mindent, ami tőlünk telik” fordítás sem bánik igazságosan a *yolshimbi hapsida* kifejezéssel. Ennek a jelmondatnak a koreai változata inkább egyfajta esküvétel, mintsem pusztán felhívás vagy nyilatkozat. Telítve van érzelmeikkel, olyan vágyakkal, amelyeket generációkon keresztül elfojtottak, és csak most válhattak szóban és tettekben is kifejezhetővé. Olyan kifejezés, amivel a koreaiak felállítják és mérik erőfeszítéseik normáit. Ha bármi nem a legjobb, ami valakitől telik, az nemcsak elfogadhatatlan, hanem egy szerszmind idegen is a koreaiaktól.

Ez a kifejezés és a benne foglalt érzések Korea hihetetlen átalakulásának titkai közé tartoznak, melynek során az ország az 1950-es évek elejének lerombolt pusztaságából a high-tech iparágak és a jómód ragyogó példájává változott, mindössze három évtized leforgása alatt. A kifejezés tartalma azonban nem korlátozódik csupán a gazdaságra. Gyakorlatilag mindenre vonatkozik, amit a koreaiak tesznek, a tanulástól a sportokig és más szabadidős tevékenységekig. A *yolssbim* (yohl-ssheem) szó önmagában „lelkeseudést, mohóságot” jelent.

A Koreában vállalkozásokat működtető külföldiek számára igen tanácsos igénybe venni olyan professzionális üzleti és kulturális konzultációs szolgálatokat, amelyek szükségesek annak az ambíciónak és energiának a felismeréséhez, megértéséhez és hasznosításához, ami a koreaiak elkötelezettségéből ered, hogy „megtegyenek mindent, ami tőlük telik”.

A koreaiak karakterével és személyiségével szorosan összefüggő más kulcsszavak és kifejezések sorába tartozik az *amukuto anida* (ah-muu-kuu-toh ah-nee-dah), vagyis a „semmiség, könnyen meg tudom csinálni” kifejezés, amit gyakran lehet koreaiaktól hallani, tekintet nélkül az adott feladat természetére, amiről éppen szó van. Az olyan férfira, akinek nincs tőkéje, vagy csak igen kevés van, mégis sikert ér el egy vállalat felépítésében azáltal, hogy különösen keményen dolgozik, azt mondják, hogy ezt *bural an chok* (buu-rahl ahn choak), azaz „csakis a bátorságával” érte el. A koreai karakter ilyen elemeinek egy része bennfoglaltatik a gyakran használt *chisongnyok* (chee-song-n'yoke) kifejezésben is, ami a koreaiaknak arra a vonására utal, hogy hihetetlen fizikai és mentális megpróbáltatásokat képesek kibírni, és sikert tudnak elérni akkor is, ha minden esély ellenük szól.

Yoltunguishik (yohl-tuung-wee-sheek) – A kisebrendűségi komplexus megszűnőben

Korea szociális és egészségügyi szakemberei, valamint külföldi szociológusok és más megfigyelők is egészen a legutóbbi időkig többnyire úgy írták le a koreaiakat, mint akik a kultúrájukból eredő *yoltunguishik*-től (yohl-tuung-wee-sheek), „kisebrendűségi érzéstől” szenvednek. Koreai szociológusok szerint ennek a jelenségnek a fő oka az a konfucius felfogás volt, miszerint az emberi lények elsőrendű kötelessége

a tökéletesség elérésére való törekvés – saját karakterük, személyiségük, tudásuk, valamint másokhoz, a természethez és a szellemvilághoz fűződő kapcsolataik tökéletesítésével.

Mivel a tökély elérése gyakorlatilag lehetetlen e területek bármelyikén, a tudósok hozzáteszik, hogy a koreaiakat egy olyan cél iránti megszállottság kínozza, amit sohasem lehet megvalósítani. Ez a megszállottság internalizálódott és sokféle módon nyilvánult meg az ember „arcának” és méltóságának eltűnt fontosságától a kisebbségi érzésig. Hozzáteszik, hogy a konfucianizmus megakadályozta a függetlenség iránti erős vágy és az ehhez szükséges kompetenciák kialakulását is az emberekben, tovább növelve a kisebbségi általános érzését.

Egy másik fontos tényező, ami hozzájárult a kisebbségi érzés mint nemzeti vonás kialakulásához a koreaiak körében, a kormányzatuk autoriter jellege volt, ami az embereket alázatosságra, passzivitásra és engedelmességre kényszerítette. Az ilyen érzések egy további forrása azokban az ellentmondásokban volt fellelhető, amelyek a családok szigorú exkluzivitása és általában a társadalom követelményei között álltak fenn. A családjuk iránti kötelezettségeik miatt a koreaiak nem tudtak szabadon, egyéni döntések alapján együttműködni másokkal. Ez annyit jelentett, hogy minden egyes ember többé-kevésbé szegregálódott a társadalom többi részétől, és a közeli rokonsági csoportokat leszámítva gyakorlatilag egyedül volt.

Azután pedig ott volt a szomszédban Kína félelmetes hatalma és befolyása, aminek a koreaiakban – a kínaiakkal való összehasonlításban – a teljes jelentéktelenség érzését kellett keltenie. Korea egészen 1910-ig csupán úgy tudott fennmaradni, hogy a kínai udvar szerény vazallusának szerepét töltötte be. Egy további tényezőt, ami hozzájárult a koreaiak kisebbségi érzéséhez, a gyakori japán támadások és megszállások jelentettek, egy olyan harcos nép részéről, melynek társadalmában a harcos szellem és a hivatásos harcosok uralkodtak, miközben Koreában ezzel ellentétben a tizenhatodik századtól kezdve egészen a modern időkig tudósok és művészek játszottak domináns szerepet. Japán végül elfoglalta és gyarmatosította Koreát, majd beindított egy nagyszabású programot a koreaiak átférféltetésére japánokká, és ezzel egyidejűleg megkísérelte lerombolni kultúrájuk utolsó maradványait is. A koreai kultúra elleni kampánynak csak Japán vere-sége vetett véget a második világháború lezárultakor.

Yang Un Chong koreai társadalomtudós, aki speciális felmérést végzett a koreaiak kisebbségi komplexusáról „A koreai

alsóbrendűségről” címmel közölt tanulmányában azt állítja, hogy az emberek szokásszerűen használták a régi *yop chon* (yohp chohn), vagyis a „rég pénz” kifejezést az alsóbrendű státuszukról saját maguk által alkotott képre, illetve a maguk és mások alsóbrendű képességeire utalva. Chong szerint ez a *yop chon* attitűd azokból az összehasonlításokból ered, amit a koreaiak tettek önmaguk és a fejlett ipari országok között a tizenkilencedik századtól, illetve Korea 1910 és 1945 között végrehajtott erőszakos japán gyarmatosításától kezdve.

Korea felosztása kommunista, illetve amerikai befolyási övezetre a második világháború végén szintén kataklizmaszerű visszavető hatást gyakorolt minden koreaira. Észak-Korea kommunista vezetői nem engedték, hogy az emberek a saját fejükkal gondolkodjanak. Indoktrináltak mindenkit azzal a felfogással, hogy a kommunizmus az emberiség megmentője. Legfelsőbb vezetőjüket, Kim Ir Szent istenítették. Történelmileg kialakult kisebbségi érzésük helyébe egyfajta robotszerű felsőbbrendűség tudatát tápláltak beléjük.

A dél-koreaiak jobban jártak az Egyesült Államok és koreai vezetőik uralma alatt, de a háború utáni első kormányzatok a háború előtti nacionalisták és más politikusok kezébe kerültek, akik alig voltak többek „az utolsó napok mandarinjainál”, a szemléletük elsősorban autoritárius és konfuciánus szellemű volt, a kormányzataik pedig teljesen korruptak, brutálisak és tehetetlenek voltak. Az észak-koreai csapatok behatolása Dél-Koreába 1950 tavaszán a polgárháború pusztításait adta hozzá a kulturális káoszhoz és a kisebbségi érzésekhez, amiket a koreaiaknak meg kellett élniük, amióta 1876-ban megnyitották az országot a külvilág előtt.

A koreai háború 1953. évi befejeződése sem sokat javított a helyzeten. Észak-Koreában a kommunisták maradtak hatalmon, Dél-Koreában pedig továbbra is a régi-vonalas autoriter vezetők uralma valósult meg, az Egyesült Államokra támaszkodva. Mindaz a külföldi segély és külföldi kulturális hatás, ami 1945-től az 1960-as évek közepéig beáramlott Dél-Koreába, semmit sem tett annak érdekében, hogy növekedhessen a dél-koreaiak önbecsülése, de mintegy előre vetítette azt az emberfeletti erőfeszítést, ami azután egyetlen rövid generációváltás alatt gyakorlatilag véget vetett a kisebbségi komplexusuknak.

Korea 1960 és 1990 között elért megdöbbentő gazdasági sikerei igen sokat tettek az kisebbségi komplexus eltörlésében, amelylyel a koreaiak századokon keresztül együtt éltek. A Korea lerombolt pusztaságból világszínvonalú ipari hatalommá való átalakulását eredményező hihetetlen erőfeszítések nyilvánvaló eredményei mel-

lett a kormányzat és a gazdaság felhasználta a legújabb hirdetési és közönségszolgálati technológiákat is annak a gondolatnak a terjesztéséhez, hogy a koreaiak bármit meg tudnak valósítani. Az egyik legnagyobb és leghatásosabb ilyen kampányt a „meg tudjuk tenni” jelszava köré építették fel. Az előrehaladás üteme ténylegesen olyan gyors volt, hogy a koreaiak könnyen el tudták hinni: valóban képesek majdnem mindennek az elérésére.

A *yoltunguiszihik* egyéni szinten nem játszik többé fontos szerepet a koreaiak gondolkodásában és viselkedésében, de országos vagy nemzeti szinten – katonai és gazdasági szempontból egyaránt – a koreaiak még mindig rendkívül esendőnek és kiszolgáltatottnak érzik magukat a külföldi hatalmakkal szemben, és éppen ez a félelem a világ többi része iránti nacionalista és merkantilista attitűdjeik egyik legfőbb forrása.

Yonae (yohn-aye) – Udvarlás és párkeresés

A *yonae* (yohn-aye) szóval jelölt „udvarlás” vagy „randevúzás” – e szavak nyugati értelmében – Koreában nem létezett egészen az 1950-es évek második feléig, maga a fogalom pedig nem más, mint egy régi kifejezés felruháztása egy újabb keletű jelentésárral. A feudális családi törvényeknek az 1940-es évek végén megvalósult hatályon kívül helyezése és egyes demokratikus elvek ezt követően történt bevezetése előtt a koreai fiúkat és lányokat lényegében már hétéves (a nyugati számítás szerint hatéves) korukban elkülönítették egymástól. A fiú- és lánytestvéreknek szabad volt együtt játszaniuk körülbelül tízéves korukig, de ezt követően külön étkeztek és külön aludtak. Tízéves kortól kezdve a két nem, beleértve a férjeket és a feleségeket is, az ébren és munkával töltött óráikban gyakorlatilag külön világban élt. A fiatal fiúk és lányok egyszerűen nem kerülhettek egymás társaságába.

A házasságok Koreában – ritka kivételektől eltekintve, amelyek többnyire a távoli múltban fordultak elő – hagyományosan elrendezettek voltak, a szülők, közeli rokonok vagy hivatásos közvetítők révén. A régi időkben a menyasszonyok és vőlegények gyakran csak az esküvőjük napján találkoztak egymással először. A szerelem vagy a rokonszenv semmiféle szerepet nem játszott a leendő házastársak kiválasztásában. Az efféle érzéseket inkább akadállynak tekintették egy sikeres házasság szempontjából, mivel azok olyan szemlélet és viselkedés kialakulása-

hoz vezethettek, amelyek összeegyeztethetetlenek voltak a házasság fő céljával, ami nem más volt, mint a gyermekszülés, a megfelelő tartások elvégzése, és a családi vonal fennmaradásának biztosítása.

Amikor Korea utolsó királyi dinasztiája a tizenkilencedik század végén hanyatlani kezdett, néhány fiatal koreai férfi és nő a külföldi misszionáriusok és más külföldiek hatására kezdett érzelmi kötődést kialakítani egymással, és egyes párok közülük össze is házasodtak. Az ilyen esetek azonban igen ritkák voltak. Korea annektálása Japán által 1910-ben és a következő 36 évnyi kegyetlen gyarmati uralom a szintén konfuciánus szellemű japán kormányzat alatt ugyanannak a régi felfogásnak a továbbélését jelentette a férfi-nő kapcsolatok tekintetében, ami addig is uralkodott Koreában.

Mindez azonban gyökeresen megváltozott az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején. Az új, nem konfuciánus, hanem demokratikus elvekre alapozott alkotmány és a nyugatiak fokozódó jelenléte mellett az amerikai filmek hatása is hozzájárult ahhoz, hogy a fiatal koreaiak kezdték megtörni az évezredekig érvényben volt szexuális és társadalmi tabukat. Nem meglepő, hogy a fiatal koreai lányok voltak az elsők, akik a nyilvánosság előtt merték megszegni ezeket az ősrégi tilalmakat, amikor – többnyire külföldi férfiakkal – randevúztak.

Mivel az udvarlás és a szerelmi házasság korábban ismeretlen volt Koreában, nem voltak megfelelő koreai (vagy átvett kínai) szavak az udvarlás vagy a randevúzás kifejezésére, s ennek eredményeként az angol nyelv erre vonatkozó *date* és *dating* szavait „koreanizálták”. A *date*-ből *teitu* lett, (tay-e-tu), a *dating*-ből pedig *teitingu* (tay-e-teen-guu), melyeknek a kiejtésében a *t* kezdőbetű kissé a *d*-hez hasonlóan hangzott.

Mivel 1953-tól kezdve a fiatal lányok százezrével áramlottak a főiskolákra és egyetemekre, a nemek elkülönítésére nem volt lehetőség. A nyugati stílusú együtt járás azonban nem jött szokásba egészen az 1960-as évek közepéig, amikor már több százezer fiatal férfi és nő dolgozott szoros közelségben egymáshoz az üzemekben és a hivatalokban.

A randevúzás útjában álló mélyen meggyökeresedett kulturális gátak mellett, amelyeket a fiatal koreaiaknak le kellett győzniük, hozzájárult a nehézségekhez egy gazdasági természetű akadály is. Csak az 1960-as években jutottak el arra a pontra, amitől kezdve a fiatal koreai férfiak már megengedhették maguknak, hogy pénzt költsenek a saját maguk és családjuk pusztá életfenntartásához szükséges dolgokon kívül bármi másra is. Az a gondolat, hogy valaki pénzt költsön egy randevú alkalmából, mindaddig teljesen idegen volt tőlük.

Az 1970-es években a teaházak, a kávéházak (ideértve a nemzetközi szállodákban működőket is) és az éttermek a vasárnapok és a hétfői napok kivételével szinte minden este zsúfolva voltak fiatalokkal, de azok többnyire két-három vagy négyfős csoportokban elkülönülve maradtak egymástól. Csak az 1970-es évek közepe felé vált gyakori-
vá, hogy esténként nyilvános helyeken randevúzó szerelmespárok jelentek meg. A legnépszerűbb helyek a randevúkhöz a drága nyugati stílusú szállodák kávéházai voltak, mivel itt a jelenlétük kevésbé volt feltűnő, és a „külföldi” környezetben szabadabbnak érezték magukat.

A férfi-nő kapcsolatok Koreában mindmáig jóval formálisabbak és visszafogottabbak maradtak azonban, mint az Egyesült Államokban és más nyugati országokban. A külföldi férfiakat, akik koreai nőkkel randevúznak vagy koreai feleségük van, gyakran figyelmeztetik koreai barátaik és más külföldiek, akik már hosszabb ideje tartózkodtak az országban, hogy lehetőleg kerüljék a feltűnést és a társaságukban levő nők szégyenbe hozását azzal, hogy kézen fogva járnak vagy átölelik őket, esetleg a nyilvánosság előtt csókolóznak – ezeket a tabukat azonban a Koreában állomásozó amerikai csapatok fiatal katonái már hosszabb ideje rendszeresen figyelmen kívül hagyták.

A másik nem iránti érdeklődés legkirívóbb nyilvános megmutatkozásai közé tartoznak Koreában a februári Valentin-nap és a következő hónapban az úgynevezett „fehér nap” körüli szokások. Az 1970-es években a japán csokoládé- és édességkereskedők álltak elő azzal az ötlettel, hogy Valentin-nap alkalmából a nőket csokoládé ajándékozására ösztönzik férjük, barátjuk, férfi munkatársaik és bárki más férfi számára, aki iránt romantikus érzelmeket táplálnak. Ezt hamarosan követte az a szokás is, hogy a márciusi „fehér napon” a férfiak viszont borsmenta édességeket adjanak a nőknek. A koreai kereskedők gyorsan bevezették mindkét szokást Koreában is, ahol azóta is virágznak.

Egy másik kulcsszó az udvarlással és házassággal kapcsolatban Koreában a *kubon* (kuu-hohn), ami „házassági ajánlatot” jelent, és eredetileg semmiféle romantikus jelentésárnyalata nem volt, ma azonban már integráns része a szerelmi házasságok újkeletű szokásának. Az egymás iránti érzelemnyilvánítás többé nem ritka jelenség Koreában, és gyakran lehet látni nyilvános helyeken vegyes párokat is.

Yongmu (yohng-muu) – Az üzlet mint vallás

A koreaiakba jóval több mint ezer éven keresztül nevelték bele azt a meggyőződést, hogy a profitszerzés érdekében végzett kereskedelmi tevékenység tisztességtelen és erkölcstelen foglalkozás, és az üzletemberek az ország társadalmi hierarchiájának majdnem a legalján foglaltak helyet. Ez az erkölcsi attitűd a kereskedelmi tevékenység irányában egyike volt a fő okoknak, amelyek miatt a koreai gazdaság az ókori időktől kezdve egészen a tizenkilencedik század végéig gyakorlatilag stagnált.

Mindazonáltal ez is egyike azoknak a hagyományos, vallási eredetű felfogásoknak, amelyeket a koreaiak maguk mögött hagynak, mihelyt politikailag elég szabadságot élveznek ennek megtételéhez, és a konfucianizmus egyfajta újraértékelése szerint, amit ma sokan magukénak vallanak, a nagy bölcs nem is ellenezte a profitszerzést mindaddig, amíg a *yongmu* (yohng-muu), vagyis az „üzlet” erkölcsös mederben maradt.

A koreaiak – Konfuciusz áldásával vagy anélkül – azóta megbizonyították, hogy mesterei a profitszerzésnek, és e folyamat során nem egészen három évtized leforgása alatt átalakították Koreát a világ egyik vezető gazdaságává. (Versenyképes árai és többszörösen megbizonyított képességeik mellett a gyors gazdasági növekedés korszakában a koreaiak a legtöbb nyugatit is megszégyenítő munkaerőcsőről tettek tanúságot. Choong Soon Kim antropológus szerint a koreaiak úgy dolgoztak, mint ha az életükért harcoló katonák lettek volna egy háborús zónában.)

Noha a koreai vállalatok csúcvezetői sokféle nyugati vezetési módszert átvettek, eljárásaikat még ma is elsősorban a hagyományos konfuciánus erkölcsök motiválják. Ennek egyik eredményeként Koreában továbbra is az üzleti tevékenység társadalmi „fogadtatása” az üzleti világ egyik legfontosabb – és a nyugatiak szemében gyakran a legtöbb gondot okozó – jellemzője. A koreai vállalatokat és más szakmai szervezeteket általában inkább társadalmi csoportként, mintsem tisztán gazdasági egységként működtetik. Vezetésük olyan mértékig személyes jellegű, amit a nyugatiak rendkívülinek találnak, és ez a sajátosság gyakran komolyan akadályozza a dolgok gyors elintézését, vagy – sok esetben – azt lehetetlenné is teheti.

Általános értelemben az üzleti tevékenység Koreában egyszersmind társadalmi kapcsolatok kialakítását is jelenti. Amíg az amerikaiak és más nyugatiak meg nem értik ezt a szemléletet, és nem tanulják meg

kezelni, addig továbbra is csak nehezíteni fogják a dolgokat saját maguk és koreai partnereik számára.

Egy másik kulcsfontosságú tényező az üzleti tevékenység területén Koreában a kormányzat szerepe. Az Egyesült Államokban az üzletemberek vállalták magukra a vezető szerepet az amerikai gazdaság felépítésében, és azt a felfogást honosították meg, hogy a kormányzat és az üzleti szféra két külön világ, így próbálva elejét venni a kormányzat beavatkozásainak a működésükbe. Koreában ugyanakkor a kormányzat önmagát tette a „fő partnerre” az ország gyakorlatilag minden nagyobb gazdasági vállalkozásában.

A *yongmu* Koreában még ma is a kormányzat és a magánvállalkozások közös erőfeszítését jelenti, és a koreai menedzsment mindmáig megtartott sok gyakorlatot, amelyek közvetlenül a konfucianus tanításokból eredeztethetők. Az üzlet azonban – önmagában véve, „mint olyan” – erőlkönség már nem elvetendő többé, és ténylegesen gyors ütemben lép a konfucianizmus helyére egyfajta uralkodó „vallásként” is.

Az 1990-es évek közepén a koreai üzleti vállalkozások előtt álló legnagyobb kihívást azoknak a kormányzati szabályozásoknak a kiiktatása vagy megkerülése jelentette, amelyeket az 1950-es és az 1960-as években iktattak törvénybe a vállalatok ellenőrzése és irányítása, valamint a külföldi versennyel szemben biztosítandó védelme érdekében. Ezek a szabályozások nyilvánvalóan igen sikeresek voltak Korea fontos ipari hatalommá való átalakításában. Ám minél hatékonyabbak lettek a koreai vállalatok, a szabályozások annál inkább akadályozták a szabadpiaci gazdaság kifejlődését, melynek eredményeként az Egyesült Államok és mások részéről növekvő igények léptek fel Korea gazdaságának deregulációja és piacainak a külföldi országokból származó exportok előtti megnyitása iránt.

Miután a kormányzat vezető szerepet játszott a *yongmu* átalakításában egy lenézett foglalkozásból Korea erőforrásává, majd példátlan jólét eléréséhez vezette az országot, nem valószínű, hogy bármikor a közeljövőben hajlandó lenne lemondani ellenőrző szerepéről.

Az alábbiakban felsorolok néhány, az üzlet szempontjából különös fontossággal bíró érdekesebb kulcsszót. A *daedulpo* (die-duhl-poh), melynek jelentése szó szerint „kő és pillér”, olyan személyre utal valamely vállalatnál, ügynökségnél vagy szervezetnél, aki elsősorban felelős az illető csoport sikeréért, mintegy a „gerincét” alkotva az adott csoportnak. A „kő” ebben a kifejezésben az alapkövekre utal, amelyekre általában az épületek hagyományosan támaszkodnak, a „pillérek” pedig a felfelé nyúló szerkezetet jelzik, ami az épületet tartja.

A *dong changsaeng* (dohng chahng-sang) az osztálytársak, volt egyetemi és főiskolai évfolyamtársak, rokonok, katonatársak és mások „hálózatára” utal, akik a legfontosabb értéket jelentik azok számára, akik az üzletben vagy a politikai életben kívánnak boldogulni.

Minden nagyobb koreai feldolgozóipari vállalatnak vannak úgynevezett *bachong*-jai (hah-chohng), vagyis „kísérő leányvállalatai”, amelyek alkatrész-beszállítóként, vagy akár épp fordítva, lökhárítóként is működhetnek, amikor lassulás lép fel a piaci forgalomban. Az anyavállalatok a *bachong*-okat arra használják fel, hogy védjék magukat a kereslet vagy az árak visszaesésekor és a valutaárfolyamok ingadozásai esetén.

A *hoegyesa* (hoag-yah-sah), a „könyvelő” a koreai vállalatok vezetői hierarchiájában sokkal fontosabb személy, mint a legtöbb nyugati vállalatnál, és ezért olyasvalaki, akivel a külföldi üzletembereknek tanácsos megismerkedni és jó kapcsolatot kiépíteni.

A koreai alkalmazottak, különösen a nemzetközileg ismert nagyvállalatoknál, tipikusan olyan tempóban dolgoznak, ami meglepő és gyakran zavarba ejtő is lehet a külföldi látogatók számára. Maguknak a koreaiaknak van erre egy külön szavuk: az *ilbulrae* (eel-buhl-rie), melynek jelentése „hangyamódra dolgozni” – a hangyák vagy a méhek munkájára utalva.

A japán gyártók világhírűvé vált „éppen a megfelelő időben” történő alkatrész-beszállítási rendszerét jelölő eredeti *kanban* (kahn-bahn) kifejezés koreai megfelelője a *kanpan* (kahn-pahn). A koreaiak az elsők között vették át ezt a rendszert a saját gyártási folyamataikban.

Amikor az 1950-es évek közepétől kezdve a nyugati importőrök kezdtek ellátogatni Szöulba és más koreai városokba, növekvő jelenlétük a főbb nemzetközi szállodákban előhívott egy olyan jelenséget, ami semmire sem hasonlított, ami valaha is történt azelőtt Koreában – a vásárlók igen nagyszámú koreai kereskedőt és gyártót vonzottak magukhoz, akik *korae* (koe-ray), vagyis „üzleti megállapodások” megkötésére törekedtek velük. A szállodák előcsarnokai reggeltől estig méhkasként zsongtak a lázas igyekezettől az üzletek nyélbe ütésére, gyakran izgatott és drámai jelenetek közepette is, ahogy a koreaiak – eltökélten törekedve az exportmegrendelések megszerzésére – egymással vetélkedtek a külföldi vásárlók idejének és figyelmének megnyeréséért.

A *korae* megkötését kiharcolni a külföldi importőröknél még ma is fontos része az üzleti életnek Koreában, és továbbra is vonzza azokat, akik szinte mindent megígérnek egy-egy megrendelésért. Akik újonc-

ként látogatnak el Koreába, és a könnyű utat választva megkísérlik minden üzleti megállapodásukat a szállodájukban elintézni, könnyen kitehetik magukat a jövőben felmerülő problémáknak. Az első találkozót egy leendő partnerrel a szállodában megtartani jó eljárás lehet, de ha az illető koreai vállalat nem tartozik a jól ismert cégek közé, a külföldiek számára erősen ajánlatos megvizsgálni az adott cég ténylegesen meglévő létesítményeit.

Egy másik régi, kulturálisan terhelt és különös érdeklődésre számot tartó terminus a *maeddugi hanchul* (may-duu-ghee hahn-chuul), ami szó szerint „szöcske-szezont” jelent. Korea rövid aratási szezonja idején, ősszel a szöcskék intenzíven, szinte dühödten táplálkoznak a közeledő télre készülve, amikor semmi ennivalót nem fognak találni. Az üzletemberek felkapták ezt a kifejezést annak az időszaknak a leírására, amikor a kiskereskedelmi üzletek a legnagyobb forgalmat bonyolítják le és a legtöbb nyereségre tesznek szert – a főbb ajándékozási időszakokban az év közepén, és közvetlenül az év vége előtt.

A *chonmae* (choan-my), a „monopólium” a világon mindenütt különös fontosságú gazdasági fogalom. A koreai kormányzat által működtetett két legnyereségesebb monopólium már igen hosszú ideje a ginzeng és a dohányárak forgalmazása volt. A dohányáru-kereskedelmet azóta már „liberalizálták”, de továbbra is a fontosabb állami jövedelemforrások közé tartozik. Egy hasonló hangzású kifejezés a *chonmae tukbo* (choan-my tuuk-hoh), a „szabadalom”. A külföldi szabadalmi bejelentéseket Koreában két nyelven kell benyújtani, koreaiul és az eredeti ország nyelvén.

A Korea által az 1970-es és 1980-as években elért gazdasági sikerek – Japán teljesítményéhez hasonlóan – szintén magukra vonták az alvilág, és számos olyan kellemetlen alak figyelmét is, akik nem tartoztak szervezett bűnözői csoportokhoz. Ezek az egyének, akiknek a megnevezése Japánban *sokaiya* (soh-kie-yah), Koreában pedig *chonghoeggun* (chohng-hoh-eh-gguun), olyanfajta gazemberek, akik úgy próbálnak pénzt kizsarolni a nagyobb vállalatoktól, hogy megvásárolják néhány részvényüket, majd azzal fenyegetőznek, hogy megzavarják vagy félbeszakítják a részvényesek értekezleteit, ha nem fizetik ki őket.

A koreai vállalatok – hasonlóan japán partnereikhez – azért vannak kitéve az ilyenfajta bűnügyi zsarolásnak, mivel hagyományosan elzárva tartják belső feljegyzéseiket nem csupán a nyilvánosság, hanem általában a saját részvényeseik előtt is, és nem akarják veszélyeztetni az ügyek fölött gyakorolt ellenőrzésüket azáltal, hogy válaszolniuk kell a

részvényesek kérdéseire, vagy eleget kell tenniük azok kívánságainak a vállalat vezetési és működési stratégiájának esetleges megváltoztatására vonatkozóan. A részvényesek találkozási Koreában rendszerint kevesebb mint egy óra hosszat tartanak, és az idő legnagyobb részét a csúcsvezetők beszámolója tölti ki, amelyben elmondják a hallgatóság-nak, hogy a vállalat milyen kiválóan működik.

Yongo (yohn-goh) – A nyelvtanulás terhei

A fiatal koreaiaknak jóval több mint a fele már évek óta tanulja a *yongo*-t (yohn-goh), vagyis az „angol nyelvet”, amikor befejezi a középiskolát. Azért tanulnak angolul, mert a szüleik és tanáraik azt sulykolják beléjük, hogy a világkereskedelem legnagyobb része, amitől Korea igen nagy mértékben függ, angol nyelven folyik, és az angol a nemzetközi kommunikáció első számú nyelve a legtöbb más területen is.

Az angol nyelv efféle egyetemes világnyelvvé válása azonban komoly terhet ró igen sok koreaira (és más nemzetiségűekre is), mivel gazdasági versenyképességüket, életszínvonalukat és a legtöbb dolgot, amit szeretnének elérni önmaguk és országuk számára, összekapcsolja az angol nyelv megértésére és használatára való képességükkel. Sokan Koreában nem fogadják készségesen vagy lelkesen ezt a terhet, inkább a rájuk erőltetett kulturális imperializmus részeként fogják fel, melynek az Egyesült Államok a fő elkövetője. Az a tény, hogy a legtöbb amerikai üzletember, akivel kapcsolatba kell kerülniük, nem tesz semmi komolyabb erőfeszítést annak érdekében, hogy megtanuljon koreaiul legalább olyan mértékig, ami az egyszerűbb üzleti kérdésekben szükséges, a nyelvi imperializmus eltökélt jellegéről győzi meg koreai partnereiket.

A legtöbb amerikai üzletember, aki Koreába érkezik, automatikusan feltételezi, hogy bárki, akivel találkozni, vagy beszél angolul, vagy visz magával tolmácsot. A koreaiak szemében ez a jobbik esetben csak a kulturális arrogancia jele, a legrosszabb esetben pedig azt is jelezheti, hogy a külföldi oldal azért kényszeríti őket egy idegen nyelven kommunikálni, hogy előnyökre tegyen szert velük szemben.

A folyékony angol nyelvtudás elérése a legtöbb koreai számára több éves tanulást és rendszeresen fenntartott gyakorlást igényel. Enélkül, ha magasabb szinten próbálnak kommunikálni, ez még viszonylag rövid idő alatt is frusztráló és kimerítő tapasztalat lehet számukra. Minél

fontosabb a tárgy, annál terheesebb a megpróbáltatás. Azok a koreaiak, akik rendszeresen ki vannak téve ilyen próbatételeknek az angolul beszélő partnereikkel folytatott üzleti tevékenységük során, gyakran panaszkodnak erről egymás között. Azt mondják, félnek a tárgyalásoktól, és igen nehéz nekik nem haragudni azokra, akik ilyen megpróbáltatásoknak teszik ki őket.

Érdekes módon vannak faji és kulturális felhangok is a koreaiak reagálásában arra, hogy kénytelenek egy idegen nyelvet használni üzleti ügyeikben. Koreai barátaim szerint a félelem, amit éreznek, és a kimerültség, amit tapasztalnak, sokkal erősebb, amikor az idegen nyelv, amin beszélniük kell, az angol, nem pedig a kínai vagy a japán, holott ez utóbbi nyelveken is gyakran ugyanolyan gyengén beszélnek, mint angolul.

A saját tapasztalataim szerint azonban a formális értekezletek alkalmával minél magasabb rangú valamely koreai vezető, annál kevésbé próbál megszólalni bármi olyan idegen nyelven, amit nem tud elég folyékonyan beszélni, mivel felismeri a külföldi oldal előnyös helyzetét, és nem hajlandó önmagát hátrányos helyzetbe hozni. A munkaidő utáni találkozások alkalmából ugyanezek az emberek lelkesen gyakorolják az angol nyelvtudásukat külföldi vendégeikkel vagy vendéglátóikkal. Azok a külföldi üzletemberek Koreában, akik nem beszélnek koreaiul, jól teszik, ha szokásukká válik a sűrű bocsánatkérés a nyelvtudási hiányosságaikért. Ez nem a végső megoldás, de segít enyhíteni a koreaiaknak azt az érzését, hogy a megértés terhét tisztességtelen módon hárítják rájuk.

Természetesen mondanom sem kell, hogy amikor a koreaiul nem beszélő külföldiek értekezleteken vesznek részt, nekik is lépéseket kell tenniük annak biztosítására, hogy a koreai partnerek teljes mértékben megértik az ő álláspontjukat, tolmácsok igénybevételével, valamint főbb mondanivalójuk lefordíttatásával koreaira, amit kinyomtatva átadhatnak a tárgyalások koreai résztvevőinek.

Egy másik tényező a koreaiak angol nyelvhasználatában, hogy az angol beszéd, amit ők „horizontális nyelvnek” neveznek, hosszabb időn át rendkívül fárasztó számukra, és a külföldiek gyakran olyan helyzetbe hozzák őket, ami kimerítő számukra. Ennek a problémának az oka a koreaiak és a japánok szerint egyaránt (akik ugyanettől a szindrómától szenvednek) abban áll, hogy az angol szavak észben tartása és kimondása, egyszóval az angol beszéd az agynak egy másik részét veszi igénybe, mint a koreai nyelv, ezért feszültséget vált ki. Kézenfekvő tehát, hogy a hosszabb egyezkedésekben vagy másfajta tárgyalásokban résztvevő külföldieknek

tekintetbe kell venniük ezt is koreai partnereik kedvéért, akiknek ilyenkor angolul kell beszélniük, és célszerű beiktatni a megbeszélésekbe pihenési szüneteket.

Yonse (yohn-seh) – Az idős kor tisztelete

Az idősök iránti megkülönböztetett tisztelet hagyományosan egyike a koreai kultúra meghatározó vonásainak. Nem csupán maguk a koreaiak mutatnak rá büszkén erre a szokásra, hanem a külföldi megfigyelők is gyakorta tisztelegnek ez előtt a rendkívül szembetűnő gyakorlat előtt. A századok folyamán a *yonse* (yohn-seh), vagyis a „kor” tiszteletének szokása olyan mélyen beágyazódott és olyan mértékig mindent átfogó lett a koreai társadalmi kapcsolatokban, hogy ugyanilyen mély és átfogó hatást gyakorolt az ország politikai és gazdasági életére egyaránt.

Ha kivetítjük azokat a változatos hatásokat, amelyeket ez a szokás kifejtett Koreára, megállapítható, hogy a kor tisztelete ténylegesen a legfontosabb négy vagy öt tényező közé sorolható, amelyek már a legrégebb időktől kezdve egészen a huszadik század utolsó negyedéig hozzájárultak az általános kultúra és a gazdaság természetének és jellemző árnyalatainak a kialakulásához.

Csak napjainkban került sor arra, hogy egyes koreai társadalomtudósok és értelmiségiek új szemlélettel tették vizsgálat tárgyává az időskorúak magas státuszra emelésének és a róluk való gondoskodásnak ezt a régi szokását – és meglepő következtetésekre jutottak. Nézetük szerint az idősök tiszteletének és ellátásának szokása általában véve nem volt helyénvaló, és több kárt okozott, mint amennyi jót. Rámutatnak, hogy a szokás alapját maga az életkor képezte, nem pedig az illető személyek jelleme, bölcsessége, intelligenciája vagy teljesítményei.

Amikor az idősök effajta kritikátlanul, „vakon” végzett gondozásához makacsul továbbélő babonák is hozzájárultak, ez a tudósok szerint csak fokozta és állandósította a tudatlanságot, az előítéleteket, az önzést és a hiúságot, miközben elfojtotta az új generációk ambícióit és energiáját. Ugyanezek a kritikusok belátják azonban azt is, hogy az öregek iránti tiszteletnek és gondoskodásnak megvolt a pozitív oldala is. Először is, nem minden idős ember volt érzéketlen utódainak érzelmei, az előttük álló kihívások

és általában a fiatalok iránt, és ezek az emberek csak ritkán, vagy sohasem voltak túl sokat követelők. Másodszor, ez a szokás egy igen humánus vonást adott hozzá az élethez Koreában, mivel gyakorlatilag garantálta, hogy az időseket nem hagyják magukra, és nem fogják engedni, hogy nélkülözéstől vagy az elszigetelődéstől és a magánytól szenvedjenek.

A legerősebb indítékot az idősek tiszteletére természetesen az ősök imádatának konfucianus felfogása jelentette. A konfucianizmus azt tanította, hogy az elhunyt emberek szelleme tovább él a lét egy másik síkján, és hatalmában áll továbbra is befolyásolni az illető családtagjainak életét. Éppen ezért megkövetelte, hogy az emberek számos szertartást végezzenek el, amelyek célja az volt, hogy elhunyt őseik szellemeit kiengeszteljék és a kedvükben járjanak, négy generációra visszamenőleg.

A koreaiak többsége ma is nagy tiszteletben tartja szüleit és nagyszüleit, és még ma is követik az előtük való tisztelgés régi szokását az évente megrendezett *Chusok* (chuu-soak), az „aratási hold fesztiválja” alkalmából, amit hagyományosan a holdnapár szerinti nyolcadik hónap 15. napján tartanak – ez ma valamely szeptemberi vagy októberi napra esik. (Ez az ünnep a hálaadás napjának koreai változata.) Az emberek ilyenkor bőséges lakomákat rendeznek, és megemlékeznek elhunyt családtagjaikról a családi sírhelyeknél.

Sok koreai továbbra is elvégzi a tiszteletadási szertartásokat őseire emlékezve más időpontokban is az év során, bár ez a gyakorlat már jóval kevésbé ragaszkodik a konvenciókhoz és kevésbé formális, mint amilyen a demokrácia és a gazdasági jólét beköszöntése előtt volt. Az ősökre való emlékezés és az előtük való tisztelgés ma legnagyobb mértékben az ősök „névtáblái” és fényképei előtti imádkozásra korlátozódik, amelyeket kis „házi szentélyekben” helyeznek el az otthonokban.

A régebbi időkben a koreai férfiak formálisan 55 éves koruk körül léptek be az „idős” kategóriába.⁴² A *cholmun saram* (chohl-muun sah-rahm), vagyis a „fiatalok” életkori osztályozása már jóval önkényesebben történt. A férfiakat általában „fiatalnak” tekintették mindaddig, amíg betöltötték a 40. évüket. Egyes esetekben azonban még az

⁴² A csecsemők életkorát a koreaiak hagyományosan úgy számították, hogy már megszületésükkor egy évesek, a születésüket követő első január hónapban pedig már két évesek voltak. Ez annyit jelentett, hogy egy olyan gyermek, aki az év vége felé született, a következő január elsején már két évesnek számított, amikor valójában még csak egy hónapos volt. Később az vált szokássá, hogy az újszülötteket egy évesnek tekintették a születésükkor, és az első születésnapjukon váltak két évesse. Egyes koreaiak még most is ezt a rendszert követik, így gyakran megtörténhet, hogy valaki például 55 évesként adja meg a saját korát, holott valójában csak 54 éves.

ötvenéveseket, sőt az 55 éveseket is még mindig a *cholmun saram* körébe sorolták.

Az egyik legkedvesebb hagyomány az öregekkel kapcsolatban ebben a tekintetben az a mindmáig élő szokás, hogy minden idősebb férfi megszólításához a *balabuji* (hah-lah-buu-jee), vagyis „nagyapapa”, az idősebb nőkéhez pedig a *balmoni* (hahl-moh-nee), azaz „nagyamama” kifejezéseket használják, és különös udvariassággal bánnak velük.

A tiszteletet kifejező beszédfordulatok és a meghajlások használata az idősekkel és a feljebbvalókkal szemben mostanra az idők szavához alkalmazkodva sokat változott. Manapság ismerőssők körében azokkal az idősebb emberekkel szemben várható el az effajta tiszteletadás, akik legalább tíz évvel idősebbek, mint akivel éppen beszélnek. Ha a korkülönbség tíz évnél kevesebb, akkor általában egyenlőként kezelik egymást.

Az 1990-es évekre az az ősrégi szokás, hogy az idősebb, visszavonult szülők együtt élnek a gyermekeikkel (rendszerint a legidősebb fiukkal), kezdett radikálisan megváltozni. A változásoknak részben az volt az oka, hogy a fiatalokat elkezdte zavarni ez a szokás. Ugyanilyen fontos volt az a tény is, hogy sok jómódú szülő hozzászólt a különélés előnyeihez, és nem akarta feladni a szabadságát. A kevésbé jómódú idősök körében ezekhez az okokhoz még hozzájárult az országos szociális jóléti programok iránti igények növekedése is.

A nagycsaládok felbomlásában a legalapvetőbb tényező valószínűleg az volt, hogy olyan sok fiatal koreai pár költözött olyan házakba vagy lakásokba, amelyek egyszerűen túlságosan kicsik voltak ahhoz, hogy befogadhassák a szüleiket és nagyszüleiket is, és ezek a fiatalok nem engedhették meg maguknak, hogy tágasabb otthonba költözzenek.

Yopjon sasang (yohp-joan sah-sahng) – A történelmi múlt lenézése

A *yopjon sasang* (yohp-joan sah-sahng), ez a laikusok által igen ritkán, vagy sohasem használt régi kifejezés szó szerint azokra a pénzérmékre utal, amelyek a premodern Koreában törvényes fizetőeszközök voltak. A társadalomtudományi szaknyelvben azonban már hosszú ideje csak annak a jelölésére használják a tudósok, amit egyes koreai kritikusok a koreaiak ön-lefokozó és önromboló attitűdjeként írnak le, amivel már a tizenkilencedik század utolsó évtizedeitől kezdve egészen napjaink

kig a saját történelmük, kultúrájuk és nemzeti karakterük felé fordulnak. Ezek a kritikusok azt állítják, hogy a *yopjon sasang* érzés a koreaiak által elszenvedett politikai és katonai elnyomás következménye, aminek évszázadokon át ki voltak téve a saját uralkodóik, a kínaiak, a mongolok, a mandzsuk és legutóbb a japánok részéről, akik 1910-ben annektálták az országot. (A japánok kísérletei a koreai kultúra teljes eltörlésére és a koreaiak átformálására japánokká megíúsultak, amikor 1945-ben vereséget szenvedtek a szövetséges hatalmaktól, és távoznuk kellett Koreából.)

Egyes kritikusok, köztük különösen Tong Shik Yi⁴³ ezekért a neurotikus érzésekért azt a segélyt is hibáztatják, amit Korea az Egyesült Államoktól kapott, miután a második világháború végén felszabadult a japán uralom alól, valamint a koreai háború idején is. A felnőtt koreaiak körében végzett újabb pszichológiai felmérések azonban feltárták, hogy a *yopjon sasang* attitűd folyamatosan csökken, különösen az 1960 után születettek körében. Az 1960 utáni generációkat – eltérően a korábbiaktól – nem fertőzték meg azok az aggodalmak, félelmek és csalódások, amelyek azelőtt a koreaiak mindennapi kulturális és történelmi „betevő falatját” alkották, kisgyermekkoruktól fogva. Az önmagukról alkotott képük már függetlenebb és pozitívabb volt, mint a régebbi generációké. És mivel az 1960 utáni generációknak már nincsenek emlékeik – és gyakran ténylegesen igen keveset tudnak – arról a szerepről, amit az Egyesült Államok és a vele szövetséges hatalmak játszottak Dél-Korea megszabadításában a kommunizmustól és az ezt követő gazdasági fejlődésben, nem érzik úgy, hogy bármiért is adósok lennének bárkinek.

Az idősebb generációktól kapott válaszok is azt jelzik, hogy a koreai háború vége, 1953 óta bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások következtében a koreaiak hajlamossá váltak eltávolodni régi és közelebbi történelmüktől, miközben javul az önmagukról és Koreáról alkotott képük.

A *yopjon sasang* szindróma valószínűleg nem fog azonban teljesen eltűnni a koreaiak lelkéből, mivel az azt előidéző feltételek – a konfucianizmus politikai és társadalmi ideológiájával és azzal a ténnyel együtt, hogy végül sikerült önálló nemzetként fennmaradniuk – továbbra is történelmük egyik legfontosabb oldalát fogják jelenteni. Ami máris ténylegesen folyamatban van, az nem más, mint hogy a *yopjon sasang* régi eredetű érzései hatékony katalizátorként működnek olyan

agresszív tendenciák kialakulásában, amelyek történelmileg hiányoztak a koreai karakterből. A koreaiak nem megadó természetűek többé, amikor úgy érzik, hogy megtagadják tőlük bizonyos jogukat. Nem húzódoznak többé attól, hogy ki is álljanak a jogaikért, és készségesen folyamodnak akár erőszakhoz is azok védelmében.

Ez annyit jelent, hogy a koreaiakkal együttműködő külföldiek nem kényszeríthetik többé rájuk a saját akaratukat. Mint egyenlőkkel kell bánniuk velük, és különösen óvatossá kell lenniük, hogy ne mutassák semmi jelét olyanfajta agresszív arroganciának, amit a koreaiak történelmileg a külföldi hatalmakkal társítottak.

43 Yi, Tong Shik, „A koreaiak önazonossága és a Tao” (*The Self-Identity of the Koreans and Tao*, Seoul, Ilchisa: 1974).

Válogatott bibliográfia

- Chang, Chan Sup. *The Korean Management System—Cultural, Political, Economic: Foundations*. Westport, CT: Quorum Books, 1994.
- Choe, Chae Sok. *The Korean Social Character*. Seoul: Kaemunsa, 1976.
- Choe, Sang Su. *Annual Customs of Korea*. Seoul: Seomun-dong Publishers, 1986.
- Choi, Min Hong. *A Modern History of Korean Philosophy*. Seoul: Sung Mun Sam, 1980.
- Chong, Yang Un. „On the Korean Inferiority,” *The World of Ideas* (April 1961). Seoul: Sasanggye.
- Chun, Kyung Ja. *Peace Under Heaven*. New York: M E. Sharpe, 1993.
- Chun, Kyung So. *Reciprocity and Korean Society—An Ethnography of Hasami*. Seoul: Seoul National University Press, 1984.
- Chun, Shin Yong. *Korean Society*. Seoul: Sisayongosa Publishers, 1982.
- Covell, Alan Carter. *Ecstasy: Shamanism in Korea*. Elizabeth, NJ, and Seoul: Hollym, 1983.
- Covell, Dr. Jon Carter. *Korea's Cultural Roots*. Seoul: Hollym, 1981.
- Covell, Dr. Jon Carter, and Covell, Alan. *The World of Korean Ceramics*. Seoul: Sisayongosa, Inc., 1986.
- . *Korean Impact on Japanese Culture*. Elizabeth, NJ: Hollym International Corp., 1984/1986.
- Crane, Paul S. *Korean Patterns*. Seoul: Royal Asiatic Society, 1967/1978.
- De Bary, William, and Kim, Jai-hyun, editors. *The Rise of Confucianism in Korea*. New York: Columbia University Press, 1985.
- De Mente, Boyé Lafayette. *Korean Business Etiquette*. Rutland, VT: Tuttle Publishing, 2004.

- Deuchler, Martina. *The Confucian Transformation of Korea: A Study of Society and Ideology*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.
- . *Confucian Gentlemen and Barbarian Envoys*. Seoul: Royal Asiatic Society, 1983.
- Eckert, Carter J., Lee, et al. *Korea: Old and New: A History*. Seoul: Ilchokak Publishers, for the Korea Institute and Harvard University, 1990.
- Gale, James S. *Korea Sketches*. New York: Fleming H. Revell Publishing Co., 1898.
- Grayson, James H. *Korea: A Religious History*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Ha, Tae Hung. *Guide to Korean Culture*. Seoul: Yonsei University Press, 1978.
- . *Maxims and Proverbs of Old Korea*. Seoul: Yonsei University Press, 1970.
- Hahm, Pyong Choon. *Korean Political Tradition and Law*. Seoul: Royal Asiatic Society, 1982.
- Han, Pae Ho. *The Nature and Function of Korean Politics*. Seoul: Academy of Korean Studies, 1979.
- Han, Sang Bok. *The Korean Patterns of Life and Way of Thinking*. Seoul: The Academy of Korean Studies, 1987.
- Han, Tong Se. „The Korean Conception of Sex,” *The Generations* (May 1970). Seoul: Sedae.
- Hong, Won Tack. *Relationship Between Korea and Japan in Early Period: Paekche and Yamato Wa*. Seoul: Ilsimsa, 1988.
- Hong, Yi Sup. *Korea's Self-Identity*. Seoul: Yonsei University Press, 1973.
- Hur, Ben Seunghwa, and Vegdahl, Sonja. *Culture Shock: Korea*. Singapore: Times Editions Pte Ltd., 1993.
- Hyun, Peter. *Koreana*. Seoul: Korea Britannica, 1984.
- Janelli, Roger L., with Yim, Dawn Hee. *Making Capitalism: The Social and Cultural Construction of a South Korean Conglomerate*. Stanford: Stanford University Press, 1993.
- . *Ancestor Worship and Korean Society*. Stanford: Stanford University Press, 1982.
- Jang, Song Hyon. *The Key to Successful Business in Korea*. Seoul: Yong Ann Publishing Co., 1988.
- Kang, Shin Pyo. „The Korean Outlook on Life,” *The Plaza* (January 1983). Seoul: Kwang Jang.
- Kendall, Laurel. *The Life and Hard Times of a Korean Shaman*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1988.
- Kendall, Laurel, and Peterson, Mark, editors. *Korean Women: View from the Inner Room*. New Haven, CT: East Rock Press, Inc., 1983.
- Kim, Choong Soon. *The Culture of Korean Industry: An Ethnography of Poongsan Corporation*. Tucson: University of Arizona Press, 1992.
- Kim, Dong Ki, and Kim, Lin Su. *Management Behind Industrialization: Readings in Korean Business*. Seoul: Korea University Press, 1989.
- Kim, Jae Un. *The Koreans: Their Mind and Behavior*. Seoul: Kyobo Book Centre Co., Ltd., 1991.
- Kim, To Hwan. *A Psychological Analysis of Korean Proverbs*. Pusan: Haeyang Publishers, 1976.
- Kim, Yong Un. *The Japanese and the Koreans*. Seoul: Purigipum Namu, 1981.
- Kim, Yung Chung. *Women of Korea*. Seoul: Ewha Women's University, 1983.
- Kim, Yung, and Key, Renaud, editors. *King Sejong the Great: The Light of Fifteenth Century Korea*. Washington, DC: George Washington University Press, 1992.
- Koo, Bon Ho. *Socio-Cultural Factors in the Industrialization of Korea*. San Francisco: ICS Press, 1992.
- Korean National Commission for UNESCO. *Korean Thought*. Seoul: Sisayongosa Publishers, 1983.
- Korean Press Center. *Facts About Korea*. Seoul: Korean Overseas Information Service, 1993.
- Lancaster, Lewis R. and Yu, Chai-shin, editors. *Assimilation of Buddhism in Korea*. Berkeley: Asian Humanities Press, 1991.
- Lee, Chang So, editor. *Modernization of Korea and the Impact of the West*. Los Angeles: East Asian Studies Center, USC, 1981.
- Lee, Dal Soon. *Rediscovery of the Political History of Korea*. University of Suwon Press, 1993.
- Lee, Hye Ku. *Essays on Korean Traditional Music*. Seoul: Royal Asiatic Society, 1981.
- Lee, Ki Baik. *A New History of Korea*. Cambridge, MA: Harvard-Yenching Institute/ Harvard Press, 1984.
- Lee, Man Gap. *Sociology and Social Change in Korea*. Seoul: Seoul National University Press, 1986.
- Lee, Peter H. *Sourcebook of Korean Civilization: From Earliest Times to the Sixteenth Century*. New York: Columbia University Press, 1993.
- . *Modern Korean Literature*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1990.

- Lew, Young Ick, et al. *Korean Culture and Fine Art: A Historical View*. Seoul: The Korean Foundation, 1993.
- Lip, Dr. Evelyn. *Feng Shui for Business*. Singapore and Kuala Lumpur: Times Books International, 1989.
- Macdonald, Donald Stone. *The Koreans: Contemporary Politics and Society*. Boulder: Westview Press, 1996.
- McKenzie, Frederick Arthur. *The Tragedy of Korea*. Seoul: Yonsei University Press, 1908/1975.
- Min, Kyung Hyun; translated by Kim, Halla. *Korean Gardens*. Seoul: Borim Editions, 1992.
- Nahm, Andrew C. *Introduction to Korean History and Culture*. Elizabeth, NJ, and Seoul: Hollym International Corp., 1993.
- O, Se Chol. *Culture and the Theory of Social Psychology*. Seoul: Pakyongsa, 1979.
- . *The Social Psychology of the Korean People*. Seoul: Pakyongsa, 1982.
- Osgood, Charles. *The Koreans and Their Culture*. New York: Ronald Press, 1951.
- Paik, Wan Ki. *Korean Administrative Culture*. Seoul: Korea University Press, 1990.
- Palmer, Spencer J. *Confucian Rituals in Korea*. Berkeley: Asian Humanities Press; Seoul: Po Chin Chai Ltd., 1989.
- . *Korea and Christianity*. Seoul: Royal Asiatic Society, 1986.
- Pares, Susan. *Crosscurrents: Korean and Western Culture in Contrast*. Seoul: Seoul International Publishing House, 1985.
- Popham, Peter. *The Insider's Guide to Korea*. Edison, NJ: Hunter Publishing, Inc., 1988.
- Research Center for Asian Women. *Women of the Yi Dynasty*. Seoul: Sookmyung Women's University, 1986.
- Rutt, Richard. *Korean Works and Days*. Seoul: Pakmun Publishing Company, 1965.
- Rutt, Richard, and Kim, Chong-un. *Virtuous Women*. Seoul: Royal Asiatic Society, 1982. yeui pomjol
- Saccone, Richard. *The Business of Korean Culture*. Seoul: Hollym, 1994. Scalapino, R. A., and Lee, Chong-sik. *Communism in Korea*. Seoul: Ilchogak, 1992. Shin, Il Chol. *Explore Korea*. Seoul: Tamgudang, 1965.
- Sob, Chung Hee. *The Chosen Women in Korean Politics: An Anthropological Study*. New York: Praeger Publishers, 1991.

- Steinberg, David I. *The Republic of Korea*. Boulder: Westview Press, 1993.
- Story, Robert, and Crowther, Geoff. *Korea*. Hawthorn, Australia: Lonely Planet Publications, 1995.
- . *Women of the Yi Dynasty*. Seoul: Research Center for Asian Women, Sookmyung Women's University, 1986.
- . *The Ethical Conceptions of the Korean People*. Seoul: Academy of Korean Studies, 1982.
- Underwood, L. H. *Fifteen Years Among the Top-Knots*. American Tract Society, 1904.
- Yi, Ki Yong, „Religions in Korea,” *Korean Studies*. Seoul: Hyonamsa, 1983. Yi, Kyu Tae. *Rediscovery of the Koreans*. Seoul: Mullisa, 1977.
- . *The Shape of Korean Life*. Seoul: Choson-Ilbo Sa, 1984. –. *The Structure of the Korean Mind, Vol 2*. Seoul: Shin-won Munwhasa, 1983.
- Yi, Pu Yong. *The National Character of Modern Koreans: A Psychological Study of the Korean Personality*. Seoul: Academy of Korean Studies, 1983.
- . *The Self-Identity of the Koreans and Tao*. Seoul: Ichisa, 1974.
- Yu, Eui Young, and Kandall, Terry R., editors. *The Korean Peninsula in the Changing World Order*. Los Angeles: Center for Korean-American and Korean Studies, California State University, 1992.
- Yu, Tong Shik. *Korean Religions and Christianity*. Seoul: Kiddokyo Sohoe, 1965.
- Yu-Tull, Ducksoon Diana. *Winds of Change*. Silver Spring, MD: The Women's Institute Press, 1991/1995.
- Yun, Tae Rim. *Koreans: The Structure of Their Minds*. Seoul: Hyonamsa, 1971.
- Yun, Yi Hum, et al. *Religions in Korea*. Seoul: Korean Overseas Information Service, 1986.

X

277359

Boyé Lafayette De Mente nem kisebb dologra vállalkozott, mint hogy egy könyvben összefoglalja a koreai kultúra sajátosságait.

A szerző *A koreai észjárás* című könyvének egy igen különös tagolást választott. A mű nem részekre vagy fejezetekre oszlik, hanem címszavakra, egy-egy koreai kifejezésre. A szavaknak nem csak a magyarázatát kapjuk meg, hanem azok kulturális jelentését, sőt jelentőségét, amelyet a szerző szinte az egész koreai történelmen keresztül végigvezet kezdve a korai időktől, a dinasztiákon, királyságokon át, egészen a modern időkig, vagyis napjainkig.

A leírásokban nagy hangsúlyt kap a buddhizmus, a konfucianizmus és a sámánizmus, hiszen ezek gyakorolták a koreai kultúrára és hagyományokra a legnagyobb hatást és amelyek ma egyszerre vannak jelen Koreában mindenfajta konfliktus nélkül. Ez a koreai történelem sajátosságának is tekinthető, mivel egyes korszakokban különböző vallások voltak jelen az országban, és így tudtak nagy hatást gyakorolni a szokásaikra, hagyományaikra és kultúrájukra, valamint gyakran egymásból következnek vagy egymásra épülnek egy egységes fúziót képezve.

PALLAS
ATHÉNÉ
BOOKS

ISBN 978-615-5884-12-2

9 786155 884122

3999 Ft